

COLECȚIA **ZILELE RAINER**

ANTROPOLOGIE ȘI INTERDISCIPLINARITATE

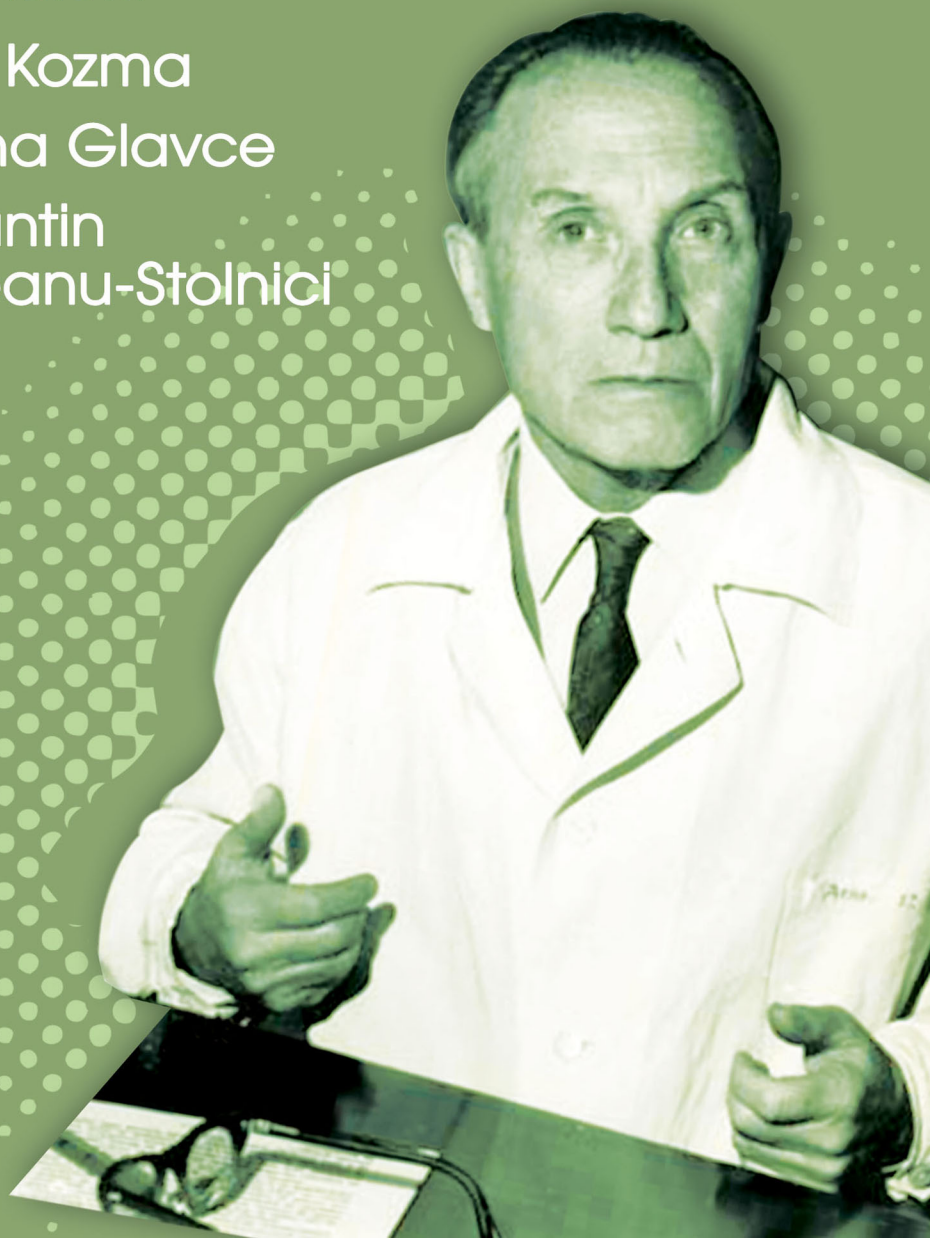
coordonatori:

Andrei Kozma

Cristiana Glavce

Constantin

Bălăceanu-Stolnici

NICULESCU

Ctim. Stim.

SPONSORI ȘI COLABORATORI

Colectivul de coordonare mulțumește pentru sprijinul acordat, în realizarea acestei cărți, de către membrii *Comisiei de Antropologie a Academiei Române, Academiei Oamenilor de Știință din România, Societății Academice de Antropologie.*

Mulțumim în mod special firmelor Urgent Curier, NEI Holding, Universitatea Titu Maiorescu, Le Dentist, Lions Club Tarabostes București, Editura NICULESCU, BCR Asigurări de Viață – Vienna Insurance Group, RoRec – Asociația Română pentru Reciclare, SUPERCOM S.A., fără ajutorul cărora apariția acestui număr al colecției nu ar fi fost posibilă.

COORDONATORII

COLECȚIA ZILELE RAINER

Coordonatori

Andrei Kozma **Cristiana Glavce**
Constantin Bălăceanu-Stolnici

ANTROPOLOGIE ȘI INTERDISCIPLINARITATE

NICULESCU

© Andrei Kozma (coord.), Cristiana Glavce (coord.), Constantin Bălăceanu-Stolnici (coord.)

Editura NICULESCU, 2014

Adresa: Bd. Regiei 6D

060204 – București, România

Comenzi: (+40)21-312.97.82

Fax: (+40)21-312.97.83

E-mail: editura@niculescu.ro

Internet: www.niculescu.ro

Coperta: *Carmen Lucaci*

ISBN PDF: 978-973-748-855-8

Toate drepturile rezervate. Nicio parte a acestei cărți nu poate fi reprodusă sau transmisă sub nicio formă și prin niciun mijloc, electronic sau mecanic, inclusiv prin fotocopiere, înregistrare sau prin orice sistem de stocare și accesare a datelor, fără permisiunea autorilor.

Orice nerespectare a acestor prevederi conduce în mod automat la răspunderea penală față de legile naționale și internaționale privind proprietatea intelectuală.

CUVÂNT-ÎNAINTE

Interdisciplinaritatea – un demers modern

La sfârșitul secolului al XIX-lea a existat o tendință de a descompune domeniile de cercetare în subdomenii din ce în ce mai reduse, pentru a fi studiate de specialiști din ce în ce mai experți în subdomeniile respective. Bernard Shaw și-a exprimat dezaprobarea pentru această strategie printr-o butadă celebră: „Vom ajunge să avem niște supraspecialiști care vor ști totul despre nimic”.

În a doua jumătate a secolului al XX-lea elitele din sfera cercetării științifice au realizat faptul că datorită complexității realităților din lumea aceasta și a interdependențelor dintre ele, cunoașterea unui domeniu și utilizarea practică a acestei cunoașteri nu mai pot fi realizate optimal de foarte multe ori de o cercetare redusă, punctuală, hiperspecializată. Ca urmare, s-au dezvoltat din ce în ce mai mult demersurile care implicau specialiști, metodologii și modele conceptuale aparținând mai multor domenii. Cercetarea de unul singur a fost completată de cercetarea cu echipe de specialiști aparținând unor discipline diferite. Abordarea multor probleme în zilele noastre nu se mai face doar în cadrul câte unui singur domeniu.

În felul acesta a apărut demersul interdisciplinar. Acesta nu presupune un simplu dialog între specialiștii din domenii diferite în jurul unei anumite probleme. Esența interdisciplinarității este reprezentată de integrare. Aceasta presupune ca „datele și informațiile, metodele, instrumentele, conceptele și teoriile din două sau mai multe discipline trebuie contopite, interconectate, amestecate”. Este vorba de un efort cognitiv dificil, dar extrem de eficient.

Contopirea aceasta reprezintă un pas înainte în cunoaștere. De mult, Bertalanfy spunea că atunci când mai multe elemente sunt integrate într-un sistem, eficiența sistemului este mai mare decât suma eficienței elementelor sale. Emerge ceva în plus, un plus de cunoaștere sau de eficacitate. Prin integrare se produce un salt, o transcendență.

Demersul interdisciplinar a dus chiar la formarea unor interdiscipline ca biochimia, științele mediului, științele creierului (neuroștiințele), care s-au adăugat disciplinelor clasice (academice). În felul acesta, în spațiul cunoașterii s-au decupat noi supradomenii. La noi în țară, această orientare a fost susținută, printre alții, de Academicianul Șt. Milcu și de profesorul V. Săhleanu. Au fost și sunt chiar abordări care implică integrarea unui demers cultural (umanist) și unul științific, așa cum obișnuia profesorul Fr. Reiner.

Trebuie subliniat că tot acest proces are o anumită dinamică, nu este rigid sau cristalizat. Există și riscul de a duce la un caracter foarte vag (fuzzy) a clasificării științelor.

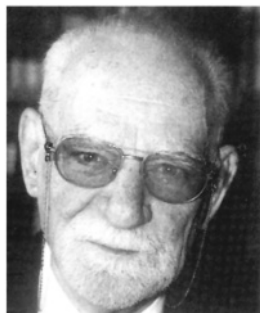
Interdisciplinaritatea presupune abordarea unor zone de intersecții sau unor interfețe. Ea a dus și la constituirea unor grupuri de studii sau societăți științifice cu caracter interdisciplinar. La noi, Academicianul Milcu a pus bazele unui cerc de studii interdisciplinare, dependent de Academia Română.

Demersul interdisciplinar nu trebuie confundat cu cel multidisciplinar. În acest caz, nu e vorba de o integrare, ci de o abordare paralelă a unui fenomen, proces sau problemă cu specialiștii, metodologiile și conceptele a două sau mai multe discipline. S-a spus că multidisciplinaritatea este ca un vas sau o salată de fructe, în timp ce interdisciplinaritatea este ca un suc obținut din amestecarea sucurilor mai multor fructe.

De asemenea, nu trebuie confundată cu transdisciplinaritatea. În acest caz e vorba de un aspect mult mai complex, care presupune existența unor realități sau conexiuni noi, ce trebuie descoperite și care stau în spatele unor realități aparținând unor domenii diferite. Se referă, în general, la marile probleme ale lumii, ale unității cunoașterii universale.

Antropologia modernă extrem de des folosește atât demersul interdisciplinar, cât și cel multidisciplinar.

Problema este interesantă, dar și foarte complexă. Ea poate face obiectul unei monografii.

C. Bălăceanu-Stolnici

Membru de onoare al Academiei Române

Membru Titular al Academiei Oamenilor de Știință România

ȘTEFAN MILCU – UN MODEL

C. Bălăceanu-Stolnici

Academicianul Ștefan Marius Milcu a fost una din cele mai remarcabile personalități medicale care au dominat viața științifică românească din a doua jumătate a secolului al XX-lea.

Oltean, născut la Craiova în 1903, după ce a făcut studii strălucite de liceu și universitare, a intrat în învățământ și cercetare ca asistent al profesorului Francisc Reiner, la catedra de anatomie a Facultății de Medicină din București, unde și-a dezvoltat aptitudinile sale native, devenind unul din cei mai remarcabili medici ai generației sale. Atunci și-a început activitatea științifică, studiind corpusculul carotidian.

Curând este atras de domeniul nou al glandelor cu secreție internă, unde sub conducerea viitorului său socru, C. I. Parhon, și alături de Marcela Pitiș, pune bazele cercetării clinice și – mai ales – experimentale în endocrinologia română, dar și europeană.

Personal l-am întâlnit prima oară în 1949 în această postură de cercetător și asistent la catedra de endocrinologie, care la vremea aceea era girată de profesorul de neurologie N. Ionescu-Șisești, după pensionarea lui Parhon. De atunci m-a impresionat prin sobrietatea sa, seriozitatea cu care își îndeplinea sarcinile și mai ales marea sa pasiune pentru endocrinologie. Avea o seriozitate care amintea de cei ce-și făceau studiile în colegiile iezuite și o putere de muncă exemplară.

A avut o ascensiune rapidă care însă nu s-a datorat socrului său, ci calităților sale deosebite. A activat câțva timp la spitalul Obreja de azi (pe atunci Spitalul central de Boli Nervoase) într-un mic pavilion, fiind și medic militar. După instalarea regimului comunist s-a mutat cu toată echipa, în frunte cu C. I. Parhon (devenit între timp Președintele formal al României), în clădirile fostului sanatoriu al călugărițelor Saint Vincent de Paul de pe șoseaua Aviatorilor (pe atunci șoseaua Jianu și apoi șoseaua I. V. Stalin). Aici a contribuit la fondarea și organizarea Institutului de Endocrinologie, care în câțiva ani a devenit unul din centrele cele mai performante de cercetări din țara noastră, ridicându-se la standardele internaționale, în ciuda restricțiilor impuse de guvernarea comunistă.

Acolo l-am cunoscut destul de bine, deoarece eram deseori chemat pentru a examina pacienții ce ridicau probleme de neurologie. Mi-am dat seama curând că, pe lângă cunoscutele sale calități de cercetător, era și un clinician deosebit, care avea și o caldă înțelegere a aspectelor umane. A considerat medicina ca un apostolat, nu ca o profesiune și, mai ales, nu ca o profesiune lucrativă. Nu a fost interesat să-și facă o clientelă privată. De aceea, mai ales la sfârșitul vieții, a trăit în condiții destul de precare, însă fără regrete și cu o mare demnitate.

Vizitele sale erau o adevărată delectare. Se simțea că fusese elevul marelui clinician Nanu Muscel. Nu erau numai lecții de endocrinologie, erau și lecții de umanism. Totodată, ca și foștii săi maeștri, Fr. Reiner și N. Ionescu-Șisești, nu uita orizonturile culturii. Ștefan Milcu nu a fost numai un medic excelent, un cercetător performant și un profesor desăvârșit. A fost și un om de o vastă cultură, ceea ce printre altele l-a făcut să aibă un demers multidisciplinar. În acest sens, a condus grupul de reflexie Noesis și extrem de interesante ședințe cu teme interdisciplinare, la care ne chema și ne obliga cu eleganță să participăm activ cu prezentări, comentarii și discuții surprinzător de libere pentru vremurile acelea. Am admirat și tactul cu care a gestionat diferitele tensiuni din cadrul colectivelor de cercetare și mai ales cele generate de unii activiști de partid inacceptabil de zeloși.

A fost recompensat pentru meritele sale, devenind membru al Academiei Române (unde a fost vicepreședinte al Academiei și președinte al secției medicale) și al Academiei de Științe Medicale, a cărui președinte a fost la un moment dat. A fost membru a foarte numeroase foruri naționale și internaționale.

Am admirat totdeauna perseverența cu care a cercetat activitatea secretorie a epifizei. A descoperit pinealina și a pus în circulație preparate (epifizhormon, epifizan ș.a.) care au fost la vremea respectivă extrem de utile. Șt. Milcu s-a axat cu entuziasm și pe studiul timusului, pe care l-a detronat din postura de glandă endocrină,

A organizat și monitorizat aplicarea unui program de combaterea a gușii endemice (prin introducerea de iod în sarea din alimentație) din anumite regiuni muntoase ale țării și a sprijinit dezvoltarea chirurgiei endocrinologice (împreună cu dr. N. Angelescu), ca și a folosirii radioizotopilor (mai ales a iodului radioactiv) în terapia bolilor endocrine. A dăruit lumii medicale românești două Tratate de Endocrinologie (1967 și 1992).

A fost extrem de receptiv la folosirea matematicilor în biologie și medicină și a avut o deschidere surprinzătoare pentru demersul cibernetic pe care Edmond Nicolau, Gr. Moșil și cu mine (printre alții) ne străduiam să-l impunem în contextul excomunicării sale de către Stalin și acoliții săi. Milcu a definit în acest sens conceptul de endocrinon.

Nonconformismul lui plin de curaj s-a manifestat mai ales prin faptul că nu a aplicat discriminarea și lupta de clasă, care erau dogme ale statului comunist. În acest sens, a ajutat pe foarte mulți marginalizați din punct de vedere politic să poată să ducă o existență demnă și să-și exercite profesiunile. Eu însumi, marginalizat din cauza originii mele sociale, nu am fost niciodată discriminat de Milcu (de altfel, nici de Parhon), lucru pentru care îi sunt și azi recunoscător. Remarcabil a fost și sprijinul pe care l-a acordat Institutului de Antropologie, care a supraviețuit (e drept, într-o formă mai discretă) grație curajului academicianului Milcu (ajutat și de prof. Ion Moraru, laureat al premiului Nobel pentru Pace). Din acest punct de vedere, Milcu a fost o excepție.

Tot această onestitate și acest curaj au determinat pe academicianul Ștefan Milcu să adopte o poziție demonstrativ de prudentă față de negarea geneticii și de impunerea

abuzivă a nervismului pavlovian, care erau promovate de Moscova în mod coercitiv, prin teroare politică.

De asemenea, în ciuda unor tensiuni între el și Ana Aslan, a sprijinit dezvoltarea geriatriei și activitățile Institutului de Gerontologie și Geriatrie, asistând activ la principalele sale sesiuni științifice.

Comportamentul său a fost și el un model. În ciuda puternicei sale poziții, niciodată nu a adoptat o atitudine arogantă sau aspecte de mandarinat, cum o făceau alții. A fost totdeauna modest și de o politețe care astăzi ar fi distonantă. Viața lui de familie cu Ioana Milcu (Parhon) a fost exemplară. Exemplar a fost și devotamentul cu care s-a ocupat de soția sa când aceasta s-a cufundat în întunerecul trist al unei boli Alzheimer.

Curiozitatea lui științifică mare l-a împins spre un fals derapaj politic cu prilejul unor prezentări la noi, în 1982, de către un oarecare Stoian, a *Meditației Transcendentale*, o doctrină și tehnică de relaxare a unui indian, Maharishi Mahesh Yogi. Ceaușescu a reacționat în mod inexplicabil de violent împotriva tuturor celor ce au luat parte la demonstrațiile și experiențele respective și a sancționat peste 350 de intelectuali, printre care și pe Ștefan Milcu, care a fost exclus din partidul comunist (ceea ce era extrem de grav la vremea aceea) și marginalizat. Atunci am văzut cât de mizerabili pot fi unii oameni care, cu lașitate și ticăloșie, au început să arunce cu noroi în maestrul pe care cu o zi înainte nu știau cum să-l venereze mai servil. Atunci am văzut și cum maestrul a adoptat o poziție remarcabil de demnă, dându-ne la toți o lecție admirabilă.

După 1989, academicianul Ștefan Milcu, reabilitat, a dus o interesantă activitate, în contextul primei faze a perioadei noastre de tranziție, fără să se implice politic, contribuind mult la reșezarea lumii academice și universitare în noul sistem de valori fără să facă nicio încercare (care ar fi fost pe deplin justificată) de a -și plăti polițele.

Ștefan Milcu a plecat dintre noi discret, după o grea suferință, la 1 decembrie 1997, lăsând în urma sa numai regrete profunde. Toți cei care am avut privilegiul să-l cunoaștem ne amintim de el cu afecțiune, admirație, și recunoștință.

PORTRET ANTROPOLOGIC AL PROF. DR. MARIUS ȘTEFAN MILCU

Prof. dr. Firu Pătru

Profesorul Ștefan Marius Milcu a fost un longeviv, trăind din 1903 până în 1997, când a decedat la 95 de ani, perfect lucid.

Deoarece nu și-a scris memoriile, la rugămintea a doi admiratori și elevi ai dânsului și-a povestit viața și a fost înregistrată în timpul unor întâlniri săptămânale (1994-1996), care a fost ulterior publicată sub forma de volum.

Această poveste a vieții sale este mai mult decât o autobiografie, așa cum a făcut-o și Nicolae Iorga, într-un volum propriu. Prof. Milcu nu prezintă cronologic funcțiile avute. Volumul este o poveste sinceră, unde folosește mult dialogul, ceea ce dă prospețime poveștii. El descrie peisajele din valea Dunării, la Calafat și potecile munților Carpați, pe care le prezintă într-o formă poetică, ce amintește de Calistrat Hogaș. Ca elev al liceului Carol I din Craiova, își pune pentru prima dată problema „conștiinței de sine”. Adolescent fiind, știa cine este, ce poate face și unde vrea să ajungă. Cheia acestor preocupări o găsește în cultura Greciei Antice, Platon fiindu-i model. Urmează riguros recomandările marelui filosof, în care pentru a deveni lider, un tânăr trebuie să-și formeze în primii 20 de ani o educație spirituală și fizică solide, bazate pe calitățile mentale, fizice și spirituale, moștenite sau formate în familie și școală.

Între 20 și 30 de ani, în afară de meseria de bază, trebuie studiată filosofia, completată cu matematică, logică, politică și noțiuni de drept, deschizându-și astfel un orizont științific interdisciplinar.

Între 30 și 35 ani tânărul astfel format trebuie să experimenteze o funcție cu responsabilitate publică, iar după 35 de ani poate ajunge conducător al unei instituții din „cetate”.

Avea prof. Milcu posibilitatea să îndeplinească aceste recomandări clasice „grecești”? Să analizăm arborele genealogic și tipul său antropologic:

Prof. Milcu este nepotul lui Marin Milcu, moșnean oltean din răsăpântia Milculeștilor, din apropiere de Băilești. Familia lui provenea din moșnenii din Câmpia Dunării, fiind țărani agricultori liberi, cu pământ (moșneni) și care aveau ca principii sacre: pământul, credința (biserica) și școala. Din puținul pământ pe care-l avea bunicul său, a dat un „petec” pentru școală și biserică, fiindu-i înscris numele pe peretele votiv al bisericii din satul natal. Tatăl profesorului Milcu, având „drag” de carte de mic, a continuat un gimnaziu la Craiova, pentru a ajunge funcționar public în acest oraș; ceilalți trei frați au rămas țărani în satul lor.

Mama profesorului Milcu era o persoană sensibilă, instruită, citea mult, cânta la pian și îi plăcea natura.

Respectul pentru principiile morale și pentru școală au fost imprimate puternic în personalitatea prof. Milcu, pe care le-a păstrat toată viața.

După fotografiile rămase de la el și după cum îl păstrăm în memorie, putem aprecia tipul antropologic, cu înclinările și tendințele comportamentale (temperamentale) moștenite.

Fig. 1

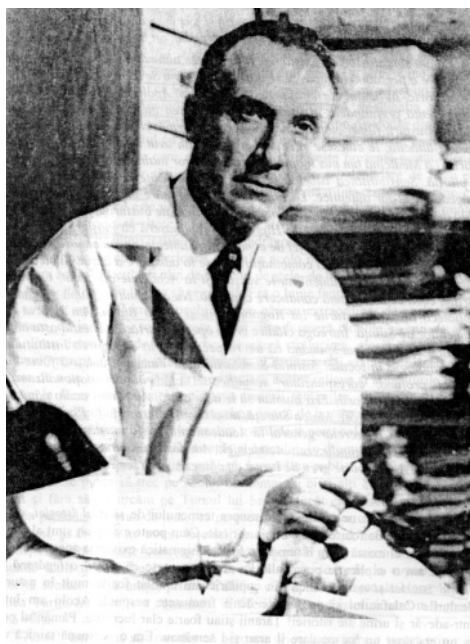

Fig. 2

Era un dinaric 70%, după nasul puternic (fig. 1), cu „cocoasă” în 1/3 mijlocie, în semiprofil; narinele sunt lărgite transversal (fig. 2), bărbia este bine conturată în formă de galoș și buze subțiri, de om sever, cu principii morale și idei bine conturate, pe care vrea să le realizeze până la capăt. Nu este amator de petreceri, are viață de familie, cu responsabilitate pentru educația copiilor. Din familie, el a adoptat patriotismul și dragostea pentru carte și școală, pe care le promovează ca o „datorie” de român neaoș.

Prof. Milcu este dolicocefal, cu talie înaltă, ce poate fi o caracteristică somatică nordică faelică 20%, temperamental are tendința de conducere, cu înclinări spre științele exacte matematice, este ordonat și meticolos. Aceste tendințe se observă încă din copilărie, când a înființat asociația sportivă și culturală „Sburătorul”, unde a fost ales „natural” spune el, șeful asociației, pe care a condus-o cu responsabilitate, făcând cultură fizică și literară. A procurat un disc și o suliță, să învețe să le arunce pe câmpul din apropiere, și o minge de fotbal, învățând regulile jocului de la soldații transilvăneni din regimentul orașului Calafat, iar cu ajutorul profesorului de limba română organizează o echipă de teatru.

Aceste tendințe de conducător se asociază cu o „inteligentă elastică”, cum l-a caracterizat maestrul și îndrumătorul său prof. Fr. Rainer, șeful catedrei de anatomie

și embriologie umană din Facultatea de Medicină din București, ce l-a influențat fundamental în carieră.

Prof. Milcu are și câteva caractere alpine (10%), prin privirea sa calmă uneori, prin interesul său de a ajuta pe cei ce au preocupări științifice și deschidere spre cercetare. Cercetarea științifică devine preocuparea majoră în viața sa, tinzând să ocupe funcții de conducere în acest domeniu vast.

Este interesant că în comportarea moștenită de prof. Milcu, se remarcă următoarele elemente temperamentale: inteligența subtilă, „elastică”, adaptată la împrejurările imprevizibile din viață, tendința de a face ordine în instituția pe care o conduce sau în laboratorul unde lucrează; aici el prelucra, ordona și organiza datele, pe care le publică în volume de specialitate. Este prudent și rezervat în acțiunile sale sportive, științifice sau culturale, căutând avantajele și evitând pericolele vitale sau sociale. Are simțul practic dezvoltat, pe care-l aplică în menținerea propriei sănătăți în condiții de stres, în relații cu oamenii, nerăspunzând direct la invective. Nu se angajează la consum exagerat de alimente sau băuturi, nici la discuții contradictorii inutile. Prof. Milcu are în „sânge” simțul datoriei împlinite, în raport cu obiectivul pe care l-a ales, pe baza „conștiinței de sine”, obiectiv pe care putem să-l identificăm cu cercetarea științifică, unde rămâne ca un „mare maestru”. Preocuparea de a forma elevi ce au preocupări științifice și deschideri către cercetare derivă din înclinarea sa de dascăl, stimulând elevul să-și aleagă singur obiectivul de studiu, fără a-l lăsa însă fără control.

Este interesant că toate aceste comportamente spirituale se potrivesc mai mult cu tipul lui antropologic de dinaric (70%), nordic faelic (20%) și alpin (10%).

Un dinaric cu idei bine conturate, cu o activitate ordonată, tehnică și o bază morală familiară, poate deveni o personalitate care deschide și fundamentează sectorul asistenței și învățământului medical și de cercetare din România, adaptând organizarea acestui sector la condițiile de trecere de la sistemul capitalist la cel comunist și invers de la comunism la postcomunism în România.

Fiind longeviv, cu o zestre genetică sănătoasă a țăranului român liber, cu o mică proprietate de pământ (moșneni), cu o inteligență deschisă, adaptabilă la condițiile sociale respective, prof. Milcu a reușit să transfere în mod creator, progresiv, instituțiile de asistență și învățământ medical și de cercetare științifică instituțională din prima perioadă comunistă, 1945-1964.

În volumul „Însemnări memorialistice” remarcăm următoarele etape de evoluție culturală, mentală și spirituală pe care le-a parcurs prof. Milcu.

Copilăria a petrecut-o la Calafat, în cartierul orașenesc, unde era și o colonie grecească, care se ocupa cu șlepurile ce transportau grâne din Câmpia Dunării. Aici a învățat să facă așa-zisa cultură fizică, gimnastică, sportul cu aruncarea discului, sulitei și fotbalul, care se făcea zilnic; aici a devenit „normal” după părerea lui, șeful asociației „Sburătorul”, care avea și o echipă proprie de fotbal.

Primele clase de liceu le-a făcut la Tr. Severin, unde tatăl lui s-a stabilit cu serviciul. Aici a descoperit în grădina orașului, documente istorice romane din timpul împăratului Traian. Pietrele sculptate, scrise cu litere latine de la podul de peste Dunăre, construit de Apolodor din Damasc, l-a impresionat și a citit această

epocă strălucită a Ulpiei Traiana Sarmisegetuza, pe care a vizitat-o mai târziu. Acum începe gustul de a citi cărți din istoria și geografia României.

Povestește că în natură simțea ca o „vibrație”, unde se simțea bine, era fericit chiar. În clasa a 3-a de liceu s-a mutat la Craiova, la liceul Carol I, unde a dat și bacalaureatul. Aici s-a format ca om, simțind cum își formează „conștiința de sine” în raport cu diversele cunoștințe asimilate din cărțile citite în această perioadă. Aici a simțit cum a trecut de la adolescență la vârsta adultă, când din nou s-a întrebat unde va merge și cum va putea ajunge unde vrea.

Fiind captivat de lecțiile de biologie și anatomie, adolescentul Milcu s-a înscris la facultatea de Medicină din București și apoi a dat concurs la Institutul Medico Militar, care i-a oferit condiții bune de trai, sportul și o minunată bibliotecă.

Nu amintește de viața din Institutul Medico Militar și trece imediat la amintirile de la catedra de anatomie și embriologie umană, condusă de prof. Fr. Rainer, pentru care a avut un cult timp de 10 ani, cât a stat ca preparator benevol, apoi preparator prin concurs și apoi asistent universitar. Făcând alergie la formol, prof. Milcu se transferă la catedra de endocrinologie, recent înființată la spitalul Central, sub conducerea prof. Dr. C.I. Parhon, care îi va deveni tată socru, iar prof. Rainer va fi nașul familiei Milcu. Între 1922 și 1932, asistentul Milcu și-a format o pregătire clinică și științifică de la străluciții profesori din epoca de aur a medicinei interbelice. La Catedra de Anatomie, a înțeles că anatomia este o știință a formei vii, cum spunea Rainer. Aici a învățat că dezvoltarea somatică a omului pornește de la o celulă, ajungând la miile de celule, după un program genetic precis, care se desăvârșește prin funcțiune, după expresia lui Rainer.

Cursul profesorului Rainer integra cunoștințe anatomice de viață, deschizând perspectiva de înțelegere a omului de-a lungul istoriei sale. În afară de anatomie, se punea problema vieții spirituale a omului, rațiunea abordată de filosofii greci, Socrate, Platon și Aristotel.

La endocrinologie, la prof. Parhon, a descoperit boala neuroendocrină și rolul glandelor endocrine în dezvoltarea omului. Avea acum un model de felul în care trebuie dezvoltate instituțiile spitalicești, care acordă tratamentului un rol principal. La clinică se pun întrebări, de ce și cum s-a produs boala? Și aici intervine nevoia de a studia cauza bolilor în laboratoare de cercetare morfo-patologice de chimie, de fizică etc. O clinică cu laboratoare de cercetare devine un institut de cercetare.

În 1940, prof. Parhon este pensionat pentru ideile sale procomuniste și clinica de endocrinologie, rămasă numai cu un asistent, Milcu, este acceptată de prof. Ionescu Sisești în clinica de neurologie din spitalul Colentina. Aici prof. Milcu are ocazia de a studia legăturile dintre neurologie și endocrinologie, dezvoltând neuro-endocrinologia.

În 1943 este trimis pe frontul de răsărit, ca medic la un spital de campanie, ajungând până la cotul Donului. A scăpat de aici după multe peripeții, reîntorcându-se la Iași în 24 august 1944, și apoi la București, unde își avea domiciliul. După refacerea fizică și psihică, dr. Milcu își reia funcția la clinica de endocrinologie din spitalul Colentina.

După 1944 prof. Dr. Tomescu, șeful clinicii de psihiatrie și ministrul sănătății în guvernul Antonescu, este destituit și în locul lui revine prof. Parhon, care ulterior devine președintele țării. Dr. Milcu participă ca delegat la naționalizarea sanatoriului Saint Vincent de Paul, rugându-l pe prof. Parhon să intervină pentru a nu evacua călugărițele și personalul medical existent. De asemenea, reușește să protejeze și capela sanatorului, nedemolată până astăzi.

Aici, prof. Milcu organizează un institut de endocrinologie, aducând și secția de psihiatrie, pentru o etapă, din spitalul Central. Împreună cu prof. C.I. Parhon dezvoltă un institut cu clinică de endocrinologie și laboratoare moderne, de la cel de morfologie celulară, la cel de radiodiagnostic, unic în acea perioadă.

A adus aici elita absolvenților de medicină, care au devenit clinicieni valoroși și cercetători de prim rang. Dr. Pitiș Marcela, un clinician de mare valoare, fostă asistentă la clinica de psihiatrie din spitalul Central și elevă distinsă a prof. C.I. Parhon, se alătură colectivului format.

Fiind singurul institut de endocrinologie din țară, cu o înzestrare modernă, au venit toți bolnavii cu endocrinopatii din țară. Au fost astfel internați 23 acromegali din toată țara, în timp ce în clinicile de endocrinologie din străinătate au venit 5-10 acromegali în 10 ani. Acești acromegali au fost dați ca temă de cercetare, în 1950, dr. Firu, stomatolog, proaspăt cercetător științific la antropologie, unde dr. Milcu era numit director. Tema a fost dată de prof. Parhon, la vizitele săptămânale din institut, unde participau și unii cercetători de la antropologie. Pentru prima dată se făcea un studiu antropologic al unor bolnavi endocrini, aplicându-se metodologia antropologică de observație și metrie a celor 23 acromegali, cu fotografiile antropologice și modele în gips ale dinților. Dr. Firu P. a încheiat lucrarea după 1 an de lucru și a prezentat-o la ședința de comunicări din Institutul de Antropologie. Dr. Firu a vrut să dea o explicație hiperplaziei arcului frontal și occipital, spunând că acolo sunt „zone de potențe de creștere”. Această explicație a fost interpretată de dr. Gheorghiu și dr. N. Hass ca un concept weissmanist-morganist, neconform cu politica din acea perioadă. Acest motiv putea duce la blamarea și excluderea Dr. Firu din institut. La intervenția prof. Parhon și a prof. Milcu, incidentul s-a încheiat fără nicio urmărire. „Zonele de potențe de creștere” au fost redenumite de prof. Milcu „zone de neliniște fitogenetică”, fapt care a neutralizat aspectul ideologic negativ dat de dr. Gheorghiu și dr. N. Hass.

De la acest „incident” prof. Firu a lucrat 10 ani, din 1950 până în 1960, fitogeneza și ontogeneza aparatului dento-maxilar, folosind normalul biologic al dimensiunilor capului (figura și calota craniană), dezvoltând, fără să știe la început, antropologia stomatologică, bazele fundamentale ale ortodontiei, unde Firu a devenit profesor mai târziu. Iată ce înseamnă „inteligența elastică” a prof. Milcu, care a salvat un colaborator elev de la excludere, dându-i în același timp o temă ce va deveni principală preocupare științifică, temă care va fi cerută de forurile științifice ortodontice din lume.

Paralel cu funcția de director adjunct și apoi director al Institutului de Endocrinologie, după pensionarea prof. Parhon, prof. Milcu își arată adevărata valoare de mare conducător, expert în clinica de endocrinologie, și de mare profesor formator de școală, care reușește într-o perioadă de mari restricții ideologice, de

restricții de informare, cu obligația de a centraliza toate compartimentele endocrinometabolice. Aici se vede marele talent de organizare al laboratoarelor înzestrate cu aparatură modernă și angajarea unor medici sau cercetători, chiar și ingineri, valoroși pentru progresul endocrinologiei românești.

Prof. St. Milcu, rămâne o mare personalitate medicală, ce s-a format și lucrat în echipele de „aur” medicale interbelice; ca asistent și apoi ca profesor formator de școală, ce a adus o specialitate endocrină din România, la nivelul celor din statele cu tradiție medicală.

Paralel cu acest obiectiv, prof. Milcu a mai condus și alte unități de asistență, învățământ sau cercetare din România comunistă, introducând ordinea, disciplina, spiritul colegial de lucru, cu grijă permanentă de a promova ideile, gândirea, noul informatic sau practic, pentru progresul medicinei la nivelul celei mondiale.

După 1947 a funcționat și ca decan al Facultății de Medicină și apoi rector al I.M.F. București, ocazie de a pune ordine și seriozitate în acest învățământ. Aici el s-a revoltat și a anulat chiar examenele de intrare în învățământul medical pe baza unor diplome false de merit la bacalaureat, aduse de ilegaliștii comuniști de ocazie.

Prof. Milcu, afând de desființarea societăților medicale din țară, după indicațiile partidului comunist român, intervine și reușește să le reunească într-o federație, formând Uniunea societăților de științe medicale (USSM), devenind și primul președinte al acestei instituții. Această unitate a devenit prosperă în timp, angajând toate cadrele medicale din țară la o muncă organizată, clinică și de cercetare, cu reviste de comunicări pe specialități, stimulând cercetarea, care a devenit o notă esențială la promovarea cadrelor didactice sau de asistență din România.

Între 1950 și 1964 a condus Institutul de Antropologie, salvându-l de la desființare în primă etapă, apoi formând elevi străluciți, care au înscris antropologia românească în rândul celor din lume.

Cum a reușt să-l mențină?

După moartea prof. Rainer, în 1944, Institutul de Antropologie a devenit o anexă a catedrei de anatomie și embriologie umană, condusă de prof. Dr. Gr. T. Popa. După îndepărtarea prof. Dr. Gr. T. Popa, a fost numit director dr. Tudor, chirurg și șef de lucrări la catedra de anatomie. D-na prof. Dr. Rainer Marta era disperată că aflase intenția guvernului comunist de a desființa Institutul de Antropologie, care era etichetat ca un cuib de „rasiști”. Soluția era numirea ca director la antropologie a profesorului Milcu. Acesta a acceptat și a programat redeschiderea institutului la 1 mai 1950, când s-au făcut prezentările personalului existent: dr. Tudor, chirurg, dr. Ion Ionescu, neurolog, dr. Natalița Neagu, pediatru și dr. Firu P., dentist. Cum putem face antropologie cu acești medici? întreabă retoric prof. Milcu. El acționează ca de obicei: păstrează cadrele, dar le reprofilează și a dat medicilor existenți să facă o fișă clinică cu obiectiv antropologic. A adus apoi la institut specialiști în antropologie din țară și absolvenți ai facultății de Medicină, care au corespuns criteriilor de selecție. Atunci au fost angajați dr. Th. Enăchescu, dr. Pop Suzana (antropolog, cu studii în Elveția), dr. C. Rișcuța, dr. Georgescu V. (statistician), apoi dr. Gheorghiu și studentul N. Hass propuși de partid.

Toate cadrele existente au început să lucreze antropologie și, săptămânal, prof. Milcu stătea de vorbă ca un coleg cu subordonații săi, discutând aspectele antropologice în studiul craniilor, legat și de patologia osoasă. Aici s-a remarcat la prof. Milcu calitatea de îndrumător științific, de control la o discuție prietenească și la îndemnarea să se cerceteze ce interesează institutul pe fiecare în domeniul lui. Așa a făcut prof. Milcu numeroși elevi care au lucrat cu ideile maestrului, fără a inhiba pe cele ale cercetătorului; era necesar să afle adevărul științific, documentat antropologic.

După câteva luni aflăm că este pusă în discuție desființarea Institutului de Antropologie, acuzat de prof. Roller, istoric și de Ana Pauker, că este un cuib de „rasiști”. Prof. Milcu este invitat la sediul prof. Roller, ca director al științei și culturii, unde urmează discuțiile; prof. Milcu răspunde fără emoții, simplu și decisiv că Rainer nu a făcut rasism în antropologie. Rainer a acuzat rasismul hitlerist, în conferințele prezentate la universitate între anii 1939-1940, arătând că nu este nicio legătură între dolicocefalie și inteligență, antropologic sunt rase din punct de vedere somatic nu spiritual, continuând și cu alte argumente antirasiste.

În final, s-a aprobat funcționarea institutului de Antropologie, prof. Milcu cerând să se aprobe tematica de studiu „originea și formarea poporului român”. După lungi discuții istorice, unde prof. Milcu era foarte bine informat, comitetul de științe și cultură a aprobat și această temă, care va stabili că noi nu suntem slavi! Toți colegii au rămas surprinși că s-a aprobat o asemenea temă și această aprobare se datorește numai „inteligenței elastice” a prof. Milcu.

În 1955, prof. Milcu este numit secretar general al Academiei Române. Timp de 10 ani de la venirea comunismului, clădirea Academiei Române avea nevoie de reparații capitale. Toate bunurile din țară, moșii, vile (Căciulata), imobile în Ungaria, donate de familia Elias, etc. au fost lăsate în paragină sau naționalizate. Aici prof. Milcu a dus o muncă extraordinară de redresare a Academiei Române, ca instituție de cercetare în domeniul umanist, acceptând și pe cel tehnic. Clădirea Academiei a fost reparată, sălile de ședință au fost igienizate, cum se spunea, și mobilate, biblioteca a fost restaurată și înzestrată cu cărți înregistrate după sistemul internațional, instalând și o tipografie, care urma să publice cărți și reviste pentru toate institutele Academiei Române, inclusiv pentru Institutul de Antropologie, cu revista „Probleme de antropologie”. Apar și volume speciale în limbi străine, cu articole deosebite, pentru schimb cu alte biblioteci din lume. S-a instalat și aici ordine, muncă, răspundere, conferințe, congrese, etc. La cererea prof. Traian Săvulescu, președintele Academiei, s-au mai acordat sume importante de bani pentru a reface vila George Assan, cu mobilierul ei de epocă, deosebit, ce va deveni casa oamenilor de știință (COS), cu restaurant și hotel pentru membrii Academiei. S-au amenajat vile naționalizate la Căciulați (castelul Ghica), vile la Sinaia, Predeal, un restaurant și la mare la Carmen Silva. S-au alocat bani pentru participarea academicienilor la congresele internaționale, organizându-se în același timp și congrese naționale.

În aprilie 1964 apare declarația de independență și suveranitate a partidului Comunist Român, declarație lansată de Gheorghiu Dej; urmează plecarea consilierilor sovietici din România și retragerea Anei Pauker și a lui Teohari Georgescu din CC al

PCR; urmează o stare de tensiune, moartea lui Gheorghiu Dej și alegerea lui Nicolae Ceaușescu, ca secretar general al PCR.

În scurt timp se eliberează condamnații politici din închisori și o oarecare libertate în sfera economică și socială.

Dar în curând se introduc alte restricții împotriva intelectualilor (intelectualism), împotriva cosmopolitismului, fiind interzise orice informații din țările capitaliste. Se interzice participarea la manifestările științifice medicale, în cazul nostru, fiind rezervate numai membrilor de partid verificați pentru atașamentul lor dovedit.

În 1982, conducerea de partid va „întinde” o capcană pentru intelectualii incozi; se publică în ziare sosirea în țară a directorului unui institut de yoga din Elveția, prof. Dr. Maharishi, care va prezenta la data de ora la Teatrul Mic, o conferință cu demonstrații despre meditația transcendențială; se face o propagandă neobișnuită, însuși ministrul sănătății dr. Nicolaescu din acea perioadă, făcând personal invitații la Institutul de Psihologie, la Facultatea de Psihologie, la Centrul de cercetări antropologice, la Facultatea de Stomatologie, care avea în planul de învățământ o catedră de psihologie, după modelul occidental. Invitația, cu repetarea invitației de ministrul sănătății și de alte cadre de conducere, a fost adresată și decanului facultății de Stomatologie, prof. dr. Firu Pătru; toată suflarea psihologică, asistenți și cadre de predare s-au dus să asiste la această conferință, din care amintim de prof. Milcu Ștefan, prof. Dr. V. Săhleanu (antropolog), prof. Radulian, directorul institutului de Psihologie, prof. Golu de la facultatea de psihologie, Andrei Pleșu și alții pe care nu-i mai consemnăm. Din cei care nu s-au dus la această conferință a fost și prof. Firu, care a considerat că la durerea de dinți nu faci meditație transcendențială, ci extracție sau pulpectomia dintelui cariat.

Din informații am aflat că toți cei care au fost prezenți la această conferință au fost arestați, cercetați și puși în discuția adunărilor generale de partid din instituțiile respective. Prof. Milcu relatează în volumul său, despre cei 3 membri de partid, devotați partidului, care au fost pregătiți să „atace pe Milcu”; alți doi membrii pregătiți în acest sens nu au vorbit și nu sunt nominalizați în volum; prof. Milcu a fost criticat aspru, a fost umilit; când i s-a dat cuvântul, înainte de a fi destituit din partid, prof. Milcu a spus „Regret că nu am fost mai vigilent...” etc., dar nu și-a cerut iertare sau scuze; nu s-a plâns, a rămas tot drept în picioare, fără să comenteze; a mers acasă pe jos, tot drept și cei rămași în urmă s-au mirat și au spus „ce om ciudat”!

Prof. Radulian a venit la prof. Milcu cu o depresie gravă; i s-a recomandat să meargă în satul natal, să vorbească cu țărani din comună și să uite tot ce a fost; din povestea din volum reiese că prof. Radulian s-a întors la București după doi ani, cu apatie, cu dorința de a rămâne izolat în cadrul familiei lui; prof. Săhleanu a fost angajat la o policlinică în calitate de medic internist; prof. Golu a fost angajat temporar la antropologie. Iată cum oameni valoroși, specialiști într-un domeniu de actualitate în lume au fost distruși, eliminați din institutele de cercetări, care cercetau teme de actualitate, comportarea oamenilor față de natură, față de societate, față de religie, afectivitate, etc., sunt aspecte spirituale extrem de importante, de utile în adaptarea la noile condiții de viață modernă.

După acest eveniment, a fost primit cu brațele deschise la Uniunea Medicală Balcanică devenind membru în comitetul de conducere; la Facultatea de stomatologie și-a continuat cursurile de endocrinologie, fără a mai vorbi despre „meditația transcendențială”; prof. Firu l-a invitat la cursurile anuale de vară de stomatologie infantilă, la Soveja, la Piatra Neamț etc., unde a prezentat conferințe extraordinare, vorbind despre dinte în literatură, teatru, magie, arhitectură și în măștile faciale.

După revoluția din 1989, prof. Milcu Șt. a redevenit foarte activ la UMB, unde era vicepreședinte, la Academia Română, unde s-a luptat să reorganizeze Academia de științe medicale și a reușit; i-a găsit spații la spitalul Colentina, i-a redactat planul de organizare, temele de lucru și au început să apară contracte de cercetare în domeniul medicinei cu Ministerul Învățământului sau diferite alte unități; am asistat la ședința de reînnoire a comitetului de conducere pentru încă patru ani, unde am remarcat cum s-a luptat ca un „magister la bară” pentru a se continua activitatea științifică medicală la nivel internațional. Adunarea generală l-a reales președinte pentru a doua oară și a condus până la câteva luni înainte de moarte.

În cadrul activității sale din institutul și clinica de endocrinologie s-a remarcat studiul „terenului”, studiul constituției somatice și mai ales psihice, preluând pe cele descrise de Kretschmer. El a adăugat tipurile endocrine, descriind chiar un sindrom ce-i poartă numele „suprarenometabolic”, observat chiar la oamenii de partid cu o activitate de partid deosebită; la aceștia era stimulată glanda suprarenală cu cei trei hormoni suprarenali și cu cei ai medulosuprarenalei; este interesant că nu a dezvoltat constituția somato-psihică și spirituală a tipurilor regionale, pe care de fapt le-a studiat în cadrul anchetelor medico-antropologice indicate de Rainer și Gusti, deși el a făcut toate fotografiile „antropologice” la două din satele cercetate.

Prof. Milcu a reușit să readucă în învățământ și cercetarea genetică cromozomială, sprijinit practic de hibridii de porumb aduși experimental din SUA, hibridi care produceau 5000 Kg/ha, față de cei 3000 Kg/ha cât producea porumbul românesc, cu toate îngrășămintele date după metoda Lășenco; micurismul, cu altoiul pomilor, era cunoscut demult de țărani români, astfel încât nu mai era nevoie de demonstrat.

Prof. Milcu a avut elevi străluciți, pe care i-a îndrumat din chemarea lui ca dascăl. În amintirile sale a vorbit de elevi, nu și de colaboratorii lui direcți; nu amintește de prof. Dr. Horia Dumitrescu, care a condus o parte din anchetele medico-antropologice din România peste 15 ani; nu a vorbit de prof. Firu P., pe care l-a ajutat direct în momentele lui grele, salvându-l de la destituirea din învățământ, dar i-a semnat prefața din volumele de antropologie stomatologică, a participat la cursurile anuale de stomatologie infantilă, într-o perioadă grea.

Prof. Milcu este un deschizător de drum spre progres, militând pentru interdisciplinaritate. Antropologia și Academia au fost instituții la care s-a adaptat perfect și le-a condus cu competență, curaj și inteligență elastică, cu soluții surprinzătoare, decisive pentru dezvoltarea științelor în România.

Nu s-a angajat în conflictele dintre Rainer și Popa, deși era un fidel elev al lui Rainer; s-a mulțumit să citeze părerile altora.

În endocrinologie s-a ocupat de glanda pineală (epifiza), unde a făcut cercetări morfologice, clinice, stabilind rolul endocrin al acestei glande. Lucrarea monografică „Epifiza, glandă endocrină” rămâne ca primă lucrare fundamentală cu patologia ei, hormonul epifizar inhibând glandele sexuale, iar hiposecreția ei, prin tumori distructive ale glandei, produc pubertate precoce.

În activitatea sa, prof. Milcu a pus problema cursului „ex cathedra”, unde apreciază nivelul prelegerilor prof. Rainer, care erau unice, mereu noi, mereu cu aplicații la viața oamenilor; mulți ascultători care „nu puteau gândi”, nu înțelegeau nimic, alții, surprinși, meditau după audierea acestor cursuri unice; iar alții rămâneau cu o idee fixă, care-i chinuia toată viața, cum a fost de exemplu fraza ascultată de prof. Firu, în anul II de facultate: „omul este o ființă biologică, dar dacă îl tratezi biologic, ești inuman”, de aici întrebarea „când a devenit omul om?” Aici s-ar fi așteptat prof. Firu să primească răspunsul la iluminiștii francezi, dar a rămas cu citatele lor, în care nu se precizează când a devenit omul om și dacă a devenit chiar om.

Prof. Milcu a iubit natura, a iubit ritualurile religioase creștine, vibrându-i tot corpul la sărbătoarea învierii Domnului; când începea toaca și clopotele mănăstirilor pe ulițele pe care țărani veneau cu copii de mână, îmbrăcați sărbătorește cu „cioareci” de dimie și cămeși sau bundițe înflorite; a fost impresionat când a văzut mănăstirile din Moldova, cu judecata de apoi din tinda mănăstirilor; a rămas impresionat de mănăstirile din Oltenia și mai ales de culele din Oltenia, unde a văzut dârzenia populației de a-și păstra bucata sacră de pământ, credința în Dumnezeu și școală care înobilează omul; plecând de la aceste mănăstiri, prof. Milcu a parcurs de fapt epoca istorică a românilor, spunând în final „cine îngroapă trecutul nu are prezent”. A încercat să simtă vibrația întregului corp la concertele simfonice de la Ateneul Român, unde ani de-a rândul, săptămână de săptămână, a stat nemișcat, cu gândul departe, alături de soția sa; după concert se simțea fericit, mai puternic, pregătit să înceapă o nouă luptă pentru a îndemna cercetătorii să lucreze în laboratorul lor.

Prof. Milcu rămâne primul cercetător din România care face fotografii antropologice la o populație din două sate românești de munte, sub conducerea prof. Rainer; aceste fotografii au rămas în filmoteca institutului, constituind un document științific în studiul tipurilor antropologice din România.

Profesorul Milcu este iubit și admirat pentru curajul său și mai ales pentru inteligența și cultura sa, care l-au inspirat să fondeze bazele instituționale ale asistenței și învățământului medical din țara noastră, precum și dezvoltarea cercetării științifice, fiind sprijin al Academiei Române în momente vitrege.

Bibliografie

Dr. Ioan Opreșcu, dr. Cristina Glavce, Ștefan M. Milcu - *Însemnări memorialistice*, Ed. Academiei, București, 2006.

FRANCISC JOSIF RAINER ȘI ȘTEFAN MILCU: MENTOR ȘI DISCIPOL

Cristiana Glavce, Adrian Majuru

Cele două mari personalități care au marcat hotărâtor antropologia românească au fost profesorul Francisc I. Rainer, membru de onoare al Academiei Române și academicianul Ștefan Marius Milcu.

Profesorului Rainer îi datorăm crearea școlii de antropologie medicală și instituționalizarea antropologiei în România, iar academicianului Ștefan Milcu salvarea antropologiei de la desființare în 1950, supraviețuirea și, în același timp, dezvoltarea ei ca știință interdisciplinară ce s-a impus atât pe plan intern cât și internațional prin cercetările realizate.

Pentru a pune bazele antropologiei românești, Prof. Rainer s-a specializat întreaga viață. A revoluționat anatomia, transformând-o dintr-o știință descriptivă într-o știință explicativă a viului, în care forma și funcția formează un tot. A fost embriolog și un histolog de renume. Preocupat de filozofie, psihologie, artă și istorie, a aparținut elitei intelectuale ale vremii, fiind considerat drept una din cele 10 mari personalități ale României interbelice. Cursurile lui erau audiate atât de studenți cât și de specialiști din alte domenii, iar admirația față de profesor a fost transmisă peste generații, devenind legendară.

Profesorul Rainer era adeptul cursului viu pentru că știința se află mereu în mișcare și de aceea a refuzat să publice un curs de anatomie, spunea că „există un fond permanent și un fond mișcător”. Cursul lui Rainer era un curs de anatomie conform cu programa, însă se dovedea în realitate expunere savantă, de filosofie, de artă, de biologie. El a introdus cu mai mult de o jumătate de secol mai devreme în tehnica didactică, ceea ce mai apoi a devenit obișnuit în orice expunere: „vizualul”. Iar în concluzia fiecărui curs ajungea la „fenomenul bio-cultural numit om”. Rainer insistând că „de oricâte ori vorbim despre ceea ce există și despre cum se prezintă ceea ce există, trebuie să ne gândim și să ne întrebăm de ce există așa cum există și cum s-a ajuns la ceea ce este și la ceea ce vedem”.¹

„Succesul mare pe care Rainer îl avea la cursurile sale, la comentariile pe care le făcea, provenea din faptul că el știa să prezinte viața ideilor, miezul lor emoțional”.²

Dintre studenții și apoi colaboratorii profesorului Rainer, academicianul Ștefan Marius Milcu a fost cel care i-a preluat și dezvoltat ideile și metodele de cercetare, continuând abordarea interdisciplinară în cercetarea ființei umane ce a constituit ideea centrală a preocupărilor științifice a celor doi savanți.

Pentru tânărul Ștefan Milcu, atracția față de personalitatea universală a profesorului Rainer s-a născut din prima zi de curs, orientându-i modul de gândire și perspectivele de studiu și cunoaștere.

1 Ștefan Milcu – *Însemnări memorialistice*, Ed. Acad. Rom., 2006, p.131.

2 Ibidem, p.78.

Milcu îl percepea pe Rainer ca pe un model pentru formarea propriei persoane și etalon în devenirea sa.

Primul examen cu Rainer îl consideră **întâmplare-destin**. Milcu este apreciat de profesor și ulterior primit ca preparator, apoi asistent la Catedra de Anatomie a Facultății de Medicină. Întrebat ce vrea să studieze, Milcu răspunde „vreau să studiez omul”, la care Rainer îi răspunde „a studia omul înseamnă a face antropologie”. Pentru Rainer antropologia era știința care studia omul în evoluția istorică și în complexitatea sa biologică și culturală. Evoluționist convins, vedea omul actual ca produs istoric al evoluției sale bio-culturale în cadrul naturii, căreia îi aparține. Rainer considera că pentru a studia omul în complexitatea lui trebuie abordat și din punct de vedere al sistemului său endocrin, iar pentru a face cercetare științifică este nevoie și de cunoștințe statistico-matematice. În acest context, teza de doctorat a Prof. Milcu a fost o teză de endocrinologie; însă pentru a o realiza a învățat și matematici cu Prof. Onicescu.

Ștefan Milcu și-a susținut teza de doctorat în anul 1928 avându-l pe profesorul Francisc Rainer drept conducător. Pe prima pagină a tezei, doctorandul Ștefan Milcu îi adresa profesorului său mulțumiri pentru sfatul și sprijinul primit: „*Atitudinea științifică găsită lângă domnul profesor Rainer, de la începutul studenției mele, îmi dădu un îndreptar ce orientă structura mea intelectuală. M-am bucurat, după puterile mele, de belșugul acestei vecinătăți. Pentru tot ce-am dobândit și prin ce-am dobândit îi mărturisesc recunoștință și admirație*”³.

Ulterior, din cauza alergiei la formol, Prof. Milcu s-a mutat de la Catedra de Anatomie, la proaspăt înființata pe atunci Catedra de Endocrinologie condusă de Prof. Parhon, care avea aceiași concepție biologică evoluționistă ca și Prof. Rainer. „Ei nu s-au contrazis. Aveau amândoi o gândire biologică, pe care am preluat-o și eu. Rainer avea în vedere numai știința absolută, ca o zeitate. Parhon avea în vedere știința în social. De la Parhon am avut așadar în plus componenta socială în înțelegerea fenomenelor”⁴.

„Rainer m-a influențat profund în formația mea, în felul de a vedea lucrurile. M-a ajutat să văd biologia omului, m-a introdus în antropologie, m-a luat în echipele de cercetări antropologice de teren, în care am colaborat cu Prof. Dimitrie Gusti. Am lucrat lângă el. Eu am făcut primele fotografii antropologice din țara asta, conform indicațiilor lui Rainer”⁵.

Trecerea de la anatomie la endocrinologie n-a fost o ruptură a preocupărilor ci o continuitate a lor, pe alte direcții. „O gândire de continuitate între structuri, cu o concepție despre morfologie care nu se limitează la respectivele forme, ci le încadrează și le pune în relație, dobândind astfel noi sensuri.

Viața nu poate exista fără o formă care să nu se exprime funcțional. Dacă transferi această morfologie, în aparență limitată, la nivelul biologiei generale, constăți că morfologia este numai o mică parte din ceva imens care este însuși câmpul vieții și care

3 Arhiva Institutului de Antropologie „Francisc I. Rainer”, 11 file scrise de mână și semnate de Ștefan Milcu (aprilie-mai 1930) ; - Ștefan Milcu citat de Mihai Neagu Basarab apud *Fr. Rainer – Jurnale*, Editura Eminescu 1979, p.329 ;

4 Ibidem, p. 87.

5 Ștefan Milcu – *Însemnări memorialistice*, Ed. Acad. Rom., 2006, p.82

începe de undeva. Rainer a pus problema originii vieții, aruncând-o ca idee, că ceea ce vedem noi și studiem acum, în special forma umană, este rezultatul unei evoluții de milioane de ani, iar morfologia, așa cum o concepea el, trebuie să studieze această perspectivă, chiar aceste forme. Concepția lui Rainer se întâlnește și în concepția lui Parhon. Un enorm avantaj pentru mine a fost deci continuitatea modelului”.⁶

Milcu, prin propria înzestrare intelectuală, s-a identificat cu modelul de a gândi, de a face cercetare și de a transmite cunoștințe, de a forma oameni, preluat de la Rainer și întărit de Parhon.

Într-o conferință publică din anul 1948 (la patru ani de la moartea profesorului), Ștefan Milcu spunea că „nu se poate vorbi despre un atare om decât dacă îl simți ca o realitate vie, proprie substanței tale. Nu se poate vorbi oricum despre un om care s-a impus minții și simțirii noastre cu o intensitate de viață atât de puternică, încât nu ne putem deprinde cu dispariția sa”.⁷

Fostul student își amintește cum și-a schimbat felul de a gândi faptul anatomic datorită metodei raineriene de a introduce în studiul anatomiei morfologia comparată, anatomia pe viu, geneza organelor, a țesuturilor și a formelor, elemente care au ajuns să formeze o știință complexă, „care ne instruiște și ne dezvoltă personalitatea”.

Ștefan Milcu mărturisește cum a ajuns la această înțelegere sintetică a „fenomenului biologic Om”: „Organismul omenesc nu poate fi înțeles decât încadrat în evoluția formelor, situat în fluviul vieții. Cât de departe suntem de la expunerea elementară anatomică a formelor ce cad sub observația noastră! Acum le vedem micșorându-se, sub acțiunea unui curent misterios, care conduce de-alungul miliardelor de ani, de când a apărut viața pe pământ, dezvoltarea mereu în progres a viețuitoarelor. Omul apare biologistului ca o ființă cu un trecut intens, o ființă istorică, în care noi putem descifra evoluția substanței vii. Concepția omului ca fiind istorică, unită cu rezultatele geneticii, au condus pe Rainer la studiul individualității morfologice. Concepția individualității morfologice l-a condus la studiul constituțiilor morfologice și la introducerea în cursul universitar a elementelor necesare de informație”.

Același fir conducător de elaborare intelectuală l-a dus și pe Milcu, ca și pe Rainer, la studiul varietăților umane, la studiul antropologiei. Milcu menționează următoarele idei directe ale concepției despre morfologie ale Prof. Rainer, pe care le-a preluat în cercetarea științifică:

- 1) Dezvoltarea unei gândiri concrete în medicină;
- 2) Studiul onto și filogenetic;
- 3) Studiul practic al anatomiei pe viu;
- 4) Individualitatea morfologică.

„Rainer și-a organizat învățământul cu două antiteze, care pot ilustra de altfel și personalitatea sa științifică; pe de o parte, nevoia extraordinară de a acumula și cerceta un număr cât mai mare de fapte concrete, iar în antiteză, nevoia de a avea cât mai multe idei generale. Caracterul dialectic al gândirii raineriene apare foarte evident.”⁸

6 Ibidem, p. 86.

7 Dr. Șt.M.Milcu, *Profesorul Fr.I.Rainer*, conferință ținută în ziua de 17.07.1948, Arhiva Rainer.

8 Dr. Șt.M.Milcu, *Profesorul Fr.I.Rainer*, conferință ținută în ziua de 17.07.1948, Arhiva Rainer.

Peste o jumătate de secol de la această expunere publică, academicianul Ștefan Marius Milcu recunoștea influența raineriană asupra muncii și personalității sale: „eu personal am fost profund influențat de Profesorul Rainer și sunt unii care consideră că eu sunt omul care l-a continuat în gândire pe Rainer. În antropologie este foarte evident că l-am continuat în toate punctele de vedere. În același timp însă forma procesării intelectuale învățată de la Rainer am transferat-o și în medicină”.⁹

Rainer considera că pentru a promova și susține o știință, întâietate are să crezi instituții și să formezi o școală și apoi să scrii tratate. Fiind extraordinar de exigent cu sine și tinzând la autoperfecțiune, a scris puțin. Dar după cum și-a planificat etapele vieții sale, considerând că pentru a scrie trebuiesc parcurse mai întâi etapa de formare științifică (până la 40 de ani), aprofundarea și reorganizarea cunoștințelor prin exercițiul de predare ca profesor universitar, apoi crearea institutului și a școlii de antropologie. Cred că după 70 de ani ar fi considerat că trebuie să se dedice scrisului. Însă viața nu a ținut cont de acest plan și etapa de realizare a unei opere scrise n-a putut fi împlinită.

Profesorul Milcu s-a format mai repede, scurtând etapele de formare datorită mentorului său și a putut prelua, conform principiului său de continuitate, opera lui Rainer ducând-o mai departe și dezvoltând-o în spiritul maestrului său, care-i era de fapt și propriul concept. Nu l-a copiat. Pur și simplu a preluat ce a lăsat Rainer schițat, împlinindu-i opera fiindcă aveau același fel de a gândi, același crez și responsabilitate în știință.

Întâlnirea între cele două personalități s-a produs la cursul de anatomie, în momentul cel mai prielnic din existența lor pentru înfăptuirea legăturii spirituale de mentor și adept și anume când Prof. Rainer era în plină maturitate științifică, iar Prof. Milcu la început de drum și dornic de a se forma și deschis spre știință.

Citindu-le jurnalele și însemnările personale, la un decalaj de o generație, se regăsesc aceleași sentimente, aspirații, idealuri și valori.

Dar pentru ca această translație spirituală să se realizeze trebuiau să se întâlnească doi oameni care să se asemeze și în structurile lor fundamentale psihice, să aibă crezuri și idealuri comune, valorile lor în viață să fie aceleași.

Urmărindu-le existența în evoluția ei, din copilărie și până la sfârșit de viață, constatăm trăsături identitare ce creionează o tipologie umană cu totul specială: cea a oamenilor aleși.

Amândoi provin din familii în care cultura ocupă un loc privilegiat, iar ei structural sunt avizi de cultură. Sensibili la tot ce-i înconjoară, dotați cu o inteligență scilipitoare, o gândire profundă și analitică și-au construit o deschidere culturală care-i detașează încă din copilărie, creionând viitoarele personalități ce se conturează deja la adolescență. Amândoi își uimesc profesorii și colegii prin volumul de cunoștințe, prin capacitatea de a înțelege și de a realiza conexiuni. Amândoi sunt preocupați să să înțeleagă sensul vieții și pentru amândoi „fenomenul Om” devine scopul urmărit în întreaga lor existență. „Omul” ca parte integrantă din natură, iar sensul vieții - drumul spre conștiința de sine, ce implică respectul pentru semeni și pentru tot ce

9 Ștefan Marius Milcu, *Însemnări memorialistice. Pagini de istoria științei, medicină și antropologie*, ap.cit., p.136

ne înconjoară. Pentru amândoi cultura constituie mijlocul de a se apropia de aceste deziderate.

Atât Rainer cât și Milcu încă din adolescență, sunt subjuogați de cultura antică greacă, ce reprezintă îmbinarea preocupărilor de dezvoltare atât ale corpului, cât și ale spiritului.

Relația cu natura, pentru amândoi, este o relație deosebită, de conexiune. În natură se simt cu adevărat liberi și prin natură se regăsesc în momente de cumpănă și-și refac forțele de a merge mai departe. Este impresionant cât de puternică și adâncă este legătura lor cu natura, pe care o caută în orice formă de exprimare.

Adolescenți fiind, sunt conștienți de însușirile lor și de datoria care le revine în formarea propriei personalități, prin îmbinarea culturii fizice cu formarea intelectuală.

Autocontrolul, capacitatea de a se judeca și dorința de autodepășire îi caracterizează pe tot parcursul vieții.

Amândoi au decis că medicina le poate deschide calea care-i apropie de înțelegerea ființei umane.

Trebuie menționat că Rainer s-a format în spiritul științific al vremii, în care medicina era deschisă spre biologie, spre înțelegerea fenomenelor vieții și evoluției ei. La începutul secolului al XX-lea medicina era revoluționată de evoluționism și de toate marile descoperiri ale lumii vii. Embriologia, histologia, anatomia comparată deschid perspective noi în înțelegerea alcătuirii și istoriei ființei umane. Rainer a fost un pasionat evoluționist, iar lumea științifică internațională, care realiza o comunitate deosebit de strânsă, îi permitea să fie mereu la curent cu noutățile științifice.

Academicianul Ștefan Marius Milcu și Profesorul Francisc I. Rainer, membru de onoare a Academiei Române, au constituit un exemplu desăvârșit de discipol și mentor.

În fond, în aceasta constă rezultatul final la care trebuie să se ajungă în relația mentor-discipol. O știință să se dezvolte prin continuitatea ideilor. Cunoașterea trebuie oferită noilor generații prin metoda moștenită și inovare permanentă.

Acad. Ștefan Marius Milcu și-a păstrat vie considerația față de mentorul său prin munca sa susținută, prin solidaritate sufletească față de cei tineri, cât și ca urmare a unui adevăr simplu, prin clădirea mai departe a năzuințelor prof. Rainer. Ștefan Milcu a afirmat acest lucru încă din 1948: „prof. Rainer ne aparține nouă, celor ce credem că omul și societatea umană este destinată unui progres continuu”¹⁰ Ștefan Marius Milcu a rămas fidel operei raineriene atât prin știință cât și în privința oamenilor, netrădând nici credința mentorului său și nici încrederea celor din jur. Datorită acestui fapt, Marta Trancu, soția savantului, la rându-i o personalitate în medicină, a semnat pe manuscrisul tezei de doctorat a studentului Ștefan Milcu, la peste 20 de ani de la susținerea ei: „În fine, unul care și-a ținut cuvântul!”¹¹

10 Ștefan Marius Milcu, *Profesorul Fr.I.Rainer*, ap.cit., fila 5.

11 Marta Trancu Rainer, cit. citat de Mihai Neagu Basarab apud Fr. Rainer – *Jurnale*, Editura Eminescu, 1979, p.329.

Reper bibliografic privind activitatea Acad. Ștefan Marius Milcu în antropologie:

1. L'enseignement universitaire du Professeur Fr.J.Rainer, Introduction - extrait de l'oeuvre scientifique de Fr.J.Rainer, vol. IV, București, Imprimeria Națională, 1947.
2. **Șt.M.Milcu**, Dumitrescu Horia – *Cercetări antropologice în ținutul Pădurenilor, Satul Bătrâna* – monografie – Ed.Acad.R.S.R., București, 1958.
3. **Șt.M.Milcu**, Dumitrescu Horia - *Cercetări antropologice în Țata Hațegului – Clopotiva* (monografie), Ed.Acad.R.S.R., București, 1958.
4. **Șt.M.Milcu**, Dumitrescu Horia – *Structura antropologică privită comparativ a satelor Nușoara și Câmpul lui Neag*, Ed.Acad.R.S.R., București, 1966.
5. **Șt.M.Milcu**, Maximilian C. - *Introducere în Antropologie*, Ed. Științifică, București, 1967.
6. **Șt.M.Milcu**, Maximilian C., Ionescu, B. - *Endocrinopatiile genetice*, Ed. Acad. R.S.R., București, 1968.
7. **Șt.M.Milcu**, Ionescu, B. - *Omul în lumea contemporană*, Ed. Acad.R.S.R., București, 1972.
8. Maximilian, Constantin, Duca-Marinescu, Daniela, (consultant științific), **Șt.M.Milcu** - *Sfaturi genetice*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1977.
9. Constantin Maximilian, **Șt.M.Milcu**, Silvayn Poenaru - *Fascinația imposibilului*. Bioetica, – EDITIS, Ed. Pentru Tineret și Sport, București, 1994.
10. *Ștefan Marius Milcu – Însemnări memorialistice* (volum îngrijit de Ion Oprescu și Cristiana Glavce), Ed. Academiei Române, București, 2006.
11. **Milcou, S. M.**, *Sur la méthode complexe de recherche en anthropologie*. În: Annuaire Roumain d'Anthropologie – 2, 1965. p. 3.
12. **Milcou, S. M.; Caramelea, V. V.**, *Les études sociologiques dans le cadre des recherches complexes de l'école d'anthropologie de Bucarest*. În: Annuaire Roumain d'Anthropologie – 1, 1964. p. 3.
13. **Milcou, S. M.; Caramelea, V. V.**, *L'expérience de certaines enquêtes socio-démographiques dans le cadre des recherches complexes de l'école d'anthropologie de Bucarest*. În: Annuaire Roumain d'Anthropologie – 1, 1964. p. 109.
14. **Milcu, Șt. M.**, *Dezvoltarea cercetărilor de antropologie în țara noastră*. În: Probleme de Antropologie - Vol. I, 1954. p. 7.
15. **Milcu, Șt. M.**, *Organizarea și dezvoltarea cercetărilor antropologiei în R P R*. În: Studii și cercetări de antropologie - Tom I, 1. 1964. p. 3.
16. **Milcu, Șt. M.**, *Cercetarea antropologică complexă*. În: Studii și cercetări de antropologie – Tom 2, 1, 1965. p. 3.
17. **Milcu, Șt. M.; Caramelea, V. V.**, *Studiile sociologice din cadrul cercetărilor complexe ale școlii antropologice de la București*. În: Studii și cercetări de antropologie - Tom I, 2. 1964. p. 125.
18. **Milcu, Șt. M.; Caramelea, V. V.**, *Cercetarea interdisciplinară în biologia omului și științele sociale*. În: Studii și cercetări de antropologie - Tom 3, 1, 1966. p. 117.
19. **Milcu, Șt. M.; Dumitrescu, Marta**, *Contribuții la studiul timpului morfologic al unui grup de înotători*. În: Probleme de Antropologie - Vol. V, 1960. p. 215.
20. **Milcu, Șt. M.; Gheorghiu, Al.; Georgescu, Vl.**, *Criteriile antropometrice ale diferențierii sexuale la omul contemporan (Rezultate preliminare)*. În: Probleme de Antropologie - Vol. II, 1956. p. 129.
21. **Milcu, Șt. M.; Maximilian, C.; Stănescu, V.; Ionescu, V.; Georgescu, V.**, *Variabilitate și ritm de creștere în sindromul Turner*. În: Probleme de Antropologie - Vol. VII, 1963. p. 119.
22. **Milcu, Șt. M.; Ulmeanu, Fl. C.**, *Constituția morfologică în relație cu sistemul endocrin la atleții de performanță*. În: Probleme de Antropologie - Vol. VII, 1963. p. 205.
23. **Milcu, Șt. M.; Augustin, M.; Maximilian, C.**, *Cercetări de antropologie clinică în boala lui Addison*. În: Probleme de Antropologie - Vol. VII, 1963. p. 99.

Atlasele antropologice care finalizează activitatea inițiată de Acad. Ștefan Marius Milcu:

24. Șt.M.Milcu, Dumitrescu Horia, *Atlasul Antropologic al Olteniei*, Ed. Acad.R.S.R., București, 1968.
25. Maria Vlădescu și Corneliu Vulpe/(autori), *Cristiana Glavce/(colaborator)*, *Atlasul Antropologic al Munteniei*, Ed. Academiei Române, 1999, 182 p. (*Premiul I.C.Parhon al Academiei Române, 2001*).
26. Maria Vlădescu și Corneliu Vulpe/(autori), *Cristiana Glavce/(colaborator)*, *Atlasul Antropologic al Transilvaniei, vol.I.*, Ed. Academiei Române, 2005, 294 p.
27. Glavce Cristiana, Elena Radu, Ligia Apăvăloae, Ion Popa, *Atlasul Antropologic al Transilvaniei, vol.II.*, Editura Academiei Române, 2006, 220 p.
28. Elena Radu, H. Schmidt, Cristiana Glavce, *Atlasul Antropologic al Banatului De Sud-Est*, Ed. Academiei Române, 2005, 315 p.
29. Elena Radu, Maria Stirbu, Cristiana Glavce, Ana Țarcă, Luminița Ciotaru, *Atlasul Antropologic al Moldovei*, Ed. Academiei Române, 2008, 892 p.
30. Elena Radu, *Glavce Cristiana/(colaborator)*, *Atlasul Antropologic al României, vol.I.*, Ed. Academiei Române, 2009.
31. Corneliu Vulpe, *Atlasul Antropologic al României, vol.II.*, Ed. Academiei Române, 2012.

ACAD. ȘTEFAN-MARIUS MILCU - OMUL, MEDICUL ȘI SAVANTUL DE LARGĂ DESCHIDERE CULTURALĂ ȘI INTERDISCIPLINARĂ

Paul Dan Cristea

Academicianul Ștefan Milcu ne este binecunoscut ca un renumit endocrinolog, biolog și antropolog român, promotorul interdisciplinarității în antropologie. A fost membru titular al Academiei Române, din 1948, și secretar general al acesteia, vicepreședinte și președinte al Secției de Științe Medicale și, timp de șapte ani, președinte al Academiei de Științe Medicale. Alături de prof. Constantin I. Parhon, și ca discipol al acestuia, este creator al școlii românești de endocrinologie, autor al unor monografii de mare răsunset pe plan mondial, legate de studiul timusului și al epifizei. Este realizatorul a două Tratatate de Endocrinologie Clinică (1967, 1992), apărute în Editura Academiei. A fost organizatorul primului program de protecție față de „gușa endemică”, program care a avut importante efecte sociale, prin reducerea semnificativă a numărului de cazuri semnalate la noi în țară.

Profesorul Ștefan Milcu a îmbinat, cu multă eleganță și profesionalism, activitățile de cercetare științifică și clinică, de excepție, de la Institutul de Endocrinologie și de la Academia Română, cu cele didactice de la Universitatea de medicină și farmacie din București, și cu aspectele legate de implicarea sa politică, în calitate de membru al Marii Adunări Naționale. A evitat, cu distincție, aspectele negative legate de tarele sistemului comunist și a rămas un om întotdeauna dispus să îi ajute pe ceilalți.

Fig.1. Acad.Ștefan-Marius MILCU (n. 15 august 1903, Craiova – d. 1 decembrie 1997, București)

Mărturia despre academicianul Ștefan Milcu pe care doresc să o înregistrez în această scurtă lucrare se referă la o experiență personală, dar arată cu claritate interesul permanent al profesorului pentru a înțelege problemele specifice fiecărui potențial pacient, efortul pentru a găsi soluția adecvată fiecărui caz, capacitatea de a găsi rezolvări științifice inovatoare, urmate de decizii ferme și prompte în actul clinic, soldate cu rezultate de durată – dovezi ale unei extraordinare intuiții științifice și medicale. Arată, totodată, disponibilitatea sa de a-i ajuta cu noblețe și detașare pe toți cei cu care intra în contact și care apelau la sprijinul său.

L-am cunoscut pe profesorul Milcu, pe când eram copil, printr-o succesiune de întâmplări. Alte astfel de întâmplări aveau să mă facă, mai târziu, să fiu coleg la liceul Sava cu Andrei, fiul profesorului iar primele plimbări cu... trotineta să le fac cu Ileana, fiica profesorului. La sfârșitul războiului, profesorul a cumpărat, pentru mama sa, recăsătorită Jechiu, un apartament la parterul casei în care locuiam împreună cu părinții și cei doi frați ai mei. În ciuda ocupațiilor multiple și a timpului foarte limitat, profesorul o vizita pe mama sa în fiecare săptămână și petrecea împreună cu dânsa câteva ore bune. Doamnei Jechiu îi făcea plăcere ca, la unele dintre aceste vizite ale lui Marius, să o invite și pe mama mea. Aflând că are trei fii, profesorul și-a exprimat dorința de a ne cunoaște, povățui și examina profesional, ca endocrinolog.

Mama avea obiceiul de a înregistra creșterea în timp a înălțimii noastre, ca un indice al dezvoltării regulate cu vârsta. Folosea, în acest scop, partea interioară a ușii unui dulap în perete, ușă pe care a făcut cu meticulozitate înregistrările, timp de mai bine de 20 de ani. Aveam 11 ani când, preluând însemnările de pe ușă ale mamei mele, am construit primul meu grafic pe hârtie milimetrică, cuprinzând datele înălțime-vârstă ale celor trei frați, pentru perioada 2,4-13,5 ani, date reprezentate și în Fig. 2. Rezultatul semnificativ era că, după vârsta de 12 ani, creșterea în înălțime a fratelui mai mare (curba 1) se încetinise sensibil. Estimasem că, după evoluția din grafic, înălțimea sa de adult nu ar fi depășit 160 cm. Am prezentat cu emoție graficul profesorului, care l-a privit cu amuzament, dar și cu interes. După o serie de analize și radiografii la Institutul de Endocrinologie, ne-a explicat că încetinirea de creștere era urmarea unei dezvoltări hormonale prea rapide, legate de pubertate. A hotărât instituirea unui tratament cu Epifizan, care a început la 13,5 ani și a durat aproape un an (până la 14,4 ani). Ca urmare, viteza de creștere a revenit și a depășit valorile anterioare și s-a menținut la nivel ridicat timp de aproximativ încă un an după încetarea tratamentului. În final, înălțimea de adult a fratelui 1 a fost de peste 172 cm.

Epifizanul era un extract din epifiză (glanda pineală), pe care profesorul Milcu a studiat-o timp îndelungat, împreună cu timusul. Epifiza este o glandă cu greutatea de aproximativ 0,2 g, aflată în masa encefalului, între cele 2 emisfere, fiind o parte a epitalamusului. Epifiza secretă o serie de hormoni, printre care și melatonina. În perioada copilăriei, epifiza are dimensiuni relativ mari, însă, de la 7 ani, celulele glandulare încep să fie înlocuite prin țesut conjunctiv, glanda devenind

aproape inactivă la maturitate. Printre efectele hormonilor epifizari se includ acțiunile depresive asupra tiroidei, corticosuprarenalei, gonadelor și sistemului monoaminergic, de veghe și somn. Profesorul Milcu viza utilizarea extractului de epifiză pentru întârzierea pubertății și prelungirea perioadei de creștere în înălțime.

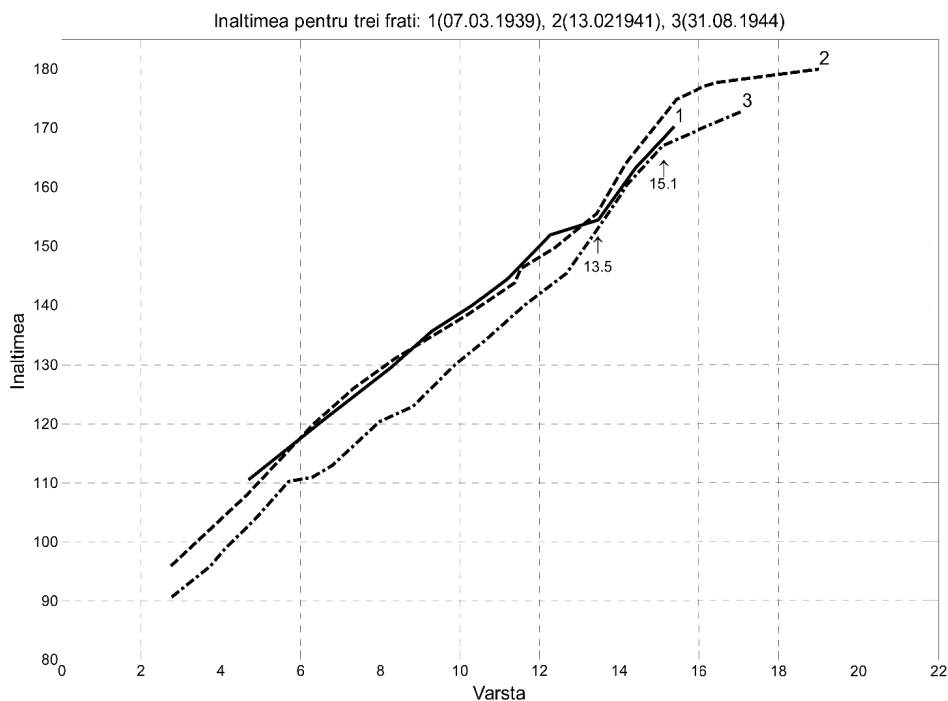

Fig.2. Evoluția înălțimii, în funcție de vârstă, a trei frați. Printr-o săgeată verticală este indicat momentul începerii tratamentului cu Epifizan, în cazul fratelui 1, la vârsta de 13,5 ani.

Tot printr-o săgeată verticală este indicată schimbarea vitezei de creștere a fratelui 3, la vârsta de 15,1 ani, în urma contractării unei hepatite tip A. După tratament, fratele 1 a ajuns la înălțimea de adult de 172 cm, față de cea estimată la aproximativ 160 cm, dacă nu s-ar fi aplicat tratamentul.

În cazul fratelui 3, tratamentul hormonal a fost considerat contraindicat, ca urmare a hepatitei.

La vârsta de 15,1 ani, fratele 3 s-a îmbolnăvit de hepatită tip A, ceea ce a rezultat, de asemenea, într-o reducere a vitezei de creștere și o diminuare importantă a înălțimii estimate pentru maturitate, dar în acest caz un tratament nu a fost posibil¹.

Păstrez, ca atâți alți oameni care l-au cunoscut pe academicianul Ștefan Milcu, imaginea unui om de mare distincție intelectuală și eleganță de comportament, a unui savant de largă deschidere culturală și interdisciplinară, dar, mai presus de toate, a unei persoane pline de căldură, întotdeauna dornică să ajute pe cei cu care intra în contact.

¹ Atât graficul prezentat profesorului Milcu, cât și tabelul cu datele respective, s-au pierdut în cei peste 60 de ani care au trecut de atunci, astfel încât, pentru a construi graficul din Fig.2 a fost necesar să se citească din nou datele rămase pe aceeași față interioară a ușii dulapului din perete. Mulțumesc, în acest sens, domnului dr. ing. Bujor Păvăloiu și soției mele pentru efortul făcut.

ȘTEFAN-MARIUS MILCU – LINII MIȘCATE ALE UNUI PREZUMTIV PORTRET ESEȚIAL

Gheorghită Geană, Institutul de Antropologie „Francisc I. Rainer”

Se cuvine să menționez de la bun început: nu l-am cunoscut personal pe Profesorul Ștefan-Marius Milcu (sau, după numele-i adesea abreviat din economie de efort, Ștefan Milcu). Am făcut parte din generații diferite și, în plus, domnia sa a plecat de la conducerea Centrului de Cercetări Antropologice cu trei ani înainte ca eu să devin cercetător la această prestigioasă instituție academică. Traiectoriile noastre prin viață ni s-au întretăiat însă de câteva ori, iar acele scurte întâlniri au lăsat în fondul meu apercceptiv engrame elocvente. Rolul Profesorului Milcu în destinul antropologiei românești a fost oricum providențial, astfel încât pot spune că impactul meu profesional cu știința antropologiei mi-a prilejuit întâlniri esențiale – dacă nu cu persoana, atunci cu remarcabila sa *personalitate*, așa cum aceasta s-a răsfrânt în câmpul disciplinei noastre.

Așadar, schița de portret pe care voi încerca să o realizez în cele ce urmează deține suficiente premise de credibilitate. Pot fi invocate, motivațional, în încercarea mea câteva puncte de sprijin și anume: acele câteva momente când m-am aflat în preajmă-i, multe referiri la personalitatea sa din partea lui Vasile V. Caramela, în numeroasele mele convorbiri cu acesta, scrierile lui Ștefan Milcu însuși (*Introducere în antropologie*, desigur, semnată împreună cu C. Maximilian) și, mai ales, volumul *Însemnări memorialistice*, redactat, pe baza unor convorbiri înregistrate, de colegii Ioan Oprescu și Cristiana Glavce și apărut la Editura Academiei Române, în anul 2006.

Înainte, însă, de a dezvălui liniile portretului promis, mă simt dator cu câteva lămuriri preliminare privind unele vocabule din titlul textului de față. Întâi de toate, portretul acesta nu trebuie situat în zona spectaculozității facile. Oricât de surprinzătoare sau neobișnuite ar putea părea cuvintele la care am făcut apel, trăsăturile din spatele lor constituie temelia pentru o *durabilă structură de personalitate*; altfel spus, cineva familiarizat cu viața și opera celui în cauză va recunoaște în trăsăturile relevante tot atâtea motivații ale prezenței și prestației Profesorului Milcu în lume și în știință. De aceea, portretul acesta este unul *esențial*, iar când spunem „*prezumtiv esențial*” trebuie să ne gândim nu la simpla posibilitate, ci chiar la pretenția de atingere a esențialității. Dar de ce ar fi „mișcate” aceste linii de portret? „*Je hais le mouvement qui déplace les lignes*”, sună un celebru vers prin care Baudelaire, antropomorfizând Frumusețea, o pune pe aceasta să-și exprime ura (de fapt teama, o stare mascată însă printr-un afișat dispreț) față de ceea ce ar supune-o eroziunii. Și ce poate fi mai amenințător din acest punct de vedere decât mișcarea perturbatoare a liniilor ce dau

consistență unei configurații armonioase? Nu e mai puțin adevărat, pe de altă parte, că mișcarea nu-i decât un epifenomen al timpului: orice mișcare se petrece în timp, iar timpul este generator de mișcare! Așa stând lucrurile, distanța de generație dintre subsemnata și Profesorul Milcu, plus timpul în scurgerea lui firească, nu pot duce decât la un portret din linii mișcate...

*

După aceste precizări preliminare, să dezvelim portretul anunțat. El se alcătuiește din următoarele trăsături: *expresivitatea, darul elocinței, iubirea artelor, o înțelepciune solomonică, legătura specială cu providența*. Mai pot fi adăugate și altele? Fără doar și poate – subiectivitatea de a ne opri la unele sau la altele este și ea mișcătoare de linii!... Să detaliem, pe rând.

Expresivitatea. Omul Milcu era purtătorul unei expresivități de sorginte lăuntrică. Urzeala ființei lui avea drept materie primă o fibră sensibilă. Savantul era conștient de rolul său în societate – în general vorbind (își conștientiza, adică, prestigiul său, statutul său social), dar și în mod concret (se manifesta astfel în cercul sau în adunarea în care se afla). Rezulta de aici o expresivitate controlată. Acest autocontrol în registrul expresivității avea drept motivație respectul de sine, dar și respectul pentru cei de față – fie că asistența era reprezentată de unul sau doi interlocutori, fie de o sală plină.

Chipul îi era, totuși, aproape hieratic. Elementele mobile prin care fața lui dobânda expresivitate erau ochii și mai ales rostrul (gura). Semăna mult în această privință cu Claude Lévi-Strauss (exemplu ce ne menține în sfera antropologiei). La scara întregului corp – un corp longilin –, toată expresivitatea se transfigura sub forma eleganței în ținută; să spunem deschis: o ținută impecabilă!...

Darul elocinței. Ținuta ireproșabilă se prelungea în darul elocinței. Nu avea o voce de stentor, și nici o gesticulație spectaculoasă, dar absența acestor caracteristici era compensată, cel puțin în registrul vocal, de un timbru cald, ușor afectat, desfășurat uneori pe fondul unei intonații grave, nu mai puțin persuasive. Probabil că această afectare a vocii va fi fost un procedeu retoric, menit a-l ajuta pe orator să-și mascheze emoția. Discursul rostit în aula Academiei Române, când savantul Ștefan Milcu a fost omagiat pentru împlinirea vârstei de 90 ani, a fost unul memorabil și din punct de vedere retoric: frază bine construită, cursivă, cald intonată. Sărbătoritul și-a încheiat scurta alocuțiune cu o invitație adresată celor din sală: „Ne vedem peste 10 ani!” N-a fost să fie, dar asistența a reacționat emoțional!...

Aceste prime două „fațete” ale eului propriu – expresivitatea și darul elocinței – îl aduceau pe Ștefan Milcu în vecinătatea actoriei. Ca o comparație: s-a spus despre Vasile Pârvan că, odată suit la catedră, oficia, declamându-și prelegerile ca într-o veritabilă reprezentație teatrală. Nimic de repudiat în această metodă retoric-didactică: generația lui Mircea Eliade și l-a ales pe Vasile Pârvan drept model de prestație intelectual-creatoare. La urma urmei, teatrul poate fi translat în orice forum: important este să fie bine jucat! Nu vreau să spun că, odată urcat la o tribună publică,

Ștefan Milcu transforma locul într-o spațiu teatral; avea însă talentul de a-și impune imaginea. Cândva mi-a atras atenția o fotografie a sa dintr-o carte de grup despre (dacă bine îmi amintesc) secretele succesului: din fotografie privea un personaj de o gravitate hamletiană!...

Iubitor al artelor. Ștefan Milcu a avut, indiscutabil, o afinitate profundă pentru universul artei. Nici în cea mai fugară schiță de portret nu i se poate ignora calitatea de mare iubitor al frumosului.

De mic copil a descoperit literatura. A început cu Coșbuc, lăsându-l pentru o revenire ulterioară pe Eminescu. Și (fapt remarcabil), spre deosebire de alți cititori de poezie, din sfera literaturii chiar, nu considera deloc minoră o miniatură precum „Somnoroase păsărele”! (Personal, îi dau dreptate: e acolo cel puțin o muzicalitate în relațiile dintre cuvinte și dintre sunete pe care numai un geniu poetic o putea zămisli.) Lecturile din Ispirescu, Creangă și Sadoveanu i-au modelat, de asemenea, nu doar gustul pentru literatură; i-au modelat sufletul, pur și simplu. A urmat, altfel spus, calea cea mai sănătoasă a modelării sufletești prin adăparea la valorile naționale perene. L-au atras însă la fel de mult marii scriitori ai lumii; iar din șirul de nume menționate de el însuși, e lesne de dedus un tropism pentru scriitorii francezi: Molière, La Fontaine, Hugo, Baudelaire, Verlaine. Nu-l putea însă ocoli pe Shakespeare... Iar pentru început s-a îndreptat spre „Othello”. Dezamăgirea ce a urmat inadecvatei alegeri nu l-a îndepărtat, totuși, de creația marelui Will! (Asemenea experiențe au un anume capital de învățăminte, așa încât îngăduie-mi-se să mărturisesc o similară întâmplare personală. În clasa a VI-a aflându-mă, profesorul de istorie de-atunci – vrednicul de menționare a numelui: Iulian Albu, astăzi nonagenar – a enunțat în clasă, la lecție, câteva aprecieri superlative despre Shakespeare. Curiozitatea nerăbdătoare și o pasiune pentru lectură la fel de precoce cu aceea a modelului aici portretizat m-a împins să caut la biblioteca școlii ceva din creația autorului elogiat la clasă. Dar, vai!, șansa nu mi-a oferit „Romeo și Julieta” ori „Comedia erorilor”, ci niște piese despre regii Angliei cu numele Henry – scrieri care tocmai bune de inițiere în Shakespeare nu erau! Firește, a trecut o vreme până ce mintea mea s-a copt pentru „Hamlet”, „Regele Lear”, „Furtuna” și celelalte adânci capodopere shakespeareene!...)

Revenind, acum, la Profesorul Milcu în lumea artelor, o dominantă a personalității sale a fost pasiunea pentru muzică. Fie și numai șirul numelor la care face trimitere – de compozitori (de la Vivaldi la Bach, apoi la Mozart, Beethoven, Brahms, Ravel, Debussy...), ori de interpreți (Dinu Lipatti, Yehudi Menuhin, Walter Gieseking, Wilhelm Kempff, David Oistrach, Wilhelm Furtwängler, Ionel Perlea...) – și e de-ajuns ca să ne dăm seama că și în acest domeniu avea repere stabile. Revelația mării muzici a trăit-o chiar prin George Enescu. Momentul merită reactualizat prin propriile-i cuvinte: „Eram în clasa a șasea de liceu, la Craiova, când în viața mea s-a petrecut un mare eveniment, am trăit o zguduire profundă. Toate zăgazurile, care pe undeva blocau conștient și inconștient deschiderea mea spre muzică și intrarea muzicii în structura mea sufletească, s-au rupt dintr-odată atunci când l-am auzit pentru prima dată pe George Enescu cântând în sala vechiului Teatru Național din

Craiova, care mai târziu avea să ardă. Acolo a venit George Enescu și a susținut un concert. Din acel concert eu am aflat că pe lumea asta există Johann Sebastian Bach” (*Însemnări memorialistice*, p. 71). Manifestația publică de simpatie la care a participat împreună cu un grup de colegi, la sfârșitul concertului, vădește încrederea investită de un tineret serios în George Enescu, întâmpinat cu entuziasm, ca un reprezentant al geniului național prin muzică: „Până astăzi păstrez în amintire expresia transfigurată a lui George Enescu în timp ce cânta. Când s-a terminat, ne-am dus la ieșire cu grupul, că n-am fost numai eu singur acolo să-l ascult (...). Când Enescu a ieșit, l-am condus până la hotelul Minerva, unde locuia (...). Era un eveniment. Manifestam în felul nostru bucuria mării descoperiri și îmi aduc aminte că strigam: «*Îți mulțumim! Îți mulțumim! Trăiască Enescu!*»” (Ibidem).

Starea de absorbție din real pe care i-o provoacă muzica îl aduce pe Ștefan Milcu în rezonanță cu mari spirite melomane. „Intram complet în muzica pe care o ascultam. Ieșeam din timp. Nu mai eram nici în timpul și nici în locul real”, se poate citi în *Însemnări memorialistice*. De o asemenea stare se simțea cuprins și Friedrich Nietzsche: „Când ascult muzică nu sunt nici trup, nici suflet, ci un al treilea: «*homo sui transcendentalis*»”. Iar Emil Cioran scria, la rândul său: „Extazul muzical întâlnește extazul mistic. Ai sentimentul că atingi stări extreme, dincolo de care nu mai poți să mergi. Nimic altceva nu mai contează și nu mai există. Te trezești cufundat într-un univers de o puritate ameteitoare”.

O înțelepciune solomonică. Nimic nu este mai dificil în câmpul relațiilor umane decât împăcarea contrariilor. Să precizăm: în câmpul relațiilor umane, fiindcă, altminteri, în natură, tensiunea dintre contrarii se rezolvă de la sine. Personaj notoriu din Vechiul Testament, Regele Solomon a devenit un simbol al înțelepciunii după ce a izbutit să afle care este mama adevărată dintre două femei ce-și revendicau același copil. El le-a sugerat împăricinatelor să taie pruncul în două și să ia fiecare câte o jumătate. Mama cea adevărată a sărit ca arsă... Solomon a rămas însă celebru mai ales prin arta de a-i împăca pe oamenii aflați în dispută, convingând pe fiecare dintre ei că are dreptate. Astfel se definește, în esență, înțelepciunea solomonică.

Din relatările celor care l-au cunoscut, Ștefan Milcu a deținut acest soi de înțelepciune și s-a folosit de ea în momentele când, de la înălțimea unor funcții de conducere, avea de-a face cu neînțelegeri și tensiuni între subordonați. Astfel de relații tensionate s-au ivit în Centrul de Cercetări Antropologice mai ales în ultimii ani din directoratul Profesorului. E vorba de perioada 1958–1964, când Vasile V. Caramelia încerca prin toate mijloacele să lărgească paradigma conceptului de „antropologie” astfel încât, pe lângă componenta biologică (exclusivă, ce-i drept, în tot spațiul euro-continental), în acest concept să încapă și componenta socioculturală, sub denumirea disciplinară de „antropologie culturală”. Din păcate, în *Însemnările memorialistice* nu se consemnează nimic despre procesul de emergență a antropologiei culturale în țara noastră, alături de antropologia biologică, în chiar același cadru instituțional-organizatoric. Sincer vorbind, e greu de crezut ca Profesorul Milcu să fi evitat a depune mărturie despre acest fapt de înnoire de o importanță, îndrăznesc a spune,

epocală în istoria antropologiei românești; iar nedumerirea e cu atât mai mare cu cât procesul s-a desfășurat aproape integral sub chiar directoratul Milcu. Firește, așa cum a demonstrat Thomas Kuhn în *Structura revoluțiilor științifice* (orig. engl.: 1970) – lucrare de reper în epistemologia contemporană –, o schimbare de paradigmă nu se săvârșește pașnic; rezistența vechii paradigme în fața înnoirii este un fenomen normal, iar până la un punct e chiar rațional. Particularizând, fenomenul s-a petrecut întocmai și în Centrul de Cercetări Antropologice. În acele împrejurări, Profesorul Milcu, prin rolul de lider ce-i fusese hărăzit, se afla *ad confluentem oppositorum*: la el se adunau și acțiunile înnoitoare, și cele de rezistență la înnoire! După mărturiile lui Vasile Caramela, intrarea în cabinetul directorial era îngăduită succesiv; directorul asculta răbdător păsurile fiecăruia, „la rând” – și tot fiecăruia, „la rând”, îi dădea răspunsul, în esență... același: „Ai dreptate!” Dar care era, în acest context, opțiunea proprie a Profesorului Milcu? Ei bine, la început el s-a situat de partea rezistenței conservatoare, limitând cât mai mult, până la cota zero, apariția în revista *Studii și cercetări de antropologie* a sintagmelor „antropologie culturală”, sau/și „antropologie socială”. Dar numai la început, fiindcă ulterior avea să-și reconsidere radical perspectiva. Nimic mai grăitor decât un fapt doar aparent banal, întâmplat în anii '70 la Câmpulung Muscel – localitate aleasă de Vasile Caramela, în acea perioadă, drept stație-pilot urbană de cercetări antropologice. Sosit în oraș spre a ține o conferință, Profesorul Milcu a fost invitat de Vasile Caramela să viziteze sediul stației-pilot, situat în incinta Casei de Cultură. În sediu se afla în acel moment și un grup de studenți de la Facultatea de Filosofie a Universității din București, trimiși de decanat să efectueze practica de vară pe lângă Centrul de Cercetări Antropologice, sub conducerea lui Caramela și a subsemnatului (în calitate de cel mai apropiat ucenic al acestuia). Ei bine, îndată ce amfitrionul și-a prezentat oaspetele ca pe un fost director al Centrului și colaborator al său la unele cercetări de antropologie culturală, Ștefan Milcu a replicat cu promptitudine: „Caramela, eu nu sunt un colaborator la antropologia culturală, eu sunt un ctitor”!

Aceeași tip de înțelepciune practică ca *pax oppositorum* i-a nutrit Profesorului Milcu unele intuiții extrem de interesante, cum ar fi: rolul emoțiilor în cunoaștere (alături de rațiune, cel mai adesea valorizată în chip exclusivist), importanța culturii generale (a erudiției chiar) în descoperirile științifice (alături de cunoașterea în detaliu a obiectului de analizat), coexistența benefică a stilului literar cu exactitatea scientistă etc. În aceeași ordine de idei, Ștefan Milcu a acordat credit hulitelui dogmatism, cu o condiție: să rămână în zona religiei. Aici merită să zăbovim un scurt răstimp, vom vedea îndată de ce. Observă Milcu: „De unde a venit dogmatismul în știință este o problemă, pentru că dogmatismul este relaționat cu religia și nu cu știința! Cred că [în] mentalitatea popoarelor din Rusia, unde dogmele creștinismului au fost foarte puternic afirmate, [acestea] au influențat modul de gândire devenit dogmatic al oamenilor, respectiv al intelectualilor din Uniunea Sovietică” (*Însemnări memorialistice*, pp. 281–282). Această *intuiție* (venită de la un medic – erudit, dar medic!) apare în toată splendoarea ei dacă o raportăm la o *teorie*, anume aceea dezvoltată de Nikolai Berdiaev, în cartea *Originile și sensul comunismului rus* (orig.:

1937; ed. rom.: Edit. Dacia, 1994). Renumitul filosof creștin de origine rusă atrage atenția oamenilor din Occident (în mijlocul cărora s-a exilat din silnicie față de regimul ateu din patria sa) că nu vor înțelege mare lucru din comunismul rusesc dacă-l vor aborda doar ca pe o aplicare a teoriei lui Karl Marx. Rușii, ca popor, afirmă Berdiaev, au o religiozitate puternică, adânc instalată în subconștientul lor colectiv, capabilă să seducă și să etaleze conform matricei religioase orice ideologie ce se adresează maselor. Este ceea ce au făcut cu marxismul!...

Și, în fine, să adăugăm încă un interesant exemplu de înțelepciune solomonică: împăcarea dintre creaționism și evoluționism! „Punctul meu de vedere cu privire la creaționism și evoluționism: Dumnezeu a făcut codul genetic, care pe urmă a evoluat. Se împacă astfel toate” (*Însemnări memorialistce*, p. 131).

O legătură specială cu Providența. Este cea mai „mișcată” (aici: în sens emoțional) linie din schița de portret pe care o încercăm. Această legătură specială cu Providența are, în cazul de față, două episoade de referință. În primul episod omul de știință Ștefan Milcu a lucrat ca instrument al Providenței. În celălalt, Providența a fost cea care a lucrat – salutar – pentru omul Milcu.

Să ne întoarcem o clipă înapoi, pe firul istoriei. După o scurtă perioadă de tranziție (demarcată de anul 1946, odată cu venirea la putere a guvernului Dr. Petru Groza, și sfârșitul lui 1947, care a adus abolirea monarhiei), instaurarea regimului comunist reclama desăvârșirea revoluției sociale prin înfăptuirea revoluției culturale. Practic, acest proces însemna răsturnarea sistemului de valori și, la nivelul cel mai înalt, se concretiza prin: reformarea Academiei Române, eliminarea intelectualilor de tradiție națională, așezarea științelor pe bazele filosofice ale materialismului dialectic și istoric. În zona cunoașterii, sistemul științelor a fost într-atât de afectat de grila ideologică, încât unele discipline au fost fie ostracizate și izolate (cazul teologiei), fie interzise cu nume cu tot (cazul sociologiei – denumirea „sociologie” sau profesiunea de „sociolog” fiind șterse pur și simplu din nomenclatorul științelor, respectiv al profesiunilor). Interesant a fost cazul ciberneticii, disciplină care tocmai își făcea apariția pe plan mondial; în *Micul dicționar filosofic*, tradus la noi din limba rusă, la începutul anilor '50, cibernetica era inclusă, dar definiția ei suna în esență astfel: „pseudo-știință burgheză, aflată în slujba capitalismului”.

În acel context, destinul antropologiei atârna de un fir de păr. Privită cu suspiciunea de promoatoare a rasismului, ea urma să fie desființată. În biblioteca Institutului de Antropologie se pot detecta tomuri – insolite mărturii documentare – marcate în vremea aceea cu o ștampilă dreptunghiulară purtând următoarea inscripție: „Această carte are un conținut necorespunzător și nu poate fi consultată decât cu aprobarea conducerii”; de exemplu, printre exemplarele astfel stigmatizate se află și tratatul *Anthropology*, semnat de eminentul antropolog american Alfred L. Kroeber!... Profesorul Francisc Rainer plecase în veșnicie, în 1944, dar, oricum, cu originea lui germană și cu o soție (Martha Trancu-Rainer) care fusese medic al Casei Regale, ar fi influențat mai degrabă nefavorabil situația.

Fără îndoială, factorul salvator s-a întruchipat atunci în personalitatea Profesorului Ștefan Milcu. Era endocrinolog, dar se formase ca medic și sub aripa lui Rainer, ba chiar făcuse parte din echipa antropologică ce acoperise „cadrul biologic” în câteva campanii de cercetare sociologică organizate de Profesorul Dimitrie Gusti; Ștefan Milcu se mândrea, mărturisit, cu contribuția sa în acele campanii: „Eu am făcut primele fotografii antropologice în țara asta, conform indicațiilor lui Rainer” (*Însemnări memorialistice*, p. 82). Știa, așadar, ce înseamnă antropologia, astfel că, în 1950, când sabia lui Damocles a fost plasată deasupra acestei discipline, și-a intrat în rol: el a luat antropologia asupra sa. A făcut-o, indiscutabil, și sub asigurarea conferită de poziția sa particulară de ginere al lui Constantin I. Parhon – endocrinolog de renume mondială, dar mai ales savant cu opțiune politică de stânga: a fost, chiar în perioada aceea, primul președinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale a R.P.R., adică primul om în stat. Departe de a-i diminua lui Milcu meritul de factor salutar, această poziție particulară nu face decât să probeze complexitatea situației și înțelepciunea (încă o dată) cu care, într-o situație limită pentru statutul social al antropologiei, implicatul a știut, ca un mare strateg, să îmbine condițiile obiective cu subiectivitatea cea bună! O comparație *ad hoc* cu suferințele sociologiei – lipsită de o asemenea benefică subiectivitate – este grăitoare în acest sens.

Așa s-a desfășurat episodul în care Profesorul Ștefan Milcu a lucrat, cum spuneam, ca un instrument al Providenței. A fost mai mult decât o întâmplare – a fost o chemare, având în vedere că rolul chematului nu s-a curmat atunci. Din fruntea Centrului (Institutul de astăzi), Profesorul Milcu a lărgit spectrul cercetărilor antropologice, a patronat cu spiritul său campanii de teren după modelul campaniilor monografice gustiene, a coordonat publicarea unor monografii de referință pentru istoria antropologiei românești (a se vedea, în acest sens: Gheorghiță Geană, „Școala monografică și antropologia. O relație interdisciplinară și devenirea ei”, în Maria Larionescu, *Școala Sociologică de la București. Tradiție și actualitate*, 1996, pp. 211–229).

Cel de al doilea episod al relației lui Ștefan Milcu cu Providența s-a consumat peste niște ani, când Profesorul a călătorit în Brazilia, la Rio de Janeiro, spre a participa la un congres internațional de endocrinologie. Înzestrat cu o conștiință acută, Profesorul problematiza orice experiență de viață – fie că era vorba de o întâmplare din sala de curs, de o istorioară din război, de o excursie pe munte, sau de o călătorie. Deplasarea în Brazilia i-a prilejuit trăiri dramatice și reflecții tulburătoare. Volumul *Însemnări memorialistice* constituie o revelație nu doar prin bogăția de date biografice, ci și prin excepționalul talent de narator, etalat de autor cu o vervă neostoită. Descrierea călătoriei în Brazilia atinge culminația – și în privința dramatismului experienței, și în privința calităților narrative ale textului. Să ne rezumăm, de aceea, la epicul pur, concentrat. Pentru călătoria menționată, Profesorul alesese să zboare cu un avion al companiei Air France. La Paris, unde trebuia să schimbe avionul, dar nu și compania, a constatat că toți angajații de la Air France erau în grevă. Forțat să recurgă, totuși, la serviciile unei companii argentinieni care avea în dotare avioane vechi, depășite,

a avut parte de un zbor ce a stat pe tot traseul sub spectrul catastrofei. Accidentul nu s-a întâmplat la ducere, dar s-a petrecut la întoarcere, numai că pasagerul nostru refuzase să urce la bord, așteptând ca personalul de la Air France să iasă din grevă! Așa a scăpat cu viață: miraculos! Despre acea călătorie avea să spună: „[M]-a făcut să devin profund credincios. M-a făcut să cred că sunt protejat de o forță divină” (*Însemnări*, p. 174).

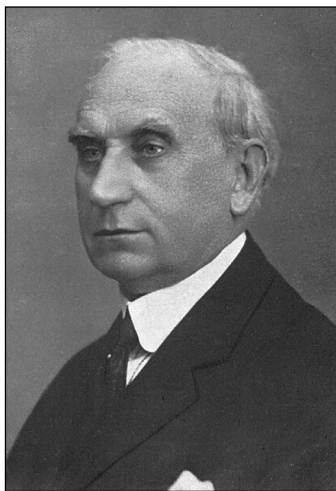
Cum va fi fost tradusă această forță la nivelul subiectiv al celui ce a trăit o asemenea întâmplare? – Prudență? Premoniție? Sau poate răsplată a Providenței pentru cel ce își asumase anterior (vezi primul episod) rolul de instrument al Său?! Căci, la urma urmei, Soarta, expresie a Providenței, îi ajută pe cei ce se pun în slujba acesteia întru sporirea binelui.

ȘTEFAN MILCU ȘI MEDICINA LEGALĂ ROMÂNEASCĂ

Un moment inedit, 2 August 1995

Prof. Univ. Dr. Vladimir Beliș ¹, Conf. Dr. Octavian Buda ²

Fiecare disciplină medicală își are istoria ei. Ea se împletește cu epoca în care a fost practică și cu personalitățile care au slujit-o. Pentru medicină legală românească momentul istoric de referință este perioada fraților Minovici, Mina (1858-1933), Nicolae (1868-1941) și Ștefan Minovici (1867-1935). Nimic nu poate însă ilustra mai bine experiența unui întemeietor de școală decât scrierile sale. Ori, în această privință „*Tratatul complet de Medicină Legală*” publicat de Mina Minovici în 1930 reprezintă punctul de pornire și zestrea științifică lăsată urmașilor de către creatorul școlii românești de Medicină Legală. Fără îndoială, acest tratat trebuie situat în epoca respectivă. Este vorba de cunoștințele posibile din acea vreme, de mijloacele tehnice ce oferă posibilități de investigare, pe baza cărora medicul legist să-și poată baza opinia științifică necesară justiției în aplicarea legii. *Tratatul complet de Medicină Legală* al profesorului Mina Minovici a constituit fundamentul formativ al generațiilor de medici legiști români și nu numai. El constituie încă și azi, o comoară de experiență profesională, ce nu poate fi ignorată. Dar în acest răstimp, medicina a făcut pași uriași în ceea ce privește mijloacele de investigare a universului biologic, tehnica oferind tuturor specialităților medicale noi posibilități de diagnostic și terapie. În același timp, medicina legală, folosind noile mijloace tehnice în scopuri proprii acestei specialități, în ceea ce am putea spune într-o manieră foarte generală în identificare, a pus la dispoziția organelor de justiție probe irefutabile ce au permis stabilirea adevărului, acolo unde înainte acest lucru nu era și nici nu părea posibil.

Mina Minovici (1858-1933)

1 Președintele de Onoare al Societății Române de Medicină Legală.

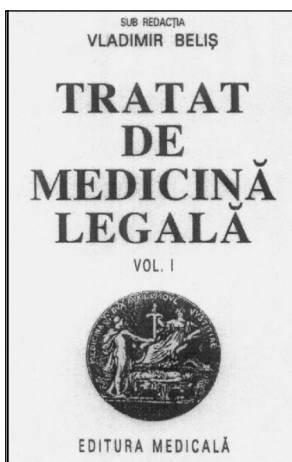
2 UMF Carol Davila București, Catedra de istorie a medicinei.

Iată de ce, sub presiunea timpului, apariția unui nou „*Tratat de Medicină Legală*” a fost impusă de necesitățile obiective de corelare a achizițiilor recente din domeniul științelor medical-biologice cu nevoile cercetării și investigării spațiului medico-judiciar, atât de necesare aplicării corecte a legii în societățile moderne.

În 1995 – 65 de ani mai târziu, se încheie un cerc în istoria medicinei legale românești: sub redacția profesorului Vladimir Beliș apare, în condiții grafice de excepție, un masiv tratat în două volume, o lucrare vastă, o apariție pe deplin comparabilă ca anvergură cu lucrări similare pe plan mondial. Ca disciplină ce se întrepătrunde cu atâtea ramuri ale specialităților medical-biologice și juridice, aceasta nu putea fi decât rezultatul unei colaborări multidisciplinare în care specialiști renumiți au conlucrat în elaborarea unei opere care adună, de o manieră aproape exhaustivă, cunoștințele actuale din toate domeniile în care expertiza medico-legală are un cuvânt de spus.

Cele 20 de capitole ale tratatului, incluse în cele două volume (ce însumează aproape 2000 de pagini), se succed într-o manieră rațională, pornindu-se de la problematică traumatologică, trecând apoi la cea strict specifică specialității, pentru ca în final să includă domenii ce nu se regăsesc în lucrări similare, cum ar fi domeniul bioeticii, al psihanalizei și al cauzalității. Traumatologia mecanică, după opinia noastră, poate cel mai important domeniu al specialității, se întinde pe parcursul întregului prim volum. Se disting concepții noi de abordare (traumatologia sistemică, traumatologia topografică), metode noi de investigare a reacțiilor vitale, o nouă criteriologie de înțelegere a tanatologiei și a marilor sindroame tanatogeneratoare. Traumatismele chimice ocupă un spațiu larg în lucrare, lucru de înțeles dacă ne gândim la marea varietate de substanțe cu potențial toxic produse azi în lume, acest capitol prezentând, în mod justificat, și mijloacele de detecție și chiar cele terapeutice.

Merită semnalat capitolul referitor la trauma biologică, a cărui amploare nu poate fi regăsită în lucrări similare, precum și capitolele de identificare și criminalistică, în care progresele din ultimii ani (exemplu: tehnologia ADN) au fost cele mai semnificative.

Evident, tratatul este adaptat ca metodologie și interpretare a problematicii specifice legislației din România, de altfel foarte puțin diferită de cea a țărilor occidentale; astfel, capitolul de psihiatrie medico-legală pornind de la necesitatea afirmării responsabilității sau iresponsabilității unui inculpat, implică aprofundarea și cunoașterea personalității acestuia, ceea ce presupune o activitate interdisciplinară în care psihiatrul colaborează cu psihologul și sociologul, asigurând în acest mod acestor categorii de expertize o relevanță absolut necesară actului justițiar. Tratatul se încheie cu problematică vastă a deontologiei și răspunderii profesionale medicale, în care medicul legist trebuie să fie, poate în cea mai mare măsură, legat pe de o parte de medicină și în același timp, pe de altă parte, de justiție pentru a decide limita dintre eroare și culpă.

Tratatul avea să fie prefațat de academicianul Ștefan Milcu: un moment special cu încărcătură iatroistorică, ce vine să consfințească deschiderea interdisciplinară a acestui tratat. Iată inedita prefață în integralitatea ei:

„Desigur că cititorii acestei prefațe vor fi surprinși că un „extra suum” ca subsemnatul a semnat acest document fără a poseda o calificare recunoscută ca medic legist. Este însă suficient să cunoști cuprinsul celor două volume ale tratatului pentru a înțelege de ce am făcut-o. Nu numai studiul lor, dar și reamintirea problemelor de medicină legală în psihiatrie, ce le-am cunoscut ca elev și colaborator al profesorului C. Parhon, în perioada 1934-1940, la Spitalul Gh. Marinescu, m-au introdus în orizontul vast al motivației medico-legale, care decide calitatea vieții umane, în dramaticile și nu rareori tragicele ei forme.

În perioada când am condus Centrul de antropologie al Academiei Române, am cunoscut dificila decizie a paternității prin investigarea dermatoglifelor, care a rămas și în prezent în decizia acestei instituții.

Este evident că ar fi imprudent și neconform cu comportamentul meu mental să comentez capitolele de medicină legală care implică cunoașterea lor, dar în acest tratat sunt prezentate cu o cuprindere și competență remarcabilă, capitole obligatorii ale culturii generale a oricărui medic, jurist, bioetician și moralist. Adăugând această motivație, pot sublinia câteva din cele 20 de capitole ce sunt sistematizate în cele două volume ale tratatului.

Voi începe prin a sublinia deschiderea intelectuală a primului capitol semnat de profesorul Vladimir Beliş, care cu o justificată logică a expunerii, prezintă definiția și organizarea medicinei legale, obiectivele și istoricul acestei discipline complexe în România și, în final, organizarea actuală a institutelor și serviciilor medico-legale. Următorul capitol reține atenția prin complexa și mistuitoarea problemă a morții, surprinzătoare prin imensele aspecte a ceea ce a devenit și pe care le ridică tanatologia. Cele 14 capitole ce urmează tratează problematica specifică medico-legală, instructivă pe parcurs atât pentru specialiști cât și pentru medicii de alte specialități, întrucât ne demonstrează exigențele acestei științe. Dorind să comentez ultimele 5 capitole, cu o problematică în care, având în vedere și spațiul de practică personală, îmi permit a confirma importanța lor pentru cultura generală

a oricărui medic, subliniind în mod deosebit capitolele „Simularea” și „Expertiza medico-legală psihiatrică”.

Surprinzătoare sunt aspectele medico-legale de psihanaliză, expuse în capitolul 17 și nu mai puțin tratarea cauzalității în teoria și practica medico-legală (capitolul 18), ca și ale bioeticii (capitolul 19). Ultimul capitol al volumului al doilea tratează numeroasele confluente ale deontologiei în legătură cu răspunderea medicală, o problematică care a dobândit prin interferența bioeticii, noi dimensiuni.

În finalul acestei prefațe, mărturisesc o apreciere deosebită pentru efortul colectivului condus de profesorul Vladimir Beliș, pentru a oferi medicinei legale și culturii în general un tratat care prin complexitatea structurii, amplitudinea expunerii și largul orizont de gândire, onorează pe autori și concepția elaborată de coordonatorul acestei lucrări cu valențe internaționale.”

29. 11. 1994

Academician Profesor Doctor
ȘTEFAN MILCU
Președintele Academiei de Științe
Medicale

Acest decupaj din istoria medicinei românești se poate constitui și într-o grilă de lectură a unui moment de bilanț, ea prezintă medicina legală românească așa cum au reușit să o creeze specialiștii noștri de la sfârșitul secolului al XX-lea.

«Pasul predecesorului este pragul nașterii continuatorilor. Altfel spus, libertatea continuității spirituale, tradiția deci, libertatea și recunoașterea tradiției, ceea ce în context academic înseamnă școală, sunt, în optica mea, condițiile cheie ale dezvoltării oricărei științe», se confesa Nicolae Cajal, în 1991, în discursul său de recepție la Academia Română. În acest spirit se înscrie și munca colectivă a celor care au trudit la acest *Opus Magnum* medico-legal, în frunte cu profesorul Vladimir Beliș. Întemeietorul medicinei legale românești, profesorul Mina Minovici, a înscris în 1892 pe frontispiciul holului mare din instituția creată de el, Institutul Medico-legal de pe strada Căuzași și demolată de regimul comunist în 1985, dictonul care subliniază rolul acestei discipline în sistemul judiciar: „*MEDICINA DUX AUXILIUMQUE JUSTITIAE*” (medicina este conducătoarea și ajutorul justiției).

Iar, prin prezența lui Ștefan Milcu la lansarea Tratatului de Medicină Legală la 2 August 1995, avem sentimentul pozitiv al continuității valorilor medicale de la noi.

**Lansarea Tratatului de Medicină Legală, 2 august 1995. Holul Mare al Institutului Medico-Legal.
De la stânga la dreapta, Vasile Manea Drăgulin, procurorul general al României, ec. Angela
Toncescu, acad. Ștefan Milcu, prof. Vladimir Beliș (la microfon), profesorii Gheorghe Scripcaru și
Milan Dressler.**

**Lansarea Tratatului de Medicină Legală, 2 august 1995. La microfon, acad. Ștefan Milcu.
De la stânga la dreapta, profesorii Vladimir Beliș, Gheorghe Scripcaru și Milan Dressler.**

EVOLUȚIA STATURO-PONDERALĂ LA UN LOT DE ȘCOLARI BUCUREȘTENI

Adina Baciu, Mircea Șt. Ciuhuța, Eleonora Luca, Mihaela Pavel
Institutul de Antropologie „Fr. I. Rainer” al Academiei Române, București

Rezumat

În această lucrare prezentăm unele aspecte ale evoluției staturo-ponderale în funcție de vârstă la un lot de școlari bucureșteni care au participat la un studiu longitudinal (2009-2012) desfășurat în cadrul Proiectului educațional de tip parteneriat, *Școala și antropologia – colaborare pentru o societate armonioasă*, Nr. 700/2009.

Lotul de studiu este alcătuit din 105 elevi (47 băieți, 58 fete), cu vârsta cuprinsă între 9 și 14 ani, subiecți selectați în urma acordului scris, informat și liber exprimat al părinților. S-au calculat valorile medii ale staturii, greutateii și indicelui de masă corporală pe clasă de vârstă și sex, precum și ale sporurilor individuale pe clase de vârstă. S-au aplicat teste de semnificație.

În ceea ce privește valorile staturo-ponderale medii se observă: pentru statură diferențe statistic semnificative între băieții și fetele de 9 ani ($t = -2,29$), de 11 ani ($t = -3,08$), de 12 ani ($t = -3,41$) și de 13 ani ($t = -2,22$), la aceste vârste fetele fiind mai înalte decât băieții. De asemenea, fetele au și greutatea mai mare decât băieții, dar ne semnificativ statistic. La 14 ani, băieții sunt mai înalți și au greutatea mai mare decât a fetelor, punctându-se a doua intersecție a curbei de creștere. Analizând situația subiecților față de mediile pe țară-urban prin statură și greutate observăm că subiecții se situează în general în intervalul „ $M \pm DS$ ” cu excepția fetelor de 9 ani, pentru statură și greutate. și a băieților de 10 ani, pentru greutate, care depășesc mediile pe țară cu mai mult de 1 DS. În ceea ce privește evoluția sporului mediu de creștere staturo-ponderală constatăm un dimorfism sexual caracteristic, fetele marcând cea mai mare creștere a staturii și greutateii între 10-12 ani, iar băieții după 12 ani. Împlinirea corporală a subiecților se realizează progresiv de la 9 la 14 ani, ea continuând și după aceea, cu un ritm mai scăzut.

Analiza sporului mediu de creștere staturo-ponderală cu vârsta la școlari este importantă în vederea stabilirii influenței factorilor de mediu asupra creșterii și dezvoltării copiilor.

Cuvinte-cheie: spor mediu de creștere, ritm de creștere, indice de masă corporală.

Lucrarea noastră face parte dintr-un studiu antropologic longitudinal mai amplu, preponderent biomedical, desfășurat între 2009-2012 pe un lot de 105 elevi (47 băieți, 58 fete) cu vârste, la finalul cercetării, între 9-14 ani, de la școala nr. 178 din București, pe baza unui Contract de Parteneriat, volumul eșantioanelor fiind limitat de acordul părinților elevilor.

Intervalul vârstelor surprinde momente ontogenetice specifice, a III-a și a IV-a dintre „marile alternanțe ale creșterii și dezvoltării”, după Stratz (împlinire – întindere corporală), finalul primei și celei de-a doua transformări corporale, după Grimm, practic prepubertatea și pubertatea (3-5, 7, 10).

Încheierea de curând a prelevării datelor ne-a determinat să evidențiem, pentru început, aspecte legate de dezvoltarea statură-ponderală a subiecților, statura și greutatea fiind indicatori antropometrici auxologici caracteristici în acest interval ontogenetic și compunând indicele de masă corporală (IMC) Quetelet, care ilustrează, după Organizația Mondială a Sănătății (OMS), starea de nutriție (1, 2, 6, 9, 11).

Expunerea noastră va cuprinde, pe scurt, referiri la:

- evoluția staturii, greutateii și IMC între 9-14 ani, evidențiind sporul absolut și ritmul anual de creștere la ambele sexe;
- variabilitatea staturii și greutateii între 9-14 ani, comparativ cu standardele naționale;
- dimorfismul sexual caracteristic intervalului ontogenetic, comparând evoluția statură-ponderală a băieților și fetelor din lot etc.

1. Evoluția valorilor statură-ponderale medii între 9-14 ani

(fig. 1-4)

1.1. Statura (fig. 1)

Urmărind evoluția staturii școlărilor între 9-14 ani punctăm diferențe semnificative la **băieți** între intervalele 9-10 ani și apoi între 12-13 și 13-14 ani, iar la **fete** între 10-11, 11-12 și 12-13 ani.

De la 9 ani, vârsta celor mai mici școlari cuprinși în studiul longitudinal (clasa a III-a), fetele sunt mai înalte, în medie, decât băieții, cu diferențe semnificative între ani (excepție vârsta de 10 ani), până după 13 ani, când băieții depășesc fetele, pentru acest lot având loc a doua intersectare a curbei de creștere staturală.

1.2. Greutatea (fig. 2)

În privința greutateii, observăm la ambele sexe o creștere progresivă cu diferențe semnificative între medii la **băieți** între 9-10 ani și apoi abia între 13-14 ani iar la **fete**, ca și pentru statură, între 10-11, 11-12 și 12-13 ani.

Între valorile medii nu sunt diferențe statistice semnificative. La 9 ani fetele au, în medie, o greutate mai mare decât băieții, care le depășesc la 10 ani, pentru ca până spre 14 ani fetele să aibă o greutate mai mare, iar la 14 ani băieții să depășească fetele (a II-a intersectare).

1.3. Situația subiecților în raport cu standardele naționale (fig. 3)

Dezvoltarea statură-ponderală a copiilor și adolescenților de la școala 178, comparativ cu standardele naționale (date ale I.S.P. București) s-a apreciat utilizând distanța redusă sau variabila normată „Z” calculată pentru fiecare valoare individuală în funcție de vârstă și sex și calculând mediile „Z” (13, 14).

Aceste valori medii ale depărtării față de mediile pe țară se situează, cele mai multe, în intervalul „M+DS”, cu excepția mediilor pentru statură și greutate ale fetelor de 9 ani și pentru greutatea băieților la 10 ani, valori care depășesc intervalul „M+DS”.

1.4. Indicele de masă corporală (IMC sau BMI sau Quetelet) (fig. 4)

Analizând valorile medii ale IMC (Indicele Quetelet – raportul între greutate și pătratul staturii), observăm că, între 9 și 11 ani, la ambele sexe, acestea se situează în clasificarea OMS în categoria a III-a de subponderalitate (< 18,5), cu excepția băieților de 10 ani, normoponderali (vezi și greutatea lor).

După 11 ani, valorile medii se situează în intervalul normalității, indicând o corpolență medie, o stare de nutriție optimă.

2. Sporul și ritmul de creștere staturo-ponderală între 9-14 ani (fig. 5-8)

2.1. Sporul anual de creștere a staturii (fig. 5)

La **băieți** sporul mediu anual de creștere în înălțime cunoaște o mărire progresivă între 9 și 14 ani, cu o mărire semnificativă în intervalul 12-13 ani. La **fete** curba valorilor medii oscilează, cu o creștere semnificativă la 10-11 ani, iar de la 12 ani la 13-14 ani fiind descendentă, în aceste ultime intervale băieții depășind fetele semnificativ.

2.2. Sporul anual de creștere a greutății (fig. 6)

Ca și în cazul staturii, curba de variație a sporului de creștere ponderală este ascendentă pentru băieți și oscilantă pentru fete în intervalul 9-14 ani.

Băieții realizează cel mai mare spor între 13-14 ani (6,2 kg); **fetele** în același interval (4,88 kg), dar de la 10 ani sporul este aproape egal (4,32-4,88).

2.3. Sporul anual de creștere a corpolenței (fig. 7)

Variația sporului mediu în unități indice (u.i.) a corpolenței este ilustrată prin curbe interesante, dar în strânsă corelație cu evoluția staturii și greutății în intervalul considerat. Ele sunt oscilante la ambele sexe. Sporul maxim la **băieți** e marcat între 11-12 ani (0,99 u.i.). La **fete** un spor apreciabil apare între 10-11 ani, dar cel maxim se remarcă între 13-14 ani, când depășește unitatea (1,19 u.i.), semn al evoluției spre împlinirea corporală.

2.4. Sporul absolut și ritmul mediu de creștere (fig. 8)

La finalul prelucrării datelor privind creșterea și dezvoltarea staturo-ponderală a copiilor și adolescenților de 9-14 ani de la școala 178 din cartierul Pajura, în loc de concluzii, am considerat interesant să calculăm, luând în considerare toate fenotipurile din studiul longitudinal, sporul absolut de creștere între 9-14 ani și ritmul mediu de creștere.

Astfel, **băieții** au crescut în medie între 9-14 ani în **înălțime** cu 25 de cm (25,06 cm), iar pe an cu 5,85 cm; în **greutate** cu 21,13 kg și pe an cu 4,34 kg; **împlinirea corporală** a sporit cu 3,31 u.i. iar pe an cu 0,72 u.i.. **Fetele** au crescut între 9-14 ani în înălțime mai puțin decât băieții, cu 21,14 cm, anual cu 4,7 cm, în greutate cu 21,3 kg și pe an cu 4,45 kg; dar corpolența le-a sporit între 9-14 ani mai mult decât a băieților, cu 4,3 u.i., anual cu 0,86 u.i. (fig.8).

Parte din studiul longitudinal care a urmărit o multitudine de aspecte biomedicale, cercetarea evoluției staturo-ponderale între 9-14 ani surprinde o perioadă ontogenetică a așa-zisului dimorfism inversat, cu avansul fetelor și a doua intersectare a curbei de dezvoltare cu impunerea firească a băieților la debutul pubertății lor.

Bibliografie

1. **Baciu Adina**, 2010, *Îndrumar de antropologie medicală*, Ed. Universitară „Carol Davila”, București, pp. 60-69;
2. **Ciuhuța M. Șt., Adina Baciu, Eleonora Luca**, 2011, *L'accomplissement corporel chez les enfants de III-VI-e classes de l'école No. 178 de Bucarest*, vol. „Mondialisation du comportement alimentaire et l'obésité”, Ed. Academiei Române, pp. 139-143;
3. **Cristescu Maria**, 1969, *Aspecte ale creșterii și dezvoltării adolescenților din R.S. România*, Ed. Academiei RSR, 78-114, 168-170, 207-218;
4. **Cristescu Maria**, 1996, *Sur la variabilité des différences sexuelles dans l'accélération*, Ann. Roum. Anthropol., T33, pp. 15-18;
5. **Glavce Cristiana, Gabriela Călin**, 1989, *Particularités constitutionnelles de la croissance et du développement chez les enfants entre 4 et 12 ans*, Ann. Roum. Anthropol., T26, pp. 29-40;
6. **Glavce Cristiana, Sandu D., Milici N., Roville-Sausse F., Apăvăloaie L., Stan C., Popa I.**, 2006, *L'évolution de la corpulence chez les enfants et les adolescents dans les derniers 15 ans à Bucarest*, Biom. Hum. Anthropol., T24, No. 3-4, pp. 209-220;
7. **Grimm H.**, 1966, *Grundriss der Konstitutionsbiologie und Anthropometrie*, Verlag, Berlin, pp. 68-91, 174-271;
8. **Luca Eleonora, C. Vulpe, Monica Petrescu, Lăcrămioara Petre**, 2011, *O sinteză a cercetării antropologice a copiilor și adolescenților cu deficiențe auditive și vizuale din București (2002-2009)*, vol. „Antropologie și biodiversitate”, Ed. Niculescu, București, pp.276-282;
9. **Luca Eleonora, C. Vulpe, Monica Petrescu**, 2011, *Aspects concernant la corpulence des écoliers bucarestois déficients d'ouïe et de vue*, vol. Mondialisation du comportement alimentaire et l'obésité, Ed. Academiei Române, București, pp.129-138;
10. **Meredith. H. V.**, 1971, *Growth in body size: A compendium of findings on contemporary children living in different parts of the world*, in „Advances in child development and behavior”, vol. 6, Academic Press, Inc., New York and London, pp. 197-213;
11. **Radu Elena, Luminița Ciotaru**, 2001, *L'état de santé nutritionnelle chez les adolescents. Perspective anthropologique*, Ann. Roum. Anthropol., T38, pp. 37-46;
12. **Rovillé-Sausse Fr., Cristiana Glavce**, 2006-2007, *Dynamique des comportements et état nutritionnel des adolescents roumains: développement d'un programme de coopération scientifique franco-roumaine*, Ann. Roum. Anthropol., T 43-44, pp. 25-29;
13. xxx *Utilisation et interprétation de l'anthropométrie*, 1995, Rapport d'un comité OMS d'experts, Genève, Suisse;
14. xxx *Standardele pe țară ale staturii și greutateii între 0-19 ani*, 1997, Institutul de Sănătate Publică, București.

Statura (valori medii)

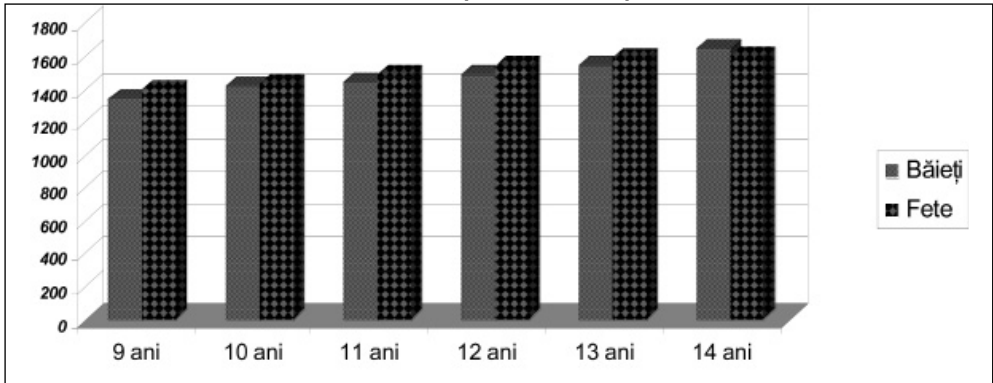

Fig. 1

Greutate (valori medii)

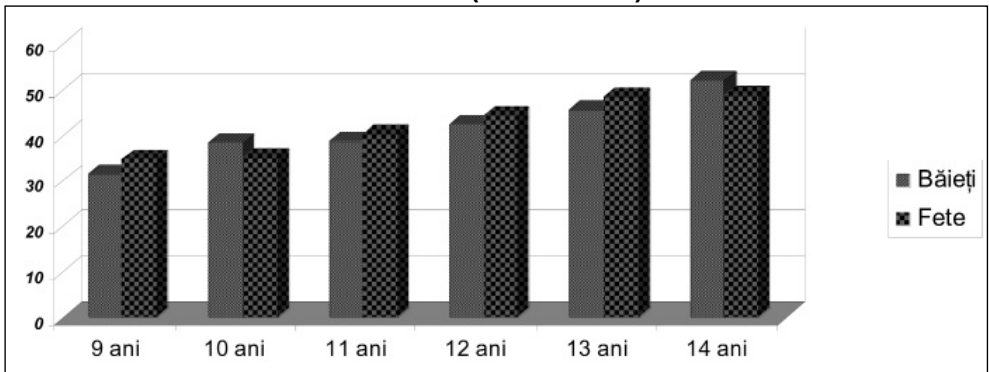

Fig.2

Situare subiecți față de mediile pe țară ("z")

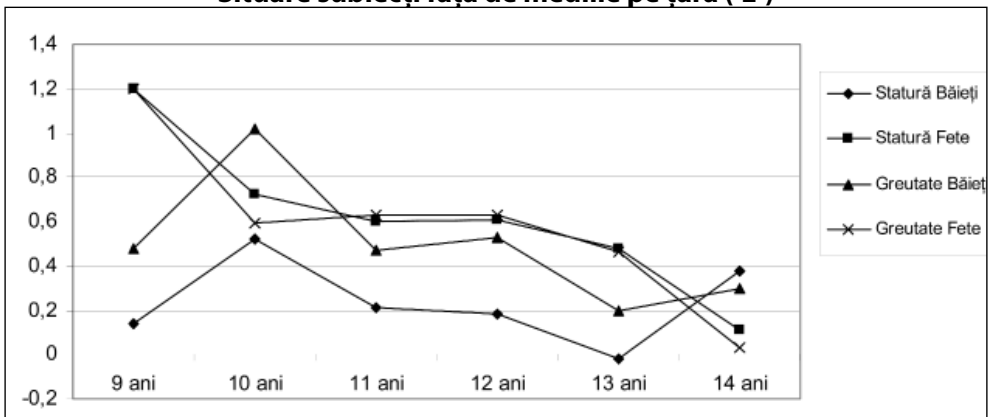

Fig.3

Indicele de masă corporală (I.Quetelet)

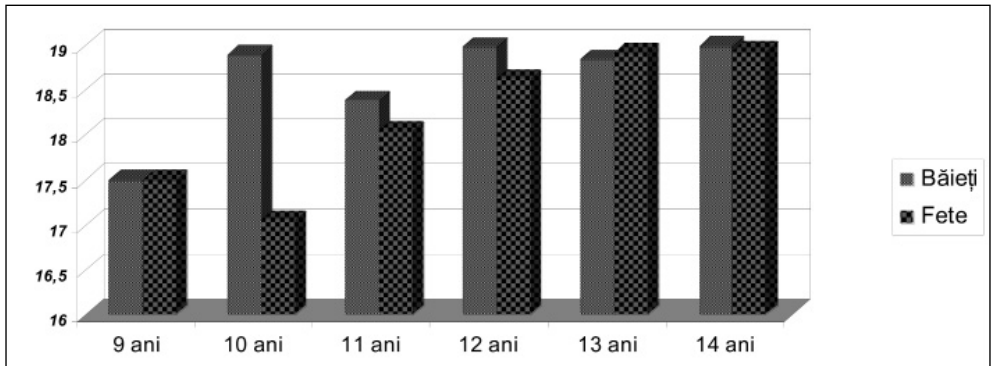

Fig.4

Sporul de creștere staturală (mm)

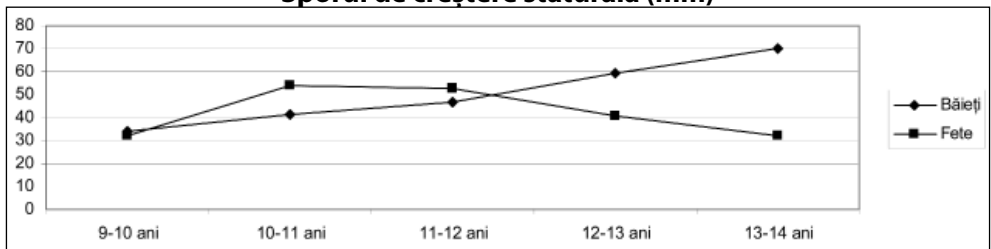

Fig.5

Creșterea ponderală (Kg)

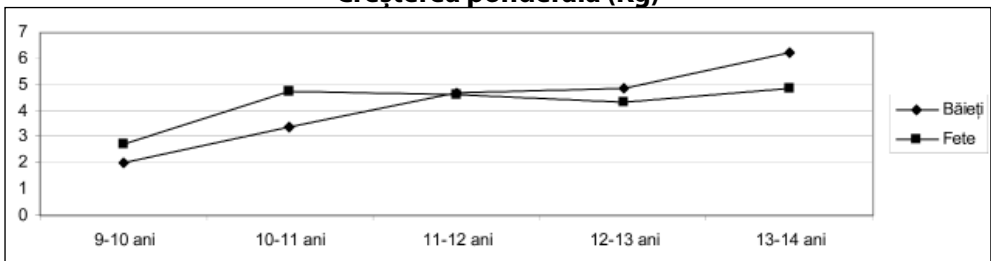

Fig.6

Sporul corpolenței (u.i.Quetelet)

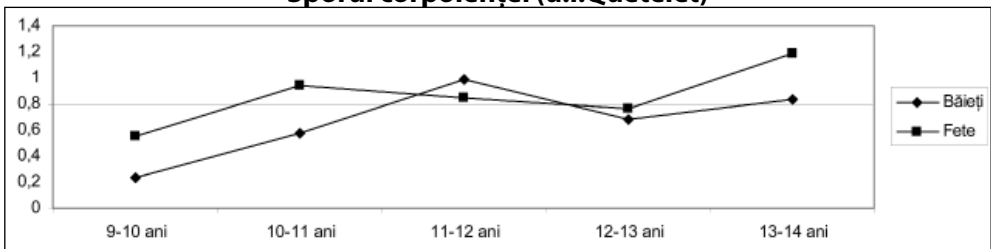

Fig.7

Sporul absolut și ritmul mediu de creștere

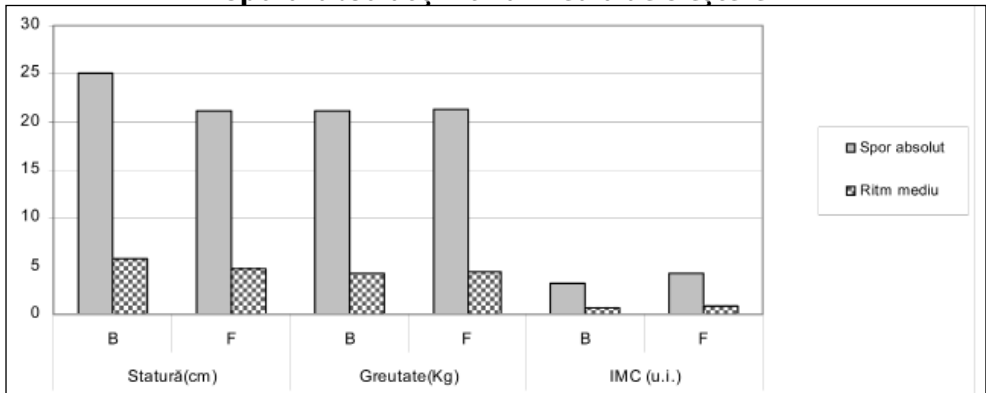

Fig.8

CONTINUITATE ȘI DISCONTINUITATE – ANALIZĂ INTERDISCIPLINARĂ

Sorin Băiculescu

Grupul de Cercetări Interdisciplinare al Academiei Române

1. Rezumat

Preocuparea lucrării de față este analiza generală a continuității și a discontinuității, ele existând în cadrul diferitelor sisteme, atât sub aspect științific și filosofic, cât și social-istoric.

O remarcă generală este aceea că se observă o alternanță între formele continue și discontinue, având și generând organizare precum și autoorganizare, aparținând substanței, energiei și informației. Continuitatea și discontinuitatea fizică și social-istorică nu este identică cu cea matematică, cu toate că poate fi modelată de către aceasta.

Este observabil, de asemenea, modul de evoluție sau acela de involuție temporală, continuă și discontinuă, a unor concepte din cadrul unor paradigme aparținând sistemelor și curentelor mari de gândire.

Se va analiza semnificația calitativă a continuumului/discontinuumului, dinamica acestora, făcându-se unele considerații de nivel epistemologic.

2. Aspecte științifice și filosofice

Între știință și filosofie are loc o delimitare epistemologică, identificabilă și prin unele diferențe existente între discontinuitate și continuitate. Primul aspect este descris prioritar prin știință, constrâns fiind de către transmiterea informației finite, continuitatea devenind astfel o proprietate teoretică.

Al doilea aspect poate fi înfățișat suficient de exact prin filosofie.

Din punct de vedere istoric se pot aminti aporiile lui Zenon din Eleea¹, infinitul potențial aristotelian², ipoteza continuității și preocupările pe care le-a avut în studiul mulțimilor infinite Georg Ferdinand Ludwig Philipp Cantor³, precum și opiniile lui Bertrand Arthur William Russel⁴, privitoare la mulțimile de tip Cantor – expuse în « Principia Mathematica »⁵ – prin care « continuumul lui Cantor este liber de orice contradicții ».

Georg Cantor afirma:

1. „Prin mulțime înțeleg orice grupare într-un tot M a unor obiecte distincte și bine determinate ale gândirii noastre”.

1 Zenon din Eleea, (490 î.H. – 430 î.H.), filosof grec

2 Aristotel (384 î.H. – 322 î.H.), filosof grec

3 Georg Ferdinand Ludwig Philipp Cantor (1845 – 1918, matematician german)

4 Bertrand Arthur William Russel (1872 – 1970, filosof, matematician, istoric și critic social englez)

5 «Principia Mathematica» (1910 – 1913), lucrare elaborată în colaborare cu Alfred North Whitehead (1861 – 1947), matematician și filosof englez

2. « Definesc un continuum punctual în interiorul unui spațiu real n-dimensional ca fiind o mulțime perfectă și conexă » (spațiu compact – continuum – și conex – având o unică parte –, n.a.)⁶. Mulțimea numerelor reale era denumită de către Cantor « continuum ». Discontinuumul, numit uneori și « praf cantorian » este un concept în cadrul topologiei, atribuit acestui matematician.

Interpretând continuitatea în cadrul constituirii unei mulțimi separate, Bertrand Russel credea că a stabilit o bază ontologică a științei, precum și o « carta » științifică a filosofiei. Există o definiție a mulțimilor complet separate, considerate a fi submulțimi ale unui spațiu topologic. În aceasta situație, acestora li se asociază o funcție continuă, definită pe acesta spațiu, având valori în intervalul închis $[0, 1]$, astfel încât să fie nule în prima submulțime și unitare în cea de-a doua.

Probabil că Willard v. Orman Quine (1908-2000), apreciat filosof și logician american din secolul al XX-lea, continuator al ideilor lui Rudolf Carnap⁷, considera aceste concluzii importante, având în vedere opinia sa conform căreia știința și filosofia nu sunt disjuncte, trebuind a fi considerate împreună.

Amintim că prin *mulțimi separate*, în mod intuitiv, se înțeleg acele (două) mulțimi care nu au vreun element comun, intersecția lor fiind vidă (reprezintă un set gol). Este bine ca acestea să nu fie confundate cu spațiile separate, care în topologie au o reprezentare precisă. Paradoxurile eleate, cunoscute mai mult sub denumirea de aporiile lui Zenon din Elea, reprezintă un set de de argumente, dintre care două sunt îndeosebi cunoscute, susținând imposibilitatea realității mișcării (aporiile « săgeții » și a lui « Ahile »).

Această considerație se bazează pe faptul că mișcarea nu există într-o lume în care procesele sunt concepute, fiind învățate ca o serie de momente, de discontinuități. Caracterul unitar al ființei, precum și non-pluralitatea acesteia, este susținut prin faptul că « o mărime trebuie să fie neaparat nesuceptibilă de împărțire, de diviziune, de vreme ce într-un timp mărginit este imposibil să se atingă un număr nemărginit de părți ». Există în final o entitate care nu se mai poate divide, aceasta rămânând întreagă, împărțirea efectivă neputând fi infinită, continuă. Spre deosebire de aceasta, infinitul potențial aristotelian a fost considerat acel « tot » infinit divizibil (baza conceptuală a calculului infinitezimal). În prezent, există o deosebire între termenul de infinit (infinitate de obiecte concepute ca existând simultan) și acela de infinit potențial (mulțime sau mărime finită care se poate mări oricât de mult), cel din urmă presupunând existența unui număr natural mai mare decât altul, deci inexistența unui maximum absolut în cadrul numerelor naturale. Georg Cantor introduce în calcul infinitul actual precum și infinitul potențial.

Ipoteza continuumului, enunțată de către același matematician german în anul 1873, arăta că nu există nicio mulțime a cărei putere să fie mai mare decât aceea a mulțimii numerelor naturale (conținând un număr infinit de termeni, însă numărabili (puterea numărabilului) și mai mică decât aceea a mulțimii punctelor

6 Math. Annalen 21, 1883

7 Rudolf Carnap (1891 – 1970), filosof german, susținător al pozitivismului logic

de pe o dreaptă – mulțime infinită, însă continuă (puterea continuumului). Prin urmare, nu există nicio mulțime care să poată fi inserată între cele două mulțimi considerate, puterea numărabilului (numerele naturale) fiind mai mică decât puterea continuumului (numerele reale – care se pot pune în corespondență cu punctele unei drepte). Afirmția având totuși formă ipotetică, David Hilbert⁸ a considerat aspectul respectiv ca fiind primul dintre cele 23 de mari probleme matematice încă nerezolvate ferm, existente la începutul secolului trecut, prezentate la Congresul Internațional al Matematicienilor de la Paris, desfășurat în anul 1900. În anul 1938, Kurt Gödel⁹, iar în anul 1963, Paul Joseph Cohen¹⁰, au arătat că ipoteza continuumului nu poate fi nici demonstrată nici infirmată în cadrul teoriei mulțimilor (utilizând o teorie și o axiomă – teoria Zermelo-Fraenkel¹¹, precum și axioma alegerii).

Cohen a prezentat și un model care îndeplinea cerințele axiomatice ale teoriei mulțimilor, însă nu verifica ipoteza cantoriană a continuumului.

Bertrand Russel, care considera inițial că există un număr cardinal superior oricăror altora, și-a modificat ulterior opinia (1902), susținând considerațiile lui Cantor. În acest sens a verificat raționamentul cantorian în cadrul paradoxului care-i poartă numele (mulțimea tuturor mulțimilor), pe care s-ar părea că totuși Georg Cantor îl cunoștea, după cum susținea în anul 1967 Jean Louis Maxime van Heijenoort¹². Cantor considera de fapt clasa tuturor mulțimilor, numind-o „supremum”, notând-o prin litera greacă Ω , atribuindu-i semnificație aproape divină (după cum remarca Sir Roger Penrose¹³ în cartea sa „A la decouverte des lois de l'Univers”, 2004, Laussane, Elveția). Georg Cantor considera absolutul ca fiind dincolo de limita posibilei reprezentări, continuitatea acestuia fiind într-un fel canonică.

Mai amintim și axioma cantoriană susținând continuitatea, potrivit căreia „șirul descrescător al intervalelor închise are întotdeauna o intersecție nevidă”.

Prin puterea unei mulțimi *finite* se înțelege, în mod intuitiv, numărul ei de elemente, sau altfel spus « bogăția » în elemente a acesteia (denumire folosită de către Solomon Marcus¹⁴). Mai este numită și „cardinalitatea” mulțimii respective. În situația unei mulțimi infinite intervin și alte denumiri, precum și unele considerații suplimentare (alef zero, ș.a.).

La începutul anilor 1600, Galileo Galilei¹⁵ afirma că „infinitul ar trebui să asculte de reguli diferite decât cele ale numerelor finite”. Cantor a creat însă o bază solidă în privința acestei afirmații și a descris o cale prin care sunt posibile calcule cu cantități infinite. Definiția lui simplă: „O colecție este infinită dacă unele din părțile sale sunt la fel de mari ca întregul” sugerează că întreaga listă de numere naturale $\{1, 2, 3, 4, 5, \dots\}$ care, s-ar crede la o primă analiză, că este de două ori mai mare decât lista

8 David Hilbert (1862-1943), matematician german

9 Kurt Gödel (1906 – 1978), logician, matematician și filosof austriac

10 Paul Joseph Cohen (1934 – 2007), matematician american

11 Ernst Friedrich Ferdinand Zermelo (1871 – 1953), matematician german și Abraham Halevi (Adolf) Fraenkel (1891 – 1965), matematician israelian născut în Germania

12 Jean Louis Maxime van Heijenoort (1912 – 1986), cercetător francez în istoria matematicii

13 Sir Roger Penrose (n.1931), matematician - fizician englez

14 Solomon Marcus (n. 1925), matematician român

15 Galileo Galilei (1564 - 1642), matematician, fizician și astronom italian

de numere naturale pare $\{2, 4, 6, 8, \dots\}$, are de fapt aceeași mărime infinită, cele două liste « întâlnindu-se prin infinitate » (mai multe submulțimi ale unui șir infinit numărabil sunt infinite și numărabile).

Formele infinite de infinități (Cantor, 1891), evidențiază faptul că oricare mulțime este mai puțin bogată decât mulțimea părților din care este formată.

Fig. 1
Georg Ferdinand Ludwig Philipp Cantor
(1901)

După cum menționa Henri-Louis Bergson¹⁶, continuitatea susține metafizica precum un întreg, pentru principalul fapt că ființele îi sunt imanente. Afirmă: „unicul acces al ființei la ceea ce are loc în continuitatea absolută a timpului trăit este reprezentat de către imediatul conștienței sale afective”. Dânsul susținea că orice încercare de a defini continuitatea din punct de vedere numeric reprezenta o falsă problemă, aspect combătut de către Bertrand Russel, care considera gândirea bergsoniană privitoare la continuitate ca fiind intuitivă. Odată cu definiția teoretică a mulțimilor (dată de către Cantor pentru continuum), continuitatea este considerată de fapt ca formând o limită a logicii, epistemologiei și metafizicii. Paradoxurile din cadrul definiției teoretice a mulțimilor privind continuumul prezintă continuitatea experienței ca fiind o limită, „întregul” fiind indivizibil.

„Continuitatea extensiei (substanțiale) rezultă a fi reprezentată de către capacitatea ființei de a alege modul de discontinuitate pe care o va afla în interiorul ei. ... Chiar și numai din discontinuum, intelectul își formează o idee clară” (Louis Bergson). Aceștia însă, din punct de vedere temporal, nu trebuie să li se atribuie asemănări cu spațialitatea, neputându-se prescrie o continuitate-discontinuitate spațială pentru durată.

Conform cu Bertrand Russel, o serie continuă de stări nu este tot una cu stările continue. Dânsul susține de fapt inexistența acestora, deoarece numai seria continuă

¹⁶ Henri-Louis Bergson (1859 - 1941), scriitor și filosof francez

de stări este singura care generează schimbare (un univers dinamic, entropic sau anti-entropic). Opiniază că, întrucât Georg Cantor a definit continuumul ca pe o clasă a numerelor reale, numai în funcție de logică și de aritmetică, tot astfel continuumul matematic trebuie să fie anterior „intuițiilor” despre continuitate, făcând deosebire între „întreguri extensionale” (enumerarea termenilor) și „întreguri intensionale” (clasa de termeni având o relație determinată cu un termen dat). Un „întreg extensional”, arătând într-un fel capacitatea finită a omului, este o entitate finită, în timp ce „întregul intensional” se referă la un număr infinit de părți, trebuind a fi cunoscut în alt mod (clasa infinită). Acesta conține, într-un fel, elementele care reprezintă datele imediate ale conștiinței. Un întreg „intuitiv” este inacceptabil pentru Bertrand Russell, fiind în contradicție cu ceea ce susținea referitor la continuitate și la discontinuitate Henri-Louis Bergson.

În ceea ce privește interpretarea continuității cinematice prin teoria mulțimilor (semnificație cantoriană), „cadrul” substanței, energiei și informației (accepție russeliană) se poate redefini printr-o serie infinită de „imagini” spațiale și temporale (timpul fiind considerat o mărime continuă), sau prin unele „date senzoriale”.

Se pot observa din nou unele concepte comune cu cele care îi aparțin lui Willard v. Orman Quine (percepție inițială prin senzații).

Liviu Sofonea, în cartea sa „Principii de invarianță în teoria mișcării”, Editura Academiei, 1973, pune ca „motto” al capitolului „teorii clasice” următoarea remarcă: „Variatatea se generează armonios și inevitabil prin continuitate, exteriorizând simultan toate aspectele sale macroscopice”. Cartea are ca prim capitol „Mecanica invariantivă - Octav Onicescu” (1892 - 1983, matematician roman), distingându-se de abordările anterioare. Secțiunea care conține „teorii cuantice” are o remarcă de început, care se află de asemenea în contextul temei discutate: „Variatatea se generează convulsiv și probabilist prin mutație, exteriorizând simultan numai unele din aspectele sale obiective”. Se referă la discontinuitatea „lumii cuantice”.

Pura percepție realizează de fapt și o variație a continuumului, a întregului, afectele generate neputând fi izolate temporal. Se poate aminti în acest sens și faptul că în fizica cuantică, entitățile discontinue seamănă mai mult cu seriile de „evenimente” spațio-temporale. Scopul primordial al gândirii devine în acest context cel de a stabili o formă universală, care este posibil a determina continuitatea.

Exista o „trecere” de la matematica teoretică la cea aplicată, precum și o generalizare (inductivă) realizată dinspre aceasta. Implicația constă în general într-o transformare reductivă de la continuum la discontinuum, ori de la discret la continuum, sau de la sumă la integrală (în termenii infinitului actual). Acceptul numărului este diferit în matematica teoretică (obiect logic) față de cea aplicată (măsura cantitativă a unei totalități discrete). Facem observația că expunerea anterioară a unor probleme cantoriene s-a referit îndeosebi la matematica teoretică.

David Hilbert, în articolul său „On the infinite”, apărut în cartea „Philosophy of Mathematics”, H. Putnam, P. Benacerraf, Englewoods Cliffs, Prentice-Hall, 1964, pag. 135, afirmă că „din paradisul pe care ni l-a creat Cantor nimeni nu ne va alunga” (infinități ale diferitelor forme de infinitate).

Se poate concluziona că antonimia continuum-discontinuum problematizează atât cunoașterea cât și ontologia, prin forme generale de tipul număr real – număr natural, undă – corpuscul, ontogenie – filogenie, ș.a., între știință și filosofie identificându-se o anumită delimitare epistemologică. Se poate observa, totodată, o tensiune intelectuală profundă, având nivel științific și filosofic, privitoare la noțiunea de existență finită sau infinită, discretă sau continuă din matematică. Pe Cantor l-au influențat profund asemenea aspecte, în afara disputelor avute asupra continuității cu Leopold Kronecker¹⁷, fapt care l-a determinat să continue dialogurile sale privind aceste aspecte cu teologi și metafizicieni, care au avut loc până după dispariția pământească a lui Kronecker.

În “The Meaning of Relativity”, Princeton University Press, 1955, Princeton, New Jersey, Albert Einstein¹⁸ conchide: „...teoria prezentată aici este cea mai simplă teorie relativistă care este posibilă din punct de vedere logic. Aceasta nu înseamnă că natura nu se poate supune unei teorii mai complexe a câmpului... Se pot găsi motive întemeiate pentru faptul că realitatea nu poate fi reprezentată printr-un câmp continuu. Din fenomenele cuantice pare să rezulte cu siguranță că un sistem finit de energie finită poate fi descris complet printr-un șir finit de numere cuantice. Aceasta nu pare a fi în concordanță cu o teorie a continuumului și trebuie să ducă la o încercare de a se găsi o teorie pur algebrică pentru descrierea realității. Dar nimeni nu știe cum se poate obține baza unei astfel de teorii”. Tot acesta, într-o scrisoare transmisă în anul 1950 către Erwin Rudolf Josef Alexander Schrödinger¹⁹, afirma că « ... merită să ținem cu dinții de conceptul de câmp, adică de continuum... ». Se cunoaște controversa științifică dintre Niels Bohr²⁰ (susținător al fizicii cuantice și al caracterului discontinuu al substanței, aspect descoperit de către Max Karl Ernst Ludwig Plank²¹) și Albert Einstein (susținător al teoriei câmpului și a continuității sale), care a început în anul 1920 și a durat până în anul 1935, fără o rezolvare favorabilă de o parte sau de alta.

Fig. 2 Kurt Gödel împreună cu Albert Einstein (1950)

Câmpul fizic, definit în oricare punct din spațiu, inclusiv la infinit, este în opoziție față de conceptul de particulă, aceasta reprezentând « discontinuumul », utilizat în știința cuantică. Particulele fiind precis poziționate în spațiu, ocupând chiar și un punct geometric (care nu are volum și masă), diferit de un

17 Leopold Kronecker (1823 – 1891), matematician și logician german

18 Albert Einstein (1879 – 1955), fizician german

19 Erwin Rudolf Josef Alexander Schrödinger (1887 – 1961), fizician și biolog german

20 Niels Bohr (1885 – 1962), fizician danez

21 Max Karl Ernst Ludwig Plank (1858 – 1947), fizician german

punct substanțial (care are volum și masă), au un caracter discontinuu, traiectoriile acestora (curbe, având măsura spațială nulă) introducând discontinuumul spațiului, particulele putând fi și numărate (spre deosebire de câmpurile fizice, care se suprapun în fiecare moment de timp, neputând fi numărate, formând un singur câmp (compunându-se probabil algebric)). Expresia câmp-particulă reprezintă o antinomie, asemănătoare noțiunii continuitate – discontinuitate. În « Dicționarul de istoria și filosofia științelor », Ed. Polirom, 2009, Francoise Balibar²² susține că « este imposibil să produci continuum din discontinuum și invers, cel mult putându-se produce un pseudo-continuum, care numai pare continuum pentru că nu este observat cu mijloace destul de puternice... ». Fiziciană franceză, care are contribuții științifice în istoria și epistemologia științelor fizicii, amintește și de « teoria cuantică a câmpurilor », care pare o contradicție – cel puțin din punct de vedere al titulaturii, însă, în acest caz, « câmpurile despre care este vorba nu au în comun cu câmpurile fizicii clasice decât faptul de a fi de ordin continuu, neavând nici natura corpusculară și nici ondulatorie ».

Reluând ideea amintită în primul paragraf, precum că entitățile cuantice discontinue seamănă mai mult cu seriile de „evenimente” spațio-temporale, trebuie amintită și înlocuirea de către Richard Feynman²³, a funcțiilor de undă prin integrale de drum (integrale Feynman). În această situație, suprapunerea totalității amplitudinilor de probabilitate aparținând evenimentelor care concură la realizarea unui fenomen generează o unică amplitudine de probabilitate. În conformitate cu cele consemnate în „Dictionaire d'histoire et philosophie de sciences”, Dominique Lecourt, Paris, 1999, tot Richard Feynman a făcut și remarcă de forma „lumina este făcută din particule” (QED, The Strange Theory of Light and Matter, Princeton University Press, 1985), fiind discontinuă, nesușținând că aceasta are și aspecte ondulatorii, continue (ceea ce știința consideră a fi definitiv stabilit). Afirmă că deosebirea continuum – discontinuum nu mai este funcțională în microfizică, în zona numită *cuantică*, numind prin „cuanton” ceea ce există în aceasta regiune a spațiului, având o unică formă de existență, diferită de undă sau de corpuscul (The Character of Physical Law, MIT Press, Cambridge, 1965). Termenul „corpuscul” este înlocuit în prezent prin „particulă”, comportamentul acesteia fiind reprezentat prin „funcția de undă” (continuum).

Principiul de continuitate – (G. Hamel, „Elementare Mechanik”, Leipzig, 1912), numit de către Gottfried Wilhelm von Leibnitz²⁴ „lex continui” afirmă că „legile fizicii newtoniene pot fi descrise prin funcții continue, indefinit derivabile, unele fenomene care se desfășoară într-un anumit domeniu putându-se dezvolta asemănător și într-o regiune având aceleași condiții interne și de frontieră”, acesta neputând însă fi susținut în mod riguros, prin demonstrație. La scară macrostructurală, el este incompatibil cu existența unor singularități (punctuale, distribuite liniar sau pe suprafețe).

22 Francoise Balibar (n.1941), fiziciană franceză

23 Richard Feynman (1918 – 1988), fizician american

24 Gottfried Wilhelm von Leibnitz (1646-1716), filosof și matematician german

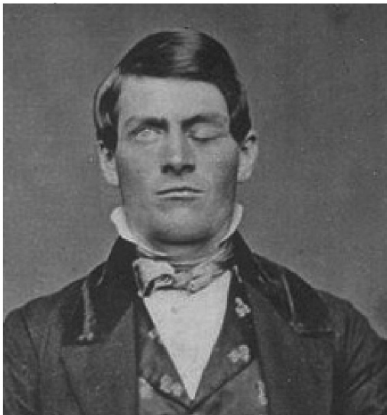
LOBUL PREFRONTAL UMAN. CONSIDERAȚII ANTROPOLOGICE

C. Bălăceanu-Stolnici

Rezumat

Lobul prefrontal are cea mai mare dezvoltare la *Homo sapiens sapiens* atât din punct de vedere dimensional cât și structural, așa cum rezultă din studiile de primatologie și de paleontologie. În ultima vreme s-au adus precizări importante cu privire la citoarhitectura și conexiunile sale și s-a insistat foarte mult cu privire la lobul orbitomediofrontal¹. Datele de hodologie, imagistică funcțională și anatomoclinică au subliniat rolul acestui lob în procesele de luări de decizie, de învățare, de realizarea sintezelor multisenzoriale și mai ales în realizarea vieții emoționale. Implicarea sa în activitatea emoțională (mai ales în aspectele ei hedonice) explică și rolul important pe care-l joacă în procesele de socializare și în consumul și dependența de droguri.

Una din componentele principale ale sistemului nervos central este indiscutabil lobul prefrontal, ceea ce explică numeroasele cercetări ce s-au făcut asupra acestuia de când a fost publicat celebrul caz a lui Phineas Gage, care a supraviețuit unui grav traumatism al lobului frontoorbital¹.

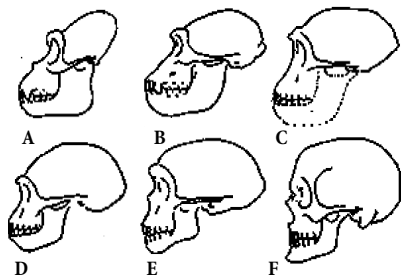

Cazul Phineas Gage(1848)

Studiile de primatologie și de paleoantropologie au demonstrat că perfecționarea filogenetică a encefalului nu se manifestă doar prin creșterea masei encefalului, ci și prin creșterea diferențiată semnificativă a lobului frontal în momentul apariției lui *Homo sap.sap.* Fruntea bombată a celor din specia noastră îi diferențiază de celelalte primat și chiar de celelalte hominine (*H. erectus*, *H. ergaster*, *H. heidelbergensis* și chiar și de *H. neanderthalensis*). Este un aspect ce trebuie corelat mai ales cu performanțele aptitudini cognitive ale lui *H. sap.sap.* dar și cu bogăția trăirilor sale afective.

¹ Harlow, John Martyn (1848). "Recovery from the Passage of an Iron Bar through the Head." Publications of the Massachusetts Medical Society 2:327–347 (R epublicat in Macmillan 2000).

Evoluția capacității craniene la Hominide

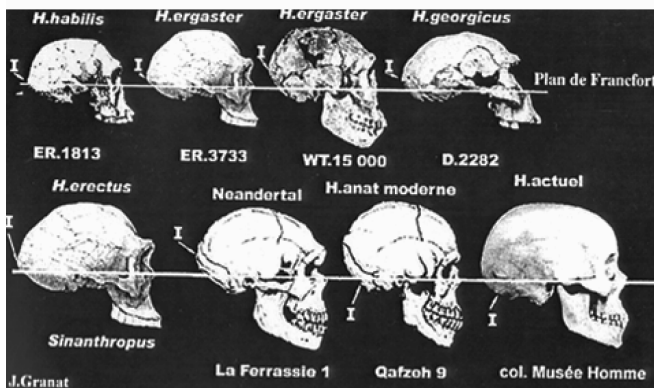
- A - Gorila (cap. craniană cca 400 cc)
- B - Australopithec (A. afarensis, acum 5-1,6 mil. ani, cap. craniană cca 420-600 cc)
- C - *Homo habilis*, acum 2-1,5. mil. ani (cap. craniană 600-800 cc)
- D - *Homo erectus*, acum 1,5 mil.-200.000 ani (cap. craniană 600-800 cc)
- E - *Homo Neanderthalensis* acum 600.000 -32000 de ani (capacitate craniană ca 1300-1600 cc)
- F - *Homo sapiens sapiens*, acum 200.000 ani (cap. craniană

1000-2000 cc)

Se constată o creștere progresivă a capacității craniene (ceea ce corespunde unei creșteri progresive a sistemului nervos central). La *Homo sapiens sapiens* se constată o ridicare și bombare a frontalului, consecutiv dezvoltării lobului frontal.

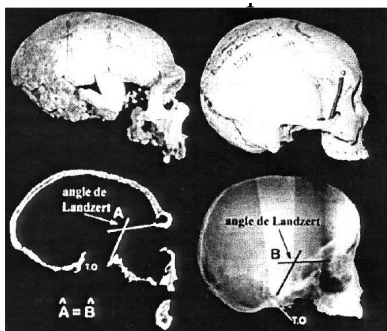
Evoluția craniului la primate (Bălăceanu C., Apvăloaie L. – 2006)

Sunt însă autori care consideră că evoluția progresivă a aptitudinilor cognitive este determinată mai ales de creșterea absolută a masei encefalului sau de creșterea raportului dintre greutatea encefalului și cea a corpului.

Evoluția craniului la hominide

Consider însă că diferențele cognitive dintre *H. sapiens* și *H. neanderthalensis*, care au un encefal cu o greutate aproape egală, se explică mai bine prin marile diferențe dintre loburile lor prefrontale.

Homo neanderthalensis și *H. sapiens*.

Trebuie specificat însă că în cadrul lobului prefrontal, regiunea orbitală sau cea mediofrontoorbitală au un regim special. Ele nu au evoluat sau nu au evoluat atât de spectaculos ca restul lobului prefrontal. Ele sunt componenta ancestrală, mai veche filogenetic, a lobului prefrontal.

În favoarea acestei afirmații vine și faptul că în timp ce toate ariile prefrontale și cele orbitare anterioare sunt cu șase straturi și cu stratul patru foarte dezvoltat (arii granulare), ariile orbitare posterioare au cinci straturi și sunt agranulare, iar cele orbitare intermediare sunt disgranulare².

Primele cercetări științifice asupra lobului frontal s-au bazat, la om, pe datele de anatomoclinică, iar, la animale, pe unele date experimentale, începând cu celebrele excitări ale ariei motorii primare efectuate de Gustave Fritz și de Eduard Hitzig în 1870, urmate de cele ale lui sir David Ferrier în 1873. Toate au fost catalizate de modelul frenologic propus de Franz Gall la începutul secolului XIX³.

Aceste cercetări au stabilit rolul important al lobului prefrontal în realizarea funcțiilor cognitive, a unor aspecte mnemonice, dar și în manifestările personalității. Ele au atras atenția asupra rolului acestui lob în dinamizarea motivațiilor⁴. De asemenea, au subliniat perturbări aproape patognomonice ca moria (tendința la calambururi) și o anumită formă de bulimie în afectările prefrontale.

În 1951, la indicația profesorului N. Ionescu Sisești, Alexandru Șofletea și cu mine am redactat un raport asupra stării cunoștințelor existente la acea dată privind lobul frontal. La acea vreme, datelor de anatomoclinică și experimentale se adăugau concluziile extrem de interesante ale intervențiilor de leucotomie (lobotomie) frontală, sintetizate în special de Walter Freeman și James Wattson⁵. Acestea au deschis orizonturi noi privind lobul prefrontal. În primul rând au precizat existența unor conexiuni reciproce sistematice între anumiți nuclei talamici și ariile prefrontale, ca și rolul acestor arii în afectivitate. Demonstrativă a fost constatarea că în cursul leucotomiilor frontale, deși durerile sunt percepute, dispăre caracterul neplăcut (chinuitor) al acestora, de unde folosirea lobotomiei ca tratament în marile dureri ireductibile din unele neoplazii care se recomanda aproape sistematic la epoca respectivă.

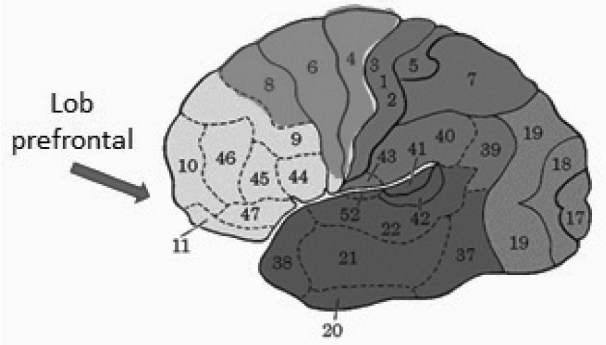
În prezent, cunoștințele noastre au sporit și mai mult datorită imagisticii cerebrale moderne și noilor tehnici de investigare și de experimentare psihologice, ca și a tehnicilor de analiză moderne a conexiunilor.

2 Öngür, D., Price, J.L., 2000. *The organization of networks within the orbital and medial prefrontal cortex of rats, monkeys and humans*. Cereb. Cortex 10, 206–219.

3 Gall, Franz Joseph *Untersuchungen ueber die Anatomie des Nervensystems ueberhaupt, und des Gehirns insbesondere* Treuttel und Würtz, Strasburg 1809

4 De aici abulia („Antriebsmangel”) ce apare deseori în leziunile frontale

5 Freeman, Walter and Watts, James W. (1944). *Psychosurgery: An Evaluation of Two Hundred Cases over Seven Years*. Journal of Mental Science. 90 (379): pp. 532–537.

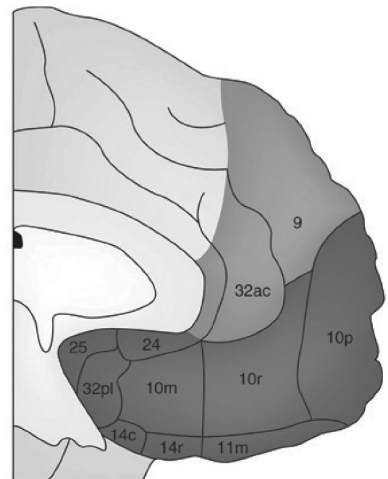
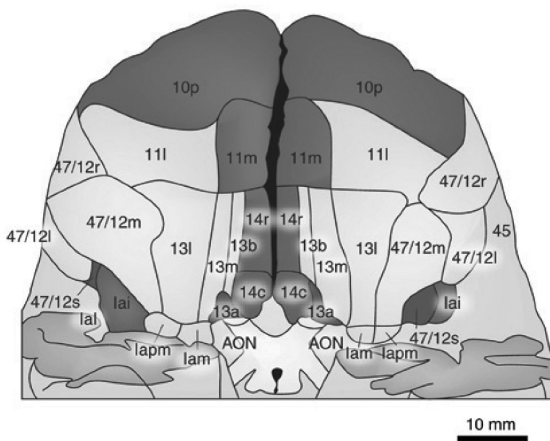

Fața laterală a emisferei cerebrale

Lobul prefrontal este porțiunea anterioară a encefalului, situată înaintea ariei motorii primare (4 Brodmann) și a ariilor motorii secundare (6 și 8 $\alpha\beta\delta$). El cuprinde arii care excitate nu produc răspunsuri motorii.

Lobul prefrontal este subîmpărțit în regiunea dorsolaterală (ariile 9, 10, 44, 45, 46 și 47 Brodmann) și regiunea mediofronto-orbitară, care cuprinde subregiunea mediofrontală (ariile 32, 24 și 25) și subregiunea orbitară (ariile 11, 12, 13 și 14).

Lobul prefrontal este zona de proiecție pe cortex a nucleului dorsomedial al talamusului^{6, 7, 8}. Menționăm că subregiunile orbitară și mediofrontală ale lobului prefrontal (componentele sale filogenetic mai vechi) primesc proiecții din porțiunea magnocelulară și medială a nucleului dorsomedial, în timp ce regiunea dorsolaterală primește proiecții din porțiunea parvocelulară și laterală a nucleului dorsomedial (porțiune neotalamică)⁹.

Fața orbitară și medială a lobului prefrontal (Öngür și al, 2003)

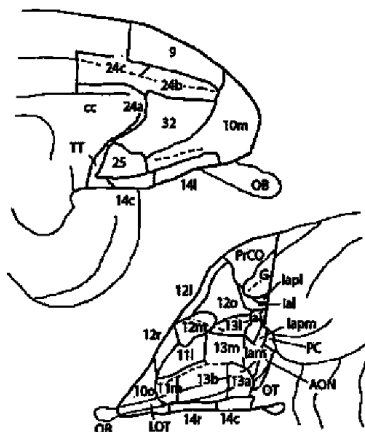
6 Fuster, Joaquin M. (2008). *The Prefrontal Cortex*, Fourth Edition. Boston: Academic Press.

7 Rose JE, Woolsey CN (1948). "The orbitofrontal cortex and its connections with the mediadorsal nucleus in rabbit, sheep and cat". *Research Publications - Association for Research in Nervous and Mental Disease* 27 (1 vol.): 210-32

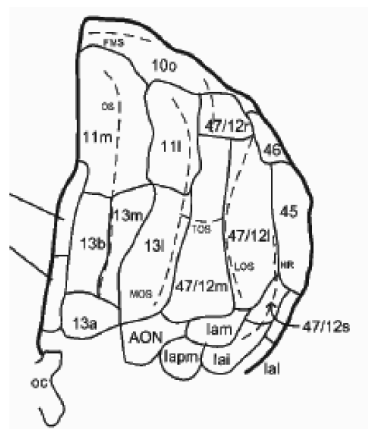
8 Markowitsch HJ, Pritzel, M (1979). "The prefrontal cortex: Projection area of the thalamic mediadorsal nucleus?". *Physiological Psychology* 7 (1): 1-6. <http://psycnet.apa.org/psycinfo/1980-29827-001>. Retrieved 2 April 2011

9 Fuster, J. M. (1997). „The Prefrontal Cortex” Raven, New York, SUA,

Există numeroase studii recente care au detaliat organizarea ariilor din lobul prefrontal. Ele au adăugat precizări descrierii inițiale ale lui Brodmann și au demonstrat că aceleași arii se întâlnesc și la primatele non umane, eliminând astfel niște discuții mai vechi, contradictorii, cu privire la acest aspect. S-a ajuns la un compromis între descrierile lui Brodman și cele mai moderne, admițându-se existența ariei 12/47¹⁰.

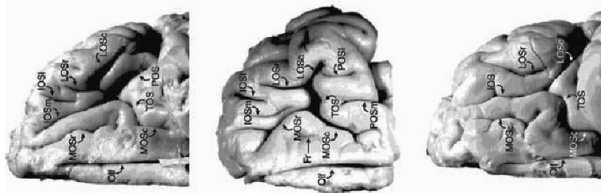

Ariile citoarhitectonice frontorobitare
(Kringelbach și Rolls, 2004)

Ariile orbitare
(D Öngür și J.L. Price, 2000)

Trebuie să menționăm și existența la om a unei foarte mari variabilități a formei și dimensiunilor acestor arii. Concomitent, se constată și o mare variabilitate a aspectului macroscopic (circumvoluții, scizuri), mai ales la nivelul porțiunii orbitare. Numeroasele variante orbitare identificate au fost grupate în trei tipuri fundamentale (1, 2 și 3)¹¹.

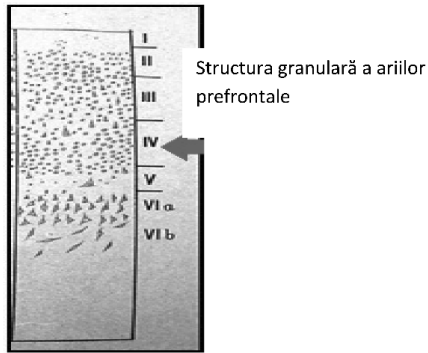

Tipologia aspectului lobului orbitar (Tip 1, 2 și 3) (Klingsmann și Rolls)

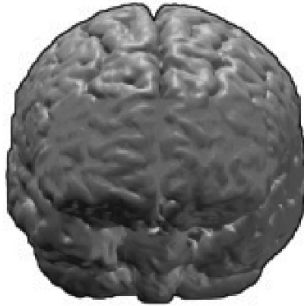
Există și la celelalte primat o variabilitate citoarhitectonică și de aspect macroscopic, dar este mai redusă decât la specia noastră. Variabilitatea umană prezintă un deosebit interes antropologic și trebuie corelată cu marea variabilitate a trăsăturilor de personalitate, a aspectelor comportamentale, a aptitudinilor cognitive și a reacțiilor afective ale diferiților indivizi umani.

10 Petrides, M. și Pandya, D. N., (1994).. in *Handbook of Neuropsychology* Vol. 9 (ed Boller, F. & Grafman, J.)17–58 (Elsevier, Amsterdam)

11 Kringelbach, M. L. & Rolls, E. T. (2004). *The functional neuroanatomy of the human orbitofrontal cortex: evidence from neuroimaging and neuropsychology*. Prog. Neurobiol.72, 341–372

Majoritatea ariilor lobului prefrontal uman sunt de tip granular, cu un strat IV bine reprezentat. Dar aceste celule granulare nu se găsesc decât în lobul prefrontal al primatelor. Ele reprezintă o perfecționare filogenetică, care conferă lobului prefrontal al primatelor posibilități computaționale superioare față de nonprimate.

Aria 10 la om

O poziție interesantă o are aria 10 (frontopolară), care este cea mai întinsă arie din cortexul cerebral uman¹² (1,2% din volumul creierului). Conține 250 mil. neuroni conectați aproape exclusiv cu arii asociative cerebrale (fără de proiecții motorii sau senzitivosenzoriale).

Aria 10 are maximumul său de dezvoltare la om. Raportul dintre mărimea ei și mărimea întregului cortex este de două ori mai mare la om decât la celelalte primat¹³. Este o arie ce intervine în funcțiile cognitive și decizionale¹⁴.

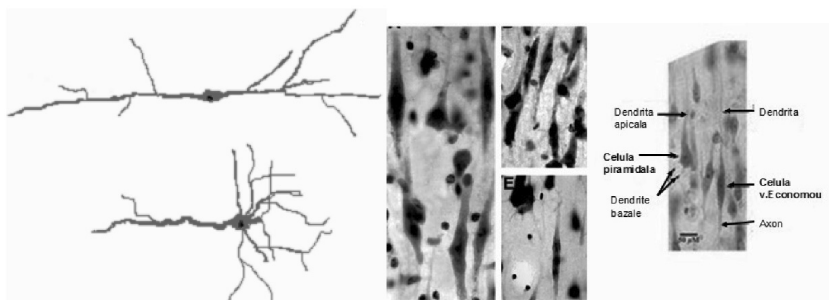
O caracteristică citologică importantă a lobului prefrontal este prezența neuronilor lui von Economo. Sunt neuroni mari, fusiformi alungiți, cu dendrite lungi¹⁵.

12 Ramnani N, Owen AM. (2004). Anterior prefrontal cortex: insights into function from anatomy and neuroimaging. *Nat Rev Neurosci.* 5(3):184-94.

13 Semendeferi K, Armstrong E, Schleicher A, Zilles K, Van Hoesen GW. (2001). Prefrontal cortex in humans and apes: a comparative study of area 10. *Am J Phys Anthropol.* 114(3):224-41

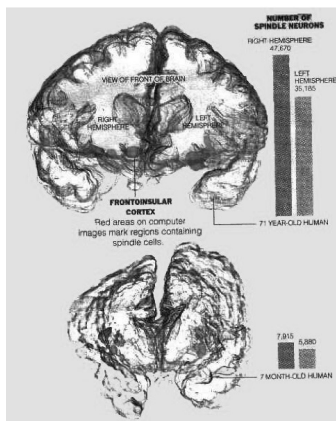
14 Koehlin, E. și Hyafil, A. (2007). Anterior prefrontal function and the limits of human-decision making. *Science*, Vol. 318, 594-598

15 von Economo, C., și Koskinas, G. N. (1929). *The cytoarchitectonics of the human cerebral cortex*. London: Oxford University Press

Neuroni von Economu

Se găsesc predominant în regiunea cingulară anterioară (aria 24), în regiunea dorsolaterală a lobului prefrontal (în special în aria 9) și în regiunea frontoinsulară, care este considerată o parte a regiunii orbitare (Allman și col)¹⁶. Aceste celule nu se găsesc decât la om, la maimuțele antropoide, dar și la elefanți și la cetacee.

Distribuția celulelor lui von Economu

Cele mai numeroase și mai mari se află la om. Pe linia de dezvoltare a primatelor, ele sunt un element filogenetic de perfecționare care apare tardiv, (acum 15-20 de milioane de ani înainte de separarea trunchiului urangutanilor).

Rolul lor nu este cunoscut. Pe de o parte, sunt considerați neuroni ce gestionează corelarea proceselor cognitive și emoționale care sunt elaborate în lobul prefrontal; pe de altă parte, sunt socotiți agenți ce facilitează legăturile lobului prefrontal cu celelalte regiuni encefalice, la speciile cu creiere mari¹⁷. Se pare că apar la speciile inteligente, cu un comportament complex. Ele sunt o carte de vizită interesantă pentru lobul prefrontal.

În cadrul lobului mediofrontorbital, în ultimii ani au fost identificate conexiunile dintre diferitele arii care realizează o rețea orbitară și una mediofrontală, distincte, ambele interconectate. Aceste rețele sunt apoi conectate cu restul sistemului nervos.

16 Allman J, Hakeem A, Watson K (Aug 2002). "Two phylogenetic specializations in the human brain". *Neuroscientist* 8 (4): 335–46.

17 Hakeem, Atiya Y; Sherwood, Chet C.; Bonar, Christopher J; Butti, Camilla; Hof, Patrick R.; Allman, John M. . "Von Economo Neurons in the Elephant Brain". *The Anatomical Record* 292 (2): 242–248

În acest sens, zona orbitară primește aferențe de la toate sistemele sensitivosenzoriale și de la interoceptorii viscerali. Toate căile sensitivosenzoriale, cu excepția celor olfactive, au un releu talamic ca și căile interoceptive (care trec prin nucleul ventrolateral posteromedial parvocelular al talamusului). Se realizează astfel o rețea neurală unică în cortex ce primește, suprapune și prelucrează toate informațiile ce-i ajung din ariile senzoriale (primare, secundare și terțiare) și interoceptive^{18,19}. S-a stabilit localizarea acestor intrări în lobul orbitar și traiectoriile căilor lor prin encefal.

Aceste conexiuni, stabilite mai ales prin imagistica cerebrală funcțională, ne obligă să revizuiem complet modelul analizatorilor sensitivosenzoriali. Acesta nu se mai oprește la ariile de proiecție primare, secundare și terțiare, ci se prelungește, prin releuri succesive, până în cortexul prefrontal și regiunea orbitară. În această regiune orbitară, semnalele de intrare ajung deja într-o formă elaborată. Prin convergența lor în regiunea orbitară se elaborează integrarea lor într-o percepție senzorială unică, multimodală, care se reflectă în conștiință sub forma percepției unor realități unice, deși acestea trimit semnale de tip diferit, pe canale diferite, către sistemul nervos central.

Proiecțiile orbitare ale semnalelor sensitivosenzoriale nu servesc la identificarea lor și a parametrilor lor, nici la recunoașterea formelor. Aceste operații se efectuează la nivelul ariilor primare, secundare și terțiare. La nivelul regiunii orbitare, ele sunt implicate în alte procese. Se realizează, printre altele, colorarea lor emoțională.

Proiecțiile respective din regiunea orbitară sunt releul prin care inductorii primari (stimulii sensitivosenzoriali sau viscerali, generatori de emoții), determină stările afective (Bechara²⁰, Damasio²¹), cu manifestările lor somatovegetative.

Activările orbitare se produc, în general, în condiții speciale, când intervin în procese complexe, cum ar fi motivațiile sau luările de decizii. Astfel, ariile gustative, olfactive și vizuale din lobul orbitar se activează în cursul stărilor de foame²². În acest sens s-au găsit și reprezentări orbitare ale foamei și satietății²³. Regiunea orbitară pare axată pe problema alimentării. Ea explică generarea bulimiei frontale.

E posibil ca proiecțiile sensitivosenzoriale din regiunea orbitară să se activeze și în cursul altor stări motivaționale (de ex., cea sexuală). Nu am găsit însă cercetări în acest sens. Aceasta ar explica, printre altele, dezordinile comportamentului sexual la cei cu leziuni orbitare.

18 Kringelbach Morten I, Edmund T. Rolls *The functional neuroanatomy of the human orbitofrontal cortex: evidence from neuroimaging and neuropsychology* Progress in Neurobiology 72 (2004) 341–372

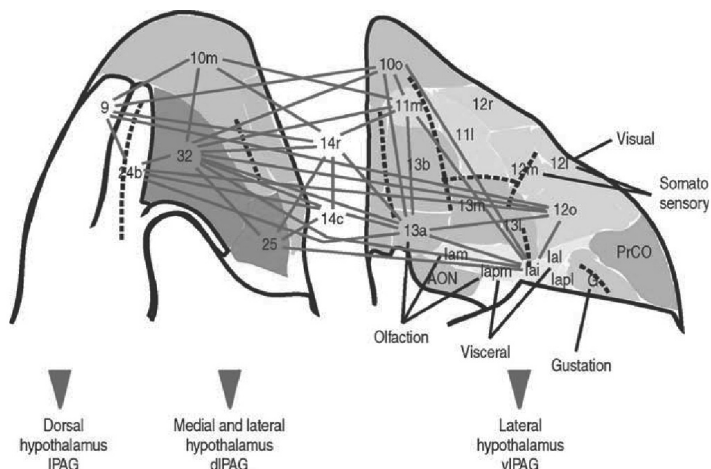
19 Öngür, D., Price, J.L., 2000. *The organization of networks within the orbital and medial prefrontal cortex of rats, monkeys and humans.* Cereb. Cortex 10, 206–219.

20 Bechara, A. (2004). *The role of emotion in decision-making: evidence from neurological patients with orbitofrontal damage.* Brain Cogn, 55(1), 30-40.

21 Bechara, A., și Damasio, A. R. (2005). *The somatic marker hypothesis: A neural theory of economic decision.* Games Econ Behav, 52, 336-372.

22 Critchley, H.D., Rolls, E.T., 1996b. *Olfactory neuronal responses in the primate orbitofrontal cortex: analysis in an olfactory discrimination task.* J. Neurophysiol. 75, 1659–1672.

23 Gottfried, J.A., Dolan, R.J., 2003. *The nose smells what the eye sees: crossmodal visual facilitation of human olfactory perception.* Neuron 39, 375–386.

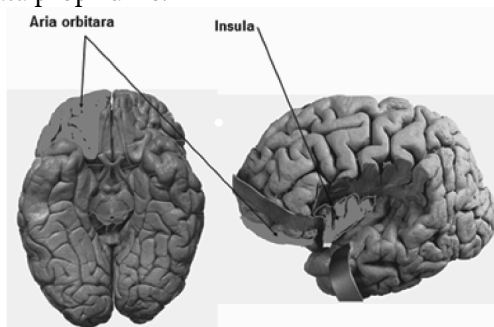

Rețelele orbitară și mediofrontală și aferențele sensitivosenzoriale și interoceptive (Kringelbach și Ross)

Această extraordinară regiune mai primește inputuri din girusul cingular anterior (ariile 24)²⁴ și din ariile prefrontale 10 și 11.

Cele mai interesante aferențe sunt cele de la nucleii amigdalieni²⁵. Prin acestea regiunea orbitară este implicată în mecanismele vieții emoționale.

De asemenea, mai primește aferențe colinergice din nucleul basal al lui Meynert (care probabil aparțin sistemului colinergic de menținere a stării de veghe) și fibre din trunchiul cerebral, printre care din nucleul accumbens²⁶. Prin acestea, este implicată și în sistemul de răsplată propriu zis.

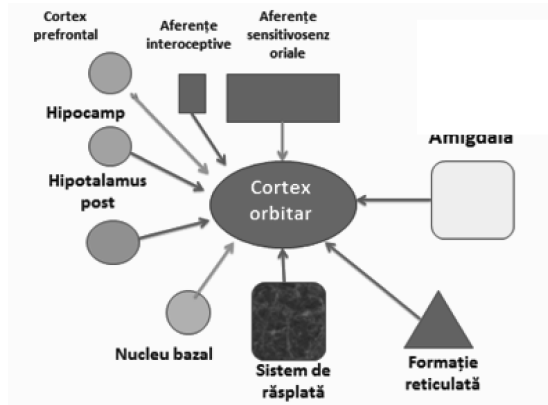
Proiecția corticală a sistemului de răsplată

La acestea se adaugă aferențe din hipotalamusul posterior și din hipocamp. Grație ultimelor, regiunea orbitară intervine în procesele de memorie scurtă („working memory”).

24 Van Hoesen, G.W., Morecraft, R.J., Vogt, B.A., 1993. Connections of the monkey cingulate cortex. In: Vogt, B.A., Gabriel, M. (Eds.), *The Neurobiology of the Cingulate Cortex and Limbic Thalamus: A Comprehensive Handbook*. Birkhäuser, Boston, pp. 249–284.

25 Cavada, C., Company, T., Tejedor, J., Cruz Rizzolo, R.J., Reinoso Suarez, F., 2000. The anatomical connections of the macaque monkey orbitofrontal cortex: a review. *Cereb. Cortex* 10, 220–242.

26 Morecraft, R.J., Geula, C., Mesulam, M.-M., 1992. Cytoarchitecture and neural afferents of orbitofrontal cortex in the brain of the monkey. *J.Comp. Neurol.* 232, 341–358.

Aferențele regiunii orbitare

Aferențele din regiunea amigdaliană, ca și din celelalte componente ale sistemului de răsplată (mai ales nucleul accumbens și substanța cenușie periapeductulară) adaugă o dimensiune emoțională percepțiilor sensitivosenzoriale sau interoceptive. De aceea, această regiune poate fi considerată o componentă a sistemului de răsplată. Prin aceasta, lobul orbitor integrează semnalele senzitivosenzoriale și interoceptive în universul nostru emoțional. De asemenea, prin aceasta, stimulii respectivi pot funcționa ca niște stimuli de întărire („reinforcement”) pozitivi sau negativi și să contribuie la procese de învățare pavloviene sau skineriene²⁷.

S-a putut preciza că trăirile pozitive (răsplata) depind de porțiunea medială a regiunii orbitare, în timp ce trăirile negative (pedeapsa) depind de porțiunea laterală (De Araujo și col.)²⁸. Aceste date au fost confirmate de o minuțioasă metaanaliză bazată pe imagistica modernă²⁹. De asemenea, s-a putut constata o localizare distinctă a zonelor activate de răsplată sau de pedeapsă pentru fiecare categorie de stimuli sensitivosenzoriale.

De multe ori se constată (mai ales prin studii de magnetoencefalografie), odată cu activarea regiunii orbitare, o coactivare a regiunilor cingulare anterioare și insulare anterioare.

În afară de gradientul medial-lateral, care se referă la proiecția sistemului răsplată-pedeapsă, există și un gradient postero-anterior. Cu cât stimulii răsplătitori sau punitivi sunt mai complecși sau mai abstracti (intelectuali), cu atât regiunea orbitară activată este mai anterioară³⁰. Este vorba de un gradient calitativ foarte complicat.

Intervenția (activarea) regiunilor de pedeapsă sau de răsplată a putut fi constatată în cursul recunoașterii (expresii binevoitoare sau răuvoitoare) a fețelor umane

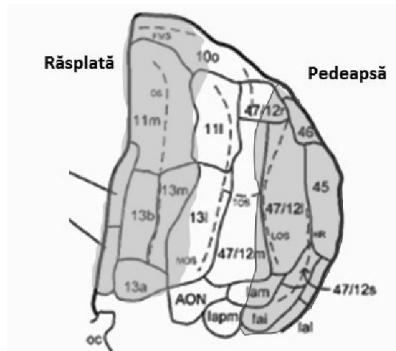
27 Thorpe, S.J., Rolls, E.T., Maddison, S., 1983. Neuronal activity in the orbitofrontal cortex of the behaving monkey. *Exp. Brain Res.* 49, 93–115.

28 De Araujo, I.E.T., Kringelbach, M.L., Rolls, E.T., Hobden, P., 2003a. The representation of umami taste in the human brain. *J. Neurophysiol.* 90, 313–319.

29 Kringelbach, M. L. & Rolls, E. T. (2004). The functional neuroanatomy of the human orbitofrontal cortex: evidence from neuroimaging and neuropsychology. *Prog. Neurobiol.* 72, 341–372

30 Blood, A.J., Zatorre, R.J., 2001. Intensely pleasurable responses to music correlate with activity in brain regions implicated in reward and emotion. *Proc. Natl. Acad. Sci. U.S.A.* 98, 11818–11823.

percepute³¹ și a unor tonalități vocale. De aici rolul regiunii orbitare în procesele de socializare. Sociologii și, mai ales, psihosociologii, trebuie să înceapă să ia în considerare acest rol al lobului orbitomediofrontal.

Proiecțiile sistemului de răsplată

O contribuție importantă a regiunii mediofronto orbitare este în procesul luării de decizii și în monitorizarea implementării strategiilor adoptate. Partea medială ia în considerare efectele de răsplată, în timp ce cea laterală pe cele de pedeapsă (disconfort, suferință, eforturi, costuri etc.)³².

În ultima vreme s-a precizat că regiunea ce ne interesează are un rol important în realizarea vieții noastre hedonice. Ființele vii, dar mai ales oamenii, nu-și organizează comportamentul numai în funcție de plăcerile sau neplăcerile legate de reglarea homeostatică sau de reproducere, dar și de trăirile ca atare („qualia”) plăcute (care sunt căutate) și cele neplăcute (care sunt evitate). Aici intervin și aspecte lipsite de orice valoare biologică, cum ar fi frumusețea unei opere de artă, eleganța unei demonstrații matematice sau desfășurarea unei partide de fotbal ș.a.m.d.

Rolul acesta în trăirile noastre hedonice are ca suport neurobiologic conexiunile cu nucleul accumbens care se fac mai ales prin intermediul nucleului dorsomedial al talamusului.

Datorită acestui rol, regiunea orbitomediofrontala este profund implicată în consumul și dependența de droguri. Date experimentale fiabile au subliniat în special importanța ei în dependență^{33, 34}.

Regiunea orbitară are și numeroase eferențe. Ele sunt integrate de multe ori în conexiuni de tip dus-întors.

Interesante sunt eferențele spre aria tegmentală ventrală și spre nucleul accumbens³⁵ (piesele esențiale ale sistemului de răsplată), ca și spre substanța cenușie perieductală¹⁶.

31 Kringelbach, M.L., Rolls, E.T., 2003. Neural correlates of rapid context-dependent reversal learning in simple model of human social interaction. *Neuroimage* 20, 1371–1383

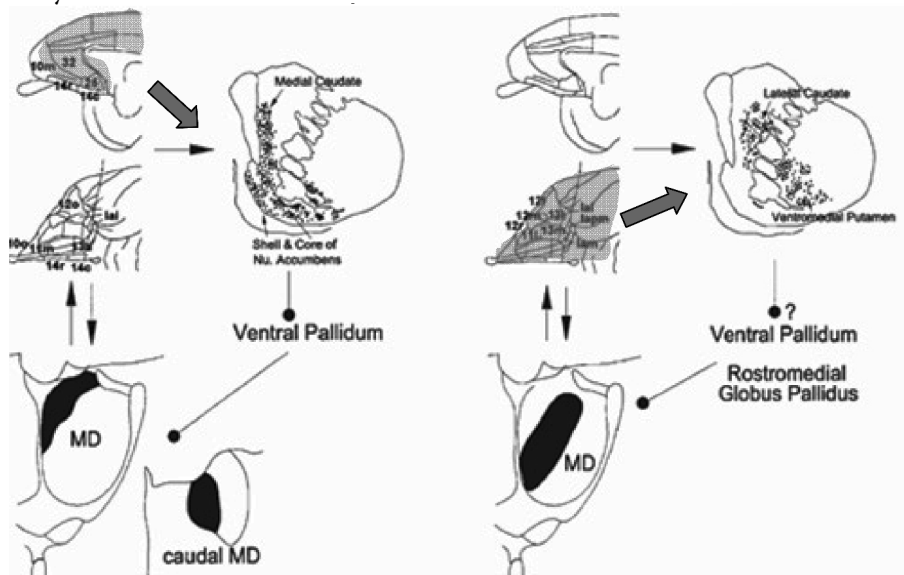
32 Ullsperger, M. & von Cramon, D. Y. (2004). Decision making, performance and outcome monitoring in frontal cortical areas. *Nature Neurosci.* 7, 1173–1174

33 Volkow, N.D., Fowler, J.S. (2000). „Addiction a disease of compulsion and drive: involvement of the orbitofrontal cortex?”. *Cerebral Cortex*, 10, 318–325.

34 David Zald and Scott Rauch 2010., *The Orbitofrontal Cortex* Oxford Scholarship Online: February 2010

35 Haber, S.N., Kunishio, K., Mizobuchi, M., Lynd Balta, E., 1995. The orbital and medial prefrontal circuit through the primate basal ganglia. *J. Neurosci.* 15, 4851–4867.

Tot regiunea orbitală, ca și regiunea mediofrontală, trimite importante eferențe spre sistemul motor extrapiramidal³⁶, ceea ce îi conferă un rol interesant în comportamentul motor. Cele mai de seamă ajung în partea ventromedială a striatului. De aici, unele conexiuni ajung prin globus pallidum în n.dorsomedial al talamusului, care proiectează la rândul lui pe regiunea orbitală, închizând astfel două bucle cibernetice. Ele confirmă vechiul model al circuitelor cortico-strio-corticale ale lui Bucy³⁷.

Cele două circuite extrapiramidale¹⁶

Cele mai bogate eferențe sunt spre hipotalamus, în special hipotalamusul posterior³⁸. Ele sunt implicate, în mare măsură, în generarea efectelor vegetative ce însoțesc trăirile emoționale. Acestea pornesc, aproape exclusiv, din regiunea mediofrontală³⁹ și ajung în regiunile dorsale, laterale și mediale ale hipotalamusului, care controlează sistemul vegetativ și endocrin al organismului.

Aceste eferențe către hipotalamus explică poate o observație a mea, împreună cu Mariana Bălăceanu, din anii '50 (pe care nu am publicat-o), care se referea la producerea unor atrofii testiculare la motani, după cauterizarea bilaterală a regiunilor orbitare.

Tot atât de importante sunt eferențele către substanța cenușie periaeductulară (SPC;PAG)⁴⁰. Ele se fac cu diferitele componente ale substanței cenușii periaeductulare, mai ales cu porțiunile laterale, dorsolaterale și ventrolaterale.

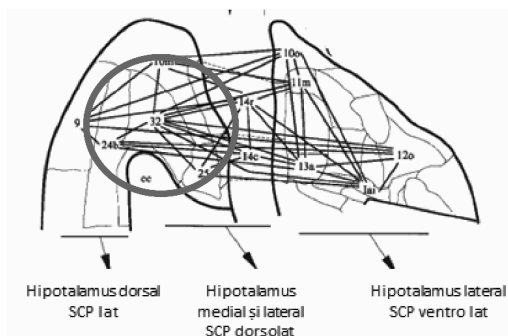
36 Eblen, F., Graybiel, A.M., 1995. Highly restricted origin of prefrontal ical inputs to striosomes in the macaque monkey. *J. Neurosci.* 15, 5999–6013.

37 Bucy P The precentral motor cortex. Urbana: Univ. of Illinois Press, 1944

38 Rempel-Clower, N.L., Barbas, H., 1998. Topographic organization of connections between the hypothalamus and prefrontal cortex in the rhesus monkey. *J. Comp. Neurol.* 398, 393–419.

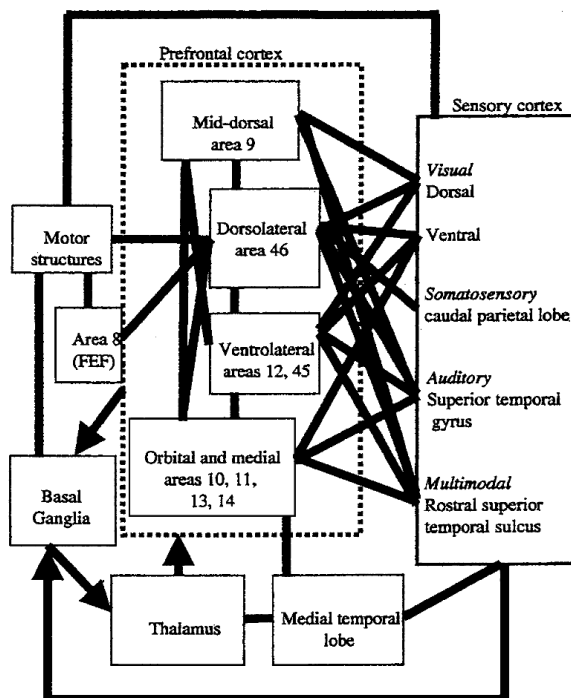
39 Carmichael, S.T., Price, J.L., 1996. Connectional networks within the orbital and medial prefrontal cortex of macaque monkeys. *J. Comp. Neurol.* 371, 179–207.

40 Hurley K M ;Herbert H;Moga M M ;Saper C B Efferent projections of the innfralimbic cortex of the rat *J.Comp. Neurol* 308 249 – 276, (1991)

Conexiunile zonei mediofrontale (și orbitare) cu hipotalamusul și SCP16

Se știe că SCP are multiple funcții vegetative și comportamentale, asupra cărora nu putem insista aici, ca și în gestionarea durerii. De aceea, aceste conexiuni sunt deosebit de importante.

Schema conexiunilor lobului prefrontal (Miller și Cohen)⁴²

Aceste căi descendente spre hipotalamus și SCP explică modificările vegetative ce însoțesc stările emoționale, în general, ca și tulburările de alimentare și viscerovegetative ce însoțesc stările depresive din psihoza maniacodepresivă. Ele explică și diferitele manifestări vegetative ce definesc depresiunile mascate ale lui Kielholtz⁴¹. În realizarea acestora, regiunea mediofrontoorbitară este implicată (mai ales porțiunea subgenuală a ariei 24 Brodmann⁴²), alături de amigdală și n dorsomedial al talamusului.

41 P. Kielholz et coll.: La dépression masquée, Ed.: Huber, 1973

42 Dreverts W C, Price J L, Simpson J R, Todd D R, Vannier M, Raichle M E Sub genual prefrontal cortex abnormalities in mood disorders Nature 386 824-827 1997

Grație acestei organizări anatomice, regiunea mediofrontoorbitară determină trăirile emoționale împreună cu toate manifestările viscerovegetative, dar și somato-motorii (mimică, atitudine, gestică etc.). Ea operează paralel și independent cu sistemele cognitive (Zajonc⁴³). Deși independente, sistemele emoționale și cele cognitive se influențează reciproc.

Pentru realizarea stărilor emoționale (răsplată și pedeapsă), un rol important îl are dopamina, ce acționează asupra receptorilor dopaminergici din lobul prefrontal.

Cu privire la realizarea trăilor afective, trebuie să precizăm că regiunea frontomedioorbitară stângă (la dreptaci) procesează în mod preferențial stările pozitive, apetitive, de plăcere, în timp ce aceeași regiune din dreapta procesează trăirile negative, neplăcute (Miu⁴⁴). Lobul prefrontal stâng intervine în generarea râsului și în percepția și realizarea humorului. Acest lucru poate fi corelat cu faptul că, în general, hemisfera majoră e mai bogată în receptori pentru dopamină, în timp ce cea minoră este mai bogată în receptori pentru nordrenalină^{45,46}. Aceste aspecte explică de ce în leziunile frontale din emisfera majoră (stânga la dreptaci) apare uneori un sindrom pseudodepresiv, în timp ce în leziunile emisferei minore pot să apară dereglări colerice sau hipomaniacale, cu clasică tendință la calambururi („moria”).

Rolul acesta al regiunii frontoorbitare în geneza stărilor emoționale îi conferă o deosebită importanță în procesele de învățare. De asemenea, o serie de constatări au permis să se atribuie regiunii fronto-orbitare un rol în respingerea și uitarea experiențelor negative de viață („reversal learning”)⁴⁷.

Porțiunea cea mai importantă, mai evoluată și mai umană este porțiunea dorsolaterală a lobului prefrontal. Este una din instanțele superioare de procesare a activităților mentale. Este greu de precizat dacă există un sistem unic de procesare (care doar se manifestă prin aspecte deosebite când este alterat) sau dacă există mai multe sisteme de procesare paralele care cooperează.

Una din funcțiile acestei regiuni este de a controla prin procese cognitive activitățile noastre⁴⁸. Ea „construiește” o schemă mentală, predictivă, un plan de ghidare a gândirii, a acțiunilor și a trăirilor emotive^{49,50}. Ea împletește procesele cognitive cu cele emotive, și trecutul cu viitorul, pentru realizarea deciziilor⁵¹.

43 Zajonc, R. B. (1984). On the Primacy of Affect. *Am Psychol*, 39(2), 117-123.

44 Miu Andrei Emoție și cogniție:lateralizare cerebrală,diferențe individuale și de genTeză de costorat în psihologie Cluj Napoca 2007

45 R. Carter, Mapping the Mind, Phoenix, London, 2004,

46 Brack and Zhang. Right and Left Hemispheric Biases in Political and Religious Tendencies: Part 1. *Neuropolitics*. org, March 2005.

47 Kringelbach, M. L. & Rolls, E. T. Neural (2003). correlates of rapid context-dependent reversal learning in a simple model of human social interaction. *Neuroimage* 20, 1371–1383

48 Miller EK, Cohen JD (2001). “An integrative theory of prefrontal cortex function”. *Annu Rev Neurosci* 24: 167–202

49 Goldman-Rakic PS (1988). “Topography of cognition: parallel distributed networks in primate association cortex”. *Annu Rev Neurosci* 11: 137–56

50 Elkhonon Goldberg: Die Regie im Gehirn - Wo wir Pläne schmieden und Entscheidungen treffen. VAK Verlags GmbH, 2002

51 Fuster JM, Bodner M, Kroger JK (2000). “Cross-modal and cross-temporal association in neurons of frontal cortex”. *Nature* 405 (6784): 347–51.

Această funcție decizională reprezintă aspectul principal al activității executorii a lobului prefrontal, în realizarea căreia un rol important îl are memoria scurtă (memoria de lucru). Porțiunea dorsolaterală a lobului prefrontal activează sau frenează procesele orientate spre realizarea sau nonrealizarea unor obiective în funcție de rezultatele pozitive (avantaje, câștiguri) și negative (pierderi, costuri) scontate. Este o formă de filtrare dinamică⁵², o formă de planificare, ce poate fi analizată și modelată cu ajutorul teoriei deciziei^{53,54} (derivată din clasică teorie a jocurilor). Această porțiune prefrontală contribuie așadar la activitatea decizională și, în consecință, la flexibilitatea comportamentului și orientarea lui spre realizarea unor obiective alese. El asigură și realizarea comportamentului „to-down”, inițiat de activitatea cognitivă (de stări interne sau intenții)⁵¹. Prin activitatea aceasta executorie, lobul prefrontal controlează tensiunile emoționale, impulsurile motivaționale și intențiile și le călăuzește („supervisory attentional system“ (SAS)).

Tot lobul prefrontal dorsolateral asigură spontaneitatea comportamentului, dinamizând motivațiile („behavioral spontaneity”). De aceea, în leziunile prefrontale apare adesea acea abulie caracteristică („Antriebsmangel”). El menține activitatea paternurilor care se referă la scopuri (obiective) și la modul lor de realizare⁵⁵, ca și a atenției.

Lobul prefrontal dorsolateral nu are numai funcții executorii. Un rol important îi revine și în procesele de cogniție umane, mai ales a proceselor raționale și în special a celor deductive, ca și a „gândirii matematice”, ultima predominant în emisfera majoră. Lobul prefrontal este important pentru procesele de rezolvare de probleme care definesc inteligența. Dezorganizarea acestor funcții apare în stările demențiale, în general, și în sindroamele frontale, când apare și sindromul disexecutiv.

Din cele de mai sus se vede limpede cât de important este lobul prefrontal pentru specia noastră.

52 Shimamura, A. P. (2000). “The role of the prefrontal cortex in dynamic filtering” (PDF). *Psychobiology* 28: 207–218.

53 .Bălăceanu Stolnici C și Nicolau Edm, Personalitatea umană - o interpretare cibernetică, ed Junimea Iași 1972

54 Bălăceanu Stolnici C și Nicolau Edm Les fondements cybernetiques de l'activité nerveuse, Expansion Scientifique Francaise Paris 1971

55 Miller EK, Cohen JD (2001). “An integrative theory of prefrontal cortex function”. *Annu Rev Neurosci* 24: 167–202

IMAGINEA CORPORALĂ ÎN RÂNDUL ADOLESCENȚILOR BUCUREȘTENI. STUDIU PILOT

Borosanu Adriana, Neagu Alexandra

Institutul de Antropologie „Francisc I. Rainer” al Academiei Române

Introducere

Imaginea corporală poate fi abordată din multiple perspective: socioculturală, neurocognitivă, psihodinamică, cognitiv-comportamentală, procesare de informații.

Cercetările despre corp și imagine corporală implică zone multiple din științele cognitive, conștiința, actul imitației, memorie și dezordinile ei, neglijare emoțională, procese de atenție. Perturbarea imaginii corporale este însoțită de reducerea capacității de a efectua activități zilnice, perturbări ale parametrilor de somn și dificultăți de natură sexuală (Journal of Brain Diseases, 1987).

Din punctul de vedere al științelor creierului, construirea și menținerea imaginii corpului este gestionată de către emisfera cerebrală dreaptă. Problemele în funcționarea acesteia generează conflicte intrapsihice ce ar putea fi relevante în conținuturile unor vise fie repetitive, fie cu o emoționalitate puternică (R. Joseph, 2006).

Există o distincție între schema corporală și imaginea corporală (Gallagher, 1986). Schema corporală este un sistem automatizat (Head, Holmes 1911-1912).

Sensul schemei corporale – grefată neurologic este diferit de cel al imaginii corporale, ce derivă dintr-o reprezentare virtuală – construct (Marcel Kinsbourne, 1998).

Stresul zilnic pe orice nivel, cognitiv, emoțional sau fiziologic, în special cel care induce discomfort fizic, are impact asupra imaginii corporale (construct grefat pe o programare genetică și neuronală cunoscută sub numele de *schema corporală*).

În lucrarea lui G.A.Allport „*Personalitatea: o interpretare psihologică*” (1937), imaginea de sine apare ca stadiu al dezvoltării *Eului* (proprium). Pe treapta întâi, la începutul vieții (0-3 ani), se află simțul *Eului corporal* ca prim aspect al indentității personale. După stadiul *Eului corporal* (1-3 ani), se produce identitatea *Eului*, apare auto-stima și conștientizarea nivelului propriu, iar între 4-6 ani, apare și se manifestă imaginea de sine actuală și idealizată, după cum satisface sau nu așteptările parentale. Autorul american accentuează ideea persistenței, de-a lungul vieții adulte, a orientării individului spre imaginea corporală.

Th.Ribot, în „*Bolile personalității*” (1885), spunea că simțului corporal are un rol major în viața psihică; pierderea chiar și temporară a percepției corporale (în cazul privării senzoriale prelungite) conduce la tulburări neuropsihice și pierderea simțului *Eului*.

Imaginea corporală este construct clinic multidimensional reprezentând, în esență, gândurile și sentimentele individului față de apariția lui fizică.

Cercetările timpurii ale imaginii corporale au fost dominate de investigarea schemei corporale.

Paul Schilder, neurolog, a extins studiul imaginii corporale în „*The Image and Appearance of the Human Body*”(1935/1950): „imaginea tridimensională pe care o are fiecare despre el”, susținând că aceasta este nu doar un construct de percepție, ci și o reflectare a atitudinilor și interacțiunilor cu ceilalți. A pledat pentru o abordare biopsihosocială a imaginii corporale, subliniind nevoia de a examina elementele sale neurologice, psihologice și culturale. A putut prevedea astfel „*cele mai moderne linii de cercetare care se ocupă cu experiențele corpului*” (Fisher, 1986, p.12)

În 1958 și 1968, Seymour Fisher, în „*Body Image and Personality*”, analizează imaginea corporală din perspectiva psihodinamică, în special teoria privind „limitele”, revizuiind cercetările empirice bazate pe conceptele de „barieră” și „penetrare”.

Inovator în conducerea cercetărilor legate de imaginea corporală, Shontz („*Perceptual and Cognitive Aspects of Body Experience*”, 1969), a depășit modul de abordare psihodinamică, accentuând folosirea diferitelor metode științifice și încurajând expansiunea și integrarea dezvoltării teoretice, în special psihologia Gestaltistă și teoriile cognitive.

Anii '90 au fost productivi în studiul Imaginii Corporale, evoluțiile fiind în plan conceptual, psihometric, bazate pe metode psihoterapeutice (Heinberg, Altabe, Tantleff-Dunn, 1999).

Din 1950, cercetătorii au dat imaginii corporale multe înțelesuri, definiția dată de Schilder fiind astfel „depășită”. În 1999, Kevin Thompson a observat 16 definiții folosite de către cercetători și clinicieni, acestea incluzând: satisfacția legată de greutate, acuratețea percepției dimensiunilor, satisfacția legată de aspect, evaluarea aspectului, orientarea aspectului, preocuparea pentru corp, stima față de corp, schema corporală și percepția corporală.

Thomas Cash (2002), prezintă un model cognitiv-comportamental de dezvoltare a imaginii corporale și moduri în care socializarea culturală, caracteristicile interpersonale, caracteristicile fizice și atributele de personalitate contează în evaluarea imaginii corporale. Acest model recunoaște relația reciprocă între evenimente de mediu, procese cognitive, afective și fizice, și comportamentele individuale în determinarea imaginii corporale.

Imaginea corporală este un fenomen psihologic afectat în mod semnificativ de factori sociali; pentru o înțelegere totală, suntem nevoiți să privim nu doar experiențele individuale (în raport cu propriul corp), ci și legat de mediul cultural în care aceștia funcționează.

Doar printr-o investigare combinată a imaginii corporale se poate găsi o explicație care să recunoască interacțiunile dintre factorii individuali și sociali.

Definiția dată de cercetătorii contemporani imaginii corporale – „experiențele aparențelor noastre fizice” (Gorgan, 2007) – se pliază pe modul în care neurologia o definește: „imaginea corporală se construiește prin activarea simultană a regiunilor coordonatoare ale hărții somato-senzoriale; neavând nevoie ca o parte anume a creierului să fie specializată în reprezentarea ei; apare disponibilitatea citirii „memoriei externe” a informațiilor (senzațiilor) internalizate, atunci când devin relevante” (Kinsbourne, 2002).

Activitatea neuronală somatosenzorială preconștientă apare în conștientă dacă este îndeplinită una din următoarele condiții:

1. Stimulul provoacă o amplitudine suficientă de arderi neuronale și acestea durează suficient timp;
2. Modelul activității neuronale evocate se potrivește contextului existent;
3. Stimulul este predominant biologic (ex. semnale de durere).

Imaginea corporală afectează încă din copilărie patternurile psihocomportamentale emoțiile, gândurile și comportamentul de zi cu zi, ne influențează relațiile, atât cele publice cât și cele intime. Atunci când distorsiunile sunt mari, ca în cazul anorexiei-bulimiei, imaginea corporală ajunge să aibă un rol vital. Modul în care „învățăm” să apreciem „dimensiunile” experiențelor corpului ne dă capacitatea de a descoperi tăria sau permeabilitatea propriilor noastre limite. Imaginea corporală în mod pregnant ne afectează relațiile, atât cele publice cât cele intime.

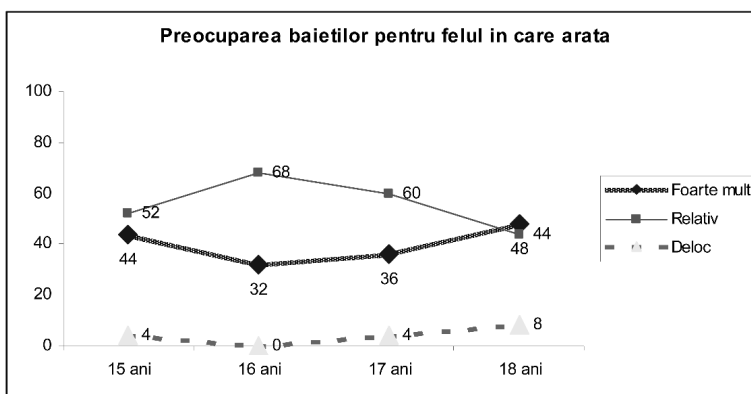
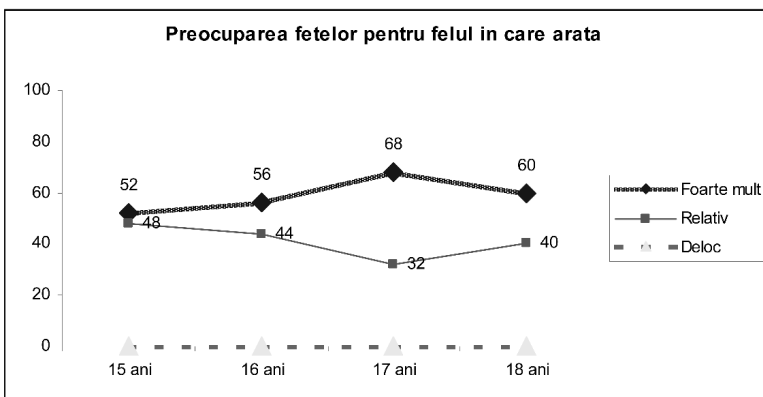
Material și metodă

Scopul studiului nostru a fost investigarea interesului adolescenților față de imaginea corporală, modul ei de construire, precum și modalitățile de gestionare a consecințelor. Lotul a fost alcătuit din 200 adolescenți (100 de fete, 100 de băieți; 126 normoponderali, 74 supraponderali și obezi), din mediu urban, cu vârsta cuprinsă între 15 și 19 ani. În cadrul unei cercetări mai ample privind cunoștințele, practicile și atitudinile legate de corporalitate am aplicat un chestionar, din care am selectat pentru acest studiu circa 10 itemi. Am efectuat măsurători antropometrice și pentru determinarea statusului ponderal am utilizat punctele de tăietură ale BMI pentru copii și adolescenți ale lui Cole (2000).

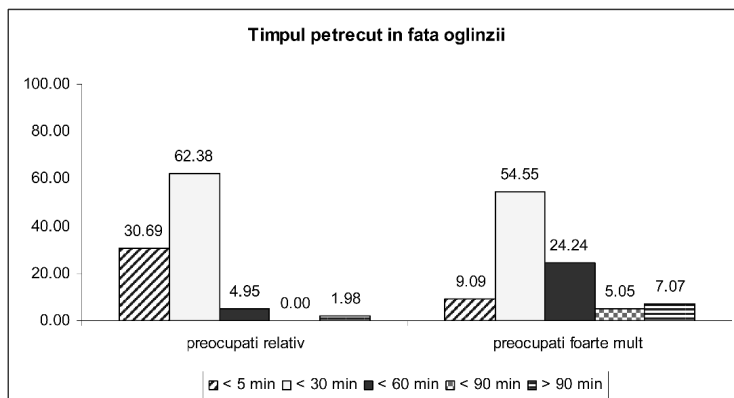
Rezultate și discuții

Aproape jumătate dintre subiecți (49,5%) s-au declarat foarte preocupați de felul în care arată; 48,5% au raportat o preocupare relativă și doar un procent nesemnificativ (2%) a declarat că nu se preocupă deloc de felul în care arată (toți erau băieți și aveau probleme cu greutatea – 3 obezi și un supraponderal). De altfel, în cadrul eșantionului de supraponderali și obezi, 60,82% afirmă că se preocupă „relativ” de felul în care arată și doar 33,79% admit că se preocupă „foarte mult”, ceea ce înseamnă că avem de-a face cu o strategie de coping (raționalizarea ca mecanism de apărare, în loc de un comportament proactiv).

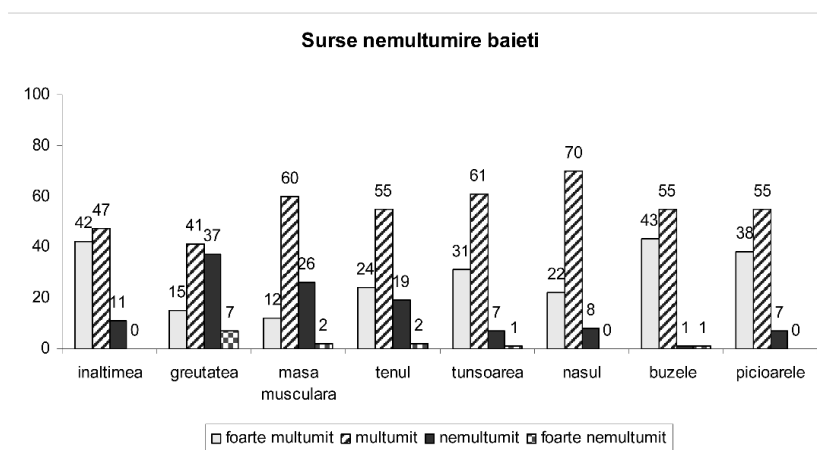
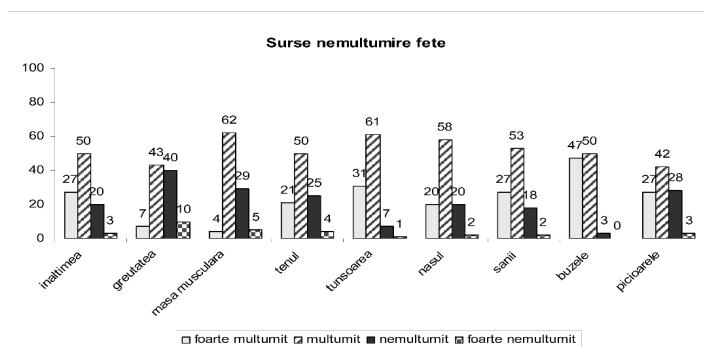
Fetele se arată mai preocupate de felul în care arată într-un procent superior celui masculin (59% dintre ele declară că se preocupă „foarte mult” de aspectul exterior, în timp ce doar 40% dintre băieți au raportat un nivel similar al preocupării). De altfel, evoluția cu vârsta a acestei preocupări le arată pe fete mai precoce, cu o ușoară scădere înregistrată în clasa a douăsprezecea, explicabilă probabil prin crescânda lor îngrijorare față de examenele terminale.

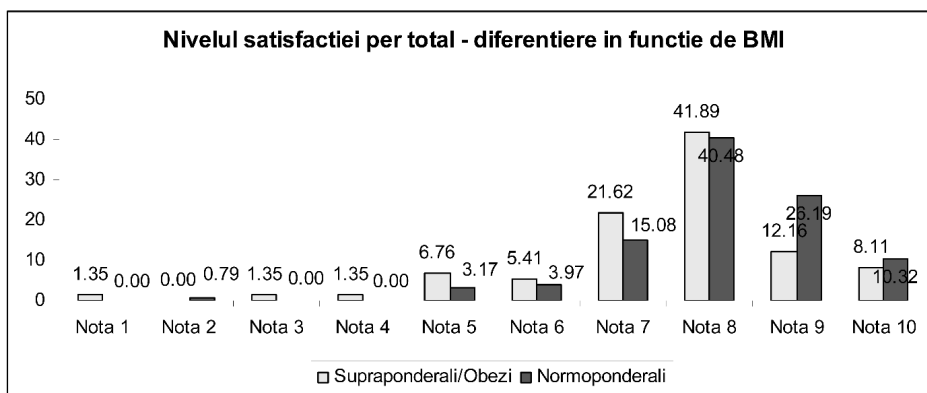
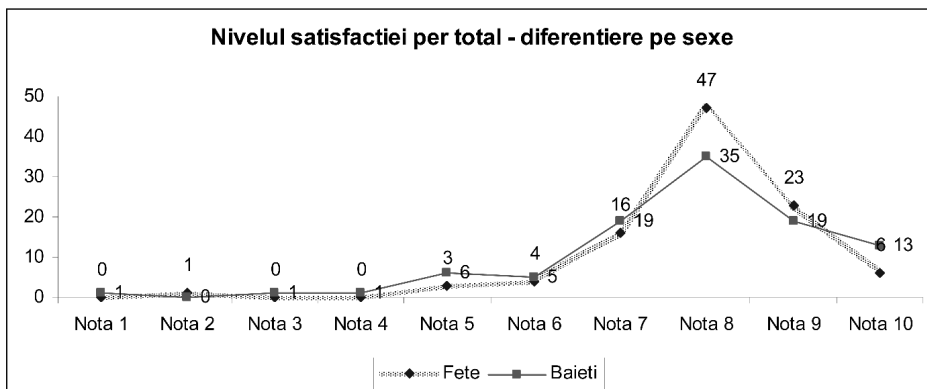

Deși această preocupare sporită putea rămâne doar la nivel declarativ, ea pare susținută, într-adevăr, și de fapte. Întrebați câte minute petrec zilnic în fața oglinzii, subiecții au indicat intervale care merg de la 5 minute până la 3 ore. Majoritatea subiecților (59%) petrece în jur de o jumătate de oră în fața oglinzii. Cei preocupați „foarte mult” de imaginea lor petrec mai mult timp în oglindă decât cei preocupați doar „relativ”. Analiza datelor a confirmat existența în cadrul eșantionului total a unei corelații directe între preocuparea pentru imagine și timpul astfel alocat. Nu același lucru se constată în rândul adolescenților supraponderali și obezi, unde afirmarea preocupării nu se traduce într-un comportament similar (86,49% petrec sub 30 min). Explicația acestui fapt trebuie caută în posibilă frustrare pe care confruntarea cu oglinda le-o provoacă.

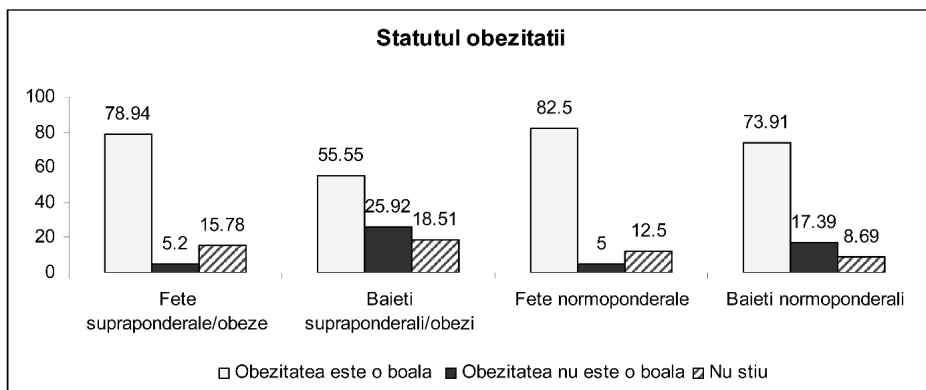
Principalele surse de nemulțumire, atât pentru subiecții normoponderali cât și pentru cei supraponderali și obezi, sunt greutatea, masa musculară și tenul. Diferențe de nivel perceput apar în privința greutății (68,92%, față de 34,13%), această dominantă estompând celelalte surse de nemulțumire. Comparativ cu lotul masculin, fetele înregistrează mai mulți indici de imagine corporală generatori de nemulțumire.

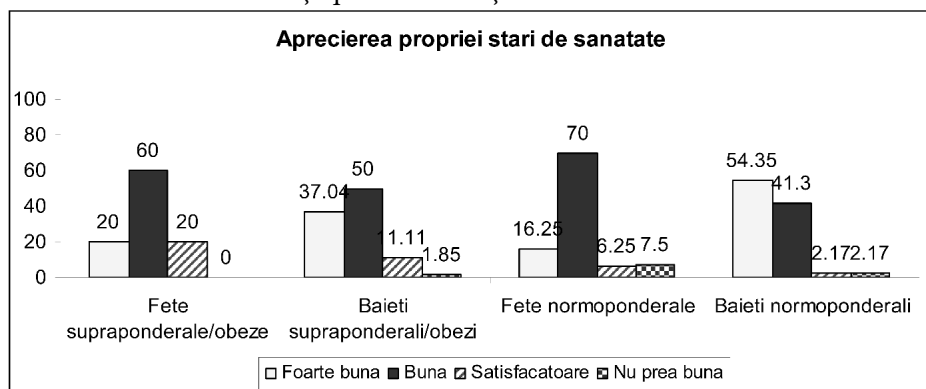
Cât privește statutul obezității, 72,5% din totalul subiecților intervievați o consideră o boală, restul părerilor fiind împărțite în mod egal între scepticism și ignoranță. Este însă interesant faptul că acest consens este cu mult mai ridicat în rândul persoanelor normoponderale decât al celor supraponderale (79% față de 61%), fapt ce ne face să credem că acestea asociază probabil boala în general cu o cauză străină comportamentului lor, în timp ce ei înșiși se și învinovătesc, persoanele supraponderale/obeze, pentru kilogramele în plus.

Există, de asemenea, o dimensiune de gen a toleranței față de această condiție. Acest lucru a putut fi observat atât la analiza pe sexe a răspunsurilor (81% dintre fete față de 64% dintre băieți cred că obezitatea este o boală, în timp ce 22% dintre băieți față de doar 5% dintre fete îi refuză acest statut), cât și la analiza combinată, în funcție de sex și statut ponderal deopotrivă, care a relevat că cei mai puțin convinși că obezitatea este o boală sunt subiecții supraponderali obezi.

Explicația e departe de a fi una simplă. E posibil ca subiecții să desconsidere cu totul dimensiunea medicală a obezității, sau să o considere mai degrabă un factor de risc decât o afecțiune în sine. Cu toate acestea, 93,5% din totalul subiecților consideră că obiceiurile alimentare pot influența starea de sănătate, 5% nu știu și doar 1,5% se declară de altă părere. E posibil ca răspunsul lor să ascundă refuzul de a se considera bolnavi. E la fel de posibil ca răspunsul lor să traducă convingerea că ei nu sunt supraponderali/obezi, iar obezitatea incriminată să fie a altora, mai ales a subiecților de sex opus (pentru a căror indolență să nu existe îngăduință). Dar, la fel de posibil ar fi și ca ei să nu poată admite public că ar avea probleme cu greutatea și să avem de-a face tot cu o strategie de coping. Oricare din aceste variante trebuie luată în calcul, având în vedere răspunsurile lor la restul întrebărilor din chestionar.

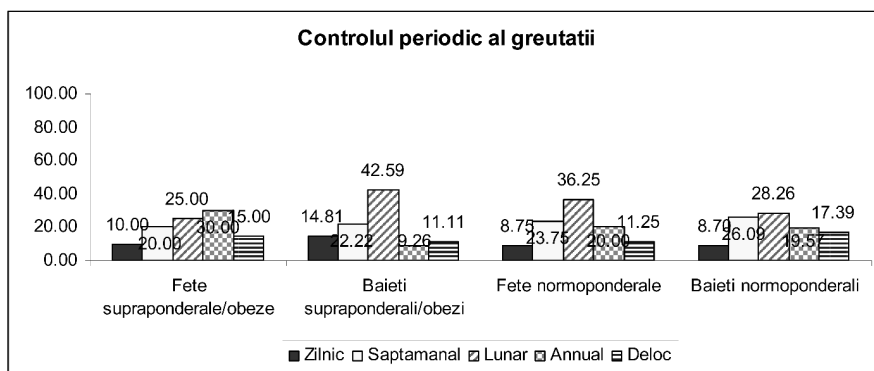
În aprecierea propriei stări de sănătate, nu există diferențe semnificative între totalul subiecților normoponderali și al celor supraponderali și obezi. Nici un subiect nu a apreciat-o ca fiind foarte proastă. Baietii sunt mai optimiști decât fetele, iar fetele supraponderale și obeze se declară mai mulțumite de starea lor de sănătate decât cele normoponderale. Acestea par, de altfel, cele mai nemulțumite din întreg lotul, probabil ca urmare a unor așteptări ridicate și unei atitudini foarte critice.

Evaluarea propriului statut ponderal s-a dovedit dificilă pentru o parte a subiecților intervievați. 13,5% din totalul respondenților se consideră supraponderali, însă,

în timp ce eroarea în rândul normoponderalilor este redusă (1,58% dintre ei se consideră supraponderali) și limitată la sexul feminin (consecința unor standarde exagerate), nu același lucru se poate spune despre supraponderali (66,22% dintre ei se consideră normoponderali); analiza pe sexe a arătat că băieții într-o măsură mai mare decât fetele (70,37% față de 55%) refuză să se încadreze în această categorie, probabil asimilând kilogramele în plus cu musculatura dezvoltată.

Cum este posibil? Am sondat cunoștințele lor cu privire la greutatea optimă pe care ar trebui s-o aibă raportat la înălțimea lor și am constatat că o treime din adolescenți (32,5%) declarau că nu cunosc marjele de fluctuație, în timp de două treimi din cei care afirmă că știu (69,92%) nu au fost în stare să specifice vreun interval. Între normoponderali și supraponderali/obezi diferențele sunt neînsemnate când vine vorba de necunoașterea totală (31,75% față de 33,78%) și în defavoarea normoponderalilor când li se cere probarea cunoștințelor (46,03% dintre ei față de 36,48% dintre supraponderali s-au găsit în această dificultate); între sexe am înregistrat un avans al fetelor (doar 29% dintre ele față de 36% dintre băieți au declarat că nu știu și doar 64,7% dintre cele care au răspuns pozitiv s-au aflat în imposibilitatea de a-și demonstra cunoștințele, față de 70,31% dintre băieți).

O ușoară dar interesantă diferențiere între categorii am întâlnit și în privința controlului periodic al greutății, un marker important al preocupării față de corporalitate. Aproape un sfert din totalul subiecților (23,5%) se cântăresc săptămânal, în jur de o treime (35%) lunar, în timp ce 13% dintre ei nu se cântăresc deloc. Dacă în privința cifrelor obținute per total în cazul comparat al normoponderalilor cu supraponderalii și al fetelor cu băieții diferențele sunt nesemnificative, analiza combinată a pus în evidență că cei mai zeloși în consultarea cântarului sunt băieții supraponderali (ceea ce înseamnă că nu neapărat necunoașterea greutății, cât confundarea masei adipoase cu masa musculară ori negarea îi conduc pe aceștia la refuzul condiției de supraponderali), în vreme ce fetele supraponderale adoptă un comportament mai apropiat de cel al băieților normoponderali, deși, evident, cu o motivație diferită (15% dintre ele nu se cântăresc deloc, probabil anticipând un rezultat nesatisfăcător).

Concluzii

1. Se constată că fetele sunt mai preocupate de aparența lor fizică la începutul adolescenței, cu un maxim la 17 ani, în vreme ce la băieți se remarcă o preocupare mai pronunțată către 18 ani (când încep să se armonizeze caracteristicile fizice).
2. Atât subiecții normoponderali, cât și cei supraponderali afirmă că sunt preocupați de imaginea în oglindă. Afirmatia este concordantă cu un comportament adecvat la subiecții normoponderali (timp alocat pentru privit în oglindă), în vreme ce la subiecții supraponderali și obezi acest comportament este deficitar (86,49% petrec sub 30 min).
3. Se remarcă o rezistență semnificativă în atribuirea condiției de boală pentru supraponderalitate și obezitate, în special de către subiecții aflați în această situație, cu precădere băieții.
4. Se remarcă o slabă cunoaștere a unor markeri ai corporalității (greutate) precum și un control deficitar, ca și obișnuință, a acestora. Există o preocupare a băieților supraponderali și obezi de a-și controla mai frecvent greutatea fără să aibă o asociere clară a surplusului de greutate cu condiția de boală. Fetele nu au această obișnuință, comportamentul lor de control fiind mai degrabă similar cu al băieților normoponderali.

Bibliografie:

1. Allport, G., 1991. *Structura și dezvoltarea personalității*, București: Editura Didactică și Pedagogică
2. Cole, T.J., et al., 2000. Establishing a standard definition for child overweight and obesity worldwide: International survey. *British Medical Journal*, 320, pp. 1240-1243.
3. Gallagher, S., 1986. Body Image and Body Schema: A Conceptual Clarification. *Journal of Mind and Behavior*, 7, pp. 541-554.
4. Gangwisch, J. E., Malaspina, D., Boden-Albala, B. and Heymsfield, S. B., 2005. Inadequate sleep as a risk factor for obesity: analyses of the NHANES I. *Sleep*, Vol. 28, No. 10, pp.1289-1296.
5. Grogan, S., 2007. *Body Image, Understanding Body dissatisfaction in men, women and children*. 2nd edition. New York: Routledge
6. Joseph, R., 1988. The right cerebral hemisphere: emotion, music, visual-spatial skills, body-image, dreams, and awareness. *Journal of Clinical Psychology*, 44(5), pp. 630-73 (Article first published online: 21 FEB 2006)
7. Kinsbourne, M., 2002. The Brain and Body Awareness, in T. F. Cash & T. Pruzinsky, 2002. *Understanding Body images*. New York: Guilford Press
8. Schilder, P., 1935/1950. *The image and appearance of the human body*. A reissued version of this classic and seminal text. New York: International Universities Press.

MUZICA „DE CONSUM” POATE DEVENI UN DROG ÎNTR-UN CONTEXT SOCIO-CULTURAL FAVORIZANT

Prof. Dr. Ioan Bradu Iamandescu, stud. Alexandru Chițu
U.M.F. „Carol Davila” București

REZUMAT

Muzica reprezintă o hrană spirituală, la fel ca și celelalte arte și constituie, în esență, un complex de stimuli sonori („arhitectura sonoră” a Doamnei de Staël), capabil să acționeze structurile cerebrale implicate în „recompensă” și să declanșeze un răspuns psiho-somatic mai general (neuroendocrin, imun și visceral), cu un rol benefic (în general) mult mai complex decât plăcerea propriu-zisă percepută de subiectul ascultător.

Totuși, această plăcere reprezintă vârful icebergului, cu care comparăm efectele muzicii asupra individului. Este elementul care generează tentația de a asculta muzica, în general, și un anumit tip de muzică (cea preferată), în special, chiar dacă efectele muzicii asupra proceselor cognitive, abilităților de comunicare și creativității nu sunt deloc de neglijat.

Într-o sistematizare a criteriilor ce permit stabilirea încadrării comportamentului fanilor muzicii pop-rock în cea a consumatorilor de droguri, Verle L. Bell (1994) enumeră următoarele:

- consum excesiv și toleranță crescândă (piesele pot fi din ce în ce mai „dure”);
- grija de a avea mereu rezerve suficiente de muzică („când ajung acasă, trebuie să pornească muzica”);
- apariția unei stări relaxante și euforice în timpul ascultării muzicii, analog cu aceleași satisfacții generate de nicotină;
- stări de epuizare după ascultări repetate și solicitante de muzică (hard-rock);
- schimbarea dispoziției și retragerea într-o lume imaginară și din relațiile familiale.

Dacă rezervăm accepțiunii de *drog* două trăsături fundamentale: dependența cvasitotală (inclusiv abținerea, în lipsa contactului cu un stimul specific) și consecințele nocive pentru organism, în cazul utilizării continue a stimulului specific, atunci muzica poate fi considerată drog, numai dacă aparține genului ușor, iar în acest caz numai acelor piese muzicale zgomotoase, paroxistice (din categoria hard rock, rap, techno, heavy metal, etc), ale căror efecte au fost extrem de precis redată de către Yehudi Menuhin.

Chiar și referitor la acest tip de muzică, utilizat în mod abuziv de către tineri – inclusiv audierea ei la cască, mai multe ore pe zi, ca fundal sonor a celorlaltor activități – nu putem afirma cu certitudine că EA întrunește atributele drogului, dacă efectele asupra organismului nu ating un grad de nocivitate (conform unor cercetări mai noi), pentru că o astfel de muzică îngustează orizontul intelectual al fanilor săi, prin monotonie tematică și absență a unor calități, pe care le posedă, în cel mai înalt grad, muzica simfonică și camerală.

Stimularea complexă, bazată pe semnificații și culori sau timbru – exercitată de acest tip superior de muzică – activează în mod nuanțat zonele corticale, însă nu numai sistemul de recompensă, ci și zonele asociative implicate în ideatie, memorie și, mai ales, în creativitate.

Prin urmare, dacă va trebui să analizăm cauzele și, mai ales, consecințele negative ale dependenței de muzică, această analiză va trebui axată pe efectele negative ale muzicii ușoare, „de consum”, asupra unei mari părți a tineretului, (acea pătură socială, cu un nivel scăzut de cultură și contaminată de promovarea acestei muzici prin programele media). Acești tineri gustă în mod excesiv muzica „de consum” și o promovează, angajându-se în primul rând afectiv printr-un comportament specific vârstei.

Pe măsură ce această dependență atinge un grad foarte ridicat și are efecte negative evidente – în plan emoțional și comportamental, generând și/sau accentuând dificultăți de ordin personal sau social – putem să considerăm că muzica determină apariția unui comportament analog dependenței de drog.

De ce limităm această etichetare de „drog” doar la muzica ușoară de factură ritmică și bogată în decibeli, în raport cu muzica clasică?

Răspunsul este simplu: efectele muzicii clasice, exercitate asupra acelor puternic dependenți de ea, cunoscuți sub numele de melomani, sunt, în mod cert, favorabile – printr-o activare complexă cuprinzând majoritatea neuronilor corticali (conform unor date experimentale recente) – și pot fi rezumate prin trei mari calități: îmbogățesc personalitatea, cresc randamentul și dezvoltă creativitatea.

ORIGINILE CRITICISMULUI TIMPURIU LA ADRESA SISTEMULUI CAPITALIST: O PERSPECTIVĂ ANTROPOLOGICĂ¹

Eugen Ovidiu Chirovici

Au fost suficienți câțiva ani de criză economică severă pentru ca toate criticile originare la adresa sistemului capitalist să prindă iarăși viață, după ce falimentul lipsit de glorie al „socialismului real”, în 1989, și viziunile triumfaliste de tipul „sfârșitului istoriei” le puseseră surdina timp de aproape două decenii.

În aceste condiții, cred că merită să ne aducem aminte *cine, când și în ce circumstanțe* a formulat aceste critici și cât de întemeiate au fost ele încă de la început. Să începem prin a defini terminologia.

Chiar dacă termenul de **capital** este uzitat în scrierile unor economiști (printre care David Ricardo) și înainte de anul 1800 – din necesitatea deosebirii proprietarilor de pământ (*landowners/landlords*) de cei care posedau banii lichizi (*capitalowners*), necesitate apărută odată cu începutul trecerii decisive de la *economia agrară* la *economia financiară*, el rămâne unul relativ exotic până la consacrarea lui definitivă de către Karl Marx, în lucrarea **Das Kapital**, al cărui prim volum este publicat în anul 1867. Acest termen are un conținut peiorativ încă din start, definind o situație paradigmatică, socotită nenaturală și, prin urmare, perisabilă, atât din punct de vedere strict economic, dar și din punct de vedere social. Unui întreprinzător britanic de la începutul secolului al XIX-lea nu i-ar fi trecut prin cap să se definească pe sine ca fiind *capitalist*. Termeni gen *liber-schimbism* sau *mercantilism* erau mult mai bine definiți doctrinar de liberalismul timpuriu, iar sistemul respectiv era numit *sistem de fabrică*, spre deosebire de *sistemul agricol*, bazat pe proprietatea funciară.

Prin urmare, atunci când călătorim în cercetarea noastră la începutul secolului al XIX-lea, nu întâlnim critici la adresa *sistemului capitalist*, definit în acești termeni, ci la adresa *sistemului de fabrică* (sau a sistemului industrial). Am considerat însă util și necesar ca aceste critici să fie adăugate în panoplia celor formulate la adresa unui sistem economic care, sub denumirea mai târzie de **capitalism**, avea să grupeze toate denumirile inițiale ale noii paradigme economice care se năștea în aburii primelor furnale.

Asta în primul rând.

În al doilea rând, așa cum vom vedea, teza potrivit căreia capitalismul s-a născut undeva la finele secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea în spațiul geografic care cuprinde nordul Angliei și sudul Scoției este extrem de discutabilă.

Dacă am îmbrățișa-o, așa cum au făcut istoricii secolului al XIX-lea, atât de îndrăgostiți de dialectica hegeliană și viziunea sombartiană asupra succesiunii

1 **Chestiunea respectivă este abordată pe larg în primele capitole ale lucrării Efectul Babel. Democrația și capitalismul în secolul al XXI-lea, în curs de apariție.*

epocilor, atunci am fi puși într-o serioasă dificultate atunci când vorbim de apariția primei burse la Amsterdam (1602) sau a băncilor moderne lombarde și germane, un secol mai devreme. De asemenea, ar trebui să uităm de vastul sistem comercial internațional care a înflorit în unele epoci anterioare – flota venețiană, începând cu secolul al XIII-lea, ar fi unul dintre acestea. Ar trebui, de asemenea, să ignorăm uriașele manufacturi franceze, care aveau deja zeci de mii de angajați la jumătatea secolului al XVIII-lea.

Scriam mai sus despre conceptul potrivit căruia – la fel ca în mecanica newtoniană – epocile istorice se succed în mod „dialectic”, o nouă epocă apărând pe fondul disoluției celei precedente. Această concepție care s-a impus definitiv în secolul al XIX-lea, a condus la un conflict ideologic în cadrul căruia capitalismul – sau noul sistem de fabrică – a devenit repede principala victimă colaterală.

Despre ce a fost vorba?

Una dintre concepțiile epocii – vorbim, atenție, despre finele secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea – se referea la idealizarea Antichității, văzută ca o sumă a tuturor virtuților umane, și la demonizarea Evului Mediu, privit doar ca o punte întunecată între acea Antichitate strălucită și noua „Epocă a luminilor”. Așa se face că Saint-Just va exclama de la tribuna Adunării Constituante, în anul 1791: „Tot ceea ce este vechi este periculos”, prin „vechi” el înțelegând regimul aristocratic (feudal) anterior. Această concepție era larg împărtășită de mai toată intelectualitatea vremii și de politicienii care începuseră să schițeze doctrinar două dintre cele trei curente politice care vor domina următoarele două secole (alături de conservatorism): liberalismul și socialismul.

A doua concepție nu neagă neapărat viziunea idealizată asupra Antichității (despre care, între noi fie vorba, istoricii nu știau încă mare lucru în epoca respectivă), dar exalta și virtuțile Evului Mediu. Cei care împărtășesc acest mod de gândire vor considera că, dimpotrivă, marele moștenitor al Antichității a fost feudalismul, iar epoca postfeudală este una a pipernicirii ființei umane și aspirațiilor acesteia. Această concepție va fi îmbrățișată de conservatori, din punct de vedere politic, și de aristocrația amenințată de „revoluții”, din punct de vedere social.

Așadar, primele tiruri se vor abate asupra noului sistem industrial din ambele direcții, mai ales după războaiele napoleoniene, adică începând cu deceniul al treilea al secolului al XIX-lea.

Să analizăm pentru început criticile formulate de adepții dreptei politice.

Dreapta conservatoare – de extracție aristocratică și care își baza prosperitatea economică pe proprietatea funciară – va sublinia *lăcomia* noului sistem (ca și cum întreprinzătorul agricol vroia să-și piardă investiția) și lipsa lui de scrupule. Prin faimoasa Comisie Sadler a Parlamentului Britanic (1831) – dominat de *Tory* – va fi cimentat clișeul copiilor târâți în fabrici și obligați să muncească douăsprezece ore, printre alte clișee care se vor dovedi extrem de durabile. Aristocrații vor aduce în arena publică medici gata să declare că malformațiile fizice ale unor muncitori se datorează mașinilor la care sunt obligați să lucreze, că alimentația lor este precară, iar condițiile de locuit sunt inumane.

Aparent, cei care formulau aceste critici la adresa sistemului industrial aveau dreptate: copiii de unsprezece-doisprezece ani munceau în fabrici (ca și femeile, de altfel), locuințele muncitorești din mahalalele Londrei sau Manchesterului (celebrele „jerry buildings”) erau sinistre, iar hrana pe care și-o permiteau proletarii era departe de a reprezenta o dietă corespunzătoare. Ce uitau să spună acești critici înverșunati ai sistemului industrial era faptul că în mediul rural – adică în cadrul sistemului agricol – condițiile erau încă și mai rele pentru marea masă a trăitorilor acelei epoci. La țară copiii erau obligați să muncească zi-lumină, prestând activități cum ar fi spartul pietrei (!), așa că la începutul industrializării erau trimiși în fabrică doar copiii prea plâpânzi pentru a face față activităților agricole. De aceea, măsurătorile experților Comisiei Sadler vor constata că media de înălțime și greutate a copiilor din fabrici este mai redusă decât aceea a copiilor din mediul rural. Pe de altă parte, acești ani de ucenicie în copilărie le asigura viitorilor adulți o meserie din care să se întrețină. În momentul în care Parlamentul va interzice munca copiilor în fabrici, acest sistem se va prăbuși, cu consecințe negative în primul rând pentru cei pe care, teoretic, intenționa să îi protejeze, adică pentru copiii rămași captivi în sărăcia și obscuritatea mediului rural.

Locuințele din mediul urban erau insalubre, dar reprezentau un progres comparativ cu bordeiele din pământ în care își ducea traiul majoritatea locuitorilor din mediul rural, care adesea dormeau trei generații într-o singură odaie.

În Anglia, o legislație deloc înțeleaptă va taxa materialele de construcții decenii de-a rândul, fapt care va scumpi locuințele și îi va obliga pe antreprenori să mărească la rândul lor chiriile. Acești constructori, prezentați deseori ca simbol al lăcomiei antreprenoriale „capitaliste”, erau, de fapt, cel mai adesea, simpli muncitori care se adunau în grupuri mici, puneau banii împreună și construiau o casă pentru a o vinde sau a o închiria. Nici măcar nu se considerau întreprinzători sau „capitaliști”, ci doar își foloseau abilitățile tehnice pentru a-și asigura traiul.

La fel în privința dietei: cei care deplângeau calitatea cărnii de oaie sau de porc consumată de muncitori, nu se oboseau să analizeze dieta uzuală în mediul rural, dieta din care carnea lipsea aproape cu desăvârșire. O dovadă a „decăderii” individului ajuns din bucolicul său sat în mediul urban era și faptul că muncitorii consumau tutun sau ceai (!), produse considerate dăunătoare, în vreme ce la țară ei consumau doar bere. În același timp – subliniau acești critici – femeile se îmbrăcau în rochii de stambă, în loc să folosească tradiționalul postav pentru a-și confecționa hainele. În fapt, stamba ieftină, produsă de filaturile engleze, era accesibilă muncitorilor, pe când în mediul rural hainele de postav erau purtate uneori și de câte două-trei generații, fiind mult mai scumpe.

Perspectivă economică i se adăuga perspectiva etico-morală: convinși că Jean-Jacques Rousseau avea dreptate și că viața la țară era apropiată de ideal, acești observatori care nu părăsiseră saloanele Londrei niciodată nu încetau să sublinieze decăderea vieții din mahala și pervertirea ființei umane de viața de la oraș, asimilată cu statutul de muncitor în fabrică.

Cum romantismul era curentul cultural dominant în epocă, o serie de scriitori – dintre care cel mai mare impact îl va avea Charles Dickens – vor sublinia în scrierile lor de mare popularitate toate aceste lucruri: copiii chinuți, femeile bolnave, soții abrutizați de alcool, viața dură din mahala. Dar, atinși parcă de o stranie miopie, niciunul dintre ei nu va observa duritatea vieții de la țară, ca alternativă la „ororile” orașului.

Stânga politică va ataca și ea noul sistem.

La început va consacra mitul „revoluției trădate”, cu referire la atitudinea girondinilor din timpul Revoluției Franceze. Apoi, mai ales după ce Engels va scrie „Situția clasei muncitoare din Anglia” – în care va folosi, paradoxal, toate clișeele consacrate de *dreapta conservatoare* în deceniile anterioare – componenței politice i se va adăuga componenta economică. Odată cu cristalizarea marxismului și anarhismului, sistemul industrial va deveni inamicul numărul unu al stângii, înlocuind din acest punct de vedere aristocrația și sistemul feudal, cvasitotal dezintegrat deja la acea vreme. Așa se face că cea mai mare parte a combustibilului care va alimenta – și alimentează și astăzi – motorul criticismului la adresa sistemului capitalist a fost furnizat, la originea sa, nu de stânga intelectuală și așa-zis progresistă, ci de dreapta conservatoare și neofeudală.

Poate că cel mai uzitat termen în critica la adresa capitalismului timpuriu era acela de „lăcomie”. Până astăzi, el este lipit de activitatea antreprenorială într-un sens evident peiorativ (să nu uităm că este și unul din păcatele capitale din punctul de vedere al religiei creștine). În mod curios, folosirea acestui epitet provine tot din panoplia consacrată de critica neofeudală de dreapta, conservatoare și vom explica de ce.

Evul Mediu consacrase o lume statică, în așteptarea izbăvirii promise de mesajul christic. Într-o asemenea lume, dorința schimbării condiției era o dovadă de trufie, iar trufia era principalul păcat de moarte, fiind păcatul lui Lucifer. Fiul cizmarului trebuia să devină cizmar, șerbul era legat de glie și murea în locul în care se născuse, statutul seniorial era indiscutabil, la fel și statutul clerului. Cei care doreau să-și schimbe condiția atentau la „Ordinea lui Dumnezeu” – în setul de cărți numit „tarot”, Nebunul (arcana 22) era simbolizat printr-un călător cu traista pe umăr, subliniindu-se faptul că doar „nebunii” își iau lumea-n cap și părăsesc locul în care se născuseră. Și ce dovadă de trufie mai mare poate exista decât dorința de îmbogățire? Bogația era blamabilă în sine, mai ales dacă nu era rezultatul unei moșteniri conforme cu statutul consacrat de „Ordinea lui Dumnezeu”. Cu alte cuvinte, doar nobilii aveau „permisiunea” divină să fie bogați fără a păcătui și a deveni blamabili din punct de vedere social.

Această concepție specifică Evului Mediu timpuriu fusese deja oarecum abandonată discret începând cu epoca colonială, pentru că oamenii trebuiau să fie convinși să plece la mari distanțe pentru a coloniza noile regiuni cucerite, momiți inclusiv cu perspectiva unei vieți mai bune din punct de vedere material.

Ea revine însă în forță în secolul al XIX-lea și se referă mai ales la cei care deveneau întreprinzători.

Chiar dacă existau exemple de oameni care se îmbogățeau spectaculos, mai ales de pe urma comerțului, întreprinzătorii propriu-ziși, adică antreprenorii care construiesc fabrici, erau mai degrabă victimele falimentelor. Să analizăm doar două exemple: unul timpuriu (industria armamentului) și altul din perioada de maturizare a capitalismului (industria automobilului). La începutul secolului al XIX-lea, ideea de *fabrică* era cvasisimilară cu aceea a turnătoriei de tunuri, ca urmare a războaielor napoleoniene și a creșterii exponențiale a cererii de armament greu. Cele mai multe dintre aceste fabrici vor falimenta după conflagrație, reconversia lor în industrie de pace fiind imposibilă în epoca aceea. La fel, industria automobilului va lăsa în urmă, pe drumul ei spre succes, o mulțime de victime, de întreprinzători care vor eșua în tentativa de a crea un vehicul motorizat – la fel se va întâmpla cu industria aviatică.

Întreprinzătorul epocii de început a capitalismului, așadar, nu este omul care se îmbogățește peste noapte, îmboldit de lăcomie și exploatând munca semenilor – portret schițat atât de dreapta, cât și de stânga politică – ci un aventurier antreprenorial care are curajul (deseori nesăbuit) de a se avânta într-o junglă antreprenorială teribil de complicată și aventuroasă la acea vreme.

Marxismul va transforma însă principala calitate socială a antreprenorului de succes – aceea de a oferi locuri de muncă – în principalul defect, numind-o „exploatarea omului de către om”. Faptul că un muncitor agricol trudea pentru te miri ce pe o moșie nu era considerat neapărat un lucru blamabil, de vreme ce corespundea unei stări vechi de secole, asimilată ca atare de conștiința colectivă. Muncitorul industrial era însă o „specie” nouă pe scara evoluției sociale, iar existența lui era privită cu suspiciune.

Așa se face că la jumătatea secolului al XIX-lea sistemul de fabrică (capitalismul) era atacat cu vigoare atât dinspre dreapta conservatoare, aristocratică, nostalgică și cu interese în zona agrară, cât și dinspre stânga de varii nuanțe, de la anarhisti și social-democrați la comuniști. Capitalismul nu doar că nu era triumfător – așa cum în mod eronat prezintă situația unii istorici – dar avea un sprijin politic extrem de fragil, fiind susținut deschis și asumat doar de liberalismul în curs de cristalizare doctrinară, adică de o minoritate politică ce nu ocupa (în anul 1850, să spunem) mai mult de un sfert din scaunele parlamentare ale niciunui stat european. Acest sprijin fragil avea să se traducă, în primele decenii ale secolului al XIX-lea, în derapaje legislative echivalente cu adevărate catastrofe antreprenoriale, construite premeditat pentru a lovi în plin noua clasă întreprinzătoare care se năștea. Abia secolul al XX-lea și apariția comunismului internaționalist și ofensiv va consacra, paradoxal, capitalismul pe scara istoriei.

(Deschidem o scurtă paranteză. În SUA nu vom întâlni conflictul politic specific european între tânărul liberalism și vechiul conservatorism. Disputa internă între jeffersonism și hamiltonism, între un stat central puternic și forța provinciilor și între libertăți economice extinse și control riguros va evolua doar până la un punct, în termenii în care a evoluat în Europa, deci paralele pot fi folosite în mod limitat. Dar America va rămâne mereu în fruntea schimbărilor liberale în economie și va fi lipsită aproape complet de stânga anticapitalistă. Criticile la adresa sistemului capitalist vor

fi formulate peste Ocean nu atât de politicieni, cât de intelectuali independenți și de sindicate, care nu vor avea nepărat o orientare marxistă.)

În fine, o a treia direcție de atac va fi schițată de curentul cultural dominant în epocă, și anume de romantism.

Romantismul, început cu mișcarea „Sturm und Drang” care se înfiripa în spațiul german la finele secolului al XVIII-lea, împărtășește teza conservatoare a idealizării Antichității. Epoca contemporană le apare acestor scriitori, poeți și pictori ca una a declinului, comparativ cu Antichitatea. Prin urmare, se vor năpusti cu înverșunare asupra „dovezilor” din viața de zi cu zi ale acelei epoci: viața grea din mahalaua marilor orașe, lăcomia care degradează ființa umană, ființele lipsite de apărare, care sunt năpăstuite de semeni nemiloși. Clișeele consacrate de Victor Hugo sau Charles Dickens se vor vădi a fi chiar mai durabile decât cele consacrate de „Capitalul” lui Marx, pentru că puneau deja bazele a ceea ce se va numi mai târziu „popcultura”, cu impact major asupra conștiinței publicului larg. Presa tipărită, care se va dezvolta masiv odată cu urbanismul și alfabetizarea, va transforma acestei ficțiuni în certitudini, alimentând un public nesățios și gata să lăcrimeze pentru orice Oliver Twist sau Cosette cu povești asemănătoare celor din „Marile speranțe” sau „Mizerabilii”, uriașele best-seller-uri ale epocii. Presa liberală, care va încerca timid să ia apărarea noilor transformări și să demaște manipulările grosolane, nu va avea forța necesară pentru a impune un tipar de gândire. În schimb, el va fi impus de almanahurile ieftine și de ziarele conservatoare, care nu făceau încă distincția între adevăr și ficțiune și care, timp de un secol, vor abunda de povești lacrimogene despre oameni nefericiți și îi vor ridiculiza pe antreprenorii liberali (un exemplu în acest sens în România este este I.L.Caragiale).

Rezumând, așadar, putem observa că cele mai viguroase critici la adresa capitalismului timpuriu pleca din trei direcții principale, cu următoarele motivații:

1. *Dreapta politică conservatoare*. Aristocratică și revanșardă, socotind tânăra burghezie întreprinzătoare ca pe un inamic natural și profitând de faptul că era dominantă în legislativele țărilor europene, ea va orchestra ample manipulări de tipul Comisiei Sandler, „demascând” așa-zisele abuzuri practice în sistemul de fabrică.
2. *Stânga politică*, mai ales aceea de extracție marxistă. În momentul maturizării mișcării comuniste, feudalismul era cvasidestructurat, așadar nu mai constituia o țintă plauzibilă. Această țintă va fi găsită însă în sistemul de fabrică, deoarece noul proletariat nu era înregimentat politic nici în mișcările conservatoare, nici în cele liberale. Tentativa de a seduce acest nou corp social extins, această nișă politică dinamică, va avea ca rezultat radicalizarea discursului anticapitalist venit din zona stângii politice și atacuri susținute împotriva liberalismului antreprenorial.
3. *Mișcarea romantică*, un pattern mental care corespundea creșterii în epoca a ceea ce Oliver Ramsay numea „pragul empatiei sociale.” La fel cum creșterea spiritului achizitiv după secolul al X-lea va permite trecerea treptată de la

economia agrară la cea financiară, tot așa urbanismul secolului al XIX-lea va crește gradul de empatie al ființei umane și îl va sensibiliza cu privire la problemele semenilor. Prin operele lor de ficțiune, scriitorii romantici vor consacra clișeu unei lumi chinute, în care antreprenorul și presupusa „lăcomie” a acestuia sunt mai degrabă surse ale răului decât factori de progres. Următoarele curente culturale dominante – realismul sau naturalismul – vor prelua moștenirea romantică și o vor menține intactă în privința atitudinii sever anti-antreprenoriale.

Bibliografie selectivă

1. Situația clasei muncitoare din Anglia, F. Engels, în Marx/Engles, Opere, vol.2, București, 1958
2. London Life in Eighteenth Century, M.Dorothy George, New York, 1926
3. An Economic History of Modern Britain, J.H.Clapham, Cambridge, 1926
4. Report on the Sanitary Condition of the Labouring Population of Great Britain, Edwin Chadwick, Londra, 1843
5. Era revoluției, Eric Hobsbawm, București, Editura Cartier, 2002
6. Essays in Labour History, A.Briggisi și J.Saville, Londra, 1960
7. Vremuri grele, C.Dickens
8. Manchester in 1844, Leon Faucher, Paris, 1844
9. Classes Laborieuses et Classes Dangereuses, L. Chevalier, Paris, 1958
10. Histoire Social du Travail, P.Jaccard, Paris, 1960
11. Principles of Political Economy, J.S.Mill, New York, 1909
12. Journal of the Royal Statistical Society, Londra, 1901-1914

DATE ASUPRA CORPOLENȚEI UNOR ȘCOLARI BUCUREȘTENI REZULTATE DINTR-UN STUDIU LONGITUDINAL

Drd. Mircea Șt. Ciuhuța, Dr. Adina Baci, Dr. Eleonora Luca^{1*}
Institutul de Antropologie „Francisc I. Rainer”

În studiile antropologice românești transversale sau/și longitudinale de auxologie s-a urmărit de-a lungul ultimelor decenii o multitudine de aspecte privind nivelul, ritmul, viteza de creștere și dezvoltare, accelerația/decelerația, maturizarea sexuală, dimorfismul sexual, dezvoltarea comparativă a copiilor și adolescenților din rural/urban sau deficienți/normali etc.

În antropometria auxologică markerii de bază ai creșterii și dezvoltării rămân în continuare statura și greutatea, prelevate printr-o tehnică neinvazivă. Matematic, raportul staturo-ponderal ilustrează într-o măsură mai mare sau mai mică împlinirea corporală, starea de troficitate a individului. Creșterea staturo-ponderală este însoțită de schimbări ale formei generale și ale proporțiilor părților corpului. Caractere multifactoriale, statura și greutatea corelează diferit în cursul ontogenezei umane, statura are o heritabilitate apreciabilă, pe când greutatea este mezolabilă, influențată mai puternic de factorii socio-economici, culturali, psiho-afectivi etc.

Lucrarea noastră, parte dintr-un studiu longitudinal de trei ani (2009-2012) pe o populație școlară bucureșteană traversând o perioadă vulnerabilă – pubertatea, are ca obiectiv principal aprecierea evoluției corpolenței în funcție de vârstă și sex. Intervalul de vârste la finalul cercetării (9-14 ani) surprinde elevii, conform „marilor alternanțe ale creșterii și dezvoltării” după C.H. Stratz, în perioada a III-a, de împlinire corporală (8-10 ani) și a IV-a, de întindere corporală (11-15 ani), iar după H. Grium, în finalul primei transformări corporale (fază neutrală de dezvoltare) și a doua transformare corporală care pregătește forma corporală armonică a unui model sexual univoc.

Material și metodă

Lotul de studiu, alcătuit pe baza acordului scris al părinților, a cuprins 105 elevi (47 băieți și 58 fete) care aveau în primul an de cercetare între 9-12 ani. Cu unele excepții, subiecții au fost mășurați trei ani consecutiv, în aceeași perioadă, astfel că la finalul studiului s-au constituit 6 clase de vârstă (9-14 ani), cuprinzând 131 de băieți și 156 de fete, clasele extreme fiind statistic deficitare.

S-au calculat valorile normate „z” ale fenotipurilor individuale pentru statură și greutate luând ca medii-etalon standardele naționale ale Institutului de Sănătate Publică și s-a apreciat variabilitatea staturii și greutății pe scări sigmatice și a indicelui de masă corporală (IMC sau Quételet = greutate/statură²) pe scara OMS și pe intervale percentilare.

1 *La prelevarea și introducerea datelor în calculator a participat și as. Mihaela Pavel

Rezultate și discuții

1. Variabilitatea staturii pe clase de vârstă

Băieții au o bună dezvoltare staturală, cele mai multe fenotipuri, la toate clasele de vârstă, situându-se în intervalul „ $M \pm DS$ ” (72-82%). Curba de variație fenotipică se orientează ușor spre intervalele mai mari la 9 și 10 ani. La 11 și 12 ani remarcăm o creștere a amplitudinii de variație extinsă și în categoria „ $< M - DS$ ”. La 13 și 14 ani fenotipurile descriu o curbă de variație simetrică, gaussiană cu predominanță netă a fenotipurilor în intervalul „ $M \pm DS$ ”.

Fetele marchează puternic perioada prepuberală, comparativ cu băieții. La 9 ani maximum de fenotipuri staturale se situează în intervalul „ $> M + DS$ ” (50%). Între 10-12 ani, deși curba de variație se orientează ușor spre categoriile mari, cele mai multe fenotipuri se află în categoria mijlocie „ $M \pm \sigma$ ”, frecvența lor crescând mai mult la 13 și 14 ani (78-87%).

Comparativ cu băieții, în toate clasele de vârstă nu întâlnim la fete fenotipuri mici („ $< M - DS$ ”) între 9-14 ani.

2. Variabilitatea greutateii pe clase de vârstă

Fenotipurile ponderale ilustrează valori mijlocii spre mari la ambele sexe mai ales în clasele de vârstă 10-12 ani.

Băieții de 9 ani au o greutate mijlocie, 80% din fenotipuri fiind cuprinse în intervalul „ $M \pm DS$ ”. Între 10 și 13 ani amplitudinea de variație se întinde între categoria greutateilor mici și categoria greutateilor foarte mari, predominând, în continuare, greutateile mici (48-68%). Ca și statura, la 14 ani greutatea cunoaște o variație fenotipică restrânsă, descriind o curbă gaussiană cu frecvență maximă în „ $M \pm DS$ ” (82%).

Fetele au la 9 ani o greutate mijlocie spre foarte mare. La 10 și 11 ani variația fenotipică este cea mai extinsă, pe cinci intervale sigmatice, de la „ $< M - DS$ ” la „ $> M + 3DS$ ”, cu frecvența maximă în categoria mijlocie (55-58%) dar și cu o frecvență apreciabilă în categoria „ $> M + DS$ ” (27-33%). La 13 și 14 ani amplitudinea de variație se restrânge, crescând frecvența fenotipurilor mijlocii (74-87%) cu o foarte ușoară orientare spre greutate mai mare. Spre deosebire de băieți, la aceste vârste nu întâlnim greutatei mici.

3. Variabilitatea corpolenței pe clase de vârstă (fig. 1, 2)

Un studiu asupra corpolenței copiilor ilustrată prin indicele Quetelet (IMC) relevă, la ambele sexe, în perioada studiată, 9-14 ani, corelația strânsă, indiferent de intensitate și direcție, dintre evoluția greutateii și, respectiv, a înălțimii.

Indicele de masă corporală apreciat în scara de variație „universală” OMS este un indicator mai bun pentru starea de nutriție a adulților. Valoarea indicelui variază cu vârsta, sexul, tipul antropologic etc. și pentru că are în formulă greutatea, fenotipul său este, de asemenea, mezolabil.

Astfel, pe ansamblu și pe sexe, curba de variație cu frecvența mai mare în intervalul de normalitate (39-42%) se orientează puternic spre categoriile subponderalității, cu frecvență mai mare la fete în categoria cea mai mică (≤ 16), fapt explicabil prin avansul creșterii staturale în perioada considerată. În această categorie, cele mai mari frecvențe (38-63%) se întâlnesc în clasele de vârstă 9-11 ani.

Pe intervale percentilare, distribuția fenotipurilor de corpolență se armonizează cu evoluția staturii și a greutateii. Curbele de variație se orientează la băieți ușor din intervalul de normalitate (P15 – P85) net predominant spre centilele >85 , pe când la fete se îndreaptă spre centilele <15 , indicând o corpolență mai mică.

4. Coeficientul de variabilitate (fig. 3, 4, 5)

Variația coeficientului de variabilitate, proporție între valoarea medie și dispersia fenotipurilor în jurul acesteia, ilustrează în studiul nostru un comportament diferențiat pe sexe, caracterele staturo-ponderale având o variabilitate fenotipică mai mare la băieți, aceștia fiind mai ecosensibili. Pentru statură, la băieți coeficientul se mărește după 10 ani iar pentru greutate după 11 ani. Coeficientul de variabilitate a corpolenței, al IMC, depășește coeficientul fetelor la 11 ani și apoi după 13 ani scade, băieții dezvoltându-se mai mult în înălțime iar fetele împlinindu-se.

Concluzii

Analizând printr-un studiu longitudinal evoluția corpolenței ilustrată prin raportul staturo-ponderal Quetelet (IMC), apreciem că elevii bucureșteni au o dezvoltare bună și foarte bună în înălțime și greutate și o împlinire corporală optimă în corelație cu cei doi parametri, variabilitatea pe canale percentilare de creștere și dezvoltare confirmând mai bine aceasta decât scara de variație universală.

Bibliografie

1. Bodzsar Eva, C.Susanne, 1998, *Secular growth change in Europe*, Eotvos Lorand Univ., Budapest; 11-20;
2. Ciuhuța Mircea Șt., Adina Baci, Eleonora Luca, *L'accomplissement corporel chez les enfants de IIIe-IVe classes de l'école No. 178 de Bucarest, 2011*, vol. Mondialisation du comportement alimentaire et l'obésité, Ed. Academiei Române, 139-143;
3. Cristescu Maria, 1969, *Aspecte ale creșterii și dezvoltării adolescenților din R.S.România*, Ed.Academiei RSR, 78-114, 168-170, 207-218;
4. Cristescu Maria, 1996, *Sur la variabilité des différences sexuelles dans l'accélération*, Ann.Roum. Anthropol., 33, 15-18;
5. Cristescu Maria, Ana Țarcă, Danusia Pavăl, 1993, *L'accélération de la croissance et ses conséquences sur les dimensions de l'adulte*, Ann.Roum.Anthropol., 30, 15-21;
6. Falkner F., 1961, *Croissance et développement de l'enfant normal – une méthode internationale d'étude*, Masson, Paris;
7. Glavce Cristiana, D. Sandu, N. Milici, Fr. Renville-Sausse, L. Apăvăloaie, C. Stan, I. Popa, 2006, *L'évolution de la corpulence chez les enfants et les adolescents dans les derniers 15 ans à Bucarest*, Biométrie Humaine et Anthropologie, T24, No. 3-4, Paris, 209-220.

8. Grimm H., 1966, *Grundriss der Konstitutionsbiologie und Anthropometrie*, Verlag, Berlin, 68-91, 174-271;
9. Luca Eleonora, C. Vulpe, Monica Petrescu, Lăcrămioara Petre, *O sinteză a cercetării antropologice a copiilor cu deficiențe auditive și vizuale din București (2002-2009)*, vol. „Antropologie și biodiversitate”, col. Zilele Rainer, Ed. Niculescu, București, 276-282;
10. Macovei Alexandra, Elena Radu, Luminita Ciotaru, 2006-2007, *Obesity and body image among high school pupils*, Ann.Roum.Anthropol., 43-44, 73-82;
11. Marshall W.A., 1977, *Human growth and its disorders*, Academic Press, Inc., New York, London, San Francisco;
12. Meredith H.V., 1971, *Growth in body size: A compendium of findings on contemporary children living in different parts of the world*, in „Advances in child development and behavior”, vol.6, Academic Press, Inc., New York and London, 197-213;
13. Olivier G., H.Pineau, 1960, *Considérations sur la biométrie de la croissance*, Zeitschrift für Morph. und Anthropol., 50, 3;
14. Radu Elena, Luminita Ciotaru, 2001, *L'état de santé nutritionnelle chez les adolescents. Perspective anthropologique.*, Ann.Roum.Anthropol., 38, 37-46;
15. Radu Elena, Luminita Ciotaru, Alexandra Macovei, Mihaela Pavel, 2006-2007, *Nutritional behavior and the risk for obesity among children and teenagers*, Ann.Roum.Anthropol., 43-44, 83-91;
16. Rovillé-Sausse F., 2008, *Comportement alimentaire et état nutritionnel des adolescents français*, Ann. Roum., 45, 79-91;
17. Rovillé-Sausse F., Cristiana Glavce, 2006-2007, *Dynamique des comportements et état nutritionnel des adolescents roumains : développement d'un programme de coopération scientifique franco-roumaine*, Ann.Roum.Anthropol., 43-44, 25-29 ;
18. Schwidetzky Ilse, 1970, *Wachstum*, in „Anthropologie”, Fischer Lexicon;
19. Simalcsik Angela, R.D. Simalcsik, 2000, *Propos sur la croissance et le développement des adolescents de Chișinău (République de Moldova)*, Ann.Roum.Anthropol., 37, 63-67;
20. Simalcsik Angela, R.D.Simalcsik, 2005, *Date comparative privind nivelul de dezvoltare fizică la adolescenții din Republica Moldova*, vol. „Natura și Omul”, Ed.Bioedit, Ploiești, 160-166;
21. Stirbu Maria, Georgeta Miu, Angela Simalcsik, 2003, *Données concernant la dynamique du processus d'accélération de la croissance et du développement des adolescents et des jeunes*, Ann. Roum.Anthropol., 40, 53-62;
22. Susanne C., Eva Bodzsar, T. Bielicki, R. Hauspie, Hulanicka B., Lepage Y., Rebato E., M. Vercauteren, 1999, *Changements séculaires de la croissance et du développement en Europe*, vol.”Défis de l'Anthropologie au XXI-e siècle”, Ed. Bioedit, Ploiesti, 1-12;
23. Tanner J.M., 1962, *Growth at adolescence*, Oxford;
24. Tanner J.M., 1977, *La croissance et ses désordres*, Medizinische Prisma, 4;
25. Vercauteren M., 1993, *Croissance, facteurs socio-familiaux et évolution séculaire*, Bull.Mém.Soc. Anthropologie, Paris, 5, 85-92;
26. Vlaicu Brighita, Salomeia Putnok, 1999, *Corelația unor indici antropometrici cu vârsta și sexul la o populație școlară*, vol.”Secolul XXI și provocările Antropologiei”, Ed.Bioedit, Ploiesti, 183-187;
27. xxx *Standarde de dezvoltare pe țară-urban*, 1997, Institutul de Sănătate Publică, București;
28. xxx *Séries de Rapports techniques OMS*, 1995, *Utilisation et interprétation de l'anthropométrie*, 854;

Indicele de masă corporală (I.Quetelet)

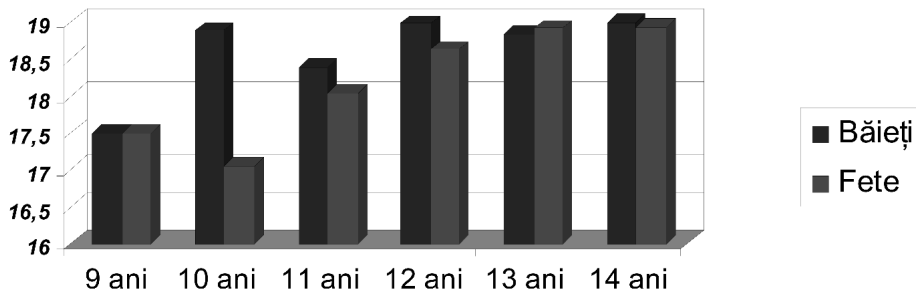

Fig. 1: Valorile medii ale IMC pe clase de vârstă.

Variabilitate IMC - sc.OMS

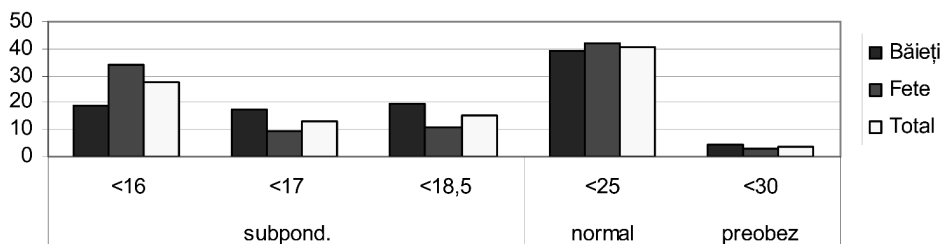

Fig. 2: Variabilitatea corpolenței.

Statură - Coeficientul de variabilitate (CV)

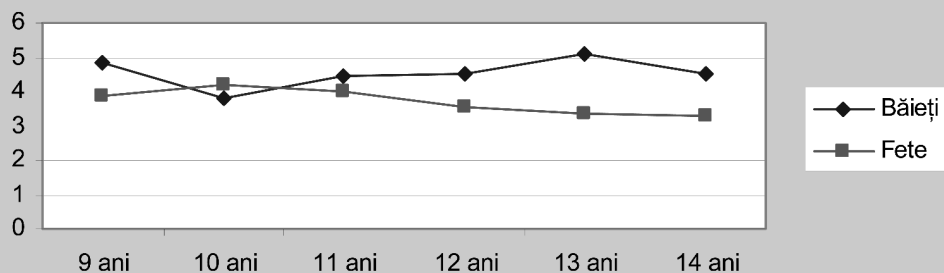

Fig. 3: Coeficientul de variabilitate al staturii pe clase de vârstă.

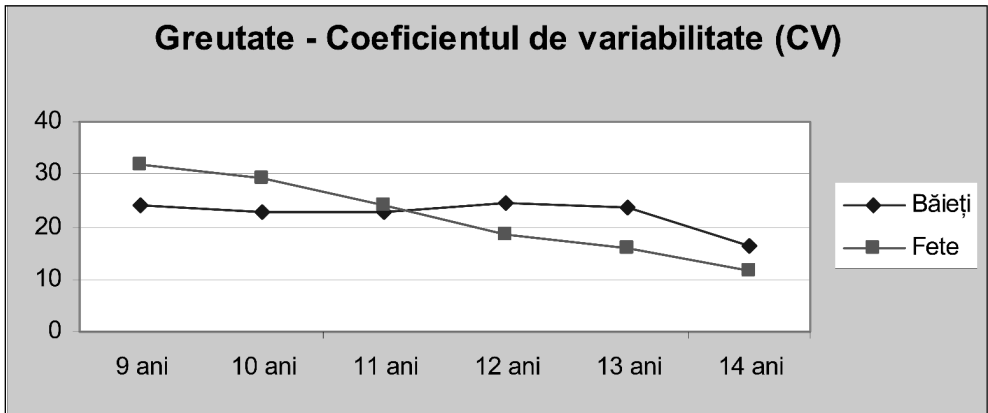

Fig. 4: Coeficientul de variabilitate al greutății pe clase de vârstă.

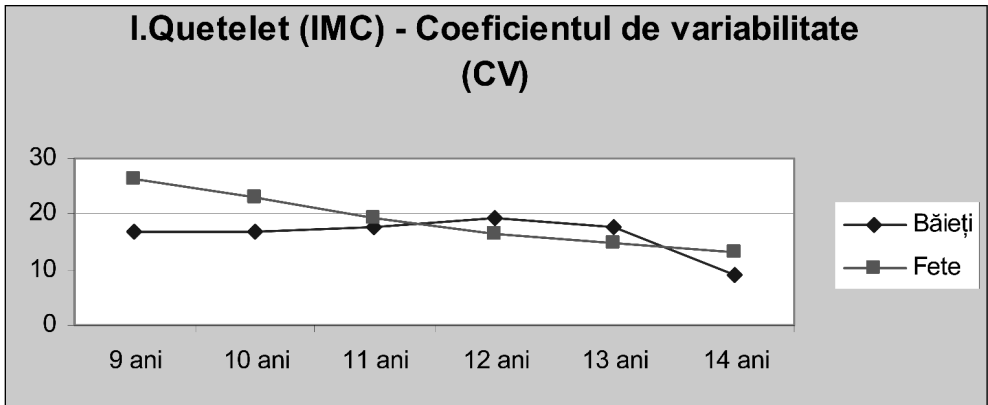

Fig. 5: Coeficientul de variabilitate al IMC pe clase de vârstă.

ETNOCENTRISM ȘI RELATIVISM CULTURAL ÎN ABORDAREA OMOLOGICĂ ȘI ANALOGICĂ A IDENTITĂȚII ETNO-CULTURALE DIN ROMÂNIA¹

Marin Constantin

Prin chiar particularitățile lor epistemologice, auto-referențialitatea și inter-referențialitatea cercetărilor românești de antropologie culturală (cf. Constantin 2012) pot fi examinate sub raportul etnocentrismului și relativismului cultural. Faptul că (sub semnătura unor antropologi români) unele din studiile amintite au ca obiect de investigație culturile etnografice ale românilor, iar alte studii sunt interesate de culturile grupurilor etnice minoritare în România – este susceptibil de o întemeiere „principlal-teoretică” a autorilor acestora, fie într-o cunoașterea „intrinsecă”, semnificativă per se, a grupurilor de populație românească, fie într-o cumularea, verificarea sau confruntarea cunoștințelor antropologice despre români cu cele despre „naționalitățile conlocuitoare” din aceleași arealuri etnografice. În textul de față, am în vedere posibilitatea ca etnocentrismul și / sau relativismul cultural din antropologia românească să corespundă modului de operaționalizare a metodologiei comparative, prin omologii între subgrupuri sau comunități cu aceeași identitate etno-culturală, sau prin analogii inter-culturale sau inter-etnice.

Etnocentrismul și relativismul cultural în teoretizarea antropologică

În literatura antropologică – deopotrivă clasică și contemporană -, etnocentrismul și relativismul cultural sunt conceptualizate cel mai adesea într-o antiteză ireductibilă a unor poziționări și înrolări cu implicații etice în practica etnografică și interpretativă a disciplinei. În vreme ce etnocentrismul este tradus prin distincția dintre „we-group / in-group” și „others-group / out-groups” (W. G. Sumner 1906 apud Le Vine, Campell 1972: 7), și inventariat prin „exclusivism, centralitate de grup, unicitate culturală, superioritate”, simțul „valorii” și „sacralității” în memoria culturală a unei etnii, și cu negarea acestor calități pentru alte comunități etnice)(cf. Smith 1986: 47-8), relativismul cultural constă în „judecăți bazate pe experiență, o experiență înțeleasă de fiecare ins în termenii propriei sale enculturații”, cu „evaluări relative la contextul cultural din care ele apar” și cu însăși definiția a ceea ce este „normal” sau „anormal” în relație cu un „cadru cultural de referință” (Herskovitz 2004: 6-7).

1 NOTĂ: Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Valorificarea identităților culturale în procesele globale”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758 / „This paper is supported by the Sectorial Operational Programme Human Resources Development (SOP HRD), financed from the European Social Fund and by the Romanian Government under the contract number SOP HRD/89/1.5/S/59758”; Titlurile și drepturile de proprietate intelectuală și industrială asupra rezultatelor obținute în cadrul stagiului de cercetare postdoctorală aparțin Academiei Române.

Reflecția etnocentrică însoțește probabil întreaga istorie culturală a umanității, cu interpretatio graeca et romana ca exemple antice ale unor „viziuni despre lume” mediate și condiționate de valorile, ideile sau practicile culturale ale lumii cetăților grecești și ale civilizației romane, în contactul acestora cu barbaricum. Dialectica dintre local și universal, cu reprezentările sau distorsiunile procesului de descoperire „antropogeografică” a „omenimii”, ca întreg (Geană 1995: 60-74) a continuat și s-a amplificat o dată cu expansiunea colonială occidentală, atunci când vechiul „etnocentrism etnic” („esențial cultural și religios, rareori biologic”) a fost înlocuit printr-un „continuum” ideologic, aplicat lumii ne-occidentale, de la „naționalism și naționalism rasial”, la „rasism naționalist și rasism” (Smith 1979: 90, 99). Într-un atare context colonialist, două concepte antropologice îngemănate – cultura și relativismul cultural – aveau să se impună „în universul ideilor ca instrumente revoluționare de analiză socială și înțelegere umană” (Perusek 2007: 822). Într-adevăr, noțiunea de cultură („acel ansamblu complex ce include cunoștințele, credințele, arta, dreptul, moravurile, datinile și oricare alte iscusințe și deprinderi dobândite de om ca membru al societății” [E. B. Tylor, 1871]) va nutri numaidecât – în contrast radical cu anvergura evoluționistă a „civilizației” euro-americane – perspectiva teoretică, metodologică și etică deopotrivă a relativismului cultural ([ca antropologi] „nu avem dreptul să blamăm” superstițiile sau modul de viață al altor populații, din moment ce „civilizația este relativă” [F. Boas, 1883, 1887])(Perusek 2007: 822; Johnson 2007: 794).

În plan terminologic, etnocentrismul și relativismul cultural au fost în timp aprofundate, dezbătute sau rafinate în privința potențialului lor descriptiv și relevanței lor interpretative. Accepțiunea etnocentrismului ca „favoritism” sau „prejudecat” în cadrul sau în favoarea grupului, printr-o „predispoziție universală înăscută” ce suplinește absența normelor sociale puternice și instituțiilor, nu exclude rolul cooperării dintre grupuri, îndeobște în contexte sociale „austere” (Hammond, Axelrod 2006: 927, 932-3). Dezvoltarea cooperării intraetnice și a „părtinirii” de grup nu conduce astfel cu necesitate la ostilitate interetnică (J. M. Rabbie 1982, 1992 apud Cashdan 2001: 763). În retrospectivă istorică, etnicismul a fost propus cu un sens de „etnocentrism activ”, la nivelul mișcărilor colective de rezistență etnică, restaurare teritorială sau genealogică, reintegrare socială și revitalizare culturală (Smith 1986: 50-54). Pe de altă parte, relativismul cultural contribuie la precizarea distincției dintre valori „absolute” (invariante între culturi sau de la o epocă la alta) și valori „universale” (denominatori variabili ai fenomenelor lumii naturale și culturale)(Herskovitz 2004: 10). Atitudinea relativistă este în fond asimilată cu „adeziunea convinsă la canoanele obiectivității în studierea altor culturi” (Johnson 2007), iar regândirea anumitor transpuneri occidentale ale unor tradiții non-europene (de pildă, extazul mistic desemnat drept „nevroză”) previne ceea ce riscă să devină pur și simplu o „distorsiune a realității culturale” (Herskovitz 2004: 7-8). În plus, relativismul cultural (la fel ca noțiunea de cultură) în antropologie afirmă o „dimensiune critică” față de judecățile de valoare (pretinse ca fiind „relativiste” sau „etice”) despre „drepturile omului” din lumea contemporană (Perusek 2007: 822).

Politicizarea etnocentrismului și relativismului cultural este consecința directă a încadrării celor două sisteme de reprezentare și interpretare a culturilor etnografice într-o problemă mai complexă a societății occidentale, cu amalgamarea, legitimarea sau denunțarea ideologiilor și politicilor publice, atașamentelor religioase, filosofiei, dreptului și moralei... Impregnarea ontologiei micro-comunitare și tradiționaliste a „etnocentrismului etnic” (A. Smith 1986) cu ideile naționalismului și rasismului (deopotrivă macro-sociale și trans-regionale), în a doua parte a secolului al XIX-lea, avea să conducă la reprobarea generală a etnocentrismului drept o clamare a propriilor standarde de valoare ca „universale” și o desconsiderare a altor culturi ca „inferioare” (Hammond, Axelrod 2006). Cu toate acestea, comportamentul etnocentric nu echivalează în mod necesar cu xenofobia, în condițiile în care violența este manifestă – prin competiția pentru resurse – atât între grupurile etnice, cât și înăuntrul acestora; ca atare, absența unei corelații absolute între loialitatea etnică și ostilitatea față de străini „încurajează perspectivele conviețuirii pașnice în statele multietnice” și diminuează temerile legate de resurgența etnicității (Cashdan 2001: 761, 763). În mod similar, condamnarea relativismului cultural ca „fascism contemporan” de „politicieni ai identității” ca Maryam Namazie (apud Perusek 2007), sau reducerea sa la un „discurs despre toleranță” (prin intelectuali ca Azar Nafisi apud Johnson 2007) ajung în zilele noastre să denatureze conceptul antropologic într-un „relativism moral” fără legătură cu practica etnografică și cu „știința omului”. Arătând că relativismul cultural nu are de ce să fie, sau să nu fie, „cuvânt” în termeni de „morală” sau „toleranță” (întrucât „cuvântul” implică o judecată), Th. H. Johnson susține (2007: 796, 801) că o asemenea „metodă de descoperire” antropologică creează o „nouă și chiar diferită înțelegere a moralității”, fapt ce poate oferi „o mai largă înțelegere a standardelor universale de comportament uman”.

Paternitatea antropologică în elaborarea, teoretizarea și operaționalizarea metodologică (și nu morală, filosofică sau ideologică) a etnocentrismului și relativismului cultural își are rădăcinile în ceea ce D. Perusek desemna (2007: 824) prin „universalizarea culturii ca fiind relativă”, o dată cu definiția antropologică a acestui concept la E. B. Tylor. Preocupările de menținere sau reintegrare a celor două „viziuni despre lume” în practica profesională a antropologiei au drept numitor comun autoritatea muncii de teren (fieldwork) și a informației etnografice interpretată comparativ. Studiul inter-cultural al etnocentrismului este astfel ordonat pe mai multe niveluri de variație: (1) între grupurile culturale ale lumii, (2) între grupurile unei anumite regiuni și apoi între unități regionale, (3) între diverse atitudini și relații ale unui grup față de alte grupuri, și (4) între unități diadice de relații între grupuri (două grupuri considerate în relație unul cu celălalt) (Le Vine, Campbell 1972: 22-24). Chestionarul inter-cultural (G. P. Murdock, D. R. White [1969]; M. Ross [1983]; H. Lang [1995] (apud Cashdan 2001) a fost întrebuit de pildă în clasificarea statistică a loialității etnice și ostilității direcționate în afara grupului. Deși recunoaște că nici „cel mai sistematic fieldwork” nu poate garanta imparțialitatea la etnocentrism, Th. H. Johnson pledează (2007: 801) pentru „idealul metodologic” al relativismului cultural și pentru „reflexivitatea” pe care acesta o stimulează prin „dialogul cu noi înșine”,

prin „oglundirea sinelui în acuratețea și sensibilitatea reprezentării unei alte culturi”, și prin felul în care „alegem să ne prezentăm celorlalți”. În aceeași argumentație, acompanierea relativismului cultural cu observarea participativă este investită ca mod de „aprofundare a dialogului cu celălalt, în mobilitatea dintre particular și universal, dintre emic și etic, dintre efemer, tranzitoriu și permanent, dintre niveluri de micro-analiză și macro-analiză, și [...] dintre poli de gândire și cadre de înțelegere absolute și relative.” (Perusek 2007: 834).

Comparatismul auto-referențial în antropologia culturală românească

Am arătat cu un alt prilej (Constantin 2012) că abordarea monografică a constituit o abordare predilectă în practica auto-referențială a antropologiei românești, orientată asupra unor grupuri de populație românească (definite prin unitate în diversitate), atât în contextul „stațiilor-pilot” de la Berivoiești și Câmpulung, cât și prin problematizarea locală sau regională a diverse aspecte sociale și culturale (composesoratele din Țara Făgărașului, târgurile tradiționale din Carpați, Vecinătățile și structurile comunitare sătești din Mărginimea Sibiului și din Maramureș, etc.) Comparațiile „în cheie monografică” sunt (cel mai adesea) restrânse la nivelul comunității sau zonei etnografice studiate și a ținuturilor limitrofe acestora. În paradigma monografismului amintit, comparațiile cu alte grupuri etnice au un caracter sporadic, fără a articula un program metodologic intercultural.

Arealul unei exogamii regionale, intersătești, din Țara Hațegului, cuprinde satele Clopotiva, Râu-de-Mori, Hobița Grădiștei, Ostrov, Sarmizegetusa, Breazova, Păucinești, Peșteana, Valea Dâljii, Peștenița și Totești; Traian Herseni susține că „românii au reprezentat întotdeauna majoritatea covârșitoare a populației și au format pentru toți ceilalți un cadru matrimonial inevitabil”, ceea ce (potrivit unor mărturii locale din secolul al XVIII-lea) a dus la „românizarea populației maghiare din [județul] Hunedoara” (cf. Herseni 1958: 57, 64). Într-un alt articol, același cercetător descrie instituția „suflețelor” (perechi înfiate, ce moștenesc averea vârstnicilor pe care îi îngrijesc) la românii din Țara Hațegului și din Ținutul Pădurenilor (cf. Herseni 1961: 62).

Vasile V. Caramela identifică o arie matrimonială în Mărginimea Sibiului, dat fiind că (între anii 1880 – 1959) 34% din „admigrații” și 43% din migrațiile din satul Tilișca au constituit căsătorii ale localnicilor cu săteni învecinați din Poiana sau Jina; de asemenea, dubletele de sate ale Ungurenilor de-a lungul Carpaților Meridionali sunt atribuite aportului demografic al „mărginenilor” din localități precum Jina, Rășinari și Săliște (cf. Caramela 1961: 157-78).

Strămutările de populație din zona Bicz în satele Dumbrava Roșie, Căciulești și Filioara au inclus (potrivit lui Vasile V. Caramela și Vioricăi Apostolescu) familii provenite din toate comunele limitrofe lacului local de acumulare, în vreme ce mutarea altor familii în satele Tașca, Tarcău și Viișoara a avut ca trăsătură comună ocupația forestieră a celor implicați; în general, relocarea grupurilor amintite a însemnat un „amestec între indivizi cu aceleași caractere antropofizice”, sub efectul unei „vechi endogamii intrasătești” (cf. Caramela, Apostolescu 1965: 272, 276-7).

În cultura materială a satului Șirnea (în zona etnografică Bran, din județul Brașov), anumite influențe muscelene sunt consemnate în portul tradițional (cromatica fotei) și în arhitectură (casa de Muscel înlocuiește casa locală cu curte închisă); prezența acestor trăsături etnografice sunt explicate prin așezarea Șirnei între două arii culturale: Țara Bârsei și Muscel)(cf. Geană 1970: 137-145).

La nivelul a 68 de sate (aparținând în majoritate de județul Făgăraș și zonei etnografice Țara Oltului), cele 81 de compozesorate – co-stăpâniri ale localnicilor prin folosința în comun a pădurilor și pășunilor – sunt asimilate de Vasile V. Caramelea unor „supraviețuiri” sau „vestigii” ale unui „tip de comunitate liber-stăpânitoare”, caracterizată (de-a lungul veacurilor XIV – XVIII) printr-un „sistem consuetudinar genealogic” (pe criterii de consangvinitate și co-proprietate a familiilor); autorul echivalează „tipurile” sociale și „sistemele / modelele” juridice ale compozesoratelor din Țara Oltului cu structura și evoluția socio-juridică și economică a compozesoratelor din Ținutul Pădurenilor, din Țara Hațegului, din zona Alba Iulia, din Munții Apuseni, din Oltenia, din Țara Loviștei etc. (cf. Caramelea 1971: 147, 153).

Descoperirea unei „supraviețuiri culturale” – mana - în „lexicul poporului român” prilejuiește o incursiune în „gândirea și vorbirea omului tradițional înainte și după cooperativizare”; expresii vernaculare ale localnicilor de la Berivoiești (precum mană cerească, mană câmpurilor, an mănos, recoltă care se mănează etc.) sunt asociate cu semnificațiile noțiunii mana din „vocabularul triburilor melaneziene și polineziene” (cf. Caramelea et al. 1971: 145-50).

Comunitățile argeșene de la Berivoiești și Câmpulung împărtășesc aceleași orientări de valoare în „orientarea spre viitor”, „preferința pentru controlul omului asupra naturii”, „favorizarea lui a face (în raport cu a fi)”, „colateralitate în orientarea relațională” și credința că „natura umană este bună”; în ethos-ul lor, „românii prețuiesc ordinea în raport cu spontaneitatea, curățenia și minuțiozitatea”, „abordarea teoretică asupra pragmatismului”, „autoritatea părinților este preferată independenței copiilor, dar lauda este ușor preferată criticii în educarea copiilor”, „emoțiile sunt mai degrabă reținute decât exprimate, însă cu o oarecare apreciere a unui stil de viață relaxat, și a precauției față de generozitate” (cf. Banks, Caramelea 1976: 69).

„Gradul de identitate” dintre satele Valea Lungă (Dâmbovița) și Schefa (Suceava) este exprimat prin „parametri” identităților, asemănărilor, similarităților, similitudinilor vagi și diferențierilor, prin prisma celor cinci mari orientări de valoare: natura umană, relația om – natură, percepția asupra timpului, orientarea activității și relaționarea interumană; convergențele stabilite astfel între cele două comunități reflectă (dincolo de deosebiriile dintre „sub-culturile” locale colectivizată și necolektivizată) un „caracter unitar al culturii naționale [românești]”, printr-un „proces foarte intens de omogenizare a valorilor” (cf. Caramelea et al. 1977: 77-86).

Vocabularul rudeniei românești conține un caz de „extensie terminologică”, prin „identificarea dintre copiii copiilor și copiii fraților sau surorilor sub termenul clasificator nepoți”; acest aspect diferențiază rudenia la români de terminologia parentală engleză, franceză, germană și rusă și contrazice regula reciprocilor universale (enunțată de Sol Tax [1955]), din moment ce „reciprocele pentru nepot nu

sunt doar bunic și bunică, ci și unchi și mătușă”; dintr-un punct de vedere taxonomic, sistemul românesc de rudenie apare astfel drept o „variantă a tipului Eskimo” (Geană 1978: 81-4).

Interpretarea filosofiei populare a proverbelor vrâncene în termeni de „activism imanent” și „introversiune” confirmă trecutul muscelean al sătenilor de la Soveja, care, „ca populație migrantă” și prin „originea lor de oameni care au fugit de constrângerea feudală”, dovedesc o „predispoziție la dinamică” și „niște resurse mai mari de adaptare”; în același timp, testarea paremiologică a comunităților de la Negrileşti și Tulnici verifică „niște tendințe caracteristice vrâncenilor prin tradiția lor răzeșească” (cf. Geană 1987: 450).

Mai multe trăsături etnografice ale Ungurenilor din satul Novaci (județul Gorj), și anume „conștiința originilor”, „căsătoria în interiorul propriului grup”, „oieritul”, „solidaritatea de grup”, sunt responsabile pentru „identitatea” acestora cu populația din Mărginimea Sibiului și pentru diferențierea lor de sătenii autohtoni, Pământeni (cf. Mihăilescu, Răutu 1995: 357, 369).

Deosebiri de „valori”, „resurse” și „strategii” dintre satul cooperativizat Crăsani (în județul Ialomița, cu o „viziune de clăcaș” a localnicilor) și satul necooperativizat Voinești (în județul Dâmbovița, o veche așezare de moșneni) evocă „variabilitatea rurală a satelor de câmpie (integral cooperativizate) și de deal (adeseori necooperativizate)”, cu o „suprapunere grosso modo peste distincția istorică clăcași – moșneni / răzeși” (cf. Mihăilescu 1996: 8).

Ritualul comemorativ românesc al Moșilor de Vară (în satul Izvoru – Argeș) este integrat într-o problematică mai largă a istoricității (ca „unitate transcendentă a continuum-ului temporal”), alături de „memorialismul” asociat în Japonia cu tăblițele cu numele gravat al defuncțiilor (R.J. Smith [1974]) și de „rugăciunile pentru morți” și libri memoriale (cărți memoriale) ale fratenitățile de clerici din vremea lui Carol cel Mare (cf. Geană 2005: 357).

Într-o lucrare despre „originile conștiinței naționale românești”, Gheorghiu Geană argumentează că târgurile populare din Carpați au contribuit la „menținerea unei remarcabile omogenități a limbii române”; autorul citează în acest sens „târgurile de două țări” (ținute pe diverse platouri din Carpații Orientali sau Meridionali, cu participarea românilor – angajați astfel în schimburi de bunuri agricole sau meșteșugărești - din câte două din cele trei provincii istorice: Muntenia, Moldova și Transilvania), dar și „târgurile de trei țări” din Vrancea, care reuneau (de exemplu, în 1938) români din Brașov, Bacău, Buzău, Neamț etc. Aceste nedei au activat și ca un „dispozitiv exogamic” (ca târguri de fete), menținând sau difuzând totodată forme de identitate culturală precum creștinismul ortodox, muzica, dansul și portul popular. Târgurile din Carpați au trăsături economice similare cu târgurile medievale din Europa (cf. H. Pirenne [1967]) precum și cu „negoțul intertribal” din Africa (cf. M. Herskovitz [1952]), iar prin „anvergură, popularitate, spectaculozitate și funcție etnică” ele sunt comparabile cu Jocurile Pan-Elenice antice (cf. Geană 2006: 91-110).

Comparatismul inter-referențial în antropologia culturală românească

În perspectivă inter-culturală, comparațiile din antropologia culturală românească vizează îndeobște descrierea și interpretarea contextelor culturale și sociale ale conviețuirii românilor cu grupurile etnice minoritare, precum și (în câteva cazuri) continuitatea sau regenerarea minorităților naționale și culturilor etnografice ale acestora în cuprinsul statului român. La nivel sătesc, micro-urban sau macro-regional, inter-referențialitatea antropologică recunoaște și problematizează variabilitatea etnică, lingvistică sau confesională din România. Acest program metodologic însoțește și completează (în evoluția epistemologică a disciplinei) datele cercetării auto-referențiale în antropologia românească (cf. Constantin 2012).

„Stigmatizarea etnică” afectează atât grupurile locale de romi (spoitori, ursari, țigani românizați), cât și românii moldoveni din cartierul bucureștean Zăbrăuți (Preda, Rughiniș 1998: 98-124).

Desfășurarea pelerinajelor românilor ortodocși din Lăpuș (județul Maramureș) și lipovenilor poști din Slava Rusă (județul Tulcea) surprinde – dincolo de particularitățile identității de grup și de cult – concordanțe ce conturează comunitatea ceremonială, în legătură cu secvențe rituale sau „mundane” precum găzduirea în sat a pelerinilor, „aproprierea culturală” a teritoriului parcurs de aceștia, comerțul pe care ei îl dezvoltă în vecinătatea mănăstirii, lipsa unor caracteristici politice și evitarea de către pelerini a disputelor etnice sau confesionale (cf. Șerban 1999-2000: 22-41).

Practicile agricole și negustorești au susținut „legături persistente” între românii din satul multiethnic Zăbala (locuit și de maghiari și țigani, în județul Covasna) și românii din Vrancea (locul de origine al comunității românești din Zăbala, a cărei migrație a început după 1850); memoria culturală și genealogică (perpetuată prin legende orale) a românilor din Zăbala evocă în egală măsură zonele de proveniență ale acestora – Buzău, Dâmbovița, Vrancea – și astfel organizarea devălmașă din istoria lor socială. De asemenea, ocupația pastorală – un atribut etnic și social pentru românii zabolani – întemeiază ipoteza anumitor antecedente românești ale populației și oieritului din Ghelînța (în prezent, un sat maghiarofon învecinat cu Zăbala), fapt sugerat și de nedeea românească din aceeași localitate (cf. Șerban, Dorondel 1999-2000: 191-205; Șerban 2000: 35-49). Organizarea genealogică a neamurilor este comună românilor ortodocși, maghiarilor și țiganilor – catolici și reformați - din Zăbala (cu o mărime demografică variabilă în ordinea etnică amintită), la fel cum exogamia este împărțită (deși inegal distribuită) în cadrul tuturor grupurilor etno-lingvistice și confesionale locale; în același sat, instituția nașiei aparține doar românilor (în mod preponderent) și maghiarilor, nu și țiganilor (cf. Șerban 2000: 35-49).

Grupurile confesionale de catolici (parțial maghiarofoni) și ortodocși (predominant românofoni) din satele Oituz și Frumoasa (județul Bacău) sunt deopotrivă exogame, la niveluri apropiate între cele două confesiuni în Oituz, și cu mai mare deschidere matrimonială a ortodocșilor față de catolici, în Frumoasa; în perioada 1920-2000, comportamentul exogamic al catolicilor și ortodocșilor s-a dezvoltat în contexte ocupaționale similare de ordin tradițional (olăritul) și modern

(industrializarea); sub raport etno-coregrafic, hora a fost consemnată în perioada interbelică în tradițiile ambelor comunități confesionale (deși de o manieră distinctă pentru fiecare din acestea) de la Frumoasa, la fel cum același dans popular cunoaște o separare confesională în zonele de sat catolică și ortodoxă din Oituz (cf. Șerban 2004: 117-40).

Ocupația tradițională a țiganilor vătrași din Călărași – cărămidăria – a încetat să mai fie un „criteriu de identificare” exclusiv pentru etnicitatea acestora, din moment ce meșteșugul amintit a fost „colportat” cu trecea anilor de alte neamuri de romi și chiar de români săraci; marginalizarea socio-economică și precaritatea condițiilor de locuit (într-un complex de blocuri dezafectate) sunt similitudini ale modului de viață propriu mai multor grupuri de romi din orașul amintit (spoitori, cărămidari [vătrași], rudari, țigani de mătase [românizați] și „turci” [musulmani de origine bulgară]) (cf. Tesar 2006: 181-203).

Pelerinajul etno-religios (la Mecca și în Crimeea) este o practică egal respectată de comunitățile de musulmani turci și, respectiv, tătari din Cobadin și Medgidia (județul Constanța), iar limba turcă este o disciplină (facultativă) în educația școlară a tuturor copiilor musulmani (turci, tătari și xoraxani [romi islamizați]) din Dobrogea; în planul culturii materiale, casele și gardurile din lut sunt semnalate și în arhitectura tradițională turcească, și în cea tătarască; în Cobadin, un anumit sincretism caracterizează și pe musulmanii ce dau pomelnice de sănătate, spre a fi citite de preotul creștin), și pe aromânii ce se înclină la trecerea pe lângă moschee; în Medgidia, relațiile de nașie sunt prezente nu doar în rudenția românilor, ci și în aceea a musulmanilor locali (cf. Bara 2006: 93-104).

Interdependența culturală româno-sârbă din Clisura Dunării (Porțile de Fier) contextualizează incidența hibridizării lingvistice atât în satele de vlahi Brnjica, Dobra, Mosna, Golubinjie, Tekija (din dreapta Dunării), cât și în cele sârbești Eșelnița, Ogradena, Plavișevița, Tisovița, Svinița (de pe malul românesc al fluviului), precum și sărbătorirea Hramului bisericii (ca „zi a satului”) în ambele comunități (cf. Bulzan 2007: 130-48).

Meșteșugul cioplirii lemnului este descris ca un „marker” cultural pentru rudari și „cultura accesului la pădure” a acestui grup etnic în „Dragomirești” (pseudonim pentru un sat din județul Argeș) și în localitățile bulgărești Kruseto și Bjala Cervka (Veliko Târnovo) (cf. Dorondel 2007: 215-39).

Adaptarea culturilor sătești ale turcilor și vlahilor de la Belene și Lozița (districtul Pleven), și ale bulgarilor și țiganilor de la Izvoarele și Seaca (județul Teleorman) la programele politice ale construcției naționale din cele două țări recurge (în condițiile alegerilor locale) la rețelele comunitare de solidaritate, nu la instituțiile politice; „identitatea civică”, sau communalism-ul, se dezvoltă astfel în ambele cazuri în afara cadrului politic oficial, deși cu aportul unor organizații non-guvernamentale ale vlahilor din Bulgaria și bulgarilor din România (cf. Șerban 2007: 393-406).

Pe lângă o reprezentare numerică mai mare ca a altor etnii din Roman, lipovenii și romii căldărari, zlătari și muzicanți au în comun conservarea lingvistică și tradițională; cele două etnii au menținut în trecut (prin persistența necreștinării

romilor până la începutul secolului al XX-lea) sau afirmă în prezent (prin convertirea unor lipoveni la neo-protestantism) o identitate religioasă distinctă de creștinismul ortodox al populației românești majoritare (cf. Flenchea 2009: 319-30).

Referințele etnografice ale exogamiei aromânilor din Balcani în cadrul comunității (înrudită patrilineară) a falcării era extinsă până la cel de-al șaselea grad de rudenie la grămoșteni și vâriarieni, la al optulea grad la megleno-români, și la cel de-al zecelea, la fârșeroți; în ceea ce privește diversitatea exonimică a armânimii (cutzovlahi, fârșeroți, machedoni, cipani, vâriarieni și grămușteni), aceasta mărturisește o „strategie de disimulare” a acestor grupuri și identității lor etnice în Europa sud-estică (cf. Iosif 2009: 55, 74).

Vestimentația tradițională a lipovenilor bespopți din Mahmudia și Sarichioi (județul Tulcea) include piese identice precum cămașa fără guler (rubașca) și haina lungă, neagră (padiovca)(cf. Titov 2009: 306-18).

Omologii și analogii în comparatismul antropologic românesc

La nivelul auto-referențialității antropologice românești, am identificat mai multe categorii de analiză în utilizarea (implicită sau explicită) a metodologiei comparative, și anume limba, organizarea socială (și migrațiile), economia, ethos-ul și viziunea despre lume. Acest program teoretic al cercetărilor de profil orientate (doar) asupra unor comunități românești este menținut și în inventarul temelor de studiu inter-referențial din antropologia românească, cuprinzând (cu referire la grupurile etnice minoritare) limba, organizarea socială (inclusiv migrațiile și politica), economia, ethos-ul și viziunea despre lume. Așadar atât în plan intra-cultural, cât și sub raport inter-cultural, antropologii români urmează în fond aceeași agendă tematică și împărtășesc aceleași arii de interes științific; în ce fel sunt atunci înțelese comparativ culturile etnografice conaționale și „conlocuitoare” din România?

Locuțiunile native despre mana în tradiția orală de la Berivoiești au inspirat o asociere teoretică a acestora cu noțiunea mana din mitologia melaneziană și polineziană (cf. Caramelia et al. 1971). Terminologia clasificatorie despre nepoți recomandă sistemul românesc de rudenie ca o „variantă a tipului Eskimo” (Geană 1978). Pe de altă parte, târgurile din Carpați au contribuit la „menținerea unei remarcabile omogenități a limbii române” (Geană 2006). În alte contexte etnografice, hibridizarea lingvistică caracterizează și pe vlahii, și pe sârbii din Clisura Dunării (Bulzan 2007), conservatismul lingvistic individualizează atât pe lipoveni, cât și pe romii căldărari, zlătari și muzicanți, în societatea orașenească din Roman (Flenchea 2009), iar predarea limbii turcești este inclusă într-un curriculum școlar comun copiilor musumlanii (turci, tătari și xoraxani [romi islamizați]) din Dobrogea (Bara 2006). Apropierea semantică dintre mana de la Berivoiești și mana din Melanezia și Polinezia, precum și echivalarea proprietății clasificatorie a rudeniei la români cu particularități taxonomice ale rudeniei Eskimo reprezintă niște analogii între culturi etnografice altminteri „neînrudite”. Dimpotrivă, dat fiind că aportul lingvistic al unor țărani și „târgoveți” munteni, moldoveni și transilvăneni participă la „nașterea conștiinței naționale” la români, comparația târgurilor de „două” și de „trei țări”

din Carpații Meridionali, Occidentali și din Vrancea recunoaște de fapt o omologie între grupuri cu aceeași identitate etno-culturală. În sfârșit, „hibridizarea” și „conservatismul” sunt consemnate ca trăsături ale unui grup (micro-zonal) de vlahi în analogie cu un grup (micro-zonal) de sârbi, și, respectiv, ale unui grup urban de lipoveni în analogie cu grupuri urbane de romi (referința bibliografică nu precizează dacă acestea păstrează același dialect, sau dialecte diferite); însușirea limbii turcești apare drept o analogie în enculturația grupurilor etnice distincte de musulmani dobrogeni.

Exogamia regională din satele românești din Țara Hațegului (Herseni 1958), „aria matrimonială” românească din Mărginimea Sibiului (Caramela 1961), „dispozitivul exogamic” românesc al târgurilor din Carpați (Geană 2006), „căsătoria în interiorul propriului grup” la românii ungureni din Novaci (Mihăilescu, Răutu 1995) și variabilitatea exogamiei la aromâni din Balcani (Iosif 2009) – sunt tot atâtea omologii între grupuri ce împărtășesc (la nivel local, regional și trans-regional) aceeași identitate etno-lingvistică. În contrast, variabilitatea exogamiei la Zăbala (Șerban 2000) și la Oituz și Frumoasa (Șerban 2004) este exprimată prin analogii în comportamentul marital al românilor și maghiarilor consăteni în Secuime și, respectiv, al sătenilor catolici și ortodocși din județul Bacău. Tot în sfera relațiilor de rudenie, instituția sufleteilor este identificată prin omologie între românii din Țara Hațegului și Ținutul Pădurenilor (Herseni 1961), spre deosebire de analogiile în organizarea genealogică (variabilă) a românilor, maghiarilor și țiganilor din Zăbala, și în restrictivitatea nașiei la românii și maghiarii (nu și la țiganii) din același sat (Șerban 2000), și în adoptarea nașiei la românii și musulmanii din Medgidia (Bara 2006).

Aportul demografic al ungurenilor în piemontul Carpaților Meridionali (Caramela 1961; Mihăilescu, Răutu 1995) pune în omologie comportamentul migraționist al mai multor sate românești din Mărginimea Sibiului, în acest caz: Jina, Rășinari și Săliște. Omologii sunt stabilite și între satele românești de strămutați din zona Bicaz (în temeiul endogamiei sătești și ocupației forestiere a acestora) (Caramela, Apostolescu 1965), între populația din Muscel și locuitorii din Soveja (prin „resurse adaptative” ale unui grup românesc migrat ca reacție „anti-feudală”) (Geană 1987), și între românii din Zăbala și cei din Buzău, Dâmbovița, Vrancea (zone de proveniență a celor dintâi, cu tradițiile lor „devălmașe”) (Șerban, Dorondel 1999-2000; Șerban 2000).

„Tipurile” sociale („comunitatea liber-stăpânitoare”) și „sistemele / modelele” juridice („consuetudinar-genealogic”) ale composesoratelor românești din Țara Oltului sunt omologate cu structura și evoluția socio-juridică și economică a composesoratelor românești din Ținutul Pădurenilor, din Țara Hațegului, din zona Alba Iulia, din Munții Apuseni, din Oltenia și din Țara Loviștei (Caramela 1971). Satele de câmpie cooperativizate (precum Crăsani) și cele de deal, necooperativizate (ca Voinești), deopotrivă românești, sunt încadrate omologic într-o corespondență de istorie și geografie socială cu vechile comunități de clăcași – moșneni / răzeși (Mihăilescu 1996). Marginalizarea habitatului este o analogie în condiția socio-economică a spoitorilor, cărămidarilor, rudarilor, țiganilor de mătase și „turcilor” din

Călărași (Tesar 2006). Bulgarii și țiganii de la Izvoarele și Seaca (județul Teleorman) își dezvoltă o „identitate civică” la nivelul comunităților sătești proprii, în analogie cu turcii și vlahii de la Belene și Lozița (districtul Pleven, în Bulgaria)(Șerban 2007).

Agricultura, păstoritul și negustoria susțin omologia ocupațională dintre românii din Zăbala și antecesorii lor din Buzău, Dâmbovița și Vrancea (Șerban 2000), așa cum presupuziția originilor românești ale satului Ghelița are drept argument omologia dintre oieritul local și specializarea pastorală a românilor din Zăbala (Șerban, Dorondel 1999-2000; Șerban 2000). Omologia dintre identitatea etno-națională românească a participanților transilvăneni, munteni și moldoveni la târgurile din Carpați invocă (între altele) schimburile de bunuri agricole sau meșteșugărești angajate de aceștia; în același timp, există o analogie în funcția de centru regional de negoț, între târgurile populare românești, târgurile medievale din Europa și „negoțul intertribal” din Africa (Geană 2006). Atribuirea etnică a cioplirii lemnului la rudarii din „Dragomirești” este omologică în raport cu meșteșugul similar al rudarilor din localitățile bulgărești Kruseto și Bjala Cervka (Dorondel 2007); dimpotrivă, există o analogie în practicarea cărămidăriei la țiganii vătrași și românii săraci din Călărași (Tesar 2006).

Portul tradițional și arhitectura populară din Șirnea-Brașov au fost prezentate în omologie cu etnografia culturii materiale din Muscel (Geană 1970), „tradiția răzeșească” este omologată pentru satele vrâncene Negrilești și Tulnici (Geană 1987), iar creștinismul ortodox, muzica, dansul și portul popular definesc omologii în cultura spirituală a românilor moldoveni, transilvăneni și munteni reuniți în desfășurarea târgurilor din Carpați (Geană 2006). Trăsături omologice există și între vestimentația etnică a lipovenilor din Mahmudia și Sarichioi (Titov 2009). În schimb, ritualul Moșilor de Vară din Izvoru-Argeș relevă analogii în simbolismul memorial cu practica gravării numele defuncțiilor pe tăblițe în Japonia și cu „rugăciunile pentru morți” ale clericilor din regatul carolingian (Geană 2005), după cum „popularitatea” și „funcția etnică” sunt proprietăți analoage ale Târgurilor din Carpați și Jocurilor Olimpice ale vechilor greci (cf. Geană 2006). Analogii au fost semnalate și între între pelerinajele românilor din Lăpuș-Maramureș și lipovenilor din Slava Rusă (Șerban 1999-2000), precum și între pelerinajele turcilor și tătarilor din Cobadin și Medgidia (Bara 2006). Arhitectura vernaculară și sincretismul religios sunt alte analogii între grupurile de turci și tătari din Cobadin (Bara 2006). Hramul bisericii este celebrat ca o sărbătoare sătească în Clisura Dunării, la sârbii din România, în analogie cu vlahii din Serbia (Bulzan 2007), iar hora este descrisă prin analogie între catolicii și ortodocșii din Oituz și Frumoasa (județul Bacău)(Șerban 2004). Convertirea religioasă la neo-protestantism a lipovenilor din Roman oferă o analogie cu întârzierea creștinării grupurilor de romi din același oraș (Flenchea 2009).

Orientările de valoare ale unor grupuri românești de populație indică omologii în reprezentarea naturii umane și relaționării inter-umane între comunitățile argeșene de la Berivoiești și Câmpulung (Banks, Caramela 1976) și între satele Valea Lungă (Dâmbovița) și Schefa (Suceava)(Caramela et al. 1977). Efectele „stigmatizării etnice” caracterizează în mod analogic pe romii spoitori, ursari, țigani româniizați

și pe românii moldoveni din cartierul bucureștean Zăbrăuți (Preda, Rughiniș 1998). Noțiunea vernaculară de armânime enunță omologia dintre sub-grupurile de aromâni (desemnați prin exonimele cutzovlahi, fârșeroți, machedoni, cipani, vâriarieni și grămușteni, în contexte statale diferite: Grecia, Macedonia, Albania, Bulgaria, România)(Iosif 2009).

Concluzii: etnocentrism și relativism cultural în antropologia românească a etnicității

În retrospectivă studiului de față, suntem interesați în a discerne sensul etnocentric și / sau relativist al exercițiului comparativ din antropologia românească. Ca atare, situăm cercetarea noastră într-un plan strict metodologic (nicidecum etic sau, cu atât mai puțin, politico-ideologic) al teoretizării etnocentrismului și relativismului cultural. Obiectivul unei asemenea investigații este evaluarea comparatismului antropologic (mai precis, a manierei în care acesta este aplicat) în a stabili corespondențe intra-etnice și inter-etnice, în contextul național al majorității românești și minorităților etnice și în condițiile (sus-amintite) de locuire compactă, migrație, enclavizare, conlocuire și schimburi inter-etnice – ale acestora.

Argumentația comparativă a omologiilor și analogiilor etnografice relevă caracterul etnocentric și / sau cultural-relativist al teoretizării antropologice asupra variabilității culturale din România. Este adevărat: în comparatismul antropologic românesc, nu există o corelație absolută între auto-referențialitate și etnocentrism, pe de o parte, și între inter-referențialitate și relativism, pe de altă parte: în vreme ce organizarea socială a românilor, maghiarilor și țiganilor din satul Zăbala este interpretată relativist, economia românilor din aceeași comunitate suscită un instrumentar analitic etnocentric (cf. Șerban 2000); dacă trăsăturile culturale ale târgurilor românești din Carpați (limba, exogamia, schimbul de produse etc.) asigură substanța unei teoretizări etnocentrice, rolul „focal” al acestora în negoțul interzonal și mai ales funcția lor etnică își dezvăluie „euristica” din perspectiva relativismului cultural (cf. Geană 2006). Cu toate acestea, omologarea unei trăsături culturale între sub-grupuri ale aceleiași comunități etnice este (în mod obișnuit) rezultatul unui comparatism centrat asupra și în cadrul etnicității respective, în vreme ce asocierea analogică a unor caracteristici etnografice între grupuri etnice diferite presupune (cu aceeași regularitate) relativizarea inter-culturală a acelor caracteristici.

Atunci când comparația are un sens omologic, există probabilitatea adoptării principiului etnocentrismului – grupurile etnice au paternitatea deplină și definitivă asupra propriului model cultural (vezi „compososoralele” românești în Caramelia 1971, sau meșteșugul rudar al cioplirii lemnului în Dorondel 2007), fără ca posibile influențe ale altor grupuri să estompeze „tiparul” inițial, original și imuabil, a ceea ce fiecare din aceste grupuri creează, preia, păstrează și transmite. Dimpotrivă, un unghi analogic al cercetării este conform cu principiul relativismului cultural – faptele socio-culturale se petrec poligenezic și policentric iar evaluarea lor va recunoaște interschimbabilitatea, libera convertibilitate sau gradul de echivalență dintre atributele modului de viață al diferitelor grupuri etno-lingvistice sau confesionale (vezi nășia

la românii și musulmanii din Medgidia, în Bara 2006, sau hramul bisericii la vlahii și sârbii din Clisura Dunării, în Bulzan 2007).

Referințe bibliografice

1. BARA, M. (2006) „Relații interetnice dintre creștinii ortodocși și musulmani în Dobrogea. Studiu de caz: Medgidia și Cobadin”, *Philologica Jassyensia*, An II (1), pp. 93-104.
2. BANKS, Eugene P., Vasile V. Caramelea (1976), „A contribution to the study of value orientation and cultural ecology in Romania. (I) Research atlas in Argeș county”, *Annuaire Roumain d'Anthropologie*, 13, 1976, pp. 65-70. University of Prague and University of Pardubice, Roman Mísek - SET-OUT, Prague, pp. 51-60.
3. BULZAN, Carmen (2007), „Problema identității în spațiul frontierei. Reflecții asupra interdependențelor culturale româno-sârbe în Clisura Dunării”, *Sociologie Românească*, V (2), 130-148.
4. CARAMELEA, Vasile V. (1961), „Considerații demografic-antropologice asupra migrațiilor populației din Mărginimea Sibiului. (I) Rezultatele cercetărilor din satul Tilișca”, *Probleme de antropologie*, 6, 1961, pp. 157-178.
5. CARAMELEA, Vasile V. (1971), „Researches of social, economical and juridical anthropology bearing on some ancient Romanian community customs. Structural analyses devoted to elaborating a typology of the Țara Oltului Commons (Composesorate)”, *Annuaire Roumain d'Anthropologie*, 8, pp. 141-153.
6. CARAMELEA, Vasile V. I. Amzică, S. Țicăloiu, L. Tomescu, Iulia Trancu, Viorica Apostolescu, Sanda Hoinic, Gh. Geană (1971), „Mana – în gândirea și vorbirea omului tradițional înainte și după cooperativizare și industrializare (I) – Cercetări de antropologie socială și culturală în stația pilot Berivoiești”, *Studii și cercetări de antropologie*, 8 (1), pp. 145-150.
7. CARAMELEA, Vasile V., V. Apostolescu, „Rezultatele anchetei sociale asupra strămutărilor de populație din zona Hidrocentralei de la Bicaz. Cercetări socio-demografice pe profil antropologic” (1965), *Studii și cercetări de antropologie*, 2 (2), pp. 269-277.
8. CARAMELEA, Vasile V., Silvia Boeriu-Roșculeț, Elena Parciu Mîinea, Anca Enescu, Rodica Gherman, Irina Kohn, Viorica Popa, Mircea Cioară, Gheorghe Roșculeț, Steluța Șerbănescu, Ion Olteanu, Georgeta Ploșteanu, Gabriel Stănescu, Gh. Geană (1977), „Nouvelles contributions à l'Atlas axiologique de la culture du peuple roumain”, *Annuaire Roumain d'Anthropologie*, 14, pp. 77-86.
9. CASHDAN, Elizabeth (2001), „Ethnocentrism and Xenophobia: A Cross-Cultural Study”, *Current Anthropology*, vol. 45, no. 5, pp. 760-765.
10. CONSTANTIN, Marin (2012), „Auto-referențialitate și inter-referențialitate în evoluția antropologiei culturale românești”, raport cercetare POSDRU, trimestrul V, 2012.
11. DORONDEL, Ștefan (2007), „Ethnicity, state and access to natural resources in the southeastern Europe. The Rudari case”, in S. Șerban, *Transborder identities. The Romanian-speaking population in Bulgaria*, Editura Paideea, București, pp. 215-239.
12. FLENCHEA, Petru (2009), „Municipiul Roman: interferențe etnice și confesionale – rușii lipoveni și romii, mentalități în schimbare”, in Adrian Majuru (ed.), *Conferința națională de antropologie urbană*, ediția I, Roman, 23-25 septembrie 2009, Editura Papirus Media, București, pp. 319-330.
13. GEANĂ, Gheorghiiță (1970), „Mediul social și cultural în satul Șirnea (Bran)”, *Studii și cercetări de antropologie*, 1970, 7 (1), pp. 137-145.
14. GEANĂ, Gheorghiiță (1978), „Some aspects of the Romanian kinship”, *Annuaire Roumain d'Anthropologie*, 15, pp. 81-84.
15. GEANĂ, Gheorghiiță (1987), „Testări paremiologice în trei sate din Vrancea”, *Viitorul Social*, an. LXXX, no. 5, pp. 442-451.
16. GEANĂ, Gheorghiiță (1995), „Discovering the whole of humankind. The genesis of anthropology through the Hegelian looking-glass”, in Han F. Vermeulen și Arturo A. Roldán (editori), *Fieldwork and footnotes. Studies in the history of European anthropology*, Londra și New York, Routledge, 1995, pp. 60-74.

17. GEANĂ, Gheorghită (2005 b), „Remembering Ancestors: Commemorative Rituals and the Foundation of Historicity”, *History and Anthropology*, 16 (3), pp. 349-361.
18. GEANĂ, Gheorghită (2006), „The Carpathian Folk Fairs and the Origins of national Consciousness among Romanians”, *Nationalities Papers*, Vol. 34 (1), pp. 91-110.
19. HAMMOND, Ross A., AXELROD, Robert (2006), „The Evolution of Ethnocentrism”, *Journal of Conflict Resolution*, vol. 50, no. 6, pp. 926-936.
20. HERSENI, Traian (1958), „Studiul genealogic al populației”, in Șt. M. Milcu, H. Dumitrescu (eds.), *Cercetări Antropologice în Țara Hațegului*. Clopotiva, Monografie, Editura Academiei, pp. 47-65.
21. HERSENI, Traian (1961), „Familia și grupurile genealogice”, in Șt. M. Milcu, H. Dumitrescu (coord.), *Cercetări Antropologice în Ținutul Pădurenilor*. Satul Bătrâna, Monografie, Editura Academiei Române, pp. 57-71.
22. HERSKOVITZ, Melville J. (2004 [1972]), „Cultural Relativism and Cultural Values”, in Stephen Satris, ed., *Taking Sides: Clashing Views on Controversial Moral Issues*, 9th edition, Guilford: McGraw-Hill/Dushkin, pp. 4-12.
23. IOSIF, Corina (2009), *L'entreprise de la parenté. Réseaux d'échanges entre les Aroumains de Constanța*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca.
24. JOHNSON, Thomas H. (2007), „Cultural Relativism: Interpretations of a Concept”, *Anthropological Quarterly*; 80, 3; ProQuest Central pp. 791-802.
25. LE VINE, Robert A., CAMPBELL, Donald T., *Ethnocentrism: Theories of Conflict, Ethnic Attitudes and Group Behavior*, John Wiley & Sons, Inc., New York, London, Toronto, 1972.
26. MIHĂILESCU, Vintilă (1996 a), „Două sate în tranziție. Tipuri strategice dominante în lumea rurală”, *Revista de Cercetări Sociale*, III, pp. 3-24.
27. MIHĂILESCU, Vintilă, Radu Răutu (1995), „Mettre sa tente au milieu de son village. Grandeur et misère d'une ethnologie domestique”, *Ethnologie française*, XXV, 1995, 3, pp. 355-374.
28. PERUSEK, David (2007), „Grounding Cultural Relativism”, *Anthropological Quarterly*; 80, 3; ProQuest Central pp. 821-836.
29. SMITH, Anthony D. (1979), *Nationalism in the Twentieth Century*, Australian National University Press, Canberra.
30. SMITH, Anthony D. (1986), *The Ethnic Origins of Nations*, Basil Blackwell, Oxford, New York.
31. ȘERBAN, Stelu (1999-2000), „Pelerinaje mariale în societatea rurală din România”, in *Sud-Estul și Contextul European*, Academia Română, Institutul de Studii Sud-Est Europene, X, pp. 24-41.
32. ȘERBAN, Stelu (2000), „Zăbala, a village from Transylvania. Its kinship structures”, *Etudes et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, 22, pp. 35-49.
33. ȘERBAN, Stelu (2004), „Catolici și ortodocși în Moldova: aspecte ideologice și sociale în sate mixte confesionale”, *Sociologie Românească*, II (1), pp. 117-140.
34. ȘERBAN, Stelu (2007), „Local Politics and Multiculturalism in Southeastern Europe”, *Rev. Études Sud-Est Europ.*, XLV, 1-4, pp. 393-406.
35. ȘERBAN, Stelu, Dorondel, Ștefan (1999-2000), „The oral history of an interethnic and interconfessional village. The migrations legends”, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, tomes XXXVII (1-2) – XXXVIII (1-2), pp. 191-205.
36. TESAR, Cătălina (2006), „Non-locuri și imagini ale comunității «re-create». Romii din Călărași”, in S. Larionescu (coord.), *Relații de vecinătate în localități urbane din sudul țării*, Editura Paideea, București, pp. 181-203.
37. TITOV, Iuliana (2009), „Rolul comunicării în relația populație majoritară – populație minoritară. Studiu de caz: relația dintre români și rușii lipoveni din Mahmudia”, in A. Majuru (ed.), *Conferința națională de antropologie urbană, ediția I*, Roman, 23-25 septembrie 2009, Editura Papirus Media, București, 2009, pp. 306-318.

GENOMUL POPORULUI ROMÂN ÎN VIZIUNEA LUI GEORGE EMIL PALADE

Nicolae M. Constantinescu

Membru de Onoare al Academiei Oamenilor de Știință și membru al Academiei de Științe Medicale din România

Titlul acesta mi-a fost sugerat de o discuție pe care am avut-o în 1999 cu profesorul George Emil Palade, la Universitatea *La Jolla* din San Diego, în sudul Californiei. Îi solicitasem profesorului să mă primească, eu reprezentând la vremea aceea interesele diplomatice ale României pe coasta de vest a Statelor Unite. I-am prezentat situația din țară – dificilă și pe plan material și pe plan spiritual, datorită în mare parte mentalității de a supraviețui cu orice preț pe formula *sauve qui peut*, care îi făcuse pe mulți imorali, egoiști, lipsiți din ce în ce mai mult de ancestralul spirit românesc al întraajutorării.

Profesorul m-a ascultat, a zâmbit și cu o voce calmă mi-a spus: „*domnule doctor lucrurile se vor îmbunătăți la Români. Și-ți spun aceasta fiindcă așa cum fiecare om are genomul lui, la fel se poate vorbi despre o genomică a unei nații, care la români este reprezentată de capacitatea formidabilă de a renaște din cenușă. Și lucrul acesta nu l-am observat doar odată, nu l-am observat doar într-un singur loc, ci el a reverberat pe tot teritoriul țării noastre, ori de câte ori românul distrus material sau sufletește, a avut forța de a o lua de la început, de a reporni aproape de la 0, de a reclădi, de a reconstrui mediul în care trăia și de a se reface și pe el.*”

Eu mă uitam la profesor puțin descumpănit și de aceea cred că a socotit cu cale să întărească cele spuse cu un exemplu: „*uite domnule doctor, satul X este prădat de tătari. Cine a apucat să fugă s-a ascuns în codrii. Restul au fost luați robi, satului i s-a dat foc, vitele au fost luate, hambarele au fost golite. După ce hoarda se retrage, oamenii rămași în viață se reîntorc și constată prăpădul. Ei știu de la bătrâni că tătarii nu calcă același loc decât după cel puțin 15-20 de ani, pentru ca să aibă din nou ce prăda. Deci reîntorși oamenii își reclădesc gospodăriile din cenușă, la fel ca pasărea Phoenix, pasăre mitică, ce posedă proprietatea de autoincendiere periodică și de regenerare din propria cenușă. Comparația cu pasărea Phoenix nu se referă doar la refacerea din cenușă, ci și la longevitatea extraordinară a ei, care o plasa în rândul ființelor nemuritoare.*”

„Bine domnule profesor”, i-am spus eu „oamenii aceia care se întorceau după 2-3-4 săptămâni, aveau ca model al refacerii vechea locuință, reluau niște relații sociale solide și respectate, refăceau structura satului pe tipare bine cunoscute. Noi acum, după 45 de ani de comunism, constatăm că textura socială s-a rupt, nu mai avem modele, s-a pervertit totul, nu mai există cultul familiei, cultul proprietății s-a depreciat, devenind o valoare nesigură, ne lipsesc simbolurile. Și, în fond, ce modele am mai putea constitui noi pentru cei tineri, din moment ce a trebuit să facem compromisuri pentru a supraviețui, ne-am dovedit, treptat, în mai mică sau în mai

mare măsură, niște colaboraționiști cu puterea sovietică și apoi cu puterea comunistă emanată din dictatura proletariatului. Fiindcă – am spus eu apăsător – și tăcerea în fața fărădelegilor a fost o formă de colaboraționism”.

Profesorul m-a lăsat să termin și mi-a spus: „*îți înțeleg nemulțumirea și frustrările, care însă nu pot fi generalizate, fiindcă au existat și oameni care au dus-o bine și regretă comunismul, după cum au fost alții care au ripostat într-un fel sau altul și au sfârșit în închisori. Pentru a construi o Românie viabilă și onorabilă aveți nevoie de modele ale unor oameni normali, de onoare, care-și respectă cuvântul dat și pentru aceasta, lăsați cât mai mulți tineri să iasă din țară și să ia contact cu oamenii și cu modul de viață din țările civilizate, cu democrațiile consolidate. Reîntorși în țară, ei vor reface textura aceea socială despre care dumneata spuneai că s-a rupt și care are la bază principiul ierarhiei valorilor umane. Mulți nu se vor mai întoarce, dar chiar dacă ar reveni 5% dintre cei plecați, ei vor acționa ca niște enzime pe substratul avid de refacere, care este reprezentat de o mare parte a poporului român. Și îți spun aceasta fiindcă românii au avut o scară de valori care le-a permis să prețuiască la sat pe frunțașii satului, pe gospodarii satului, în lumea muncitorilor pe meșteri, în lumea intelectualilor pe cărturari, în genere pe cei care făceau artă prin profesiunile lor”.*

Am reflectat mult la cele spuse de profesorul Palade, îndeosebi la actualitatea lor față de starea în care ne aflăm astăzi în România. Fiindcă la toate temerile mele profesorul ripostase atunci foarte hotărât: „*domnule doctor, românii, aflați la intersecția a trei imperii, au avut de suportat situații dintre cele mai grave în ultimele sute de ani și totuși au ieșit la liman. Gândește-te că în 1917 rămăsese din România o limbă de pământ între Carpați și Prut. Dacă cineva ar fi spus atunci că în ceva mai mult de un an se va reface România din Muntenia, Moldova și Transilvania ar fi fost taxat de nebun. Și acest lucru, iată, s-a întâmplat! La fel se va reface și acum România, dar trebuie puțină răbdare”.*

De unde oare plecase această convingere nestrămutată a profesorului Palade, *refacerea noastră din cenușă*, pe care o considera drept caracteristică poporului român, înscrisă într-un genom colectiv?

Conform definiției, genomica unui organism reprezintă totalitatea informațiilor sale ereditare și codul său ADN. Enunțând sintagma genomul poporului român, George Emil Palade enunța ceva ce ne este caracteristic îndeosebi nouă românilor și care a stat la baza stabilității noastre teritoriale, în ciuda tuturor vicisitudinilor la care am fost supuși de-a lungul timpului. Personajul emblematic în această viziune a lui George Emil Palade este *țăranul român*.

Pe baza discuției pe care am prezentat-o mai sus mi-aș permite două comentarii, care în subtext probabil că l-au condus și pe profesorul Palade la enunțarea teoriei pe care mi-a prezentat-o:

1. țăranul român este păstrătorul efectiv al teritoriului nostru național;
2. pentru țăran satul reprezintă centrul lumii, satul devine atemporal.

Din păcate, comunismul i-a dat țăranului cea mai grozavă lovitură: l-a dezrădăcinat, l-a rupt de pământul lui. După 1989, lipsit de mijloacele de a-și putea lucra pământul, supus la legislații aberante privind restituirea proprietății, țăranul român a făcut

cel mai grav lucru cu putință: și-a înstrăinat pământul, atâta cât îi fusese restituit, l-a vândut mai pe nimic, permițând constituirea unor latifundii de zeci de mii de hectare, aflate în posesia unor îmbogățiți peste noapte sau a străinilor, iar din restul de 4,2 milioane de gospodării țărănești, care și-au păstrat pământul, 2,8 milioane practică o agricultură de subsistență, cu mai puțin de 1 ha de familie.

Momentul de cotitură prevăzut de G.E.Palade, atunci când a formulat conceptul renașterii noastre din cenușă, l-au reprezentat sutele de mii de țărani plecați peste hotare la munci agricole, unde au câștigat în afară de bani și experiența unui alt fel de viață. Contactul direct, fără intermediari, este cea mai bună școală. Ori această experiență au avut-o în zilele noastre cei pe care-i numim cu un nume generic *căpșunari*. Primele investiții pe care le-au făcut aceștia acasă cu banii câștigați peste hotare au fost în construcția de case, în achiziția de mașini și echipamente agricole (de la un tractor pentru 90 ha în 1989 s-a ajuns la 1 tractor pentru 53 de ha în 2008) și în achiziția de teren arabil. Iată că modelul preluat din afară începe să opereze. Vă dau un singur exemplu, luat la întâmplare: 2 soți din comuna Rebra – Maramureș pleacă în Spania, unde câștigă bani frumoși, pe care-i investesc acasă și se chivernisesc. Jumătate din sat le urmează exemplul.

Faptul acesta, că există mai multe milioane de gospodării țărănești în România unde se trăiește greu, dar că mulți țărani au fost peste hotare la munci agricole, unde au văzut un alt fel de viață, în care munca este răsplătită incomparabil mai bine decât la noi, mă face să consider că *teoria renașterii din cenușă* va continua să fie operațională la Români. În fond, acest genom colectiv al celui mai fidel cetățean al României, al țăranului român, explică rezistența și persistența poporului român pe aceste meleaguri, fapt accentuat de Liviu Rebreanu în celebrul său discurs de recepție la Academia Română din 29 mai 1940, discurs intitulat: „*Laudă țăranului român*”.

Țăranul român este capabil de refacerea din cenușă fiindcă are în el fixată – ca pe o amprentă ereditară – *matricea stilistică* a culturii noastre de veacuri. Această matcă stilistică, după cum o denumea Lucian Blaga în alt discurs de recepție la Academia Română din 5 iunie 1937, intitulat „*Elogiul satului românesc*”, conferă autenticitate satului românesc și-i dă aparența de cosmocentrism. Se poate spune că într-o bună parte a satelor din zona de câmpie și în aproape toate satele de munte există un *suflet colectiv* moștenit de la bătrâni și transmis urmașilor, în timp ce la oraș – în cel mai bun caz – nu putem vorbi decât de un *interes colectiv*.

Dacă acceptăm, chiar metaforic vorbind, un genotip antropologic la români, întrevăzut de George Emil Palade, înseamnă că ar trebui să acceptăm și existența unui fenotip colectiv. Într-adevăr, la noi multe dintre sate/comune/zon/ținuturi țin la autonomia lor în port, în obiceiuri, în cântece, în meșteșuguri, în serbări – proces aflat în plină dezvoltare – și asta fiindcă omul de la țară nu se simte provincial, ci în centrul lumii, fie că este vorba de Țara Oașului, de Țara Zarandului, de Țara Bârsei, de Țara Hațegului, de Țara Năsăudului, de Țara Oltului, de Țara Loviștei, de Țara Târnavelor, de Țara Dornelor, de Țara Făgărașului sau de Ținutul Moților, de Mărginimea Sibiului, de zona Rucărului, ca să dau câteva exemple.

Lucian Blaga preciza în urmă cu 73 de ani că pentru țaranul român pământul nu este un obiect de exploatare, ci o ființă vie, față de care nutrește un sentiment de adorație. Și aceasta fiindcă destinul pământului, care ne-a crescut, comandă și destinul dezvoltării neamului nostru. Iată de ce țaranul a fost prototipul la care s-a referit George Emil Palade când a vorbit de un destin încriptat în neamul românesc, care-i permite renașterea când e aproape căzut la pământ și apoi continuitatea pe aceste meleaguri.

Revenind deci cu o încercare de răspuns care să ne explice geneza acestei idei forță am căutat în opera savantului elemente cu care să pot face cât de cât o legătură. După cum este bine cunoscut, George Emil Palade a fost descoperitorul unei lumi noi, a lumii inframicroscopice din interiorul celulei. Unul din capitolele care l-au făcut celebru privește studiul membranelor intracelulare, structuri selective, care învelesc toate organele din interiorul citoplasmei și permit trecerea doar a unor substanțe. Prin activitatea lor, aceste citomembrane asigură individualitatea și buna funcționare a organelor pe care le acoperă. Aceste membrane suferă un proces continuu de degradare prin funcționare, urmat de o refacere promptă. Ele sunt ca un zid cu o structură dinamică, în plină mișcare, în care pietrele și bolovanii – adică moleculele de lipide și proteine – sunt mereu înlocuite cu altele noi. Dar observația cu adevărat genială a profesorului a fost ideea continuității în timp a acestor membrane, întrucât ele nu apar niciodată *de novo*, ci derivă din zestrea de citomembrane pe care o transmit strămoșii prin cei doi gameți – masculin și feminin – în momentul fecundației. Celulele-fiice preiau deci anumite structuri membranare, care nu-și schimbă nici compoziția, nici plasamentul în spațiul celular, numai că se reînnoiesc mereu. Acest sistem de citomembrane asigură continuitatea de funcție a celulei la urmași.

Neconținută refacerea membranelor celulare, prin care se păstrează individualitatea fiecărei celule a fost asemuită de George Emil Palade cu o pasăre Phoenix. Iată deci de unde cred că s-a făcut transferul, pe care George Emil Palade l-a aplicat ulterior și nației noastre, considerând că la români procesul refacerii în continuitate este un dat genetic.

Tiparele acestea de continuitate au fost cu atât mai efective, cu cât s-au impus mai înconștient și mai neîntrerupt. Iar markerul cel mai elocvent al acestui proces a fost și este copilul de țaran, care ar trebui să beneficieze de un interes și de oportunități infinite mai mari decât cele care îi sunt oferite astăzi. Și fac această afirmație, întrucât la sat copilul are sensibilități metafizice după cum spunea Blaga, are ochii atârnați de cer, într-un spațiu populat cu locuri mitologice, cu o lume care se sfârșește pentru el la orizont. *Om mare este cel care nu și-a pierdut inima lui de copil*, spunea Meng-Tseu, iar Blaga constată la rândul său că în cimitirele unde există pomi fructiferi, copiii mușcă din poame ca să vadă ce gust au morții! Iată de ce viața la sat conferă țaranului, chiar și în zilele noastre, conștiința unui destin emanat din veșnicie.

S-ar putea opina că satul prezentat de Blaga și țaranul lăudat de Rebreanu nu mai există astăzi. Fals, absolut fals!

Țăranul are și astăzi aceiași dragoste de pământ și de ceea ce îi oferă el. Ce îi lipsește țăranului este încrederea în ordinea firească a lucrurilor, care pentru el înseamnă: respectul proprietății, neîncălcarea legilor mai ales de către cei chemați să le aplice, introducerea lui ca producător de bunuri în circuitul economic al țării pentru a putea capitaliza, ameliorarea infrastructurii și a serviciilor publice la sat în aceeași măsură în care ele operează la oraș. Și am făcut aceste considerații fiindcă perpetuarea acestei lipse de încredere a țăranului a dus la această gravă eroare apărută în genomul colectiv: țăran care-și vinde pământul întrucât nu are cum să-l muncească!

În final aș dori să remarc faptul că George Emil Palade a observat societatea și poporul român cu aceeași minuțiozitate și scrupulozitate cu care a privit în interiorul celulei. Viziunea lui asupra poporului din care facem parte cu toții, deschide câmpuri fertile pentru cercetarea antropologică, întrucât ea vine de la un premiant Nobel.

Bibliografie.

1. Constantinescu NM. *In vizită la profesorul George Emil Palade*. Articol apărut în săptămânalul „Meridianul Românesc”, 30 ianuarie 1999, Los Angeles.
2. Rebreanu L. *Lauda țăranului român*. Discurs rostit la 29 mai 1940 în ședință publică solemnă. Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, București, 1940.
3. Blaga L. *Elogiul satului românesc*. Discurs rostit la 5 iunie 1937 în ședință solemnă. Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, București, 1937
4. Iftimovici R., George Emil Palade: *Sposedania unui învingător*. Editura Academiei Române, București, 2007.

VALOAREA EURISTICĂ¹ A INTERDISCIPLINARITĂȚII ÎN CERCETAREA ȘTIINȚIFICĂ MEDICALĂ: STUDIU DE CAZ

Nicolae M. Constantinescu

Membru de onoare al Academiei Oamenilor de Știință și membru al Academiei
de Științe Medicale din România

Cred că eram prin anii 1956 sau 1957 când am aflat că, într-unul din amfiteatrele de la Universitate, începe un ciclu de conferințe susținut de Victor Săhleanu și Emil Repciuc, pe teme de biologie generală în corelație cu alte științe. La una din ele, l-am auzit pe Victor Săhleanu, care ne-a desenat trei cercuri secante între ele, reprezentând fiecare câte un domeniu al științelor biologice sau non-biologice, și ne-a vorbit despre importanța covârșitoare a zonei de intersecție pentru promovarea cunoașterii (**fig.1**).

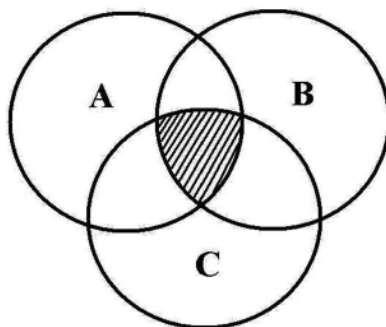

Fig. 1

Pentru el, zona de graniță, unde se întâlnesc cele trei cercuri, este cea mai fecundă pentru descoperiri, pentru progres în știință.

Astăzi vorbim despre *interdisciplinaritate*, despre *transdisciplinaritate*, despre *pluri- sau multidisciplinaritate*.

În România cercetările interdisciplinare au fost inițiate de Dimitrie Gusti, încă din 1925, pentru a studia viața la sate, tehnicile interdisciplinare au fost stabilite de Henri Stahl, iar în cadrul Academiei Române, Ștefan Milcu a organizat primul grup de cercetări interdisciplinare.

Interdisciplinaritatea presupune transferul orizontal de cunoștințe de la o disciplină (domeniu) la alta, schimburile fiind de ordin conceptual sau metodologic. În 1964 *National Science Teachers Association* (NSTA) din SUA a elaborat o listă de concepte comune științelor, care să faciliteze transferul de cunoștințe în cadrul interdisciplinarității. După Basarab Nicolescu acest transfer are la bază:

- unitatea structurală a diverselor domenii ale științelor (fapt științific, concept, judecată, raționament, lege, metodă, teorie);
- interdependența relativă a teoriilor în raport cu faptele.

Există o *interdisciplinaritate a domeniilor învecinate*, în care caz se aplică într-o disciplină concepte și metode ale altei discipline și o *interdisciplinaritate a problemelor*, care depășesc granițele unei discipline și reclamă colaborarea cu alte discipline. Unii mai vorbesc despre o interdisciplinaritate a metodelor sau o interdisciplinaritate a conceptelor.

1 euristic : procedeu metodologic care prin întrebări descoperă cunoștințe noi

În fond, după cum remarcă Ph. Hughes, argumentul care pledează pentru interdisciplinaritate constă în incapacitatea noastră de a avea o imagine de ansamblu – în profunzime și în suprafață – a unui fenomen, ființă sau obiect, folosind o singură disciplină, deci abordându-l în mod izolat. Articulându-se mai multe științe, ele se integrează și ne apropie de imaginea holistică sau de răspunsul pe care-l dorim.

Voi încerca să demonstrez valoarea euristică a interdisciplinarității, care mi-a permis obținerea unui răspuns la un fapt clinic.

În urmă cu 50 de ani, în timp ce eram medic stagiar la Sanatoriul de Chirurgie Osteo-articulară de la Eforie Sud, condus de Victor Climescu, am fost surprins să constat superioritatea transplantului de coastă față de cel de tibia în tratarea pseudartrozelor și al lipsurilor de substanță osoasă. Iată un caz demonstrativ (**fig. 2a, b, c**):

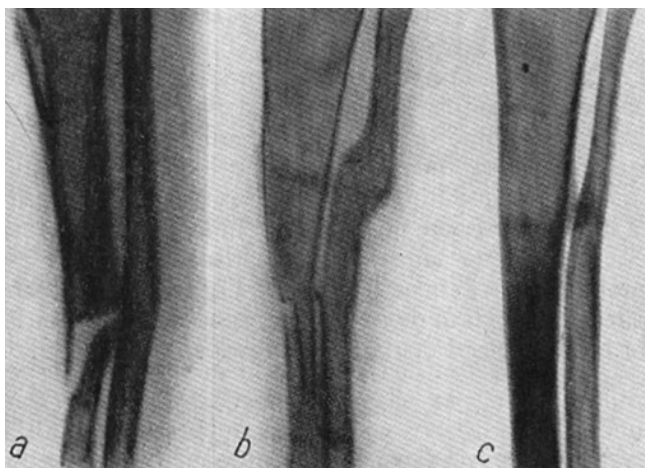

Fig. 2

- pseudartroză de tibia, după eșecul unui transplant recoltat de la tibia contralaterală și care fuzionase doar cu capătul proximal al diafizei tibiale;
- transplante de coastă aplicate „in lay” în focarul de pseudartroză;
- reconstrucția uimitoare a diafizei tibiale pe o radiografie de control efectuată după 30 de luni.

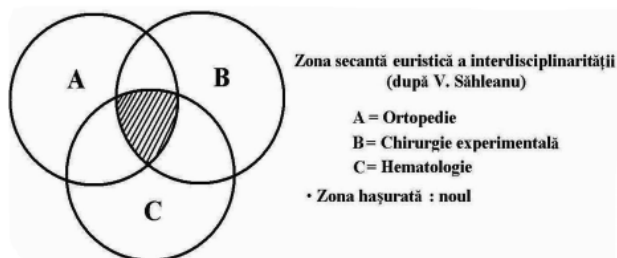

Fig. 3

Întrebarea pe care mi-am pus-o în mod legitim: cui se datorează această superioritate? –nu mai putea găsi un răspuns în cercul chirurgiei ortopedice (**fig.3**) și atunci am apelat la chirurgia experimentală imaginând un model de studiu al

transplantelor de țesuturi, care să înmănușeze avantajele unei camere „cu fereastră”, ale unei camere „de difuziune” și ale unei culturi de țesuturi. Am ales ca sediu pentru transplantările heterotopice camera anterioară a ochiului la iepurele adult, în care am introdus fragmente de periost, de os cortical, de os spongios, de măduvă roșie, a căror evoluție am urmărit-o vizual, histologic, citologic și prin analiza compoziției biochimice a umorii apoase. Camera anterioară a ochiului funcționează ca o cameră „cu fereastră”, permițând urmărirea vizuală a fragmentului introdus, ca o cameră „de difuziune”, întrucât bariera hemato-oculară nu permite trecerea de celule în umoarea apoasă, ceea ce înseamnă că toate transformările fragmentului introdus sunt intrinseci lui și ca o „cultură de țesuturi”, datorită compoziției umorii apoase, similare cu fluidul intercelular. În felul acesta am rezolvat și problema costurilor – prohibitive pe vremea aceea – pentru achiziționarea unor camere miniaturale sau pentru realizarea unor culturi de țesuturi.

Modelul experimental mi-a demonstrat, pe un număr de cazuri semnificativ statistic, că măduva roșie conține un important contingent de celule *stem* (la vremea aceea le denumeam *celule reticulare primitive medulare*), care demonstrează, în condițiile date, un potențial de proliferare și diferențiere spre mai multe linii celulare. Aceste concluzii mi-au fost permise după ce m-am familiarizat cu histologia măduvei roșii, deci după ce am pătruns în teritoriul hematologiei – deci în al treilea cerc.

Evident că, în afara determinării mele de a afla cauza superiorității coastei, ca material de transplantare pentru refacerea unei continuități osoase, au contribuit numeroși factori favorizanți, reprezentați de oameni și locuri, care mi-au permis efectuarea acestor studii : dr.Laurențiu Chiosa, dr. Florin Hălălău, dr. Vlad Apăteanu, dr. Lucia Munteanu.

Ce am constatat:

Iată fragmentul de măduvă roșie la 3 zile de la introducerea în camera anterioară a ochiului la iepure (**fig. 4 a**). Pe acest diapozitiv care arată măduva roșie la iepure se vede celula stem în peretele unui capilar sinusoid(**fig.4 b**). După primele 24 de ore această celulă se mobilizează și apare în lumenul capilarului sinusoid(**fig.4 c**).

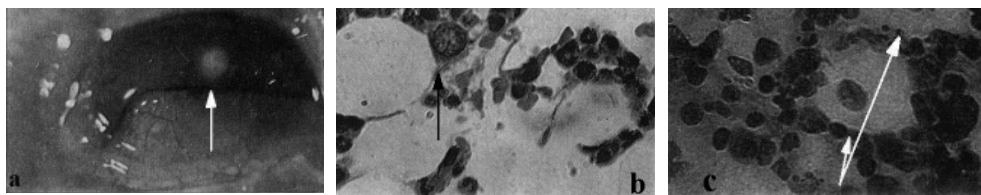

Fig. 4

a. Fragment de măduvă roșie după 3 zile.

b. Celulă reticulară primitivă în peretele capilarului sinusoid medular.

c. Celule reticulare mobilizate în lumenul sinusoidelor.

La 7 zile am constatat la examenul histologic apariția de os primitiv (**fig. 5 a**), care după 3 săptămâni se evidențiază și macroscopic sub forma unei plăci albicioase, sidefii (**fig. 5 b**).

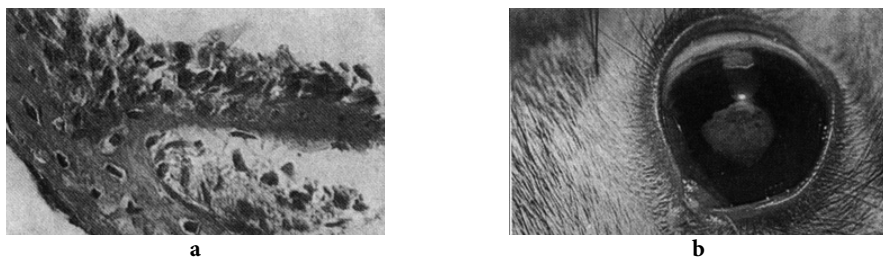

Fig.5

a. Os primitiv după 6 zile de evoluție a unui fragment de măduvă roșie.

b. Placă de os la 3 săptămâni.

În primele 7 zile am mai constatat apariția unei rețele de capilare sinusoide (fig. 6a, b), care la 14 zile s-au anastomozat cu capilarele din patul iridian, fiind umplute cu un colorant pe care l-am introdus în a. carotidă comună homolaterală (fig. 6c).

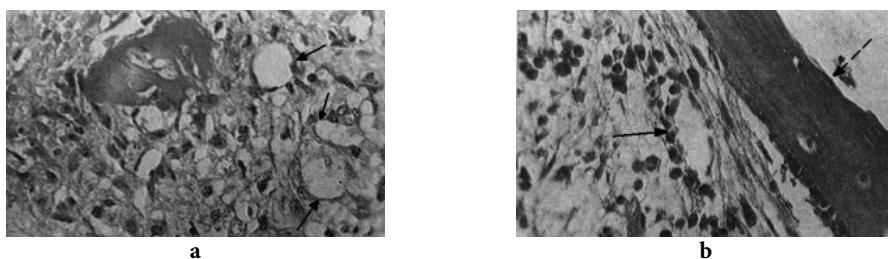
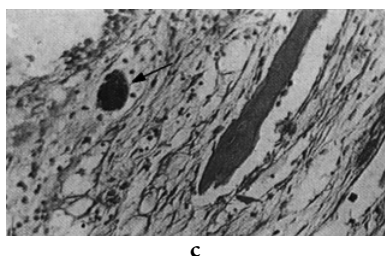

Fig.6

a. Capilare sinusoide apărute după 7 zile de evoluție a fragmentului de măduvă roșie.

b. Lamă osoasă și structuri vasculare după 4 săptămâni de evoluție.

c. La 14 zile se obiectivează anastomoza dintre vasele transplantului și vasele iridiene prin prezența colorantului.

Noul osicul arată la 4 săptămâni structură osoasă la periferie și o stromă cu celularitate redusă în centru. El crește în dimensiuni astfel încât la 20 de săptămâni ocupă întreg spațiul pupilar (fig. 7a), iar histologic se văd bine traveele osoase cu o măduvă slab dezvoltată (fig. 7b).

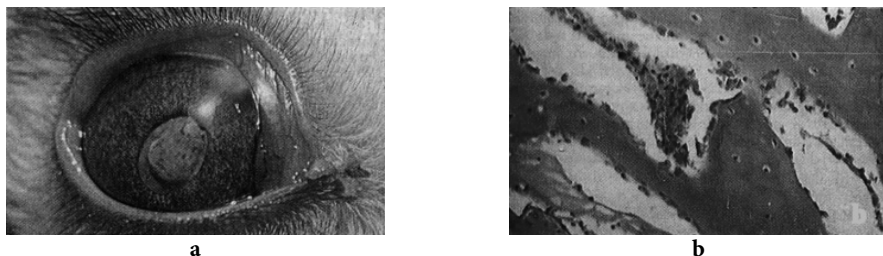

Fig.7

a. Os cu măduvă roșie în mijloc după 20 de săptămâni de evoluție.

b. Lamele osoase și țesut conjunctiv în spațiul interlamelar după 15 săptămâni de evoluție.

Într-o nouă serie de experiențe mi-am propus un studiu citologic prin care să pot surprinde modificările dinamice ale celulei stem medulare. Această celulă își mărește treptat dimensiunea la 3 zile (**fig.8a**) și la 4 zile(**fig.8b**), intră în mitoză în a 5-a zi(**fig.8c**), dar se divide heteroplastic și dă naștere în ziua 6-a la 2 osteoblaste (**fig.9a**), care secretă substanță fundamentală extracelulară(**fig.9b**). Aceasta se populează cu mici fragmente de collagen, pe care se fixează mineral osos(**fig.9c**) astfel că în a 7-a zi apare un osteocit înconjurat de os (**fig.10a**). Paralel cu diferențierea pe linia osteoformatoare am remarcat formarea de celule „endothelial-like” începând din ziua a 3-a(**fig.10b**).

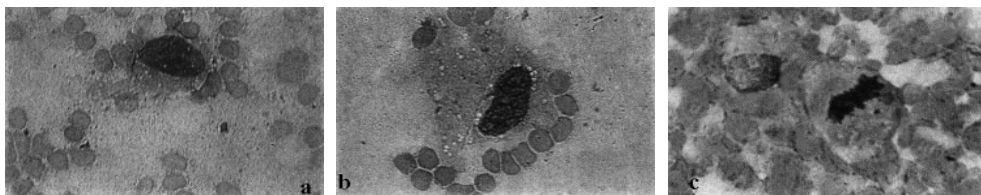

Fig.8

- a. Celulă reticulară ziua a 3-a. b. Celulă reticulară ziua a 4-a - creștere de volum.
c. Celulă reticulară surprinsă în mitoză - ziua a 5-a.

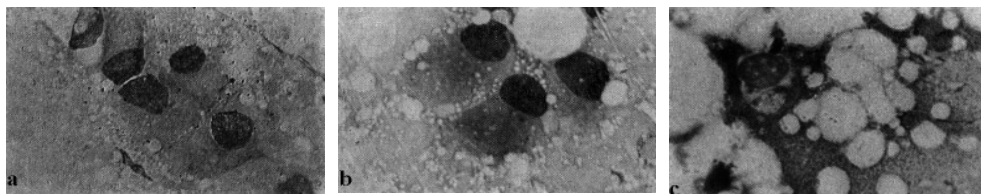

Fig.9

- a. Osteoblaste rezultate din prima diviziune-ziuă a 6-a. b. Secreția de substanță fundamentală.
c. Popularea substanței fundamentale cu fragmente de collagen și zone de nucleere a mineralului osos.

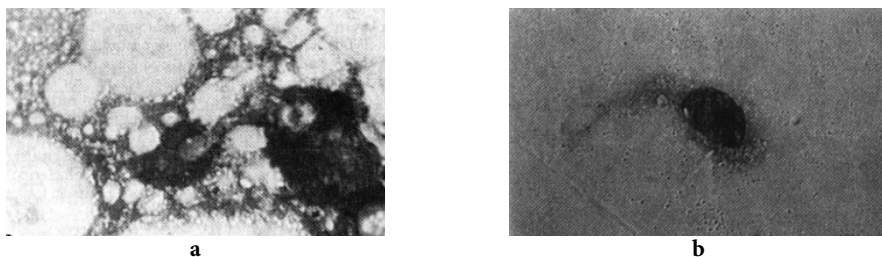

Fig.10

- a. Osteocit înconjurat de substanță osoasă complet mineralizată (ziua a 7-a).
b. Celulă „endothelial- like” sau angioblast - ziua a 3-a.

La finalul cercetării am elaborat un model al genomului complex polivalent al celulei stem medulare, capabilă de o diferențiere spre mai multe linii celulare (**fig.11**), iar secvența os-capilar sinusoid-măduvă roșie am considerat-o ca fundamentală pentru susținerea *teoriei claviaturii exprimării fenotipice a genomului complex polivalent al celulei stem medulare*, pe care am elaborat-o ca explicație a histogenezei din transplantul heterotopic de măduvă roșie. Conform acestei teorii, informațiile genetice multiple sunt eliberate de sub controlul mecanismelor supresoare într-o

ordine strictă, ca atunci când apeși pe clapele unui pian. Teoria pe care am elaborat-o era în concordanță cu modelul de reglaj genetic al lui Britten-Davidson, în care un singur semnal ajuns la genom poate să inițieze un program de dezvoltare în etape succesive.

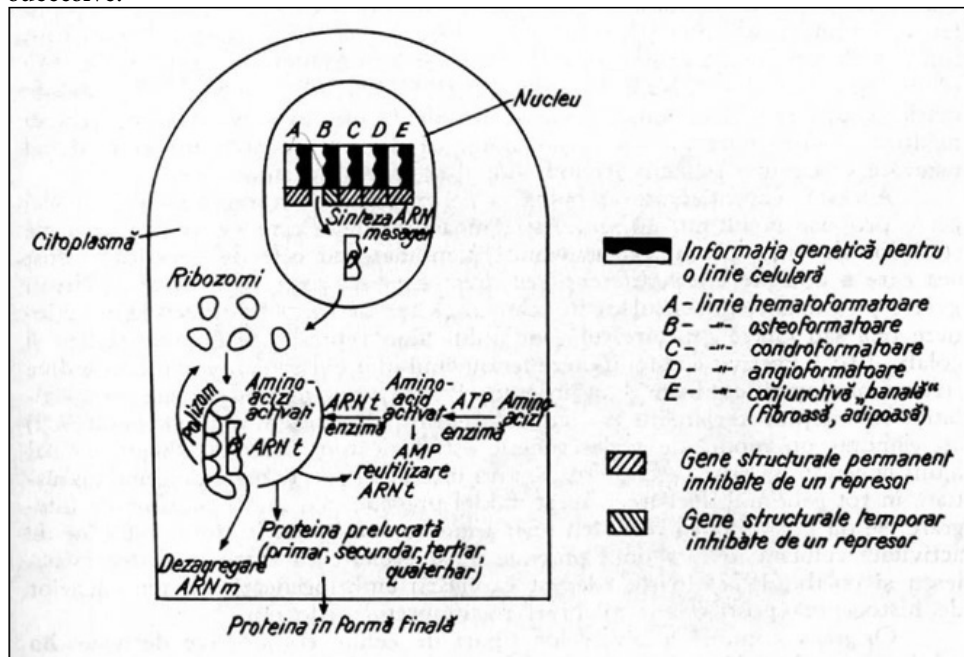

Fig.11 Genomul complex polivalent al celulei reticulare primitive medulare (celula stem).

Am comunicat aceste rezultate la al V-lea Congres Internațional de Histochimie și Citochimie, care a avut loc la București în 1976 (**fig.12**, **fig.13**).

Am publicat o carte în România la Editura Medicală în anul 1980, despre valoarea biologică a transplantului de os (**fig.14**), pe care am trimis-o în străinătate unor ortopezi și hematologi de prestigiu din lumea întreagă. Iată câteva dintre scrisorile de răspuns:

Blount din SUA (**fig.15**), președintele societății americane de ortopedie, îmi scrie că nu cunoaște studii atât de exacte ca cele prin care am dovedit superioritatea transplantului de os spongios, Charnley din Anglia (**fig.16**), cel care a lansat în lume proteza totală de șold pentru care a fost înnoțat cu titlul de Sir, îmi cere traducerea cărții în limba engleză la fel ca Burwell (**fig.17**) care a publicat cele mai serioase studii asupra transplantului de os. În Franța, Yves de la Caffinière (**fig.18**) îmi solicită traducerea în limba franceză. George Duhamel-președintele societății de hematologie din Franța (**fig.19**) consideră ca meritorie semnalarea capacității de angiogeneză a celulei stem medulare, iar Begemann-profesor de hematologie din München - (**fig.20**) scrie textual „cercetarea reprezintă o adevărată descoperire”. În România - Ștefan Berceanu care era la ora aceea președinte al societății române de hematologie, solicită în scris Editurii Medicale (**fig.21**) traducerea cărții în limba

engleză și difuzarea ei în străinătate. Editura Medicală cere aprobarea de la ILEXIM (fig.22), dar cererea este refuzată. Două edituri străine contactate de mine (fig.23, fig.24) au refuzat publicarea cărții în limba engleză.

Și iată că în 2001, Strauer din Düsseldorf comunică (fig.25) și apoi publică (fig.26) primele rezultate obținute prin introducerea de celule stem medulare autologe în zona unui infarct miocardic recent la om, după care a constatat refacerea rețelei vasculare și a miocitelor.

M-am adresat și profesorului Palade la San Diego, care m-a sfătuit să contactez redacțiile revistelor unde s-au publicat rezultatele privitoare la angiogeneza provocată de celulele stem (fig.27). Mi s-a răspuns că a trecut prea mult timp de la publicarea cărții mele pentru a face o asemenea comunicare, deși eu doream doar consemnarea unei contribuții românești de etapă în istoria celulei stem.

Actualmente se consideră că în măduva roșie sunt două tipuri de celule stem: unele cu diferențiere hematopoetică și altele cu diferențiere de tip mezenhimal (non-hematopoetică), care au capacitatea dovedită de a se diferenția spre os, cartilajiu, stromă medulară, cardio-miocite, astrocite, hepatocite, celule endoteliale.

Pe această bază care dovedește potențialități excepționale de diferențiere ale celulelor stem la organismele adulte, am asistat în ultimii ani la nașterea unui nou domeniu medical: medicina regenerativă.

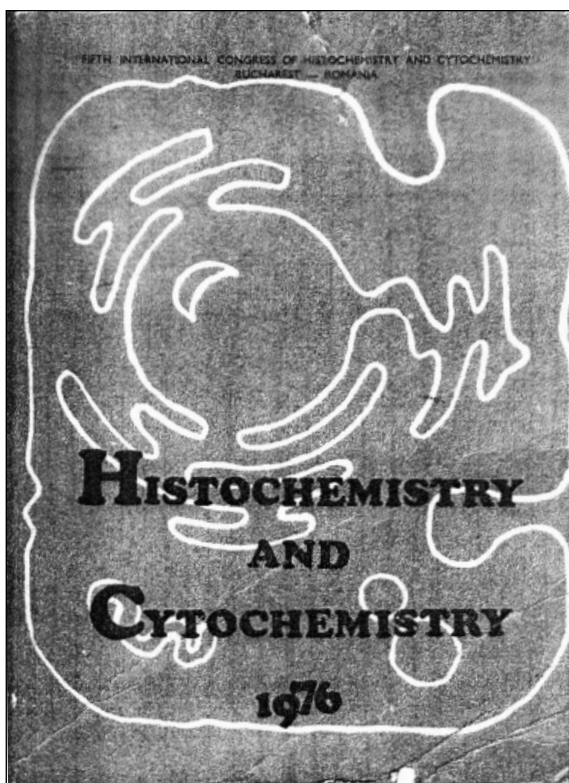

Fig.12

THE POLYVALENT GENOMUS OF THE MEDULLAR PRIMITIVE RETICULAR
CELLS

NICOLAE M. CONSTANTINESCU.

Drept. of. Surg. Technica — Postgr. Med. School — Bucharest — Romania.

Using as experimental model the evolutive study of the autogenous red marrow graft placed in the anterior room of the rabbit eye, the a. proved the histogenetic capacity of the medullar primitive reticular cells — which have survived — being able of building bone structures, sinusoids capillaries and hematopoietic tissue.

These different phenotypic appearances of the same cell, entitles the a. to suggest that the reticular marrow stem cell can contain a polyvalent genetic information for more cell lines. The continuity of the with multiple genetic information, having a leading part in the bone marrow embryogenesis is made by homeoplastic divisions. An interruption of the sinusoidal microcirculation leads to an intensive homeoplastic division of stem cells, after which through heteroplastic divisions occur osteogenous, angiogenous and hematogenous cell differentiation.

Since these differentiation are taking place firmly in the order mentioned above, these sequences were called: "like a fingerboard phenotypic expression theory" of the polyvalent medullar primitive reticular cell genomus.

Fig.13

Dr. NICOLAE M. CONSTANTINESCU

Medic primar

Doctor in medicină

Valoarea biologică a transplantului autogen de os

EDITURA MEDICALĂ — BUCUREȘTI, 1980

Fig.14

BLOUNT ORTHOPAEDIC CLINIC, LTD.
2040 WEST WISCONSIN AVENUE
MILWAUKEE, WISCONSIN 53233
TELEPHONE (414) 933-1941

ROBERT C. ZUEGE, M.D.
WILLIAM T. DICUSE, M.D.
DAVID L. BECKER, M.D.
WILLIAM B. SMITH, M.D.

WALTER P. BLOUNT, M.D.
IN CONSULTATION
ROBERT H. CASSIDY, M.D.
1918-1974

June 20, 1980

Dr. Nicolae M. Constantinescu
Str. Berzei N. 14, Sect. I
Bucuresti 70. 759
Romania

Dear Dr. Constantinescu:

Thank you for sending me your beautiful monograph on the biologic value of autogenous cancellous bone grafts.

Thirty years ago when there was a great wave of enthusiasm for the use of homo grafts we proved in our Children's Hospital that in fusing the scoliotic spine, autogenous ilium was far superior to any homo-grafts that could be used. When strength was needed, we combined autogenous cortical bone with cancellous bone. At that time considerable research was performed in North America to prove clinically the superiority of cancellous bone.

I know of no studies as detailed and exacting as yours. Your work should be accepted forever as nailing down the cytologic proof that autogenous cancellous bone is vastly superior as graft material.

I am not primarily a laboratory man and at 80 I am getting lazy. Your monograph contains so much that is of value that I shall pass it on to my colleagues in the Medical College of Wisconsin where there is good communication between the orthopaedic department and the various disciplines of laboratory medicine.

In my travels in Europe I am sorry that I have come no nearer Romania than Czechoslovakia, Austria, and Yugoslavia. I know of the excellent work that is done in orthopaedics in your country and I congratulate you upon your contribution.

Best personal regards from all in Milwaukee.

Yours sincerely,

Fig.15

Dear Dr. Constantinescu,

... It was very kind of you to send me a copy of your book on bone grafting and if this ever goes to an English translation please let me know and I will purchase a copy.

The work seems to me to be very important and one point which might interest you is that in my book on total hip replacement published by Springer in 1979 I made the point that ectopic bone following total hip replacement appeared to have been greatly reduced in frequency and amount since I have been taking great precautions to avoid soiling the wound with the contents of the medullary cavity of the femur when reaming this structure for the insertion of cement and the prosthesis.

Kind regards,

Yours sincerely,

Professor Sir John Charnley, C.B.E., F.R.S., F.R.C.S.

Fig.16

THE UNIVERSITY OF NOTTINGHAM
DEPARTMENT OF HUMAN MORPHOLOGY

From:
PROFESSOR R. G. BURWELL
Telephone: 700111 (STD 0602)

UNIVERSITY HOSPITAL & MEDICAL SCHOOL
CLIFTON BOULEVARD
NOTTINGHAM NG7 2UH

Ref: RGB/CEB

13th November, 1980

Dr. N. M. Constantinescu
Bucuresti - sector 1
Str. Berzei nr. 14
70.759
România

Dear Dr. Constantinescu,

Thank you very much for sending me a copy of your book entitled, "Valoarea Biologică a transplantului autogen de os" which I was very pleased to have. You will understand that I have no knowledge of Romanian but I think that this is an admirable work. I do congratulate you on it as a most important contribution to knowledge.

I have been approached by Mr. C. T. Rivington of Abacus Press in connection with the possibility of translating your work into English so that it may reach a greater number of readers. I have written to Mr. Rivington today and made my recommendation that your book should be translated into the English language.

I should be most grateful to receive copies of your published papers to which you refer in your bibliography.

With many thanks,

Yours sincerely,

Fig.17

CENTRE HOSPITALIER DE LUXEMBOURG

4, rue Barblé - Luxembourg

SERVICE DE CHIRURGIE ORTHOPEDIQUE ET TRAUMATOLOGIQUE

Chef de service
Professeur J.Y. de la CAFFINIÈRE

Luxembourg, le 26 mai 1980

Docteur D. CALMES

Monsieur le docteur N.M. CONSTANTINESCU

Mon Cher Collègue et Ami,

J'ai bien reçu votre magnifique ouvrage sur les greffes osseuses autogènes.

Je vous remercie de l'honneur que vous me faites et je vous félicite pour ce travail très important.

Si malheureusement je ne peux comprendre le texte, je perçois l'importance du travail et personnellement je souhaiterais que vous puissiez proposer à vos éditeurs une traduction en langue française. Je fais partie du centre de documentation de la Société Française de Chirurgie Orthopédique et je parlerai de cet ouvrage qu'il faut promouvoir.

Vous savez peut-être que je m'intéresse particulièrement aux greffes autogènes mais sur le point particulier de l'avenir du cartilage articulaire porté par des greffons de taille plus ou moins volumineuse. Je viens moi-même de terminer un travail sur le lapin que je présenterai à Rio de Janeiro à la SICOT en 1981. Peut-être aurais-je le grand plaisir de vous rencontrer et de discuter avec vous.

En attendant cette éventualité je vous prie de croire, Cher Collègue et Ami, à l'assurance de mes sentiments les meilleurs.

Fig.18

UNIVERSITE PARIS VI
FACULTE DE MEDECINE SAINT-ANTOINE
SERVICE DES MALADIES DU SANG
184, RUE DU FAUBOURG SAINT-ANTOINE 75571 PARIS Cedex 12

Professeur Gerard DUHAMEL

Paris, le 2 juin 1980

Monsieur le Docteur Nicolae CONSTANTINESECU
Medic Primar
Str. Berzei nr. 14
BUCURESTI -Sector 1
ROUMANIE 70.759

.....
Il a bien longtemps que les hematologistes s'interrogent sur les relations entre l'os et la moelle, et vous apportez dans ce domaine une importante contribution experimentale.

J'apprécie particulierement votre idee selon laquelle c'est la cellule medullaire qui est initiatrice des vaisseaux et des fibres, car notre experience d'hematologiste montre l'etroite communaute fonctionnelle entre ces trois tissus.

L'observation des processus d'osteo-myelofibrose montre egalement bien la transformation des cellules de soutien en osteoblastes.

Sur tous ces problemes vous apportez des preuves experimentales ingenieuses et je vous en felicite tres vivement.

.....

Fig.19

PROF. DR. HERBERT BEGEMANN
STADT KRANKENHAUS MÜNCHEN-SCHWABING
I. MEDIZINISCHE ABTEILUNG

8 MÜNCHEN 40
KÖLNHER PLATZ 1 24. Juli 1980
TEL. 0890 3 8012 28
Prof. Dr. Be. /oe

Herrn
Dr. Nicolae M. Constantinescu, M.D.
Str. Berzei Sect. I
Bucuresti 70.759
Romania

Sehr geehrter Herr Kollege Constantinescu,
für die Übersendung Ihres Buches „Valoarea biologica a transplantului autogen de os“ und Ihren freundlichen Brief vom 26. Mai 1980 danke ich Ihnen vielmals.

Inzwischen habe ich mich mit Ihrem Buch eingehend beschäftigt und finde Ihre Untersuchungsergebnisse in vielfacher Hinsicht sehr bemerkenswert. Die sehr aufwendige und genaue Arbeit macht durch Implantationen von Bestandteilen des Knochenmarkes deutlich, daß primitive retikuläre Zellen des Markes sowohl Knochenstrukturen wie Kapillaren und blutbildendes Gewebe aufzubauen vermögen. Diese Polyvalenz ist ein wichtiger Befund. Er steht nicht in Widerspruch zu anderen Stammzellbefunden, da auch kinetische Studien auf eine pluripotent-regenerative Rolle „retikulärer“ Zellen hinweisen. So ist diese Arbeit von Bedeutung für praktische Fragen der Osteochirurgie, ebenso wie für die Diskussion theoretischer Konzepte.

Zu Ihrem schönen Buch kann ich Sie daher nur beglückwünschen.

Mit herzlichem Gruß

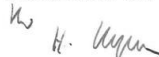

Fig.20

Pe baza celor semnalate mai sus și ținând seama de aprecierile deosebite ale specialiștilor ortopezi și hematologi din centre importante mondiale, conclud că monografia "Valoarea biologică a transplantului autogen de os" de Dr.N.Constantinescu are o valoare excepțională, ca o contribuție de valoare internațională care trebuie cunoscută peste hotare. Cum toți referenții străini regretă că nu au putut urmări bine textul românesc, propun Editurii Medicale să găsească posibilitatea optimă ca monografia să fie tradusă și tipărită într-o limbă de circulație internațională, ca limba engleză. Sînt sigur că difuzarea sa în limba engleză va constitui o contribuție de înaltă ținută științifică în literatura mondială de specialitate.

Prof.Dr.Doc.St.Berceanu

14 februarie 1981

Fig.21

02A/4/11/79

MINISTERUL SĂNĂTĂȚII
EDITURA ESM MEDICALĂ
 Sfirdan nr.5
 BUCUREȘTI — ROMANIA

Către
 I.L.E.X.I.M.
 În atenția tovarășului director
 Gh.Ionescu

În luna martie 1980 Editura medicală a editat lucrarea "Valoarea biologică a transplantului autogen de os" scrisă de dr.N.M.Constantinescu, cuprinzînd cercetări originale prin care se evidențiază aportul celulelor stromale din măduva roșie la osteogeneză pe baza unei iconografii convingătoare, unică în literatura de specialitate.

Lucrarea s-a bucurat de o apreciere unanimă din partea unor personalități de prestigiu din țară și străinătate (anexăm referatul prof.dr.doc.Șt.Berceanu, președintele Societății române de hematologie și scrisorile unor profesori din străinătate ortopezi și hematologi). Intrucît în mai multe scrisori s-a solicitat traducerea lucrării într-o limbă de circulație internațională, propunem editarea ei în limba engleză, ceea ce va da posibilitatea promovării efective a unei cercetări medicale valoroase românești.

Vă rugăm să aveți amabilitatea de a contacta unele edituri americane (Mosby, Saunders, Mc.Graw Hill etc.), ținînd seama de faptul că referințele unor profesori din S.U.A. și Anglia pot fi folosite ca adevărate scrisori de recomandare.

DIRECTOR,
 Prof.dr.I.Teodorescu Bazaru

REDACTOR/șef secție,
 Dr.Emil Lozanu

J. Teodorescu

Fig.22

Butterworths

Telephone: Borough Green (0732) 884567
Telex: 90678
Amsafone: Borough Green (0732) 882442
Telegrams: Butterworth, Sevenoaks, Kent

Your ref:
Our ref: CF/SJ
Tel. ext: 253

Dr N.M. Constantinescu,
Str. Berzei nr. 14
Sector 1
Bucuresti 70759
ROMANIA

27th April, 1981

Dear Dr Constantinescu,

Thank you for your recent letter and for the copy of your book entitled "Valoarea biologica a transplantului autogen de os".

It is evident that this is an important and scholarly work and I must congratulate you on its production. Judging from the comments that you have received from many of the World's leading orthopaedic surgeons, your reputation will be greatly increased by the publication of this work.

You asked whether we would be interested in publishing it in English. I have considered this request carefully and with some regret I come to the conclusion that it would not be possible for us to help you here. We have found in the past that translations are time consuming and expensive for us to undertake, and although we do publish them from time to time, we prefer to do so only when we can see a relatively large market. I am afraid that in the case of your book I do not perceive a market large enough to justify the costs of translation and publication and so we shall have to decline your kind invitation.

This is a personal view and you may find that other publishing houses are more optimistic. I do wish you success elsewhere and I am only sorry that Butterworths are not able to help you in this instance. Thank you for thinking of us.

Yours sincerely,

Charles Fry,
Editor,
Medical Division.

Fig.23

GRUNE & STRATTON, INC.

A Subsidiary of Harcourt Brace Jovanovich, Publishers
111 FIFTH AVENUE, NEW YORK, N. Y. 10003
MEDICAL AND SCIENTIFIC PUBLISHERS

TELEX: DOMESTIC 127681
FOREIGN 243395

CABLE ADDRESS: GRUSTRAT
TELEPHONE: (212) 741-6800

April 3, 1981

Nicolae M. Constantinescu, M.D.
Str. Berzei nr. 14
Sector 1
Bucuresti, Romania 70759

Dear Dr. Constantinescu:

Thank you for writing to ask whether Grune & Stratton might be interested in publishing a translation of your monograph on mechanisms that lead to the development of bone tissue in grafting procedures.

We are not seeking work of this nature to add to our list. Therefore, regretfully, I am returning the materials that you kindly allowed us to review.

Yours truly,

Thomas E. Mackey, Jr.
Senior Vice President

TEM/bb

Fig.24

**HEINRICH HEINE
UNIVERSITÄT
DUSSELDORF**
Die Heinrich-Heine-Universität am WWW

Presse-Archiv

Monatsübersicht

Anzeigen!

2001 . 09

Volltextsuche

Finden!

nur Kurztex durchsuchen

Eingaben mit »OR« verknüpfen

Suchbereich einschränken

von _____ JJJJMM

bis _____ JJJJMM

▪ **Verzeichnis sämtlicher Pressemeldungen**

▪ **Pressestelle**

INFORMATION
Systematischer Überblick / Adressen
Namen, Organisationen, Einrichtungen
Pläne, Fakten.

STUDIUM
Informationen über das Studium an der
Medizinischen Fakultät

Nr. 192 / Düsseldorf, 24.08.2001

Kardiologie:
Erfolgreiche Stammzellbehandlung bei Herzinfarkt

An der Heinrich-Heine-Universität gelang jetzt erstmals die Behandlung eines Herzinfarktpatienten mit eigenen Stammzellen. Der Düsseldorfer Kardiologe Prof. Dr. Bodo Eckehard Strauer und sein Team behandelten einen 46-jährigen Infarktpatienten. Bei der Nachuntersuchung nach 10 Wochen war eine deutliche Verbesserung der Herzfunktion nachzuweisen.

Der Patient erkrankte im März an einem schweren Herzinfarkt, der große Teile der Muskelwand der linken Herzkammer zerstörte. Vier Tage nach dem Infarkt entnahmen die Ärzte dem Patienten Knochenmark. Der Eingriff geschah unter örtlicher Betäubung mittels der üblichen Beckenkammppunktion. Die entnommenen Stammzellen wurden außerhalb des Körpers konzentriert und am nächsten Tag über die den Herzinfarkt versorgende Arterie gespritzt. Mit Hilfe einer Ballondilatation, bei der man den arteriellen Blutstrom kurz-fristig blockiert, wurden mit leichtem Überdruck die Stammzellen in die Infarktarterie injiziert und damit transplantiert. So konnten die Stammzellen in den abgestorbenen Bereich des Herzmuskels gelangen. Strauer vermutet, daß sich die Stammzellen dort in Herzmuskelzellen verwandelten und den Wiederaufbau der Herzwand vorantrieben. Da bislang keine Gewebeproben aus dem Herzmuskel entnommen wurden, läßt sich die Vermutung nicht beweisen, anders sei die deutliche Verbesserung des Gesundheitszustands des Patienten jedoch nicht zu erklären, so Strauer. "Bereits zehn Wochen nach der Tfsplantation hatte sich die Infarktgröße um fast ein Drittel verringert, auch die Herzleistung hat sich deutlich gebessert."

Nach dem ersten erfolgreichen Eingriff wurden sechs weitere Patienten mit eigenen Stammzellen behandelt, alle mit gutem Ergebnis.

Prof. Dr. Strauer und seinem Team gelang damit die weltweit erste intrakoronale Stammzelltransplantation, d.h. eine Transplantation bei geschlossenem Brustkorb.

Victoria Stachowicz

Fig.25

Intrakoronare, humane autologe Stammzelltransplantation zur Myokardregeneration nach Herzinfarkt

B. E. Strauer¹, M. Brehm¹, T. Zeus¹, N. Gattermann², A. Hernandez J., R. V. Sorg³, G. Kögler³, P. Wernet³

¹Klinik für Kardiologie, Pneumologie und Angiologie

²Klinik für Hämatologie, Onkologie und Klinische Immunologie

³Institut für Transplantationsdiagnostik und Zelltherapeutika Heinrich-Heine-Universität Düsseldorf

Myocardial regeneration after intracoronary transplantation of human autologous stem cells following acute myocardial infarction.

Objective: The regenerative potential of human autologous adult stem cells on myocardial regeneration and neovascularisation after myocardial infarction may contribute to healing of the infarction area. But no clinical application has previously been reported. We here describe for the first time the results of this method applied in 2 patient who had sustained an acute myocardial infarction.

History and clinical findings: 14 hours after the onset of left precordial pain a 46-year-old man was admitted to our hospital for interventional diagnosis and treatment. Coronary angiography demonstrated occlusion of the anterior descending branch of the left coronary artery with transmural infarction. This was treated by percutaneous transluminal catheter angioplasty and stent placement.

Therapy and result: Mononuclear bone marrow cells of the patient were prepared and 6 days after infarction 1,2 x 10⁷ cells were transplanted at low pressure via a percutaneous transluminal catheter placed in the infarct related artery. Before and 10 weeks after this procedure left ventricular function, infarct size, ventricular geometry and myocardial perfusion were measured by ²⁰¹thallium SPECT both at rest and on exercise, together with bull's-eye analysis, dobutamine stress echocardiography, right heart catheterization and radionuclide ventriculography. At 10 weeks after the stem cell transplantation the transmural infarct area had been reduced from 24.6" to 15.7% of left ventricular circumference, while ejection fraction, cardiac index and stroke volume had increased by 20-30%. On exercise the end diastolic volume had decreased by 30% and there was a comparable fall in left ventricular filling pressure (mean pulmonary capillary pressure).

Conclusion: These results for the first time demonstrate that selective intracoronary transplantation of human autologous adult stem cells is possible under clinical conditions and that it can lead to regeneration of the myocardial scar after transmural infarction. The therapeutic effects may be ascribed to stem cell associated myocardial regeneration and neovascularisation.

Fig.26

Dear Professor Constantinescu:

I have received your E-mail of September 19, 2001 and I understand your disappointment concerning the lack of attention given to your work by foreign investigators. Moreover, I fully agree with you that scientific work published in Romania has little chance of becoming generally known and accepted. Somehow Romanian scientists should always make an effort to publish their work in a language of general circulation such as English.

What can be done to repair the damage in your specific case? Perhaps you should send your book (Valoarea Biologica A Transplantului Autogen De Os) to Dr. Bodo Strauer at his Dusseldorf address highlighting the passages dealing with pluripotent, primitive tissue cells (now generally known as stem cells) and ask him to refer to your hypothesis and findings in his future work. This may oblige him to acknowledge your work in the future. But you can also write a letter to the editor of the journal in which Bodo Strauer's article was published and request that it be published under the "Letters to the Editor" section used in many journals. As insurance against lack of any attention, the same letter should be sent in copy to two or three editors of the same journal whom you consider knowledgeable in matters concerning pluripotent stem cells.

I don't know if you have published the experiments mentioned in the newspaper article mentioned in your letter. If not, they should be published as soon as possible (in English).

You may not get much of a response to these letters but it is definitely worth trying.

Best regards and many good wishes,

George E. Palade, M.D.

Fig.27

(META-) COGNIȚIE SPECIFICĂ ÎN EDUCAȚIA ANTREPRENORIALĂ ȘI DIGITALĂ

Prof. univ. dr. Octavia Costea
Universitatea Creștină Dimitrie Cantemir

Abstract: Our work is based on the concept of *meta-cognition* consisting of both (meta-)cognitive knowledge and (meta-) cognitive experiences or process. (Meta-) cognitive knowledge refers to acquired knowledge about cognitive processes, knowledge that can be used to control cognitive processes. We use the Flavell concept and we discuss around the formalisation of project experience *Economy based on Knowledge*, dividing meta-cognitive approach into three categories - knowledge of person variables, strategy variables and task variables. The relevant and rich specificity of (meta-) cognitive for digital and entrepreneurial education is acquired along the projects and cooperation among the participants, face to face or on line, in this above mentioned project..

Key-words: (meta-)cognition, digital and entrepreneurial education, knowledge of person variables, strategy variables, task variables.

Post-modernismul a realizat schimbarea noțiunii “științei” comportamentului sau a minții și caută să re-descrie limitele științelor umane. Presupusa deplasare a conceptului umanist de persoană/personalitate, înțeleasă în dimensiunea sa biosocială, este cauzată de și printr-un concept mai idealist al abstractului de “subiectivitate” ca un loc sau un spațiu în limbaj sau în alte sisteme semiotice sau procese. În istoriografie, conceptul de *poziție socială*, articulat și dezvoltat ulterior, poate servi drept relație, conceptul de *rol social* asumat este configurat ulterior în mai multe direcții: școala germană de teoria receptării, școala de psihologie fenomenologică americană cu trimitere punctuală la interacțiune socială, pragmatism, etnografia comunicării, precum și lingvistica textuală din Franța sau lingvistica funcțională din România.

1. Cogniție și metacogniție în postmodernism

În acest context, cogniția și metacogniția capătă noi valențe în relație cu practica socială. Pornim de la termenul *metacogniție*, asociat cu John Flavell, (1979)¹. Metacogniția constă atât în cunoștințe metacognitive, cât și în experiențe metacognitive sau în procesare: în cazul nostru, accesare de proiecte cu surse de finanțare pentru școlile din zone defavorizate sau rurale din rețeaua proiectului *Economia bazată pe cunoaștere*. Cunoștințe metacognitive se referă la cunoștințele dobândite despre procesele cognitive și experiențiale, cunoștințe care pot fi folosite pentru a controla procesele cognitive și practica (în cazul nostru, antreprenorială

1 Flavell, J. H., (1979), *Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive-developmental inquiry*. *American Psychologist*, 34.

și digitală). Cunoștințele metacognitive se împart în trei categorii: **cunoașterea de variabile personale, variabile de strategie și variabile de activitate**. În procesul de cunoaștere, omul se lasă condus treptat sau antrenat fie de experiențele sale anterioare de viață sau de învățare, fie de motivații de moment. Ceea ce înseamnă că cel care învață este angajat într-un proces de validare și de producere a unui sens, considerat o construcție, pentru că este vorba de a proceda, pe etape, la un demers structurat pe înțelegere și pe interpretare.

Datele pe care le-am formalizat sunt prelevate din stagiul de formare a profesorilor pentru scriere de proiecte cu surse de finanțare, desfășurat în cadrul proiectului *Economia bazată pe cunoaștere* susținut de Ministerul Comunicațiilor și Societății Informaționale, Guvernul României și Banca Mondială, 2011 - 2012².

Ipoteza de la care am pornit a fost una de construcție, și anume, cogniția și metacogniția devin specificate și specifice prin pragmatism în educația antreprenorială și digitală. Dar, pentru a atinge punctul optimal al realizării unei situații de învățare în domeniul educației antreprenoriale și digitale, este nevoie să reconsiderăm atât condițiile interne și externe ale cogniției, cât și pe cele contextuale. Problema abordată ne situează într-un perimetru interesant de discuție: **cogniție – metacogniție – cogniție specifică**.

2. Cunoașterea variabilelor personale

Factorii care contribuie la stabilirea fizionomiei sociale a tinerilor sunt: familia, activități școlare, jocuri și tovarăși de grup, apartenența la grupări de orice natură, ordinea socială. Factorii de ordine internă se combină întotdeauna cu factorii externi, dar elementele însușite din afară, în comportamentul social, sunt mai importante decât fondul intern. Factorii externi sunt: raporturi dintre succesul școlar și originea socială a tinerilor, factori de organizare a școlii, elemente ale mediului material și uman, raportarea la aspecte actuale ale școlii, adaptarea la conținutul civilizației actuale, formarea spiritului democratic, orientarea școlară și profesională, gradul de explorare a mediului. Toate aceste aspecte complexe, complementare educației, sunt atinse și prin învățarea teoretică și practică prin cooperare. **Pentru adulți, luăm în calcul, de asemenea, și caracterul**. Acesta conține o formă specifică de inteligență, parțial determinată genetic, parțial dezvoltată prin educație și prin relațiile sociale. Credem că este necesar să acceptăm ideea și să lucrăm la instrumente de evaluare și de dezvoltare a caracterului ca formă de inteligență, tot la fel cum facem pentru inteligența cognitivă sau emoțională. Aceasta contribuie la o lărgire a sferei de educație, la creșterea calității vieții sociale, la aprofundarea și la cultivarea atașamentului față de valori, deoarece individualismul promovat de ideologiile actuale a atins stadiul unui egocentrism generalizat. Deschiderea către celălalt și către problemele globale devine – în pofida multelor discursuri demagogice – tot mai superficială și neasumată pragmatic în viața cotidiană ca mod de a trăi. **Fiecare individ, în parte, fiecare familie, fiecare societate și omenirea în ansamblu ar avea de câștigat dacă am investi în această capacitate valorică - inteligența caracterială**. În procesul

² Sursa: www.ecomunitate.ro, accesat 10.09.2012.

pragmatic de specificare a inteligenței teoretice și practice, a inteligenței valorice caracteriale, urmărind stadiile de dezvoltare a personalității pe variate paliere:

Tabel 1 - Niveluri de dezvoltare a personalității umane

Dezvoltare Vârstă	Domeniul cognitiv	Domeniul social	Domeniul psihosocial	Domeniul moral	Domeniul cunoașterii de sine	Domeniul de relaționare
0						
1	Operații senzoriale					
2	Perioada preconceptuală					
3						
4	Perioada intuitivă					
5		Stadiul presocial	Inițiativă	Recompensă Pedeapsă	Stadiu elementar	Asistență cu sens unic
6						
7	Perioada operațională concretă	Explorarea factorilor de presocializare	Activitate			Cooperare
8						
9				Relativism Utilitarism		
10						
11						
12	Gândirea abstractă		Identitate		Stadiu situațional	Reciprocitate
13				Concordanță interpersonală		
14		Organizarea conștientă a relațiilor sociale				
15				Lege și ordine	Model interior	
16					Proces	
Vârsta adultă			Intimitate Generativitate	Contract social Principii etice		

Metodele de educație fac parte din **condițiile externe ale învățării**, care determină eficiența procesului de învățare. Metoda de bază, pe care, de altfel, a evoluat și umanitatea, este **metoda proiectului**.

3. Cunoașterea variabilelor contextuale ale strategiei

Strategia UE pentru dezvoltare durabilă, ce reprezintă fundamentul *Strategiei naționale a României*³ în domeniu, completează *Strategia de la Lisabona* și este un catalizator pentru cei care elaborează politici publice și pentru opinia publică, în scopul schimbării comportamentului în societatea europeană și, respectiv, în societatea românească, precum și a implicării active a factorilor decizionali, publici și privați, a cetățenilor, în elaborarea, în implementarea și în monitorizarea obiectivelor dezvoltării durabile. În acest context, educația formală / non formală / informală din și înspre școală capătă noi dimensiuni, definite prin indicatorii de durabilitate în profil local.

Principiile care stau la baza formulării durabilității în profil local sunt: egalitate și incluziune socială (în proiectul mai sus amintit, și e-incluziune); guvernare locală / atribuire de putere / democrație; relații locale / globale; economie locală; protecția mediului; moștenirea culturală / calitatea construirii mediului.

Indicatorii pentru un profil local de durabilitate⁴: satisfacție cetățenească în comunitatea locală; contribuție locală la schimbările societale și globale; mobilitate locală și transport de persoane; disponibilitatea publicului local, arii deschise și servicii; calitatea aerului local; traseul zilnic al copiilor la și de la școală; management durabil al autorităților locale și antreprenoriat local; poluare sonoră; folosirea resurselor de subzistență; produse de promovare a durabilității.

Proiectul *Economia bazată pe cunoaștere* a vizat, în special, **conținuturi de educație pentru dezvoltare durabilă în profil local**. Acestea sunt transversal integrate în sisteme educaționale formale, non formale și informale pe trei dimensiuni: **socioculturală, ambientală și economică**.

- Conținuturi de educație socioculturală pe teme locale și universale, precum: drepturile omului, pacea și securitatea oamenilor, egalitatea sexelor, diversitate culturală, educație interculturală, educație pentru sănătate și pentru calitatea vieții, educația pentru timpul liber, buna guvernare (transparența, exprimarea liberă a opiniilor, libertatea expresiei, contribuția la formularea politicilor), educația pro-patrimoniu și pentru memoria locală;
- Conținuturi de educație ambientală (în și pentru mediu): protecția mediului în procesul de dezvoltare; calitatea mediului; conservarea, protecția și ameliorarea sa devin scopul dezvoltării; educația pentru regenerarea mediului natural; educația pentru reciclarea și re folosirea materialelor;
- Conținuturi de educație și de formare tehnică și profesională prin competențe și pro-atitudini: a avea înțelegere a realității lumii pentru sine și pentru alții; a poseda cunoștințe generale și a se specializa într-un domeniu de activitate dat; a continua să înveți și a urmări educația pe tot parcursul vieții într-o societate care învață; abilități și aptitudini de a lucra singur sau în echipă cu

3 *** *Strategia de dezvoltare durabilă a României*, www.ndsc.ro, accesat la data de 10.09.2012.

4 *** (2003), European Common Indicators, Towards a Local Sustainability Profile, European Commission.

alții, cu integritate și cu cinste, făcând dovada de onestitate, de punctualitate și de responsabilitate; a se adapta situațiilor diverse; a cunoaște și a înțelege probleme și dificultăți; a face dovada de creativitate și de gândire critică pentru a găsi soluții; a rezolva conflicte fără recurs la violență; etica este în mijlocul dezvoltării durabilității sociale.

Tratatul de la Lisabona (2007), ratificat de toate țările membre ale Uniunii Europene, inclusiv, România, *Inițiativa i2010* și *Declarația de la Riga* (2006) sunt documentele care asigură cadrul **trecerii de la societatea informațională la societatea cunoașterii**. Un manifest și, totodată, important studiu și plan strategic, este agenda politică a următorilor cinci ani pentru *viitoarea societate europeană a cunoașterii*. Europa încearcă să-l facă aplicabil culturilor sale, păstrând intactă individualitatea umană, dar redefinind societatea în ansamblul ei. Activitatea educativă non formală / informală este o dimensiune semnificativă a politicilor naționale și europene, iar acestea sunt complementare educației formale, sunt în relație cu formarea formatorilor, cu piața muncii, cu integrarea socială și cu voluntariatul. Educația formală și educația non formală / informală se bazează pe principiul de dezvoltare a sistemelor relaționate de cunoștințe, de abilități și de competențe, precum și de formare. Pe de altă parte, educația pe tot parcursul vieții și educația peste tot vizează, în principal, dezvoltarea locală.

Indicatorii post-Lisabon (Agenda 2020)⁵ propuși instituțiilor interesate pentru experimentare, schimbare și formare - rezultat al metodologiei europene - sunt agregați și aplicabili pentru spațiul european până la nivel național. Propunerile de **indicatori de durabilitate în profil local** sunt agregați și aplicabili pentru spațiul local spre nivelul național, regional, european și global.

Din perspectiva educației pe tot parcursul vieții, întreaga societate este implicată în dezvoltare, atât ca furnizor, cât și ca beneficiar de învățare și de educație. Experiența istorică a României arată că resursele umane constituie cea mai importantă sursă de productivitate și de progres pentru civilizație. Dezvoltarea dinamică locală se regăsește mai repede și mai direct la nivel individual și impulsionează dezvoltarea lentă globală de la nivel societal și european. Procesul de implementare devine succes dacă se iau în calcul raportul dintre instituția educațională, economie și societate. Această conexiune vizează următoarele puncte: **dezvoltarea descentralizării și a autonomiei; coordonarea diferitelor sisteme și subsisteme; introducerea unor măsuri de sprijin prin creșterea și prin diversificarea posibilităților de acces.**

Armonizarea acțiunilor, coeziunea actorilor și a inițiativelor implicate din perspectiva învățării pe tot parcursul vieții și a învățării peste tot se realizează pe două paliere: **adaptarea** formatorilor activi existenți la obiectivele de proces educațional; **integrarea** tuturor actorilor sociali și a nivelurilor de gestiune ale ofertelor de educație non formală în procesul de dezvoltare a societății învățării: strategii, programe, concepție, gestiune.

5 *** (2008), *Progress towards the Lisbon objectives in education and training - Indicators and benchmarks*, European Commission.

Economia bazată pe cunoaștere⁶

Economia bazată pe cunoaștere este un concept complex și multifacțat, specific pentru dinamismul realităților post-moderne, a cărui esență este **folosirea tehnologiilor cunoașterii pentru a produce beneficii economice**. *Economia bazată pe cunoaștere* este formată dintr-o varietate de componente: informație de calitate, canale adecvate pentru acces și diseminare, participare la toate nivelurile sociale, educarea utilizatorilor, utilizarea resurselor eco-eficiente, investiție în capitalul social, conectivitate și infrastructură competitivă, costuri mai mici, eficiență mai mare, servicii publice inteligente, incluziune socială prin TIC, un acces direct și colaborare la piața globală de conținut (inteligenta colectivă), sprijin pentru întreprinderile mici și mijlocii, dezvoltarea domeniului cercetării pentru inovarea continuă a capitalului de cunoaștere. Obiectivul final al unei economii bazate pe cunoaștere este creșterea produsului intern brut prin investiția în capitalul uman care, cu ajutorul tehnologiei informației și al instruirii, învață să genereze și să exploateze cunoașterea.

3. Variabile de activitate: integrarea competenței digitale și antreprenoriale⁷

În accepțiunea Comisiei Europene, competențele – cheie reprezintă un pachet multifuncțional, transferabil de cunoștințe, deprinderi (abilități) și atitudini de care au nevoie toți indivizii pentru împlinirea și dezvoltarea personală, pentru incluziune socială și inserție profesională. Cele 8 domenii de competențe-cheie (comunicarea în limba maternă, comunicarea în limbi străine, competențe în matematică, științe și tehnologii, competențe de utilizare a noilor tehnologii ale societății informaționale, competența de a învăța să înveți, competența civică și socială, spirit de inițiativă și antreprenoriat, sensibilizare culturală și exprimare artistică) potențează 3 aspecte la nivel de persoană: **capital cultural** (asigurând împlinirea personală și dezvoltarea de-a lungul vieții); **capital social** (cetățenia activă și incluziunea); **capital uman** (posibilitatea de angajare într-un loc de muncă a fiecărei persoane).

Referindu-ne la **competența digitală** (abreviat, TSI – *tehnologia societății informației*), aceasta implică utilizarea critică și responsabilă a mijloacelor media și de comunicare în educație, în procesul muncii și în timpul liber. Ea vizează, în special, dezvoltarea gândirii critice, a comunicării și a gestionării informației la standarde înalte.

3.1. Utilizarea TIC

Utilizarea instrumentelor TIC comportă două aspecte: crearea mediilor de învățare; integrarea competenței digitale.

6 Sursa : www.ecomunitate.ro, accesat la data de 10.09.2012.

7 *** (2004), Competențele cheie pe tot parcursul vieții. Cadrul European de Referință, Comisia Europeană.

Crearea mediilor de învățare

- (a) **Mediul de gestiune a informației** presupune o triplă congruență de factori: suport electronic, prelucrare și centralizare de date pe care utilizatorul o poate folosi pentru a cataliza procesul de învățare.
- (b) **Mediul de formare tutorială** sprijină beneficiarii individuali pe care îi identificăm capabili de autoformare prin selectarea informației și a consilierii didactice *on line*, accesibile și impersonale, preluate dintr-un meniu oferit de coordonatorii de tutoriat. Atributele sunt de gestionare a resurselor de învățare care să fie ușor de folosit, mai explorative decât negocierea nevoilor individuale de la nivelul formării directe dintr-un stagiu, ca și de **conectare la o comunitate virtuală profesională**. Modalitățile predominante de influență asupra competențelor necesare practicienilor sunt legate de formatul didactic și / sau tutorial. Atunci, abilitățile implicate în dezvoltarea și în utilizarea platformelor e-learning devin importante și complementare acelor implicative de tipul formării prin stagiu. **Resursele web** pot asocia folosirea **videoconferinței, a skype-ului, a dropbox-ului și a altor rețele de comunicare** pentru transmiterea bunelor practici oriunde. Această temă, din punctul nostru de vedere, este recurentă, oricând și oriunde practicile evoluează. De asemenea, **serviciile de e-mail, de face-book, de twitter** sunt locații asociate de dialog, servesc ca o parte a sistemelor de tutoriat în gestiunea proiectelor. Mediul de formare tutorială solicită abilități critice necesare pentru a selecta, a ierarhiza și a arhiva materialele profesionale și adiacente demersurilor didactice, operarea cu pachete software profesionale, ethosul participării pe cale electronică.
- (c) **Mediul de învățare** asociat procesului cognitiv, de integrare TIC pe **etape de eveniment** : (1) captarea atenției; (2) informarea utilizatorilor privind obiectivele; (3) stimularea reapelării cunoașterii prioritare; (4) progresul conținutului; (5) progresul ghidării învățării; (6) utilizatorii demonstrează o nouă înțelegere; (7) progresul feed-back-ului; (8) evaluarea performanței; (9) progresul retenției și al transferului.
- (d) **Mediul de învățare socială și de incluziune digitală** se dezvoltă, mai ales, în proiecte. **Faza inițială** este legată de dimensiunea externă a proiectului – de aici, activitatea perseverentă a coordonatorului și a operatorilor de a determina pro-atitudini și de a sensibiliza pentru proiect. **Faza mediată și finală** este o dimensiune proiectivă, transformatoare de sens comun și comunitar, realizată, mai ales, pe suport TIC. Sensul este localizat într-un proces: negocierea sensului se realizează în proiect. Experiența umană ne demonstrează evoluția prin pertinenta sensului. **Proiectul ca formă de învățare** structurează experiențe, conferă un sens comun și comunitar, are nevoie de un suport de comunicare, direct sau *on line*. Interesantă, în proiect, este fuziunea dintre cele două modalități de comunicare, față în față și *on line*, prin care comportamentele se modelează.

3.2. Competențe antreprenoriale și digitale integrate

Practica socială devine o sursă de coerență a comunității prin trei dimensiuni de relație:

- Angajament reciproc, parteneriat, care nu înseamnă numai rețea sau echipă;
- Proximitatea generează parteneriat: de aici, importanța culturii vecinătății într-un proiect comunitar;
- Un repertoriu împărtășit *direct și on line* de toți conferă **specificitate și brand pentru comunitate**.

Formalizarea datelor din proiectul mai sus amintit a scos în evidență necesitatea integrării competenței antreprenoriale pe următoarele paliere:

Tabel 2 - Competențe antreprenoriale integrate

Competențe comune generale / Competențe specifice
A. Competențe digitale
<ul style="list-style-type: none">• Căutarea, colectarea și procesarea informației• Înscrierea pe platforme de proiect• Familiarizarea cu tehnici de marketing și de brand online• Accesarea, explorarea și utilizarea serviciilor de pe Internet• Folosirea TIC pentru a sprijini o gândire critică, creativitatea și inovația
B. Competențe sociale și civice
<ul style="list-style-type: none">• Identificarea de parteneri locali și internaționali• Valorificarea de strategii de incluziune și de incluziune digitală• Cunoașterea modalităților de asigurare a sustenabilității în dezvoltarea școlii și a comunității locale
C. Competențe antreprenoriale
<ul style="list-style-type: none">• Identificarea surselor de finanțare• Gestionarea resurselor din școli și din comunități locale• Stabilirea scopului și obiectivelor proiectului, pornind de la analiza nevoilor și a aspirațiilor locale• Planificarea activităților și a produselor proiectului• Gestionarea utilizării costurilor și a resurselor operaționale pentru proiect• Gestionarea performanței și riscurilor (indicatori și obstacole)• Cunoașterea tehnicilor de evaluare• Planul de afaceri
D. Competența de exprimare culturală
<ul style="list-style-type: none">• Valorificarea elementelor de specificitate locală• Cunoașterea tehnicilor de marketing și de brand• Construirea mesajelor de marketing pentru proiect

4. Concluziile studiului nostru au evidențiat **un traseu epistemologic care devine specific prin educația antreprenorială și digitală** – învățarea devine mai motivantă și potențată prin construcția practică de proiect și prin activitatea în echipă, deoarece se câștigă:

- Construcții cognitive individuale și de grup: dobândire de noi competențe specifice, schimbare de comportamente de învățare, dezvoltare personală, reușită;
- Construcții socio-cognitive individuale și de grup: elemente de e-incluziune și de incluziune socială, învățare antreprenorială, tehnici de marketing, economie bazată pe cunoaștere inteligentă și integratoare;
- Construcții socio-afective individuale și de grup: exerciții de încredere în forțele proprii, stima de sine, etica în social și în utilizarea TIC, satisfacție, entuziasm și emulație, activitate și solidaritate de grup;
- Exerciții de convergență și de aderență la valorile actuale prin realizarea de proiecte comunitare:
 - Valori individuale: libertatea, expresia personală, proprietatea vs. / valorile colective: relația de membru, apartenența, ordinea socială;
 - Valori materialiste: banii, munca productivă, coeziunea socială, autoritatea, munca, bunăstarea vs./ valorile post-materialiste: timpul liber, munca voluntară, educația pentru toți, e-incluziune și incluziune socială, toleranță și reciprocitate, interculturalitate.
- Validare a modelului antropocentric și educativ european al școlii prezente în comunitate, teoretizat și de Spiru Haret și de N. Iorga, este model activ și emergent de dezvoltare locală;
- Validare concretă a modelului de dezvoltare locală din planul comprehensiv spre planul de decizie pe baza tendințelor viguroase de schimbare: criticism, istoriografie de concepte, comportamentism, învățare inteligentă TIC (învățare analogică, transductivă).

BIBLIOGRAFIE

1. *** (2004), *Competențele cheie pe tot parcursul vieții, Cadrul european de referință*, Comisia Europeană.
2. *** (2006), *Classification of learning activities – Manual European Communities*, European Commission.
3. *** (2008), *Progress towards the Lisbon objectives in education and training - Indicators and benchmarks*, European Commission.
4. *** *Strategia de dezvoltare durabilă a României*, www.ndsc.ro, accesat la data de 10.09.2012.
5. *** *www.e-comunitate.ro*, accesat la data de 10.09.2012.
6. Costea, Octavia (coord), (2009), *Educația nonformală / informală. Realități și perspective în școala românească*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
7. Costea, Octavia (coord), (2010), *Metodologia implementării competențelor cheie în curriculum aplicat*, CD. București, ISE.
8. Flavell, J. H., (1979), *Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive-developmental inquiry*. *American Psychologist*, 34.

ANTROPOLOGIE ȘI INTERDISCIPLINARITATE

Ilie CREȚU ing/arhExpert UE

Hanna-Karina Kozma - Academia de Arte vizuale și aplicate Strassbourg-Franța.

REZUMAT:

Stilul *Barocco* sau *Baroque* așa cum l-am preluat noi din italiană și portugheză, respectiv din franceză și engleză *Baroque*, desemnează simultan o perioadă în istoria europeană, dar și un curent artistic care a fost generat în Roma, Italia, în jurul anilor 1600, un stil care a migrat ulterior, relativ rapid, și în celelalte țări și culturi europene, care l-au asimilat relativ rapid. De pe bătrânul continent, migrația a continuat apoi și în cele două Americi, dar și în alte părți ale lumii. Este un stil clar reprezentat în arhitectură, dar și în dans, filozofie, mobilier, muzică, literatură, pictură, sculptură și teatru.

În mobilier se regăsește în special în Franța, în perioada Regelui Soare (Ludovic al XIV-lea); în pictură a fost adoptat de către toate marile școli de pictură europene; în sculptură a fost prezent în special în Italia, Germania, Austria, Anglia și Cehia de azi, dar și în alte culturi; în muzică s-au creat compoziții de către toate marile școli muzicale ale Europei – în cea italiană, austriacă și germană inventându-se chiar un nou gen muzical, opera.

Barocul, ca modalitate artistică, a excelat în arhitectură între 1600 și 1780 în întreaga Europă, având o revitalizare ulterioară în decursul secolului al 19-lea, care s-a extins și spre România, a reînflorit până în anii premergatori Primului război mondial; atunci vorbim despre influența lui în construcțiile eliditare, dar și în laturile artelor plastice însoțitoare.

Distingem influențe spre trei direcții bine definite:

- *Arhitectură eclezială*, și în acest sens, pe teritoriul României putem exemplifica cu edificii ecumenice edificatoare, precum sunt: Biserica Iezuiților din Cluj, Catedrala Sfânta Treime din Blaj, Catedrala Nașterea Sf. Ioan din Arad, Biserica Sf. Ioan Botezătorul din Târgu Mureș, Biserica cu Lună din Oradea.
- Altă influență o întâlnim în *arhitectura laică*, iar aici este suficient să exemplificăm cu: Palatul Brukenthal din Sibiu, Palatul Baroc din Oradea, Case în stil baroc din Turda sau Casa Karácsonyi din Gherla.
- Ultimul tip de influență barocă o identificăm în *arhitectura de tip militar* pentru care aducem ca argument Cetatea Alba Iulia și Cetatea Aradului.

Indiferent de domeniul în care se regăsește, stilul baroc se caracterizează prin utilizarea exagerată a mișcării și a clarității, respectiv a bogăției folosirii detaliilor. Toate aceste elemente sunt folosite de către artiștii genului baroc pentru a produce momente de tensiune, dramă, exuberanță și grandoare în privitor, ascultător și/sau participant la actul de cultură.

Palatul Brukenthal din Sibiu

Palatul Brukenthal din Sibiu este un model baroc interesant, atât referitor la cadrul artistic, cât și la contextul istoric-social în care a apărut. Numit Guvernator al Marelui Principat al Transilvaniei, funcție pe care a ocupat-o între anii 1777 și 1787, Samuel von Brukenthal a construit la Sibiu un palat în stilul Barocului Târziu, după modelul palatelor vieneze.

Palatul Brukenthal este unul dintre cele mai însemnate monumente în stil baroc din România, construirea clădirii petrecându-se în etape, între anii 1778 –1788.

Edificiul a fost ridicat pentru a servi drept reședință oficială a baronului și sediu al colecțiilor sale. Fațada principală a palatului, ieșită mai în față în comparație cu frontul celorlalte clădiri din piață, este o realizare târzie, într-un stil Baroc auster. Elementul central al fațadei este ancadramentul de piatră al portalului, susținut de coloane deasupra cărora se ridică antablamentul.

Ancadramentul este decorat cu elemente de plastică precum blazonul aurit al lui Samuel von Brukenthal și alte elemente decorative baroc: urne, rozete și festoane. Portalul principal se deschide spre pasajul de trecere (compartimentat în trei travee) prin care se poate accede în curtea palatului.

Palatul construit de către Samuel von Brukenthal are un plan dreptunghiular, închizând între laturile sale o curte interioară. Un al doilea portal se află în fundalul primei curți. Deși are un concept similar cu cel al primului portal, este susținut de atlași, iar nu de coloane. Prin acest portal se face trecerea în curtea a doua, unde inițial se aflau grajdul și alte anexe gospodărești.

Modelul baroc transilvănean este aparte celui din Țările Române. Barocul în societatea românească, în secolul XVII, are o fațetă postbizantină și se prelungește în secolul următor, în primele două decenii, sub forma unui gust pronunțat pentru morfologii orientale. Luxul, fastuosul, strălucitorul, redundanța, emotivitatea, elitismul, sunt numai câteva din caracteristicile unui stil care face școală în Țările Române, prin excepționala concurență a unei elite nobiliar-intelectuale și a unor domni favorabili artei și culturii.

Creșterea presiunilor exercitate de Poarta Otomană va coincide, în secolul al XVII-lea, cu o explozie de fast, de natură compensatorie.

Fundalul general pe care s-au profilat manifestările artistice din această perioadă l-a constituit situația dificilă a Țărilor Române. În timp ce Transilvania, slăbită de luptele conduse de magnați, a fost ocupată de Habsburgi în 1687, pierzându-și autonomia, Moldova și Țara Românească au fost, la rândul lor, tot mai aservite Porții.

În schimb, secolul al XVII-lea a reușit într-o oarecare măsură să compenseze printr-o sinteză culturală largă: Grigore Ureche, Miron Costin, Varlaam, Dosoftei, Radu Greceanu, Radu Popescu, Nicolae Milescu, Antim Ivireanul. Secolul abundă în *homines novi* ce nu mai sunt, ca în epoca precedentă, rarități. Movileștii (Jeremia, Simion, Mihail, Constantin și Petru), apoi Miron Barnovski, Anastasie Crimca, Radu Mihnea, Alexandru Iliăș, Vasile Lupu, Udriște Năsturel, Constantin Brâncoveanu și mulți alții reprezintă un mecenat care promovează regimul nobiliar. Arta plastică se racordează și ea în acest secol la marile stiluri internaționale, manierism și baroc, prin prezența unui stil emblematic pentru o nouă stare de spirit și pentru un nou gust estetic: barocul postbizantin. Impulsurile vin dintr-o Polonie, ea însăși în multe privințe orientalizată, sau dintr-un Istanbul cosmopolit, greco-otoman, influențat la rândul său de Occident. În mod paradoxal, tocmai legăturile mai strânse cu orașul de pe Bosfor, la ora aceea loc de întâlnire a unor elemente din cele două mari zone de civilizație Occident și Orient, au făcut ca Principatele Române să devină mai

deschise față de ideile în circulație din Apus. La rândul lor, limba și cultura greacă, cu puternicul lor fundament bizantin infiltrate masiv în Țările Române, vor vehicula și ele idei, concepții și soluții artistice din Occident și Orient deopotrivă. Principatele vor strânge ele însele relații directe cu Recipospolita poloneză, în timpul Movileștilor mai cu seamă, cu statul moscovit, de unde Vasile Lupu își procură meșteri zugravi pentru ctitoriile sale și, mai ales, cu Veneția, unde Constantin Brâncoveanu face depuneri la băncile Serenissimei, în timp ce un boier ca stolnicul Cantacuzino își face studiile la Padova.

Tot acum, în secolul al XVII-lea, capătă consistență și coerență în istoria culturii continentului cele două forme de expresie distincte și majore care aveau să aibă mult mai târziu și conotațiile politico-sociale prea bine cunoscute: pe de o parte, acea *koine* greco-slavo-romană a Europei răsăritene, mediu iradiant al imperialei moșteniri bizantine și postbizantinismului; pe de altă parte, acea solidaritate atlantică a Europei apusene de expresie latină. Ambelor manifestări culturale ale umanității, dintre Atlantic și Urali, criza generală a veacului al XVII-lea le-a conferit trăsături comune, care merg de la absolutismul monarhic la efectele sale politice, sociale și artistice: sentimentul protonațional, statul național și barocul cu multiple variante suprastatale.

Formele de baroc românesc din secolele XVII-XVIII se includ în spațiul barocului postbizantin al Europei răsăritene din epoca turcocrăției. O întreagă lume în schimbare se afla aici, în bună măsură, sub semnul văzului și al predilectei sale manifestări, cea a fastului compensator într-o epocă de nemiloasă flagelare.

O nouă mentalitate a individului și a colectivității, aparținând unei scări de valori morale și estetice acum internaționalizate, pregătea din plin sensibilitatea modernă la nivel popular, burghez și aristocrat.

APLICAREA SEMNALELOR GENOMICE NUCLEOTIDICE IN ANALIZA ADN-ULUI MITOCONDRIAL AL UNOR MAMIFERE

Paul Dan Cristea, Rodica Tuduca
Universitatea „Politehnica” din București
Centrul de Inginerie Biomedicală

Rezumat

Conversia secvențelor de nucleotide din formă simbolică în Semnale Genomice Nucleotidice (*SGNu*) permite utilizarea bogatului arsenal al tehnicilor de procesare numerică a semnalelor pentru analiza informației genetice. Această abordare simplifică o serie de operații cum ar fi compararea secvențelor de nucleotide, identificarea mutațiilor și inserțiilor, sau analiza structurilor și regularităților în distribuția nucleotidelor și perechilor de nucleotide. Metodologia *SGNu* permite punerea în evidență a unor simetrii ale structurii moleculelor de ADN nuclear sau mitocondrial, care ar fi dificil sau imposibil de identificat și analizat utilizând numai reprezentarea sub formă simbolică și procedeele standard de căutare de forme și de prelucrare statistică a datelor.

Lucrarea prezintă rezultate noi ale aplicării metodologiei *SGNu* în determinarea la nivel molecular a distanțelor dintre gene omoloage sau dintre zone echivalente ne-codante conservate ale genoamelor unor specii sau indivizi. Pe această bază se calculează distanțele genomice dintre indivizii sau speciile respective. În particular, metoda este utilizată pentru a determina distanțele între genele mitocondriale ale unor mamifere și, pe această bază, a distanțelor dintre speciile considerate. Rezultatele sunt în concordanță cu alte determinări genetice sau filogenetice ale distanțelor între speciile de mamifere respective.

Cuvinte cheie — Semnale Genomice Nucleotidice (*SGNu*), ADN mitocondrial, Distanțe între gene omoloage, Distanțe genomice între specii.

1. Introducere

Analiza semnalelor genomice nucleotidice se bazează pe conversia secvențelor simbolice de ADN în semnale digitale. Această abordare permite utilizarea sistematică a metodelor de procesare a semnalelor în analiza informației genetice. Conversia semnalelor genomice propusă de noi în lucrările [2], [5] este o aplicație bijectivă a nucleotidelor pe mulțimea numerelor complexe, bazată pe clasele de echivalență ale nucleotidelor și aleasă să fie cât mai generală. Cât timp se conservă informația din secvența simbolică inițială, această reprezentare bijectivă nu introduce artefacte legate de anumite ipoteze privitoare la tipurile de interacțiune,

care caracterizează nucleotidele. Metoda a evidențiat caracteristici la scală mare a secvențelor de ADN, care se păstrează pe lungimi de 10^6 - 10^8 perechi de baze, atât pentru regiunile codante(exoni), cât și pentru cele de necodante(intergenice). În articolele anterioare s-a aplicat metoda pentru studiul ADN-ului mitocondrial (mtADN), mai precis în analiza comparativă a genelor mitocondriale a câtorva membri ai familiei mamiferelor (pentru specii existente și fosile) [5], obținând rezultate similare cu ale altor autori [6, 7].

Acest articol extinde metoda pentru calculul distanței genelor mitocondriale care aparțin câtorva specii de mamifere.

2. Genele din ADN-ul mitocondrial

Pentru majoritatea organismelor eukariote, care include și mamiferele, aproape întregul ADN există în cromozomii nucleare. Cu toate acestea, aproximativ 10^{-5} din întregul genom există în mitocondriu, plasat în afara nucleului, în citoplasmă. Mitocondriul are propria sa dublă elice circulară ADN-ul mitocondrial (mtADN).

În contrast cu ADN-ul nuclear, care este moștenit de la ambii părinți, mtADN este, în mod normal, moștenit numai pe linie maternă, deoarece mitocondriile din sperma mamiferelor nu pătrund în ovul și dacă se întâmplă acest lucru, sunt distruși de către celula ou, după fertilizare. În plus, cromozomii nucleari și genele lor sunt rearanjați după fertilizare, în timpul procesului de recombinare, ceea ce face dificilă urmărirea liniei de moștenire. În schimb, ADN-ul mitocondrial se recombina doar cu copiile sale din cadrul mitocondriului, astfel că este deosebit de adecvat pentru urmărirea liniei materne a populației și în studiile evoluționare, precum și în medicină și în analize medico-legale. Similar, ADN-ul cromozomului Y poate fi utilizat pentru urmărirea liniei paterne și în filogenie.

Mitocondrii joacă un rol central în organismele eukariotelor. Mitocondriul conține oxigen, zaharuri și adenzină trifosfat (ATP), fiind principalul furnizor de energie chimică care este utilizată în toate procesele celulare. Numărul de mitocondrii dintr-o celulă variază foarte mult cu tipul de țesut. Multe celule au doar un mitocondriu, în timp ce altele conțin câteva mii de mitocondrii. La mamifere, fiecare mitocondriu conține între 2 și 10 mtADN. Un mtADN are o lungime de aproximativ 16500 perechi de baze (bp), depinzând de specie (la HS există 16569 bp).

ADN-ul mitocondrial se presupune că a fost derivat din genoamele paleobacteriilor, care au fost înglobate în celulele strămoșilor timpurii ai celulelor eukariote de astăzi. Aproape toate cele 1500 de proteine prezente în mitocondriile de astăzi, nu sunt codate de mtADN, ci de ADN-ul nuclear. Se consideră că genele corespunzătoare sunt de origine bacteriană și au fost transferate de la ADN-ul mitocondrial la ADN-ul nuclear al eukariotelor în timpul evoluției. ADN-ul mitocondrial cuprinde, de asemenea, un segment de control ne-codant (bucla D), care conține principalele structuri responsabile pentru inițierea și reglarea proceselor de transcripție și replicare a ADN-ului mitocondrial.

ADN-ul mitocondrial codează 37 de gene pentru fiecare membru al familiei, mai puțin cu 0,001% din întregul genom. Cele 37 de gene din ADN-ul mitocondrial al mamiferelor conțin [3]:

- 13 gene care codează proteinele lanțului respirator: complex I (MT-ND1, MT-ND2, MT-ND3, MT-ND4L, MT-ND4, MT-ND5 și MT-ND6), complex III (MT-CYB), complex IV (MT-COX1, MT-COX2, MT-COX3) și ATP sintazei (MT-ATP6, MT-ATP8);
- 22 gene de transfer ARN (tRNA: Phe, Val, Leu, Ile, Gln, Trp, Ala, Asn, Cys, Tyr, Ser, Asp, Lys, Gly, Arg, His, Ser2, Leu2, Glu, Thr) pentru 20 de amino acizi;
- 2 gene care codează 12S - subunități mici și 16S - subunități mari de ribozomi de ARN (rRNA).

Genele mitocondriale sunt destul de bine conservate între diferitele specii de mamifere, cu câteva excepții notabile. Tabelul 1 dă lungimile genelor mitocondriale pentru 16 mamifere și numerele de acces din Genbank [3]. Distanțele, la nivel molecular, dintre gene și specii sunt mai bine exprimate de distanțele între ele care sunt studiate în următoarea secțiune.

3. Distanțele dintre gene și specii

Distanța dintre două gene omoloage G_1 și G_2 de la specii diferite sau indivizi diferiți, este definită ca suma valorilor absolute ale diferențelor semnalelor nucleotidice genomice s_{G_1} și s_{G_2} descrise de două gene:

$$d(G_1, G_2) = \sum_{k=1}^L |s_{G_1}(k) - s_{G_2}(k)| \quad (1)$$

Un singur polimorfism de nucleotidă (SNP) schimbă distanța dintre gene cu 1-3 unități, depinzând de semnalul care este utilizat și de nucleotidele care sunt diferite. În această definiție, condiția ca genele G_1 și G_2 să aibă aceeași lungime este esențială pentru un calcul simplu și rapid. Această ipoteză este satisfăcută pentru genele bine conservate, așa cum este cazul pentru genele mitocondriale ale speciilor considerate în acest articol, precum și pentru multe gene ale patogenilor, când schimbările sunt produse numai de câteva SNP-uri. În cazul în care diferențele dintre două gene sunt produse de inserturi, substituții sau ștergeri de dimensiuni mai mari este neceară preprocesarea.

Distanța dintre două specii A și B, din punct de vedere al genelor dintr-un set de gene specificat (*set G*) este luată ca distanța Euclidiană din spațiul în care fiecare genă din set G este considerată ca o coordonată independentă.

$$d(A, B) = \sqrt{\sum_{G \in \text{set } G} d_G^2} \quad (2)$$

4. Reprezentarea semnalelor prin referință și diferență

Pentru analiza detaliată a variabilității genelor, așa cum este necesar pentru ADN-ul mitocondrial, este mai bine să se caracterizeze semnalele S_k ($k = 1, n$) dintr-un set printr-o pereche de semnale:

R – referința comună pentru toate semnalele și

$O_k = S_k - R$ – diferențele individuale, ofseturile, fiecărui semnal în raport cu referința R .

O alegere naturală pentru genele mitocondriale ale mamiferelor este utilizarea ca referință a semnalelor omoloage pentru *Homo sapiens* (Hs). În acest caz, se măsoară distanța dintre gena mamiferului considerat și omoloaga sa de la Hs . O altă abordare este luarea ca referință a tendinței comune a semnalelor din setul considerat. Au fost utilizate următoarele referințe pentru studiul patogenilor [4]: (1) referința *medie aritmetică* sau a oricărei alte combinații liniare a semnalelor din set, ceea ce poate include și alegerea unuia din semnale din set (aceasta este versiunea generală a primului caz considerat anterior), (2) *medianul*, (3) *modestep-ul* și (4) *referința maxim plată* (de maximă netezime)

5. Utilizarea semnalelor genomice pentru stabilirea distanțelor dintre genele mitocondriale

Rezoluția în stabilirea distanței poate fi îmbunătățită prin utilizarea derivatelor digitale ale diferențelor (ofseturilor). În particular, aceasta poate fi adecvată pentru identificarea punctuală a mutațiilor, cum ar fi *SNP*-urile sau efectul acestora la nivel de codon. Aceasta este, de asemenea, util la calculul distanței dintre un semnal și referință, măsurată simplu prin numărul de schimbări în diferență. Vom ilustra calculul distanțelor dintre gene mitocondriale omoloage pentru cele 16 mamifere listate în Tabelul 1, prin considerarea genei mitocondriale tRNA-Ala.

Figura 1 reprezintă semnalele genomice nucleotidice de tip N ale genelor mitocondriale din familia mamiferelor listată în Tabelul 2. Fig. 2 ilustrează diferențele corespunzătoare ale semnalelor de dezechilibru ale nucleotidelor (N) ale genelor mitocondriale din familia mamiferelor din Fig. 1, în raport cu semnalul Hs ales ca referință. Deci, diferența pentru semnalul Hs este zero. Variațiile în treaptă ale diferențelor corespund punctelor unde există *SNP*-uri în raport cu genele Hs . În Fig. 3 sunt reprezentate derivatele digitale ale diferențelor din Fig. 2. Impulsurile din Fig. 2 corespund diferențelor treptelor din semnale. Distanțele dintre fiecare genă și gena de referință Hs sunt date la capătul din dreapta al liniei și rezultă din calculul numărului de impulsuri. După cum este de așteptat, se observă că distanțele dintre Pt – cimpanzeu, și respectiv, Ms - macac și Hs sunt semnificativ mai mici decât pentru orice alt mamifer, în timp ce distanța dintre OA – ornitorinc, singurul mamifer care face ouă și Hs este mult mai mare.

Distanțele dintre cele 37 gene din ADN-ul mitocondrial al celor 16 mamifere listate în Tabelul 1 [3] și genele omoloage ale Hs sunt date în Tabelul 2. Pe această bază, distanța dintre cele 15 mamifere și Hs poate fi calculată cu relația (2). Rezultatele

prezentate în Tabelul 3 sunt în concordanță cu alte evaluări ale distanțelor dintre speciile menționate, evaluate cu alte metode bazate pe analiza de fenotip, caracteristici de grup și alte metode [6, 7]. Metoda prezentată în acest articol are avantajul de a utiliza numai descrierea la nivel molecular a genelor și simpla analiză de semnal. Gruparea distanțelor diferitelor specii în raport cu *Hs* poate fi pusă în legătură cu nesatisfacerea ipotezei unor lungimi egale ale genelor. În consecință, a fost necesară verificarea rezultatelor cu metode care utilizează reprocesarea și alinierea semnalelor.

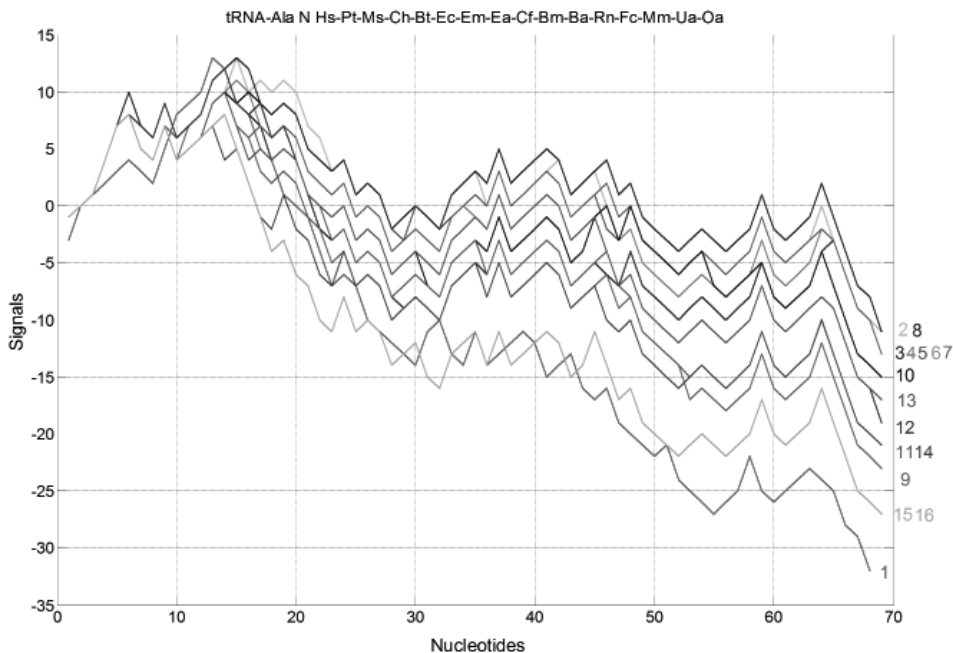

Fig. 1 Dezechilibrul nucleotidelor de tip N ale genelor mitocondriale din familia mamiferelor listată în Tabelul 2.

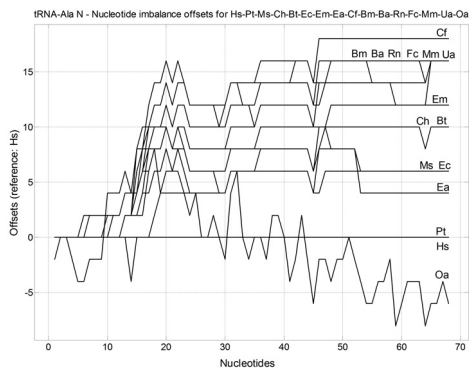

Fig. 2. Diferențele semnalelor de tip N ale genelor mitocondriale tRNA-Ala ale celor 16 mamifere în raport cu semnalul de referință *Hs*

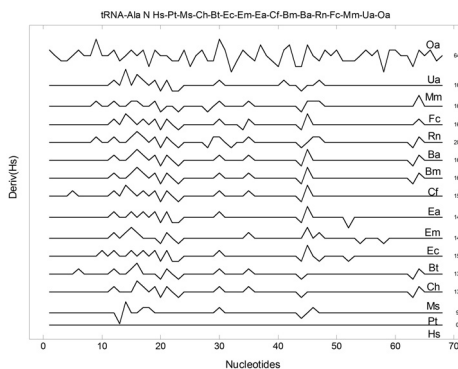

Fig. 3. Derivatele semnalelor diferență din Fig. 2.

Tabelul 1 : Lungimile ADN-ului mitocondrial la 16 mamifere

Specii	Numărul de acces	Lanțul respirator												Sintază de ATP	
		Complex I						Comp. III	Complex IV				MT-ATP6	MT-ATP8	
		MT-ND1	MT-ND2	MT-ND3	MT-ND4	MT-ND4L	MT-ND5		MT-ND6	MT-COX1	MT-COX2	MT-COX3			
1 Hs	NC_001807	957	1044	346	1378	297	1812	525	1141	1542	884	781	681	207	
2 Pt	NC_001643	957	1044	346	1378	297	1812	525	1141	1542	884	781	681	207	
3 Ms	NC_002764	957	1044	346	1378	297	1812	528	1141	1543	684	784	681	201	
4 Ch	NC_005044	957	1044	346	1378	297	1821	528	1140	1545	684	781	681	198	
5 Bt	NC_001567	957	1044	346	1378	297	1821	528	1140	1545	684	781	681	201	
6 Ec	NC_001640	957	1041	346	1378	297	1815	528	1140	1545	684	784	681	204	
7 Em	NC_005129	955	1042	346	1378	297	1812	528	1137	1548	684	784	669	201	
8 Ea	NC_001788	957	1041	346	1378	297	1821	528	1140	1545	684	784	681	204	
9 Cf	NC_002008	957	1044	346	1378	297	1821	528	1140	1545	684	784	681	204	
10 Bm	NC_001601	957	1044	346	1378	297	1821	528	1140	1551	684	786	681	192	
11 BA	NC_005271	957	1044	346	1378	297	1821	528	1140	1551	684	786	681	192	
12 Rn	NC_001665	957	1038	348	1378	297	1833	519	1143	1545	684	784	681	204	
13 Fc	NC_001700	957	1042	347	1378	297	1821	528	1140	1545	684	784	681	204	
14 Mm	NC_005089	957	1038	348	1378	297	1824	519	1144	1545	684	784	681	204	
15 Ua	NC_003427	957	1044	346	1378	297	1821	528	1140	1545	684	784	681	204	
16 Oa	NC_000891	957	1044	348	1383	297	1815	501	1140	1542	693	784	681	210	

Tabelul 2. Distanțele dintre cele 37 gene din ADN-ul mitocondrial pentru cele 16 mamifere considerate în articol, față de genele omologe ale *Hs*.

Specii	mt rRNA																mt tRNA															
	3	5	2	4	6	8	9C	10	12	13	14	15	16	18	19	21	25	27	30	31	32	35	37	37								
	MT- RNR1 (12S)	MT- RNR2 (16S)	Phe	Val	Leu	Ile	Gln	Met	Trp	Ala	Asn	Cys	Tyr	Ser	Asp	Lys	Gly	Arg	His	Ser2	Leu2	Glu	Thr	Pro								
1 Hs	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0								
2 Pt	611	92	5	39	3	4	2	1	4	0	4	1	1	2	9	3	1	1	1	7	1	1	0	5								
3 Ms	586	1567	60	149	6	8	14	4	50	9	7	57	33	58	50	29	10	49	13	21	8	16	23	64								
4 Ch	520	1757	61	90	12	6	22	19	13	23	57	62	64	64	41	51	50	48	19	41	33	58	71									
5 Bt	560	1724	66	132	12	6	19	19	61	13	22	23	61	65	35	48	54	46	17	39	29	13	78	73								
6 Ec	567	1740	31	115	12	8	30	19	61	15	19	55	63	61	58	18	52	49	18	21	33	12	67	66								
7 Em	654	1732	53	136	22	8	22	51	44	14	54	18	59	67	25	25	67	21	26	29	34	15	23	35								
8 Ea	583	1725	59	141	62	9	30	19	46	14	17	10	63	61	56	22	49	49	20	26	35	13	67	66								
9 Cf	596	1764	56	107	69	5	69	51	54	15	38	66	59	61	40	64	31	56	66	58	36	92	57	61								
10 Bm	491	1725	59	159	14	5	34	18	22	16	64	56	37	65	36	24	50	51	22	64	33	8	34	67								
11 Ba	675	1765	69	193	17	16	35	18	61	16	64	56	36	65	38	26	50	53	29	61	31	12	34	62								
12 Rn	670	1622	69	149	20	6	26	3	64	20	69	66	37	51	12	62	21	17	27	26	12	21	56	29								
13 Fc	593	1771	36	170	12	8	24	16	49	16	18	30	58	90	18	21	49	52	18	14	34	9	54	70								
14 Mm	657	1706	57	163	20	8	29	19	53	16	41	27	57	59	42	56	25	21	67	11	12	17	51	62								
15 Ua	594	1707	63	157	13	55	29	15	46	16	17	24	63	20	52	15	51	50	16	13	34	16	60	63								
16 Oa	541	1671	35	54	15	11	38	16	62	64	24	29	26	56	26	29	55	31	26	57	16	17	62	62								

Tabelul 3 Ansamblul distanțelor calculate

Specii	RC	ATP	rRNA	tRNA	Total
1 Hs (Homo sapiens / Omul)	0	0	0	0	0
2 Pt (Pan troglodytes) / Cimpanzeul)	372	67	618	71	728
3 Ms (Maccaca sylvanus / Macacul)	1036	214	1673	219	1991
4 Ch (Capra hircus / Capra domestică)	1351	297	1832	213	2305
5 Bt (Bos taurus / Boul)	1358	272	1813	242	2294
6 Ec (Equus caballus / Calul)	2190	253	1830	224	2874
7 Em (Elephas maximus / Elefantul asiatic)	1556	703	1851	222	2528
8 Ea (Equus asinus / Măgarul)	1320	254	1821	242	2276
9 Cf (Canis familiaris / Câinele domestic)	1383	263	1862	278	2351
10 Bm (Balaenoptera musculus / Balena albastră)	1354	277	1794	250	2278
11 BA (Balaenoptera acutorostrata / Balena)	1355	276	1890	281	2359
12 Rn (Rattus norvegicus / Șoarecele norvegian)	1573	261	1755	237	2383
13 Fc (Felix catus / Pisica domestică)	1394	277	1868	249	2360
14 Mm (Mus musculus / Șoarecele)	1565	278	1828	247	2435
15 Ua (Ursus arctos / Ursul brun)	1434	289	1807	241	2338
16 Oa (Ornitorynchus anatinus / Ornitorincul)	2373	321	1756	192	2976

BIBLIOGRAFIE

1. P. D. Cristea, "Representation and Analysis of DNA sequences," in *Genomic Signal Processing and Statistics*, Editors: E.G. Dougherty, I. Shmulevici, Jie Chen, Z. J. Wang, *Book Series on Signal Proc. and Comm.*, Hindawi, pp.15-65, 2005.
2. P. D. Cristea, „Conversion of Nitrogenous Base Sequences into Genomic Signals,” *Journal of Cellular and Molecular Medicine*, **6**(2), pp. 279–303, 2002.
3. National Center for Biotechnology Information, National Institutes of Health, National Library of Medicine, GenBank, <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/genoms>
4. P. D. Cristea, D. Otelea, Rodica Tuduce, „Study of HIV Variability Based on Genomic Signal Analysis of Protease and Reverse Transcriptase Genes,” *EMBC'05*, Shanghai, China, paper 1845, IEEE Cat: 05CH37611, Sept. 1-4, 2005.
5. P. D. Cristea, R. Tuduce, „Hominidae mtDNA Analysis by Using Nucleotide Genomic Signals,” *GSP 2011 – 2nd Intl Workshop on Genomic Signals Processing*, Bucharest, RO, pp. 61-65, June 27-28, 2011.
6. A. Purvis, „A composite estimate of primate phylogeny,” *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, **348** (1326), pp. 405–421, 1995.
7. R. Green *et al*, “A complete Neanderthal mitochondrial genome sequence determined by high-throughput sequencing,” *Cell*, **134**(3), pp. 416-26, Aug 8, 2008.

EXPLICAȚIE, DESCRIERE ȘI INTERDISCIPLINARITATE ÎN CERCETAREA ANTROPOLOGICĂ¹

Richard David-Rus, bursier postdoctoral Academia Română, Filiala Iași,
POSDRU/89/1.5/S/56815.

Interdisciplinaritatea este o caracteristică a multor cercetări antropologice, iar acest lucru a fost deseori evidențiat de către analiști. Practica explicativă din acest registru a făcut însă mai rar obiectul analizelor metodologice. Voi încerca în acest articol să urmăresc în ce fel se poate reda această practică luând în considerare diferitele teorii despre explicația științifică ce au fost propuse și dezbătute în literatura de specialitate asupra metodologiei și logicii științei. Voi distinge pentru început demersul explicativ de cel descriptiv, acesta din urmă fiind de întâlnit în cercetările din antropologia românească. Într-o secțiune separată voi distinge interdisciplinaritatea de alte forme de cercetare extradisciplinară cu care este uneori confundată. În ultima secțiune voi discuta problematica explicației interdisciplinare.

Explicație versus descriere

Întrucât o mare parte din cercetarea antropologică - și o trasătură majoră a studiilor de antropologie românească - angajează un efort de culegere și ordonare de date, de descriere și identificare a unor caracteristici ale fenomenelor umane studiate, voi începe demersul meu cu o distincție necesară între descriere și explicația științifică.

Unul dintre obiectivele majore ale demersului științific este acela de a oferi explicații fenomenelor investigate și prin acestea de a ne oferi o înțelegere a lumii naturale din care facem parte. S-ar putea așeza accentul chiar mai tare și susține că știința este, în ultimă instanță, un demers explicativ, chiar dacă în diversele ei forme locale poate urmări scopuri diferite, cum ar fi descrierea, sistematizarea sau predicția. Pe fundalul unei specializări tot mai accentuate și a unei concentrări bine delimitate a efortului de cercetare, asemenea scopuri devin obiective îndreptățite ale unor proiecte sau programe științifice ce ocupă o bună parte din numeroasele cercetări dintr-un domeniu. Din punct de vedere metodologic apare și pericolul de a trece cu vederea aspectul explicativ fundamental pe care știința îl are și de a considera celelalte obiective ca demersuri de sine stătătoare, iar cercetarea științifică limitată la acestea.

În antropologie putem spune că o mare parte din activitatea de cercetare poate fi caracterizată ca fiind descriptivă. Asemenea cercetări urmăresc în primul rând să ofere descrieri cât mai adecvate diferitelor fenomene din perimetrul studiului

1 This paper was drafted within The Knowledge Based Society Project supported by the Sectorial Operational Program Human Resources Development (SOP HRD), Financed by the European Social Fund and by the Romanian Government under the contract POSDRU/89/1.5/S/56815

omului. Astfel de cercetări pot fi des întâlnite, fie că este vorba de descrierea unor schelete aparținând unor populații humanoide în paleoantropologie, fie că avem în vedere descrierea obiceiurilor, instituțiilor sau organizării sociale a unor comunități umane în perimetrul antropologiei sociale și culturale sau studii de antropologie biomedicală ce privesc starea biologică a unor populații umane.

Astfel de descrieri nu reprezintă însă scopuri în sine, ci sunt deseori folosite într-o etapă ulterioară în articularea unor explicații. Pe baza acestor descrieri se pot pune întrebări și cere explicații ce pot forma ipoteze și se pot căuta soluții la ele. Astfel, de exemplu, descrierile în detaliu ale scheletelor sunt folosite mai apoi la explicații ce vizează evoluția sau migrația populațiilor, pot pune la îndoială anumite ipoteze sau teorii despre aceste procese sau pot duce la formularea unor noi. Aceeași situație se poate întâlni în celelalte subdomenii ale antropologiei.

Acest lucru arată că demersul descriptiv este, în fond, intim legat de cel explicativ. O distincție clară între ele poate fi însă pusă în evidență în multe studii, dar ea este uneori relativă la obiectivele cercetării și la modul în care cercetătorii se raportează la acest demers. O cercetare descriptivă nu împiedică însă faptul ca rezultatele studiului să fie folosite de alți investigatori pentru a articula anumite explicații. Pe de altă parte, orice explicație este dată printr-o descriere de un anumit gen, după cum remarcă și un binecunoscut filosof al științei - van Fraassen². Putem însă apela și la modalități mai clare pentru a tranșa distincția dintre *explicație* și *descriere*.

O soluție o găsim într-o perspectivă interogativistă. Descrierile oferă în acest sens răspunsuri la întrebări de tipul „cum?”, „în ce mod?”, „ce fel de?”, etc. Logica interogativistă³ a putut modela în bună măsură astfel de întrebări prin modalitatea în care acestea implică selectarea unei opțiuni dintr-un set dat de variante de răspuns. O explicație oferă însă răspuns la o formă de interogație mai complexă și într-o mare măsură nedeterminată la o întrebare „de ce?”. S-a remarcat că un răspuns la o asemenea întrebare poate fi în bună măsură determinat contextual, iar autori precum van Fraassen⁴ au oferit o teorie articulată în direcția acestei idei.

Pentru a încheia această primă secțiune, înainte de toate trebuie reținută necesitatea și importanța distincției dintre *descriere* și *explicație* în studiul metodologiei științifice. Distincția este uneori ignorată în practica științifică, ceea ce creează o imagine eronată despre scopul demersului științific.

Forme extra-disciplinare ale cercetării științifice

O parte din descrierile științifice din studiile de antropologie fac apel la registrele conceptuale, metodele și schemele teoretice articulate în diverse discipline științifice. De exemplu, studiul răspândirii anumitor gene într-o anumită populație va apela la noțiuni din genetică, epidemiologie sau anumite discipline medicale. Aceeași populație studiată poate fi descrisă din punct de vedere al comportamentului

2 În Bas van Fraassen, *The Scientific Image*. (New York: Oxford University Press, 1980)

3 Apărută în anii 70 ai secolului trecut printr-o primă lucrare sistematică a lui N.D. Belnap & T.B. Steele, *The Logic of Questions and Answers*. (New Haven: Yale University, 1976).

4 În cartea menționată anterior.

alimentar sau igienic sau din perspectiva obiceiurilor sociale ce justifică acest comportament. Diferitele descrieri ne oferă astfel perspective distincte asupra aceleiași populații. Aceste descrieri nu definesc însă interdisciplinaritatea. Cel mult pot face parte dintr-un demers multidisciplinar. Este necesar de aceea să putem separa interdisciplinaritatea de alte forme extradisciplinare, cu care uneori este confundată.

Cercetarea în cadrul unei discipline constituie punctul de referință de la care trebuie plecat. Disciplinaritatea presupune folosire exclusivă a metodelor și tehnicilor caracteristice unei discipline, subsumarea demersului științific specificității unei singure discipline. Chiar dacă limitele unor discipline pot fi văzute uneori ca vagi, cercetarea strict disciplinară se certifică prin apelul la teorii specifice acelei discipline iar efortul principal explicativ e situat în cadrul paradigmei acelei teorii. Importanța disciplinelor pentru un domeniu interdisciplinar stă în primul rând în rezultatele „tari” ce constituie reperele de la care se pleacă în explorările interdisciplinare. Într-o discuție recentă⁵ despre interdisciplinaritate și antropologie bioculturală, Kate Clancy accentuează necesitatea antropologului de a avea expertiză profesională într-ună disciplină anume, ca o condiție necesară de a angaja un demers autentic interdisciplinar : „Scholars need a base from which to reach out to other disciplines”.

Implicarea mai multor discipline în studiul unui fenomen nu definește în mod automat demersul interdisciplinar. Multidisciplinaritatea este forma cea mai simplă prin care diferite discipline sunt folosite în cercetarea unui fenomen. Ele ne oferă perspective diferite asupra fenomenului studiat, largesc spectrul informațional prin acumulare de cunoștințe, dar constituie și o primă etapă ce evidențiază complexitatea fenomenului, ce nu poate fi epuizată de o abordare doar în cadrul unei discipline. Interacția dintre aceste discipline științifice este în schimb minimă ele conservându-și identitatea inițială pe parcursul cercetării. Ele rămân distincte și nu se întrepătrund pentru a crea noi concepte și metode.

Anumite forme slabe de interdisciplinaritate sunt caracterizate ca mai degrabă forme de multidisciplinaritate. Astfel de forme au fost caracterizate ca interdisciplinaritatea enciclopedică, interdisciplinaritate indiscriminantă sau pseudo-interdisciplinaritate.⁶ Aceasta din urmă a fost caracterizată prin afirmarea faptului că folosirea unor mijloace formale – matematică, statistică, simulare – ar constitui o formă implicită de interdisciplinaritate. Dincolo de aceste forme limitrofe, un criteriu clar de delimitare a interdisciplinarității este general acceptat. Față de multidisciplinaritate, interdisciplinaritatea implică integrarea și interacția activă.

Transdisciplinaritatea este o altă formă ce trebuie delimitată de interdisciplinaritate. Ea presupune elaborarea de metode și cadre conceptuale generale ce depășesc limitele disciplinelor și favorizează o abordare holistă și o sinteză cuprinzătoare în noi cadre conceptuale. Piaget o vedea ca pe un stadiu superior în epistemologia relațiilor interdisciplinare, pe când alți autori văd limbajul matematic ca esențial pentru

5 Desfășurată pe blogul revistei *Scientific American* (<http://blogs.scientificamerican.com/context-and-variation/2012/05/01/biocultural-approach/>) și inițiată de textul lui Kate Clancy „I Can Out-Interdiscipline You: Anthropology and the Biocultural Approach”

6 T.J. Klein „The taxonomy of interdisciplinarity” în *Oxford Handbook of Interdisciplinarity*, ed. R.Frodeman et al., (Oxford:Oxford University Press,2010).

promovarea transdisciplinarității. Ea s-a dezvoltat în diferite contexte din care se pot distinge patru direcții majore⁷, cea mai comună fiind cea privitoare la integrarea sistematică a cunoașterii. Antropologia a fost văzută ca implicând și o caracteristică transdisciplinară, o sinteză largă, ce reprezintă știința despre om.

Față de tipurile anterioare, cercetarea interdisciplinară urmărește integrarea metodelor și conceptelor aparținând unor discipline separate pentru a construi o înțelegere a unui fenomen complex. Există mai multe forme de interdisciplinaritate care pot fi caracterizate în funcție de variatele modalități de integrare și transfer a cunoașterii dintre domenii.⁸ Astfel în literatură s-au diferențiat variate forme de interdisciplinaritate ce pot fi grupate sub o tendință metodologică ce implică mai mult transferul la nivelul metodelor, sau una de interdisciplinaritate teoretică ce implică un transfer la nivelul conceptelor și schemelor teoretice. Taxonomiile și tipologiile variază și în funcție de domeniile între care se operează transferurile. Pentru a ilustra interdisciplinaritatea metodologică în antropologie la un moment dat, Geertz⁹ vorbește în anii optzeci de o modificare la scară mare în științele sociale. Modelele provenite din științele exacte au fost suplimentate gradual cu modele și analogii simbolice preluate din științele umane astfel încât societatea a început să fie reprezentată ca un joc, o dramă sau un text.

Explicație și cercetare extra-disciplinară

Am subliniat în prima secțiune importanța explicației ca obiectiv major al cercetării științifice și diferența față de descrierea științifică. Ca exemplu putem indica diferența dintre un posibil studiu ce descrie doar prevalența unei gene într-o populație și unul care caută un răspuns la întrebarea *de ce găsim tocmai acele valori în acea populație*. În această secțiune voi pune în discuție modul în care se articulează în diferitele forme extradisciplinare și voi încerca să identific câteva modalități plauzibile de a investiga aceste forme.

Există o literatură bogată de metodologie a științei care adresează problema naturii explicației științifice¹⁰. Dezbaterile în jurul teoriilor despre explicația științifică a ocupat un loc central în cercetările de logică și filosofia științei în a doua jumătate a secolului trecut. După cum am argumentat și în alt text¹¹, în care am discutat în detaliu cazul interdisciplinarității, există limitări inerente în extinderea acestor teorii asupra explicației din cercetări extradisciplinare. Voi discuta în mod sintetic câteva dintre punctele principale despre explicația interdisciplinară¹² și voi extinde discuția mea și asupra celorlalte forme extradisciplinare, contextualizând la cazul cercetărilor de antropologie.

7 Klein, în „The taxonomy of interdisciplinarity”.

8 T. J. Klein ne ofera în același text menționat anterior o introducere sintetică asupra diferitelor tipuri de interdisciplinaritate ce au fost discutate

9 Clifford Geertz, “Blurred genres: the refiguration of social thought”, *American scholar* 42 (2) 1981: 165-79.

10 O introducere excelentă în tematică poate fi găsită în cartea lui Wesley Salmon *Four Decades of scientific Explanation*, Pittsburgh University Press, Pittsburgh, 1989.

11 în „Câteva considerații despre explicația științifică în cercetări interdisciplinare” text ce va apărea în *Symposion* vol X(1), 2013.

12 Pentru o discuție mai amplă se poate consulta articolul din *Symposion*.

Teoriile clasice¹³ despre explicația științifică au luat ca tip ideal de referință explicațiile articulate în cadrul strict al unor discipline. Există un motiv simplu care justifică această strategie. Pentru o analiză cât mai profundă a naturii explicației științifice se iau ca referință explicații bine articulate și confirmate din științele mature ce cuprind teorii bine validate. Astfel de explicații au avut și au încă un statut exemplar nu doar în cadrul strict disciplinar, dar și pentru alte domenii.

Fizica a constituit domeniul predilect de referință, pe de o parte datorită teoriilor sale bine articulate și îndelung confirmate (cum ar fi mecanica newtoniană), pe de altă parte și datorită statutului ei de știință fundamentală, domeniul de studiu al fenomenelor ultime la care celelalte pot fi reduse, cel puțin în principiu. Această reducere era un deziderat major în agenda unificatoristă a orientării neopozitiviste, orientarea filosofică influentă de la mijlocul secolului al XX-lea, în cadrul căreia a fost propus și primul model de explicație științifică. Conform acestui model¹⁴ avansat de logicianul și filosoful C.G. Hempel, structura unei explicații este cea a unui argument (deductiv sau inductiv) a cărui concluzie o constituie faptul ce trebuie explicat, iar printre premise găsim cel puțin o lege fundamentală sau una derivată. Această ultimă condiție fixează explicațiile în perimetrul unor discipline, specificul domeniului fiind dat de legile fundamentale ce guvernează acel tip de fenomene. Legile specializate ce descriu domenii mai restrânse la anumite fenomene particulare, cum ar fi legile mișcării corpurilor la suprafața Pământului (Galilei) sau legile de mișcare ale planetelor (Kepler), sunt derivabile din legile fundamentale ale domeniului – legile mecanicii newtoniene în cazul exemplelor enumerate. Această derivare constituie la rândul ei o explicație în modelul lui Hempel, dar va fi identificată ca singurul sens autentic al explicației de către Michael Friedman.¹⁵

Hempel a intenționat să ofere un model universal al explicației, care să fie valabil pentru orice domeniu științific. A devenit însă imediat evident încă de la primele critici că existau diferențe clare între diferitele domenii științifice. Astfel, în științele biologice dar și în cele sociale găsim frecvent un tip special de explicație - explicația funcțională - prin care existența unei componente a unui sistem e justificată prin rolul pe care el o îndeplinește în buna funcționare a acelui sistem.¹⁶ S-au avansat astfel analize specifice acestor tipuri de explicație fie cu scopul de a le subsuma modelului general existent (Hempel, Nagel), fie pentru a argumenta o poziție anti-reducționistă. În ambele cazuri analiza se face tot în cadrul și prin referință directă la discipline bine delimitate.

În privința tipurilor de explicație din antropologie este de remarcat faptul că încă în plină perioadă de dominație a modelului hempelian au existat autori care au scos în evidență limitările unui singur model pentru analiza explicației antropologice. Astfel S.T. Goh¹⁷ identifică trei tipuri de demersuri explicative diferite în antropologie: unul *nomotetic* (în spiritual modelului hempelian), altul *istoric* (asemenea explicațiilor din

13 Sunt de menționat aici teoriile propuse de C.G.Hempel, M. Friedman, Philip Kitcher., W. Salmon pentru a menționa doar câțiva dintre protagoniștii principali ai acestei dezbateri.

14 O expunere a să se poată găsi în Carl G. Hempel, *Aspects of Scientific Explanation and other Essays in the Philosophy of Science*. (New York: Free Press, 1965).

15 Michael Friedman, "Explanation and Scientific Understanding". *The Journal of Philosophy* 71 (1) (1974): 5-19.

16 Unul dintre exemple clasice este cel al prezenței inimii ca pompă în circuitul sanguin al unui organism.

17 În S.T. Goh. "The logic of explanation in anthropology". *Inquiry* 13,(1971): 339-59.

științele istorice) și un altul ce vede *obiectivul antropologiei în a explica comportamentul uman* prin intermediul motivelor, credințelor și normelor de comportament. Goh găsește insuficiente reducerea la o singură formă, ea neputând complexitatea explicațiilor antropologice și sugerează posibilitatea unui eclecticism metodologic ca unul propriu antropologiei. Articolul este scris într-o perioadă ce precede apariția influențelor modele propuse de Friedman, Salmon, Kitcher sau van Frassen, ce vor înlocui modelul lui Hempel. Cu siguranță, autorul ar fi găsit elemente din aceste teorii ca fiind adecvate unor tipuri de explicații din antropologie, lărgind astfel registrul tipologic.

Analiza lui S.T Goh apare ca o caracterizare a demersului multidiscplinar, prin admiterea coexistenței diferitelor forme explicative. În acest sens nu avem o problemă referitoare la modelele dezvoltate prin referință la anumite explicații disciplinare. Este suficient să ne situăm pe o poziție pluralistă ce apare ca una normală și general acceptată astăzi.

În privința explicațiilor interdisciplinare, nu doar cele din antropologie, modelele clasice apar ca inadecvate. În cazul modelului hempelian, condițiile impuse generalizărilor legice induc probleme într-o astfel de analiză. Criticile ulterioare au dezvăluit imposibilitatea rezolvării problemei distincției dintre generalizări legice și accidentale, ultimile neputând juca rolul legilor într-o explicație. Asupra generalizărilor interdisciplinare poate apărea suspiciunea de a avea un caracter accidental. Dar dincolo de acest lucru, generalizările interdisciplinare au un caracter mai degrabă local, ce descriu un anumit gen de fenomene. Unele dintre ele sunt obținute prin generalizări inductive, dar altele pot fi derivabile, din punct de vedere formal, din legile fundamentale ale unui domeniu. Interpretarea acestora din urmă însă este una diferită de cea a domeniului legilor fundamentale și nu acoperă sensul de derivabilitate pe care Hempel îl viza.

Trebuie pomenit și faptul că demersul explicativ interdisciplinar are deseori și un caracter explorator și heuristic. În studiile interdisciplinare se explorează fenomene noi, se caută legități sau generalizări ce pot deschide un câmp nou de cercetare și pot genera noi teorii. Acest lucru face ca explicația interdisciplinară să fie invalidată din punct de vedere al modelului hempelian. Un astfel de demers poate oferi cel mult explicații potențiale ce trebuie încă validate.

Dintre teoriile ce au urmat în spiritul programului hempelian abordarea unificaționistă a lui Kitcher¹⁸ pare să fie cea mai flexibilă în a putea capta și explicația interdisciplinară. În teoria lui Kitcher forma argumentelor deductive este generalizată la patternuri argumentative – scheme argumentative în care este captată și informația specifică unui domeniu. Aceste patternuri sunt organizate în diferite sistematizări, din care cea mai unificată este acceptată de către comunitatea științifică ca fiind cea care conține explicațiile valide. Exemplele lui Kitcher sunt alese tot din teorii mature, bine articulate - mecanica newtoniana și teoria lui Darwin. Patternuri argumentative pot descrie însă și explicațiile interdisciplinare. Pentru a deveni explicative, aceste patternuri trebuie să facă parte din cea mai unificată sistematizare a corpusului de

18 Philip Kitcher. "Explanatory Unification". *Philosophy of Science* 48 (1981): 507-531.

cunoștințe. După cum a evidențiat și critica ulterioară și am discutat și în alte texte, problema majoră pe care această abordare o ridică este legată de modalitatea generală de fixare a caracterului explicativ al unui pattern argumentativ. Această trăsătură globală a determinării caracterului explicativ al unei argumetații ignoră caracterul local al multor demersuri explicative din știință și invalidează modelul lui Kitcher.

Prin condițiile stringente asupra generalizărilor Hempel urmărea să surprindă un sens tare al explicației, dincolo de variațiile ce ar putea fi induse de practica științifică. Numeroasele critici ulterioare ale modelului hempelian au invalidat pretenția să universalistă, dar și modalitatea de abordare neopozitivistă ce punea accent pe folosirea mijloacelor formale în analiza logico-filosofică. Abordări precum cea al lui Friedman sau Kitcher ce au succedat modelul hempelian au reținut însă scopul universal al teoriilor, obiectivul de a izola un singur sens autentic al explicației științifice. Critica acestor poziții, precum și unele abordări paralele ca cea a lui Salmon sau van Fraassen, au invalidat această pretenție și au sugerat o nouă optică asupra problemei explicației. După mai mult de patru decenii de dezbateri putem afirma că a fost invalidată pretenția la un sens tare, normativ, a unui unic model ce redă structura universală a explicației științifice și față de care toate celelalte formate explicative sunt doar realizări parțiale ale unui ideal explicativ. Actuala perspectivă favorizează ca pertinentă o abordare locală ce consideră perfect îndreptățită analiza diferitelor tipuri de explicații specifice unor domenii științifice variate, dar și a unor practici explicative dincolo de restricțiile disciplinare.

În mai multe¹⁹ texte am argumentat pentru o anumită abordare particulară în problematica explicației, ce apare ca plauzibilă în contextul noilor dezvoltări din cercetările de filosofie a științei. Ea presupune centrarea investigației pe procesele de modelare din știință și vede modelul ca unul dintre constructele principale la nivelul căruia se articulează explicațiile științifice. Fără a avea pretenția unei abordări universale, această strategie poate reda adecvat procesele explicative în caracterul lor local și le poate integra în procesul mai larg al investigației științifice. Abordarea modelistă deschide și o modalitate adecvată de analiză a explicațiilor din domeniile interdisciplinare. Modelele sunt constructe științifice flexibile ce pot integra în constituția lor metode sau scheme conceptuale și structuri teoretice din discipline diferite integrându-le în scopul investigării fenomenului vizat.

Pentru a recurge la un exemplu din antropologie, voi face referință chiar la un studiu derulat de departamentul de antropologie biologică din cadrul Institutului de Antropologie Fr I Rainer. Studiul avea ca obiectiv descrierea statutului ponderal și a obezității într-un segment specific populațional, adolescenți și copii, și identificarea unor factori ce influențează acest statut. Datele străse de Dana Popescu-Spineni²⁰ au stat la baza acestui studiu, iar chestionarele folosite au acoperit factori diferiți

19 De exemplu în articolul "Explanation through Scientific Models: Reframing the Explanation Topic", *Logos & Episteme* II(2) (2011): 177-189 sau în cartea recent apărută *Explanation and Understanding through Scientific Models*, (Iasi: Editura Institutul European, 2012).

20 O expunere sintetică se poate găsi în lucrarea Dana Popescu-Spineni et al., „Understanding Romanian Children's and Adolescents' Obesity Steps to an Anthropological Perspective” in *Mondialisation du comportement alimentaire et l'obesité* ed. Cristiana Glavce et al. (București: Editura Academiei Romane, 2011)

socio-culturali, atât la nivel individual cât și comunitar sau național. Pentru a integra diferitele perspective și a propune strategii de intervenție adecvate cultural, studiul a folosit un anumit tip de model, un model socio-ecologic. Acest model ia în considerare complexitatea interacțiilor dintre relațiile individuale, comunitare și factorii de la nivelul societății. Astfel “the socio-ecological model outlines how the health status of an individual is influenced not only by the attitudes and practices of that individual, but also by their personal relationships, as well as community and societal factors. It also describes the multiple levels of intervention, beginning with individual level change and culminating with societal change.”²¹ În acest exemplu avem un caz explicit în care un model este folosit ca format general pentru a structura și dirija informația și a construi explicații și a genera strategii de intervenție. Pe de altă parte, din acest model putem extrage diverse submodele, reprezentări ce sunt încorporate în modelul mai mare, care ne oferă răspunsuri la anumite întrebări specifice. Putem astfel urmări dinamica explicațiilor locale în funcție de întrebările și scopurile urmărite în pașii investigației.

Concluzie

Am încercat în acest articol să disting câteva aspecte ale explicației interdisciplinare cu referire la domeniul cercetărilor antropologice. Am pus în evidență inadecvarea modelelor clasice ale explicației științifice, în special a influentului model hempelian ce a dominat cercetările filosofice pentru o bună perioadă. O nouă perspectivă, precum cea modelistă, ar aduce cu sine o abordare plauzibilă a explicației interdisciplinare. Pentru o cercetare mai detaliată a acestui tip de explicație este nevoie de studii de caz, de analiza unor exemple concrete de explicații interdisciplinare ce pot dezvălui particularitățile acestui demers explicativ.

21 In Glanz, Karen, Barbara K. Rimer, and K. Viswanath. *Health behavior and health education: theory, research, and practice*. (San Francisco, CA: Jossey-Bass, 2008), 465-485.

CONSOLIDAREA ANTREPRENORIALULUI – UN EFECT AL POLITICII DE INOVARE A UNIUNII EUROPENE

prof. univ. dr. Emilian M. Dobrescu¹

Abstract

Uniunea Europeană (UE) alocă o atenție axiomatică politicii de inovare și stimulării efectelor acesteia în fiecare țară membră, chiar și în domeniul antreprenoriatului. Rezultatul cel mai important al atenției acordate ar trebui să fie stimularea antreprenoriatului și a domeniului afacerilor. Mecanismul de Finanțare și Împărțire a Riscurilor (MFIR) este unul din elementele de bază ale politicii de inovare a UE.

O importanță deosebită pentru consolidarea antreprenoriatului au promovarea competitivității și a progresului tehnologic, precum și evaluarea mediului de afaceri și a tendințelor pieței. La acest început se secol, pentru prima oară în istoria evoluției societății omenești, dimensiunea psiho-socială o depășește pe cea economică; în felul acesta, creșterea avuției naționale a unei țări devine direct proporțională cu educația și siguranța cetățenilor acelei țări. Astfel, cultura afacerilor, gândită prin intermediul factorilor spirituali, devine un avantaj competitiv serios.

Cuvinte cheie: antreprenoriat, cercetare - dezvoltare și inovare (CDI), Mecanismul de Finanțare și Împărțire a Riscurilor (MFIR), competitivitate economică și spirituală, progres tehnologic, cultura afacerilor.

Introducere

Conform definiției franceze a antreprenoriatului acesta reprezintă totalitatea acțiunilor inițiate în baza unui contract și a unui caiet de sarcini pentru a executa pe riscul antreprenorului, pentru o altă persoană, o anumită lucrare, în schimbul unei anumite sume de bani, dinainte stabilită². În SUA și țările membre UE, prin antreprenor se înțelege persoana care-și începe propria afacere. Henry Fayoll sublinia că antreprenoriatul este un fenomen multidimensional, complex, cu multiple fațete: coordonator, creator, inovator, pentru gestiunea resurselor etc. În țările membre UE, principalele consecințe ale antreprenoriatului în ultimii 10 ani sunt: a) 1,3 milioane IMM-uri nou înființate anual; b) asigurarea a 36 milioane noi locuri de muncă; c) realizarea unei rate medii de creștere anuală de 17,7 la sută; d) obținerea a 80 la sută

1 este secretar științific al secției de științe economice, juridice și sociologie din Academia Română,

2 Marian Liviu, Antreprenorii și antreprenoriatul, Târgu Mureș, Editura EFI ROM, 2007, p. 6, pe site-ul http://www.bunastare-acum.ro/product_images/curs/cart_e_antreprenoriat.pdf, vizitat pe 25 martie 2012, orele 8,15

din produsele sau serviciile inovative; e) asigurarea unei contribuții de cca 65 la sută din PIB-ul european³.

Pe 2 septembrie 2009, Comisia Europeană a publicat o comunicare cu rol de raport de progres în ceea ce privește politica europeană în domeniul inovării, începând cu anul 2010. În raport se arată că majoritatea statelor membre și-au îmbunătățit performanțele în privința programelor de stimulare a inovării. Mai mulți specialiști au subliniat cu acest prilej că este vorba de intenția Comisiei Europene de a promova o lege a Uniunii Europene privind inovarea, care ar trebui să aibă în vedere posibilitatea reglementării inovației prin acte legislative și, mai ales, prin noi reguli privind emisiile poluante ale automobilelor, ecodesign, în general, toate domeniile în care inovarea poate aduce un plus economiei europene. Raportul notează progresele cadrului legislativ european pentru stimularea afacerilor, regulile legate de ajutorul de stat, mărcile comerciale etc.

Comisia Europeană face anual alocări financiare în cadrul politicii de coeziune, regiunile și zonele rurale primind un ajutor prețios în domeniul CDI. Promovarea inovării rămâne un lucru vital și pe viitor, subliniază documentul UE. Protecția drepturilor de proprietate intelectuală rămâne de o importanță capitală, subliniază, de asemenea, raportul.

Analizând impactul Comunicării despre inovare a Comisiei Europene, autoritățile române cu responsabilități în domeniul inovării și cercetării și-au asumat un rol mult mai accentuat pentru a încuraja inovarea și cercetarea, fiind necesar ca eforturile acestora să fie canalizate spre sectoare bine definite, care aduc un plus de valoare economiei locale și competitivității europene. Ca și celelate țări europene, România are nevoie de un proces amplu de restructurare calitativă, prin care accelerarea modernizării țării să fie bazată pe promovarea inovării, creativității și cercetării, în conexiune cu politicile industriale, agricole și sociale.

Teoretic, această analiză, efectuată la nivelul fiecărei țări membre UE, ar fi trebuit inclusă pe agenda dezbaterilor privind reforma Strategiei Lisabona pentru creștere economică și locuri de muncă, care să contribuie la pregătirea noii agende de reformă europeană post-2010.

Mecanismul de Finanțare și Împărțire a Riscurilor (MFIR)

UE are de peste un sfert de secol experiență în finanțarea activităților de CDI, angrenând forțe importante pentru transformarea ideilor și cunoștințelor tehnice cele mai strălucitoare în produse și servicii inovatoare și comercializabile. De-a lungul anilor, UE a coordonat și susținut o întreagă gamă de mecanisme de finanțare a CDI; evantaiul activităților din cadrul celui de-al 7-lea Program Cadru pentru cercetare și dezvoltare tehnologică (PC 7) cuprinde: a) portofolii de capital risc gestionate prin intermediul MFIR⁴; b) garantarea creditelor destinate întreprinderilor mici și

³ idem, p. 7

⁴ în engleză, Risk-Sharing Finance Facility (RSFF), iar în franceză, Mecanisme de Financement avec Partage des Risques (MFPR)

mijlocii; c) acordarea unor împrumuturi bancare care să susțină industrializarea și comercializarea produselor novatoare. Banca Europeană de Investiții (BEI) și filiala sa, Fondul European de Investiții (FEI) ocupă un loc decisiv în ceea ce privește mecanismele de finanțare b) și c).

În UE, sectorul CDI suferă de o lipsă de finanțare a proiectelor de înaltă calitate, care să fie vectorii creșterii în întreaga Europă. În țările membre UE, insuficient sudate în acțiuni comune, piețele financiare nu consacră încă suficiente resurse pentru finanțarea proiectelor de CDI demne de a fi susținute. De cel puțin un deceniu, în țările membre UE se alocă pentru activități de CDI cca 2 la sută din PIB, față de peste 3 la sută în Japonia și Coreea de Sud și 2,7 la sută în SUA. Sectorul privat contribuie în UE cu foarte puțin la activitățile de CDI, față de 9 la sută din total fonduri alocate pentru astfel de activități în SUA, respectiv 20 la sută în Japonia și Coreea de Sud. Această insuficiență a pieței europene necesită intervenția autorităților publice pentru a susține și încuraja deținătorii de fonduri private pentru a investi în finanțarea activităților de CDI.

Creat în 2007 de către Comisia Europeană (CE) și BEI, MFIR este un instrument de finanțare comun care ajută la oferirea ideilor și punerea în evidență a sfidărilor UE în materie de CDI, mai ales pe timp de criză. MFIR este, de asemenea, un mijloc inovant care ameliorează accesul la finanțarea proiectelor de CDI de înalt risc, în vederea obținerii unei valori adăugate superioare, care asociază resursele bugetare ale UE cu finanțarea BEI pentru a împărți riscurile asociate proiectelor de CDI. MFIR răspunde celor 3 sfidări majore pentru CDI: a) nivelul finanțării; b) sursele de finanțare; c) natura proiectelor finanțate și permite împărțirea riscurilor asociate investițiilor în CDI între CE, BEI și investitorii privați, încurajând în felul acesta creșterea investițiilor private.

În 2008, al doilea an de aplicare al MFIR, au participat 13 țări membre UE, iar în 2010 – 20 de țări; iată cum au revenit procentual pe țări sumele acordate în cadrul MFIR: Germania – 23 la sută; Spania – 19; Regatul Unit al Marii Britanii – 10 la sută; Olanda – 8; Italia – 7; Finlanda, Franța, Suedia, câte 6 la sută; Ungaria – 3,3 la sută; alte țări – (Israel – 1,9 la sută; Belgia și Polonia, câte 1,5 la sută; Luxemburg – 0,9; Austria și Bulgaria – câte 0,7 la sută; România – câte 0,2 la sută; Slovacia – 0,2 și Lituania – 0,1 la sută.

Cca 1 miliard de euro sunt puși la dispoziția țărilor membre pentru activități de CDI prin intermediul PC 7 și un alt miliard de euro provin din resursele proprii ale BEI; grație efectului multiplicator al MFIR, din 2013 BEI va acorda echivalentul a 10 miliarde euro pentru investiții cu mare risc în domeniul CDI. MFIR ilustrează perfect maniera în care un parteneriat, care se dorește fructuos între CE și BEI, poate susține sectorul CDI, cu impact pozitiv asupra competitivității în Europa; după anul 2010, MFIR a susținut 87 proiecte din sectoare cheie ale CDI, cu impact direct asupra vieții în toate domeniile realității.

Iată patru exemple notabile de folosire a mecanismului MFIR:

1. Centrul spitalicesc universitar Karolinska din Suedia a primit 300 mil. euro în cadrul proiectului “New Karolinska Solna PPP” al cărui cost total este de 2,2 milioane euro. Aceasta este un prim proiect de o asemenea anvergură al parteneriatului public-privat din țările nordice ale UE, care edifică un complex ospitalier de mare rafinament, dotat cu un spital ultrasofisticat în care preocuparea pentru sănătatea de primă clasă vor fi administrate în paralel cu serviciile de sănătate de vârf. Situat la frontiera municipalităților Solna și Stockholm, proiectul va reda rigoarea unei regiuni urbane relativ neglijată și va oferi noi perspective întregii regiuni care va deveni astfel un lider în științele vieții;
2. Grupul olandez Philips a primit 200 milioane euro pentru a-și finanța fazele inițiale ale proiectelor de CDI, cu înalt risc în domeniul sănătății, pentru cca 7.000 cercetători și antreprenori din 90 societăți partenere;
3. Grupul german GEA Aktiengesellschaft, lider european și mondial în domeniul schimbătoarelor de căldură a primit 150 milioane euro pentru susținerea investițiilor realizate în 3 țări membre UE (Germania, Franța și Olanda) pentru a promova activități de CDI legate de producerea schimbătoarelor de căldură cele mai eficiente și a sistemelor integrate din care acestea fac parte;
4. Pharmamar - societate ce face parte din grupul spaniol Zeltia, fondată în 1996 cu scopul de a face să progreseze tratamentele anticancer, dezvoltă medicamente inovante de origine marină și posedă o “bibliotecă” unică, obază de date ce conține cca 95.000 specimene marine – a descoperit 700 noi substanțe chimice și a identificat 30 noi familii de compuși care se regăsesc în peste 1.800 brevete și aplicații generate de 300 de angajați, aflați în 60 de centre de cercetare și universități din lumea întreagă, riverane mării, care colaborează pentru a face descoperiri în domeniile biologiei marine, chimiei și biologiei cancerului. Pharmamar a primit 30 milioane euro în cadrul MFIR, în proiectul “Zeltia – marine pharmaceutical RDI”, în valoare totală de 120,2 milioane euro.

Antreprenoriatul în contextul actual

Condiția cheie a succesului unei firme pe piață este, evident, de natură economică și se numește competitivitate. Contextul actual, marcat de globalizarea fenomenelor și recunoașterea tot mai largă a interdependențelor, a impus noi reguli de joc: prosperitatea națiunilor presupune competitivitate pe piețele internaționale, iar cea a întreprinderilor - integrarea în lanțurile de valori mondiale.

Ca urmare, problema competitivității a devenit o temă de mare actualitate la nivelul fiecărei firme moderne în contextual globalizării, integrării și regionalizării. Constatăm o evoluție a conceptului de competitivitate, de la competitivitatea

economică - în care avantajul competitiv era dat de înzestrarea cu factori tehnici, de progresul economic, la competitivitatea spirituală - ai cărui factori motori sunt psihicul și spiritul elementului social-uman, marcate de un management specializat, adaptat, ceea ce a face ca, pentru prima oară în istoria evoluției societății omenești, dimensiunea psiho-socială să o depășească pe cea economică; în felul acesta, creșterea avuției naționale a unei țări devine direct proporțională cu educația și siguranța cetățenilor acelei țări, calitatea vieții - în momentul de față și respiritualizarea umană - în viitorul cel mai apropiat fiind componentele esențiale ale competitivității spirituale.

Una dintre cele mai importante caracteristici ale pieței internaționale, în prezent și în viitor, o constituie accentuarea confruntărilor concurențiale de natură non-economică, psihologică, socială și spirituală între protagoniștii din domeniul afacerilor. Concurența tot mai aspră obligă firmele implicate să caute strategii și mijloace, uneori subliminale, care marchează subconștientul și chiar inconștientul clienților, care să le permită atragerea și satisfacerea exigențelor acestora mai bine decât firmele rivale. Clienții firmelor, poziționați pe piața internațională, au la rândul lor, exigențe și nevoi tot mai diversificate și mai rafinate. Este din ce în ce mai clar pentru firme că la baza îmbogățirii și creșterii calității ofertei de bunuri de consum (mărfuri și servicii), se află dorințele și necesitățile clienților potențiali, libertatea tot mai mare de opțiune a acestora.

Dacă atunci când vânzătorii dictau regulile jocului pe piețele internaționale, aveau și mijloacele pentru a-și ține sub control clienții, în noile condiții, cumpărătorii sunt cei care impun punctele lor de vedere producătorului și vânzătorului. Această nouă regulă în afaceri a fost impusă prin recunoașterea rolului primordial pe care îl joacă factorii spirituali în evoluția economică. Lucrările lui Michael E. Porter - un pionier al acestei direcții noi de cercetare în științele socio-umane - au adus elemente valoroase pentru domeniul științelor economice, cu ajutorul cărora au fost clarificate și valorizate fațetele spirituale ale competitivității și au fost puse la punct metode de obținere și măsurare a acestora la nivel macroeconomic (competitivitatea națională) și microeconomic (competitivitatea firmei).

Importanța evaluării mediului antreprenorial și a tendințelor pieței

Ca bază primară pentru evaluarea mediului de afaceri și a tendințelor pieței servește, de regulă, opinia unor subiecți aleși pe anumite criterii în funcție de obiectivele și ipotezele cercetării respective. Cei mai importanți factori propuși pentru evaluarea mediului de afaceri pot fi împărțiți în două grupe:

- *Factori care influențează direct activitatea de afaceri:* 1. influențele reglementărilor statului în cauză sau ale unor reglementări internaționale; 2. gradul de impozitare a afacerilor; 3. competitivitatea firmei; 4. accesul la resurse în condiții avantajoase; 5. potențialul de inovare; 6. protecția drepturilor de proprietate; 7. atitudinea autorităților față de mediul de afaceri, de unde rezultă și atractivitatea țării respective pentru investitorii străini.

- *Factori care influențează indirect activitatea de afaceri:* 1. indicatorii macroeconomici, printre care un rol important îl ocupă rata de referință a băncii centrale; 2. condițiile social-economice și politice; 3. conflictele și riscurile interne și externe.

Factorii menționați mai sus pot constitui baza unei fișei de evaluare, în care experții pot cuantifica direcțiile și capacitatea de influență a acestor factori asupra mediului de afaceri. Experții sau subiecții respectivi pot fi chestionați și în legătură cu schimbările mediului de afaceri și perspectiva asupra acestei schimbări. Iată câteva considerente legate de aceste aspecte:

Ameliorarea mediului antreprenorial are loc datorită influenței pozitive a factorilor, care determină direct starea climatului de afaceri. Îmbunătățirea reglementării afacerilor prin adaptarea legislației, perfecționarea sistemului de impozitare, reforma economiei de piață pot îmbunătăți doar parțial climatul de afaceri. Fără schimbări esențiale a situației generale în țara respectivă, în special, stabilizarea indicatorilor macroeconomici, îmbunătățirea condițiilor social-economice și politice, depășirea conflictelor interne și externe, crearea unui mediu favorabil pentru desfășurarea afacerilor este foarte greu, dacă nu imposibil de ameliorat mediul de afaceri.

O schimbare pozitivă esențială poate fi indusă de potențialul inovațional al întreprinderilor, care poate fi impulsionat prin implementarea unui mecanism cât mai adecvat de protecție a proprietății intelectuale, dezvoltarea infrastructurii care susține firmele pentru elaborarea și implementarea inovațiilor, precum și a interesului întreprinderilor față de implementarea inovațiilor. Lipsa cooperării între mediul de afaceri și instituțiile de cercetare și inovare este însă un factor negativ, care frânează potențialul inovațional al firmei.

Îmbunătățirea reglementărilor legislative referitoare la economia de piață influențează pozitiv climatul de afaceri. Se înregistrează schimbări pozitive esențiale, referitoare la accesul cetățenilor la legislația privind antreprenoriatul și ameliorarea respectării legilor în societate și mediul de afaceri. Ameliorarea informării cu privire la legislație se produce, în mare măsură, datorită internetului, cu toate că accesul la internet este încă limitat pentru mulți locuitori din mediul rural.

Perfecționarea influențelor regulatorii ale statului, în ansamblu, influențează pozitiv mediul de afaceri. În primul rând, conform evaluărilor experților, s-a îmbunătățit esențial procedura de înregistrare a întreprinderilor. Totodată, îmbunătățirile au atins toate aspectele procedurii de înregistrare – complexitatea procedurii, dificultatea acesteia și cheltuielile financiare. Înregistrarea firmelor moderne și a rezultatelor economice obținute de acestea are o influență pozitivă asupra climatului de afaceri.

Foarte dificilă rămâne însă procedura de lichidare a firmelor, care se caracterizează prin complexitate înaltă, dificultate și implică cheltuieli financiare sporite. O influență negativă asupra stării mediului de afaceri o au plățile neoficiale, neînregistrate în statistici, efectuate cu scopul obținerii diferitor autorizații sau/și soluționării problemelor cu organele de control.

Cele mai esențiale schimbări pozitive se referă la dezvoltarea sferei comunicațiilor (asigurarea cu telefoane, internet) și ameliorarea accesului la rețelele de servicii pentru afaceri: informare, instruire și consultanța antreprenorilor. Schimbări pozitive neesențiale au loc atunci când autoritățile locale și regionale susțin mediul de afaceri. Invers, dezvoltarea birocrăției și corupției influențează negativ mediul de afaceri.

Schimbările mediului de afaceri percepute ca pozitive contribuie la sporirea atractivității țării respective pentru investitorii străini și, reciproc, această situație influențează pozitiv mediul de afaceri. Schimbări pozitive esențiale, care influențează hotărâtor cultura antreprenorială a firmei sunt cele legate de disciplina de muncă, etica în afaceri și asigurarea respectării contractelor. Astfel, cultura afacerilor, gândită prin intermediul factorilor spiritali, devine un avantaj competitiv serios.

Cunoașterea schimbărilor tehnologice ale mediului antreprenorial

Progresul tehnologic, alături de factorii demografici, sistemele de valori și ideologie, constituie un factor capabil să antreneze sau să producă o schimbare a mediului antreprenorial⁵. Revoluția informațională, prin caracteristicile sale – este un fenomen colectiv, modifică structural organizarea socială și redistribuie autoritatea, are un pronunțat caracter de permanență – este considerată un factor important al schimbării mediului de afaceri, antrenând efecte la toate nivelurile vieții umane și ale organizării sociale⁶.

Dezvoltarea firmelor, grupurilor și organizațiilor în mediul virtual pune noi probleme de organizare și studiere a mediului antreprenorial. Supraîncărcarea angajaților cu informații diverse constituie un factor care poate duce la reducerea eficienței la locul de muncă. Astfel, numai citirea mesajelor de e-mail (care sunt, în medie, pentru un angajat în număr de 30 pe zi) consumă din ce în ce mai mult din timpul de lucru⁷. Un alt element care diminuează productivitatea angajaților îl constituie folosirea echipamentelor IT (mai ales a internetului), în timpul programului, pentru a rezolva diferite probleme personale. Astfel, într-un studiu realizat de Mihai Păunescu, se prezintă date din care rezultă ca productivitatea angajaților scade cu 30-40% și că 75% dintre angajați folosesc echipamentele în scop personal, fapt ce duce, în final, la scăderea eficienței prin timpul alocat acestor „sarcini”, dar și prin ocuparea unei părți din capacitatea canalelor de transmitere a datelor⁸.

O altă explicație, pe lângă cele enumerate mai sus, ar fi aceea că investițiile IT sunt ușor de adoptat și de alte firme, dar, nefiind făcute după o analiză pertinentă,

5 Oscar Hoffman, *Management. Fundamente socioumane*, Editura Victor, București, 1999, p. 67-95 (selectiv)

6 Garry Johns, *Comportamentul organizațional*, Editura Economică, București, 1996, p. 89

7 Radu Baltasiu, *Comportament organizațional*, note de curs, 2006, tema 6

8 Mihai Păunescu, *Organizare și câmpuri organizaționale*, Polirom, Iași, 2006, p. 56 și urm.

care să țină cont de specificul firmei respective, nu duc la rezultatele scontate. Orice schimbare în cadrul tehnologiei are un impact asupra celorlalte elemente din firmă - structură, procese, oameni etc. - conform abordării sistemice sociotehnice⁹.

Astfel, focalizarea pe adoptarea unor noi tehnologii trebuie înlocuită cu adaptarea contextului economic, tehnologic, politic, legislativ și ecologic la strategia firmei respective și implementate schimbările necesare.

Evaluarea firmelor concurente și a posibilităților de colaborare cu acestea

Evaluarea prin comparație se bazează pe un proces logic în care valoarea de piață se obține prin analiza tranzacțiilor cu firme similare și relevante, compararea acestor întreprinderi cu firma evaluată și, în final, estimarea valorii companiei evaluate prin utilizarea unor chei de conversie (multiplicatori). Evaluarea prin comparația de piață se bazează fundamental pe principiul substituției, care spune că în cazul existenței unor alternative, investitorul va prefera cel mai mic preț la riscuri egale.

Evaluarea prin comparație stabilește limitele valorii de piață a acțiunilor prin analiza prețurilor plătite în mod normal pentru acțiuni la firme concurente cu cea evaluată. Pot fi investigate vânzările pentru a se vedea motivația celor două părți. Prețurile de vânzare reflectă altă motivare față de cea tipică participanților pe piață; un exemplu în acest sens îl constituie tranzacțiile efectuate de cumpărători speciali sau strategici, care în multe cazuri sunt dispuși să plătească un preț mai mare, iar aceste tranzacții trebuie eliminate din referințele pentru comparare¹⁰. Prețurile de tranzacționare sunt analizate prin utilizarea unor unități de comparație adecvate. În multe situații acestea sunt ajustate corespunzător cu diferențele dintre elementele de comparație: firme comparabile *versus* firma evaluată.

Evaluarea prin comparație are o largă aplicabilitate, dar ea este convingătoare numai atunci când sunt disponibile suficiente informații de piață. Credibilitatea acestei abordări este limitată în cazul modificărilor rapide ale condițiilor pieței sau în cazul firmelor cu probleme. Pornind de la principiul substituției, metoda presupune că un cumpărător informat nu ar plăti mai mult pe un bun decât costul de achiziționare un bun comparabil cu aceeași utilitate.

În principiu, evaluarea prin comparație poate fi aplicată și în evaluarea firmelor închise, premisa fiind că multiplicatorii de piață pot fi utilizați și pentru evaluarea firmelor necotate. Mecanismul abordării solicită evaluatorul să utilizeze prețurile și indicatorii de piață alături de alți factori cum ar fi: profitul, fluxul de lichidități, valoarea contabilă a capitalurilor proprii etc., pentru a reține indicatori (multiplicatori) de piață, iar ulterior să aplice ajustări corespunzătoare diferențelor naturale între firme cotate și necotate (dimensiune, lichiditate, acces la finanțare etc.).

9 Pierre de Visscher, Adrian Neculau (coord.), *Dinamica grupurilor*, Polirom, Iași, 2001, p. 23

10 Vincent Yzerbyt, Georges Schadron, *Cunoașterea și judecarea celuilalt*, Polirom, Iași, 2002, p. 67

Tipurile de valori ce se pot estima uzual prin metoda comparației sunt cel mai adesea: valoarea de piață și valoarea de lichidare. Potrivit Standardelor Internaționale de Evaluare, evaluarea prin comparație pune alături firma de evaluat cu alte firme similare.

Cele trei surse uzuale de informații, folosite în evaluarea prin comparație sunt: 1) piețele financiare de valori mobiliare, unde sunt tranzacționate participații pentru firme similare; 2) piața achizițiilor de firme în ansamblul lor; 3) tranzacțiile anterioare ca subiect al evaluării.

În abordarea prin piață trebuie să existe o bază rezonabilă pentru comparații prin referirea la firme similare. Aceste firme trebuie să funcționeze în același domeniu de activitate ca și subiectul evaluat sau într-un domeniu care răspunde aceluiași variabile economice. Comparația trebuie făcută într-o manieră clară și fără ambiguități. Factorii luați în considerare pentru stabilirea existenței unei baze rezonabile de comparație cuprind: a) asemănarea cu firma în discuție, în termeni de caracteristici, cantitativi și calitativi; b) cantitatea și gradul de verificabilitate a informațiilor referitoare la firme similare; c) dacă prețul întreprinderii similare reprezintă prețul rezultat dintr-o tranzacție liberă și nepărtinitoare, deci, un preț stabilit în mod obiectiv.

Pentru a asigura independența și credibilitatea evaluării este necesară o analiză minuțioasă, fără prejudecăți, a firmelor similare. Analiza trebuie să includă criterii simple, precum și obiective de selectare a firmelor similare. Trebuie realizată o analiză comparativă, din punct de vedere cantitativ și calitativ, a asemănărilor și diferențelor dintre firmele similare și firma în cauză.

Toate calculele trebuie să fie făcute în mod similar, atât pentru firma evaluată, cât și pentru firmele similare. Datele referitoare la preț, trebuie să fie valabile la data evaluării. Dacă este cazul, pot fi calculate corecții pentru a aduce firma în cauză și firmele similare la un grad de comparabilitate mai mare. Ratele selectate trebuie să fie cele adecvate, având în vedere diferențele de risc și de așteptări ale firmei evaluate și firmelor similare. Pot fi calculate mai multe niveluri ale valorii, deoarece pot fi selectați mai mulți multiplicatori de evaluare, care sunt aplicați firmei supuse evaluării.

Dacă este cazul, trebuie făcute corecții aferente diferențelor dintre participațiile în firma evaluată și cele din firmele similare, cu privire la existența sau la lipsa controlului, la lichiditate sau la lipsa de lichiditate. Când sunt utilizate informații despre tranzacțiile anterioare ale firmei în discuție pentru a furniza instrucțiuni de evaluare, pot fi necesare corecții pentru a lua în considerare trecerea timpului, precum și pentru circumstanțele modificate din economie, din domeniul de activitate și din firma respectivă.

Metoda comparației este adecvată atunci când există o piață activă cu un număr suficient de tranzacții care, în cazul unor operații private, ar putea fi eventual confirmate din surse independente. De asemenea, trebuie să avem în vedere că aplicarea metodei comparației de piață diferă semnificativ dacă este vorba de o afacere în întregul său de active, sau linii dintr-o afacere.

Esențialul pentru abordarea evaluării prin comparație îl reprezintă asigurarea unei baze de comparație corespunzătoare. În funcție de această bază se stabilesc

criteriile pe baza cărora se rețin firmele pentru a asigura cerințele de „similaritate” și „relevanță” precizate în standardele de evaluare. Aceste cerințe sunt legate de:

- *domeniul de activitate*: firmele comparabile trebuie să acționeze în același domeniu de activitate și să se afle sub influența acelorași variabile economice (piața de aprovizionare, piața de desfacere etc.);
- *caracteristicile cantitative*: firmele reținute ca bază de comparație au, în principiu, dimensiuni similare cu cele ale firmei evaluate (volumul activelor, dimensiunea capitalurilor proprii, cifra de afaceri, numărul de salariați etc.);
- *caracteristicile calitative*: firmele comparabile trebuie să aiba parametri calitativi (tehnici, economico-financiari etc.) apropiați de ai firmei subiect al evaluării).

Datele generale necesare a fi obținute sunt: denumirea firmei reținute ca bază de comparație; ramura și subramura de activitate; structura acționariatului; dimensiunea firmei (volumul activelor, capitalurile proprii, cifra de afaceri, numărul de salariați etc.); informațiile economico-financiare specifice metodei (Preț/Activ net, Preț/Cifra de afaceri etc.).

Există și proceduri particulare de evaluare, precum: 1) evaluarea firmelor în dificultate; 2) evaluarea întreprinderilor în cazul fuziunii și a achizițiilor; 3) evaluarea firmelor pentru privatizare.

Efecte și concluzii

Inovația și impactul social sunt ingrediente cheie pentru un antreprenoriat de succes. Introducerea MFIR pentru a stimula activitățile de CDI determină crearea unei economii mai inovante. “Unul din mijloacele de a susține capacitatea de inovare a UE - spunea Maire Geoghegan-Quinn, comisar european pentru cercetare, inovare și știință - este acela de a propune un acces adecvat la finanțare. Aceasta este una din prioritățile cheie ale inițiativei Uniunii Inovării, care se înscrie în cadrul Strategiei Europa 2020, ce ține cont de rolul major al competitivității în Europa. UE nu-și va păstra poziția sa în economia mondială decât dacă domină cu certitudine sectoarele tehnologice. Nu este ușor de a evalua valoarea investițiilor încorporate în produsele rezultate din activitățile de CDI, investiții însoțite de un risc important, dar cu impact important asupra creșterii economice. Avem nevoie împrumuturi inovante pentru a susține idei inovante”¹¹.

Astăzi nu mai este suficient să fii mai bun în domeniul tău de activitate decât concurența. Competitivitatea firmelor capătă o nouă dimensiune - cea spirituală, legată de factori psihici și sociali, specifici consumatorilor bunurilor oferite de firmă pe piață. Problematika referitoare la acest gen de competitivitate este de natura cunoașterii și comprehensiunii piețelor respective și a apărut o dată cu transformarea piețelor vânzătorilor în piețe ale cumpărătorilor.

O competiție de idei inovate de antreprenoriat social adresată tuturor studenților din România este Social Impact Award. Scopul proiectului este de a încuraja tinerii să

¹¹ sursa: Research en focus, nr. 10, iunie 2011, p. 2

se implice și să dezvolte proiecte care, dincolo de obținerea unui profit, au în vedere impactul pozitiv pentru societate. Prima ediție a Social Impact Award se desfășoară chiar în aceste zile.

Sub sloganul “Push the button, change the world!” competiția oferă studenților resurse financiare, oportunitatea de a participa la workshop-uri tematice și suport pentru implementarea ulterioară a ideilor propuse. De la reducerea sărăciei, sănătate, educație, mediu, dezvoltare comunitară, până la tehnologii de informare și comunicare, drepturile omului, egalitatea de șanse, studenții - organizați în echipe de maxim 5 persoane - își pot alege orice temă pentru a dezvolta o idee de afacere socială, atât timp cât ea este relevantă pentru comunitatea în care se dorește implementarea¹².

Dincolo de suportul financiar pentru câștigători, Social Impact Award oferă tuturor studenților șansa de a participa la workshop-uri de informare susținute de experți în domeniu. Workshop-urile vor avea loc în București, Cluj și Iași, iar participarea este gratuită. Informații detaliate despre programul workshop-urilor, invitație și înscriere sunt disponibile pe website-ul competiției: <http://socialimpactaward.ro>

Bibliografie selectivă

1. Baltasiu, Radu, *Comportament organizațional*, note de curs, 2006, tema 6
2. Brătianu, Ioana, *Studenții din România sunt invitați să se înscrie în competiția Social Impact Award*, pe site-ul www.EurActiv.com, vizitat pe 2 februarie 2012
3. Dobrescu Emilian M. și Maria Moldoveanu, *Știința afacerilor*, București, Editura Expert, 1995
4. Dobrescu Emilian M. și Valeriu Ioan-Franc, *Afacerile - mică enciclopedie*, București, Editura Expert, 1997
5. Dobrescu Emilian M., Maria Moldoveanu și Valeriu Ioan-Franc, *Inițiere în managementul afacerilor mici și mijlocii*, București, Editura Expert, 1998
6. Dobrescu Emilian M. și Sima, Edith Mihaela, *Principles of a New Model for education in the Knowledge Society*, în LESIJ-Lex Scientia International Journal in the Knowledge Society, nr. XVII, vol. 2, 2010
7. Hoffman, Oscar, *Management. Fundamente socioumane*, Editura Victor, București, 1999
8. Johns, Garry, *Comportamentul organizațional*, Editura Economică, București, 1996
9. Marian Liviu, *Antreprenorii și antreprenoriatul*, Târgu Mureș, Editura EFI ROM, 2007
10. Păunescu, Mihai, *Organizare și câmpuri organizaționale*, Polirom, Iași, 2006
11. Visscher, Pierre de și Neculau, Adrian (coord.), *Dinamica grupurilor*, Polirom, Iași, 2001
12. Yzerbyt Vincent și Schadron, Georges, *Cunoașterea și judecarea celuilalt*, Polirom, Iași, 2002

¹² Ioana Brătianu, *Studenții din România sunt invitați să se înscrie în competiția Social Impact Award*, pe site-ul www.EurActiv.com, vizitat pe 2 februarie 2012

MODELELE ANTROPOLOGICE ALE NAȘTERII – EVOLUȚIE ȘI TENDINȚE ACTUALE

Dr. Radu Mihai Dumitrescu

**Medic Specialist ATI, Psihoterapeut Cognitiv-Comportamental
Spitalul Băneasa – Regina Maria, București**

În ultimii ani, lumea medicală românească, s-a confruntat cu o schimbare a mentalităților și comportamentelor pacienților într-un mod pe care cultura altor state la urmărit și la descris de mai bine de patruzeci de ani; felul în care medicul era văzut în mod tradițional în societatea noastră a suferit schimbări pe care lumea medicală le consideră că pot să împietzeze atât comunicarea cu personalul medical cât și calitatea și siguranța serviciilor medicale. În mediul urban, medicul era privit cu un anumit respect necondiționat, un intelectual aparte, într-un mod similar celui descris pentru preot și învățător, în mediul rural din scrierile noastre clasice. Investirea cu încredere a medicului atinge uneori cote scăzute, asistând chiar la comportamente prin care se caută informații de la mai multe cadre medicale sau din alte surse (mediul virtual fiind una dintre cele mai importante).

Din ce în ce mai multe femei încep să aleagă un mod de naștere care să se abată de la normele medicale căutând un mod „cât mai natural” de a aduce pe lume un copil; în situații din ce în ce mai multe această atitudine depășește limita alegerii și femeile se „înrolează” practic într-o astfel de luptă în care unele se remarcă și încearcă să atragă prozeleți (exemple de site-uri, bloguri, forumuri de discuții și școli pentru mame care apar de la primele căutări pe motoarele de căutare în internet). Termenii de „natural”, respectiv „normal” asociați nașterii se confundă de multe ori în exprimarea publică, atât scrisă cât și vorbită, deși sunt relativ diferiți în ceea ce privește sensul; acești termeni au făcut parte din teme de cercetare antropologică (1). În limbajul curent medical se folosește de multe ori termenul de „naștere vaginală” probabil și în încercarea de a evita unele forme de confuzie.

Medicalizarea nașterii a început odată cu obținerea unui nivel tehnologic și de cunoaștere superior, la începutul secolului trecut. Toate aceste intervenții asociate unui eveniment semnificativ din viața familiei au câștigat în timp valențe culturale intrinseci. Rich a apreciat că o revenire în ceea ce privește popularitatea nașterii naturale a început din 1940 în SUA (1); acest proces pare întârziat în cazul nostru, prin accesul limitat la informația în masă și prin situația geo-politică în care s-a aflat România. Medicalizarea acestui proces, în fond unul fiziologic, cuprinde numeroase proceduri: monitorizări ecografice, screening-uri de laborator, determinări de markeri infecțioși, monitorizare fetală, administrarea diverselor medicații, operația cezariană, analgezia epidurală. Toate acestea ajung să fie privite de unele mame ca fiind intruzive, poate chiar cu efecte secundare sau nocive pentru mamă și făt. Lucrări ale unor antropologi americani cum sunt Robbie Davis Floyd (1994) și Emily Martin (1987) vin în sprijinul acestor opinii, afirmând că există o afectare severă

și iremediabilă (somatică și psihică) a mamelor care au experimentat o naștere cu astfel de proceduri (1). Se omite totuși beneficiul pentru sănătate pe care l-au adus aceste proceduri, validate din punct de vedere științific medical; un singur exemplu ar fi scăderea dramatică a mortalității materne prin hemoragie post-partum după intrarea în practică a oxitocinei (atât de vehement refuzată astăzi de multe mame care promovează nașterea naturală). O situație similară o regăsim în privința tratării durerii la naștere; din perspectiva Drepturilor Universale ale Omului, tratarea durerii este un drept pentru mamă și o obligație medicală, în cazul în care aceasta îl solicită. E demonstrat și validat medical că durerea modifică flagrant calitatea vieții și tratarea durerii a adus o diferențiere semnificativă în evoluția omului. Dictonuri celebre se află chiar pe coperta revistei Societății Române pentru Studiul Durerii: „sedare dolorem opus divinum est”. Tratarea durerii în timpul travaliului este unul dintre factorii determinanți în prevenirea unor tulburări psihice ulterioare, cum ar fi Tulburarea de Stres Posttraumatică (2); se apreciază că una din trei femei care experimentează nașterea naturală vor putea fi încadrate în criteriile diagnostice pentru această suferință. Manifestările clinice sunt diverse, atât în sfera psihiatriei cât și în cea ce privesc comportamentele și relațiile interpersonale: atacuri de panică, forme de anxietate și depresie, flashbacks, refuzul de rememorare al evenimentului, somatizări, palpitații. Alături de durere, femeile pot experimenta în aceste momente și alte lucruri cu efecte indezirabile similare: afectarea imaginii corporale prin expunerea prelungită dezbrăcată, teama persistentă în timpul travaliului, complicații medicale.

Situația în care se pare că ne aflăm noi astăzi și pe care ne propunem să o analizăm a fost descrisă de Robbie Davis Floyd încă din 1994: „De ce nașterea, care ar trebui să fie pentru femei un eveniment unic și o experiență individuală, este tratată într-un mod atât de standardizat în Statele Unite? Indiferent cât de lung sau scurt, cât de ușor sau dificil este travaliul, marea majoritate a femeilor stau legate de un monitor electronic fetal și de o perfuzie (pentru seruri sau medicamente), sunt încurajate să folosească medicație antialgică, să li se practice o epiziotomie (o incizie chirurgicală la nivelul vaginului care să prevină rupturile) la momentul nașterii și să se despartă de copii lor la scurt timp după naștere. Multe dintre ele mai primesc și doze de hormon hipofizar (nn. oxitocină) pentru a li se grăbi travaliul, iar nașterea se desfășoară cu femeile întinse pe spate. Aproape un sfert dintre ele nasc prin operație cezariană” (3). Autorul citat afirmă drept cauză pentru acest comportament un ritual care poate fi sintetizat astfel: „femeile fac ce au făcut și celelalte”. Un ritual presupune un proces repetitiv, elemente simbolice, credințe culturale; are ca principal scop alinierea sistemului de credințe individual la unul cu rang social. Același autor vede ca pe un țel al acestei generații (se referă la generația anilor '80) redescoperirea ritualurilor care transformă femia într-o mamă prin actul nașterii și renunțarea la practicile conservatorii, numite standarde tehnocratice (fiind explicit prezentate analgezia epidurală cu o prevalență citată de 80% și cezariana cu procente în jur de 25%).

Există antropologi care nu împărtășesc integral opinia „radical feministă”; aceștia recunosc că procesul nașterii este și era considerat unul periculos, motiv pentru

care femeile nu nășteau singure; schimbarea la acest moment este că prezența tatălui sau unui alt membru al familiei începe să fie și la noi tolerată sau chiar acceptată. Rosenberg recunoaște o scădere a mortalității materne în istoria recentă (având drept cauză îngrijirea medicală) și consideră că nu era un eveniment rar ca o femeie să moară la nașterea unui copil în urmă cu doar două generații (4). Evoluția modului de a naște s-a aflat în strânsă relație cu trecerea la mersul biped, cu dezvoltarea creierului, cu obținerea unor urmași total lipsiți de apărare și dependenți în momentul nașterii și cu necesitatea unei asistențe „sociale” în momentele nașterii; modificările canalului pelvin ajung să supună copilul unui traseu anevoios și periculos prin canalul nașterii. Același autor afirmă că: „evoluția nu are o direcție”; consemnează astfel o incertitudine privind modul în care vor evolua lucrurile. Există sceptici care consideră că numărul mare de cezariene nu mai supun specia noastră selecției naturale în direcția păstrării caracterelor care favorizează nașterea naturală; astfel, menținerea acestor practici „medicale” vor avea ca rezultat pierderea acestei capacități.

O astfel de investigație ar fi de interes având în vedere că și în societatea noastră în care numărul de cezariene depășește cu mult 25% și reprezintă încă cea mai frecventă alegere a femeilor (deși scriptic obstetricienii găsesc o indicație pentru intervenția chirurgicală, această procedură fiind obligatorie preoperator). După unele surse se apreciază că în mediul urban procentul de nașteri prin cezariană, în sistemul public de sănătate, se află în jurul valorii de 50%; procente mult mai mari se înregistrează în clinicile private. Alte surse afirmă că procentul este doar cu 15% mai mare decât media europeană, care ar fi la 20% (IMBCO-International MotherBaby ChildBirth Organization); 39% dintre nașteri sunt provocate, deși acest lucru nu e mereu necesar, în comparație cu Franța (22%) și respectiv Marea Britanie (20%). 60% dintre medicii români aleg să facă epiziotomie, în timp ce procentul în Franța este de 26,8%; această procedură chirurgicală este privită medical ca fiind una profilactică (5).

O analiză teoretică interculturală privind nașterea ne poate aduce informații importante și necesare pentru înțelegerea fenomenului particular care se desfășoară la noi. O evoluție cu anumite similitudini (pe care le intuim, dar care trebuie demonstrate) a fost descrisă într-un studiu american în 1988 de Lazoff B, Jordan B și Malone S; inițial sistemele tradiționale ale nașterii au suferit modificări ca urmare a influenței aduse de practica medicală, ca mai apoi practica de specialitate obstetricală să se acomodeze la noile schimbări de optică privind nașterea naturală (6). Anumite practici care sunt acum susținute vehement de către mame (ex. atingerea imediată a nou-născutului și menținerea contactului piele-piele, punerea neîntârziată a copilului pe pieptul mamei, tăierea cordonului ombilical după încetarea pulsațiilor acestuia) se regăsesc descrise în studii americane încă din 1969 (7). Studiile antropologice ne confirmă că nașterea este un proces care se modifică și evoluează cultural.

Observarea fenomenului din punct de vedere antropologic aduce într-un plan echitabil „părerea” femeilor, încercând să se evite observarea în principal a „evidențelor” la care s-a ajuns prin consultarea datelor cu caracter medical. Este necesară o corelare a informațiilor medicale alături de cele statistice din sursele oficiale în scopul raportării fenomenului.

La momentul actual asistăm la o recunoaștere acordată relației intime între aspectele psihologice ale nașterii și managementul direct, organizatoric în cadrul instituțiilor medicale de asistare a nașterii; cerințe ale mamelor sunt acum luate în considerare cu prioritate (și nu doar din considerente de marketing): discreție, saloane individuale, întuneric și o anumită ambianță în sălile de naștere, prezența soțului sau a altor persoane, mijloace alternative de desfășurare a travaliului sau de tratare a durerii. Se creează un anumit “birth environment”.

În cele mai multe societăți, momentul nașterii și zilele următoare parturii sunt considerate critice, un moment vulnerabil atât pentru mamă cât și pentru copil. Raportându-se la acest pericol, la teama de necunoscut și la sentimentele de insecuritate, comunitatea și familia produc un set de practici și credințe care încearcă să atenueze aspectele psihologice și sociale ale nașterii (la nivel individual, oamenii declanșează și învață mecanisme de apărare); asemenea practici constatăm și la noi în mediul urban pe care l-am observat: copilul este scos din maternitate de către nașă, îl trece de ușă și îl dă mamei (e drept că-l ține într-un „coș” cu design dedicat), hainele cu care este externat nou-născutul sunt pregătite, „purificate” (nașa sau un surrogat al acesteia le cumpără, le calcă și le aduce pentru „scoaterea” copilului din maternitate).

Unele moașe și școli pentru mame încearcă să rescrie actul nașterii plecând de la credința că medicamentele și intervenția medicală obișnuită expun mamele la un risc nejustificat, considerat mai mare decât cel prezentat de lumea medicală. Argumentele au la bază surse care prezintă nașterea asistată de moașă ca fiind însoțită de complicații mai reduse numeric decât nașterile desfășurate în spital, cu urmări obstetricale sau prin cezariană. Moașele încep să rescrie anumite „ritualuri legate de naștere”, cărora le atribuie un scop final: crearea unei legături între mintea mamei și corpul acesteia. Acesta din urmă „cunoaște” cel mai bine ce e de făcut, cum trebuie acționat și astfel se redă mamei „puterea” pe care a avut-o în alte perioade istorice. Această situație o regăsim în societăți considerate mai avansate decât cea în care trăim noi și în care procesul observat s-a desfășurat în urmă cu mai bine de 40 de ani și este consemnat în literatură.

La acest proces de tranziție către un mod de a naște într-un mod cât mai „natural” se adaugă cu vehemență și alte practici (care sporesc dezacordul cu lumea medicală): refuzul vaccinării nou-născutului, refuzul terapiilor profilactice neo-natale (administrarea fitomenadionei pentru profilaxia hemoragiilor cerebrale), cererea de a păstra placenta pentru a fi îngropată lângă un copac, refuzul de a alimenta artificial (chiar și temporar) nou-născutul în primele ore, până la instalarea lactației (și nu vorbim neapărat de lapte praf, ci doar de soluție de glucoză pentru prevenirea hipoglicemiei imediat după naștere). Aceste situații se regăsesc tot mai des în practica curentă și sunt un element nou pentru societatea noastră. La momentul actual ar trebui să reușim să discernem obiectiv dacă elementele care ni se comunică au o bază științifică și aduc concluzii validate; există lucrări ale unor antropologi actuali cu o poziție vădit „feministă” și anti tehnocratică, care consideră anumite practici mai sigure și de urmat, fără a dispune de evidențele cerute de cercetarea actuală medicală. Mellissa Cheyney (2011) îmbrățișează aceste idei și aduce argumente în

favoarea acestor atitudini; un comentariu din partea lumii medicale ar fi citarea unui fost senator ca argument și nu un studiu medical de impact și cu design specific unei cercetări riguroase. Totodată se citează câteva cazuri și întâmplări, cu iz anecdotic, fără însă ca acestea să fie în fapt evidențe științifice, dar sunt tratate ca atare (8). Situații similare regăsim și la noi; sunt școli de mame în care se prezintă câte două filmulețe care „prezintă” un copil născut normal și unul prin cezariană. Cel puțin așa se afirmă; primul e roz, impecabil, gângurește, iar cel de al doilea este vânăt și cu o stare generală mediocră; chiar dacă situația este posibil să fie reală, aceasta nu are valoare statistică și nici din considerente etice nu e cel mai bun mod de abordare. Antropologul citat nu-și ascunde opiniile părtinitoare și concluzionează că o creștere a numărului nașterilor la domiciliu face parte dintr-o agendă culturală de „luptă împotriva nașterilor medicalizate”, care sunt considerate un pericol. Rămâne să vedem dacă o astfel de agendă se află în desfășurare și în societatea noastră.

Ritualurile descrise de sursa citată anterior încep să se regăsească într-o oarecare măsură și la noi; școlile pentru mame emit îndemnuri cum ar fi: „nu te lupta cu propriul corp!”, „lasă corpul tău să facă ceea ce știe!”, „deschide-te!”, „ești puternică”. Aceste îndemnuri se însoțesc de exerciții de respirație, transpunere experiențială bazată pe tehnici de imagerie vizuală și exerciții de antrenament autogen. Având în vedere toate aceste aspecte, pregătirea la care participă mamele poate fi mai degrabă asemuită ședințelor de psihoterapie decât antrenamentului pentru naștere.

Nașterea petrecută la spital presupune o experiență total diferită din perspectiva ritualurilor aflate în raport cu desfășurarea nașterii „natural” sau cel mult cu o moașă; se constituie un adevărat model bio-medical al nașterii, vehement criticat chiar de anumiți antropologi (9): monitorizarea dilatației colului și aprecierea unei rate normale de un centimetru pe oră, verificarea progresiei prezentației prin tușeu vaginal, accelerarea travaliului prin ruperea artificială a membranelor amniotice, augmentarea travaliului prin folosirea de ocitocice, limitarea consumului de apă și alimente, monitorizarea electronică cardio-tocografică, episiotomie, raderea părului pubian, limitarea accesului familiei, separarea de nou-născut. Toate aceste aspecte, prezentate de literatură cu mulți ani înainte, fac subiectul unor tensiuni crescânde și în societatea noastră, având ca rezultat scindarea în cel puțin două grupe de opinii.

La momentul actual, părerile unor antropologi mai ponderați în opinii și mai judicioși în cercetarea fenomenului par să fie o soluție pentru a limita conflictul dintre cele două curente de opinii; aceștia consideră fenomenul nașterii unic, fără a se putea compara nici măcar două experiențe ale aceleiași mame (10). Fiecare sarcină este diferită, parametrii antropologici ai femeilor și copiilor acestora sunt diferiți, factorii externi care pot biasa întregul mecanism sunt și ei variabili. Expectațiile și trăirile fiecărei femei sunt probabil cele mai diferite trăsături ale unei nașteri, așa încât este tot mai greu să identifiți un grup de condiții care ar trebui să se îndeplinească pentru ca experiența nașterii să fie pe ansamblu una de succes. Stigmatizarea unei anumite atitudini sau a unui grup de persoane nu poate aduce beneficii la nivel social sau cultural; istoria este plină de exemple în acest sens. În cele din urmă, parturientele pot fi împărțite în subclase (tipologii culturale distincte): cele ce doresc nașteri la

domiciliu (neasistate sau asistate medical), cele care optează pentru nașteri naturale la spital, mame care doresc persoane de suport cu o anumită pregătire (doulă) și chiar mame care își doresc naștere prin operație cezariană. Clasificarea nu este una didactică, ci una ce are la bază opinii și comportamente puternice, dar și diferite. Diferențele între clase și numărul acestora va rămâne să fie stabilit.

Linia de demarcație între siguranța statuată medical pentru anumite practici din timpul nașterii și alegerea acestora din cu totul alte motive va fi foarte greu de stabilit; exagerări vom găsi de ambele părți. În lucrarea citată în paragraful anterior (10) se ridică suspiciuni chiar cu privire la modificarea structurii ADN din corpul copiilor în cazul nașterii prin cezariană (greu de acceptat din perspectiva medicală); sursele oficiale medicale apreciază salvarea de vieți prin operație cezariană și nu găsesc asocieri ale acesteia cu alte boli (11, 12).

Un studiu antropologic privind nașterea ar trebui să urmărească definirea, descrierea culturală a nașterii naturale, a locului unde are loc, persoanele care însoțesc parturienta, „practici” sau artefacte care facilitează sau controlează nașterea, precum și diferențele de cunoaștere în legătură cu acest moment. Primul studiu amplu despre acest aspect și care poate fi considerat un model datează din 1978 (Jordan B) și a urmărit sistemele din SUA, Olanda, Suedia și Mexic, realizând o comparație transculturală (13).

Din punct de vedere antropologic, sunt descrise trei modele care descriu actul nașterii. Modelul tehnocratic este cel medical; la baza sa a stat dezvoltarea sistemului de sănătate, iar modificări au fost aduse de implicațiile economice, politice și de globalizare. La nivel metaforic, acest model presupune transformarea corpului uman într-o mașină asupra căreia se aplică diverse intervenții agresive. Hegemonia acestui model este din ce în ce mai contestată. Modelul tehnocratic se află în opoziție cu cele ce presupun o intervenție mai limitată în actul nașterii: modelul umanist și cel holistic. Primul are la bază evidențe psiho-sociale; corpul uman este influențat de stres și emoții, mai ales în timpul nașterii. De aceea cere și are nevoie de o multitudine de relații interpersonale de sprijin în acele momente. Modelul holistic este unul și mai radical; corpul este definit ca un sistem energetic și spiritual, iar nașterea este observată într-un mod intuitiv. În multe țări, ultimile două modele sunt adoptate de structuri sociale care se folosesc de dovezi medicale și antropologice pentru a submina modelul tehnocratic (9). Toate aceste paradigme sunt limitate prin focalizarea către un anumit punct de vedere cu privire la îngrijirea individului. Medicina recunoaște mortalitatea maternă la naștere ca o problemă esențială și a generat protocoale pentru situații diverse: toxemia gravidelor, hemoragia post-partum și extragerea manuală a placentei în caz de retenție. Aceste protocoale se încearcă să fie implementate general, chiar și în medii rurale și cu resurse limitate. Științele bio-medicale văd problema de la individ la individ care trebuie tratat individual în spital. Antropologia sondează în zonele cu mortalitate maternă mare condiții generale care afectează sănătatea femeilor: suprasolicitare, anemie, malnutriție, boli prin poluarea apei. Creșterea siguranței din timpul nașterii este văzută în raport direct cu creșterea sănătății mamelor prin crearea unui mediu mai sănătos, mai curat, mai ferit de poluare și prin

îmbunătățirea condițiilor socio-economice ale mamelor. La toate acestea se adaugă climatul de confort psiho-emoțional și al relațiilor interpersonale.

O combinație ingenioasă a credințelor și a cunoștințelor medicale poate conduce la un sistem medical mai sănătos, mai sigur, mai eficient din punct de vedere al costurilor și mai uman. Comunicarea adecvată între toate părțile implicate este liantul care promovează construirea unui astfel de sistem.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Archer, S. 2012, *The Choice of "natural": childbirth as a project*. Department of sociology and anthropology Illinois State University, (www.soa.illinois.edu/downloads/anthro_theses/archer_sarah.pdf)
2. Polachek I. S., Harari L. H., Baum M. 2012, *Postpartum Post-Traumatic Stress Disorder symptoms: the uninvited birth companion*. IMAJ, **14**
3. Floyds, R. D. 1994, *Conformity and Conflict* in McCurdy, D. *Readings in Cultural Anthropology*, 8-th ed., HarperCollins, New York, p. 323-340 (www.birthsource.com/scripts/article.asp?articleid=392)
4. Rosenberg, K. 2012, *Anthropologist's studies of childbirth bring new focus on women in evolution*. ScienceDaily, (www.sciencedaily.com/release/2009/02/090217173043.htm)
5. http://www.paginamedicala.ro/stiri-medicale/Prima-unitate-de-nastere-naturala-din-tara-si-a-propus-sa-scada-numarul-cezarienelor-cu-10__16618/
6. Lozoff B., Jordan B., Malone S. 1988, *Childbirth in cross-cultural perspective* in *Marriage and Family Review* **12**:3/4, Palkovitz R, Sussman M, p. 35-60
7. Murdock O. P., White D. R. 1969, *Standard cross-cultural sample*. *Ethnology*, **8**, p. 329-369
8. Cheyney, M. 2011, *Reinscribing the birthing body: homebirth as ritual performance*, *Medical Anthropology Quarterly*, **25**(4), p. 519-542
9. Davis-Floyd R. E., Sargent C. 2005, *Childbirth and Authoritative Knowledge: Cross-Cultural Perspectives* in *Sage Encyclopedia of Anthropology*, Sage Publications, p. 486-504
10. Sloan, M. 2009, *Birth Day: A pediatrician explores the science, the history, and the wonder of childbirth* (http://open.salon.com/blog/anthropologist_underground/2009/07/25/)
11. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/15347336?ordinalpos=...>
12. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/17708370?ordinalpos=...>
13. Jordan, B., 1978, *Birth in four cultures: A cross-cultural investigation of Childbirth in Yucatan, Holland, Sweden and United States*, 4th edition, Prospect Heights, Ohio: Wevland Press

ASPECTE PARTICULARE PRIVIND ABORDAREA ACTUALĂ A NAȘTERII NATURALE

Dr. Radu Mihai Dumitrescu

Medic specialist ATI, Psihoterapeut Cognitiv-Comportamental

Spitalul Băneasa – Regina Maria, București

Nașterea, alături de credințele care definesc din punct de vedere socio-cultural concepția și evoluția sarcinii, face parte integrantă dintr-un sistem de credințe care a fost denumit de Hahn și Muecke “cultura nașterii”. Aceasta îndeplinește un rol social central “informând” membrii comunității despre condițiile care ar trebui să se regăsească în momentul procreației și nașterii, modurile în care se desfășoară sarcina și travaliul, regulile care guvernează comportamentele pre- și post-natale (1).

Modelul antropologic actual al nașterii era până de curând unul tehnocratic; astfel, medicalizarea nașterii a urmat tendința globală a medicinei moderne cu implicații profunde asupra unor probleme care inițial nu priveau sfera de interes nemijlocit a medicinei. O serie întreagă de fenomene care privesc sănătatea femeii au urmat această cale: menstruația, evoluția sarcinii, nașterea și menopauza.

În ultimii 70 de ani societatea românească a cunoscut cel puțin două schimbări în privința atitudinii și practicilor legate de actul nașterii; la jumătatea secolului trecut s-a făcut trecerea de la un model tradițional al nașterii cu moașă la unul medicalizat, în contextul dezvoltării medicinei și a sistemului general de asistență medicală, ca în ultimii ani să asistăm la o nouă schimbare în dorințele femeilor spre o naștere cât mai “naturală”. Se face tranziția către un model al nașterii umanist sau chiar holistic în care femeile ajung să respingă din ce în ce mai multe componente ale medicalizării nașterii uneori în contradictoriu cu personalul de îngrijire și chiar în detrimentul siguranței medicale și a sănătății personale și a copilului.

Modelul tradițional românesc care presupunea nașterea acasă sau într-un spațiu dedicat alături de o moașă nu era unul empiric cum s-ar putea crede. Societatea noastră a cunoscut o tradiție în formarea și educarea unor “personaje” în asistarea corectă și sigură a femeilor în momentul nașterii. Privind din perspectiva istoriei medicinei, prima școală de moașe s-a înființat la București în 1839; Epitropia Spitalului Pantelimon înființază “Institutul de nasceri și Școala de moșit”. După câțiva ani, în 1852 se deschide “Școala de moșit de la Iași” în cadrul Institutului Gregorian în perioada Domnitorului Grigorie Ghica. Există izvoare scrise numeroase privind reglementări precise ale nașterii și asistării nașterii începând cu jumătatea secolului al XVIII-lea când s-a făcut trecerea de la o medicină empirică către o “obstetrică reală”. În același timp se face trecerea de la “moașa-babă” la moașă în accepțiunea care s-a păstrat și astăzi. Primele legi tipărite privind nașterea sunt chiar mai vechi față de acest moment: 1646 în Moldova, sub domnia lui Vasile Lupu și 1652 în Muntenia, sub domnia lui Matei Basarab (2).

Diverse preferințe și practici relativ recente pentru societatea noastră privind nașterea vor fi analizate în continuare. Acestea privesc aspecte diferite în legătură cu momentul nașterii: locul unde se desfășoară, modul desfășurării travaliului, asistarea medicală, tratarea durerii și chiar diverse practici legate de îngrijirea nou-născutului (vaccinare, alăptare)

1. Nașterea la domiciliu

Nașterea acasă (ne referim la mediul urban, cu acces facil la sistemele medicale și la surse de informare) a început să devină de curând o opțiune în societatea noastră; până în anii 60 exista cultura nașterii cu moașă, aceasta din urmă neavând însă o pregătire medicală de tipul celei pe care o considerăm astăzi ci una practică, transmisă printr-un model cultural specific. Moașa era un element central în cultura rurală și a rămas și astăzi, însă izolat, în locuri în care disponibilitatea serviciilor medicale este limitată. Alegerea acestui tip de naștere din partea femeilor provenite din mediul urban rămâne ceva nou și în contradicție cu “percepțiile și regulile lumii medicale”. Situația este la acest moment diferită de ce se întâmplă în alte societăți prin indisponibilitatea instituțională a unei moașe și prin deficitul de infrastructură spital; nu mai luăm în calcul decalajul de opinii în diverse medii. Imaginea actuală a mamei care naște rămâne majoritar cea a femeii care țipă de durere, se grăbește către spital unde este supusă diverselor proceduri medicale. A te îndrepta către o naștere acasă, în mediul sigur și familiar al căminului este considerată o atitudine care redă “puterea mamelor” în viziunea modelelor umanist și holistic al nașterii (3). Abordarea în lucrarea citată este una vădit “feministă”; se citează o lucrare medicală din 1920, dintr-o revistă prestigioasă (*American Journal of Obstetrics and Gynecology*) în care Dr. Joseph DeLee exprima la acea dată o opinie despre cum vedea nașterea asistată medical. Confirmarea adusă de timp este privită de autori ca un fenomen ce era de fapt concertat, manipulator din partea lumii medicale de a modifica practica nașterii (obstetricianul “ar trebui să sedeze mama la începutul travaliului, să dea voie colului să se dilate, să dea eter mamei în partea a doua a travaliului, să taie perineul, să scoată copilul cu ajutorul forcepsului, să extragă placenta, să dea medicamente care să strângă uterul și în cele din urmă să repare episiotomia”). În studiul citat nu se oferă povestiri anecdotice cu rol de dovezi ci înscrisuri medicale pe care lumea medicală le poate cataloga totuși drept anacronice. Situația reală este departe de a fi cea prezentată de “femiști” sau de medici; analiza antropologică intenționează să înțeleagă fenomenul pentru a putea ameliora comunicarea, reduce tensiunile și îmbunătăți calitatea asistenței medicale. Articolul citat continuă pe aceiași direcție citând surse diverse; principala este antropologul Davis-Floyd care deține probabil numărul cel mai mare de lucrări cu atitudine de susținere a nașterii naturale. Efectele nocive ale periduralei sunt prezentate din această sursă fără a avea evidențe medicale de specialitate; la fel toate celelalte proceduri medicale. Când rata procedurilor medicale are cifre de 45-50% se trage “logic” concluzia siguranței nașterii acasă. Citatele din poveștile mamelor abundă; un nou tip de erou, mama care a născut în opoziție cu practica medicală, este

pe cale să apară. Același lucru pare să apară și în presa noastră (4). Experiențele unei astfel de eroine sunt repetate și de alte femei care nu au întotdeauna un final fericit (sângerare severă la naștere, ruptură gravă de perineu, sepsis neonatal) și în cele din urmă, la 6-8 ore de la delivrență femeia devine “pacienta” sistemului clasic de sănătate. Deși medicina readuce sănătatea mamei și nou-născutului povestea nu mai este mediatizată. Rațiuni cum ar fi siguranța medicală nu mai sunt valabile pentru a ține femeile înrolate în sistemul clasic al nașterii; alte resorturi mai intime vor trebui căutate pentru a înțelege decizia unei femei de a-și aduce pe lume copilul într-un fel sau altul. Conceptul de “natural” este unul care evoluează și trebuie rapid reanalizat și înțeles; el guvernează multe alte comportamente umane care au suferit modificări plecând de la acest concept (alimentație, condiții de locuire, mijloace de deplasare, tratamente).

2. Doula-un personaj nou în cultura nașterii .

Un nou personaj și-a făcut apariția în sălile de nașteri (în clinicile private care sunt mai permissive și mai puțin în sistemul public): doula. O definiție autohtonă nu am putut găsi așa încât vom căuta definiții în literatura străină. În fapt nu există în nici un nomenclator de meserii din România o atare profesie și nici nu există reglementări în vigoare. Într-o clinică privată din capitală, prezența acestui “personaj” a devenit din ce în ce mai frecventă (aproximativ 10 nașteri în anul 2011 și 4 în anul 2012, o scădere înregistrându-se probabil și datorită reacției personalului medical “clasic”). Interesul pentru acest tip de îngrijire pare stimulat de un acces din ce în ce mai bun la surse de informații externe, prin și prin “școlile pentru mame” (un element și el nou în cultura noastră și care devine din ce în ce mai prezent dar și prin modificările legislative care oferă și taților zile libere și alte beneficii condiționate de participarea la diferite cursuri de acest fel). Din experiența personală, un alt mod de intrare al acestei “profesii”, s-a făcut prin intermediul unor moașe străine, fără drept de liberă practică în România, care evitau astfel problema legală și se intitulau astfel. Accesul la informare on-line a permis și facilitat accesul acestei profesii în cultura noastră; se poate vorbi de același proces al globalizării.

Un conflict între cele două tipuri de asistență medicală la naștere (cel clasic și cel cu doula) are nu doar cauze interpersonale, frustrări și orgolii ale personalului medical ci și unele foarte obiective ce pot fi susținute de ambele părți. Pentru doule cât și pentru mamele care își doresc o naștere cu cât mai puține imixtiuni în actul nașterii, procedurile medicale sunt considerate intruzive și uneori chiar dăunătoare pentru sănătatea mamei și copilului; de aceea există situații în care deși mamele se află într-o unitate medicală refuză diverse proceduri. Cadrele medicale sunt lovite direct atât în concepțiile lor profesionale (dictate de norme și protocoale uneori foarte rigide) cât și prin prisma responsabilității juridice prevăzută în legile specifice. Frustrarea se amplifică prin faptul că doula nefiind o profesie reglementată nu are în fapt o răspundere juridică. Fiecare dintre cele două părți a găsit diverse soluții de evitare însă conflictul pare departe de a se rezolva. Doulele de cele mai multe ori

își schimbă titulatura și pacientele sunt învățate în acest sens: adică declară că sunt prietene, susținătoare, verișoare. Când aceeași "verișoară" apare în timpul travaliului în cazul mai multor paciente situația se escaladează. Personalul medical apelează la orice normă legală, le include în actele administrative (consimțăminte informate și contracte de prestări servicii medicale) și mai apoi se folosesc de acestea pentru a limita accesul doulelor în sălile de naștere. Un element legal folosit se referă la confidențialitatea actului medical precum și la definirea juridică a reprezentantului legal și a celui ales; încălcarea dreptului la confidențialitate conduce la pedepsirea personalului medical precum și la invalidarea asigurărilor profesionale de răspundere civilă. Toate acestea, însoțite și de faptul că cele mai multe litigii din sfera malpraxisului medical sunt legate de îngrijirile acordate la naștere, fac personalul medical reticent la prezența doulelor. O astfel de abordare sporește tensiunea între părțile care au în fapt menirea comună de a fi în sprijinul tinerei mame, să-i confere sprijin și siguranță.

Tensiunile mai sunt întreținute de celelalte practici pe care le promovează doulele și care cad în dezacord cu lumea medicală (neacceptarea tușeului vaginal în travaliu, refuzul administrării oxitocinei chiar când se impune, menținerea copilului pe pieptul mamei fără a se pensa cordonul ombilical și fără a se practica dezobstrucția căilor aeriene, refuzul de a se controla permeabilitatea esofagului, refuzul vaccinarilor obligatorii în România la naștere, refuzul de a avea un abord venos pe durata travaliului s.a.). Toate acestea pot face parte dintr-un capitol separat privind practicile și credințele legate de naștere.

Un alt mod în care doulele evită contactul cu lumea medicală este promovarea nașterii la domiciliu pe care norma juridică românească o privește ca o naștere neasistată (pe lângă complicațiile medicale posibile și greu tratabile în condițiile infrastructurii noastre mai apar și complicații administrative cum ar fi eliberarea certificatului constatator al nou-născutului viu obligatoriu pentru eliberarea certificatului de naștere de către autoritățile civile). Deși cazuri privind nașterea la domiciliu au fost intens mediatizate (nu ne referim aici la mediul rural, fără acces la servicii medicale ci la mediu urban în care voit nu se apelează la serviciile obișnuite) aceste rămân însă într-un număr limitat; ca măsură de compromis, de cele mai multe ori femeile aleg să-și desfășoare cea mai mare parte a travaliului acasă venind uneori la spital chiar în expulzie. Nașterea la domiciliu va trebui tratată separat; având în vedere că poate deveni și la noi o opțiune. Există țări europene în care aceasta este rutina (Olanda) însă infrastructura este diferită, cu alte standarde, cu moașe care urmăresc permanent parturienta și cu disponibilitatea imediată a unui echipaj de urgență și transport medicalizat.

O singură instituție medicală din România oferă pe site-ul său informații cu privire la doule și acceptă explicit prezența acesteia la naștere; în fapt este vorba de aceeași instituție care are și numărul cel mai mare de nașteri în apă. Acest spital afirmă ca politică proprie creșterea numărului de nașteri naturale și limitarea numărului de cezariene; de asemenea reiese o colaborare cu asociații naționale și internaționale care militează vehement pentru nașterea naturală (5). Rămâne de stabilit dacă în acest caz este o politică clară în acest sens sau strategii de marketing au dictat această abordare.

3. Planul de naștere

Un nou document a început să statueze relația terapeutică în timpul nașterii; deși acest act nu este prevăzut de niciun normativ juridic în vigoare, multe mame încep să se prezinte cu un astfel de document în care își exprima pe larg opiniile privind nașterea în cele mai mici detalii. Totodată doresc ca acesta să aibă un fel de valoare contractuală, să fie o garanție că nimic nu va interfera cu dorințele lor. Aceste documente sunt strâns legate de cursurile pentru mame, doule și alte elemente noi în ceea ce privește nașterea. Există două rețele private de servicii medicale care promovează aceste planuri de naștere (mai degrabă le acceptă tacit); una singură face referiri pe site-ul său despre acest document fără a oferi însă informații detaliate (5).

4. Nașterea în apă-un mod nou de desfășurare a travaliului

O situație care începe să fie din ce în ce mai frecventă este alegerea mamelor de a-și desfășura travaliul în apă; experiența românească nu depășește 4-5 ani și s-a limitat la clinicile private care au ales să se doteze și în acest sens din rațiuni de marketing; apelarea la acest tip de naștere rămâne limitată (într-o clinică din București, în intervalul amintit au existat 4 nașteri în apă și încă 5 paciente care și-au desfășurat parțial travaliul în apă. La nivel național avem cunoștință despre disponibilitatea pentru această procedură în Brașov și Constanța; deși numărul raportat de nașteri în apă în Brașov este net superior decât cel din București sunt de fapt asistate de un singur obstetrician.

Literatura medicala de specialitate cu privire la această situație este limitată și uneori cu păreri contradictorii; personalul medical (cu excepția celor care acceptă să asiste în aceste condiții) are o atitudine rezervată sau mai degrabă ostilă față de nașterea în apă. Mamele care doresc asta ajung să fie catalogate "bio", refractare la asistența medicală și oarecum stigmatizate. Se declanșează astfel un conflict similar celui cauzat de prezența doulei în care argumentele se regăsesc de ambele tabere. Cei mai mulți anesteziști refuză să administreze analgezie epidurală în aceste condiții datorită riscului infecțios (mama stă cu spatele și locul de inserție al cateterului în apă care nu este sterilă ci chiar contaminată de cele mai multe ori cu materii fecale). În plus efectul farmacologic al anestezicelor locale în spațiul epidural presupune o vasodilatație în teritoriul de acțiune care produce o creștere a temperaturii corpului care se sumează cu o creștere determinată de imersia în apă (și ea la o temperatură mai mare decât 37°C pentru confortul mamei); toate acestea duc la o creștere a temperaturii fătului cu efecte deloc neglijabile: tahicardizare, epuizarea resurselor metabolice, modificarea parametrilor mediului intern s.a.. Obstetricienii și moașele privesc cu rezerve datorită dificultăților practice de a asista în apă; procedurile medicale sunt limitate (epiziotomie, tușeu vaginal, orientarea coborârii fetale, sectionarea cordonului ombilical, rezolvarea circularei simple de cordon) iar condițiile de asepsie sunt precare. Aceiași atitudine o manifestă și personalul din serviciul de neonatologie care reclamă imposibilitatea efectuării manevrelor de resuscitare, riscul infecțios și cel de aspirație în arborele bronșic de apă și fecale cu

consecințe dramatice. Tensiunile create pot fi văzute ca maximizarea șanselor de a se produce riscurile în viziunea cadrelor medicale în timp ce mamele care își doresc asta practic minimizează riscurile. Mamele reclamă chiar comoditatea medicilor reflectată în preferința acestora de a asista pe masa ginecologică în poziția de travaliu deja consacrată; această comoditate însă poate fi privită ca și siguranța de a efectua o procedură cu care ești familiarizat, într-un timp scurt care devine esențial în situația unei urgențe materno-fetale.

Literatura antropologică oferă date cu privire la nașterea în apă; Paine S a publicat un studiu observațional în care au fost incluse 16 mame care au născut în apă și care și-au făcut publică experiența pe internet (6). Antropologi precum Davis-Floyd și Sargent văd această opțiune ca pe o angajare în același context al activismului pro-naștere naturală și “respingere a protocoalelor standardizate”. Autorul articolului citat urmărește metodele și practicile acestor activiști, credințele, reușitele și eșecurile ca pe o sursă de a acumula informații despre schimbările culturale din acest domeniu. Văzând astfel lucrurile ne situăm astfel într-un fenomen de globalizare și în privința practicilor și credințelor privind nașterea; în plus articolul confirmă din titlu un aspect pe care l-am intuit dar care trebuie demonstrat: accesul la informația considerată credibilă se face în mediul virtual.

Se consideră că nașterea în apă este o alternativă pentru limitarea durerii; referiri despre aceste practici apar în publicații începând cu anii '80. Studii antropologice sunt însă sporadice și neconsistente; primul care a scris în această direcție a fost un cercetător rus – Igor Tjarkovsky, urmat de un pediatru francez – Frederick Leboyer și un obstetrician francez – Michel Odent (7). Cel din urmă a conferențiat de mai multe ori în România în perioada 2005-2010 și prelegerile sale fac parte din conținutul multor cursuri autohtone privind alăptarea, nașterea naturală și diverse aspecte privind educarea mamelor pentru a naște. Există câteva studii medicale care privesc siguranța mamei și a copilului dar nu s-au făcut cercetări extensive care să susțină științific această practică (8, 9). După anul 2006 putem găsi postate filme cu astfel de nașteri ale unor părinți ce adoptă rolurile unor activiști în sprijinul nașterii naturale. Studiul citat (10) are în vedere astfel de filme; internetul autohton nu dispune de astfel de probe ci doar de mărturi scrise pe blog-urile care tratează subiectul. Vor trebui investigate motivele care la fac pe mame să adopte acest mod de a naște, percepțiile privind celelalte moduri disponibile local, dacă informațiile medicale modifică decizia și dacă folosesc internetul ca modalitate de educare și lanț decizional.

5.Tratarea durerii în timpul travaliului – perspectiva antropologică și cea medicală

Perspectiva medicală privește durerea ca pe un element ce modifică flagrant calitatea vieții; tratarea durerii rămâne astfel un element esențial în medicina actuală. Mai mult decât atât, se consideră în diverse studii că tratarea durerii reprezintă un drept fundamental prevăzut de Declarația Universală a Drepturilor Omului; aceasta prevede expres la articolul 5 respingerea unei abordări “crude, imorale

sau degradante” în relație cu orice om (11). Cea mai frecventă metodă folosită (considerată “gold standard” de lumea medicală) este analgezia epidurală. Utilizarea ei în România a fost întârziată de condițiile socio-economice; odată tehnica deprinsă de lumea medicală a survenit limitarea economică (disponibilitatea în spitalele publice, truse, medicamente, medici). În urmă cu 5-6 ani, viitoarele mame alegeau locul unde nașteau după disponibilitatea acestei manevre; acum ne aflăm în fața situației în care mamele refuză această metodă declarând temeri dintre cele mai diverse. Dacă ne referim la “miturile urbane” legate de tehnicile loco-regionale (“mă înțeapă în spate și paralizez”, “iti poate atinge un nerv”, “nu prinde”, “ajunge la copil”) acestea sunt omogen repartizate și pot fi înlăturate oșor prin explicarea manevrei la momentul examenului preanestezic și prin înțelegerea riscurilor reale și incidența lor. Opiniile viitoarelor mame sunt însă mult mai greu de modificat și de cele mai multe ori au surse pe internet (bloguri, site-uri ale unor fundații sau asociații ale mamelor); temerile acestora merg de la cele legate de propria persoană, afectarea severă a travaliului, afectarea lactației, imposibilitatea de a colabora în timpul nașterii, afectarea participării emoționale și până la afectarea copilului în diverse moduri și măsuri. A înțelege aceste temeri, cum s-au structurat ele și care sunt modurile de comunicare cele mai adecvate din parte lumii medicale care să nu îngreudească în niciun fel dreptul de a alege al viitoarelor mame rămâne un deziderat.

Durerea este o experiență umană ubicuitară și constituie obiect de studiu pentru numeroase științe; antropologii studiază diversele comportamente umane asociate durerii în cadrul unor societăți diferite ca nivel de dezvoltare (moderne, industriale sau tradiționale, primitive). Un studiu trans-cultural ne poate ajuta să înțelegem modul în care evoluează fenomenul în cazul nostru. Dovezi clare privind tratarea durerii și clasificarea ei semiotică găsim în izvoarele istorice ale societăților umane indiferent de localizarea lor geografică. Diferențele înregistrate pot fi notabile: gradul de durere considerat tolerabil, consultarea de către un medic bărbat, ritualuri de izolare, comportamente sociale. Concluzia studiilor trans-culturale ar fi că durerea este o condiție generală a ființei umane; definirea, descrierea, perceperea și tratarea durerii sunt procese dependente cultural (12). Aspectul religios este unul important.

Există teorii care prezintă “necesitatea” durerii și beneficiile pe care le aduce; unele le regăsim și în declarațiile femeilor de la noi. Durerea ar declanșa mecanisme de cascadă hormonală care îmbunătățesc circulația și oxigenarea copilului dar aduce și îmbunătățiri în ceea ce privește plăcerea sexuală (13). Durerea mai poate fi privită și ca un semnal ancestral de apărare care să prevină incidentele legate de mamă și făt; această perspectivă pornește de la semnalele neuro-umorale pe care le declanșează durerea în corpul uman dar utilitatea de la acest moment este discutabilă din punct de vedere medical. Durerea poate a fost o strategie evolutivă de limitare a deceselor din momentul nașterii; cel puțin din punct de vedere social, prin cererea de “asistență” în aceste momente. Această opinie este oarecum în acord cu viziunea “modernă” de a naște asistat și mai puțin cu cea “ultrafeministă” de a naște acasă, relativ neasistat. Durerea ca element de selecție pentru comportamentele care promovează asistarea la naștere (chiar prin măsuri minime de masaj abdominal efectuat de o altă persoană

se puteau limita serios sângerările postpartum și decese) este o teorie susținută de paleoantropolgi (Rosenberg K, 2003). Un individ însoțit într-o perioadă vulnerabilă are șanse mai mari de supraviețuire pare concluzia acestei teorii.

În general, reacțiile la durere sunt involuntare (retragerea reflexa din fața agentului agresor) și voluntare (realizarea unei acțiuni voluntare de a îndepărta sursa durerii sau de a trata boala generatoare de durere dar și solicitarea ajutorului unei terțe persoane) (14). Solicitarea unui tratament de durere în timpul nașterii nu poate fi privit decât ca un comportament adecvat al omului în fața unui potențial pericol. Modul de a solicita tratamentul, tipul acestuia, persoana care îl oferă, toleranța individuală la durere, emoțiile și comportamentele generate sunt aspecte individuale modulate cultural.

O abordare din perspectiva istoriei anesteziei în România ne poate ajuta să înțelegem cum a evoluat analgezia la naștere din perspectiva medicală; într-o anumită măsură aceasta reflectă și preferința femeilor pentru tratare durerii la naștere. În surse considerate moderne (Ionescu Puișor, 1978) găsim abordări multiple de la analgezie epidural până la metode mai puțin convenționale (hipnoza) care sunt redescoperite (15). Condițiile fundamentale pe care trebuie să le îndeplinească analgezia la naștere sunt descrise și în manuale mai vechi (Ciobanu M, Cristea I, 1972): să nu influențeze durata travaliului, să nu aibă efecte nocive asupra fătului, toxicitatea să fie nulă sau minimă, să se evite polipragmazia și să fie compatibilă cu ocitocicele (16). Deși cantitatea de informație medicală este limitată, elementele de principiu se mențin până în ziua de astăzi; elementele de anatomie și chiar multe referitoare la farmacologia și farmacodinamia unor medicamente rămân de actualitate și în acord cu protocoalele actuale. Descrierea pe larg a unor metode farmacologice și non-farmacologice de analgezie la naștere (chiar și “metode psiho-pedagogice” prin “lecții colective” care se aseamănă cu școlile pentru mame de acum, dar și hipnoză, exerciții de relaxare) găsim într-un manual din 1957 (Hortolomei N) (17). Un studiu sistematic în ceea ce privește evoluția tehnicilor de analgezie dintr-o perspectivă istorică ar putea fi util. Perspectiva religioasă este una ce nu va trebui neglijată; durerea ca “dat” în urma păcatului “strămoșesc” poate face parte din credințele unor femei chiar și acum.

6. Definirea conceptului de naștere naturală

Modul de înțelegere și de definire a conceptului de “naștere naturală” poate varia în limite destul de largi; se poate ca noțiunea să semnifice doar nașterea pe căi anatomice naturale, fiziologice (nașterea vaginală) și să excludă alte intervenții medicale cum ar fi: analgezia, episiotomia sau monitorizarea electronică. Excluderea intervențiilor medicale poate fi în parte sau poate exista o percepție umanistă, de respingere a modelului tehnocratic al nașterii. În acest caz definiția ar exclude orice imixtiune externă în actul nașterii. Rămâne de stabilit care este concepția femeilor din România cu privire la naștere.

Credințele și practicile actuale sunt în relație directă cu fenomene ca globalizarea și creșterea sistemelor de comunicare, cu apogeul cunoscut azi de internet; nașterea

naturală, cu tot ce presupune ea ca fenomen socio-cultural, nu rămâne înafara acestor fenomene. Studiarea acestui fenomen în relație cu comunicarea virtuală este de actualitate și oferă o perspectivă reală unui moment esențial în viața omului.

Înțelegerea unor practici ale unui grup se poate face doar într-un context cultural; acest context este influențat de o multitudine de factori (istorici, economici, sociali, politici, geografici) care pot fi integrați printr-o abordare de tip antropologic. Cultura unui grup sau a unei populații nu poate fi privită ca un gol ci ca pe un amestec complex de influențe și informații în care oamenii cred și le modifică modul în care aleg să-și ducă viața. Comportamentele și interpretarea simptomelor unor boli sau ale unor stări fiziologice sunt și ele dependente de concepte culturale; se constituie o subramură, antropologia medicală, care unește medicina de celelalte științe sociale aducând astfel o abordare holistică a fenomenelor care tradițional aparțineau preponderent medicinei.

O combinare ingenioasă a credințelor și a cunoștințelor medicale poate conduce la un sistem medical mai sănătos, mai sigur, mai eficient din punct de vedere al costurilor și mai uman. Comunicarea adecvată între toate părțile implicate este liantul care promovează construirea unui astfel de sistem.

Bibliografie selectivă

1. Helman, C. G. 2001, *Culture, Health and Illness*, 4th edition, Arnold Publisher, p. 114-120
2. Vintila, G. D. 1938, *Istoricul obstetricii și gynecologiei românești*, Tipografia-legătoria Furnica, București, p. 14-25
3. Champagne, S. 2012, *Giving the power back to women...the advantages of a midwife-attended home birth*. (www.sparklinglife.ca), Canadian Institute for Health Information (www.cihi.ca)
4. <http://www.unica.ro/detalii-articole/articole/nastere-acasa-ana-maita-6286.html>
5. <https://www.medlife.ro/maternitati-medlife/maternitatea-eva-brasov/noutati/maternitatea-medlife-eva-este-prima-unitate-de-nastere-naturala-acreditata-conform-normelor-internationale/33/3>
6. Paine, S. 2011, *An ethnography of Water Birth and its representations on YouTube*. *Student Pulse*, 3(06) (<http://studentpulse.com/a?id=544>)
7. McCandlish, R., Renfrew, M. 1993, *Immersion in water during Labor and Birth: The need for evaluation*. *Birth* 20(2), p. 79-85
8. Eberhard, J., Stein S, Geissbuehler V. 2005, *Experience of pain and analgesia with water and land births*. *Journal of Psychosomatic Obstetric & Gynecology*. 26(2), p. 127-133
9. Pinette, M. G., Wax, J., Wilson, E. 2004, *The risk of Underwater Birth*, *American Journal of Obstetrics and Gynecology*. 190(5), p. 1211-1215
10. Archer, S. 2012, *The Choice of "natural": childbirth as a project*. Department of sociology and anthropology Illinois State University, (www.soa.illinois.edu/downloads/anthro_theses/archer_sarah.pdf)
11. www.legislatie.resurse-pentru-democratie.org/drepturi_onu.php
12. Moore, M. 2002, *Cross-cultural conception of pain and pain control*, *Baylor University Medical Center Proceedings*, 15(2):143-145 (<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1276504/>)
13. Tuteur, A. 2008 *Why does childbirth hurt?*,
14. http://open.salon.com/blog/amytuteurmd/2008/10/21/why_does_child...
15. Helman, C. G. 2001, *Culture, Health and Illness*, 4th edition, Arnold Publisher, p. 128-135
16. Ionescu, P. 1978, *Anestezie curs pentru studenți*, Litografia Institutului de Medicină Generală București, p. 28
17. Ciobanu, M., Cristea, I. 1972, *Ghid de Anestezie Reanimare*, Ed Medicală, București, p. 200-203
18. Hortolomei, N., Marinescu, V., Litarczek, G. 1957, *Anestezia probleme teoretice și practice*, Ed Academiei Republicii Populare Române, p. 603-696

SUSTENABILITATEA – O TEMATICĂ EUROPEANĂ PENTRU ROMÂNIA

Prof.dr. Beniamino Faoro presidente of UCEE European department for Rumania

Dr. Popescu Adrian expert UCEER

Conceptul de dezvoltare sustenabilă desemnează totalitatea formelor și metodelor de dezvoltare socio-economică al căror fundament îl reprezintă asigurarea echilibrului între sistemele socio-economice și potențialul natural. Este evident că prin acest concept se caută și găsirea unor soluții în urma efectelor dezvoltării urbane haotice , un concept prin care sunt scoase în evidență într-o manieră științific-obiectivă, nu doar aspectele perceptive; în principal este cazul problemelor de protecția mediului, cu accent pe problemele de protecție; ci și asupra modalităților de rezolvare a cerințelor de sustenabilitate și a cerințelor de mediu sau de confort interior.

UCEE Bruxelles – o structură ce promovează politicile de sustenabilitate

În acest sens funcționează și Uniunea Camerelor Experților Europeni (UCEE), Bruxelles , care operează în toate țările europene și extra-comunitare, respectând dreptul comunitar și tratatele, convențiile internaționale, legislația țărilor Comunității Europene precum și din toate țările în care activează.UCEE cooperează în baza unor programe bilaterale, cu instituțiile comunitare, precum: Consiliul European, Parlamentul European, Comisia Europeană, Organizația Națiunilor Unite (ONU), Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură (UNESCO), Biroul Internațional de muncă (BIT), Curtea de Justiție a Comunității Europene, economice și sociale, a Curții Permanente de Arbitraj, cu toate camerele internationale economice, cu autoritățile locale, organisme, asociații, comitete, frățiilor profesionale.

UCEE are următoarele atribuții:

- A) se ocupă expertize tehnice, arbitraje extrajudiciare printr-un grup de profesioniști, lideri formați de UCEE.
- B) stabilește competențele profesionale pe categorii de experți și pe domenii de activitate;
- C) pentru a menține relațiile dintre UCEE și plăci și instituții, atât în țările europene și extra europene, pentru a introduce membrilor UCEE organizațiilor de grave și de abil pentru a facilita intrarea lor în lumea muncii, de a promova proiecte culturale și sociale, pentru a organiza congrese, convenții, reuniuni de studiu și călătorii de afaceri, de a reprezenta membrii săi, ca o organizație autonomă, de a publica Cartea Rata comunitar pentru servicii profesionale extrajudiciare și să acorde că facturile emise de către deputați sunt în conformitate cu tarifele obișnuite, de a motiva intereselor morale, culturale, tehnice ale experților; să promoveze înțelegerea dintre membri;

- D) susține activități de formare și informare prin școală și cursuri de master, destinate Camerelor de Comerț, Industrie, Agricultură și Servicii, pentru frații și asociațiile profesionale, departamente, comisii, centre de cercetare, etc.
- E) promovează politicile, strategiile economico-sociale din spațiul Uniunii Europene, și prin programele sale financiare, furnizează servicii către Uniunea Europeană, stimulând o participare mai activă a operatorilor în UE, participând astfel la dezvoltarea Comunității Europene.

Un demers major de sustenabilitate

Se știe că termenul de „mediu” sau environment a fost definit din perspectiva biologică de Al. van Humboldt, în timp ce majoritatea geografilor (Elisee Reclus, K. Ritter, S. Mehedinți) au definit mediul ca “spațiul locuit și influențat de om”. În lucrarea sa, “Geografia ca știință și școală”, din 1972, Gr. Posea, citat de E. Vespremeanu (1981) considera mediul geografic ca fiind “totalitatea fenomenelor și elementelor naturale ce se întâlnesc în spațiul de la suprafața globului și care rezultă din întepatrunderea activă a celor trei geosfere externe, precum și a tuturor elementelor și fenomenelor create prin activități umane”. În acest context, urmărind mai multe definiții E. Vespremeanu (1981) considera ca mediul este “ambianța omului localizat într-un spațiu tridimensional teritorial la suprafața Pamântului, care are o anumită alcătuire, organizare, structură și funcționare, unde rezultatele dintre fluxurile energetice și cele substanțiale leagă cele trei subsisteme principale: neviu, viu și uman, în cadrul unui nou înveliș al Pamântului, care își are un loc bine determinat între celelalte învelișuri ce înfășoară planeta”.

Ca atare, putem spune că mediul ca termen desemnează și suma tuturor lucrurilor și evenimentelor exterioare sistemului studiat, totalitatea factorilor exteriori organismului (atmosfera, temperatura, relief, etc., precum și celelalte ființe vii) sau “ansamblul forțelor care acționează asupra unei ființe vii”. Conceput astfel mediul apare ca un sistem infinit. Este ceea ce se numește mediu general (B. Stugren, 1975 citat de Gchiopu, D., Vântu, s.a., 2002).

Acest spațiu atât de vital pentru existența umană este o prioritate și pentru politicile UCEE. Așa se face că structura care activează în România a primit din partea Forumului Montan Român -și a consorțiului care activează sub auspiciile acestuia- documente pentru realizarea unui proiect de sustenabilitate în mediul carpatin românesc. UCEE după o evaluare atentă a adoptat o rezoluție, însoțită de câteva note de recomandare.

Istorie și cultură

Oamenii munților, țărani și țărăncile - o categorie mare de populație cu rădăcini adânci și perfect adaptată fizic și psihic vieții montane, care a trăit în spiritul libertății

și proprietății și nu au cunoscut iobăgia, dar s-au confruntat mereu cu sărăcia și vitregia munților – sunt cei care ne-au conservat cel mai fidel etnosul, valoroase tradiții economice, culturale și spirituale. Din interiorul acestei populații, pentru care clipele de răgaz sunt puține iar dificultățile existențiale ascut inteligența creativă, au izvorât numeroși și mari oameni de cultură și de știință care au îmbogățit patrimoniul valorilor naționale, europene și chiar universale. O parte dintre ei și-au îndreptat cercetarea spre mediul de proveniență - Carpații, pe care i-am putea descrie ca fiind munți cu altitudini ce rareori depășesc 2500 m și climat temperat-continental, deseori excesiv, cu păduri și pajiști naturale întinse pe o suprafață de cca 74.000 kmp, cu perioade mai scurte de vegetație și temperaturi mai joase față de Alpi sau Pirinei. În toată epoca antică pre-romană, medievală și modernă, până la al Doilea Război Mondial Carpații au fost cei mai „umanizați” munți din Europa. Munții României, prin mărimea lor, poziția centrală, ampla semnificație istorică, prin importante resurse de apă, energie, minerale, agricole și forestiere, cu o magnifică biodiversitate, dar mai ales prin oamenii adaptați fizic și psihic pentru a trăi în aceste locuri pe cât de aspre pe atât de încărcate de frumusețe, au fost, sunt și dorim să rămână pentru țara noastră și pentru Uniunea Europeană o mare bogăție perenă (JO L 93, 31.3.2006, p. 12.).

Etajul inferior carpatic, situat sub limita de 1000 m altitudine corespunde celor mai favorabile condiții pentru habitatul uman, grupând depresiunile și coloanele intramontane unde se află majoritatea așezărilor umane. În etajul superior limitei de 1000m se regăsesc așezări umane ca sate și cătune „risipite” unde gospodăriile „cu ocol întărit” reprezintă cea mai evoluată formă de arhitectură pastorală, comparabilă cu cea din munții Europei Occidentale (Comitetul Regiunilor, 23-2008).

Soluțiile experților UCEE România

De aproximativ patru ani, împreună cu colectivul nostru de experți (UCEE România), am vizitat diferite organizații de agricultori din zone montane din: Italia, Franța, Austria, Germania. Din acest periplu nu au fost neglijate asociațiile agricole montane care funcționează în România. Au fost identificate soluții pretabile spațiului agricol montan românesc, doar că experții au constatat că aceste soluții se aplică dispersat, incoerent, fără a avea efecte resuscitante pentru agricultura națională. Mai mult, există marele pericol ca și această ultimă rețetă economico-ecologică de care dispune România să fie distrusă, sub presiunea unor interese obscure, unde interesul privat domină pe cel național. În plus, privații nu sunt dezinteresați de protejarea ariilor ecologice, ei focalizând interesul doar pe exploatare irracională/distructivă, pe principiul obținerii beneficiilor de moment.. Una din concluziile noastre vizează fragilitatea actuală a ecosistemelor din România.

„Ecosistemul este caracterizat prin diferite trăsături structurale și funcționale. Structura ecosistemului este reprezentată de structura biotopului (este vorba de factorii ecologici - factori abiotici în dinamica lor) și de structura biocoenozei (componența speciilor și proporțiile dintre populațiile diferitelor specii, distribuția acestora în spațiu și dinamica în timp), relațiile dintre factorii abiotici și populațiile biocoenozei. Unificarea punctului de vedere funcțional (ecologic) și aceluși spațial (corologic) s-a făcut de pe pozițiile ecologiei (C. Troll, 1966 citat de Șchiopu, D. Vântu, V. s.a. , 2002).

Studiind ecosistemul montan am mai constatat intervenția brutală a factorului antropic. Omul datorită nevoilor social-economice -tot mai ridicate- a intervenit agresându-le. Pe parcursul cercetărilor, au fost materializate studii de caz, studii comparate pe care le-am interpretat cu date specifice registrului evoluției și involuției economice din zonele montane. Colectivul de experți UCEE România - pe care îl cordonez a constatat o noua anomalie. Aceasta vizează direct spațiul economic montan. Din dorința de a accesa consistente fonduri europene, sunt promovate proiecte exausive, implementate mimetic, irațional după modele – matrice europene, fără a avea în vedere diferențele dintre regiunile montane, cadrul geografic, condițiile de mediu care există în acele zone din România. Sunt proiecte care nu țin cont nici de realitate nici de tradiția agriiiculturii montane din zonele noastre geografice.

Oferta formativă

Colectivul de experți UCEE România recomandă constituirea structurilor de management pe politici economice montane. În acest sens UCEE România este dispus să deschidă un Centru de formare și perfecționare post academic unde cursanții vor fi instrui pe teme legate de politicile economiei montane. În acest centru de formare și perfecționare profesională – destinat actanților din zonele montane, care va activa în Sibiu, vor fi diseminate politicile agro-montane din Europa și cele care se pretează pentru România (legate de calitatea produselor ecologice, tehnologiile industriale pretabile pe diferite arii geografice, normele de prelucrare și de ambalare a produselor ecologice. Cursantii vor sustine examene prin care li se certifică calitatea de coordonatori de proiecte europene – pe politici agrare-montane. Cursanții vor avea și posibilitatea de a vizita câteva centre din Europa.

Efecte social - politice

Vom crea și un centru de reconversie profesional în domeniul agricol, unde se vor prezenta ultimele noutăți din domeniu. Teoria va fi în consonanță cu practica, prin implementarea cunoștințelor în zone montane unde există solicitare și parteneriat cu unitățile administrativ teritoriale. Ca efect imediat se va absorbi de pe piața asistenței sociale forța de muncă capabilă să activeze pe piața muncii din zonele montane.

Parte din beneficiari vor fi persoanele care se află în șomaj. Colectivul de cercetare format din experți UCEE România (parte din ei activând chiar în Sibiu) vor oferi consultanță necesară și vor da coeziunea necesară tuturor acestor oferte reunite într-un master plan consorțial - montan.

Concluzii

Se impune să fim mari responsabili și să nu ignorăm demersurile regretatului academician David Davidescu și ale academician Păun Otiman, cei doi fiind organizatorii și primului seminar consacrat special zonelor montane.

Munții Carpați ai României se află la o cumpănă a istoriei lor milenare, sub influențe "intra", dar mai ales „extra” - montane, tot mai evidente prin intervenții brutale declanșate la începutul secolului aș XXI-lea. Aderarea României la Uniunea Europeană a însemnat un salt enorm și pentru zona montană, dar procesul integrării este complex, iar mentalul creatorilor strategici trebuie să părăsească zona ingineriilor de supraviețuire și să se acomodeze cu cea a inovației pentru o dezvoltare durabilă reală, cu mijloace ladispoziție și cu o gestionare concretă, planificată și eficientă.

Pentru Carpații României această mare mutație, care poate deveni o șansă, nu vine singură ci acompaniată de noul fenomen îngrijorător al schimbărilor climatice, pentru care s-au tras semnale și s-au stabilit direcții de acțiune la întâlnirile mondiale îndrumate de ONU, cu teme de deteriorării mediului și dezvoltării durabile, începute, acum peste 30 de ani la Stockolm și continuate la Rio de Janeiro și la Johannesbourg. Încălzirea climei, ca urmare a acțiunilor imprudente ale omului, sporește considerabil riscul de secetă și deșertificare cu însemnate modificări, greu previzibile, în lumea vegetală și animală și în societatea umană. (Radu REY Carpații României la o răscruce a istorie, 2007, edit. Biblioteca economică, București)

România are cea mai mare extensie de teritorii agricole montane dintre membrele Comunității Europene, reunind circa 3.500.000 agricultori de munte. Ei se pot activa în 64 de Federati Montane, fiecare compusă din 10-12 comune, care au o populație agricolă de 30-35.000. Această forță de muncă poate activa pe platforme industriale unde sunt stocate și prelucrate materiile prime din mediul montan. Produsele se vor valorifica sub un brent ecologic.

Munții sunt rezervoare de apă potabilă și de energie și căminul unor varietăți de plante și animale și surse prețioase de biodiversitate biologică. Munții acoperă 22% din suprafața de teren a lumii unde trăiesc 720 milioane locuitori reprezentând 12% din totalul populației planetei. Dintre aceștia, cca 270 milioane de locuitori montani, în majoritate rurali, sunt vulnerabili

privind insecuritatea alimentară, din care cca135 milioane sunt în condiția de flămânzire cronică. Acțiunile generate de Agenda secolului XXI vizează politici îmbunătățite pentru agricultură și dezvoltare rurală în scopul sporirii mediilor de viață durabile din regiunile montane ale țărilor dezvoltate, în curs de dezvoltare sau în tranziție – cu protejarea ecosistemelor lor fragile și sprijinirea legăturilor economico-sociale, de mediu și culturale dintre zonele de munte și cele mai joase.(Carpații României la o răscruce a istorie, 2007.)

La ora actuala functionează experimental Federatia Dorna din Vatra Dornei. Considerăm că acest tip de proiect este benefic Românie și Europei. România va avea politici coerente agricole, va deschide oferta pieței muncii, va a duce prosperitate în mediul rural și va lega mediul rural cu cel urban cu alt sistem de infrastructură. Europa și nu numai va beneficia de produse ecologice dar și de o noua sursa de alimentare a populație.

DIPLOMAȚIE ȘI DIPLOMAȚIA APĂRĂRII

Dr.ing. GIGI FEȚEANU

Clipă de clipă, ceas de ceas, fiecare dintre noi are o dorință, un interes sau măcar un punct de vedere numai „al său”. Fiecare convinge sau se lasă convins. Fiecare are ceva de schimbat cu altcineva și trebuie să ajungă la o înțelegere cu el/ea. Totuși, după cum bine știi și dumneata, mai înainte de a ajunge la un acord, oamenii trec, aproape inevitabil, printr-o stare de dezacord mai mult sau mai puțin conflictual. Aceasta se întâmplă, indiferent dacă schimbă emoții, sentimente, idei, opinii, bani sau produse.

Arta de a te înțelege cu partenerul de schimb, evitând conflictele și represaliile, ar putea purta numele de negociere. Pentru aceasta, nu-i destul ca partenerul să gândească și să simtă ca tine, mai trebuie ca și tu să gândești și să simți ca el.

Poți negocia cu nevasta lista invitațiilor de sâmbătă seara. Poți negocia cu amicii asupra celui care va plăti nota, la restaurant. Poți negocia cu șeful o majorare de salariu. Poți negocia cu teroriștii, care au sechestrat pasagerii unui avion, asupra condițiilor eliberării lor. Poți negocia cu clientul condițiile în care se încheie un acord comercial. Poți negocia cu sindicatele, cu puterea politică, cu opoziția sau cu delegația unui alt stat. Poți negocia oricând, orice, aproape cu oricine. Negocierea este prezentă în toate ipostazele existenței umane.

Dacă stăpânești arta negocierii, ai o șansă în plus să eviți “NU”-ul partenerului tău. Înseamnă că știi să orientezi, să influențezi și să manipulezi comportamentul acestuia pentru a-l face să spună „DA”. Reușești să-l atragi în jocul de-a „Facio ut facias!”.

Peste tot și în toate timpurile, oamenii rezonabili au înțeles că nu-și pot impune voința în mod unilateral și au căutat soluții în comun, adică soluții negociate. Iulius Caesar sau Marco Polo, de exemplu, au fost negociatori străluciți.

În viața de zi cu zi, acasă, la slujbă, pe stradă, dar mai ales în diplomație, negocierea și negociatorul au dobândit o importanță incredibilă, greu de evaluat. De pe poziția fiecăreia dintre părți, acestea pot fi pierdute sau câștigate.

În diplomație, dacă stăpânești arta negocierii, ai o șansă în plus să câștigi mai mult și să mai și păstrezi o relație bună cu partenerul. Când negociezi bine, poți să orientezi, să influențezi și să manipulezi partenerul pentru a-l face să coopereze. Secretul constă în a reuși să-l antrenezi într-un joc de-a “Hai să câștigăm împreună!”.

Indiferent unde și între cine sunt purtate, negocierile apelează la retorică, la logică și la elemente de teoria argumentării. Uneori, folosesc tehnici de comunicare și manipulare performante, precum Analiza Tranzacțională, Programarea Neuro-

Lingvistică, narcoanaliza etc. Noțiuni precum ofertă, cerere, poziție, pretenție, obiecție, compromis, concesiune, argument, tranzacție, argumentație, probă etc. pot interveni frecvent în procesul de negociere. Totodată, elementele de comunicare non-verbală, precum fizionomia, mimica, gestica, postura, îmbrăcămintea, aspectul general etc. pot avea o importanță care nu trebuie neglijată. Cultura partenerilor și puterea de negociere a părților negociatoare sunt alte elemente de care trebuie să se țină seama. Elementele de tactică și strategie, capcanele și trucurile retorice ca și cunoștințele de psihologie a percepției pot juca un rol decisiv în obținerea de avantaje mari în schimbul unor concesiuni mici.

Se poate spune chiar că negocierea este un talent, un har înnăscut, dar și o abilitate dobândită prin experiență, formare și învățare. Meseria de negociator este una „de elită” în diplomație, în politică sau în afaceri.

Am ales ca temă a lucrării mele de disertație *Diplomația în negocierile internaționale*, apreciind că cele două elemente, diplomația și negocierea, sunt dominante ale contextului relațiilor internaționale (trecute, prezente și viitoare), fiind elementele cheie ale soluționării tuturor problemelor apărute în viața comunității internaționale, fie că este vorba de securitate internațională sau regională, fie că vorbim de securitate energetică, economică sau financiară, fie că se caută identificarea unor soluții pentru combaterea încălzirii globale și a schimbărilor climatice. Toate aceste elemente, care influențează comunitatea internațională și viața noastră de zi cu zi, se negociază, iar negocierile sunt întotdeauna virtutea diplomației. Așadar, există o strânsă legătură între diplomație și negocieri, indiferent de domeniul în care se poartă acestea, în diplomație, în politică sau în afaceri, astfel încât se poate spune chiar că nu poate exista una fără cealaltă. Implicit, negociatorul trebuie să fie un bun diplomat, în timp ce, la rândul său, diplomatul trebuie să fie, printre altele, și un foarte bun negociator, neîndeplinirea acestor condiții putând duce la eșecul negocierilor, ceea ce, implicit, ar echivala cu un eșec al diplomației.

Definiții și concepte

„Diploo” în limba greacă înseamnă acțiunea de a edita actele oficiale sau diplomele în două exemplare. Unul dintre acestea era dat ca scrisoare de împuternicire sau recomandare trimișilor, iar celălalt era păstrat în arhivă. Purtătorul unui asemenea document a fost numit diplomat, iar activitatea desfășurată de acesta diplomație. Termenul a fost utilizat pentru a defini activitatea desfășurată în domeniul relațiilor interstatale în prima jumătate a sec. XVII în Anglia¹.

Conform definiției date de Mircea MALITA, „Diplomația este știința raporturilor și intereselor dintre state sau arta de a concilia interesele popoarelor între ele”²

Diplomația trebuie văzută ca o știință, ca un sistem al cunoștințelor și metodelor care permit elaborarea și îndeplinirea politicii externe a statelor. Unii autori consideră diplomația ca fiind o artă, dar realitatea a dovedit că aceasta este în același timp și o știință și o artă.³

1 Mircea MALITA, „Școli și instituții”, Editura Didactică și Pedagogică, București, p.31.

2 Mircea MALITA, „Diplomația”, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1968.

3 Sergiu MEDAR, „Diplomația apărării”, Editura ECTA, București, 2006.

Pe de altă parte, autorii „Micului Dicționar Diplomatic Român” definesc diplomația ca fiind „activitatea oficială a organelor de stat pentru relații externe și, în primul rând, a diplomaților, desfășurată prin tratative, corespondență și alte mijloace pașnice pentru îndeplinirea scopurilor și sarcinilor de politică externă a statului, pentru apărarea drepturilor sau intereselor statului respectiv în străinătate. Este cel mai însemnat mijloc de realizare a politicii externe a statelor”⁴.

O altă definiție relevă faptul că „Diplomația constituie o ramură aparte în cadrul disciplinelor sociale, cuprinzând cunoștințe și metode prin care statele își pot desfășura activitatea lor externă în vederea promovării și susținerii intereselor lor și pentru reglementarea pe cale pașnică a diferendelor ce se pot ivi în relațiile cu alte state, folosind, în acest sens, instrumentele oferite de dreptul internațional”⁵.

Diplomația apărării

Ultimele decenii ale sfârșitului mileniului 2 și începutul mileniului 3, martore ale unor mutații deosebite deosebite în plan internațional, cu repercusiuni directe în domeniul relațiilor externe ale statelor, au impus îmbunătățirea și diversificarea, pe diferite planuri, a activității diplomatice. Acest lucru a condus la o abordare a diplomației și pe alte planuri decât în forma sa clasică cunoscută, abordare datorată obiectivelor, scopurilor sau metodelor folosite, astfel că, în prezent, se operează, destul de frecvent, cu noi noțiuni precum diplomație parlamentară, diplomație economică, diplomație militară (sau diplomația apărării) etc.

Cu toate că acest concept al „diplomației militare” sau „diplomația apărării” și-a căpătat consacrară pe plan internațional odată cu implicarea din ce în ce mai activă a factorilor militari în monitorizarea și rezolvarea conflictelor apărute după perioada „războiului rece”, în România acesta s-a impus, cu precădere, după evenimentele din 1989, în special pe planul politicii externe și de apărare a României, în relațiile sale cu celelalte state, europene și nu numai, precum și cu organismele militare internaționale⁶.

Conceptul de diplomație militară (diplomația apărării) nu poate fi rupt de „diplomația” clasică, chiar dacă terminologia implică două domenii ce par a fi într-o contradicție principială.

Termenul de „militar”, termen atât de comun la multe popoare – *militaris* (latină), *militaire* (franceză), *militär* (germană) sau *military* (engleză) – definește de fapt persoana care aparține armatei, instituție organizată și întreținută de stat în vederea asigurării siguranței, integrității teritoriale și demnității acestuia (Dicționarul Limbii române), este asociat cu activitatea diplomatică considerată ca fiind un domeniu exclusiv al civililor.

4 „Mic dicționar diplomatic român”, Editura Politică, 1967.

5 Col. (r) Constantin DUMITRESCU, „Diplomația română a apărării, un secol și jumătate sub zodiac Minervei – Scurt istoric”, Asociația Diplomaților Militari în Rezervă și în Retragere „Alexandru Ioan Cuza”, Editura MEDRO, 2007.

6 Idem 5.

Se poate constata că atât diplomatului cât și militarului le revin sarcini similare în ceea ce privește promovarea politicii externe a statului, însă ceea ce-i diferențiază din punct de vedere conceptual, constă tocmai în mijloacele și metodele folosite. Dar și în acest domeniu, datorită tendințelor pacifiste, din ce în ce mai accentuate, a intensificării acțiunilor pe linia reducerii, până la distrugerea totală, a armamentelor, inclusiv cele convenționale, structurile militare de decizie sunt chemate și chiar implicate în mod direct în evaluarea, documentarea și chiar argumentarea măsurilor ce trebuie întreprinse de guverne pe planul politicilor externe, a relațiilor cu celelalte subiecte de drept internațional în contextul principiilor stipulate în Carta Națiunilor Unite și a altor tratate și convenții internaționale.

Având în vedere cele menționate mai sus, se poate spune că diplomația militară (diplomația apărării) este o parte distinctă a diplomației, în cadrul căreia un rol deosebit revine instituțiilor specializate care în activitatea lor oficială, desfășurată prin negocieri și tratative pașnice, au în vedere îndeplinirea scopurilor și sarcinilor de politică externă, pentru apărarea drepturilor și intereselor statului în relațiile sale cu celelalte subiecte de drept internațional.⁷ De aici, se poate deduce faptul că politica promovată și apărată de către diplomația militară (diplomația apărării) nu diferă de cea a guvernului statului respectiv, „ea fiind nuanțată de specificitatea organelor abilitate să desfășoare o asemenea activitate, mijloacele și căile oficiale utilizate, domeniul particular de acțiune, natura acordurilor și tratatelor negociate, specificul obiectivelor politice la realizarea cărora participă, relaționarea ei directă cu structurile militare ale statelor sau organismelor internaționale”⁸.

Altfel spus, conceptul de diplomația apărării a apărut pentru ca militarii să poată lua parte activă la prevenirea crizelor, să poată rezolva situațiile post-criză și să poată câștiga pacea.

Ca multe alte concepte moderne și diplomația apărării abordează un domeniu de graniță și anume acela al interferenței aspectelor militare în diplomație.

Diplomația apărării este un concept politico-militar care cuprinde toate componentele sistemului de securitate națională și modul în care acestea se reflectă sau sunt interpretate în relațiile internaționale.

Căile și mijloacele prin care diplomația apărării își îndeplinește rolul sunt variate și își modifică forma și modul de acțiune de la caz la caz, având în același timp o evoluție istorică în funcție de evoluția societății, a riscurilor și amenințărilor la adresa acesteia.

În cadrul diplomației, diplomația apărării ocupă un loc aparte, reprezentând „totalitatea acțiunilor desfășurate de un guvern și de personalul implicat de acesta, menite să diminueze climatul de tensiune sau de ostilitate, să implementeze noi măsuri de creștere a încrederii între state, să contribuie la dezvoltarea relațiilor de colaborare și cooperare între armate și să asigure condițiile de creare sau de funcționare a alianțelor și coalițiilor”⁹.

⁷ Idem 5.

⁸ Gheorghe TINCA, “Diplomația militară ...”, Revista Colegiului Național de Apărare, nr.1/1995, p.9-12.

⁹ Defence Diplomacy in Central and Eastern Europe: Challenges to Comparative Public Policy, workshop, International Institute for Strategic Studies, Londra, 4-5 decembrie 2000.

Acest concept a fost preluat de aproape toate statele lumii, interpretarea acestuia urmărind întotdeauna aceleași scopuri, dar în maniere adaptate strategiei de securitate națională a fiecărui stat în parte.¹⁰

Evaluarea eficienței diplomației apărării este aproape imposibil de făcut, dar, ca o caracteristică generală, se poate aprecia că, atât timp cât se reușește păstrarea unui climat de pace și încredere reciprocă, diplomația apărării și-a îndeplinit misiunea.

Instituțional, diplomația apărării se exercită prin intermediul atașajilor apărării, militari aero și navali, însă se pot derula anumite componente ale acesteia și prin intermediul reprezentanților armatei în diferite organizații, alianțe, coaliții, exerciții comune sau alte activități la care participă militari din cel puțin două țări.

Funcțiile diplomației

Evoluția istorică a diplomației, a sistemelor aplicate de diferite state de-a lungul secolelor, a stat întotdeauna sub semnul dezvoltării și diversificării relațiilor interstatale, a rolului și locului atribuit acesteia în găsirea celor mai adecvate căi, mijloace și metode de rezolvare și aplanare a conflictelor sau de asigurare a păcii și securității internaționale. „Diplomației reprezentative i-a urmat diplomația secretă, pentru ca în sec. XX să prevaleze diplomația multilaterală, care asigură participarea tuturor statelor, pe picior de egalitate, la rezolvarea problemelor internaționale, indiferent de natura acestora”¹¹.

Studierea acestei discipline permite desprinderea, fără pretenția de a acoperi în totalitate acest domeniu, principalele funcții ce revin instituțiilor specifice și persoanelor angrenate în această activitate pusă în slujba promovării politicilor externe ale statelor și a menținerii, atunci când s-a putut, a unui climat de pace și securitate internațională¹²:

- Funcția de reprezentare având menirea de a consacra, în mod solemn, normalitatea relațiilor de colaborare statornicite între subiectele de drept internațional, dând greutate principiului egalității între state;
- Diplomația constituie principalul instrument de aplicare și înfăptuire a politicii externe folosit de guvernele și forurile politice de conducere ale statului în relațiile sale cu celelalte state, precum și în ceea ce privește poziția sa față de problematica internațională;
- Diplomația este ținută să apere drepturile și să promoveze interesele statului în relațiile sale cu celelalte subiecte de drept internațional;

De fapt, aceste funcții au fost statuate în articolul 3 al „Convenției de la Viena din 18 aprilie 1961” (ratificată de România prin Decretul nr. 566/4 iulie 1968), care stipulează:

„Funcțiile misiunii diplomatice constau în special în:

a. reprezentarea statului acreditant în statul acreditar;

¹⁰ Sergiu MEDAR, “Diplomația apărării”, Editura ECTA, București, 2006

¹¹ Col. (r) Constantin DUMITRESCU, “Diplomația română a apărării, un secol și jumătate sub zodiac Minervei – Scurt istoric”, Asociația Diplomaților Militari în Rezervă și în Retragere “Alexandru Ioan Cuza”, Editura MEDRO, 2007.

¹² Mircea MALIȚA, “Diplomația – Școli și instituții”, p. 36-38.

- b. ocrotirea în statul acreditar a intereselor statului acreditar și ale cetățenilor acestuia, în limitele admise de dreptul internațional;
- c. purtarea tratativilor cu guvernul statului acreditar;
- d. informarea prin toate mijloacele licite asupra condițiilor și evenimentelor din statul acreditar și raportarea către guvernul statului acreditar a tuturor aspectelor referitoare la acestea;
- e. promovarea relațiilor de prietenie și dezvoltarea relațiilor economice, culturale și științifice între statul acreditar și cel acreditar¹³.

Funcțiile diplomației apărării

Funcțiile diplomației militare (diplomația apărării) și metodele utilizate au fost analizate pe larg de către fostul ministru al apărării, Gheorghe TINCA¹⁴, col.ing. Doru VASILESCU¹⁵ și de Gl.(r.) prof.univ.dr. Sergiu MEDAR¹⁶, în lucrări și abordări separate. Se impune însă precizarea că diplomația militară (diplomația apărării) se circumscrie contextului actual al relațiilor interstatale, întrucât, astăzi, mai mult ca oricând, omenirea acționează pentru eradicarea violenței, pentru scoaterea în afara legilor a războaielor și pentru asigurarea unui climat de pace și înțelegere între toate popoarele lumii. În istoria zbuciumată a omenirii, secolul XX s-a impus pe planul realizării științei, reflectate în domeniul militar prin apariția și perfecționarea unor mijloace de luptă ce pot duce la distrugerea planetei. Ca urmare a acestei situații, acum, la început de secol XXI, nu se mai poate vorbi de un echilibru de forțe, așa cum era conceput în perioada „războiului rece”, acesta fiind înlocuit de concepte noi, cum ar fi: echilibrul fragil, balanța dinamică, principiul faptului împlinit etc. Acest lucru impune folosirea unor noi metode privind utilizarea forței militare clasice pentru soluționarea diferendelor internaționale, așa cum a fost ea prevăzută în Protocolul elaborat de cea de-a V-a Adunare Generală a Societății Națiunilor, preluat apoi în cap.V al Cartei Națiunilor Unite (Consiliul de Securitate). Printre acestea acela mai des folosit a fost conceptul de „operațiuni de pace”, care, la început, au fost desfășurate sub egida ONU, având la bază hotărâri (rezoluții) ale acesteia, pentru ca ulterior, după anul 1989, ele să fie preluate și de către NATO, iar mai recent, prin acțiuni inițiate și conduse de marile puteri. Este de remarcat faptul că asemenea acțiuni se caracterizează printr-o strânsă colaborare și coordonare a diplomației clasice cu factorii militari și acest lucru nu pentru subminarea factorului „putere militară”, ci în ideea exploatarea la maximum a posibilităților oferite de către diplomații militari în analiza și evaluarea corectă a situației operative, care, în final, să conducă la limitarea pierderilor umane și materiale, restabilirea păcii și consolidarea acesteia.¹⁷

13 N. CIACHIR, „Diplomația europeană în epoca modernă”, p.532 – 533.

14 Gheorghe TINCA, „Diplomația militară ...”, Revista Colegiului Național de Apărare, nr.1/1995, p.9-12.

15 Col.ing Doru VASILESCU, articolul „Diplomația militară” publicat în Revista „Gândirea Militară Românească”, nr.2/1998, p.48 – 56.

16 Sergiu Medar, „Diplomația apărării”, Editura ECTA, București, 2006.

17 Col. (r) Constantin DUMITRESCU, „Diplomația română a apărării, un secol și jumătate sub zodiac Minervei – Scurt istoric”, Asociația Diplomaților Militari în Rezervă și în Retragere „Alexandru Ioan Cuza”, Editura MEDRO, 2007.

Diplomația apărării are funcții extinse, care se întrepătrund în multe domenii cu funcțiile diplomației însăși, printre acestea numărându-se:

- identificarea căilor și mijloacelor pentru prevenirea crizelor și conflictelor, monitorizarea acestora și, după caz, managementul lor;
- participarea la negocierile diplomatice pentru prevenirea crizelor și conflictelor, precum și la celelalte tipuri de negocieri, până la finalizarea deplină a situației pre și post conflictuale;
- promovarea măsurilor pentru controlul armamentelor;
- promovarea și implementarea măsurilor pentru controlul exporturilor de armamente și tehnologii;
- promovarea și implementarea măsurilor de creștere a încrederii între state, armate, precum și între state și organizații și organisme internaționale;
- dezvoltarea de programe de cooperare în domeniul educației și pregătirii civililor și militarilor;
- folosirea eficientă a conceptului de descurajare;
- dezvoltarea oricăror alte căi, inclusiv militare, de detensionare și consolidare a unui climat de pace și încredere între state;
- aplicarea strictă a conceptelor și principiilor dreptului umanitar internațional.
- Funcțiile diplomației apărării derivă din politica externă a statului, diplomații militari acoperind domeniul politico-militar și militar al acesteia.
- Principiile funcției ale politicii externe în plan militar, respectiv ale diplomației apărării, sunt:
- reprezentarea armatei în exterior, prin organisme oficiale, precum atașatura militară, misiuni militare și reprezentanți pe lângă diferite organizații militare și de securitate internaționale;
- întreținerea și dezvoltarea relațiilor de prietenie și de colaborare cu armatele statelor aliate, partenere și prietene;
- participarea la realizarea dialogului, parteneriatului și cooperării cu unele organizații militare și de securitate internaționale;
- apărarea și promovarea intereselor statului în raporturile cu subiecții militari și politico-militari ai relațiilor internaționale;
- negocierea și încheierea de tratate și acorduri internaționale de natură militară și politico-militară;
- informarea, prin mijloace licite, în conformitate cu Convenția de la Viena, asupra evoluțiilor politico-militare și militare din statul acreditant, precum și a evoluțiilor politico-militare și militare de interes pe plan internațional;
- participarea la conferințe, seminarii internaționale, mese rotunde, expoziții și alte manifestări publice cu tematică politico-militară sau militară;
- participarea cu trupe și/sau observatori la exerciții organizate de alianțe

sau coaliții sau la exerciții organizate de state cu care statul respectiv are relații de colaborare militară;

- participarea cu trupe și/sau observatori la misiuni reale în cadrul alianțelor sau coalițiilor din care statul respectiv face parte;
- Căile și mijloacele prin care diplomația apărării își îndeplinește rolul sunt variate și își modifică forma și modul de acțiune de la caz la caz, având în același timp o evoluție istorică în funcție de evoluția societății, a riscurilor și amenințărilor la adresa ei¹⁸.

Rolul diplomației apărării

În esență, rolul diplomației apărării se poate concretiza prin folosirea căilor și mijloacelor pe care le are la dispoziție în vederea evitării confruntării, în scopul:

- creșterii încrederii între state;
- asigurării activităților de derulare a controlului armamentelor;
- prevenirii proliferării armelor convenționale, a armelor de distrugere în masă, a tehnologiilor nucleare și a tehnologiilor duale;
- prevenirii surprizei diplomatice, economice, tehnologice și militare;
- prevenirii sau reducerii riscului de izbucnire a unor conflicte;
- limitării evoluției și efectelor conflictelor;
- propunerii și implementării căilor de încetare a conflictelor;
- asigurării condițiilor de revenire la situația de pace;
- impunerii, menținerii și consolidării păcii;
- asigurării aplicării și respectării principiilor și normelor dreptului umanitar internațional în toate acțiunile militare;

În finalul am putea tage următoarele concluzii finale:

- ▶ Diplomația guvernează relațiile între state, ea fiind arta de a atrage simpatii pentru țara ta și de a o înconjura de prietenii care să-i protejeze independența, precum și de a reglementa pe cale pașnică diferendele internaționale. Ea este în același timp tehnica răbdătoare care guvernează dezvoltarea relațiilor internaționale.
- ▶ Când termenul “diplomație” a intrat în limbaj, la sfârșitul sec. XVIII, el viza știința care permitea regăsirea drepturilor înscrise în vechile charte și pe care suveranii puteau să-și susțină revendicările.
- ▶ Obiectul diplomației îl constituie, prin folosirea metodelor pașnice și a practicii concilierii, strângerea legăturilor unei țări cu altele din diferite zone geografice, dezvoltarea raporturilor amicale cu țările neutre, precum și menționarea relațiilor cu guvernele ostile.

¹⁸ Sergiu Medar, “Diplomația apărării”, Editura ECTA, București, 2006.

- ▶ De la începuturile societății umane fiecare dintre noi convinge sau se lasă convins de cineva, fiecare având un punct de vedere, fiecare având ceva de schimbat cu cineva. Negocierea este prezentă astfel în toate aspectele existenței umane.
- ▶ Deși folosite din timpuri foarte vechi, negocierile au fost consacrate ca modalitatea cea mai adecvată de rezolvare a problemelor ce apar în raporturile dintre state în zilele noastre. În acest sens, dreptul internațional contemporan plasează negocierile pe primul loc în cadrul procedurilor de soluționare pașnică a diferendelor internaționale, această cerință fiind statuată ca atare prin însăși Carta Națiunilor Unite. Alternativa la rezolvarea acestor diferende prin negocieri o constituie conflictele militare, care în zilele noastre, ca urmare a armamentului sofisticat existent, au devenit un pericol considerabil pentru existența omenirii în ansamblul său.
- ▶ Negocierea trebuie să se impună ca unul dintre cele mai prețioase atribute ale civilizației contemporane, în ultimă instanță ea constituind colacul de salvare al acestei civilizații care din păcate, se află în numeroase secvențe ale ei într-o gravă derută.
- ▶ „Negocierea este un proces care combină pozițiile conflictuale într-o poziție comună, regula de decizie fiind unanimitatea”¹⁹.
- ▶ Cheia succesului în negocierile internaționale poate fi prezentată prin trei elemente: cunoașterea și respectarea valorilor culturale, precum și adaptarea procesului la cultura de care aparține piața vizată.
- ▶ Nu toată lumea are calități de negociator, iar cerințele pentru activitatea internațională sunt mai stricte decât cele pe plan intern. Negociatorii trebuie să dețină o mare varietate de competențe tehnice, sociale, etice și de comunicare. Activitatea de negociere solicită nu doar inteligență, ci și un grad înalt de afinitate cu echipa aflată de partea cealaltă a mesei.
- ▶ Negocierea a fost definită ca fiind „arta posibilului”.
- ▶ Numai în negociere se măsoară valoarea profesională a diplomaților și arta cu care ei știu să acționeze.
- ▶ Având în vedere că diplomația apărării este obiectul masterului finalizat cu prezenta lucrare de disertație, iar funcțiile diplomației apărării se întrepătrund în multe domenii cu funcțiile diplomației însăși, am considerat necesar să concluzionez și acest domeniu deosebit de important al diplomației apărării:
- ▶ Diplomația apărării își îndeplinește misiunea atât timp cât se reușește păstrarea unui climat de pace și încredere reciprocă.
- ▶ Instituțional, diplomația apărării se exercită prin intermediul atașajilor apărării, militari aero și navali, însă se pot derula anumite componente ale acesteia și prin intermediul reprezentanților armatei în diferite organizații, alianțe, coaliții, exerciții comune sau alte activități la care participă militari din cel puțin două țări.

19 H. Kissinger - “The Vietnam negotiations”, 1969, p.211-234.

- ▶ Diplomația apărării are funcții extinse, care se întrepătrund în multe domenii cu funcțiile diplomației însăși.
- ▶ Funcțiile diplomației apărării derivă din politica externă a unui stat, diplomații militari acoperind domeniul politico-militar și militar al acesteia.
- ▶ Căile și mijloacele prin care diplomația apărării își îndeplinește rolul sunt variate și își modifică forma și modul de acțiune de la caz la caz, având în același timp o evoluție istorică în funcție de evoluția societății, a riscurilor și amenințărilor la adresa ei.
- ▶ Diplomația apărării are un rol deosebit de important în orice demers, acțiune sau operațiune întreprinse pentru îndeplinirea celor 6 obiective majore stabilite prin mandatul misiunii.
- ▶ Diplomația apărării are un rol deosebit de important în desfășurarea misiunii și în realizarea oricărei evoluții pozitive în cadrul acesteia.
- ▶ Mutațiile survenite în mediul de securitate mondial, în situația strategică și de securitate a României au impus și impun pe mai departe revederea și redimensionarea permanentă a misiunilor și dispozitivului atașaturii apărării, adaptare și flexibilitate în procesul managerial al acesteia.
- ▶ Se impune a fi menționată o serie de perspective relevante, previzibile în evoluția pe termen scurt și mediu a diplomației apărării a României:
 - 1) angrenarea activă pentru transpunerea în practică a obiectivelor politicii externe a României;
 - 2) creșterea rolului și importanței diplomației apărării în asigurarea securității naționale prin:
 - intensificarea și coordonarea la niveluri superioare a colaborării politico-militare cu statele membre NATO, fiind posibilă o glisare perceptibilă de la dialogul diplomatic bilateral către cel multilateral;
 - angrenarea diplomației apărării în procesul de integrare deplină în Uniunea Europeană, inclusiv în efortul comunitar de realizare a Politicii Europene de Apărare și Securitate (PESA);
 - inițierea și dezvoltarea cooperării politico-militare cu alte state democratice, cu care România va deține relații de parteneriat;
 - afirmarea rolului României, în zona sa geografică și în lume, ca stat capabil în direcția implementării sau generării de stabilitate;
 - derularea de acțiuni menite să promoveze imaginea Armatei României pe plan internațional, prevenirea și contracararea oricăror acțiuni externe de discreditare a României sau de afectare a imaginii statului.
 - 3) participarea, prin metode specifice diplomației apărării, la lupta împotriva terorismului internațional și combaterea crimei organizate;
 - 4) susținerea diplomatică a participării cu efective române în teatre de operațiuni militare externe și la alte acțiuni pe linie de asigurare a stabilității la nivel regional și global;

- 5) creșterea vitezei de identificare și evaluare oportună a indicilor cu privire la riscuri și amenințări la adresa României;
 - 6) flexibilizare ridicată în dimensionarea și plasarea atașatilor apărării, individualizarea și diferențierea mai accentuată a ordinelor de misiune pe posturi.
- ▶ Instituția atașaturii apărării și, implicit, diplomația apărării, constituie și vor fi și în continuare principalele instrumente diplomatice la nivelul Ministerului Apărării, constituind centrul focal pentru relațiile militare externe, precum și un factor activ de transpunere în practică a obiectivelor politicii externe române²⁰.

Pentru că lucrarea a abordat tema implicării și rolului diplomației în negocierile internaționale, aș dori să închei, în loc de concluzie finală, cu ceea ce scria în însemnările²¹ sale Ambasadorul Valentin Lipatti²², referitor la diplomație, negociere și diplomatul negociator:

Nu aș vrea să închei aceste câteva însemnări fără să încerc să schițez portretul negociatorului ideal. Cred că însușirea sa de bază trebuie să fie inteligența. Nu se poate închipui un bun negociator cu un nivel redus de inteligență, fără ca rezultatele negocierii să nu fie serios periclitare. Totodată, negociatorul trebuie să fie și un om deosebit de cult, dovedind-o fără ostentație și snobism. "Cultura - spunea fostul premier francez, în mai multe rânduri și ministru de externe Edouard Herriot - este ceea ce rămâne după ce ai uitat totul". Pe de altă parte, el trebuie să poată redacta cu ușurință și precizie, posedând arta sinonimiei, care-i va permite să depășească adesea formulările necorespunzătoare. Capacitatea de a redacta bine și cu ușurință îi va conferi un statut de superioritate asupra unor parteneri poate mai puțin înzestrați în această privință. Pentru negociatorul multilateralist este indispensabil, cum am mai spus, să cunoască temeinic secretele procedurii folosite la reuniunea respectivă (vot sau consens), căci multe bătălii de procedură sunt în ultimă instanță bătălii de fond. Negociatorul trebuie să știe să îmbine intransigența cu flexibilitatea, să rămână ca atare neînduplecat pe problemele esențiale și să poată ceda pe chestiuni secundare, și nu invers. Nimic din eforturile depuse de negociator nu trebuie să transpară în fața partenerilor săi. El trebuie să rămână aparent impasibil și relaxat, chiar și în momente de maximă tensiune. Va trebui deci să se controleze în permanență și să nu se lase pradă emoțiilor. Un bun diplomat se supără când trebuie, nu când îi vine să se supere. De altfel, el trebuie să-și păstreze buna dispoziție, să aibă resurse inepuizabile de umor și ironie, să știe să glumească când este cazul sau să riposteze în mod incisiv. Ca și sportivii, un bun negociator trebuie să știe să-și dozeze eforturile, fiind gata pentru sprintul ultimelor două sute de metri. Optimismul negociatorului trebuie să fie un optimism lucid, străin entuziasmului prostesc ca și blazării. În același timp, negociatorul nu trebuie niciodată să-și subestimeze adversarii; el este obligat, dacă

20 Gl.bg.dr.ing. Gheorghe SAVU, „Diplomația Română a Apărării. Un secol și jumătate sub zodia Minervei. Scurt istoric.”, Editura MEDRO, 2007.

21 Valentin LIPATTI, „Insemnări despre arta negocierii”.

22 Valentin LIPATTI - principalul negociator român la CSCE - Conferința pentru securitate și cooperare în Europa (1972-1975).

vreă să reușească, să pună mereu răul înainte, imaginând soluții pentru situațiile cele mai grele. Mai trebuie spus că negociatorul nu poate fi un avocat care pledează toate cauzele; el trebuie să creadă mai ales în justetea tezelor pe care le promovează și care reprezintă în primul rând interesele țării sale sau ale grupului de state de care este asociat. Numai în felul acesta el va putea să convingă și să aibă succes. În sfârșit, mai cred că adevăratul negociator este mai totdeauna un suflet pasionat. Negocierea postulează o dăruire de sine, cu sacrificiile și cu satisfacțiile de rigoare.

Vremea în care diplomații-negociatori dispuneau de o mare libertate de acțiune a trecut de mult. În zilele noastre, ei sunt teleghidați de propriile guverne, care înțeleg să participe tot mai mult la negociere, prin intermediul lor. De cele mai multe ori, hotărârile finale sunt luate de miniștrii de externe, de primii ministri sau de șefii de stat. În aceste condiții, libertatea de acțiune și marja de inițiativă a aparatului diplomatic nu mai sunt cele de pe vremea lui Talleyrand. Deși mult redus, rolul de baza al diplomaților rămâne însă absolut necesar, în măsura în care ei cunosc cel mai bine dosarul negocierii respective.

Ce dăinuie cu trecerea timpului din munca negociatorului? Un bun diplomat se poate lauda într-adevăr că a contribuit în mod decisiv la dezvoltarea raporturilor bilaterale ale țării sale cu o țară sau alta, că a finalizat proiecte de cooperare importante și care vor dura. De asemenea, negociatorul multilateralist poate fi satisfăcut de a fi participat, adesea în chip salutar, la tratative care au dat naștere unor documente internaționale semnificative și a caror valabilitate se va întinde pe un lung sir de ani. Carta ONU, Declarația universală a drepturilor omului sau Actul final al CSCE stau marturie în această privință. Și totuși în produsul finit al negocierii diplomatice există un grad de perisabilitate, de demodare potențială, care nu poate scăpa conștiinței celui ce a participat la realizarea lui. E ceea ce deosebeste creația unui diplomat-negociator de cea a unui scriitor sau a unui pictor. Opera acestora poate înfrunța, victorioasă, timpul. Pe când tot ce a conceput și realizat negociatorul este supus evoluției inexorabile a evenimentelor. De unde și sentimentul de frustrare și de melancolie pe care el îl are ori de câte ori își contemplant, peste ani, propriile înfăptuiri.

Relația diplomație-negociere ar putea fi concluzionată prin maxima lui Mark TWAIN²³:

„Principiul lui «Dă și ia» este principiul de bază al diplomației: dă una și ia ... zece”.

23 Mark TWAIN, scriitor nord-american, 1835 – 1910.

Bibliografie

1. Carta Națiunilor Unite;
2. „Mic dicționar diplomatic român”, Editura Politică, 1967;
3. Sergiu Medar, Curs de „Teoria și arta negocierilor diplomatice”, PPT;
4. Sergiu Medar, „Diplomația apărării”, Editura ECTA, București, 2006;
5. Sergiu Medar, “Diplomația română a apărării, un secol și jumătate sub zodiac Minervei – Scurt istoric”, Asociația Diplomaților Militari în Rezervă și în Retragere “Alexandru Ioan Cuza”, Editura MEDRO, 2007;
6. Ambasador Valentin LIPATTI, „Insemnari despre arta negocierii”;
7. Henry KISSINGER, „Diplomația”, traducere: Mircea Ștefanescu, Radu Paraschivescu, Ediția a II-a, București, BIC ALL, 2007;
8. Asociația Diplomaților Militari în Rezervă și în Retragere ”A.I.Cuza”, „Diplomația Română a Apărării. Un secol și jumătate sub zodia Minervei. Scurt istoric.”, Editura MEDRO, 2007;
9. Gheorghe TINCA, “Diplomația militară ...”, Revista Colegiului Național de Apărare, nr.1/1995;
10. Col.ing Doru VASILESCU, articolul “Diplomația militară” publicat în Revista “Gândirea Militară Românească”, nr.2/1998;
11. N. CIACHIR, „Diplomația europeană în epoca modernă”;
12. Paul Dănuț Duță, “Instituții de securitate, partea generală”, Editura Techno Media, Sibiu, 2006;
13. Paul Dănuț Duță, “Instituții de securitate, Operațiuni, vol.I”, Editura Techno Media, Sibiu, 2006;
14. Mircea MALIȚA, „Diplomația”, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1968.
15. Mircea MALIȚA, “Diplomația – Școli și instituții”, Editura Didactică și Pedagogică, București;
16. „Direcția Informații Militare între ficțiune și adevăr”, București, 1994;
17. Gl.bg. (r.) Mitică DETOT, „Diplomația militară română în preajma primului război mondial”, comunicare, București, 2003;
18. Nicolae TITULESCU, „Politica externă a României”, Editura Enciclopedică, București, 1994;
19. Virgil CÂNDEA, „Pagini din trecutul diplomației românești”, Editura Politică, 1966;
20. Gl.bg. (r.) Nicolae CUCU, „Locul și rolul atașaturii militare în cadrul diplomației. Instituția atașaturii militare și condiția sa istorică în România”, Lucrare de diplomă, București 1974;
21. Henry KISSINGER, „Diplomația”, Ediția a II-a, București, Editura BIC ALL, 2007;
22. D. Popovici, „Prevenirea conflictelor internaționale”, în Revista Școlii de Aplicație pentru Transmisiuni, Informatică și Război Electronic, nr. 1, 1999;
23. W. Bauwens, L. Reychler, „Arta prevenirii conflictelor”, Institutul Român de Studii Internaționale, București, 1996;
24. W. Fox, E.H. Carr and Political Realism: Vision and Revision, în Review of International Studies, nr. 11, 1985;
25. E. Haas, „When Knowledge is Power”; „There Models of Change in International Organizations”, Berkeley, University of California Press, 1990;
26. C.R. Mitchel, „The Structure of International Conflict”, St. Martins Press, New York, 1981;
27. WRISTON (Henry M), Diplomacy in a democracy. Harper et Bros, New York, 1956.
28. K.J.HOLSTI, “International Politics. A Framework for Analysis”;
29. Paul Dănuț DUTA, “Instituții de securitate, partea generală”, Editura Techno Media, Sibiu, 2006;
30. Paul Dănuț DUTA, “Instituții de securitate, Operațiuni, vol.I”, Editura Techno Media, Sibiu, 2006;
31. Mircea MALITA, „Diplomația”, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1968;
32. D. POPOVICI, „Prevenirea conflictelor internaționale”, în Revista Școlii de Aplicație pentru Transmisiuni, Informatică și Război Electronic, nr. 1, 1999, p. 7;
33. UN Security Handbook;
34. W. BAUWENS, L. REYCHLER, „Arta prevenirii conflictelor”, Institutul Român de Studii Internaționale, București, 1996;
35. Bruno MEDICINA, Manipulați și evitați să fiți manipulați, Idei de Afaceri, anii 1996 și 1997;
36. ALEXANDRESCU, I. „Persoană, personalitate, personaj”, Iași, Junimea, 1998;
37. ALLPORT, G.W. „Structura și dezvoltarea personalității”, București, EDP, 1981;
38. ANZIEU, D.; CHABERT, C. – „Les methodes projectives”, Paris, PUF, 1983;

39. ARGYLE, M.; HENDERSON MONICA – „The Anatomy of Relationship”, London, Penguin & „Books, Cox & Wymay Ltd.”, 1985;
40. BANDLER, R. „Using Your Brain For A Change”, Andreas, St. Andreas Conival Real People Press, Utah, 1985;
41. BANDURA A. „Social Learning Theory”, Prentice Hall, 1977”
42. BANDURA A. „Principles of Behavior modification”, N.Y., Holt, Reinhart and Winston, 1969;
43. BARRY, J. „The Psychology of Human Communication”, University of London Press Ltd, 1980;
44. BARUS M.J. „Crize: abordare psihosocială clinică”, Ed. Polirom, Iași, 1998;
45. BAUDOSIN, J. „Introducere în sociologia politică”, Ed. Academiei, Timișoara, 1999;
46. BAYLON, CH „La communication”, Paris, Ed. Nathan, 1991;
47. BEAUVOIS, J.L. „L'homme et son langage”, Paris, PUF, 1981;
48. BEAUVOIS, J.L.; ROULIN, J.L.; TIBERGHEN, G. – „Manuel d'etudes pratiques de psychologie”, Paris, PUF, 1990;
49. BERNSTEIN, D.A.; ROY, E.J.; SRULL, T.K.; WICKENS, C.D. – „Psychology”, Boston, Houghton Mifflin Company, 1988;
50. BERTALANFFY, L.VON „General Theory of System Application to Psychology in the Social Sciences-Problems and Orientation”, Paris Mouton UNESCO, 1968;
51. BINDRA D. „Annals of Theoretical Psychology”, N.Y., 1986.
52. BINDRA, D. „Cognition, Its Origin and Future in Psychology”, in Annals of Theoretical Psychology, I, N.Y., 1984;
53. BOURHIS R. „Stereotipuri, discriminare și relații intergrupuri”, Ed. Polirom, Iași, 1997;
54. BRESSON, F. „La psychologie cognitive et le probleme de l'explication en psychologie”, in: Richelle, M.; Seron, X. (dir.), - „L'explications en psychologie”, Paris, PUF, 1985;
55. BRESSON, F.; JODELET, F.; MIALARET G. C. – „Language, communication et decision”, „Traite de psychologie experimentale”, Paul Fraisse et Jean Piaget, PUF, Paris, 1965, vol. VIII;
56. BRONCKART, J.P.; PAROT, F.; VAUCLAIRE, J. – „Les fonction de communication et de representation chez l'animal”, în „La psychologie”, Paris, Gallimard, Encyclopedie de la Pleiade, 1986;
57. BUFFINTON SERED, J. „Oral Communication”, Glencoe Publishing Co, California, 1978;
58. CASSAGNE, J.M; MARCHAND, P. – „Les theories de la communication”, „L'approche de la psychologie sociale”, Cinem Action, 63, 1992;
59. CHELCEA S. „Memorie socială și identitate națională”, Ed. INI, București, 1998.
60. CLASTRES P. „Societatea contra statului și studii de antropologie politică”, Ed. Ararat, București, 1995;
61. COHEN, D. „Psychologists on Psychology Ask Paperbaks”, London, Cox & Wyman Ltd, Reading, 1985;
62. CORRAZE, J. „Les communications non-verbales”, Paris, PUF, 1980;
63. CORSINI, R.J. „Encyclopedia of Psychology”, N.Y., John Wiley & Sons, 4 vol, 1984;
64. DAVIES J. „Biological Perspectives on Human Conflict”, T.R. Gurr, N.Y., 1980;
65. DE VITO, J.A. „Human Communication”, „The Basic Course”, N.Y., Harper & Row Publishers, 1988;
66. EASTON D. „A system Analisis of Political Life”, N.Y., 1985;
67. EASTON D. „Analyse du systeme politique”, Paris, 1989;
68. ERICKSON, E.H. – „Insight and Responsibility”, N.Y., Norton, 1964;
69. EYSENCK, M.W.; KEANE, M.T. – „Cognitive Psychology”, London, Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 1990;
70. FARR, R.M. „Les representations sociales”, în Moscovici, S. (dir.), „Psychologie sociale”, Paris, PUF, 1988;
71. FESTINGER, I.; KATZ, D. – „Les Methodes de recherche dans les sciences sociales”, Paris, PUF, 1963;
72. GABRIEL THOVERON – „Comunicarea politică azi”, Ed. Antet, 1998;
73. GARY HAMEL, PRAHALAD C.K. – „Competing for the Future”, Harvard Business School Press, 1995;
74. GARY JOHNS „Comportament organizațional”, Ed. Economică, București, 1998;

75. GHIGLIONE, R.; MARCEL BROMBERG – „Discours politique et television: la verite a l`heure”, Paris, 1998;
76. GHIGLIONE, R. „L`homme communicant”, Paris, Armand Colin, 1986;
77. GHIGLIONE, R.; BONNET, C.T.; RICHARD, J.F. (Eds.) – „Traite de psychologie cognitive”. Cognition, representation, communication. Paris, Dunod, 1990;
78. GIB AKIN „Varieties of Managerial Learning”, Organizational Dynamics, N.Y., 1982;
79. GILBERT, P., GILLOT, CLAUDINE – „Management des apparences et magie du verbe”, „Le Journal des psychologues”, nr.110, 1993;
80. GIRARDET, R. „Mituri și mitologii politice”, Institutul European, Iași, 1997;
81. GOGUELIN, P. „Cent ans du management: auteurs et acteurs”, „Le Journal des psychologues”, nr.94, 1992;
82. GOLEMAN, D. „Perspectives sur la psychologie, la realite et l`etude de la conscience”, în Walsh, R.N.; Waughian, F.E. (Ed.). Au-dela de l`ego, Paris, Table Ronde, 1984;
83. GOLEMAN, D. „Working with Emotional Intelligence”, Great Britain by Clays Ltd, St. Ives plc, 1999;
84. GOLU, M. „Principii de psihologie cibernetică”, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1975;
85. GRAHAM, G. „How to Change Your Life2, Real Option Press, 1990;
86. HOLDEVICI, IRINA „Auto-sugestia și relaxarea”, Ed. Ceres, București, Caleidoscop, 1995;
87. IURGEN HABERMAS, „Sfera publică și transformarea ei structurală”, Ed. Univers, București, 1998;
88. LAZARUS, R.S.; FOLKMAN, S. „The handbook of behavioral medicine”, N.Y., Guilford, 1982;
89. LYMAN W. PORTER; LAWRENCE E. McKIBBON, „Management Education and Development: Drift or Thrust into the 21st Century”, McGraw-Hill, 1988;
90. MARE, V. „Comunicare și limbaj”, Revista de Psihologie, 1, 1985;
91. MARKUSSE H. „The Cognitive Perspective în Social Psychology”, Random House, N.Y., 1985;
92. MĂGUREANU V. „Studii de sociologie politică”, Ed. Albatros, București, 1997;
93. MCMAHAN, EB ed. „Psychology the hybrid science”, Chicago, The Dorsey Press, 1986;
94. MICLEA, M. „Psihologia cognitivă și inteligența artificială”, în Radu, I. (coord.) – „Introducere în psihologia contemporană”, Cluj-Napoca, Sincron, 1991;
95. MOSCOVICI, S. (coord.) „Psihologie socială”, Paris, PUF, 1988;
96. MOSS, R.H. „Human adaptation”, Coping with life crises, Lexington, Heath, 1976;
97. NECULAU, A. „Personalitatea - o construcție socială”, Revista de Psihologie, 1, 1988;
98. NECULAU, A. „Comportament și civilizație”, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1987;
99. NECULAU, A. (coord.) „Psihologia câmpului social: reprezentări sociale”, Soc. Știință și Tehnică, București, 1995;
100. NUTTIN, R.J. – „Theorie de la motivation humaine. Un besoin d`un projet d`action”, Paris, PUF, 1980;
101. PIAGET, J.; CHOMSKY, N. „Teorii ale limbajului. Teorii ale învățării”, București, Ed. Politică, 1988;
102. POPESCU-NEVEANU, P. „Personalitatea și cunoașterea ei”, București, Ed. Militară, 1969;
103. RĂȘCANU RUXANDRA „Introducere în psihologie aplicată”, Ed. Ars Docendi, București, 2000;
104. RĂȘCANU, RUXANDRA „Psihologia comportamentului deviant”, E.U. București, 1994;
105. SACKEIM, A.H ed „Functional Brain Asymetry în the Regulation of Emotion, implication of Stress”, în Geltberg, Land Sh. Brezuits (eds.) Handbook of Stress, N.Y., Free Press, 1982, 183-199;
106. SCHWARTZERBERG, R.G. „Statul spectacol”, Ed. Scripta, București, 1995;
107. SFEZ, L. „La communication”, Paris, PUF, 1992;
108. STERNBERG, R.J. „Beyond IQ: A Triarhic Theory of Human Inteligence”, N.Y., Cambridge University Press, 1986;
109. STRATE J.M. – „The Sovereign as Protector: the Functional Priority of Defense”, American Political Science Association, N.Y., 1981;
110. ȘCHIOPU, URSULA „Cea de a patra stare de conștiință și analiza tranzacțională, în discuție”, Revista de Psihologie, 1, 1993;
111. ȘCHIOPU, URSULA (coord.) „Dicționar de psihologie”, București, Ed. Babel, 1997;
112. VOICULECU, Dan „Negocierea - o formă de comunicare în relațiile interumane”, Ed. Științifică, București, 1991;

113. WARREN BENNIS, „On Becoming a Leader”, Addison-Wesley Publishing Company, Inc., 1995;
114. WILHOITE F. „Equal Opportunity and Primate Particularism”, Journal of Politics, 1997;
115. WINSTON S. CHURCHILL, „The Price of Greatness is Responsibility, Finest Hour 80”, Third Quarter, 1993.
116. WINSTON S. CHURCHILL – „The War Situation: House of Many Mansions”, Broadcast, London, 1999;
117. ZLATE, M. „Omul față în față cu lumea”, București, Ed. Albatros, 1988;
118. ZLATE, M. „Psihologia transpersonală: analiză critică”, Revista de Psihologie, 3, 1985;
119. CHIRIACESCU ADRIANA, RADU, IOAN T., „Comunicarea în procesul de negociere și formarea negociatorului de afaceri” - ASE, Bucuresti, 1999;
120. COHEN HERB, „Orice se poate negocia” - Editura Colosseum, Bucuresti, 1995;
121. CURRY JEFFREY EDMUND, „Negocieri internationale” - Editura Teora, Bucuresti, 2000;
122. GEORGESCU TOMA, „Tehnici de comert exterior. Negocierea afacerilor, uzante și protocol” - Vol.5, Editura Sylvi, Bucuresti 1997;
123. GHERMAN LILIANA, „Negocierea în afacerile economice internationale” - ASE, Bucuresti 1998;
124. GULEA MIHAELA, „Strategii, tehnici, tactici de negociere” - ASE, Bucuresti, 1995;
125. HILTROP JEAN, UDALL SHEILA, „Arta negocierii” - Editura Teora, Bucuresti 1998;
126. KENNEDY GAVIN, „Negocierea perfecta” - Editura National, Bucuresti, 1998;
127. MADDAUX ROBERT B., „Succesul negocierii” - Editura Codecs, Bucuresti, 1998;
128. MARIN GEORGE, „Uzante diplomatice și de protocol. Caiet de seminar” - ASE, Bucuresti, 1996;
129. MARTIN DAVID, WYBORN JOHN, „One Stop. Negotiation” - ICSA Publishing, 1997;
130. NOTHSTINE WILLIAM L., „Arta convingerii” - Editura Codecs, Bucuresti, 1998;
131. PISTOL GHEORGHE, PISTOL LUMINITA, „Negocieri comerciale. Uzante și protocol” - Editura Tribuna Economica, Bucuresti, 2000;
132. POPA IOAN, „Tranzactii comerciale internationale” - Editura Economica, Bucuresti, 1997;
133. POPESCU DAN, „Arta de a comunica” - Editura Economica, Bucuresti, 1998;
134. PUIU ALEXANDRU, „Tehnici de negociere, contractare și derulare în afacerile economice internationale” - Editura Tribuna Economica, Bucuresti, 1997;
135. PRUTIANU STEFAN, „Comunicare și negociere în afaceri” - Editura Polirom, Iasi, 1998;
136. SCOTT BILL, „Arta negocierilor” - Editura Tehnica, Bucuresti, 1996;
137. STANTON NICKI, „Comunicarea” - Editura Societatea Stiinta și Tehnica SA, Bucuresti, 1997;
138. SOUNI HASSAN, „Manipularea în negocieri” - Editura Antet, Bucuresti, 1998;

DIAGNOSTIC ȘI TRATAMENT ÎN SINDROMUL DE ACTIVARE MACROFAGICĂ

Prof. Dr. Ioan Gherghina, Prof. Dr. Dumitru Matei, Dr. Constantin Pascu,
Dr. Mirela Covacescu, Dr. Alexis Cochino, Dr. Georgiana Nache
Institutul Pentru Ocrotirea Mamei și Copilului, Clinica II Pediatrie

Prezentare de caz

Pacient de sex masculin, 7 ani, din Județul Dâmbovița se internează pentru febră (39 °C– 41°C).

Din *antecedentele personale patologice* reținem:

- internat în perioada 2-9/12/2010 la Spitalul Victor Babeș cu diagnosticul: limfadenita mezenterică în observație etiologică; pneumonie interstițială dreaptă, cu reacție pleurală; anemie carențială; suflu sistolic grad II-III/6;
- internat în Institutul Pentru Ocrotirea Mamei și Copilului “Alfred Rusescu” între 11-21/12/2010 cu diagnosticul: stare febrilă de etiologie neprecizată; hepatosplenomegalie; adenopatii hilare hepatice;
- internat în Institutul Pentru Ocrotirea Mamei și Copilului “Alfred Rusescu” 14-24/2/2011 cu diagnosticul: sindrom febril prelungit de etiologie neprecizată; hepatosplenomegalie; adenopatii hilare hepatice; anemie acută; trombocitopenie acută; suspiciune gripă; suspiciune toxocariază;
- internat Spitalul Fundeni 24/2-4/3/2011 cu diagnosticul: pneumonie virală cu virus influenza tipB; hepatosplenomegalie; hipotrofie ponderală;
- internat Institutul Pentru Ocrotirea Mamei și Copilului “Alfred Rusescu” între 4-11/3/ 2011 cu diagnosticul: sindrom de activare macrofagică; hepatită cu Citomegalvirus; toxocariază - infecție cronică; pneumonie virală cu virus influenza B; suflu sistolic gr II-III/6; anemie feripriva;
- boala a debutat cu 20 de zile anterior internării în Spitalul Victor Babeș, cu febră, maxim 42°C, care se remite, dar la 2 zile de la externare reapare, motiv pentru care se internează în Institutul Pentru Ocrotirea Mamei și Copilului “Alfred Rusescu”, de unde se externează afebril, stare în care rămâne timp de 45 de zile, când febra reapare și se reinternează în aceeași clinică, unde timp de 10 zile febra persistă; se ridică suspiciunea de sindrom de activare macrofagică și de boală hemato-oncologică;
- se transferă copilul la Spitalul Fundeni, de unde după 8 zile este retransferat în IOMC afebril;
- internat Spitalul Fundeni între 24/2-4/3/2011 cu diagnosticul: pneumonie virală cu virus influenza tipB; hepatosplenomegalie; hipotrofie ponderală;

- internat IOMC 4- 11/3/ 2011 cu diagnosticul: sindrom de activare macrofagică; hepatită cu Citomegalvirus; toxocariază- infecție cronică; pneumonie virală cu virus influenza B; suflu sistolic gr II-III/6; anemie feriprivă.

Din **antecedentele personale fiziologice** reținem:

- al treilea copil al familiei, provenit din sarcină fiziologică,
- greutate la naștere = 3500 g, Scor Apgar= 10, icter fiziologic,
- alimentat natural 1 an și 4 luni, diversificat corect la 6 luni,
- profilaxia rahitismului incompletă,
- dezvoltare neuropsihomotorie în limitele vârstei.

Examenul clinic la internare a evidențiat:

- stare generală mediocră, febril (39-41°C), frison, alterarea stării generale în timpul crossetelor febrile,
- tegumente hiperpigmentate constituțional, nevi pigmentari plani torace posterior, fese, pumn stâng,
- faringe și amigdale hiperemice și hipertrofice, fără depozite,
- micropoliadenopatii laterocervicale bilateral, submandibulare, inghinale bilateral,
- pulmonar echilibrat,
- suflu sistolic gr II-III/6,
- abdomen suplu, depresibil, ficat la 3 cm sub rebordul costal, pol splenic palpabil la 2 cm sub rebord; tranzit intestinal prezent, fiziologic.

Paraclinic:

- uree, creatinină, transaminaze, GGT, bilirubinemie, proteinemie, ionograma, imunograma, ASLO – în limite normale
- LDH 274 UI/l
- Sideremie 4 micromoli/l
- Electroforeza proteinelor serice: hipoalbuminemie, hiper alfa și betaglobulinemie
- TG 238 mg/dl, Feritina 153 microg/l, C3 274mg/dl
- TS, TC, PT, INR- normale
- Exudat nazal, faringian – floră patogenă absentă
- Ex sumar de urină cu sediment – normal
- Test Paul-Bunell-Hanganutiu, Ag Hbs, Ac anti HCV, Ac hidatidoza, Ac Borrelia, virus gripal aviar, porcine, influenza A - negative
- Virus gripal B, PCR pt BK (doar la nivelurile date de BCG) pozitive
- Ex oftalmologic, FO – normal
- Ex coproparazitologic – negativ
- Radiografie craniu – normală

- EKG – normal;
- IgG pt toxocara pozitiv, IgG pt Citomegalvirus (CMV) pozitiv;
- *Ecografie abdominală* - ficat cu ecostructură omogenă, ecogenitate normală, limita inferioară la 2 cm sub rebordul costal, adenopatii în hilul hepatic, cea mai mare de 1,2 cm; VB cu sludge hiperechogen vizibil la nivelul fundului pe o distanță de 24mm; splina 115 mm ax lung, omogenă, rinichi și vezica urinară normale;
- *CT abdominal fără substanță de contrast*: hepatosplenomegalie cu aspect omogen CT nativ, multiple adenomegalii abdominale mediane, interesând lanțurile limfoganglionare ale micii curburii gastrice, celiac și cu dimensiuni maxime la nivel mezenteric, unde îmbracă forma unor blocuri adenomegalice cu dimensiuni max de cca 25 mm;
- *Radiografie pulmonară*: accentuarea interstițiului peribronhovascular pulmonar bilateral, fără arii de condensare constituite;
- *Imunofenotipare limfocitară*: dezechilibru funcțional celular (limfocite T) cu tendință de supresie; imunodeficit umoral central (limfocite B) mixt (cantitativ și funcțional); minimă imunostimulare nespecifică a celulelor NK, posibil în context infecțios viral;
- *Ex microscopic aspirat medular*: măduva hematogenă cu celularitate bogată și raport granulo-eritroblastic ușor crescut, seria eritroblastică normocelulară prezintă eritroblasti de tip feripriv – de talie mică, cu citoplasma zdrențuită și deficit ușor de hemoglobinizare, prezente mitoze în eritroblasti, aspect regenerativ; hiperplazie granulocitară ușoară, fără deviație la stg; ușoară hiperplazie megakariocitară reactivă; Concluzie – măduva reactivă.

În următorul tabel sunt prezentate câteva date paraclinice în dinamică:

	11/12/ 2010	13/12/ 2010	21/12/ 2010	14/2/ 2011	17/2/ 2011	22/2/ 2011	23/2/ 2011	24/2/ 2011	7/3/ 2011	10/3/ 2011
NL/mmc	16.890	13.030	6.350	7.340	8.060	6.220	10.820	7.070	11.250	8.400
NT/mmc	425.000	381.000	388.000	323.000	265.000	80.000	37.000	42.000	425.000	433.000
Hematii*10 ⁶	4.68	4.70	4.93	5.15	4.85	4.01	4.2	3.95	4.82	4.87
Hb mg/dl	10.9	10.8	11.5	11.7	11.0	9.1	9.5	8.8	10.7	9.7
Hct %	33.3	33.3	34.9	34.8	26.5	27.1	27.9	27.0	32.3	29.7
VSH	24/49		25/52	16/30		25/48			55/98	53/73
CRP	0.97			1.09		6.20			2.53	2.82
Fibrinogen		472	500			461			555	554

În funcție de datele prezentate anterior s-a formulat un **diagnostic de etapă** și anume:

1. Pneumonie interstițială cu virus Influenza tip B
2. Hepatită cu Citomegalvirus
3. Toxocariază – Infecție cronică
4. Adenopatii mezenterice și hilare hepatice
5. Suflu sistolic grad II-III/6
6. Anemie feriprivă

Schema terapeutică utilizată a fost următoarea:

- Ceftriaxon 2 g/zi, 8 zile, la prima spitalizare în IOMC, apoi încă 24 de zile la a doua spitalizare.
- Gentamicină 80 mg/zi, 6 zile
- Ampicilină 2 g/zi, 6 zile
- Ranitidină 120 mg/zi, 8 zile
- Nurofen 600 mg/zi, 4 zile
- Diclofenac 50 mg/zi, 4 zile
- Gamaglobulină intravenos 5 g, 1 zi
- Zentel 200 mg/zi, 5 zile

Evoluția a fost favorabilă după prima spitalizare, cu remiterea febrei în a 5-a zi de spitalizare și menținerea stării afebrile până cu 3 zile anterior celei de-a 2-a spitalizări. Menține sindromul febril în ciuda tratamentului antibiotic agresiv, dar și hepatosplenomegalia câteva zile, însă ulterior splina se palpează la rebord, marginea inferioară a ficatului fiind la 2 cm sub rebord.

De menționat că la 7 zile de la internare și la alte 2 zile de la introducerea în medicație a diclofenacului prezintă o prăbușire semnificativă a numărului de trombocite, o scădere cu 2-3 g/dl a hemoglobinei în decursul a 2-3 zile, dar și reparația polului splenic palpabil la 2 cm sub rebordul costal.

Se decide introducerea în medicație a gamaglobulinei iv pentru suspiciunea de infecție virală, dar și suspiciunea de sindrom de activare macrofagică, și pentru a evita pulsterapia cortizonică, neavând un diagnostic cert. La 2 zile de la administrarea acestuia sindromul febril se ameliorează, cu scăderea treptată a febrei, devenind afebril la alte 2 zile, hepatosplenomegalia se remite parțial, iar la 14 zile de la externare, CT-ul de control este normal (nu mai există adenomegaliile mezenterice și gastrice, dimensiunile ficatului și splinei fiind în limite normale).

Astfel se stabilește **diagnosticul pozitiv**:

1. Sindrom de activare macrofagică
2. Pneumonie virală cu virus Influenza tip B
3. Hepatită cu Citomegalvirus
4. Toxocariază – Infecție cronică
5. Adenopatii mezenterice și hilare hepatice

6. Suflu sistolic grad II-III/6
7. Anemie feriprivă
8. PCR pentru BK pozitiv

Argumente pozitive pentru sindromul de activare macrofagică:

- Febră persistentă
- Hepatosplenomegalie
- Prăbușirea valorii hemoglobinei și a numărului de trombocite
- Hipertrigliceridemie
- Hiperferitinemie

Diagnosticul diferențial al sindromului de activare macrofagică în cazul prezentat se poate face cu:

- Leucemia mieloida acută - exclusă pe baza medulogramei și biopsiei osoase;
- Limfomul - evoluția favorabilă îl infirmă.

În continuare prezentăm date selecționate din literatura de specialitate despre **sindromul de activare macrofagică**:

Definiție:

Sindromul de activare macrofagică este o complicație gravă, care pune în pericol viața copilului, apărută mai frecvent la pacienții cu artrită juvenilă idiopatică sistemică (SJIA), lupus eritematos sistemic (SLE), dar și în variate sindroame vasculitice. Acesta are cele mai multe dintre caracteristicile clinice și biologice ale limfohistiocitozei hemofagocitice (HLH).

MAS a fost considerată de unii autori dobândită, reactivă (secundară) de HLH. De remarcat că unii dintre copiii cu SJIA aveau expresia heterozigotă a mutațiilor genetice ale HLH. Observarea unor creșteri marcate de citokine solubile la unii copii cu MAS sunt dovada unor proliferări a limfocitelor T citotoxice (CD8+), care este totodată și o caracteristică a HLH. Pentru că expansiunea țesutului format din macrofage sau histiocite prezintă activitate hemofagocitică în MAS frecvent declanșată de o infecție sau chiar de modificări în terapia medicamentoasă (introducere de aspirină sau alt AINS, săruri de aur, etc.), termenul de limfohistiocitoză hemofagocitică reactivă a fost preferat de unii autori pentru a încadra sau defini această manifestare patologică, ceea ce sugerează că MAS aparține grupului de boli denumite HLH. Cu toate acestea, o serie de alți autori preferă ca MAS să fie denumirea pentru o altfel de boală (1,2,3,4).

HLH este un termen general care descrie un grup de boli caracterizate prin acumulare de celule mononucleare bine diferențiate, benigne histologic, cu fenotip de macrofage. Pentru că aceste macrofage reprezintă un substrat de histiocite care sunt diferite de celulele Langerhans, această entitate trebuie diferențiată de histiocitoza cu celule Langerhans, ca și de alte boli cu celule dendritice.

HLH este o boală agresivă și cu risc vital care cel mai frecvent afectează sugarii de

la naștere și până la vârsta de 18 luni, dar care apare și la copiii mai mari și la adult.

HLH este cunoscută sub două forme:

- HLH primitivă sau familială (FLH), care are drept cauză ce o determină un defect genetic; apare la 25% dintre copii și este frecvent asociată cu cosangvinitate parentală;
- HLH secundară, în care HLH este o manifestare patologică ce survine secundar unei alte boli, ca de exemplu: o infecție virală, boală autoimună, proliferare malignă, etc. Există însă situații în practică când manifestările clinice de HLH la copiii care au defectul genetic să fie declanșată de o infecție virală, etc., ceea ce face ca diferențierea celor două forme de HLH să fie dificilă, mai ales că au fost diagnosticate cazuri de HLH secundară care erau heterozigote pentru mutația genetică. La pacienții adulți, totuși, la majoritatea cazurilor, mutația genetică este virtual întotdeauna absentă, realizând adevăratele forme de HLH.

Incidență:

În Suedia incidența HLH este estimată ca fiind 1,2 copii la 1 milion de persoane; în Texas 1 : 100.000 copii. Mulți copii sunt probabil nediagnosticsați, astfel că incidența bolii poate fi mai mare, ceea ce este argumentat de dificultatea diagnosticului pozitiv care a fost realizat înainte de deces numai la 11 din 32 de pacienți cu HLH.

Boli asociate cu HLH:

- Infecțiile: virale (EBV, CMV, v. gripale, etc), bacteriene (gram negativi, BK, etc), parazitare, fungice;
- Dereglările imune: LES, artrita reumatoidă, boala Still, poliarterita nodoasă, boala mixtă a țesutului conjunctiv, sarcoidoza pulmonară, scleroza sistemică, sindromul Sjogren;
- Imunodeficiențe (combinată dobândită, boala Kawasaki, sindrom Griscelli, sindrom Hermansky- Pudlak tip 2, etc);
- Limfoame, leucemii, etc.

Genetica în HLH:

Genele asociate cu HLH au fost descrise pe cromozomii 6,9,10 și 17. Mutații (defecte genetice) au fost descrise pe mai multe gene la pacienții cu HLH familială (FHL), după cum urmează:

- FHL 1- genă încă neraportată
- FHL 2 – gena perforinei (PRF 1)
- FHL 3 – MUNC13-4 (UNC13D)
- FHL4 – syntaxin (STX11)
- FHL5 – MUNC19-2 (STXBP2)

Purtătorii genei PRF1 au risc mai mare pentru un debut mai precoce al bolii, sub 6 luni. Anomaliile genei MUNC13-4 sunt frecvent invocate drept cauză a unei forme de limfohistiocitoză hemofagocitică încadrată în sindromul de activare macrofagică. Polimorfisme ale genei MUNC 13-4 au fost identificate la 56% dintre pacienții cu SJIA/MAS, spre deosebire de 12% din pacienții din grupul de control sănătos și 8% la pacienții cu SJIA, dar fără MAS. (5)

Fiziopatologie:

Mecanismul patogenetic al MAS nu este complet înțeles. Manifestările clinice ale MAS, similare cu cele ale HLH primare, proliferarea necontrolată a macrofagelor, au fost explicate prin scăderea funcției limfocitelor NK și limfocitelor T citotoxice (CD8+), cel mai adesea determinate la rândul lor de mutații la nivelul genei care codifică sinteza perforinei (PRF1) (6,7). Perforina este o proteină pe care celulele citolitice o utilizează pentru a induce apoptoza celulelor țintă, respectiv celulele tumorale sau celulele infectate cu virusuri. Într-o proporție semnificativă dintre pacienții cu HLH primară, boala este determinată de mutații în altă genă, respectiv MUNC13-4 (8), care codifică sinteza unei proteine ce este implicată în eliberarea perforinei la nivelul sinapsei imune cu o celulă țintă. Ca urmare, deși celulele citolitice ale pacienților cu mutația MUNC13-4 produc cantități suficiente de perforină, capacitatea lor de a distruge celulele țintă este mult diminuată.

Defecte în funcția citolitică a limfocitelor au fost de asemenea implicate și în alte boli cu determinism genetic asociate cu sindrom hemofagocitic. Cercetări recente sugerează că pacienții cu MAS, ca și în HLH, au o profundă depresie a funcției citolitice a celulelor NK, asociată adeseori cu anomalii ale perforinei și de asemenea cu un polimorfism al genei MUNC13-4 (9,10). Rezultă foarte clar că MAS, ca și HLH primitivă, fac parte din grupul bolilor imunodeficitare primitive cu defect genetic identificat. Deși corelarea deficitului funcției citolitice a limfocitelor la acești pacienți cu proliferarea excesivă a macrofagelor nu este pe deplin clarificată, prezența acestui deficit al funcției citolitice a limfocitelor în mai multe boli asociate cu sindrom hemofagocitic arată importanța acestei funcții pentru restaurarea funcției sistemului imun la o stare de echilibru în cursul unei reacții inflamatorii.

Două ipoteze explică cum disfuncția citolitică poate conduce la o activare excesivă a macrofagelor.

Pacienții cu HLH/MAS au o capacitate diminuată de a controla unele infecții, prin diminuarea funcției citotoxice a limfocitelor NK și a limfocitelor T citotoxice și ca urmare nu are loc citoliza celulelor infectate, deci nu este înlăturată sursa de stimulare antigenică (11). Persistența stimulării antigenice duce la persistența reacției de clearance a antigenului și mai concret de proliferare a limfocitelor T cu o producție persistentă și excesivă de citokine, care la rândul lor stimulează excesiv proliferarea macrofagelor .

A doua ipoteză se bazează pe observația că în unele circumstanțe celulele citotoxice pot fi direct implicate în inducția apoptozei macrofagelor activate și a limfocitelor T activate în timpul stadiului de contracție (de stingere) a reacției imune (12).

În ambele ipoteze, disfuncția citotoxică conduce la o expansiune persistentă a limfocitelor T și a macrofagelor cu creșterea excesivă a producției de citokine proinflamatorii, ceea ce determină și manifestările clinice caracteristice din timpul fazei acute a bolii.

Creșterea intensă a feritinei în MAS este explicată prin creșterea complexelor haptoglobină-hemoglobină care sunt apoi legate de macrofage și suferă un proces de degradare din care rezultă biliverdina și respectiv bilirubina, monoxid de carbon și fier liber în cantitate mare. Fierul liber este utilizat fie în combinație cu feritina în interiorul celulelor, fie este transportat și distribuit celulelor precursorale ale eritrocitelor din măduva osoasă (13,14).

Creșterea captării complexelor de haptoglobină-hemoglobină de către macrofage va duce la creșterea sintezei de feritină (15).

În MAS creșterea eliberării de hemoglobină liberă asociată cu creșterea eritrofagocitozei necesită creșterea producției de feritină, pentru a putea sechestra cantitățile excesive de fier liber rezultate. Rezultă un nivel seric foarte crescut al feritinei, care este un argument important pentru diagnostic atât în MAS, cât și în HLH.

Tablou clinic:

MAS apare de obicei ca o complicație la copiii cu SJIA sau altă boală cronică: LES, vasculite sistemice, etc., în primele zile sau săptămâni de la începerea tratamentului cu aspirină, alte AINS, sulfasalazină sau săruri de aur; mai poate apare și ca urmare a unei infecții virale (CMV, EBV), etc. Aceasta înseamnă că la un copil cu boală cronică în evoluție și sub tratament cronic apare relativ brusc o agravare uneori brutală, ca o boală acută, exprimată clinic printr-o simptomatologie severă (1):

Febră înaltă și persistentă;

- Alterarea importantă a stării generale și a stării de conștiență;
- Limfadenopatii în grupele externe și interne: ganglioni cervicali, axilari, mezenterici, etc.;
- Hepatosplenomegalie;
- Disfuncție hepatică cu sindrom citolitic prezent, icter moderat, hipoalbuminemie, amoniemie normală sau ușor crescută;
- Sindrom hemoragic asemănător CDI care este caracteristic pentru MAS și se manifestă prin hemoragii cutanate (rash, petesii, echimoze extinse), epistaxis, enteroragii;
- Starea de șoc ce se poate instala uneori de la debutul MAS sau la scurt timp de la debutul acestei complicații;
- Evoluția poate fi letală, dar și supraviețuirea a fost raportată.

Aceste manifestări clinice se asociază întotdeauna cu o citopenie bruscă, care interesează cel puțin 2 sau 3 linii celulare: leucocitele, eritrocitele și trombocitele. Scăderea trombocitelor este un semn precoce; trombocitopenia este consecința

distrugerii de celule prin fagocitoză sau/și consumului la nivelul focarelor de inflamație, pentru că medulograma arată hipercelularitate și nivel normal al megacariocitelor.

Prođușii de degradare ai fibrinei în circulația periferică sunt, în general, printre cele mai precoce semne ale MAS.

Deoarece pacienții cu SJIA au adesea trombocitoză și leucocitoză, scăderea nivelului seric al acestora este mai frecvent decât trombocitopenia și leucopenia reală, așa cum se observă în HLH clinic.

Pacienții cu MAS au niveluri semnificativ crescute de macrofage activate, așa cum o arată nivelurile de CD163 solubilă (SCD163) și proliferarea de celule T indicată de creșterea nivelului de SIL-2R, care sunt mai mari decât la pacienții cu SJIA. Acești markeri pot fi utili pentru a identifica pacienții cu MAS în stadiul subclinic.

O altă caracteristică de laborator a MAS este scăderea precipitată a VSH în ciuda persistenței unei CRP ridicate care reflectă probabil gradul de hipofibrinogenemie secundară consumului de fibrinogen și disfuncției hepatice.

Alte investigații de laborator în MAS sunt:

- Nivel ridicat al trigliceridelor;
- Nivel foarte mare al feritinei-chiar peste 10.000 ng/ml găsit la majoritatea pacienților care evoluează în paralel cu gradul de activare al macrofagelor;
- Diagnosticul de MAS este de obicei confirmat de demonstrarea hemofagocitozei în măduva hematogenă. Totuși, aceasta poate fi dificilă și în mod eronat să infirme diagnosticul de MAS pentru că în stadiul precoce al MAS rezultatul poate fi negativ. În plus, se știe astăzi că macrofagele hemofagocitice pot infiltra și alte țesuturi, respectiv ficatul, ganglionii limfatici, pielea și plămâni.

Alte manifestări clinice care arată prezența acestei complicații și anume **MAS:**

- Encefalopatia acută instalată este un alt aspect clinic frecvent raportat în MAS; se exprimă prin modificări ale stării de conștiență, convulsii și comă. Uneori examenul LCR arată pleiocitoza cu nivel ușor crescut al proteinelor.
- Insuficiența renală a fost diagnosticată în mai multe rapoarte, asociată de regulă cu mortalitate ridicată (16);
- Participare pulmonară argumentată prin demonstrarea prezenței infiltratelor pulmonare și prezența macrofagelor hemofagocite în lichidul de lavaj bronhoalveolar;
- Insuficiența multiplă de organe cu evoluție ireversibilă se poate instala la pacienții cu HLH/MAS, la care s-a temporizat inițierea terapiei.

Diagnostic:

Nu există criterii validate pentru diagnosticul de MAS și, în consecință, diagnosticul precoce este deseori dificil (1). Din aceasta cauză, la pacienții cu o boală cronică de bază, respectiv o boală reumatologică persistentă și activă, dacă survine la un moment dat în evoluție o scădere rapidă a VSH și a trombocitelor și o creștere

a produșilor de degradare ai fibrinogenului și feritinei, aceasta ar trebui să ne facă să suspectăm posibilitatea complicației cu MAS și să încercăm demonstrarea prezenței citopeniei și a macrofagelor hemofagocitice.

Ravelli A. și colab. (J. Pediatr. 2005-140:598) pe un studiu de 74 de cazuri de MAS raportate la copiii cu SJIA a arătat posibilitatea de separare a pacienților cu MAS de cei fără MAS pe baza următoarelor date clinice și de laborator:

- Date clinice: pacienții cu MAS au fost mai susceptibili de a avea sindrom hemoragic (purpură, sângerări prelungite, hematoame) și/sau disfuncții ale SNC (iritabilitate, dezorientare, letargie, cefalee, convulsii și/sau comă);
- Date de laborator: pacienții cu MAS au fost mai susceptibili de a avea trombocitopenie ($< 15.000/\text{mmc}$), leucopenie ($< 4.000/\text{mmc}$), un nivel scăzut al fibrinogenului ($< 2,5 \text{ g/l}$) și un nivel crescut al AST ($> 40 \text{ UI/l}$);
- Asocierea a două sau mai multe din datele de laborator anormale menționate diferențiază cel mai bine acei pacienți cu MAS de cei fără MAS. Separarea celor două grupuri a mai fost dată și de prezența a două sau mai multe din criteriile clinice împreună cu una dintre anomaliile de laborator.

Pentru diagnosticul de HLH "InternationalHistiocyte Society" a elaborat un protocol de diagnostic bazat pe următoarele criterii validate:

1. Diagnostic molecular, care este unul definitiv bazat pe găsirea mutației specifice fie în gena PRF1 și/sau gena MUNC13-4, sau
2. Diagnostic clinic bazat pe următoarele criterii:
 - a) Febră persistentă
 - b) Splenomegalie
 - c) Citopenie ce implică cel puțin două linii hematologice
 - d) Hipertrigliceridemie și/sau hipofibrinogenemie
 - e) Hiperferitinemie
 - f) Hemofagocitoza în măduva osoasă.

Mai recent au mai fost adăugate două criterii de laborator:

- g) Absența sau scăderea activității citolitice a celulelor NK
- h) Nivel seric crescut al SIL-2R

Definirea diagnosticului clinic de HLH necesită prezența a cel puțin cinci criterii din cele opt (Alexei Grom M.D., în The Rheumatologist, vol.4 .nr. 12 decembrie 2010, paginile 22-23,29).

Din păcate, aplicarea acestor criterii pentru diagnosticul de HLH la pacienții cu boli reumatologice este problematică și limitată din următoarele motive:

- Unele din criteriile pentru HLH, cum sunt limfadenopatia, splenomegalia și hiperferitinemia, sunt manifestări clinice și biologice comune pentru SJIA însăși și astfel nu se poate diferenția MAS de SJIA convențională pe baza acestor criterii;
- Alte criterii pentru HLH cum sunt citopeniile și hipofibrinogenemia devin

evidente abia în stadiile tardive, pentru că se știe că pacienții cu SJIA adeseori au crescută celularitatea (leucocitele) și fibrinogenul ca parte a răspunsului inflamator existent în aceasta boală. În aceste condiții, când un astfel de pacient dezvoltă MAS, el poate atinge un grad de citopenie și hipofibrinogenemie observată în HLH numai în stadiile tardive ale bolii, când tratamentul devine dificil sau inoperant.

- Aplicarea acestor criterii pare și mai problematică pentru diagnosticul de MAS la pacienții cu LES la care citopenia autoimună este comună și dificil de diferențiat de cea determinată de MAS. La acești pacienți, prezența unei hiperferitinemii extreme și creșterea lactatdehidrogenazei ar trebui să ridice suspiciunea de MAS. Pentru aceasta s-a inițiat modificarea criteriilor de diagnostic pentru HLH ca să le crească sensibilitatea și specificitatea și pentru diagnosticul de MAS la pacienții cu boli reumatologice (17) .

Diagnosticul diferențial al MAS se face cu:

- puseul acut al unei boli reumatologice în evoluție;
- alte entități care asociază disfuncție hepatică, coagulopatie, citopenie sau encefalopatie;
- sindromul Reye din cauza combinației dintre disfuncția hepatică cu encefalopatia;
- purpura trombotică trombocitopenică din cauza manifestărilor hemoragice; Totuși în MAS nu avem anemie microangiopată cu hematii fragmentate;
- HLH asociat bolilor maligne, care de obicei nu se observă în MAS;
- sepsis și unele reacții la medicamente.

Tratament:

MAS este o boală cu risc vital care înregistrează o rată înaltă a mortalității motiv pentru care se impune un diagnostic precoce care să atragă după sine un tratament aplicat de urgență.

- Mulți clinicieni recomandă ca tratamentul MAS să fie următorul :
Corticoterapie i.v.: metilprednisolon în puls –terapie cu 30 mg/kg/zi, 3 zile consecutive, urmat de 2-3 mg/kg/zi în patru doze la 6 ore; dacă răspunsul la corticoterapie nu este evident în 24-48 ore, se începe administrarea următorului medicament din schema terapeutică.
- Ciclosporina A 2-7 mg/kg/zi; dacă pacienții nu răspund la corticoterapie și ciclosporina A, înseamnă că este o formă severă de boală și că trebuie luată în considerare utilizarea protocolului de tratament în HLH-2004 propus de Societatea Internațională de Histiocitoză, care prevede în plus față de cele două medicamente menționate și (2,3,18):
- Etoposid (VP16), care este un derivat de podophylloxin și care inhibă

sinteza de AND prin formarea unui complex cu topoizomeraza II și AND; medicamentul are serioase efecte adverse, în special la pacienții cu insuficiență hepatică putând determina supresia severă a măduvei osoase și infecții fudroaiante care să ducă rapid la deces.

- Recent s-a sugerat că la pacienții cu MAS care nu răspund la combinația corticoterapie-ciclosporina A și au și insuficiență hepatică și renală, o alternativă la etoposid poate fi globulina antitimocitară (ATG) care a fost mai bine tolerată și care determină depletia limfocitelor CD4+ și a celor CD8+ prin liza celulară dependentă de complement. La unii pacienți se observă și o depletie moderată a monocitelor (19);

Utilitatea medicamentelor biologice în tratamentul MAS nu este pe deplin clarificată:

- Inhibitorul factorului de necroză tumorală (TNF) a fost raportat ca eficient la unii pacienți cu MAS, alte raportări au semnalat ca la alți pacienți, MAS a continuat să evolueze în ciuda acestui tratament;
- Agenții biologici care neutralizează interleukina 1, o citokină care joacă un rol central în patogeneza SJIA, au fost utilizați de unii practicieni în ideea că recăderea bolii de bază poate determina apariția MAS, rezultatele fiind contradictorii;
- Dacă MAS este determinat de infecția cu EBV, se poate lua în considerare tratamentul cu rituximab (20).
- Tratamentul de susținere a funcțiilor vitale este necesar la majoritatea pacienților.
- Se va avea în vedere și administrarea de plasmă proaspătă congelată.

Prognostic:

Mortalitatea în MAS conform raportărilor atinge 20-30%. Totuși, datorită cunoștințelor actuale MAS este diagnosticat relativ precoce și evoluția este ameliorată. Un procent important dintre pacienții cu MAS prezintă episoade recurente, pentru care motiv aceștia necesită monitorizarea permanentă.

Bibliografie:

1. Grom A.A., M.D. – Macrophage Activation Syndrome. A review of diagnosis, treatment, and prognosis. *The Rheumatologist*, vol. 4 nr. 2 Decembre 2010 pg. 22, 29-30
2. Hadchouel M., Prieur A.M. Griscelli – Acute hemorrhagic hepatic and neurologic manifestation in juvenile rheumatoid arthritis. Possible relationship to drugs or infection. *J. Pediatr.* 1985. 106: 561-566
3. Stephan J.L., Kone-Paul I., Galambrun C., et al. – Reactive haemophagocytic syndrome in children with inflammatory disorders. A retrospective study of 24 patients. *Rheumatology (Oxford)*, 2001; 40:1285-1292
4. Athereya B.H. – Is macrophage activation syndrome a new entity? *Clin.Exp.*
5. Zang K. et al. – Genetics in HLH. *Arthritis Reum.* 2008; 58: 28-92
6. Filipovich H.A. – Hemophagocytic lymphohistiocytosis. *Immunol. AllergyClin. N. Am.* 2002; 22: 281-300
7. Stepp S.E., Dufourcq-Lagelouse R., Le Deist F., et al. – Perforin gene defects in familial hemophagocytic lymphocytosis. *Sciens.* 1999; 286:1957-1959
8. Feldmann J., Callebot I., Raposo G., et al. – MUNC 13-4 is essential for cytolytic granules fusion and is mutated in a form of familial hemophagocytic lymphohistiocytosis (FHL3). *Cell.* 2003; 115: 461-473
9. Grom A.A., Villameva J., Lee S., Goldmmitz E.A., Passo M.H., Filipovich A.H. – Natural killer cell dysfunction in patients with systemic – onset juvenile rheumatoid arthritis and macrophage activation syndrome. *J. Pediatr.* 2003. 142; 292-296
10. Wastert S.J., van Wijk R.D., Urbano L.E., et al. – Mutations in the perforin gene can be linked to macrophage activation syndrome in patients with systemic onset juvenile idiopathic arthritis. *Rheumatology (Oxford)*. 2010; 49: 441-449
11. Menasche G., Feldmann J., Fischer A., de Saint Basile G. – Primary hemophagocytic syndromes point to a direct link between lymphocyte cytotoxicity and homeostasis. *Immunol. Rev.* 2005; 203: 165-179
12. Kagi D., Odermatt B., Mak T.W. – Homeostatic regulation of CD8+ T cells by perforin. *Eur. J. Immunol.* 1999; 29: 3262-3272
13. Avcin T., Tse S.M.L., Schneider R., Ngan B., Silverman E.D. – Macrophage activation syndrome, as the presenting manifestation of rheumatic disease in childhood. *J. Pediatr.* 2006.148: 683-686
14. Schaer D.J., Schleiffeubaum B., Kurrer M., et al. – Soluble hemoglobin-haptoglobin scavenger receptor. *Nature.* 2001; 409: 198-201
15. Kristiansen M., Graversen J.H. Iacobson., et al. – Identification of the hemoglobin scavenger receptor CD163 as a lineage-specific marker in the reactive hemophagocytic syndrome. *Eur. J. Hematol.* 2005; 74: 6-10
16. Sawhney S., Woo P., Murray K.J. – Macrophage activation syndrome. A potential fatal complication of rheumatic disorders. *Arch. Dis. Child.* 2001; 85: 421-426
17. Ravelli A., Magni – Manzoni S., Pistorio A. et al. – Preliminary diagnostic guidelines for macrophage activation syndrome. Complicating systemic juvenile idiopathic arthritis. *J. Pediatr.* 2005; 598-604
18. Ravelli A. De Benedetti F., Viola S. Martini A. – Macrophage activation syndrome in systemic juvenile rheumatoid arthritis successfully treated with cyclosporine. *J. Pediatr.* 1996; 128: 275-278
19. Coca A., Bundy K.W., Marston B., Huggins J., Looney R.J. – Macrophage activation syndrome: serological markers and treatment with anti-thymocyte globulin. *Clin. Immunol.* 2009; 132: 10-18
20. Balamuth N.J., Nichols K.E., Paessler M., Teachey D.T. – Use of rituximab in conjunction with immunosuppressive chemotherapy as a novel therapy for EBV – associated hemophagocytic lymphohistiocytosis. *J. Pediatr./Oncol.* 2007; 8: 569-573

HUMANITAS ROMANA, UNIVERSALISM, MULTICULTURALISM. INTERFERENȚE INIȚIATIVE ÎN ROMA ANTICĂ¹

Iulian-Gabriel Hrușcă

Academia Română – Filiala Iași

ABSTRACT: The modern European society finds its most important cultural antecedents in the Greek and Roman world. In our study, we intend to highlight areas of interference between the concepts of *humanitas Romana*, universalism, multiculturalism. Ancient Greece anticipated some features of the Roman multiculturalism. However, from the viewpoint of the multicultural features within the governed space, the Latin miracle prevails over the Greek miracle.

KEYWORDS: *humanitas Romana*, universalism, multiculturalism

Societatea europeană modernă își regăsește cele mai importante antecedente culturale în lumea greacă și în lumea romană. În studiul de față, dorim să subliniem că multiculturalismul nu este exclusiv apanajul epocii moderne, evidențiind, totodată, zonele de interferență dintre noțiunile de *humanitas Romana*, universalism, multiculturalism.

Cu toate acestea, trebuie să precizăm că nu punem semnul egalului între trăsăturile multiculturale ale antichității greco-romane și ceea ce înseamnă multiculturalismul astăzi. Există, fără îndoială, numeroase similitudini între „multiculturalismul antic” și manifestările actuale ale multiculturalismului. Totuși, ideologia contemporană a multiculturalismului a fost, în mare măsură, modelată de o elită europeană sau americană ale cărei preocupări preponderente au fost legate de aspecte care țin de rasă, de identitate sau de inegalități generate de atitudini discriminante. Noțiunea modernă de multiculturalism generează dificultăți în înțelegerea caracterului multicultural al lumii grecești sau romane, dacă avem în vedere că aspectele legate de rasă, așa cum sunt ele înțelese astăzi, și chiar ideea de națiune, așa cum a fost trasată în epoca modernă, diferă de percepția pe care o aveau anticii asupra rasei sau asupra națiunii. Așadar, menționăm că, în lumea greacă sau romană, „multiculturalismul” se rezumă, mai degrabă, la atitudinile anticilor vizavi de diversitatea etnică și culturală.

Grecia antică a anticipat unele caracteristici ale multiculturalismului din spațiul roman. Gânditorii greci – și aici ne referim cu precădere la stoici – au elaborat principiile conceptului de *philanthropia*, un termen care avea înțelesul de „bunăvoință, înțelegere

1 Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului POSDRU/89/1.5/S/56815 *Societatea Bazată pe Cunoaștere – cercetări, debateri, perspective*, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

față de toți oamenii” și care promova ideea de obligație morală a oricărui om față de altă ființă umană. Din acest punct, s-a ajuns ușor la noțiunea de unitate esențială a rasei umane, la conceptele de universalism/ cosmopolitism/ multiculturalism, care sunt văzute ca derivate ale ideii de *philanthropia*. Cu toate acestea, această noțiune a rămas în Grecia antică mai degrabă la un nivel declarativ, pentru că grecii au fost, de asemenea, foarte elitiști și independenți în atitudine, împărțind omenirea în *eleni* și *barbari*.² Disocierea între cei care sunt greci și cei care nu sunt s-a accentuat chiar mai mult atunci când a fost vorba despre punerea în practică a principiilor noțiunii de *philanthropia*. Grecii foloseau termenul de *bárbaros* (în latină *barbarus*) într-un mod care indica o atitudine disprețuitoare.³

La început, grecii utilizau cuvântul *bárbaros* chiar și în desemnarea romanilor, ceea ce a cauzat mânia lui Cato cel Bătrân (Marcus Porcius Cato Maior – 234 a. Chr. – 149 a. Chr.) care reliefa că grecii afirmă cu tărie despre „noi”, adică despre romani, că „suntem barbari”, *nos dictitant barbaros esse*, vizând aici declarația „*cine nu este elen este barbar*”.

După ce unitatea spirituală dintre greci și romani a devenit din ce în ce mai evidentă, grecii au acceptat, în cele din urmă, să transforme afirmația „pas me hélien bárbaros esti”/ „*cine nu este elen este barbar*” în „pas me hélien kai romaíos bárbaros esti”/ „*cine nu este grec și roman este barbar*”. Spre deosebire de greci, romanii au încercat să-i integreze în comunitatea lor pe „ceilați”, pe străini:

*Diferența dintre conduita de respingere a „celuilalt” a grecilor și comportarea integratoare a romanilor a fost clar subliniată de împăratul Claudius și de către Tacitus (An., 11, 24, 2-5). În vremea Imperiului, romanii manifestă curiozitate, interes impregnat de gustul exoticii sau exotismului pentru „celălalt”, pentru „barbar”. De altfel, în perioada triumfului creștinismului, pentru adeptul Dreptei Credințe „celălalt”, străinul, devine păgânul. „Barbarul”, dacă se creștina, nu mai era străin. Iar păgânii, care se autodefineau ca „helenii”, „hoi Héllenes”, considerau străini pe creștini. Oricum, disocierea de „barbar” a constituit, până în secolul al IV-lea p. Chr., o marcă definitorie a unității spirituale greco-romane.*⁴

În Grecia antică, primii pași spre universalism și spre multiculturalism au fost făcuți prin apariția Imperiului Atenian în secolul V a. Chr.

A doua etapă demnă de luat în considerație vis-à-vis de caracterul universal sau multicultural al societății a fost marcată în Grecia centrală de către Liga aheeană. Polybius (Πολύβιος), membru al Ligii aheene, declara că egalitatea, libertatea de exprimare și constituția democratică a Ligii aheene au făcut ca toți membrii săi să fie puși pe picior de egalitate. Istoricul grec evidențiază că s-au acordat drepturi de către legile comune ale națiunilor, care garantau drepturi comune tuturor oamenilor.

În cele din urmă, imperiul lui Alexandru cel Mare a avut un caracter multicultural atunci când era vorba de perși, în special, dar acest tratament blând se baza mai degrabă pe drepturile cuceritorului decât pe *ius gentium*, așa cum va fi cunoscut la

2 V. Richard A. Bauman: *Human Rights in Ancient Rome*, 2000, Routledge, London, pp. 10-19.

3 V. Eugen Cizek: *Istoria Romei*, 2002, Editura Paideia, București, p. 13.

4 *Idem*.

romani. Aceste forme statale nu sunt altceva decât un preludiu la realizările ulterioare ale Romei antice.⁵

Spațiul guvernat de romani nu ar fi avut un caracter multicultural atât de pregnant în perioada Republicii Romane și a Imperiului Roman fără inserarea și decantarea noțiunii de *humanitas Romana* în mentalul roman.

Conceptul de *humanitas Romana* apare în perioada modificării mentalităților Romei și se naște, în secolul al doilea a. Chr., odată cu închegarea primului cerc cultural politic, cel al Scipionilor. După terminarea războaielor punice, statul roman, până atunci rezumat numai la fruntariile italiice, se vede posesorul unui vast imperiu. În acest nou context, se impun noi grupuri sociale și noi reguli. În această perioadă *se propagă moravuri noi, mult mai laxe decât tradiționalul mos al strămoșilor, ierarhiile de valori se regăsesc modificate, chiar răsturnate, la sfârșitul secolului Scipionilor.*⁶ Cercul cultural filo-elen al Scipionilor generează o autentică mișcare culturală, articulată ca un focar de idei noi, de sorginte elenizantă. Adepții acestui *circulus se străduiesc să corecteze, să modereze viziunea tradițională, deosebit de austeră, a vechilor romani, apărută de Cato cel Bătrân și de către alții. Acest cerc promovează infiltrarea la Roma a filosofiei grecești, gustul echilibrului și al moderației. Cercul Scipionilor militează îndeosebi pentru un nou ideal educativ, întemeiat pe simțul măsurii, pe temperarea contrastelor morale, pentru dialogul între generații și între culturi, pe indulgență, pe deschiderea față de noi moravuri, pe umanism.*⁷ Reprezentantul cel mai de seamă al cercului a fost Scipio Aemilianus, nepot adoptiv al celebrului general Scipio Africanus, învingătorul de la Zama. Scipio Aemilianus a fost protectorul și prietenul istoricului grec Polybius sau al filosofului Panaetius. Scriitori precum Ennius și Terentius au frecventat acest cerc și au reflectat în operele lor idealul scipionic de *humanitas*.

Conceptul de *humanitas*, sădit în Roma antică de cercul Scipionilor, a crescut și a înflorit, reprezentând timp de peste două mii de ani fundamentul culturii și cunoașterii. Termenul *humanitas*, împreună cu adjectivul *humanus*, are o arie semantică largă. Primul său sens se referă la calitatea omului de a se comporta civilizată și de a fi cultivat, inculcată în oameni prin educație și formare. O a doua conotație ține de ideea de a face ceea ce trebuie. Totodată, conceptul de *humanitas* acționează ca un stimulent pentru a evita un comportament sălbatic și brutal față de alți membri ai rasei umane, fie că e vorba de indivizi luați separat sau de indivizi aflați în grupuri. Privit din această perspectivă, conceptul de *humanitas Romana* a influențat benefic atitudinea romanilor față de diversitatea etnică și culturală și a înscris statul roman pe lista primelor manifestări semnificative de multiculturalism. Fără *humanitas*, romanii riscă să stăpânească absolut într-un mod negativ vastele teritorii ale imperiului, fără a răspândi sau a primi cunoaștere, fără a suda între ele regiuni și populații atât de diverse și, implicit, fără a rezista în fruntea atâtor neamuri timp de o mie de ani.

5 V. Richard A. Bauman: *The Global Village in Ancient Rome and in Modern Times*, în Girardet & Nortmann (eds.): *Menschenrechte und europäische Identität. Die antiken Grundlagen*, 2005, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, pp. 40-41.

6 V. Publius Terentius Afer: *Fata din Andros (Teatru 1)*, în românește de Nicolae Teică, prefață de Eugen Cizek, 1975, Editura Minerva, București, p. VI.

7 Eugen Cizek: *op. cit.*, supra nota 3, p. 72.

Versurile lui Vergilius au constituit un îndemn pentru romani mult timp după aceea și au acoperit o realitate: *Tu regere imperio populos, Romane, memento/ parcere subiectis et debellare superbos.* Amintește-ți, romanule, (că-ți este dat) să domnești cu puterea ta asupra popoarelor/ să-i cruți pe cei învinși și să-i înfrânghi pe cei truși. (Ver., Aen. 6, 851-853). Sub influența conceptului de *humanitas*, romanii au interferat cu populațiile supuse într-un mod ieșit din comun pentru acea vreme: cei care nu erau romani au luat parte efectivă în bunul mers al treburilor aceluia imens angrenaj pe care-l constituia Roma antică, au devenit cu timpul cetățeni, senatori, soldați sau ofițeri romani. Au venit să se ralieze culturii Romei filosofi, scriitori, istorici, sculptori, pictori etc. din toate colțurile imperiului, în timp ce arhitecți romani sau de altă origine înălțau edificii mărețe în numele Romei. Locuitorii regiunilor supuse au fost adesea protejați de romani – cum s-a întâmplat în cazul populației din Sicilia, spoliată de guvernatorul Verres – devenind parte integrantă a acestui vast spațiu multicultural. Grecii, popor orgolios, independent, au ajuns să se declare ei înșiși, în Imperiul Roman de Răsărit, romani, iar Pergamul a fost lăsat moștenire romanilor de către regele Atallus al III-lea.

Dintr-o multitudine de episoade în care personaje importante ale Romei antice au avut o atitudine deschisă față de celălalt, față de „străin”, sau au acționat chiar conform conceptului de *humanitas*, menționăm numai două: atitudinea lui Scipio Africanus față de ostaticii hispanici ai cetății Cartagina nouă și implicarea lui Cicero într-un proces de partea locuitorilor spoliați ai provinciei Sicilia.

Episodul *Scipio îi eliberează pe captivii hispanici* (Tit. Liv., *Ab Urbe condita*, XLIX) poate stârni ambiția construirii unei cărți a cărților, asemenea unui arhetip platonician, un obiect al cărui virtuți să nu fie șterse de trecerea anilor.

Episodul, în întregime, constituie o temă elevată privind generozitatea omenească, firea gentilă, ca un *symptom*, cu totul încurajator, pentru o nouă perspectivă, cultivată dincolo de limitele de până la acea dată a istoriei, dincolo de limitele unei lumi guvernate de nemilosul zeu Marte.

Scipio, deși învingător, care după năravul epocii, putea avea aplecarea de a dispune de soarta captivilor, face olimpiene tentative de generozitate, către bătrâna soție a lui Mandonius, are grijă de a impune respect față de toate fecioarele hispane prizoniere; în locul ostilității, față de adversarul Allucius, căpetenie a celtiberilor, onorându-i postura de soldat și de logodnic a acestuia, îi înapoiază logodnica neprihănită, ca pe o ofrandă.

Este de subliniat că în epocă, în standardul mileniilor parcurse până atunci de omenire, nu se învederese la nici un popor cutuma generozității, a blândeții, a frățietății, a civilității. *Nota bene*: sacrificiile de vieți omenești se practicau în perimetrul celor mai multe dintre popoare, sciții le scoteau ochii tuturor prizonierilor prinși și luați sclavi etc.

Vastă și aproape inumană i-a fost generozitatea, dar pe măsura ei i-a fost și pilda și izbânda în conștiința celor astfel tratați de Scipio. E complex mecanismul unei astfel de paradigme. Sensul și importanța care se constituie și se extrage din ea pare să fie transformarea pe care o idee poate să o opereze în noi, cei ce cugetăm la un asemenea episod.

În anul 70 a. Chr., un proces de factură politică atrage atenția lui Cicero. Procesele cu caracter politic se suprapun la Cicero, de altfel, peste discursurile judiciare. Viața publică a Romei era dominată de acest gen de procese, iar Cicero s-a conformat, descurcându-se magistral. Pierre Grimal evidențiază just principalele aspecte ale vieții publice din timpul lui Cicero:

*Nu existau deloc dezbateri ideologice, nici partide bine definite; dominau rivalitățile dintre persoane și clanuri, rivalități care aveau ca miză obținerea de magistraturi și de funcții în provincii. Prima categorie pregătea accesul pentru cea de-a doua, și ambele sporeau de fiecare dată influența, dignitas, a celui ce le obținea. A doua categorie era o sursă de profituri. În astfel de lupte, o armă anume era cu totul eficace pentru a-l distruge pe rival: acuzarea, fie de corupție electorală (ambitus), fie de abuz de putere în detrimentul statului (maiestas), fie de deturnare de fonduri (de repetundis), cele trei capete de acuzare apărând adesea reunite. O condamnare ruina cariera acuzatului.*⁸

Cicero nu și-a dorit rolul de acuzator, însă îl acceptă în momentul în care este solicitat de sicilienii în vederea asistării lor în procesul intentat fostului *praetor* al Siciliei, Verres. Cicero se bucura de stima sicilienilor datorită corectitudinii de care dăduse dovadă în calitate de *quaestor* al Siciliei. Verres, pe perioada magistraturii sale, între anii 73 și 71 a. Chr., comisese numeroase ilegalități. După încetarea magistraturii, la romani, un *praetor* putea fi acuzat pentru greșelile comise de către cei pe care îi administrase. Situația era foarte delicată pentru judecătorii romani. În cazul în care Verres era achitat, tribunalul ar fi probat că este incapabil să facă dreptate, iar inechitatea demonstrată ar fi dăunat inclusiv imaginii lui Sulla. Aceste circumstanțe s-au adăugat abilității ieșite din comun a arpinatului și, în cele din urmă, Verres a pierdut în fața lui Cicero. Conștient de verdict, Verres nu a mai așteptat sfârșitul procesului și s-a exilat de bună voie. Celor guvernați, celor care nu erau romani, străinilor li s-a confirmat că drepturile lor pot fi apărate. Contrar opiniilor potrivit cărora Roma s-a impus, în special, prin puterea armelor, iar „imperialismul” roman a fost, dintotdeauna, centrat pe planuri expansioniste⁹, adesea statul roman a căpătat prestigiu în fața celorlalte neamuri prin cu totul alte mijloace decât forța brută. Eminescu remarca, făcând referiri la influența unor națiuni asupra altora, că un element străin nu se poate impune unui popor decât prin *superioritatea demnă de recunoscut a individualității sale, cum, de exemplu, au impus francezii românilor. E o influență pașnică, pe care cel pasiv o primește cu bucurie [...], fără de a judeca cum că din asta poate să nască nenorocire pentru el.*¹⁰ În mare măsură, Roma antică s-a impus, atât în spațiul guvernat, cât și în afara lui, printr-o astfel de superioritate morală. Hegemonia culturală, morală, economică etc. a Romei este subliniată de Jean-Paul

8 **Pierre Grimal:** *Literatura latină*, traducere de Mariana și Liviu Franga, note suplimentare și cuvânt înainte de Liviu Franga, medalion biografic *Pierre Grimal* de Eugen Cizek, 1997, Editura Teora, București, p. 141.

9 Bossuet, Gaetano de Sanctis, Montesquieu, W. V. Harris consideră „imperialismul” roman voluntar, în timp ce alți cercetători, cum ar fi Theodor Mommsen, M. Holleaux, Paul Veyne, E. Badian susțin că Imperiul Roman ar fi fost, mai degrabă, efectul unei defensive care i-a forțat pe romani să-și sporească teritoriile. Eugen Cizek semnaleză perceperea conflictului militar de către utlajul mental roman ca fiind un act atât defensiv, cât și ofensiv și subliniază că întreg bazinul mediteranean resimțea nevoia unui unificator.

10 Mihai Eminescu, *Ecuilibrul*, în *Mihai Eminescu, Publicistică. Referiri istorice și istoriografice*, Chișinău, Cartea moldovenească, 1990, p. 5.

Demoule atunci când abordează subiectul romanizării Galiei.¹¹ Arheologul francez afirmă că epoca „galo-romană” a însemnat cu adevărat apariția unor *villae* luxoase și a numeroase monumente mărețe în spațiul galic guvernat de romani. În cadrul celebrei *Pax Romana*, care a durat cinci secole în acest teritoriu, Imperiul Roman, *champion avant l'heure du multiculturalisme*, capătă durabilitate nu numai prin aspectul seducător al civilizației sale atât de mult bazată pe tehnică și inginerie, cât și prin eclectismul său religios. Zeii gali se romanizează, iar zeii de pretutindeni se galicizează. La Angers, spre exemplu, a fost găsit un templu dedicat zeului Mithra, fiu al Orientului. La Nièvre, a fost descoperit un disc zodiacal care indica în greacă lunile egiptene. Mai mult decât atât, cercetătorul francez reliefează „civilizarea” Galiei de către romani încă dinaintea cuceririi lui Caesar. Înainte de a sosi, romanii câștigaseră deja bătălia culturală în fața galilor în același mod în care americanii îi învinseseră pe sovietici în anii '60 prin intermediul muzicii rock și al renumitei coca-cola. La Bibracte, pe muntele Beuvray, în regiunea Morvan, galii bogați își construiau deja casele în stil roman. Pretutindeni în Galia se importa vin într-o perioadă în care nu existau culturi de viță de vie în acest teritoriu. Unii gali își trimiteau fii să studieze la Roma. După cucerirea lui Caesar, elitele Galiei s-au raliat rapid demersului roman, fiind deja mental pregătite. Putem puncta aici și un aspect legat de spațiul Daciei străbune. Influența romană asupra Daciei, cu mult înaintea cuceririi propriu-zise, este semnalată de Paul Mac Kendrick. Dacii lui Burebista, spre exemplu, foloseau deja monede romane, utilizau în contactele lor cu romanii limba latină și imitau anumite elemente ale modului de viață roman încă dinaintea cucerii lui Traian.¹²

Din punctul de vedere al trăsăturilor multiculturale din spațiul guvernat, *miracolul latin* prevalează asupra *miracolului grec*. Bauman reliefează just că Roma a anticipat ideea modernă de a crea un mediu în care soluțiile să devină posibile. Imperiul Roman a fost primul *sat global* semnificativ din istorie. Acestui stat i-a fost hărăzit să dea sens idealului de universalism și să ilustreze anumite trăsături care țin de fenomenul multiculturalismului. Ideea unei Rome universale a evoluat treptat din perioada Principatului lui Augustus până în timpul Antoninilor. De la mijlocul secolului al II-lea p. Chr., Roma era peste tot. Roma universală era o „*communis patria*” pentru întreg spațiul mediteranean și nu numai, iar ideea Romei universale a supraviețuit mult timp după căderea Imperiului Roman de Apus în 476 p. Chr.¹³

Aspectul multicultural al statului roman este descris foarte elocvent de Aelius Aristides, un roman vorbitor de limbă greacă. Potrivit acestuia, statul roman este universal, având legi comune și magistrați care-i tratează pe cei guvernați nu ca pe străini, ci ca pe propriul popor. În cazul actelor de corupție, statul roman prevede pedepse rapide pentru oficialii care le-au săvârșit. Aelius Aristides subliniază că majoritatea oamenilor din cadrul imperiului pun acum la îndoială faptul că ar fi existat vreodată războaie. *Mars impius* a devenit acum capitol de legendă. (*Panegiric închinat Romei*, 59-60, 63-71, 102)

Echivalentul roman al grecescului *philanthropia* ar fi conceptul de *humanitas*

11 V. Jean-Paul Demoule, *On a retrouvé l'histoire de France*, Paris, Robert Laffont, 2012.

12 V. Paul Mac Kendrick, *Pietrele Dacilor vorbesc*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.

13 Richard A. Bauman: *op. cit.*, supra nota 2, p. 6.

Romana, potrivit lui Aulus Gellius (NA, 13. 17.1). Cu toate acestea, această echivalare a lui Aulus Gellius a fost ignorată mai târziu, deoarece romanii au combinat principiile morale și cultural-filosofice ale noțiunii de *humanitas* cu alte valori, cum ar fi: *clementia*, *urbanitas*, *aequitas*, *lenitas*, *mansuetudo*, *moderatio*, *indulgentia*, *iustitia*, *fides*, *pietas*, și au creat astfel un universalism unic în felul său. Romanii erau conștienți de modelele grecești precedente de universalism sau de *humanitas*, însă versiunea romană a fost atât cantitativ, cât și calitativ superioară rudimentarelor modele experimentate de greci anterior.¹⁴

Anumite caracteristici avantajează Roma universală vizavi de versiunile anterioare de universalism. Bauman identifică principalele trăsături care definesc latura multiculturală a Romei în contrast cu încercările anterioare:

1. Crearea unei cetățenii imperiale, multiculturale, care să conlucreze cu cetățenia locală. Este interesant de remarcat faptul că romanii încurajau patriotismul în sensul apartenenței la un club exclusivist.
2. Nuanța puternică de permanență și de universalitate.
3. Crearea unui tip de corporații multinaționale antice¹⁵ care au stau, într-o anumită măsură, în afara prerogativelor guvernelor naționale.¹⁶

Desigur, există, totodată, aspecte negative în Roma antică. Genocidul, prejudecățile rasiale, sclavia sunt numai câteva dintre acestea. Cu siguranță, extinderea statului roman implica, cel puțin într-o primă fază, un impact negativ asupra primelor generații ale altor grupuri etnice. Cu toate acestea, în etapele ulterioare, Roma devenea patria noilor generații și proba un adevărat caracter multicultural. Într-un fel, pentru mulți specialiști moderni, la prima vedere, chiar procesul de romanizare este asociat în primul rând cu opresiunea și numai în al doilea rând cu un proces de civilizație, omițând latura universală, multiculturală a fenomenului.

Civilizația romană nu a dispărut fără a lăsa urme semnificative. Ideea de Romă eternă și universală a supraviețuit multe secole după căderea Imperiului Roman de Apus. Am putea spune că această glorie a Romei universale este evidentă și astăzi, când Roma nu mai este un spațiu geografic, ci o *transcivitas*, o idee.

Bibliografie

1. **Bauman, Richard A.**: *Human Rights in Ancient Rome*, 2000, Routledge, London.
2. **Bauman, Richard A.**: *The Global Village in Ancient Rome and in Modern Times*, în Girardet & Nortmann (eds.): *Menschenrechte und europäische Identität. Die antiken Grundlagen*, 2005, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, pp. 38-48.
3. **Cizek, Eugen**: *Istoria Romei*, 2002, Editura Paideia, București.
4. **Demoule, Jean-Paul**, *On a retrouvé l'histoire de France*, Paris, Robert Laffont, 2012.
5. **Grimal, Pierre**: *Literatura latină*, traducere de Mariana și Liviu Franga, note suplimentare și cuvânt înainte de Liviu Franga, medalion biografic *Pierre Grimal* de Eugen Cizek, 1997, Editura Teora, București.
6. **Kendrick, Paul Mac**, *Pietrele Dacilor vorbesc*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978
7. **Terentius, Publius Afer**: *Fata din Andros (Teatru 1)*, în românește de Nicolae Teică, prefață de Eugen Cizek, 1975, Editura Minerva, București.

¹⁴ **Richard A. Bauman**: *op. cit.*, supra nota 5, p. 41.

¹⁵ Împăratul Nero, investigând situația proprietăților de pe cuprinsul imperiului, a descoperit că „șase bărbați posedau jumătate de Africă”.

¹⁶ **Richard A. Bauman**: *op. cit.*, supra nota 5, pp. 42-43.

PREDICĂ DESPRE VIAȚA SFÂNTULUI HARALAMBIE DESCOPERITĂ ÎN INTERIORUL UNEI ICOANE PE STICLĂ

Dr. Alina Geanina Ionescu

Expert restaurator pictură - Complexul Național Muzeal ASTRA, Sibiu

Cadru didactic asociat al Universității „Lucian Blaga”, Sibiu

Ansamblu față-verso înainte de restaurare

Icoana pe sticlă *Cina cea de taină* - nr. inv. 24, face parte din Colecția Muzeului Parohial din Fofeldea, Comuna Nocrich, Sat Fofeldea. Localitatea săsească „Fofeldea” apare în germană sub numele de *Hochfeld* care înseamnă „Câmpul de Sus”, „Câmpul Înalt”.

Piesa a intrat în restaurare datorită interesului preotului paroh Ioan Dumitru Tatoi și al întregii comunități din Fofeldea față de patrimoniul existent în casa parohială și implicit pentru această icoană aflată într-o stare de conservare precară.

Documentația fotografică de specialitate referitoare la intervențiile de restaurare efectuate pe această piesă a fost prezentată oficialităților în anul 2010, cu ocazia aniversării a 200 de ani de la nașterea istoricului, filologului și publicistului August Treboniu Laurian și 202 ani de la ridicarea bisericii din Fofeldea. Muzeul Parohial din această localitate a fost inaugurat în anul 1965 de către preotul rășinărean Ioan Fulea.

În icoana datată 1873 ce reprezintă scena *Cina cea de taină*, Iisus apare reprezentat central, binecuvântând cu mâna dreaptă. La masă se află cei doisprezece apostoli ale căror chipuri sunt bine conturate. Ușor de recunoscut este sfântul Apostol Iuda care ține în mâna dreaptă punga cu arginți. Pe masă apare peștele ce reprezintă „numele mistic al lui Hristos”¹.

1 Boghiu 2001, p. 42.

Cromatică folosită la realizarea icoanei: albastru, alb, ocru, foiță metalică, verde, roșu, brunuri și griuri, negru. Rama este pictată cu roșu închis spre interior și albastru spre exterior. Dimensiunile icoanei: cu ramă 52,7-53x47-47,2 cm; fără ramă 42,5 x 36,8-37 cm.

Materialele ce compun această icoană sunt multiple: glaja icoanei cu rol dublu, de suport și de protecție pentru pelicula de culoare; pigmentii și lianții peliculei de culoare; foița aurie; capacul și rama din lemn de rășinoase; cepuri din lemn pentru înrămare și elementul metalic pentru agățare.

Icoana am presupus că aparține zugravului Savu Moga din Arpașu de Sus. Atribuirea s-a bazat pe analogii cu o altă icoană ce înfățișează aceeași temă: *Cina cea de taină*, nr. inv. 1123 OC din Colecția Complexului Național Muzeal ASTRA.

*Cina cea de taină*¹, nr. inv. 1123 OC, datată 1877.; atribuită lui Savu Moga din Arpașu de Sus; proveniență: Colecția Brăiloiu, București; dimensiuni: 63,8x58 cm

Starea de conservare

Degradările întâlnite la nivelul peliculei de culoare constau în murdăria superficială, aderență și ancrasată, în desprinderi și pierderi ale peliculei de culoare.

Îmbătrânirea materialelor este un fenomen care apare în timp indiferent de tehnica în care a fost realizată icoana. Astfel pelicula de culoare și-a pierdut din elasticitatea dată de lianți și în timp au apărut desprinderi.

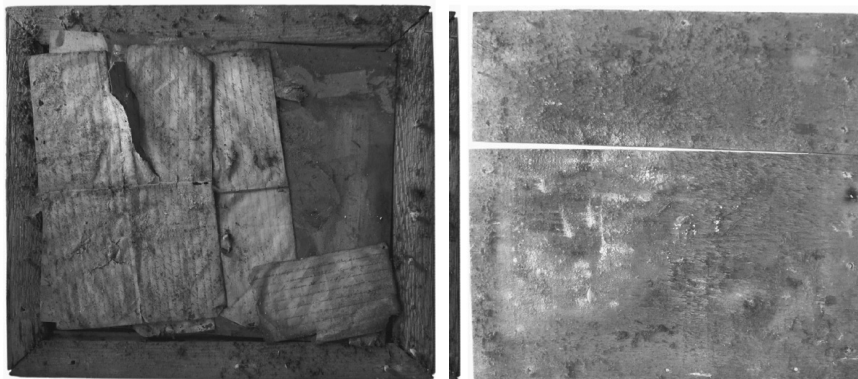
Hârtia interpusă între suportul din sticlă și falțul ramei care în timp s-a deplasat și a aderat la pelicula de culoare precum și cele trei documentele descoperite pe suprafața pictată în urma demontării icoanei, reprezintă factori de degradare ai peliculei de culoare.

Degradările întâlnite la ramă constau în atacul biologic activ de insecte xilofage *Anobium punctatum*, uzura peliculei de culoare și a preparației, pierderea straturilor picturale și depuneri de ceară.

Degradările capacului compus din două planșe montate pe verticală sunt: atacul biologic activ de insecte xilofage, fisuri, crăpături și pierderi de material apărute în zona de prindere a capacului de ramă cu cepuri din lemn, murdărie superficială și aderență, căsuțe de împupare pe interiorul capacului, urme de culoare accidentale pe exteriorul capacului.

Intervenții de restaurare

După analiza și descrierea stării de conservare s-a recurs la demontarea capacului prin îndepărtarea agățătorii metalice și a cepurilor din lemn. Cele care au rămas fixate pe partea interioară a ramei s-au păstrat. În interiorul icoanei, peste pelicula de culoare, am descoperit documentele amintite mai sus într-o stare de degradare precară. Acestea le-am îndepărtat cu mare grijă de pe suprafața peliculei de culoare. În imaginile ce vor urma se poate vedea cu ușurință rumegușul lăsat de atacul biologic.

Aspecte din timpul demontării capacului

A urmat curățirea mecanică prin intermediul unei pensule cu păr aspru a capacului compus din două planșe montate pe verticală, a ramei și a falțului acesteia. Operația de dezinsecție a ramei și capacului s-a realizat cu Per-xil 10 prin injectări repetate. Consolidarea structurală a ramei, a penelor din lemn celor și a celor două planșe care formează capacul icoanei s-a efectuat cu Paraloid B72 în acetat de etil 10% prin injectare și pensulare. Prin aceste intervenții s-au putut salva toate elementele constitutive din lemn ale icoanei.

Detaliu din timpul curățirii mecanice a capacului

Aspect din timpul operației de dezinsecție

Pentru consolidarea capacului în zona fisurilor și crăpăturilor provocate de cepurile din lemn precum și la îmbinarea celor două planșe s-a folosit Covidez L 150.

A urmat chituirea capacului în zona pierderilor de material lemnos care s-a efectuat la cald cu Covidez RLP, rumeguș și pigment pentru aducerea completării la cromatica acestuia.

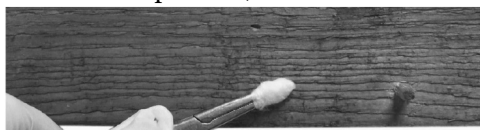

Aspecte din timpul și după operația de consolidare a capacului

Detaliu din timpul operației de chituire a capacului

Înainte de a trece la etapa de curățire a straturilor picturale existente pe ramă, s-au îndepărtat depunerile de ceară mecanic, prin intermediul bisturii și cu solvent (White spirit).

Operația de curățire a capacului și a ramei, pe interior s-a efectuat cu apă amoniacală iar pe exterior, acolo unde există straturi picturale, s-a efectuat cu soluția 1 din Școala Rusească (apă distilată, esență de terebentină, alcool etilic, ulei de în crud, amoniac - picături).

Detalii din timpul curățirii ramei

Curățirea mecanică a peliculei de culoare a avut ca scop îndepărtarea murdăriei superficiale care s-a realizat cu ajutorul pensulelor cu păr moale.

Aspecte din timpul operației de desprăfuire a peliculei de culoare

Fragmentele de hârtie care inițial au fost plasate pe falțul ramei pentru a evita jocul sticlei în ramă, în timp s-au deplasat și au aderat la pelicula de culoare. Acestea s-au umectat cu apă distilată caldă și s-au îndepărtat mecanic, prin intermediul bisturii.

Consolidarea peliculei de culoare s-a realizat prin pensulare cu emulsie de gălbenuș de ou cu apă distilată 1:3 cu adaos de conservant (acid salicilic).

Aspect din timpul îndepărtării hârtiei

Aspect din timpul emolierii peliculei de culoare

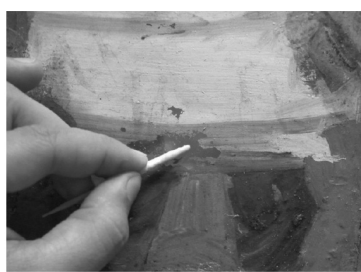
După ce solzii de culoare au fost emoliați s-a efectuat operația de presare ușoară cu degetul, prin intermediul unei folii de melinex. Aceasta are proprietatea de a fi transparentă și neaderentă dându-ne posibilitatea să controlăm permanent fixarea solzilor de culoare pe suportul din sticlă.

Detalii din timpul operației de consolidare a peliculei de culoare

După consolidarea peliculei de culoare a urmat operația de curățire care a constat în îndepărtarea murdăriei aderente cu emulsie de gălbenuș de ou 1:5, prin intermediul tampoanelor de vată. Lacunele existente la nivelul peliculei de culoare au fost curățite cu emulsie de gălbenuș de ou 1:4 și apoi degresate cu alcool etilic. Operația de curățire și degresare s-a efectuat și pe muchiile suportului din sticlă.

Pentru fixarea icoanei în ramă și evitarea jocului sticlei am folosit bucăți de pâslă sintetică fixate adeziv pe falțul ramei, folosind Covidez L 150.

Aspecte din timpul operației de curățire a peliculei de culoare și a lacunelor

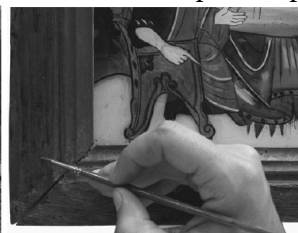
Detalii din timpul montării icoanei în ramă

După montarea în ramă, icoana a putut fi manevrată în vederea efectuării operației de integrare cromatică a lacunelor existente pe suprafața peliculei de culoare. Aceasta s-a realizat prin retuș imitativ, folosind culori de apă (acuarelă și emulsie de gălbenuș de ou cu apă distilată 1:5). Pierderile mici ale peliculei de culoare ne-au permis refacerea integrității imaginii.

Integrarea cromatică la ramă s-a realizat tot prin intermediul culorilor de apă, prin retuș imitativ și punctiform, în așa fel încât să se poată vedea trecerea icoanei prin timp.

Aspecte din timpul operației de integrare cromatică a lacunelor

Detaliu din timpul integrării cromatice la ramă

Ținând cont de poziția corectă a planșelor și a ramei s-a efectuat montarea capacului și a agățătorilor metalice cu holzșuruburi.

Recomandăm ca în spațiul de expunere să se asigure un microclimat stabil (UR=50 - 65%; T=18 - 20° C) iar nivelul iluminării să fie cuprins între 120-150 lucși.

Ansamblu față-verso după restaurare

Interpretarea imaginii radiografice a icoanei pe sticlă *Cina cea de taină*

Investigațiile fizice, chimice și biologice au un rol bine determinat în salvarea patrimoniului. Dacă analizele chimice² constau în examinări microscopice, teste microchimice și de ardere, stratigrafii, colorări specifice, determinări interval/punct de topire, măsurători micrometrice și microfotografii digitale iar cele biologice³ caracterizează materialul lemnos, identifică esențele lemnoase și agenții de biodegradare, analizele fizice⁴, respectiv radiografierea pieselor ne furnizează date despre starea de conservare a acestora, date despre suport, defecte ale acestuia, repictări, natura pigmentilor utilizați fără prelevare de probe.

Radiografia digitală ne oferă o serie de avantaje în raport cu radiografia clasică. Printre acestea se numără posibilitatea de a studia imaginea radiografică ca pe orice altă imagine fotografică la rezoluție foarte bună, măbind, ori de câte ori este necesar, detaliul care ne poate furniza date esențiale cu privire la piesa studiată și, totodată, putem regla cu ușurință intensitatea luminoasă sau contrastul⁵. Până acum s-a aplicat această metodă numai pe icoanele ale căror suport este lemnul. Având în vedere faptul că pigmentii au semnal indiferent de suport, am efectuat această investigație și la icoanele pe sticlă.

Este important de menționat faptul că invariabil, o icoană pe sticlă este compusă din diferite tipuri de materiale (lemn, hârtie, metal, sticlă, pigmenti). Deși nu ne era cunoscut gradul de influență al sticlei suport, în urma expunerii, imaginile obținute s-au dovedit a fi de bună calitate, furnizându-ne date similare celor executate la icoanele pe lemn, în special cu privire la natura pigmentilor utilizați. Radiografia ne poate furniza date despre pigmenti dar și despre fibra și modul de asamblare al elementelor din lemn atașate (capac și ramă). La icoana analizată, radiografierea s-a realizat cu capacul asamblat. Aceasta este executată pe suport din sticlă cu rama și capacul din lemn de rășinoase. Capacul este alcătuit din două planșe montate pe verticală. Zonele albe se evidențiază în tonalități deschise care ne indică utilizarea albului de plumb. Similar ne apar zonele pictate cu roșu, ceea ce ne indică faptul că pictorul a utilizat probabil miniu de plumb (un semnal similar îl dă cinabrul). Foița aurie nu prezintă semnal radiografic. De asemenea holzșuruburile folosite pentru fixarea capacului icoanei dau un semnal radiografic puternic. Cepurile din lemn utilizate la fixarea capacului care de obicei dau semnal de culoare gri, nu sunt puse bine în evidență datorită semnalului radiografic puternic dat de prezența preparației. În tonalități de gri închis, cu aspect neregulat ne apar zonele integrate. Defectele existente în structura panoului sunt puse în evidență sub forma unor zone luminoase.

2 cf. investigator chimist Marta Guttmann.

3 cf. investigator biolog Livia Bucșa.

4 dr. Ciprian-Radu Șofariu.

5 Șofariu, Șofariu 2006, p. 344.

Astfel, nodul existent pe planșa din dreapta (vedere din față) dă un semnal radiografic alb, puternic. Fibra lemnului este mai bine evidențiată prin glaja pictată în zona nodului, având aspectul structurii lemnului de rășinoase. Spațiul dintre planșele capacului este evidențiat ca o linie continuă închisă la culoare. Această icoană a făcut parte din categoria urgențelor în restaurare și a beneficiat de un tratament adecvat, ținând cont de problematica sa cât și de rezultatele investigațiilor efectuate.

Radiografia icoanei cu capac după restaurare

Radiografia icoanei cu capac după restaurare

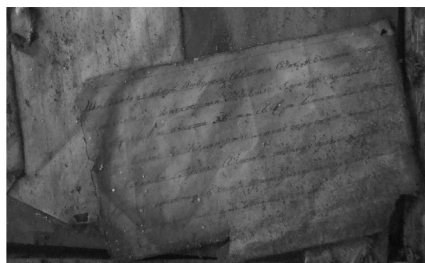
Restaurarea documentelor descoperite în interiorul icoanei pe sticlă *Cina cea de taină*

Documentele descoperite între capac și suportul pictat, în urma demontării icoanei, prezentau atac biologic, halouri de umiditate, murdărie aderentă și ancrasată. Degradările amintite au dus în timp la fragilizarea fibrei celulozice până la ruperea acestuia și în consecință suportul papetar s-a fragmentat. Este cunoscut faptul că „hârtia modernă fabricată în secolele XIX-XX, cu o structură puternic acidă, suferă un proces de îmbătrânire rapidă devenind casantă și ajungând să se macine destul de repede”⁶.

Am încercat să salvez cele trei documente, lucrând sub stricta coordonare a specialiștilor⁷ Laboratorului de restaurare carte veche din cadrul Muzeului Național al Literaturii Române, având acordul directorului general⁸ al acestei instituții.

Aspect din timpul descoperirii documentelor

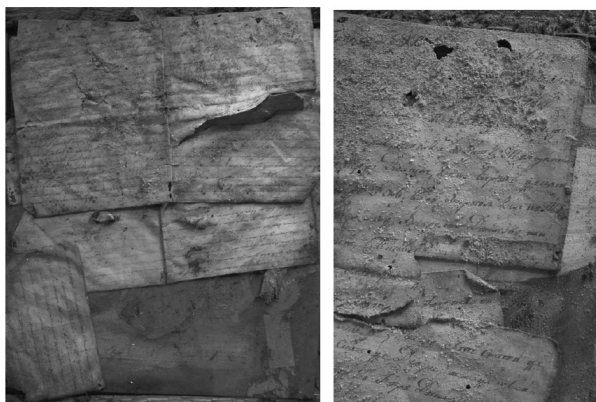

Detaliu înainte de restaurare

6 Oprea 2009, p. 250.

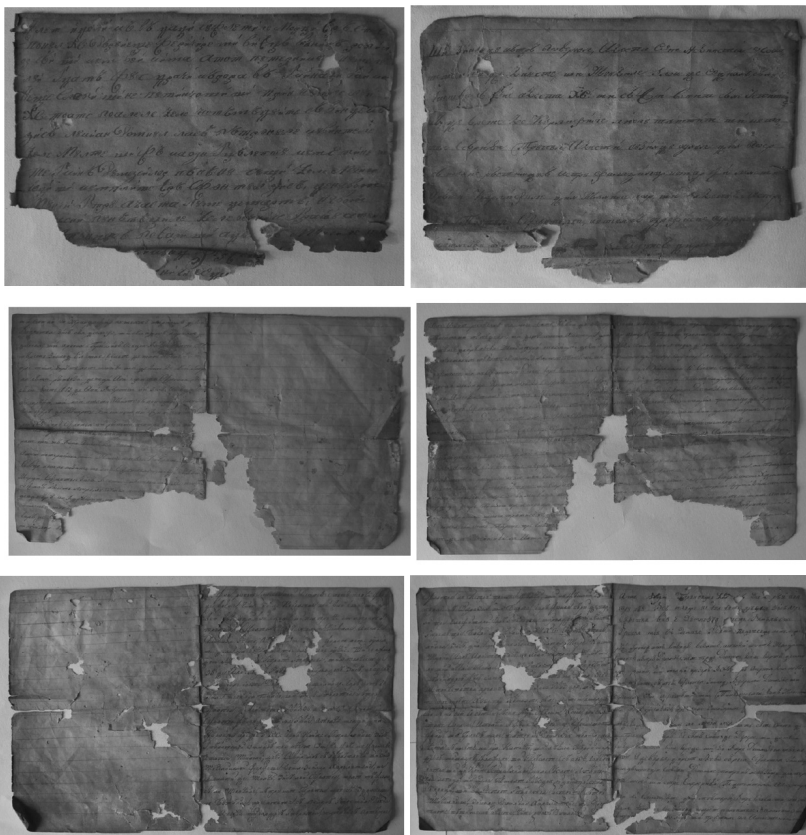
7 Versavia Lazăr, Consuela Cioboteanu, Cezarina Bărăian (Muzeul Național al Literaturii Române).

8 Prof. univ. dr. Lucian Chișu.

Aspecte înainte de restaurare

Pentru început am așezat fiecare document pe coli de hârtie de filtru. Îndepărtarea murdăriei superficiale și aderente s-a realizat cu pensule moi pe ambele părți ale documentelor, întorcându-le între hârtii de filtru. După operația de desprăfuire și îndreptarea colțurilor deformate, s-au efectuat teste de solubilitate. Cerneala folosită, modificată cromatic în timp, s-a dovedit a fi insolubilă în apă (posibil fero-galică).

Ansambluri față-verso după operația de îndepărtare a murdăriei superficiale și aderente

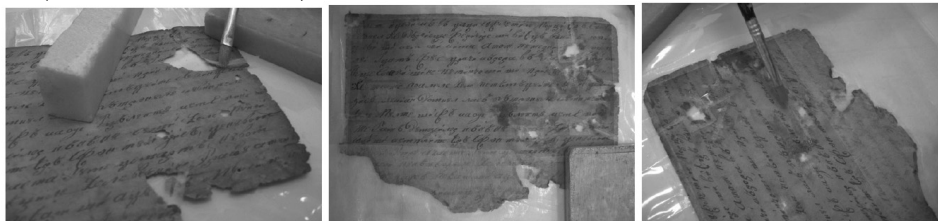
A urmat curățirea mecanică cu gumă printre rândurile scrise și curățirea umedă pe ambele părți ale documentelor, prin tamponare ușoară cu o soluție pe bază de apă distilată și alcool etilic 1%. Această operație a avut rol de hidratare, conferind o mai mare elasticitate hârtiei. După curățirea umedă, uscarea s-a efectuat liber pe hârtii de filtru.

Curățirea mecanică și curățirea umedă

La hârtia cu grad de înclieiere slab, s-a recurs la o consolidare prin reînclieiere realizată prin pensulare cu CMC 1%.

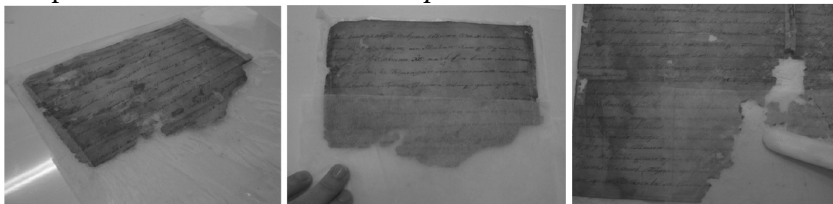
După presarea și fixarea documentelor cu bucăți de marmură, rezolvarea fisurilor s-a făcut cu hârtie japoneză, apropiată cromatic de documentele originale și adeziv cu CMC (Carboximetilceluloză) 5%.

Consolidarea fisurilor

La operația de restaurare artistică s-a ținut cont de cursivitatea informației. Pentru lacune și fisuri, vârlul a fost aplicat pe sensul fibrei, pentru a evita tensionarea documentelor iar presarea s-a realizat prin intermediul fâltuitorului din os. Consolidarea manuscrisului s-a făcut și marginal, pe tranșe cu fâșii de vâl japonez aplicate opus fibrei, pentru o mai bună rezistență în timp.

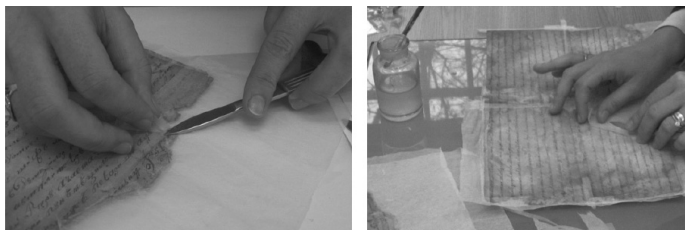
Completarea lipsei de material suport s-a efectuat în tehnica „la dublu” cu hârtie japoneză, respectând grosimea originalului. Ca adeziv s-a folosit CMC 5%, pensulat în rază de soare pe partea poroasă a hârtiei japoneze peste care s-a aplicat un alt fragment de hârtie japoneză, prin suprapunere, cu partea poroasă spre interior pentru o aderență mai bună. Apoi s-a lăsat să se usuce liber iar presarea s-a făcut între hârtii de filtru.

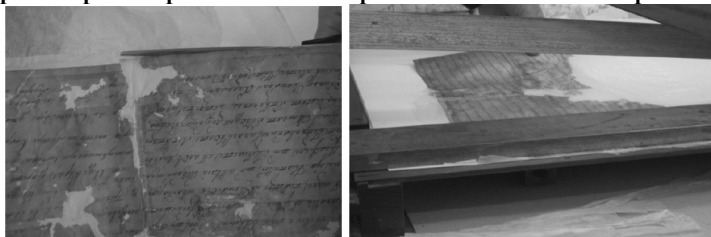
Aspecte din timpul completării lipsei de material suport și presării prin intermediul fâltuitorului din os

După completarea lipsei de material, am îndepărtat surplusul, urmând consolidarea cu CMC 5% a marginilor defibrate pe materialul suport. Pentru presarea ușoară s-a folosit fălțuitorul din os. Masa cu negatoscop ne-a fost de un real folos pentru examinarea în transparență a documentelor în vederea identificării fisurilor mai puțin vizibile în lumină directă și razantă.

Pentru aducerea la format s-a îndepărtat surplusul de material folosit pentru completări.

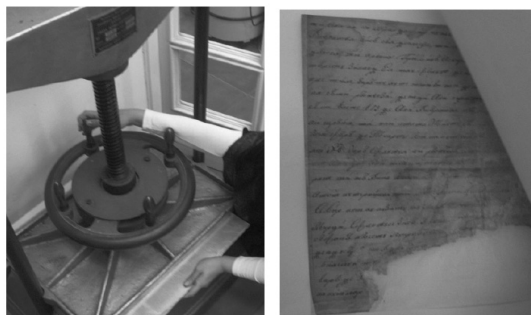

Detalii din timpul îndepărtării prin defibrare a surplusului de material folosit pentru completare

Aspecte din timpul aducerii la forma inițială a documentelor

Pentru presarea finală a documentelor am folosit următorul procedeu: hârtie de filtru umezită prin pulverizare, hârtie de filtru uscată - document - hârtie de filtru uscată, hârtie de filtru umezită prin pulverizare. În final s-a recurs la o presare ușoară uscată între hârtii de filtru la presă manuală metalică (24 h). În acest timp s-a verificat zilnic procesul de presare al documentelor.

Procesul de presare și verificarea documentelor

După restaurate, acestea au fost protejate între hârtii neutre și păstrate în poziție orizontală într-o mapă confecționată⁹ din carton cu aciditate redusă, într-un mediu cu microclimat stabil (depozitare: T 15-18°C; UR 55-60%¹⁰).

⁹ Adriana Mirică (Muzeul Național al Literaturii Române).

¹⁰ Bulletin XXI 1986/87, p. 101.

În cazul expunerii, documentele trebuie așezate în poziție ușor înclinată pe un suport din plexiglas, iar nivelul iluminării să nu depășească 50 lucși.

Indicații cu privire la metodele de conservare și restaurare pe suport papetar ne-au fost furnizate și de alți specialiști¹¹ în domeniu.

Restaurarea documentelor a permis manipularea lor între două hârtii neutre cu mai multă ușurință, scopul fiind acela de a descifra textul scris de mână, cu litere chirilice.

În urma descifrării textului¹², am presupus că este vorba despre o predică despre viața Sfântului Haralambie. Scrisul este în chirilică românească de mână (factură de Transilvania).

Glosar: *falangi* - ostași; *munci* - chin de la slavonul „a chinui”; *noroade* - popoare; *sârvește* - a aduce jertfă; *rost* - în slavonă înseamnă gură; *dirept* - drept; *Eghimonul* - Stăpânitorul; *groși de cerbice* - insensibili; *Krips* - Crisp; *Sevir* - împăratul Sever.

Arhim. Dr. Benedict Ghiuș în volumul I *Proloage* ne furnizează date despre viața Sfântul Mucenic Haralambie: *Sfântul Mucenic Haralambie a trăit în vremea împărăției lui Sever (193-211) și s-a făcut vestit cu puterea credinței sale și cu râvna în propovăduirea lui Hristos. Și era acesta episcop în Magnezia, din Asia, iar mai-marele cetății era Luchian dregătorul. Deci, acesta, nesuferind cuvintele și zelul propovăduirii bătrânului episcop, a poruncit ostașilor să fie prins și, dus fiind la judecată înaintea lui Luchian, Sfântul a mărturisit cu strălucire și fără frică, pe Hristos; drept aceea, dregătorul a poruncit să fie dezbrăcat de hainele sale și, după ce i-au jupuit tot trupul, cu unghii de fier, i-au tăiat fâșii de piele de pe trup. Iar Sfântul Haralambie, rău rănit, a zis: «Mulțumesc vouă, fraților, că, strujind trupul meu cel vechi și bătrân, m-ați înnoit, îmbrăcându-mi sufletul cu haina cea nouă a suferințelor pentru Hristos».*

Și, văzând cei de față răbdarea Mucenicului în atâtea chinuri și neîncetatele lui rugăciuni pentru toți, mulți din ei, bărbați și femei, s-au lepădat de idoli și au crezut în Hristos; iar, dregătorul, cercetându-i și chinuindu-i, fără milă pe aceștia, a poruncit să li se taie capetele. Se zice că însăși fata împăratului, Galina, auzind de tăria de suflet cu care Sfântul Haralambie a răbdat cele mai grele chinuri, a crezut în Hristos și s-a botezat.

Deci, istovit de atâtea cumplite chinuri pe care a trebuit să le îndure, a fost osândit la moarte, prin sabie. Și Sfântul Haralambie s-a mutat la Domnul, dându-și sufletul în temniță, așteptând să i se taie capul, și s-a numărat cu Sfinții¹³.

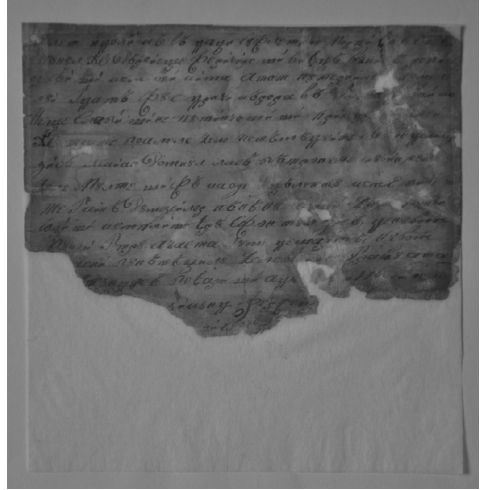
11 Leonard Fulău, Cinea Mioara, Cruțu Maria, Pompiliu Longin Bratu (Muzeul Național al Literaturii Române); Sanda Tontea (Muzeul Național Brukenthal).

12 Dr. Alina Geanina Ionescu, Pr. Victor Bunea.

13 Ghiuș 1999, p. 494.

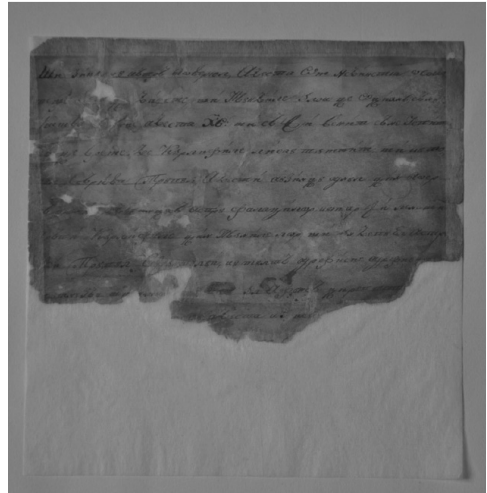
Descifrarea textului scris cu litere chirilice

I FAȚĂ: ... idolii că vă dați suflelele morții iară stăpânul Hristos dăruiește fericire și viață veșnică robilor săi și cum vei chema a tot puternicul numele lui îndată fug dracii căroră vă închinați voi ca niște slabi și neputincioși și prin mâinile lui Hristos toate boalele cele netămăduite se vindecă. Zise Luchian Domnul: „lasă bătrânule cuvintele cele multe și fă ca un înțelept câte bune și te închină Dumnezeilor până nu guști cele munci... și cumplete. Iară sfântul zisă: „de nu vom munci întru această lume deșartă nu vom [moșteni] bunătățile cele vecinice... tânguindu-se boiarii și aducând...”.

Ansamblu față după restaurare

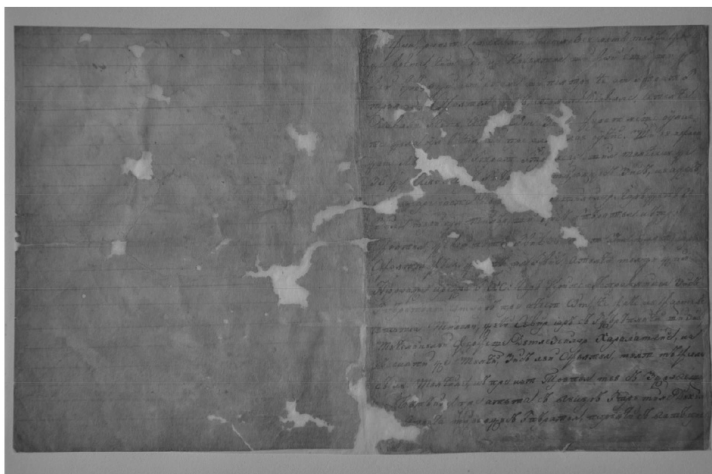
I VERSO: Și zicând către boierul acesta cine necinstea o socotește iară cinstește și muncile în loc de odihnă omul cinstiva... acesta Hristos. Și să fi venit să ne ispitească și de vreme ce cârlizele li s-au tâmpit și cu totul zgâriava trupul. Acesti auzindu unul din boieri se mânie răstinduse aspru falangilor cum ar fi leneși a răpi cârlizele din mâinile lor și începu el a strivi trupul sfântului cu multă urjie urgentă... Dumnezeu și... îl ajunsă drept toată... aceasta...

Ansamblu verso după restaurare

II FAȚĂ: De foc rogute robul lui Dumnezeu nu mă munci fără de vreme cimi zi cu cuvântul și voi ieși și de vrei... voi spune și pentru ce am intrat întrânsul. Sfântul zise: „spune-mi diavole”. Atuncea diavolul începu: „acest om a furat niște unelte de la un vecin și pre altul lau ucis și au aflat... intrat întrânsul și îl muncesc de 35 de ani...”. Cu adevărat mare iaste Dum[nezeul] creștinilor. Iar după trei zile muri un tinăr și

zâse împăratul către Sfântul „De vei putea înviază pe acest om!”. Iară Sfântul făcând... îl învie. Atuncea mulți din noroade crezu în Hristos iară Krips ispravnicul zisă împăratului: „Omoară pre acest om ce face cu farmece atâtea minuni”. Deci Sevir iarăși se îndărătnici și zisă mucenicului: „Sărvește Dumnezeilor Haralambie ca să scapi de munci”. Zise lui sfântul: „Mult mă folosesc muncile către cât trupul meu să zdobește cu bătăile pre atâta se bucură întru mine Duhul”. Atuncea mirându-se împăratul porunci să bată pre [Sfântul]

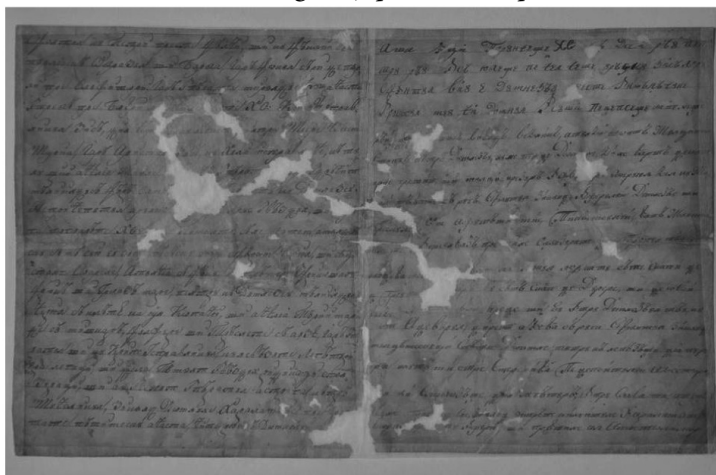
Ansamblu față după restaurare

II VERSO – STÂNGA: *cu petrii preste fălci și cu făclii să-i pârlască obrazul și barba iară focul sări de pârlă pre slujitori iar împăratul mirându-se de aceasta întrebă pre boieri: „că cine este Hristos” iară ispravnicul zisă: „din... s-au născut dintr-o muiere ce numește Maria” iară Aristar zise cu huli... „Ispravnice! Că tu nu ști acelea taine...”*

Împărat... îndrăcit mâniindusă fără samă... cu Dumnezeu... nepriceputul aruncă... în sus în văzduh și... pogoarăte Hristoase pre pământ să ne batem amândoi sau să mă sui eu să te gălesc să-ți sfărâm tronul și săți stâng soarele. Atuncea să făcu cutrămur înfricoșat, frică și groază mare pentru că Dumnezeu mâniindusă, ceriul se clătea ca un copaciu și acelea mări mari de să mișcară, fulgere și trăsnete să auzea iară împăratul și cu Krips ispravnicul cu nevăzute legături fură legați și de la pământ în văzduh ridicați, spânzurați și au început împăratul a striga către mucenicul zicând: „Domnule Haralambie pre dreptate pătimesc aceasta ci te roagă Dumnezeului tău...”

II VERSO – DREAPTA: *Așa iară poruncește Hristos să dai rău pentru rău însă iubește pe cel ce te urăște zisă lor Sfântul: Viu e Dumnezeu! nu este înșelăciune în rostul meu ci Domnul însuși pedepsește ca pe nește răi dăruind nouă viață veșnică. Atuncea*

toată mulțimea strigă către Dumnezeu: „Nu ne perde Doamne ci ne iartă de câte țiam greșit și mulți crezură în Hristos”. Iară boierul, cel cu... să rugă Sfântul zicând: „Îngerul lui Dumnezeu și cerescule om ajută mie ticălosului”. Iată muncile care să te îngrozească pe tine spânzurate precum te-au... la locul lor ca tu să te scapi de greutatea... iară eu să mă scap de durere și de o vei face aceasta voi crede și eu întru Dumnezeul tău cu tot adevărul. Dirept aceasta să ruga Sfântul zicând: „Mulțămescuți stâpâne Doamne pentru că ne păzești dea pururea. Caută și spre zmerenia pedepsitului acestora și îi slobozăște din legătură întru slava Ta”. Atuncea veni glas de sus zicând: “Bucurăte chinuitule Haralambie vorbind... cu îngerii și preatine al apostolilor”.

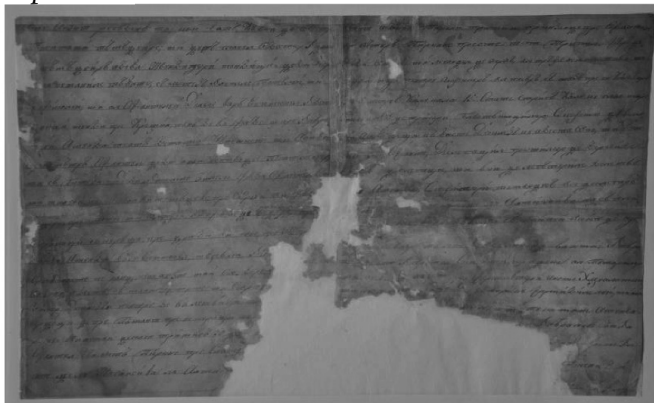

Ansamblu verso după restaurare

III FAȚĂ - STÂNGA: *Am auzit rugăciunea ta și iată că voi da acestor pătimiși tămăduire și după glasul acestor[a] îndată se tămăduiră aceia muncitori munciți. Deci boierul acela cu mâinile tăiate să botează în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duhului iară Eghimonul încetă a mai munci pre creștin până ce va face știre împăratului. Atuncea toată cetatea Magnesiei și Asiei se aduna către Sfântul. Deci își ispoveduie păcatele lor și să boteza. Deci în toate zilele făcea Sfântul Sfinți și milui pre... tămăduia pre orbi în... pe schiopi și ologi... și stricați se curăța, pre draci îi gonea, pre lăproși. Atuncea văzu Eghimonul mearsă la împ[ăratul]... spuse toate pe rând câte au zis mai sus iară [împăratul] auzind acestea să mânie foarte și strigă... zisa lor Dumnezeu pentru ce vă leneviți și credeți... de pre pământ pre necurații cari... și numaidecât trimisă 30 de slujitori Sfântul să-i bată piroane pre spate. De la Magnisia la Anti[ohia]...*

III FAȚĂ – DREAPTA: *au sosit aceia tirani trimiși prinzându pre Sfântu îi bătură piroane peste tot trupul fără de nici o milă și legândul de barbă îl trăgea nemilostivi și neomeniți pentru batjocură îl pusără să șază pre un cal iară dacă marsă calul ca la 15*

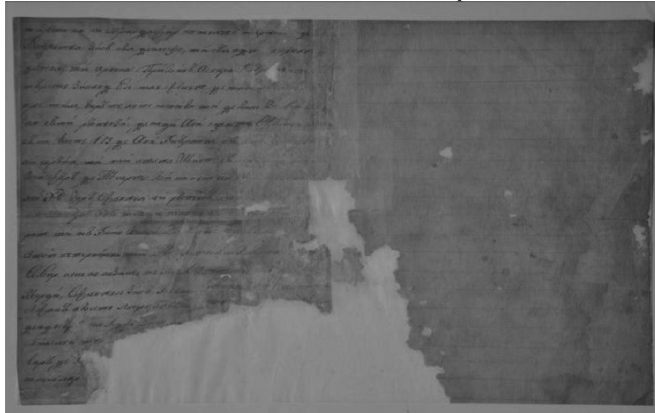
state strigă calul cu glas mare zicând: „O! de trei ori blestemaților, slujile diavolului, au nu vedeți că iastă Dumnezeu cu acesta om și Duhul lui cel Sfânt. Dezlegați! groșilor de cerbice. Dezlegați și voi de legăturile cele nevăzute...” Atuncea slujitorii temându-se îl dezlegară... La Antiohia ca să pli...să închipui în chip de...arate lui Sevir zicând: „Vai mie împărate... Împăratul schiților adecă al tătarilor. A venit la mine un fermecător anume Haralambie și... că toți slujitorii cu farmecele lui mi-am... să nu petreci și tu ca mine”. Atuncea împăratul...

Ansamblu față după restaurare

III VERSO – STÂNGA: Și sta ca un trandafir cu multă mireasmă. Deci împăratul zisă săl dezlege și săl aducă aproape de dânsul. Și arunca pricină asupra împăratului tătăresc zicând: El m-au făcut de m-am mâniat pe tine, iară tu nu te mânia și de cele ce voi întreba să-mi răspunzi. De câți ani ești tu? Sfântul răspunse că este 113 de ani. Împăratul îi zise. Atâția ani ai trăit și n-ai atâta minte să cunoști că Dumnezeii fără de moarte zic acum ca-i fi nebun. Te... lui Hristos iar Sfântul îi răspunse pentru că... mulți pentru împărat și mă închin Dumnezeului ce iaste adevărat atotputernicul și milostivul împărat...

Sevir cum au auzit i-au zis Sfântului... morți... Sfântul zise „Însumi stăpânul meu... să facă acest lucru cu omul. Atunci dându-se domnul împă[rat]... aduseră un îndrăcit...

Ansamblu verso după restaurare

Bibliografie:

1. **Boghiu 2001** - Boghiu, Sofian, *Chipul Mântuitorului în iconografie*, București, Editura Bizantină, 2001
2. **Ionescu 2009** - Ionescu, Alina, Geanina, *Icoane pe lemn și sticlă din principalele colecții sibiene*, Sibiu, Editura „ASTRA MUSEUM”, 2009
3. **Șofariu, Șofariu 2006** - Șofariu, Ciprian-Radu, Șofariu, Simona, *Radiologia în artă și în arheologia modernă*, în *SIBIUL MEDICAL. THE MEDICAL JOURNAL OF SIBIU*, EDITAT DE A.M.R., FACULTATEA DE MEDICINĂ „VICTOR PAPILIAN” A UNIVERSITĂȚII „LUCIAN BLAGA” ȘI COLEGIUL MEDICILOR, volum 17, nr. 4, octombrie-decembrie 2006
4. **Oprea 2009** - Oprea, Florea, *Manual de restaurare a cărții vechi și a documentelor grafice*, București, Editura Muzeului Literaturii Române, 2009
5. **Ghiuș 1999** - Ghiuș, Benedict (Arhim. Dr.), *Proloagele*, vol. I, Bacău, Editura Bunavestire, 1999
6. **Bulletin XXI 1986/87** - ***, *Vade-mecum pour la protection et l'entretien du patrimoine artistique*, Bruxelles, Institut Royal du Patrimoine Artistique, 1986/87

CONȘTIINȚA CA RESPIRAȚIE A VIEȚII NOASTRE PSIHICE SAU ȘTIINȚA NOASTRĂ DE A FI

Dr. Psiholog Tamara Iscru

Motto:

Conștiința mea este o busola care are drept magnet idealul. (Victor Hugo)

Conștiința este bine crescută, de obicei nu vorbește celor care nu sunt gata să o asculte. (Samuel Buttler)

Introducere

Noțiunea de conștiință a fost întotdeauna un centru de interes pentru cunoașterea umana. Acest subiect a fost întotdeauna tratat inter și transdisciplinar. În centrul cercetării antropologice, evoluția omului, ca specie și persoană, s-a corelat cu dezvoltarea conștiinței de sine, pentru alții și ca parte intrinsecă a mediului natural și social.

Încă din antichitate, Socrate considera că recunoașterea prejudecăților noastre ne ajută să ne cunoaștem pe noi și lumea din jurul nostru. Filosofia acordă o semnificație specifică noțiunii de *conștiință*, care merge mult dincolo de conștiința „critică”, descoperită de Socrate și preluată pentru a fi dezvoltată de Descartes.

Conștiința se poate exprima în limbajul cotidian în diferite moduri; iată câteva exemple:

1. „Am conștientizat odată cu vârsta.”
2. „Conștiința este cea care trebuie să ghideze acțiunile noastre.”
3. „Conștiința i-a interzis lui să acționeze în acest fel.”
4. „El nu a conștientizat pericolul la timp.”
5. „Inconștientul este cel care determină unele dintre acțiunile noastre conștiente.”

În propozițiile (1) până la (4) folosesc cuvântul „conștiință” în sensul de „a avea conștiință”, sau „conștientizare”. A fi conștient, acest lucru este cel mai adesea în măsură să determine consecințele unor acte sau ale unei conduite. Ceea ce contează este noțiunea de capacitate de a face ceva.

Analiza mai detaliată a etimologiei cuvântului *conștiință* este „cum Scientia”, „cu cunoaștere”, fii conștient, ești gata de a acționa, ai simț, sau a cred că, știu că este, se simte, sau cred, iată câteva exprimări care nu sunt simetrice, dar conturează un domeniu vast al cunoașterii.

În fapt, există mai multe nivele de conștiință: există o conștiință imediată și o conștiință reflexivă, ce poate stoca un material informatico-energetic pe care îl reflectează, precum și o conștiință ca o capacitate subiectivă.

1. Conștiința imediată însoțește toate acțiunile noastre, percepțiile, intenția, observația, etc. (un fel de prezență în lume, cu care devenim în acord prin ajutorul dat de atenție, percepem astfel un obiect pentru a realiza că el este în fața noastră; acest lucru este momentul în care ne „trezim” conștiința).
2. Conștiința reflexivă este momentul în care comutăm capacitatea de a reveni aici și acum, în prezent, suntem critici cu noi înșine, cu experiențele noastre și cu acțiunile noastre. Conștiința se transformă prin ea însăși, ia forma stadiilor sale, ca obiecte ale conștiinței, apoi subiectul fiind conștient el însuși revine împreună cu obiectul de care este conștient aici și acum, în prezent, iar în calitate de conștiință, el este conștient de a fi conștient, de starea în care se află (aceasta „ia” conștiința).
3. Conștiința este capacitatea subiectului de a răspunde pentru el însuși, de a face judecăți de valoare asupra comportamentului său (și/sau asupra celor ale altora), a prevedea, deoarece subiectul are de a face cu o privire asupra acțiunilor sale de judecător.

În propozițiile (2), (3) și (5) nu avem implicare, ci suntem într-o stare, aceea de conștiență sau de inconștiență. Ea devine ceva în mine, sau ceva de genul acesta sunt eu, un fel de entitate, care este pusă în situația de a rezolva provocările persoanei. Această stare ar putea fi numită „scaunul de gândire și de personalitate” în care se așează fiecare persoană.

Aceasta a doua semnificație, de la Descartes, capătă o formă de entitate, ca și cum se află pe scaunul (original) al actelor de gândire, care este în capul nostru. Problema principală a conștiinței este, de la Descartes până astăzi, aceea de a ști. Ce vrem să știm?

1. Dacă există o astfel de operare a conștiinței, sau dacă este o problema de filozofie, prin urmare, tipic metafizică, sau poate că este o idee înrădăcinată în sensul comun de gândire colectivă.
2. Dacă putem accesa conștiința ca baza preferată a tuturor cunoștințelor și a tot ce putem ști; corelativ putem să raționăm „dacă pentru a avea conștiința de Sine, se știe într-adevăr cât este de transparentă conștiința pentru Sine”.

Problema lui Descartes este fundamentul de cunoaștere și ne propune să examinăm valabilitatea cunoștințelor, pornind de la o bază de cunoștințe, altele decât cele oferite prin credibilitatea profesorilor. El distinge între torie și practică, numindu-le metafizica cererii și cerința morală. Prima este teoria despre adevăr, de care ne îndoim tot timpul, sau care ne determină să avem motivele noastre pentru a crede. A doua este zona practică a comportamentelor, unde nu avem timp să căutam o certitudine absolută, de aceea acceptăm incertitudinea și acționăm după un adevăr care se manifestă ca un simț comun.

Metoda carteziană de căutare a adevărului

În viața de zi cu zi, îndoiala este pur și simplu o incertitudine de moment, care este disipată prin alegerea opiniei pe care o considerăm cea mai probabilă. Alții sunt de

multe ori sub semnul întrebării pentru a risipi aceste îndoieli. În contrast, „îndoială” carteziană este o experiență intelectuală, care crește în mod constant din îndoială, ce necesită pentru subiect o certitudine absolută și care nu se bazează pe acordul unul cu celălalt. Ne putem îndoii tot timpul? În orice domeniu de cunoaștere, da, dar nu în domeniul de practic, deoarece blocăm execuția, blocăm decizia comportamentală și execuția până la finalitatea ei. Din punct de vedere psihologic se produce o învățare a deficitului sau excedentului de voință, dar nu se atinge optimul volitiv. Excedentul sau deficitul de voință, neconștientizate și necorectate la timp, produc tulburări de adaptare.

Îndoiala are trei forme pe care le analizăm aici.

- a) **Îndoieli cu privire la datele sensibile.** În viața practică, iluziile simțurilor ne fac să ne îndoim de posibilitatea ca lucrurile să fie așa cum le percepem. În domeniul teoriei, vom fi capabili să punem în discuție relația dintre date senzoriale și obiecte, și chiar între datele generate de sens și existența obiectelor. Descartes ne avertizează că dacă am greșit o dată în raționament, atunci, se poate crede prin generalizare că este întotdeauna greșit. În abordarea lui Descartes, posibilitatea de eroare conduce la o îndoială cu privire la valabilitatea absolută a raționamentului nostru.
- b) **Distincția dintre vis și veghe.** Pentru această distincție avem nevoie să măsurăm ce imagini ale stării de veghe nu se arată ca „imagini de vis”, diferența dintre veghe și vis devine astfel imposibil să se determine. Putem delimita între vis și iluzie, atunci când argumentul a fost raționamentul cogito, pentru că este dincolo de îndoială, aceasta pentru că el nu este un adevăr logic, este o intuiție. „Cred că eu sunt”, „eu cred”, „nu este ceva la care m-am gândit eu”, „ce gândesc eu” sunt exprimări ale intuiției. Deși cogito este o intuiție, este adesea menționată ca o demonstrație.
- c) **O altă problemă de conștiință este „Ce sunt eu?”** Sunt eu conștient de aceste lucruri sau sunt conștient de gândire, am conștiința distinctă a corpului? Îi este mai ușor să cunoască sufletul decât corpul, pentru că el nu tăgăduiește? Adică putem cunoaște mai bine prin paraconștiință, prin intuiție, decât prin conștiință, prin rațiune?

Aceste probleme au în comun gândurile noastre: ele descriu doar actele noastre raționale și nu fac nicio declarație cu privire la ceea ce există independent de gândirea noastră.

Astfel, formularea „mă gândesc”, este o propunere anume, toate credințele, afirmațiile, sau hotărârile cu privire la gândurile noastre, se bucură de o certitudine specială care imunizează gândul împotriva tuturor formelor de îndoială conturate de Descartes, cum ar fi existența în lumea exterioară a geniului rău. În timp ce geniul rău este în măsură să ne ofere toate senzațiile pe care le primim de la obiecte externe, chiar dacă acestea nu există. Pe de altă parte, geniul rău mă poate face să cred în existența lucrurilor interne, în mintea mea. În acest caz intervine dualismul dintre suflet și spirit, materie și corp, pe de o parte, și domeniul de exterioritate vs. interioritate. Ideea este în întregime gratuită, deoarece procesele materiale pot apărea

independent de gândire, precum și invers, ele fiind independente, conștiința este de fapt o lume aparte. Lumea din afară este percepută și cunoscută doar prin idei, intenții, gânduri, care populează lumea interioară. Limbajele, cel intern și cel pasiv, vehiculează lumea interioară. Lumea, pentru fiecare dintre noi se reduce în întregime la stări de conștiință.

În afirmația eminentul fizician David Bohm despre conștiință „...deși a fost în măsură să acumuleze, ne scapă complet...” se evidențiază complexitatea conștiinței, chiar dacă știința și aplicațiile sale tehnologice oferă, cel puțin în Occident, o viață materială confortabilă oamenilor, conștiința rămâne încă un „mister”, nu știm cum creierul uman reușește să formeze gândurile. (http://www.david-ohm.net/dialogue/dialogue_proposal.html). Cu toate acestea, zilnic, suntem mai conștienți că acest lucru nu este suficient pentru a satisface ființa noastră interioară. Nu mai avem motivația de a lupta zi cu zi pentru supraviețuire, căutăm în altă parte bunăstarea noastră psihonoțională. Progresele științifice care explorează vasta noastră ființă, ne fac să simțim uimirea, când științele tradiționale și cele mai recente descoperiri vin de multe ori împreună, în același cadru de prezentare a conștiinței (<http://www.laconscience-espace.com>).

Într-o încercare de a încheia o viziune a realității prea fragmentară, Știința și Conștiința se doresc a face o punte de legătură între lumi: lumea științei și lumea conștiinței, lumea interioară și lumea exterioară, lumea tradițiilor și cea a modernității, lumea imaginară și cea reală, lumea fizică și cea metafizică. Științele ne-au oferit o înțelegere a realității fizice, folosind metodele științifice - de observare, experimentare, verificare. Pentru a merge în căutarea vieții noastre interioare, a sufletului, despre care Francois Rabelais credea că fără conștiință, viața internă este lipsită de știința noastră. Realitatea externă este o reflectare a ceea ce trăim. Viziunea realității noastre depinde de ceea ce suntem. Dar acesta este adevărul? Nu ar fi mai bine cunoscută, chiar și pentru a o îmbunătăți, a o extinde, iar apoi a o înțelege mai bine, să formulăm unele întrebări ce ne sunt de folos?

- „Conștiința o putem aborda ca o realitate externă, dacă nu înțelegem dimensiunea noastră fizică internă?”
- „Poate fi analizat organismul uman ca un instrument de evoluție a conștiinței?”
- „Poate fi organismul o poartă de acces pentru o mai mare conștiință de sine ce se află la o altă poartă a universului?”
- „Este organismul nostru o interfață între lumi, între exterior și interior, între mintea și manifestările sale, între gânduri, emoții, sentimente și acțiunile noastre?”

Dincolo de dogmatism, într-un spirit de deschidere transdisciplinară, dincolo de curiozitate, avem mereu noi descoperiri despre partea fizică, emoțională și mentală, despre părțile socială, psihologică, morală, culturală, științifică, religioasă; ceea ce face ființa umană prezentă în toate elementele sale. O abordare transcendentă și discutarea interdependențelor, în respectul absolut pentru toate formele de viață, asigură cadrul nostru de înțelegere.

- Potrivit unui studiu realizat de cercetatorii de la University College din Londra, capacitatea de a reflecta a conștiinței noastre înainte de a acționa depinde de cantitatea de materie cenușie din creier.

Cercetătorii britanici, conduși de Geraint Rees de la Institutul de Neuroștiințe Cognitive din cadrul University College, au analizat cu ajutorul rezonanței magnetice creierul a 32 de persoane sănătoase, în timp ce acestea erau supuse unui test vizual. Experimentul a pornit de la premisa că un om este cu atât mai în măsură să-și evalueze șansele de reușită ale unei acțiuni cu cât este mai capabil să reflecteze asupra acesteia. La final, analizând înregistrările participanților la studiu, cercetătorii au observat că această capacitate de a reflecta asupra deciziilor corespunde unei cantități mai mari de materie cenușie în cortexul prefrontal anterior drept și unei anumite structuri a materiei albe înconjurătoare. Totuși, nu este deocamdată clar felul în care materia cenușie și cea albă influențează conștiința de sine, precum și marjele de eroare în luarea deciziilor; eșantionul pe care a fost realizat studiul fiind mic, rezultatele ar putea fi efectul unor diferențe anatomice sau cel puțin al experienței și educației realizate de subiecți asupra creierului. Ca element de serindipitate, tocmai acest aspect ar putea fi cel mai interesant aspect al experimentului, din punct de vedere terapeutic, cred cercetătorii. „Dacă lucrurile ar sta astfel, ne-am putea gândi la antrenarea acestor capacități. Să luăm exemplul a două persoane bolnave de Alzheimer, una conștientă de propria boală, alta nu: s-ar putea ca cea din urmă să refuze să ia medicamentele. Atunci când vom reuși să înțelegem bazele neurologice ale conștiinței de sine, vom putea dezvolta tratamente și strategii menite să o antreneze” (<http://www.galileonet.it/articles>).

- Un alt studiu a fost făcut pentru a identifica regiunea cerebrală care ne permite să învingem teama și să reacționăm. Este cortexul cingulat subgenual, iar descoperirea aparține echipei de cercetători conduse de Yadin Dudai de la Weizman Institute of Science din Rehovot, Israel.

Cercetătorii au analizat ce se întâmplă în creierul uman atunci când o persoană își învinge teama și acționează în mod curajos. Mai întâi, voluntarii înrolați în studiu au fost împărțiți în două echipe: prima cuprindea 39 de persoane suferind de o puternică fobie față de șerpi, iar a doua era alcătuită din 22 de indivizi fără probleme deosebite. Toți au fost supuși unui experiment în care trebuiau să decidă dacă să se apropie de un șarpe adevărat sau de un urs de jucărie și să declare în același timp starea resimțită. Pe parcursul testelor, voluntarilor le-a fost înregistrată activitatea creierului cu ajutorul rezonanței magnetice funcționale (fMRI), tehnica ce permite identificarea zonelor cerebrale “aprînse” în timpul unei anumite acțiuni, fMRI a scos la iveală că la persoanele cu fobie, cortexul cingulat subgenual (sgACC) se activa atunci când șarpele se apropia, dezactivându-se când se îndepărta. În mod deosebit, activitatea acestei arii cerebrale atingea nivelul maxim atunci când participanții la experiment declarau că le este frică, dar și-o depășeau, decizând să se apropie de reptilă și aveau nivelul minim atunci când oamenii cedau în fața fobiei și se îndepărtau. (<http://www.galileonet.it/article/12875/quando-il-cervello-ha-fegato>).

Potrivit unui alt studiu al cercetătorilor de la Institutul Caltech, zonele cerebrale corelate satisfacției personale se activează atunci când asistăm la un eveniment pe care-l considerăm echitabil și corect. Două persoane care desfășoară la fel de bine aceeași muncă ar trebui să primească același salariu? Dacă răspunsul care vă vine imediat în minte este “da”, acest lucru se întâmplă pentru că la nivel cerebral suntem “programați” să ne pese de echitate și justiție. Probele fiziologice ale acestei afirmații sunt imaginile înregistrate cu ajutorul rezonanței magnetice funcționale (fMRI) de cercetătorii de la California Institute of Technology (Caltech) din Statele Unite și Trinity College din Dublin, Irlanda. Așadar, în cadrul unui experiment realizat pe un eșantion de 40 de persoane, ei au “fotografiat” locul din creierul uman unde își are sediul aversiunea față de incorectitudine. Potrivit articolului apărut în Nature, creierul uman știe foarte bine să recunoască limita între justitie și injustiție. Astfel, circuitul așa-numit “al recompensei” (în mod deosebit zonele din cortexul prefrontal ventromedian și cele ale striatului ventral) răspunde (aprinzându-se) în mod mult mai intens când, de exemplu, câștigă la Loto o persoană care are nevoie de bani, decât atunci când acest lucru i se întâmplă unei persoane bogate. Un fapt surprinzător este și că această reacție a fost înregistrată preponderent în creierul persoanelor “cu stare” decât în creierul subiecților mai nevoiași. (<http://www.galileonet.it/article/12460/cervello-la-justizia>).

Dezvoltarea științelor cognitive pune în discuție existența mai multor conexiuni decât cele de anatomie și fiziologie, ființa umană este un univers în evoluție, pe care îl percepem mai complex datorită caracterului interdisciplinar al științelor cognitive.

S-a inițiat știința deciziei, care indică în viața cotidiană conștiința de a face cele mai bune alegeri, pe baza intersecției de cunoaștere a aspectelor filozofice, formale și teoretice specifice deciziei empirice, organizând o disciplină care aduce împreună economiști, sociologi, filozofi și psihologi, informaticieni, pedagogi (în special pedagogie socială), și alte grupe interesate de conștiința deciziei. Decizia individuală în condiții de incertitudine, în mediul social cu multiple variabile, are nevoie de o teorie de referință și de o teorie a utilității de alegere. S-au dezvoltat modelele Von Neumann-Morgenstern și Savage, dar și altele în care se pun în discuție excepțiile acestor modele (paradoxurile Allais și Ellsberg) ce se prezintă astăzi pe baza teoriei jocului, interacțiunile strategice dintre indivizi, cu accent pe jocul experimental.

Psihologia cognitivă a conștiinței a adus noutăți de interpretare în teoria și practica limbajului, utilizarea psiholingvisticii, care propune discursul perceptiv, citirea și recunoașterea cuvântului scris, limbajul creativ, știința producerii discursului, precum și o metodologie de cercetare proprie.

Psihologia cognitivă a conștiinței a adus noi interpretări în dezvoltarea umană, fundamentul proceselor de creștere și dezvoltare, plasticitatea uimitoare a corpului uman și a conștiinței în interacțiunea de la naștere dintre ființa umană, zestrea sa genetică și mediul fizic, social și spiritual, precum și educația pe tot parcursul vieții. Se nasc comportamente din ce în ce mai complexe de adaptare la mediul înconjurător și la sine. Interacțiunile dintre modalitățile senzoriale de la naștere, în timpul dezvoltării timpurii, în special interacțiunile între modul tactil și vizual, dar și interacțiunile dintre

modelele proprioceptive care influentează în mod direct percepția de sine la copiii mici. Percepțiile vizuale și vizual-motorii de la naștere, apoi în dezvoltarea timpurie, sunt extrem de dependente de interacțiunea dintre văz și abilitățile motorii, pe de o parte, cu accente fundamentale în dezvoltarea motorie, pe de altă parte, achizițiile motorii au un rol substanțial în dezvoltarea complexă a achizițiilor de vedere. Un alt aspect fundamental în formarea conștiinței îl reprezintă achizițiile de limbă și limbaj. Achizițiile de limbă se realizează pe baza capacității înăscute de formare a repertoriului fonologic încă din primul an de viață și începutul de achiziție a lexicului, iar astăzi din ce în ce mai mult vorbim de achiziție bilingvă, sau multilingvistică, în mediile multiculturale (cum ar fi familiile mixte din punct de vedere lingvistic). Dezvoltarea timpurie a copilului manifestată vizual-manual, asigură dezvoltarea conștiinței obiectelor, prin interacțiunea directă cu obiectele, apoi diferitele mecanisme de conștientizare ce asigură înțelegerea și dezvoltarea intelectului prin progresele realizate în timpul interacțiunilor permanente, directe și virtuale cu obiectele. Conștiința se dezvoltă de asemenea prin utilizarea instrumentelor, care permit adoptarea de comportamente, interpretări comune sau unice ale acestora și evoluții creative ale unei personalități în formarea și dezvoltarea ei, toate pe baza proceselor psihice cognitive senzoriale, superioare și reglatorii, cu accente permanente în special la nivelul gândirii, memoriei, atenției și imaginației.

Abordarea conștiinței ca sinteză a științelor, este exemplificată de „Conștiința, câmp unificat de Legea Naturală, Efectul Maharishi”, John S. Hagelin, Ph.D, (*Extras din studiul realizat de profesorul JS Hagelin **Crearea păcii în lume, printr-o nouă știință și tehnologie*** http://www.francemedicale.com/meditation_sociologie2.html). Între 1992-2012 progresele în fizica teoretică denotă o înțelegere progresiv unificată a legilor naturii, ce au culminat cu descoperirea recentă a teoriilor terenului complet unificate. Această descoperire a fost începută de profesorii Weinberg și Salam în 1967. Ei au formulat teoria unificării forțelor slabe cu forța electromagnetică, care au ajutat la unificarea a două dintre cele patru forțe fundamentale care reglementează toate procesele fizice. Marele succes al acestei teorii unificate, a confirmat faptul că nivelurile mai profunde de energie naturală se află la scara de spațiu-timp. La începutul anilor 1970, același principiu unificator s-a presupus că s-ar putea extinde pentru a include forța nucleară - tare; așa că teoria unificării mari a inclus forțe puternice, slabe și electromagnetice. În 1974, a fost introdus conceptul de supersimetrie. Acest principiu fundamental de simetrie matematică, capabil de unificare a particulei „se învârtă” diferit, cu condiția matematică necesară pentru dezvoltarea unor teorii de câmp complet unificate. În ultimii ani, aplicarea acestui principiu a dus la formularea de teorii unificate complet, în care toate forțele și particulele fundamentale ale naturii, sunt unificate în șir heterotic.

Ce semnificație are corelația dintre câmpul unificat și conștiință?

Cercetarea științifică a analizat experiența personală directă a milioane de oameni care practică o tehnică simplă și subiectivă numit program de MT (meditație transcendentă). Maharishi a arătat că TM-Sidhi, pune laolaltă inteligența umană și inteligența naturii, realizându-se un câmp unificat de inteligență. În această

stare de conștiință modificată, cunoscut sub numele de conștiința transcendențială sau conștiința pură, care este recipientul cosmosului, oamenii devin mai receptivi. Această conștiință este impulsul cosmosului, care organizează mișcarea vieții și creează o infinitate de forme care apar și apoi dispar, ca un dans în vid. Tot ceea ce există se creează prin această putere nelimitată, această matrice care este fructuoasă în orice, deoarece fiecare fenomen apare din conștiința pură și se întoarce în conștiința pură. Ea este singura sursă din care ne-am născut și suntem expresia ei. Conștiința pură emană iubire necondiționată, ea pătrunde totul. Această energie cosmică trece prin noi, ne inspiră și ne conduce. Gândirea vine de la sursă, dar prin intermediul gândirii avem o abordare fragmentară a realității, care ascunde originea sa. Efortul de cunoaștere este o proiecție a faptului că tindem să achiziționăm mereu câte ceva din realitate. Realitatea nu poate fi obiectul de căutare sau de meditație a conștiinței, deoarece nimic nu este în afara de ea, ci pur și simplu în poziția de activare a conștiinței noastre, prin corpul și mintea noastră, conștiința creează realitatea. A fi și a rămâne „în conștiință” în acest spațiu, înseamnă să simțim că ne stabilizăm energetic și informațional. Viața este conștiința. Se poate desfășura numai în spațiul gol, în mintea noastră aflată în pace, cu potențialul nelimitat; conștiința este adevărata noastră natură.

Natura minții este mișcarea. Mișcarea de gândire este un mod de a experimenta viața și acest efort este doar mental. Orice efort de a controla mintea poate face omul doar mai inteligent și acest aspect consolidează ego-ul. Intuiția este un răspuns imediat, paraconștient, fără a medita la concepte și raționamente, ea nu este de natură intelectuală, ea surprinde realitatea într-un mod sintetic. Gândul este capabil să descopere adevărul despre natura vieții, pentru că se bazează pe memorie, care analizează mereu realitatea, pe parcursul curgerii vieții. Mintea este alcătuită din evenimentele din trecut, actualizate și reinterpretate în prezent, pentru a face proiectarea în viitor. Ego-ul are o existență fenomenală, legată de caracteristicile legăturii minte-corp. Este expresia naturală a vieții. El creează probleme când încearcă să decidă cine sunt eu și se comportă ca un actor ce confiscă adevărata identitate a subiectului, prin crearea de gânduri și acțiuni. Mintea este fascinată de Ego-ul care o determină să-și însușească experiențele în istoria existenței sale. Mintea repetă din memorie experiențele și le cristalizează sub formă de energie, răspunzând dorințelor proiectate de Ego. Așa apare plăcerea sau neplăcerea, creșterea tensiunii interne, conflictul cu sine și cu ceilalți, apare suferința. Suferința îngustează considerabil potențialul vieții noastre. Un Ego puternic, care în mod constant se orientează pe dorințe, plăcere, împiedică armonizarea în corpul nostru a fluxului energetic din univers. Problemele actuale ale oamenilor sunt legate de comportamentele de consolidare a Ego-ului.

Ego-ul este expresia spontană a energiei vieții. Blocajul de energie este un proces mental. Percepția pură, este energie și își are izvorul la nivelul inimii, iar mental prelucrează informațiile în conformitate cu dorințele Ego-ului. Acest decalaj conduce la un blocaj care determină apariția suferinței.

Suferința apare atunci când este implicată întreaga ființă, ce se identifică cu mișcarea, care este prezentă doar temporar în conștiință. Suferința este o negare

a minții față de ceea ce se intampla în fiecare moment. Ea apare din tensiunile și rezistența corpului la fluxul de energie vitală. Mentea prin Ego susține că vrea să controleze totul, creează în mod constant o realitate iluzorie cu care se identifică, uitând că este o creație a gândirii. Noi nu înțelegem semnificația a ceea ce ne oferă viața. Căutăm pentru cauze remedii în afara noastră. Energia vitală nu ne este ostilă, pentru că această energie este esența noastră. Rolul nostru este de a trăi atent în prezent. În viața de zi cu zi, acest lucru este exprimat de mii de ani în meditație constantă, indiferent de circumstanțe, în pace, răbdare, bunătate, cu smerenie, cu iubire și grijă pentru toți oamenii ca să traiască această libertate. În acest fel Sinele, a cărei esență este lumina, ne poate ajuta prin Inspirația Harică să ne iluminăm, să menținem lumina interioară care ne ghidează viața. Alternanța zi noapte are un rol covârșitor în viața noastră, asigurând curgerea în noi a enegiei universale. Ea a fost numită din cele mai vechi timpuri Ki, Chi, Prana, enegie vitală, inspirație, sau cu alte denominări, dar cu aceeași semnificație. Un rol profilactic îl au băile la lumina Soarelui și a Lunii, care favorizează toate procesele biochimice la nivelul corpului uman.

Observăm cât de variate sunt abordările despre conștiință, la acestea se mai pot adăuga și cele ale altor autori, fizicianul suedez William Chalmers, psihiatrul american de origine cehă Stanislav Grof, fizicianul american de origine austriacă Fritjof Capra, Sir Roger Penrose- fizician și matematician englez, călugarul catolic și solist de muzică pop Michael Talbot, jurnalistul american Daniel Goleman și mulți alții. Aspectele de conștiință sunt studiate la nivel psihologic individual și sunt grupate sub aspect fizic, emoțional, conștientizarea Ego-lui, conștiința cognitivă, spirituală, relațională. Putem să observăm că există studii care analizează conștiința filosofică, morală, estetică, științifică, etc. Aceste aspecte conturează faptul că, deși suntem „conștienți” de prezența conștiinței în viața noastră, ea este greu de surprins, datorită vastității sale, pe de o parte, iar pe de altă parte, pe măsură ce avansăm în procesul de cunoaștere a sa, crește numărul de variabile ce mai sunt de cunoscut. Acest sens poate fi interpretat și ca o formă de evoluție umană, ne dezvoltăm pe măsură ce ne conștientizăm.

Sir John Eccles este unul dintre cei mai mari neurologi ai secolului XX; el a adus o contribuție decisivă la dezvoltarea cunoștințelor noastre despre creier. Eforturile sale de cercetare au dus la descoperirea proceselor chimice implicate în propagarea de impulsuri nervoase, descoperire care a fost încununată cu Premiul Nobel pentru Medicină în 1964. Până în prezent au fost multe încercări de descoperire a zonelor cerebrale specializate, meritul pe care îl are Sir John Eccles este acela de a reconstitui cât mai detaliat posibil, pe baza cunoștințelor actuale, a viziunii critice a evoluției și dezvoltării structurilor neuronale, necesare bipedismului, proceselor psihice complexe, cum sunt limbajul, expresiile emoționale, învățarea. El a privit seriile de fapte diverse ale neurofiziologiei, paleontologiei, mergând până la o abordare interdisciplinară a genezei speciei umane. Sir John Eccles analizează natura conștiinței umane și dezvoltă o nouă ipoteză revoluționară. El afirmă că descoperirile de neurologie nu se opun existenței unei conștiințe independente de creier, dar

aceasta nu ar fi asemenea concepției dualiste vechi, complet separată de acesta, ea ar interveni în elementele constitutive ale sinapselor din creier pentru a influența evenimentele curente. Fizica cuantică ne arată că astfel de influențe există, iar acestea nu încălcă legile cunoscute ale materiei, energiei, informației, comunicării cu sine, cu mediul social și natural.

Un exemplu de activitate umană conștientă este fericirea. Psihologia și medicina, sau alte științe sociale au neglijat, din păcate, latura pozitivă a vieții. Analiza tristeții, de exemplu, se regăsește mult mai mult decât cea a fericirii, ele sunt analizate în raport de 100:1, în favoarea experiențelor negative de viață. Apariția psihologiei pozitive conceptualizată de Martin Seligman, aduce câteva concepte noi, aplicabile tuturor oamenilor, indiferent cât de fericiți sau de nefericiți se consideră aceștia. Psihologia pozitivă are ca idee centrală mobilizarea **resursei de concentrare conștientă** asupra surselor de fericire autentică, care dau sens și înțeles vieții noastre, astfel încât să ne ocupăm în special de acele laturi ale vieții în care putem cu adevărat să excelăm, să identificăm și să dezvoltăm punctele noastre forte, deoarece este mai profitabil pentru noi, pentru a merge înainte, să ne cultivăm capacitățile, decât să ne luptăm cu slăbiciunile noastre. Lucrările care au descris starea de fericire, au denumit-o „starea de bine subiectivă” (Ed. Diener, Robert A. Emmons, Randy J. Larsen & Sharon Griffin – The Satisfaction With Life Scale, Jurnal Of Personality Assessment Volume 49, Issue 1, 1985) termen ce a apărut în anii 1950, ca indicator al calității vieții, „experiența optimală” sau „fluxul” (Csikszentmihalyi, 2008), dar în toate acestea nu includ în mod direct cuvântul fericire. Ca variabile moderne ale fericirii, ele spun că există o distincție științifică, analitică, a unui mod de a fi conștient în mod subiectiv, ce dă sens vieții personale. Unii oameni de știință se feresc să folosească termenul de fericire, deoarece îl consideră mai apropiat de o categorie a filosofiei idealiste. Totuși satisfacția vieții, într-un anumit moment, sau ca un model de viață globală, necesită o autoevaluare conștientă a subiecților. Astfel Ed. Diener și echipa lui identifică la nivelul stării subiective de bine (SWB- subjective state of well), conceptualizări proprii care au nivele specifice de măsurare, cum ar fi:

- evaluarea globală a vieții și a aspectelor sale;
- perceperea subiectivă a stării de bine și experimentarea unor astfel de emoții de mai multe ori, într-o perioadă de timp,
- evocarea acestor reacții,
- evaluarea globală a vieții.

Seligman, fondatorul psihologiei pozitive, la sfârșitul anilor 1990, a adunat în jurul său mulți experți (Lyubomirsky, Ken Sheldon, David Schkade), care și-au unit forțele în studiul fericirii. Aceștia ne propun o formulă a fericirii

$F = T+C+V$, construită din următoarele variabile:

- **F** gradul fericirii de durată
- **T** intervalul tendințelor genetice
- **C** circumstanțele de viață
- **V** factorii aflați sub control voluntar.

Autorii fac distincție între fericirea de moment și fericirea de durată; pentru intervalul tendințelor genetice, acest concept este introdus cu precizarea că moștenim un „ghid” care ne îndrumă spre tristețe sau spre fericire, ca un interval al tendințelor genetice, ca un nivel fix de fericire, moștenit, la care revenim. Conceptul circumstanțelor de viață pot schimba în bine starea de fericire, dar aceasta este o schimbare dificilă și costisitoare. În lucrarea „teoria fericirii”, Jonathan Haidt preia formula fericirii, susținând că aceasta se corelează cu punctul fix biologic, în corelație cu condițiile de viață și activitățile voluntare. Anxietatea permanentă și tristetea sunt factori de risc pentru sănătate, datorită stresului la care spun organismul, aceasta fiind o situație care crește riscul de comotie cerebrală. Spre deosebire de stres, sentimentele plăcute stimulează sistemul imunitar, randamentul intelectual, oamenii fericiți sunt mai creativi, mai simpatici și mai dispuși să vadă părțile bune din ceilalți, se implică mai mult în viața comunității și în viața socială, sunt buni negociatori. Lucrările despre fericire au indicat și „cheile” pentru obținerea fericirii; acestea sunt viața plăcută, viața bună și viața plină de înțeles.

Analizând situația socială, în jurul nostru întâlnim deseori persoane cu dizabilități care au o dezvoltare atipică, foarte greu de raportat la o anumită „schemă”, ei sunt „diferiți”, „unici”, iar dezvoltarea lor normală este dificilă datorită ruperii ritmurilor de evoluție și dezvoltare, generându-se ritmuri proprii inconfundabile. O dizabilitate duce la handicap, iar acesta provoacă dizabilități în lanț. Capcanele de conștiință care îi așteaptă sunt manifestate sub forma depresiei, izolării, lipsei de motivație.

Atitudinea oamenilor din jurul nostru contribuie la starea de bine, este „oglinza socială” în care ne reflectăm zilnic, ne arată felul în care suntem percepuți de către ceilalți, ne hrănesc starea de bine sau pot determina suferința și izolarea.

Datorită resurselor speciale de a-și **mobiliza capacitățile conștiente**, avem exemple de **plasticitate extraordinară a conștiinței**, la persoanele cu dizabilități care și-au canalizat energia spre automodelarea și maximizarea potențialului latent. Exemplificările sunt multe.

Cicero a avut balbism și a ajuns un mare orator.

Socrate, Aexandru cel Mare, Iulius Cezar, Gustav Flobert, Moliere, Ernest Hemingway, Dostoievski, au suferit de epilepsie.

Francisco Goya era deja pictorul regelui Spaniei și portretist oficial, când a început să lupte cu surzenia. A renunțat la pictura liniștită creând o lume fantastică, din care n-au lipsit monștrii, coșmarul și slăbiciunile omenești. <http://ro.wikipedia.org>

Thomas Edison – inventatorul becului, surd de urechea stângă și în proporție de 80% și la cea dreaptă, putea fi considerat o persoană fără resurse intelectuale; cu toate acestea, el a sfidat surditatea și și-a mobilizat resursele conștiente, ca un vizionar. <http://ro.wikipedia.org>

Ludwig van Beethoven a fost un compozitor german recunoscut ca unul dintre cei mai mari compozitori din istoria muzicii. În ciuda faptului că mediul familial nu i-a fost favorabil, Beethoven a început să ia lecții de pian încă de la 10 ani. Dotarea muzicală excepțională i-a fost recunoscută și a luat lecții de pian cu Wolfgang Amadeus Mozart; în scurt timp începe să compună. În anul 1798 apar însă primele semne ale scăderii auzului, iar câțiva ani mai târziu devine complet surd. Surditatea nu i-a întrerupt creația artistică, paradoxal fiind faptul că operele compuse după ce a rămas surd au avut cel mai mare succes; între ele se află și Simfonia a IX-a – *Odă bucuriei*. Se stinge din viață în martie 1827, în urma unei boli la ficat. <http://ro.wikipedia.org>

Jean-Dominique Bauby, Jean-Do a fost un binecunoscut ziarist și editor al revistei ELLE. În 1995, el a suferit un atac de cord masiv, fiind în comă timp de 20 de zile. După iesirea din comă, el a avut parte de o boală neurologică foarte rară, „sindromul blocant”, în care, deși era perfect conștient, corpul sau era paralizat din cap până în picioare. El nu-și putea mișca decât pleoapa stângă. În ciuda condiției sale, ziaristul a fost capabil să scrie cartea „Scafandru și fluturii”, cartea fiind scrisă clipind din ochi pentru fiecare literă a alfabetului. Autobiografia lui Jean-Do stă la baza filmului „Le scaphandre et le papillon”, în regia lui Julian Schnabel, avându-l ca protagonist pe Mathieu Amalric. Dacă pentru mulți spectatori filmele despre persoanele paralizate sunt prin definiție deprimante, în acest film emoția omniprezentă este jubilația care tronează peste libertate, neputință și determinare. <http://ro.wikipedia.org>

Stephen Hawking (n. 8 ianuarie 1942, Oxford/Anglia) este un fizician englez, teoretician al originii universului și unul dintre cei mai mari cosmologi contemporani, profesor la catedra de Matematică la Universitatea Cambridge, deținută cândva de Isaac Newton. Cu toate că a fost diagnosticat, la numai 22 de ani, cu o boală cumplită, scleroză laterală amiotrofică, de atunci, fiind imobilizat într-un scaun pe roți și vorbește cu ajutorul unui aparat special, Stephen Hawking are la activ o carieră de succes ca cercetător în astrofizică; anul acesta a împlinit 70 de ani. Se spune despre el că ar fi una dintre cele mai scilpitoare minți ale planetei. Din cauza bolii sale extrem de severe, o scleroză lateral amiotrofică, nu poate mișca decât foarte puțin mușchii feței și un deget de la mâna dreaptă. În ciuda acestui handicap, el este unul dintre cei mai renumiți astrofizicieni. Stephen Hawking s-a născut în ziua când se împlineau 300 de ani de la moartea lui Galileo Galilei^[1]. Și-a făcut educația la *St. Albans School* (Hertfordshire) și la *University College* (Oxford). În 1962 - la vârsta de 20 de ani - obține titlul de Doctor în Fizică la *Trinity Hall* din Cambridge, unde își începe activitatea didactică și științifică. A primit numeroase premii științifice. http://ro.wikipedia.org/wiki/Stephen_Hawking

Nicholas James Vujicic este predicator și speaker motivațional. S-a născut cu tetramelia, o afecțiune caracterizată prin lipsa tuturor celor 4 membre. A avut o copilărie destul de grea din cauza handicapului său, însă asta nu l-a împiedicat să continue. La numai 17 ani și-a făcut propria organizație non-profit – *Life without limbs* (Viața fără membre). Crede cu tărie că prin determinare și voință orice neceaz

poate fi depășit și că nicio provocare nu este de neînving. „Felul în care îți vezi viața e prima cheie. Lumea se uită la mine și se gândește că un om fără membre are potențialul limitat și nu poate avea succesul de care se bucură alții. Doar fiindcă nu am mâini și picioare nu înseamnă că nu pot face afaceri sau ca nu pot învăța contabilitate.” <http://ro.wikipedia.org>

Ray Charles Robinson a fost pianistul și cântărețul de jazz și soul care a definit muzica “rhythm and blues”. Frank Sinatra l-a numit “singurul geniu adevărat din industria muzicală”, iar în anul 2004 revista Rolling Stone l-a inclus pe Charles în topul celor mai buni artiști din toate timpurile. A orbit la vârsta de 7 ani dintr-o cauză necunoscută și a început să compună după ce a urmat Școala Sf. Augustine pentru Persoanele cu Deficiențe de Vedere și Auz. Geniul său excepțional pentru muzică i-a adus 12 premii Grammy și în semn de recunoaștere a talentului său a fost inclus în “Rock Roll Hall of Fame”. Ray Charles s-a stins din viața la 10 iunie 2004, lăsându-ne melodii de o mare valoare. <http://ro.wikipedia.org>

Aimee Mullins este o atletă și o activistă în domeniul sportului și al noii generații, cunoscută datorită realizărilor sportive, în ciuda condiției sale medicale (amputarea ambelor picioare). În 1996 a participat la Jocurile Paralimpice de la Atlanta la probele de 100 metri și sărituri în lungime. Totodată, Aimee Mullins ține conferințe motivaționale și este reunoscută pentru discursul care îndeamnă la transformarea handicapului într-un avantaj. De exemplu, Aimee își poate modifica înălțimea în funcție de perechea de proteze pe care le poartă. <http://ro.wikipedia.org>

Tom Cruise, Cher – suferă de dislexie, ei au dificultăți în stabilirea conexiunilor de bază dintre simboluri (litere) și sunetele corespunzătoare lor. Această dizabilitate nu i-a împiedicat să dezvolte talentul actoricesc și respectiv pe cel de solistă, fiind foarte apreciați de fanii lor. *Sursa: leaders.ro*, <http://www.imparte.ro/comunitate/Imparte/blog/11791/>

Secularizarea ca formă de orientare a cunoașterii- în sinteză- consideră că valoarea noastră este reprezentată de asumarea conștiință a vieții. Noi suntem conștiința, noi suntem lumea și tot ceea ce conține, suntem realitatea, ea poate fi experimentată, pentru că noi trăim în conștiință. Noi trăim din ce în ce mai conștienți că lumea nu are valoare fără un subiect care să o cerceteze. Noi suntem lumea și nu ne putem despărți de noi înșine. Fiecare eveniment este un aspect în conștiință. Conștiința este esența vieții veșnice, generată de iubire, iubire care nu este sentimentală, este necondiționată și face să se manifeste omnipotent, omniscient și omniprezent conștiința.

Ceea ce trăiește omul modern și postmodern este construit în conștiință timp de peste trei secole (adică după sec. al XVII-lea), când promovarea spiritului laic sau al secularizării se amplifică în viața socială și personală.

„Secularizarea manifestă o relativizare a valorilor comunitarului prin accentuarea rolului pe care individul (nu persoana) îl are în masa din care se constituie societatea, de unde și caracterul mult mai evaziv al răspunderilor întemeiate pe datul de chip al lui Dumnezeu, pe libertate și conștiință. „Paradoxal, deși se urmărește prin structurile de stat și prin cele suprastatale, împlinirea unui număr foarte mare de responsabilități ale omului modern (un revers al „drepturilor omului”), acestea nu

privesc decât raporturile juridice pe care el le-a primit ori și le-a asumat, nicidecum pe cele morale sau ontologice. **Omul își pierde sensul vertical al referințelor sale și se rezumă în primul rând la cele de pe orizontală, puse la dispoziție de către semenii ori instituții, ambele prin intermediul societății, ale cărei amprente sunt tot mai necreștine.**”(http://www.crestinortodox.ro/diverse/postmodernism-secularizare-127782.html Gomboș Stelian, senior editor, *Postmodernism și secularizare*, articol publicat în 28 iulie 2009).

Secularizarea a atacat fundamentul personal, obligând omul să dezvolte o „fugă de sine”, să se refugieze în divertisment, să se încadreze în „clișee sociale”, acestea determinând la nivelul persoanei un relativism etic, în care biserica este o alternativă din multe care pot fi alese de om, ea nu mai este „axis mundi”. Lumea este analizată sociologic, la nivelul comportamentului social, adică interpretăm ceea ce vedem și eventual putem să măsurăm cu instrumentele de cunoaștere socială, fără să existe o știință care sondeze conștiința intimă, personală a omului, pentru a pune în discuție destinul și vocația sa.

Principalele consecințe ale secularizării s-au manifestat în politică, care s-a preocupat să administreze nevoile indivizilor și din ce în ce mai puțin pe cele ale persoanei. Astăzi statul și politicul este important să ia în atenție conștiința credinței.

Prospețimea permanentă a credinței ajută omul să fie conștient de sacru, ce acționează ca un tipar providențial pentru menținerea echilibrului ființei. Echilibrul ființei conștiente se realizează prin interferența permanentă dintre domeniile cunoașterii și cele ale recunoașterii private și publice. Conștiința leagă viața laică cu cea spirituală și dă măsura echilibrului care aduce sacrul în viața personală. Menținerea sacrului și a trăirii conștiente a lui în comuniune, dă sens și savoare vieții personale; plăcerea vieții este adusă de curiozitatea autoidentificării permanente de sine, în funcție de etapa de dezvoltare personală. În afara acestei simbioze de trăiri conștiente se produce o schizmă a trăirilor; acești oameni trăiesc într-un fel în public și în alt fel în intimitate, iar la nivel social principiile sociale se formulează fără credință și nu sunt respectate sau urmate pentru a le pune în practică.

Omul modern și postmodern nu mai iubește regulile, normele și mai ales să facă ceea ce au făcut alții înaintea sa. El are privirea ațintită asupra noului pe care și-l atașază necritic, îl dorește și chiar îl caută mereu. Această trăire a construit un model personal în care tradiția nu mai este demnă de a fi trăită, tradiția este muzealizată. Omului modern și postmodern îi repugnă să facă ceva ce au mai făcut și alții, deoarece el caută noul de dragul noului, care îi satisface nevoile imediat, fără nici un aparent efort personal. Momentul ratat din căutarea noului la omul modern este nevoia lui de a-și satisface această pulsivitate și tradiție care este ospitalitară. Raportul omului modern cu tradiția este afectat de faptul ca tradiția este complet stucturată, ea te invită să o cunoști, să o înveți și apoi să o practici.

Oamenii ca persoane au nevoie de credința asumată, care este legată de tradiție, deoarece ea este prezentă în interior și se manifestă în exterior, în mediul social. Beneficiul este unul care menține echilibrul ființei, prin iubire.

„Iubirea vindecă frica. Iubirea se manifestă conștient prin dezinteres, generozitate,

binecuvântare, cu tandrețe și siguranță, nu așteaptă acceptul celorlalți, este inocentă, este simplă, bună, mărinimoasă, constantă, din ce în ce mai intensă, mângâietoare, sacră”.

„Iubirea se manifestă cu responsabilitate și generează în ființă împlinirea. Frica este interesată, egoistă, caută cu orice preț acceptarea altora, determină vinovăția, determină nesiguranța și tristețe. Frica se manifestă fără responsabilitate și alterează ființa prin neîmplinire”. (Chopra, Deepak, 2011). *Recrearea trupului, reînvierea sufletului, cum să devii alt om*, Pitești, Editura Paralela 45, pag. 37, 38-40)

Omul postmodern învață (ceea ce știu și oamenii tradiționali) că legătura cu Ființa Sa se menține prin acțiuni conștiente care sunt direcționate spre încredere, respect, sinceritate, colaborare, apreciere de Sine, într-un cuvânt iubire. Aspectele care ne confirmă legătura cu sinele sunt: moralitatea, conștiința intelectuală (cum gândești), credința, conștiința greșelilor, încrederea, modelul decizional, iubirea pentru sine, pentru semeni, pentru natură, iertarea și modestia. Dezamăgirea și uimirea se balansează în mintea noastră, așa că avem capacitatea de a le folosi analog. Cu cât înlocuim mai frecvent dezamăgirea cu uimire cu atât lumea interioară este mai populată cu gânduri pozitive din gândirea simbolică, logică sau concretă. Uimirea și dezamăgirea sunt sentimente subiective. Chiar dacă ne întoarcem spre lumea exterioară, sfârșim confruntându-ne cu noi însine. Deepak Chopra spune „acesta este cel mai bun mod de a-L întâlni pe Dumnezeu; admirându-I creația atât de intens, Creatorul va dori să iasă din ascunzătoare ca să ne cunoască”. „Procesul recreării trupului și reînvierii sufletului e o călătorie și această călătorie nu se termină niciodată”. (Chopra, Deepak, (2011). *Recrearea trupului, reînvierea sufletului, cum să devii alt om*, Pitești: Editura Paralela 45, pag. 266, pag. 286-287). Când persoana crede, Dumnezeu o transfigurează prin iubire și o face CINEVA (o persoană empatică, charismatică, spirituală, devotată, etc.; o persoană care se identifică cu misiunea sa în slujba celorlalți, în acest caz persoana nu așteaptă ceva, iar societatea are respect sau recunoștință, sau persoana este un model, etc.; iubirea hrănește persoana), când persoana crede în mediul social, o face cu frica de a nu pierde interesul societății, persoana este trasformată în CEVA (societatea face din persoană un VIP, un politician, o vedetă, un manechin, etc.; o persoană de consum social; când persoana este stoarsă de conținut, societatea o uită, nu-i mai oferă nimic și frica distruge persoana). Nimic nu este blamabil, totul este un răspuns la provocările vieții, o acomodare și o adaptare, avem nevoie deopotrivă de îngrijirea zilnică a corpului, **pentru a fi**; avem nevoie de îngrijirea și exersarea zilnică a minții, pentru ca ea ne încadrează și ne decadrează, ne scoate din zona de confort și ne aduce în zona de disconfort pentru a învăța, a progresa, **pentru a fi ceva**; avem nevoie de îngrijirea și hrănirea zilnică a sufletului cu iubire, care ne ajută să eliminăm frica din viața noastră, **pentru a fi cineva** prin transfigurare. Omul este în permanentă evoluție cu sine, cu congenrii, cu antecedentii și cu descendenții, pentru toate acestea, conștiința este respirația vieții noastre psihice și știința noastră de a fi.

La nivelul zestrei genetice fiecare avem un maxim și un minim de dezvoltare. La nivel social și spiritual punem în acțiune dotarea noastră genetică dezvoltată zilnic prin

educație și cultură. Pentru fiecare persoană, a se modela ca personalitate, înseamnă a intra în acțiune cu mediul natural și social, dar cea mai puternică împregnare umană se poate realiza la nivel educațional și cultural.

Educarea conștiinței în mod direct intervine în domeniul ciclurilor de îngrijire Sanders (preventiv, curativ, recuperativ și paliativ). **Educarea conștiinței** este importantă mai ales astăzi într-o societate în care tehnologia este omniprezentă în viața noastră, este accesibilă și ca atare avem nevoie de autoeducație pentru a decide cum o folosim. Educația este mult mai accesibilă modelarilor individualizate, decât mediul social și factorii genetici. În fiecare etapă de viață trezirea conștiinței într-un proces de psiho-pedagogie socială pentru susținerea autoeducației, ajută în identificarea resuselor și limitelor personale, a aptitudinilor specifice pentru fiecare, integrând omul în domeniul cel mai adecvat lui din punct de vedere profesional și oferindu-i alternative de exersare a diferitelor hobby-uri. Trezirea conștiinței ajută la menținerea plăcerii de a trăi, printr-un proces de reînnoire și reconfigurare individualizat în fiecare etapă de dezvoltare. Aceste activități se subsumează astăzi în sintagma dezvoltare personală, dar trezirea conștiinței poate beneficia de mult mai mult aport individualizat, dacă este un proces structurat longitudinal. Nivelul personal și social sunt în beneficiu, prin profilaxia multor afecțiuni care au la bază tulburările de comportament.

Conștiința este un patrimoniu personal, social și spiritual, deopotrivă. Conștiința este un patrimoniu imaterial ce necesită mai multă aplecare de investigare și de recunoaștere.

În loc de încheiere îmi exprim speranța că poate Academia Română va lua inițiativa înființării unui Institut de Cercetare a conștiinței, cu caracter aplicativ, care să aducă prin studii interdisciplinare metode de îmbunătățire a calității vieții persoanei, pe tot parcursul creșterii și dezvoltării. În acest fel călătoria conștiinței prin cunoașterea de Sine va satisface admirația, curiozitatea și uimirea noastră ca ființe ce se întâlnesc cu Dumnezeu în conștiința reflexivă și aplică în viața reală lecțiile din conștiința pentru sine și conștiința imediată.

Bibliografie

1. Aivanhov, Omraam Mikhael, (2012). *Muzica și cântecul în viața spirituală*, Bucuresti: Editura Prosveta
2. Chopra, Deepak, (2011). *Recrearea trupului, reanvierea sufletului, cum sa devii alt om*, Pitesti, Editura Paralela 45
3. Eccles, John C. Luccioni, Jean-Mathieu; Motzkin, Elhanan (Collaborateur),(1994). *Evolution du cerveau et création de la conscience : A la recherche de la vraie nature de l'homme*, <http://hdl.handle.net/2042/29879>
4. Geanta, Cezar, (2009). *Eстетica muzicii sacre*, Bucuresti: Editura viațași Sanatate
5. Hicks, Esther & Jerry, (2012). *Intrarea în vortex, ghid practic*, Brsov: Editura Adevar Divin
6. Haidt, Jonathan, (2008). *Terapia fericiri- Atinge-ti scopul cu intelepciune*, Bucuresti: Editura Almatea
7. Jalenques, Etienne, (2008). *Terapie pentru fericire*, Bucuresti: Editura Teora.
8. Servan-Schreiber, Jean-Louis, (2004). *Noua arta a timpului impotriva strsului*, Bucuresti: Editura Elena Francisc Publishing
9. Radin, Dean, Ph. D, (2001). *Universul constient*, Bucuresti: Editura Daksha

10. Wren, Barbara, (2011). *Trezirea celulara, cum pastreaza lumina corpul uman și cum o creeaza*, Bucuresti: Editura For You
11. Siteuri:
<http://www.science-conscience.com>
http://www.david-bohm.net/dialogue/dialogue_proposal.html
<http://www.laconscience-espace.com>
<http://www.galileonet.it/articles>
<http://www.galileonet.it/article/12875/quando-il-cervello-ha-fegato>
http://www.francemedicale.com/meditation_sociologie2.html- „Extras din studiul realizat de profesorul John Samuel Hageli, Crearea păcii în lume, printr-o nouă știință și tehnologie
http://ro.wikipedia.org/wiki/Stephen_Hawking
<http://www.imparte.ro/comunitate/Imparte/blog/11791/>
<http://www.crestinortodox.ro/diverse/postmodernism-secularizare-127782.html>) Gombos Stelian, senior editor, *Postmodernism și secularizare*, articol publicat în 28 iulie 2009

METODE ALE MEDICINII TRADIȚIONALE ORIENTALE ÎN TRATAMENTUL DURERII DENTO-ALVEOLARE

Dr. Andrei KOZMA

Societatea Academică de Antropologie

Medic primar de stomatologie generală

Metodă terapeutică nemedicamentoasă, acupunctura are o origine care se pierde în negura timpurilor, primele cunoștințe despre stimularea prin înțepare a unor puncte cutanate datând din Epoca Pietrei.

În decursul timpului, cunoștințele de acupunctură s-au perfecționat substanțial. În zilele noastre, faptul că nu utilizează substanțe medicamentoase confera practicii acupuncturale un avantaj major, în special în cazurile când starea generală sau fiziologică a pacientului (alergii, boli cardiovasculare, hipertensiune, gravidie etc.) nu permit utilizarea substanțelor medicamentoase uzuale sau a corectivelor lor, în vederea obținerii analgeziei necesare intervențiilor stomatologice.

Medicina tradițională orientală își are originea într-o concepție filozofică proprie despre lume, o concepție relativistă numită *Tao*. (fig.1). Conform gândirii taoiste, Universul este un *tot* format din materie și energie (Tchi sau Qi), stăpânit de două forțe complementare, Yin și Yang, care mențin echilibrul universal. Cele două forțe complementare provin din cele 3 comori (Esența, Qi-ul și Shen = Spiritul). Din cele trei componente a luat naștere tot ceea ce cunoaștem și trăim.

Fig. 1

Energia vitală provine de la Soare (Yang) – căldură, strălucire, funcționalitate. Yin-ul este materie, răceală, lichide, sânge, organe interne. Vechii chinezi spuneau că tot ce există în univers este energie. Energiile care circulă neîntrerupt prin corp provin din cosmos (aer) și din pământ (alimente). Yang se află în partea de sus a corpului, Yin în partea inferioară. Yang este mai mult inimă, Yin este mai mult rinichiul.

Conform logicii din medicina tradițională orientală, dacă am lua doar căldura de la soare (Yang) ne-am prăji. De aceea există Yin și avem formă pentru ca lichidul de răcire să curgă pe căi stabilite și să ne răcească suficient cât să nu ne prăjim. Dacă Yang trimite focul de la inimă în jos este ca să încălzească rinichiul, ca el să poată funcționa, așa cum și rinichiul trimite și folosește apa ca să răcorească inima (parte din apă o ridică, să funcționeze inima bine, o hidratează, o răcește, parte din apă o coboară s-o elimine, în așa fel încât să nu ne umplem de apă).

Energia cosmică pătrunde în corp prin tălpi, urcă spre cap și apoi coboară și urcă din nou, având o mișcare ciclică continuă, ce întreține viața.

Omul este, conform Tao, în armonie cu energia cosmică din care a luat naștere viața, iar bolile sunt produse prin ruperea legăturilor dintre om și univers și/sau perturbarea ciclurilor energetice alimentare. Omul, componentă a universului în care trăiește, este influențat și dependent de variațiile acestuia. Organismul uman este unul din cei mai sensibili senzori geomagnetici cunoscuți, putând recepționa, de exemplu, modificările ce se produc în câmpul magnetic generat în centura Van Allen de către erupțiile solare.

Uneori fiziologia și fiziopatologia medicinei tradiționale chineze, prin termenii și analogiile folosite, poate da o impresie stranie pentru un medic de formație occidentală. Organele interne, în medicina chineză, nu se suprapun decât parțial pe structura morfologică a organului din medicina vestică, ele fiind doar vag definite anatomic, uneori chiar fără o legătură vizibilă cu organul respectiv.

În afara sistemului nervos și circulator care sunt arhicunoscute în medicina occidentală, ca sisteme de reglare a funcțiilor corpului, L.M.Popescu și-a imaginat că avem de a face și cu un sistem interstițial, bazat pe telocite, totalitatea telocitelor formând un fel de rețea care ar putea explica unele rezultate obținute prin aplicarea acupuncturii.

Telocitele sunt niște celule cu corp mic, dar cu prelungiri extrem de lungi (asemănătoare prelungirilor neuronilor), prezente în aproape toate organele corpului. Rolul telocitelor este acela de tele-coordonare, la distanță, prin intermediul prelungirilor lor extrem de lungi și subțiri (telopode), a altor tipuri celulare, de stabilire de contacte de tip „sinapse stromale” cu acestea și de comunicare prin intermediul unor structuri microveziculare.

Punctele de acupunctură sunt niște pori, canale transcutanate virtuale sau reale, prin care circulă energia. Prin intermediul punctelor, energia cosmică/vitală intră în corp și circulă în ambele sensuri. Aceste puncte preexistente se pot determina cu ajutorul unor pulsații de înaltă tensiune, prin metoda electronografiei (Guja), când la nivelul punctului activ se vizualizează comunicarea electrică dintre organismul uman și mediul electric înconjurător.

Energia circulă în corp prin meridiane, care sunt alcătuite din punctele de acupunctură, în număr fix pe fiecare meridian. Punctele de acupunctură, existente încă de la naștere, au funcții diferite: tonifiere, dispersie sau transfer al energiei. Prin intermediul punctelor de acupunctură, energia se pierde sau se acumulează în meridian, rezultând supraîncărcări sau goliri de energie în meridianul respectiv.

În afară de meridianele de bază (principale), numite de chinezi *Tching*, mai există și meridiane secundare, prin intermediul cărora energia trece dintr-un vas în altul. Putem formula, în modul cel mai simplu de înțeles, că rolul acupuncturii este de a canaliza/ghida energia prin intermediul punctelor dintr-un meridian în altul, respectiv de a-l încărca energetic cu *Tchi* adus din afară (tonifier), ori a goli meridianul de energia avută în exces (dispersie).

În acupunctură (folosirea acelor) și presopunctură manevrele de tonifiere se fac prin înșurubare (învârtire) în sensul de învârtire a acelor de ceasornic, energetic, profund, prin manevre de scurta durată. Dispersia se face prin rotiri în sensul invers acelor de ceasornic, blând, superficial, prin manevre de lungă durată.

Unitatea de măsură în acupunctură se numește *cun* sau UMA (unitate de măsură acupunctică) și este dată de distanța dintre pliurile de flexie ale falangei a doua a mediusului pacientului. (fig.2)

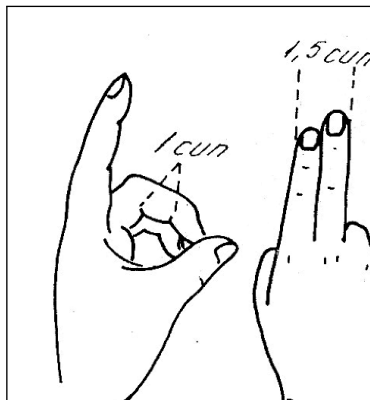

Fig. 2

RELAȚIA DURERE - ACUPUNCTURĂ

Întreaga terapie a acupuncturii este în primul rând o terapie a durerii, consecință a dezechilibrului energetic, a cărui redresare duce la dispariția durerii și, nu rareori,

chiar și a afecțiunii care a produs-o.

Patologia stomatologică este dominată de simptomul durere, ce ocupă un loc esențial în simptomatologia afecțiunilor dento-maxilare, fiind considerat elementul-semnal al oricărei suferințe. Durerea reprezintă, pentru medicul acupuncturist, nu numai un simptom al unei afecțiuni, dar și un semn evident al unui dezechilibru energetic pe traseul unor meridiane.

Chinezii consideră tot Universul ca un echilibru dintre două forțe contrarii, Yin-Yang, care reprezintă și două categorii de simptome opuse ca sens.

Medicul care posedă cunoștințe de medicină tradițională orientală, pentru a calma o durere dentară, poate să decidă foarte repede tratamentul, în funcție de aceasta polaritate a durerii (tabelul alăturat).

DURERE YIN	DURERE YANG
veche	recentă
continuă	intermitentă
nocturnă	diurnă
fixă	rebelă
agravată de - repaus - frig	agravată de - mișcare - căldură - presiune
ameliorată de - mișcare - căldură - presiune	ameliorată de - repaus - frig
profund, osos	superficial, subcutanat
difuză	localizată
egală ca intensitate	inegală
caracter penetrant - arsură	caracter de junghi - fulgurant - lancinant
însoțită de pareză	însoțită de tensiune
cu edem	fără edem
fenomene satelite - paloare - lividitate - frig local - atrofie - anchiloză	fenomene satelite - roșeață - căldură locală

Nicio algie (durere) nu prezintă caractere distincte Yin sau Yang, putem astfel întâlni bolnavi care prezintă dureri diurne lanceolante (Yang) și care se calmează prin căldură și presiune (caracteristic -pentru ameliorarea durerilor tip Yin).

Totuși, marea majoritate a durerilor provocate de caria dentară sau nevralgia facială sunt Yin, iar imposibilitatea de a deschide gura din cauza durerilor consecutive extracției unui molar de minte, precum și durerile din alveolitele postextracționale, în general, sunt de tip Yang. Trebuie ținut seama și de faptul că o boală Yang poate fi produsă atât de exces Yang, cât și de insuficiența Yin și invers.

O informație importantă ne dă perioada de intensitate maximă a durerii. O durere continuă sau intermitentă prezintă întotdeauna un maxim dureros la o anumită oră - când meridianul care corespunde perioadei de maxim a durerii este în exces energetic - confirmat și prin palparea pulsului corespondent.

Putem influența pragul de percepție a durerii prin manevre aplicate asupra punctelor de acupunctura. Punctele de acupunctură utilizate de noi se găsesc în locuri accesibile, situate pe fața sau pe extremitățile membrelor superioare. Suprafața unui punct este de aproximativ 4 mm².

ANALGEZIA în STOMATOLOGIE

Pornindu-se de la dorința de a realiza o cale nedureroasă de tratament stomatologic, precum și în vederea obținerii unei liniști operatorii eficiente, urmată de

prelungirea analgeziei alopate, am decis, cu asentimentul pacienților, să aplicăm complementar metode de tratament ale medicinei tradiționale orientale, generând astfel acum mai mulți ani un studiu interdisciplinar ale cărui rezultate se regăsesc în materialul prezentat aici.

Regiunea capului este parcursă de 6 meridiane Yang și de mai multe ramuri terminale profunde de la 4 meridiane Yin. În stomatologie, meridianele și punctele de acupunctură cele mai folosite sunt cele ce aparțin nivelului energetic Yang-Ming, din care fac parte meridianele Intestinului Gros (I.G.) și ale Stomacului (S.), ele fiind cele care pătrund la maxilare și dinți.

Conform medicinei tradiționale orientale, caria și durerile dentare sunt consecințele dezechilbrului energetic în meridianul Stomacului (S), precum și ale unui exces energetic în meridianul Intestinului Gros (IG).

În timpul tratamentelor, la punctele acestor meridiane, mai sus menționate, am mai asociat și alte puncte de pe meridianele Intestinului Subțire (I.S.) și Vas Concepție (V.C.) precum și un punct extrameridian.

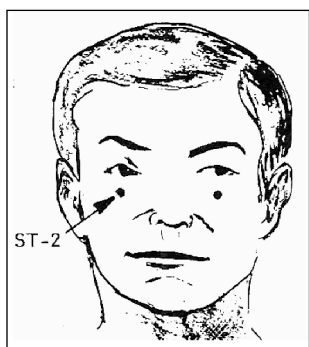

Fig. 3

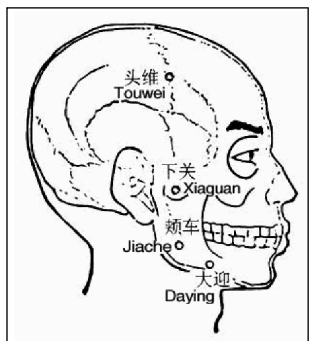

Fig. 4

Ameliorarea durerii dentare poate fi obținută ușor prin masajul dispersant (în sens opus acelor de ceasornic, lent, superficial, blând) al punctelor S2 - Sibai, S6 Jiache, S7 Xiaguan și I.G.4 - Hegu. Punctele S2 și S7 le-am folosit și în durerea produsă de nevralgia de trigemen.

Trebuie menționată importanța deosebită a punctului I.G.₄ - Hegu (fig.5) care, în afara de efectele terapeutice și analgetice, l-am utilizat în stabilirea receptivității la tratamentul prin acupunctură. Stimularea acestui punct duce la anularea reflexului faringian de vomă, constituind astfel o metodă simplă de selecție a pacienților cărora dorim să le aplicăm tratamente complementare din domeniul medicinei tradiționale orientale, ceea ce ne-a permis scăderea procentului de eșecuri la tratamentul acupunctural.

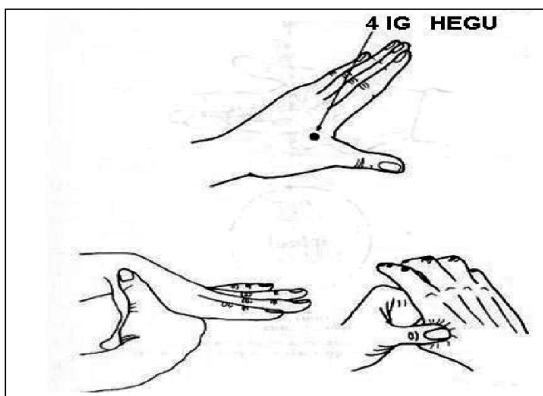

Fig. 5

În cabinet, pe scaunul stomatologic, analgezia s-a obținut fie prin stimularea manuală a acelor de acupunctură, fie prin aplicarea de electrozi pe ace și stimularea acestora prin stimuli permanenți de curent de slabă intensitate. Frecvența de analgezie este cuprinsă între 120-150 oscilații/minut.

Punctele utilizate pentru obținerea anesteziei pentru arcada dentară superioară au fost S2, S7, I.G. 4, la care s-a mai asociat și punctul extrameridian Tai-Yang (fig. 6).

Pentru arcada dentară superioară s-au utilizat punctele S6, S7, V.C.24 Chengjiang (fig.7) și I.G.4, la care, după caz, s-a mai asociat și punctul I.S.18 Quanliao (fig.8).

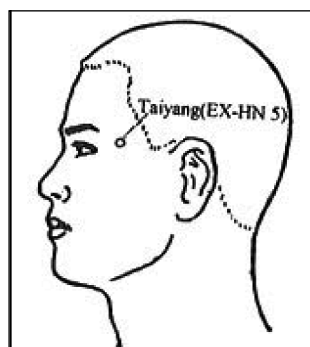

Fig. 6

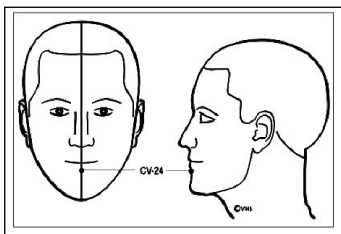

Fig. 7

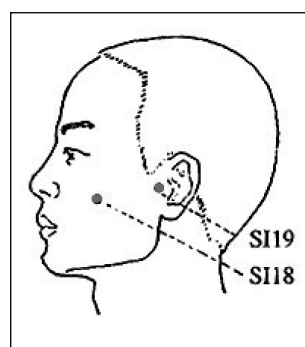

Fig. 8

Prin analgezia astfel obținută s-au efectuat extracții dentare, șlefuiți de coroane dentare - în vederea aplicării de coroane și punți dentare, precum și preparări de

cavități în vederea obturării acestora. În general, analgezia s-a instalat în 8-15 minute și a dispărut, în medie, după 10-20 minute de la oprirea stimulării. Pe toata durata tratamentului stomatologic a fost necesară stimularea continuă a punctelor alese. Durerile postextractionale și hemoragiile au fost mult scăzute, plaga vindecându-se rapid.

Folosirea metodelor complementare din medicina tradițională orientală este o modalitate utilizată de noi în practica terapeutică stomatologică curentă într-un interval de timp ce se întinde pe o perioadă de peste 20 de ani.

CONCLUZII:

Metodele folosite au beneficiat de avantajele oferite de accesibilitatea punctelor utilizate, simplitatea manevrelor.

Metodele folosite de noi vin să adauge o nouă opțiune de tratament, manevrelor uzuale din medicina alopată, neexcluzându-le și neinterferând cu aceasta.

Tratamentele aplicate au și avantajul deosebit, observat de noi, că recuperarea este mai rapidă comparativ cu cea consecutivă folosirii doar a metodelor curative clasice.

Metodele aplicate sunt nenocive, eficiente, rămânând să extindem studiul nostru din punct de vedere calitativ prin utilizarea determinărilor electrofiziologice, pentru a demonstra valabilitatea obiectivă a acestor metode.

În general, folosirea acupuncturii ca mijloc complementar de tratament este contraindicată bolnavilor psihici rari, subiecților slăbiți sau oboșiți, pecum și celor în stare de ebrietate.

De asemenea, trebuie avut în vedere ineficiența metodei la persoanele care au efectuat recent un tratament cu raze X, tranchilizante ori hipnotice.

BIBLIOGRAFIE

1. CABA T. - Contribuții la practica acupuncturii, Ed. Litera, București, 1982.
2. COCORU D. - 20 de științe ale secolului XX. Ed. Albatros, București, 1981.
3. CONSTANTIN D. - Acupunctura – o știință modernă, Ed. Junimea, Iași, 1977.
4. FIRU P. - Stomatologie Infantilă, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1983.
5. C. GUJA, s.a., "Aurele corpurilor", Ed. Polirom 2000
6. IONESCU-TIRGOVISTE C. - Electroacupunctura, Ed. Sport-Turism, București, 1984.
7. KOZMA A. - Profilaxia lipotimiilor prin acupunctură în cabinetul stomatologic, Bacău, 1985.
8. KOZMA A. - Rezultate obținute în sedarea neuropsihică a copiilor, prin presopunctură, în timpul tratamentelor stomatologice, București, 1986.
9. RAIBULET T., RAIBULET A. - Acupunctura mijloc de recuperare funcțională, Ed. Facla, Timișoara, 1978.
10. SABIN I. - Un masaj la îndemâna oricui - Presopunctura, Ed. Medicală, București, 1983.
11. TIMOSCA G., BURLIBASA C. - Chirurgie buco-maxilo-facială, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1983,
12. TOTH I. - Stele, atomi, oameni, Ed. Tineretului, București,
13. ZARNEA LIVIA - Pedodontia - Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1983.
14. *** Manual de acupunctură chineză, Ed. Medicală, București, 1983.
15. ***Advances in acupuncture and acupuncture anesthezia, Beijing, China, 1980.
16. *** Essentials of Chinese acupuncture - Foreign Language Press, Beijing, China, 1980 .
17. * * * Manual de acupunctură chineză, Ed. Medicală, București, 1982.

ORDINEA ȘI ARMONIA LUMII CREATE, CA EXPRESIE A RAȚIONALITĂȚII EI - ÎN PERSPECTIVA ANTROPOLOGIEI CREȘTINE

Dr. Nicolae Leasevici, Institutul de Antropologie „Francisc I. Rainer”, al
Academiei Române

Conform dogmei creștine, fondată pe Sfânta Scriptură – considerată ca fiind o scriere de inspirație divină – Lumea creată – întregul Univers și, implicit, Omul – este opera lui Dumnezeu. El se face cunoscut, prin aceasta, ca un creator perfect și bun, conștient și liber, presupus astfel, pentru că se manifestă, în acest act ca o existență etern-necreată și pleneră (a „Lui ... în El Însuși”¹) ce există prin Trei Persoane, interrelaționate de o anumită stare deosebită de coeziune, aceea a unei iubiri speciale, singura ce poate explica fenomenul creației lumii. Din această dinamică a esenței divine derivă toate calitățile, sensul de evoluție, precum și finalitatea lumii și a omului, destinat a se ridica la perfecțiune în Dumnezeu, atât prin comuniune și liberul său efort de înaintare spre plenitudine, cât și prin voia și iubirea Creatorului Său.

Așadar, în mod firesc, există o reală corespondență a Celui ce a conceput, a Celui ce a realizat și a Celui ce Își susține acest grandios proiect care este expresia exterioară a interiorității perfecte a divinității. Universul ce se naște din această manifestare pregătește, și se pregătește, astfel, pentru apariția omului, care, deși devine o încununare și o sinteză prin participarea întregii Naturi, întruchipează, în primul rând, modelul dumnezeiesc, spre care el, omul, este făcută să tindă. Ființa omului este atrasă de această matrice vie de o supremă conștiință, în care nu doar se regăsește, dar care îi și susține cunoașterea tot mai profundă a lumii. Această conștiință și inteligență supremă îi cere, totodată descoperirea, dar și transgresarea, adevăratelor legi ale Cosmosului, destinat, încă înainte de creare să fie cunoscut de ființa omului căreia să-i fie mediu optim de realizare a dialogului și comuniunii cu semenii și cu divinitatea.

Din această intimă și profundă legătură și comunicare a Omului cu o Natură - construită pe baza unor legi precise care să-i ofere suportul și, totodată, să-i susțină aspirația conștientă și liberă a lui către modelul după al cărui chip și cu un anumit scop a intrat el în existență – se deduce raționalitatea lumii, funcționând ca un ansamblu de principii și legități interdependente, echilibrate și optime dezvoltării umanității. Există, deci, în lumea creată - un raport de corelație, condiționare și concordanță reciprocă și dinamică a contrariilor, precum și o proporție a elementelor componente dispuse într-un anumit acord, o coerență și consonanță care îi conferă acea organizare armonioasă, unitate constructivă, simetrie și rezonanță a întregului ei pentru care primește numele de Cosmos. Acest mediu este programat cunoașterii lui de către om, conștient că o astfel de organizare grandioasă reprezintă însăși rațiunea

1 Dumitru Stăniloae, Chipul nemuritor al lui Dumnezeu, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1987, p.226

de a fi a Naturii, și că aceasta se află într-o intimă legătură cu raționalitatea sa umană, superioară prin conștiința condiției sale existențiale, dar și prin forța de reflexie și de acțiune asupra realităților lumii. Această coordonată fundamentală asigură realizarea celui mai subtil, dar esențial aspect al armoniei universale – acela al perfecționării relației intra- și inter-umane pentru ca, astfel, umanitatea să restabilească dialogul și comuniunea sa reală cu divinitatea creatoare și proniatoare.

Chiar dacă natura însăși, dar și individualitatea umană, ori omenirea, sunt supuse unor puternice frământări, lupte, dezastre, schimbări și transformări – cu toate acestea se păstrează, în structura sa organică, unitatea, armonia și, mai ales sensul cunoscător și creator al evoluției lumii, în ansamblul ei. Ceea ce a decăzut și se degradează, dar trebuie salvat printr-o permanentă înțelegere, reevaluare și reconfigurare - este Relația omului : - cu propria sa persoană, - cu aproapele său, - cu natura, ca parte constitutivă a ființei sale, și, în final, cu Dumnezeu. Fiind astfel structurată, întreaga creație universală este indestructibilă, tocmai prin raționalitatea și, deci, prin armonia, ordinea, comunicabilitatea și tendința sa dinamică spre desăvârșire, ca opera a iubirii divine, supusă voinței, libertății și puterii sale creatoare. De aici, se revelează și frumusețea grandioasă a Universului, copleșitoare prin precizie, logică și etică, intim întrepătrunse.

De fapt, Creația – așa cum a fost ea construită, chiar de la începuturile ei, dar și după fiecare etapă – este apreciată ca fiind „bine,, realizată. Iar la sfârșitul celei de-a șasea zile „a privit Dumnezeu toate câte a făcut și iată erau bune foarte,, (Geneza 1, 31). În plus, înfăptuirea acestui Program cosmic este cu atât mai bun cu cât toate ființele care îl animă, în ziua a cincea, dar – în special – omul, din ziua a șasea, deopotrivă bărbatul și femeia, primesc binecuvântarea Creatorului.

Această binecuvântare nu este oare un sistem de protecție, un cod, o parolă inatacabilă prin care programul - numit om - să nu poată fi descifrat de nici o forță ori intenție distructivă exterioară ? Știința modernă este totuși pe cale să decripteze - genomul uman - și să treacă de acest sistem de apărare agresând structura foarte bine făcută a omului, precum și a celorlalte ființe – stricând, astfel, echilibrul, armonia, frumusețea și, însăși raționalitatea lui constitutivă, precum și a naturii înconjurătoare, anulând, totodată, ceea ce are umanitatea mai de preț – libertatea și, implicit, acea calitate care ne face cu adevărat umani – puterea de a iubi.

Dezechilibrul și începutul decăderii umane și, evident, perturbarea ordinii în perimetru de viață umană se produce în momentul „căderii,, protopărinților, punct de plecare în marea aventură a cunoașterii. De fapt, așa numitul pom al cunoașterii binelui și răului,, poate fi interpretat ca, o „poartă,, o graniță de acces într-un alt univers, acela al dualității. Trecerea de la poziția privilegiată a lui Adam, care (ca într-un laborator) viețuia în lumina și din harul lui Dumnezeu, fiind „pus în grădina cea din Eden, ca s-o lucreze și s-o păzească,,(Geneza 2, 15) - la aceea de ființă izgonită, blestemată și deposedată de acest mediu de supremă cunoaștere, de dialog interuman și, totodată, de suport al creșterii lui spirituale - marchează cea mai mare degradare a armoniei și ordinii universului dat în stăpânire omului. Echilibrul interior al omului se strică, dar și al naturii înconjurătoare care devine ostilă, agresivă,

potrivnică, pentru că, fiind și ea blestemată, se va umple de spini și pălămidă. Pentru ca pământul să îl ajute să supraviețuiască, omului i se spune: „Cu osteneală să te hrănești din el în toate zilele vieții tale! În sudoarea feței tale îți vei mânca pâinea ta, până te vei întoarce în pământul din care ești luat; căci pământ ești și în pământ te vei întoarce” (Geneza 3, 19). Și astfel, începe marea aventură a cunoașterii și, totodată, a restaurării trudnice a omului și a condiției lui edenice pierdute. Omul începe să se folosească, în mod conștient de raționalitatea naturii, pentru a realiza noi forme de comuniune spirituală, dar și de a găsi înțelesuri cu mult mai înalte, și pe care natura nu i le poate dezvălui. Și ca într-un amplu și universal feedback, natura însăși, prin nesfârșitele sale potențialități, își află și își valorifică raționalitatea sa, care ajunge la sensuri nebănuite – în om și, mai ales, prin efortul lui. Așadar, întreaga natură își atinge menirea – nu numai prin aceea că îi oferă omului mijloacele de supraviețuire, ci și că îi susține creșterea conștiinței sale morale care vizează responsabilitatea sa direct implicată în raport cu mediul, dar și cu semenii, ca parte importantă a înălțării lui spirituale. El descoperă raționalitatea obiectivă a fiecărui lucru, care împreună cu înțelegerea sensului acestuia reprezintă logosul purtător de virtuți și semnificații latente nebănuite. Astfel, omul devine conștient că în el raționalitatea întregii lumi a atins cea mai înaltă treaptă de dezvoltare. Însă dincolo de logosul component, dar și de cel al întregului, omul – prin spiritul său intuitiv - are revelația existenței unui Logos suprem care le conține și le explică pe toate, pentru că ele reprezintă o cale mereu deschisă și inepuizabilă de comunicare cu noi. Numai prin legătura și înaintarea în cunoașterea Acestei realități necreate, folosindu-ne de Natura dată nouă spre a descifra în ea mesajele divine - nu pentru a crede că ea este ultima realitate - sensul existenței umanității se ridică mai presus de lumea obiectivă, pentru a se împlini. Doar în această relație, care este ontologică, omul – și prin el întreaga lume creată – își regăsește sensul cel mai înalt, salvator și deplin.

Pentru a-l ajuta pe om, în acest demers, și spre a restabili starea de normalitate și de comuniune cu el, Dumnezeu - inițial răzbunător și pedepsitor, care vrea să distrugă omenirea prin Potop - își schimbă atitudinea într-una mai îngăduitoare. Își eliberează din sclavia egipteană poporul ales de El să-i înțeleagă cel mai bine hotărârile. Și pentru a institui ordinea și a fundamenta moralitatea îi dăruiește nu numai legi, valabile până în zilele noastre, dar și profeți și, de asemenea, conducători buni.

Dar adevărata implicare și împăcare a divinității cu umanitatea se realizează când unul din Treimea dumnezeiască se smerește într-atât încât – prin cheneză – se coboară și se unește cu natura umană – în persoana lui Iisus Hristos. Doar El – prin nașterea fără păcat, prin faptele și învățăturile Lui, prin misiunea pe care și-a ales-o de a-și asuma toate păcatele lumii și, mai ales prin moartea pe cruce, dar și învierea Sa – a realizat – prin sacrificiu dintr-o nesfârșită milă, iertare și iubire dumnezeiască - o reconciliere durabilă a lui Dumnezeu cu Omul. În felul acesta se recuperează, se recapitulează și se restaurează definitiv condiția umană.

Iisus, îndurând moartea – pentru a plăti prin suferință și a contrabalansa păcatul, generat de egoismul uman, dar și împlinind, astfel, dreptatea divină – întărește natura omenească, căreia îi arată adevărata Sa putere, tocmai prin suportarea, până la capăt,

a morții - în toată grozăvia și nesfârșirea ei - când Îi era atât de greu pentru că a fost părăsit, chiar pentru o clipă, de Dumnezeu-Tatăl, și tocmai atunci când a fost copleșit de abisul îngrozitor al neantului, însă fără să-și piardă credința. În felul acesta, Iisus ne învață că așa cum El s-a ridicat deasupra morții, fără ca aceasta să-i atingă spiritul, tot așa ne putem ridica și noi.

Dar în acest moment, al morții lui Iisus, se produce un nou dezechilibru major, însă temporar, al ordinii și armoniei universale. Întregul Univers - covârșit de puterea neantului de dinaintea începutului lumii - se cutremură de spaima de a nu fi înghițit de starea de neființă. În clipa expierii lui Iisus, ca un semn al solidarității cu El și suferind împreună cu El, Natura însăși e fulgerată de fiorul morții, fiind secată de puterea fondatoare și susținătoare ce îi vine din Logosul Creator : pământul se cutremură, soarele se întuneacă, catapeteasma templului se crapă și, contrar firii, morții ies din morminte. Cosmosul e amenințat de haos. Confruntarea naturii omenești a lui Iisus, și implicit a întregii umanități, cu această prăbușire a legilor firii se petrece, cu cea mai mare încordare, în spirit, care rămâne neclintit în credința că duhul Său va ajunge la Tatăl. Conștiința lui Iisus se stinge doar pentru o clipă, dar pentru că ea rămâne fermă, hotărâtă și neslăbită, (din lipsa păcatului), chiar atunci când presiunea morții atinge punctul culminant, El se ridică deasupra ei, nelăsându-se dominat de deznădejde – fiindcă era susținut de iubirea Tatălui și El însuși revărsa această nesfârșită iubire trinitară asupra oamenilor pentru a căror salvare s-a întruchipat într-o persoană istorică.

Dar Omul Iisus nu putea să fie lipsit de păcat personal, să accepte în mod voluntar moartea și să o învingă prin iubire decât dacă era și ipostas divin.

În final, Iubirea Lui dumnezeiască L-a ajutat să se ridice deasupra tuturor suferințelor, biruind moartea. Iubirea Sa desăvârșită este cea care Îi menține încrederea și legătura cu Dumnezeu, dar și cu semenii, ale căror păcate, aducătoare de moarte, El și le asumă. Adevărata Sa rezistență nu se află în trupul Său chinuit și crucificat, totuși nevulnerabilizat de experiențele obositoare ale ispitelor omenești, ci în spiritul care nu s-a lăsat copleșit de nici o suferință ori tentație omenească. Moartea fizică, și încetarea conștiinței nu reprezintă o biruință reală și legitimă a morții. De aceea “Dumnezeu L-a înviat dezlegând durerile morții, întrucât nu era cu putință ca El să fie ținut de moarte”(Fapt. Ap. 2, 24). Biruința lui Iisus asupra morții se ridică, în primul rând, deasupra slăbiciunii spirituale a omului și apoi a celei trupești, fiind consecința păcatului, explicat ca o deteriorare a comuniunii cu Dumnezeu-Creatorul și Proniatorul a tot ce există. Victoria aceasta este, de fapt, o consolidare definitivă a condiției umane și, totodată, a apropierii ființei omenești de Dumnezeu, prin îndepărtarea de păcat. Jertfa, iubirea dumnezeiască și Învierea trezesc puterea credinței în omenitate și determină împlinirea legii morale, ca reorientare spre Dumnezeu. Suferințele lui Iisus zguduie din temelii natura umană și, printr-o nouă reconfigurare, dă un curs ascendent legilor ontologice ale existenței, restabilind, astfel, ordinea divină în conștiința tuturor oamenilor care, înțelegând sacrificiul Mântuitorului, se apropie de El. Hristos, prin moarte și biruirea ei, transferă această putere și oamenilor. Se produce o recreere a creației decăzute și se instituie

o nouă ordine și o armonie superioară celei edenice. Învierea provoacă o renaștere a credinței în puterea mântuitoare de păcat și de moarte a lui Hristos cel viu. Prin moarte, Iisus a trăit cea mai intensă suferință pentru păcatele omenirii, și, tot prin ea a ajuns la deplina mărire a vieții Lui. În felul acesta natura Sa umană - eliberându-se de moarte - s-a ridicat deasupra perisabilității ei, comunicând indestructibilitatea astfel dobândită și naturii omenești prin transcenderea realității istorice și apropierea de izvorul etern al vieții divine.

Imitându-I atitudinea – dusă până la aceea de a ne iubi dușmanii – putem ajunge la ceea ce șarpele le-a spus protopărinților pentru a-i convinge să cadă în păcatul neascultării - că vor deveni asemenea lui Dumnezeu, cunoscând binele și răul. Așadar, prin libertatea de a alege binele, după o traumatică experiență, prin înțelegere și smerenie, dar mai ales prin iubire – omul poate deveni, cu adevărat, Dumnezeu, nu prin natură, ci prin harul divin.

În felul acesta se restabilește starea de ordine creatoare și de armonie rațională, dar mult superioare celor inițiale. Prin conștiință, discernământ, dar, mai ales, prin iubire sacrificială – după exemplul hristic – se realizează o permanentă înduhovnicire, o spiritualizare a omului și, o dată cu el, a întregii Naturi, într-o nemaiîntreruptă comuniune cu divinitatea și într-o constantă și dinamică aspirație spre ea. Toată ființa umană, dar și natura înconjurătoare vor fi purtătorii harului divin. Atunci vor dispărea timpul și spațiul care vor re-deveni eternitatea din care s-au desprins ca să ofere omenirii un mediu optim de evoluție și de comuniune cu Natura, cu aproapele și, mai ales, cu Dumnezeu, existând, astfel, într-o dimensiune spirituală, numită Împărăție fără de sfârșit, copleșită de lumina și harul Lui divin.

Bibliografie

1. Dumitru Stăniloae, Teologia Dogmatică Ortodoxă, vol. 1-3, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1978.
2. Dumitru Stăniloae, Chipul nemuritor al lui Dumnezeu, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1987.
3. Dumitru Stăniloae, Iisus Hristos sau Restaurarea Omului, Ed. Omniscop, Craiova, 1993.
4. Dumitru Stăniloae, Iisus Hristos, Lumina Lumii și Îndumnezeirea Omului, Ed. Anastasia, București, 1993.
5. Dumitru Stăniloae, Sfânta Treime sau La început a fost Iubirea, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993.

ASPECTE PARTICULARE PRIVIND DEZVOLTAREA FIZICĂ LA COPII ȘI ADOLESCENȚI DIAGNOSTICAȚI CU RETARD MINTAL

Eleonora Luca, C. Vulpe, Monica Petrescu, Viorica Seghedi (+)
Institutul de Antropologie „Francisc I. Rainer”

Lucrarea, care face parte dintr-un studiu mai amplu de antropologie bio-medicală coordonat de dr. Corneliu Vulpe, prezintă sintetic rezultatele unei cercetări privind dezvoltarea fizică a unor copii și adolescenți diagnosticați cu arieație mintală, cercetare efectuată înainte de 1990, în fostul sanatoriu de la Plătărești- Ilfov și pe care am considerat oportun să o finalizăm, adăugând-o cercetărilor colectivului nostru pe subiecți din categorii vulnerabile, cum sunt cei cu deficiențe senzoriale (vizuale și auditive) (Luca E. et al, 2011).

Cei mai mulți dintre subiecți au fost diagnosticați cu oligofrenie de grad I-II-III (debilitate-imbecilitate-idioție), encefalopatie infantilă cu retard mintal, psihic, de limbaj, cu malformații și tulburări neurologice, unii cu epilepsie „grand mal” sau „petit mal”, gatism (decrepitudine mentală și fizică profundă), fără control sfincterian, cu enurezis nocturn / și diurn, hemipareză, surdomutitate, rigiditate a membrilor în flexie, polidactilie, cu mișcări de balansare a trunchiului, mulți cu dermatoze, cu diverse afecțiuni pulmonare, renale, hepatice etc., cu varicelă, rubeolă în antecedente (Geormăneanu C., Geormăneanu M., 1986; Mănuilă L. et al., 1998; Oprescu I., 1998; Păunescu-Podeanu A., 1981 ; Ranga V., 1990; Walter-Roșianu A., 1986).

Cei mai mulți subiecți, din București sau din județele limitrofe, reprezintă „cazuri sociale”, provenind din familii dezorganizate sau fiind nelegitimi, unii abandonați în maternitate, cu tați alcoolici, mamă prea tânără (sub 16 ani) sau mai în vârstă (39-40 ani), psihopată, în fișele lor fiind consemnate și gestații cu probleme traumatice sau nașteri dificile (forceps etc.).

Material și metode

Lotul de subiecți este alcătuit din 84 de copii și adolescenți (49 băieți și 35 fete), cu vârste între 3-18 ani. Au fost prelevate, cu dificultățile de circumstanță, 5 dimensiuni cefalo-faciale, 9 corporale și s-au calculat 4 indici cefalici și indicele de corpolență Quetelet (Indicele de masă corporală= IMC sau BMI). Pentru evidențierea particularităților metrice, datele obținute au fost comparate (calculându-se distanța redusă „z”, aceasta fiind în același timp și un test de semnificație) cu cele privind subiecții normali de aceeași vârstă și sex (valori medii și variabilitate fenotipică) din cercetări antropologice în concordanță spațio-temporală (Cristiana Glavce, Maria Cristescu, Maria Știrbu etc.). Pentru aprecierea împlinirii corporale (a corpolenței) s-a utilizat clasificarea OMS și pe intervale percentilare a fenotipurilor indicelui de

masă corporală (IMC=I.Quetelet) (Glavce C. et al., 1988, 1989, 1990, 2006; Iosifescu M. et al., 1985; Radu E. et al., 2006-2007; Stupu M., 2006).

1. Dezvoltarea dimensională și conformativă cefalo-facială

(tabelul 1, fig. 1)

În medie, la nivel cefalo-facial frapează, la subiecți, la ambele sexe, comparativ cu copiii normali, dezvoltarea semnificativ mai mică a diametrelor transversale – lățimea capului (eu-eu) și lățimea feței (zy-zy) și dezvoltarea semnificativ mai mare a înălțimii capului în raport cu lățimea sa (IVT). La băieți se remarcă dezvoltarea înălțimii calotei și în raport cu lungimea (IVL). La aceștia lungimea capului (g-op), în medie, este la limita semnificației ($z = -1$).

Variabilitatea fenotipică pe scări sigmatice confirmă orientarea curbei de variație spre fenotipuri foarte mici (sub „M-3DS”) mai ales pentru lățimea capului și a feței și mai accentuat la fete.

Prin înălțimea feței (n-gn), a capului (t-v) și prin indicele cefalic (eu-eu/g-op, IC) și facial (n-gn/zy-zy, IF) subiecții se situează, în medie, în intervalul $M \pm DS$.

Aceste valori ale parametrilor cefalo-faciali determină conformații care ar putea fi descrise astfel: „cap și față înalte și înguste”.

2. Dezvoltarea fizică prin caractere metrice corporale

(tabelul 2, fig. 2)

Subiecții cu retard de ambele sexe au, comparativ cu copiii normali, o dezvoltare corporală mai mică, puternic semnificativă statistic, în ceea ce privește dimensiunile longitudinale (statura, înălțimea șezândă, lungimea membrului inferior), transversale (lățimea umerilor, toracelui și a bazinului) și, de asemenea, ponderea.

Prin perimetrul toracic și diametrul antero-posterior toracic, subiecții se situează într-un interval de normalitate ($M \pm DS$).

Variabilitatea fenotipică a celor mai multe caractere corporale ilustrează, prin orientarea accentuată a curbei de variație spre categoriile foarte mici, o imagine de ansamblu a subiecților reprezentând un habitus semnificativ și dizarmonic microsomatizat.

3. Statusul nutrițional ilustrat prin indicele de masă corporală Quetelet

(fig. 3-4)

Fenotipurile individuale de corpolență ale subiecților cu retard variază descriind o curbă cu orientare netă spre categoriile cele mai mici ale subponderalității pe scara OMS., consecință a staturilor mici (între „<M-5DS” și „ $M \pm DS$ ”) și a ponderilor mici (între „<M-3DS” și „ $M \pm DS$ ”), dimensiuni compozante ale raportului. Astfel, peste 91% dintre subiecți sunt subponderali, restul (doar >8%) înscriindu-se în limitele normoponderalității, diferențele între sexe fiind nesemnificative.

Variabilitatea pe intervale percentilare (percentilele fiind calculate pentru o

populație de copii și adolescenți sănătoși) evidențiază, de asemenea, la subiecții cu retard, o frecvență mare a fenotipurilor indicelui Quetelet în intervalul „<P15” (40% la băieți, 42,42% la fete), în intervalul „P15-P85” plasându-se o pondere ușor mai mare de fenotipuri (60:51,52%). Curbele de variație percentilă conturează slab un dimorfism sexual al corpolenței, fetele înscriind și fenotipuri ușor supraponderale în intervalul „>P85” (6,06%).

Concluzii

Copiii și adolescenții cu retard mintal studiați au, comparativ cu lotul martor, o foarte slabă dezvoltare fizică atât la nivel cefalo-facial cât și la nivel somatic, situându-se puternic semnificativ prin valorile medii ale măsurătorilor sub valorile mediilor-etalon. Valorile individuale ale indicelui de masă corporală se cantonează net în categoriile mici ale subponderalității. Rezultatele descriu clar și un retard fizic, cei mai mulți subiecți caracterizându-se printr-un habitus microsomatizat și dizarmonic.

Bibliografie

1. Geormăneanu Cornelia, M. Geormăneanu, 1986, *Introducere în genetica pediatrică*, Ed. Medicală, 33-62, 210-211.
2. Glavce Cristiana, Gabriela Călin, 1988, *Modification de la typologie céphalo-faciale pendant la croissance (4-12 ans)*, Ann.Roum.Anthropol., T25, 55-66.
3. Glavce Cristiana, Gabriela Călin, 1989, *Particularités constitutionnelles de la croissance et du développement chez les enfants entre 4 et 12 ans*, Ann.Roum.Anthropol., T26, 29-40.
4. Glavce Cristiana, Gabriela Roibu, 1990, *Modificările tipologiei cefalo-faciale la adolescenți și tineri (13-17 ani)*, St.cerc.antropol., T27, 11-18.
5. Glavce Cristiana, Dana Sandu, Nicoleta Milici, Fr. Roville-Sausse, Ligia Apăvăloaie, Cristina Stan, I. Popa, 2006, *L'évolution de la corpulence chez les enfants et les adolescents dans les derniers 15 ans à Bucarest*, Biométrie Humaine et Anthropologie, T24, No. 3-4, Paris, 209-220.
6. Iosifescu M., C.Moineagu, V.Trebici, Emilian Ursianu, 1985, *Mică enciclopedie de statistică*, Ed Științifică și Enciclopedică, București, 133-174, 382-394.
7. Luca Eleonora, C.Vulpe, Monica Petrescu, Lăcrămioara Petre, 2011, *O sinteză a cercetării antropologice a copiilor și adolescenților cu deficiențe auditive și vizuale din București (2002-2009)*, vol. „Antropologie și biodiversitate”, Ed. Niculescu, 276-282.
8. Luca Eleonora, C.Vulpe, Monica Petrescu, 2011, *Aspects concernant la corpulence des écoliers bucarestois déficients d'ouïe et de vue*, vol.”Mondializarea comportamentelor alimentare la copii și adolescenți”, Ed.Academiei Române, 129-138.
9. Mănuilă L., A.Mănuilă, M.Nicoulin, 1998, *Dicționar medical*, Ed. Ceres, București, 33, 123, 227, 229, 317.
10. Opreșcu I., 1998, *The expression of physically deficient people*, Ann.Roum. Anthropol. T35, 51-56.
11. Păunescu-Podeanu A., 1981, *Baze clinice pentru practica medicală*, vol.II, Ed.Medicală, 21-71, 98-147.
12. Radu Elena, Camelia Șandru, Alexandra Macovei, 2006-2007, *Body mass variability in children aged 11-18*, Ann.Roum.Anthropol., T 43-44, 159-178.
13. Ranga V., 1990, *Tratat de anatomia omului*, vol.I, partea I, Ed.Medicală, 303-404.
14. Severin Emilia, *Genetică umană. Ereditatea caracterelor*. Elemente de curs, 1996, Ed. Scripta, București, 61-118.
15. Stupu Monalisa, 2006, *Noi date asupra modificărilor în creșterea și dezvoltarea cefalo-facială în ultimii 20 de ani la copiii din mediul urban*, vol. Natura și Omul, Ed. Bioedit, Ploiești, 197-201.
16. Walter-Roșianu Anneliese, M. Geormăneanu, 1986, *Boli ereditare în pediatrie*, Ed. Medicală, 11-16, 117-119, 161-162, 242-246.

Tabelul 1 – Valorile medii ale variabilele normate „z” - caractere cefalo-faciale

Caracter	Băieți					Fete					t
	N	min.	max.	M"z"	DS"z"	N	min.	max.	M"z"	DS"z"	
g-op	48	-3,84	1,72	-1	1,28	35	-2,9	1,92	-0,51	1,36	-1,63
eu-eu	48	-4,07	2,11	-1,53	1,37	35	-5,02	3,16	-1,75	1,82	0,59
t-v	47	-3,3	1,95	0,24	1,16	35	-2,36	2,2	0,15	1,13	0,33
zy-zy	48	-3,77	0,25	-1,57	1	34	-4,83	4,5	-1,74	1,77	0,51
n-gn	48	-2,6	3	-0,65	1,2	35	-2,59	1,33	-0,4	0,98	-1,04
IC	48	-2,43	3,47	-0,51	1,15	35	-3,49	2,96	-0,85	1,48	1,13
IVL	47	-1,12	3,86	1,14	1,12	35	-1,14	4,47	0,73	1,16	1,58
IVT	47	-3,35	4,98	1,83	1,55	35	-2,22	4,93	1,63	1,68	0,55
IF	48	-1,4	4	0,73	1,48	34	-2,39	3,64	0,92	1,23	-0,63

Tabelul 2 – Valorile medii ale variabilele normate „z” - caractere corporale

Caracter	Băieți					Fete					t
	N	min.	max.	M"z"	DS"z"	N	min.	max.	M"z"	DS"z"	
V-sol	44	-5,26	-0,35	-2,32	1	34	-4,94	1,56	-2,24	1,36	-0,31
V-șez	47	-4,6	-0,01	-2,27	1,04	35	-4,82	2,23	-2,17	1,47	-0,36
Lg.m.inf.	29	-5,2	0,82	-1,77	1,11	24	-3,58	0,78	-1,8	1,05	0,1
G	45	-3,83	-0,32	-1,84	0,75	32	-3,28	0,83	-1,83	0,86	-0,06
a-a	47	-4,92	-0,13	-2,3	1,36	35	-5,66	0,53	-2,55	1,52	0,76
ic-ic	47	-3,34	0,1	-1,74	0,88	35	-4,47	0,1	-1,99	1,15	1,04
P.tor.	47	-3,08	3,34	-0,61	1,18	33	-2,63	1,54	-0,59	1,01	-0,08
DAPTO	45	-2,38	5,33	-0,01	1,66	30	-2,2	1,6	-0,12	1,08	0,34
DTTO	45	-3,31	1,32	-1,29	0,98	30	-2,86	0,8	-1,19	0,76	-0,5

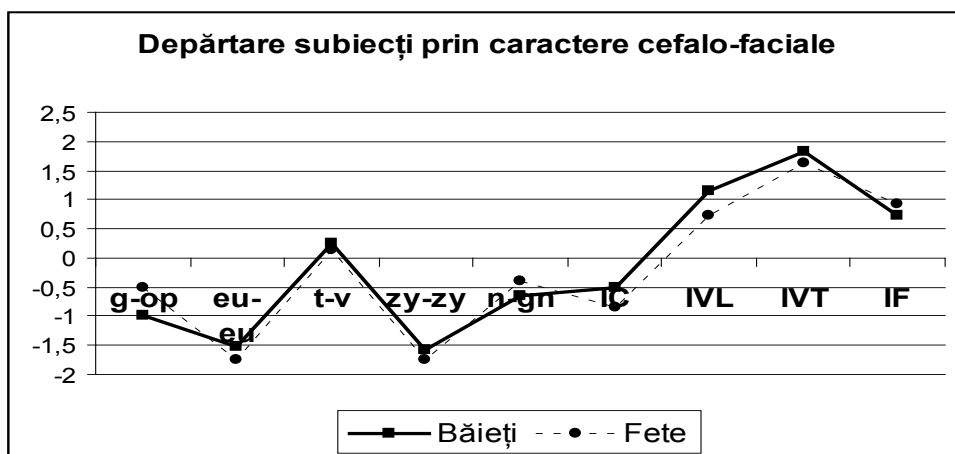

Fig. 1 - Situația subiecților față de copiii normali prin unele caractere cefalo-faciale („z”)

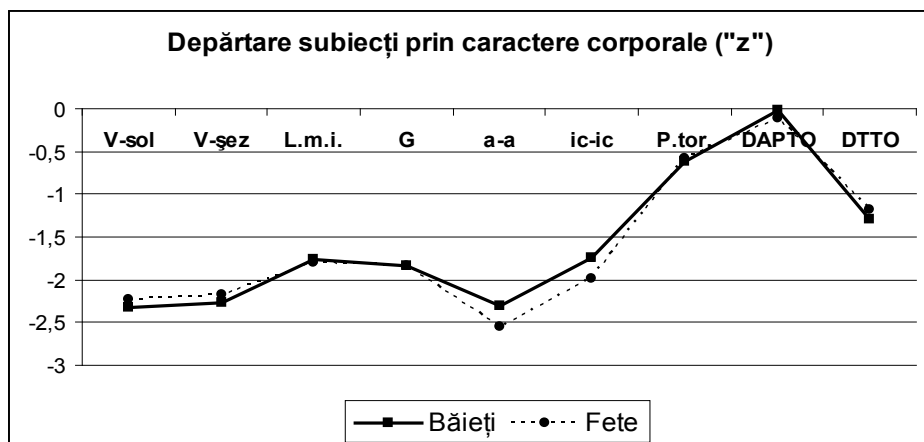

Fig. 2 - Situația subiecților față de copiii normali prin caractere corporale („z”)

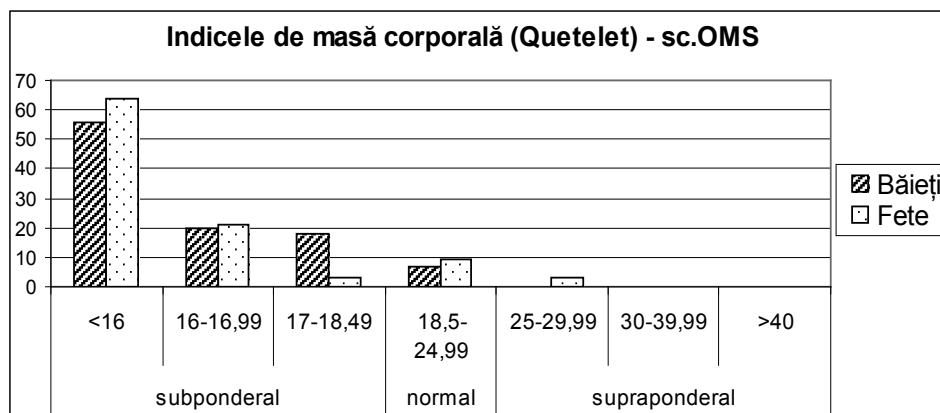

Fig. 3 - Variabilitatea indicelui de masă corporală -sc. OMS

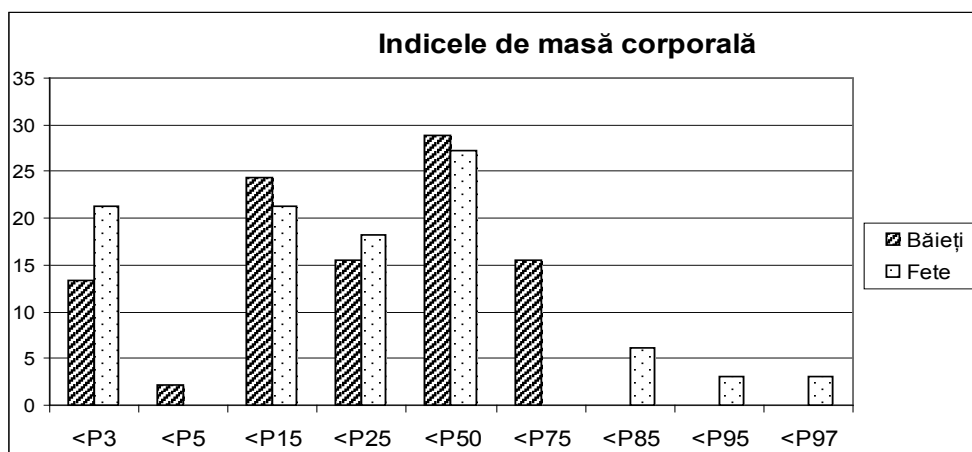

Fig. 4 - Variabilitatea indicelui de masă corporală pe intervale percentilare

VALOAREA ANTROPOLOGICĂ A PATRIMONIULUI MUZEISTIC

A. Majuru

Patrimoniul muzeistic, indiferent de povestea construită și oferită publicului, are, prin valoarea sa și mai ales prin mesajul expozițional, o mare valoare antropologică. Pentru cazul românesc al acestui subiect, cel care a deschis și definit acest drum, a fost profesorul de anatomie și creatorul școlii de antropologie de la București, prof. Francisc Iosif Rainer (1874-1944).

Despre Rainer, prof. Ion Cantacuzino spunea că este „cel mai erudit om” pe care-l cunoaște, pe când Ibrăileanu, se confesa apropiatilor că „singurul cu care mai poate discuta literatură este Rainer”. Pe când lucra la prima clinică medicală de chirurgie de la spitalul Colțea din București, undeva între anii 1897 și 1912, timp în care a făcut peste 2000 de necropsii, Rainer a descoperit că „observarea înseamnă tot: înseamnă răbdare, înseamnă pătrundere și confruntare cu fenomenele, înseamnă trăire artistică și totodată trăire metafizică, înseamnă metodă, înseamnă în sfârșit acea taină gravă și substanțială din noi, prin care esențele se contopesc, unitățile se încheagă și legea cunoașterii începe să-și dezvăluie senină și împăcată adevărurile”¹

Erudiția construită cu greu încă din anii liceului l-a ajutat pe Rainer să realizeze prima descoperire remarcabilă, și această descoperire nu a fost realizată numai ca urmare a muncii în saloanele spitalului Colțea ci mai ales, ca urmare a asocierii practicii medicale, cu lecturarea în original a operei poetice a lui Goethe. Rainer și-a dezvoltat metoda de lucru și cercetare prin dezvoltarea comparațiilor dintre domenii variate de preocupare, dovedind cât de strânsă este legătura dintre știință și cultură. Astfel, versul lui Goethe „Geprägte Form, die lebend sich entwickelt”, adică „tiparul formei, ce vie se dezvoltă” l-a ajutat să dea cea mai inovantă definiție a anatomiei umane: „anatomia este știința formei vii”². Și pentru a completa această demonstrație s-a apropiat de patrimoniul muzeistic, valorizându-l din perspectivă antropologică.

Primele însemnări detaliate le avem din anul 1899, într-o scrisoare trimisă de Rainer, Martei Trancu, viitoarea sa soție: „am fost dimineață în galeria contelui

Fig 1. Francisc Iosif Rainer la începutul anilor 1930

1 Prof. Ion Zamfirescu, în *Ateneul Român, În amintirea profesorului Fr. Rainer (1874-1944)*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1946, p.89

2 Tudor Vianu, *Francisc Rainer, savant și umanist*, Viața Românească, anul XV, septembrie 1962, p.109

Fig 2. Imagine din 1940 cu Institutul de Antropologie creat de Francisc Rainer.

Schack³, unde există 16 Böcklin⁴. N-am văzut niciodată ceva asemănător cu peisajele acestui om și am văzut aici pe cei mai mari peisagști. El întrebuințează literatura altfel ca toți ceilalți. Să vă dau exemple: un ucigaș aplecat asupra victimei sale și pe care-l pândesc furiile. Cu tot subiectul arătat tabloul nu povestește nimic, își produce numai o senzație adâncă, care-ți cuprinde tot sufletul: momentul care precede izbucnirea remușcărilor conștiinței. Altul: peisaj de toamnă prin care trece moartea călare. Nu e nici decum o ilustrație la vreo poezie sfâșietor de tristă de Lenau⁵; un om ajunge câteodată într-un peisaj de toamnă la unison cu natura înconjurătoare, își simte toată firea cuprinsă timp de câteva secunde ca de un fior, de un sentiment ce se confundă cu viziunea poetică. Acest sentiment a vrut să-l producă Böcklin în spectator și nu a reușit pe deplin. În asemenea stări nu vezi nici un

detaliu cu toate că viziunea e intensivă, căci toate detaliile se combină. (...)„Pădurea sfântă” îți produce un fior. Simți prezența divinității într’însa”⁶

În anul 1906 îl găsim la *Pergamon Museum* și în colecția de sculpturi din *Altes Museum*, din Berlin, „cu sforțările de a câștiga sentimentul corpului omenesc”⁷

Fig 3. O mica parte a colecției muzeului de anatomie patologica din Institutul de Antropologie.

Peste ani, într-o nouă plecare în Germania, vizitează la Dresda „Palatul Omului”. Rainer notează: „prima impresie e într-adevăr minunată. Lucrurile sunt prezentate conform metodelor didactice moderne. Ți s-ar părea că plimbându-te, devii savant. De fapt e ca și cum ai răsfoi o bibliotecă frumoasă; dacă nu ai întrebări care să nască un răspuns urgent, nu te alegi cu nimic durabil.” Rainer avea obiceiul să revină de mai multe ori în același muzeu dacă ședea

3 *Contele Schack*, (1815 – 1894), era un om de litere și un istoric. În 1855 s-a stabilit în München, unde era membru al Academiei și a strâns o colecție de tablouri conținând lucrări de Bonaventura Genelli, Anselm Feuerbach etc.

4 Arnold Böcklin, (827 – 1901), a fost un pictor simbolist elvețian.

5 Nikolaus Lenau, născut *Nikolaus Franz Niembsch von Strehlenau*, (1802-1850), originar din Banat, Comitatul Timiș, a fost unul dintre cei mai importanți poeți romantici austrieci. Tinerețe petrecută în Ungaria de azi, apoi studii la Viena între 1822 și 1832, trecind de la drept la filozofie și agronomie, medicina. A trait ca scriitor liber dintr-o moștenire consistentă iar între 1832-1844 și-a împartit țihna între Viena și Schwaben. Ultimii șase ani de viață i-a petrecut într-un ospiciu. Operele sale au fost publicate post mortem în 1855.

6 27 mai 1899, Rainer către Marta Trancu, Arhiva Institutului de Antropologie „Francisc J.Rainer”.

7 8 iulie 1906, Rainer către Marta Trancu, Arhiva Institutului de Antropologie „Francisc J.Rainer”.

era mai îndelungată. Iată însemnările sale la fiecare revenire la Palatul Omului: „azi dimineață am vizitat colecția preistorică și etnografică. Cea dintâi am studiat-o cu de-amănuntul timp de vreo cinci ore. Ea cuprinde colecția de silexuri paleolitice a arheologului O.Hauser,⁸ din Bâle, cel care a descoperit pe omul de la Le Moustier și pe cel de la Aurignac. Sunt peste 150 de pietre și pietricele cioplite, instrumentele primitive ale oamenilor de acum – cel puțin – 250 000 de ani. Pe acestea am de gând să le revăd în fiecare zi timp de câteva ore ca să capăt, pe cât se poate, *le coup d-oeil* necesar pentru recunoașterea acestor pietre, atunci când ele sunt lucrate în mod foarte primitiv. Numai un ochi foarte exercitat ar putea să recunoască la unele din aceste obiecte urmele mîinii de om. Mai există acolo și mulaje extrem de interesante pe care le-a executat o firmă din Bonn. Cel mai frumos e reproducerea scheletului de la Aurignac, exact în atitudinea în care a fost găsit în nisipul peșterii. Ar fi o achiziție frumoasă pentru muzeul lui Antipa. Costă 600 de franci. (...)Nu există nici o reproducere după resturile găsite la Keapina în Croația. Am citit însă, că se crede acum că la Keapina, unde s-au găsit fragmente de schelete și ale omului mai primitiv (de la Moustier), despre care se bănuiește că ar fi apărut și în Europa acum vreo 40 000 de ani, și ale omului mult mai inteligent de la Aurignac – s-ar fi întâmplat una din ciocnirile care au avut loc între cele două rase și actele de antropofagie consecutive, ale căror urme se văd pe oasele găsite.”⁹

Pe 1 octombrie îl găsim la Leipzig unde profită de puțin răgaz pentru a vizita „muzeul lor”, unde „a rămas acolo până la închidere, după masă la trei. Nu e un muzeu considerabil, însă are toate sculpturile considerabile ale lui Klinger,¹⁰ în special Beethoven, pe Casandra, pe Salomeea modernă, primele încercări de sculptură policromă în Germania. De acolo m-am dus să văd biserica Sf.Thoma, foarte interesantă. Johann S.Bach a fost organist acolo.”¹¹

Și asta a făcut în toate călătoriile sale ulterioare de la Viena, Zürich, München, Londra, Bristol, Stockholm, Atena, Istanbul. Cum aplica această sinteză de observații, trecută prin filtrul analizei anatomice, în timpul cursului universitar? Unul dintre exemple îl avem oferit de la studenții săi. Rainer le explica: „iată aici, este o buză... o tăietură abia văzută, o cută foarte subțire... nu a descris-o nimeni până acum! N-a văzut-o nici un anatomist. Și iată – continua el arătând aceeași cută, într-o reproducere fotografică a unui cap de statuie grecească – artistul grec, acum două mii de ani, o văzuse!”¹²

Una dintre fostele studente ale prof.Rainer de la Academia de arte Frumoase, unde profesorul avea un curs de anatomie artistică, își amintește, printre altele: „când împrejurarile ne împiedicau să venim la facultate, unde se țineau de obicei

8 Este vorba de Otto Hauser, (1874-1932)

9 18 septembrie 1911, Dresda, Rainer către Marta Trancu, Arhiva Institutului de Antropologie „Francisc J.Rainer”.

10 Max Klinger, (1857 – 1920), pictor, sculptor, gravor german simbolist.

11 Duminică, 1 octombrie 1911, Leipzig, Rainer către Marta Trancu, Arhiva Institutului de Antropologie „Francisc J.Rainer”.

12 Mircea Vulcănescu, *Metoda*, în volumul „În amintirea profesorului Fr.Rainer(1874-1944)”, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, București, 1946, p.52. Pentru detalieri vezi *O notă realistă în arta plastică a templului Afeei de la Egina*, în volumul „Fr.J.Rainer, Journale”, sub îngrijirea lui Ghe.Brătescu și Mihai Neagu Basarab, Editura Eminescu, București, 1979, pp. 311-314.

Fig 5. Rainer prezentând colecția institutului de Antropologie, familiei regale. În imagine Regina Mamă Elena și Regele Mihai.I (foto.1940)

cursurile, venea Profesorul la Școala de Arte Frumoase. Îi plăcea să ție cursuri, nu în sala de curs; ci în atelierul de desen străjuit de mulaje după statuiete antice. Profesorul se simțea atras de frumusețea și măreția lor. Arăta deosebită predilecție pentru minunatul mulaj al Venerei de Milo. Ne atrăgea atenția asupra asimetriei feței, care dacă ar fi fost perfect simetrică nu ar fi avut farmecul, pe care îl are. Statuia gladiatorului alergând, supranumit «Borgheze» îi dădea prilejul de a ne spune cum se înfățișează regiunea genunchiului în extensie și în flexiune. Se revenea la atitudinea șoldie, atunci când se ivea prilejul în fața statuiilor lui Polyclct. Noi care aveam mereu în ochi mulajele, nu reușisem să vedem toate amănuntele lor și rămâneam uimiți

de spiritul de observație și interpretare, cu care ne cucerea Profesorul nostru. Odată, în fața mulajului statuii lui Mercur ne-a pus întrebarea: «După ce observați că zeul zboară și că nu merge?» Noi dădeam fel de fel de explicații, fără să o nimerim pe cea adevărată. Profesorul ne-a arătat o rozetă, care era așezată sub bolta piciorului, ca ornament al sandalei și care nu-l jena, deoarece el nu avea nevoie să umble. Altădată în fața unei reproduceri din arta arhaică ne atrăgea atenția, că ochiul are forma unei butoniere și deci nu s-ar putea închide(nu erau figurate pleoapele).¹³

Rainer credea că „omul evoluează cu atât mai mult, cu cât citește mai mult. Greșeala concepției acesteia a remarcat-o mai târziu, abia atunci când a simțit că obiectele din afară nu-i vorbesc prin denumirea lor seacă, ci prin realitatea lor percepută de simțurile noastre. Educația acestor simțuri, a suprafeței noastre de contact cu lumea din afară, o recomanda călduros tuturor începătorilor, pentru ca aceștia numai pe această cale să capete încredere în noțiunile câștigate”.¹⁴

Rainer afirma apoi că „un student își încorporează organic un fapt de observație dacă îl trece prin cât mai multe simțuri. Când studentul vrea să schițeze pe hârtie e un proces cerebral mult mai complex decât faptul de observație. Când vrea să-l modeleze dintr-un material plastic, procesul e și mai complicat decât acela al unei simple scheme”.¹⁵

În consecință, puterea de a filtra, de a trece un fenomen prin studiul comparațiilor, se face cu foarte multă răbdare și atenție, deoarece „aici lucrurile se petrec ca și în muzică. Numai după ce ai auzit mult, știi să ascuți!”¹⁶ Cu alte cuvinte, „există o sinteză a cunoașterii, care prin artă și știință, poate arunca o punte între om și dumnezeire”.¹⁷

13 Aurora Popovici-Pavelescu, *Cursul de Anatomie Artistică*, în volumul „În amintirea profesorului Fr.Rainer(1874-1944)”, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, București, 1946, p.38
14 Th.Riga, ibidem, p. 73

15 Arhiva Fr.Rainer, Academia Română, manuscris, X.varia 4, Manuscris, fila 27.

16 Mircea vulcănescu în volumul „În amintirea profesorului Fr.Rainer(1874-1944)”, op.cit., p.51

17 Arhiva Fr.Rainer, manuscris, Academia Română, VIII varia 17.

Este cunoscut faptul că Francisc Josif Rainer s-a folosit în metoda predării anatomiei și antropologiei de studiul comparativ al portretisticii și reprezentării plastice (sculptură) argumentând, pornind de aici, elementele de evoluție morfologică, somatologică, de etologie pentru ultimii 500 sau o mie de ani. În călătoriile sale la Viena a dat în acest sens o mare importanță patrimoniului muzeistic de la Kunsthistorisches Museum. De aceea, am încercat să aplic aceeași metodă de cercetare antropologică în timp de o lună (septembrie 2010), pornind cu cercetarea realizată la Kunsthistorisches Museum. Am vizitat Kunsthistorisches Museum pe secțiuni, timp de mai multe zile în cursul lunii septembrie, în medie o vizită la trei zile, beneficiind de un card ICOM, care mi-a asigurat gratuitatea intrării, aici, dar și în majoritatea muzeelor din Viena.¹⁸

Fig 6. 34_6. Muzeul arheologic din Florența într-o imagine din anii 1930.

Pentru completarea notițelor de profil antropologic am vizitat cea mai mare parte a sistemului muzeistic din Viena încercând să aplic metoda de cercetare antropologică preferată de Francisc Iosif Rainer, și anume să prinzi și să descrii detaliile de viață trăită aflate în spatele subiectului, în elementele de peisaj îndepărtat al tabloului, în gesturile și mimica abia subliniată într-un portret din vechime. Acestea sunt semnificative pentru descrierea comportamentului cultural.

Studiind colecțiile de artă ale muzeului, cu precădere zona portretistică și scenele de viață cotidiană mi-am notat în jurnalul de specialitate detalii de antropologie culturală. De pildă, în cazul portretisticii din secolul al XVI-lea, când pictorul atesta și vârsta personajului portretizat am sesizat dincolo de trăsăturile moderne ale fizionomiei, tunsorii scurte la nivelul tâmplei și bretonul deasupra sprâncenelor, o igienizare a chipului cel mai adesea prin lipsa bărbii și întreținerea curentă prin bărbierire. De la țărani la Peter Brueghel și Hans Holbein la personajele de clasă mijlocie sau nobiliară de la Cranach și Dürer, bărbieritul zilnic era o practică răspândită. Dar fizionomia multora arată o diferență de cca 10 ani. Chipul unui bărbat din secolul al XVI-lea de 28 de ani este asemănător cu al unui bărbat de azi dar arată cu zece ani mai vârstnic. Dincolo de faptul că media de viață era cu mult mai scăzută față de aceea de azi, lipsa grijilor materiale nu anulează diferența de fizionomie determinată de o preocupare constantă față de un tip de nesiguranță care punea presiune din afara cetății.

¹⁸Am inclus în cercetarea mea patrimoniul cultural și antropologic al următoarelor muzee: Kunsthistorisches Museum, Naturhistorisches Museum, Historisches Museum Wien, Albertina Museum, Upper Belvedere și Lower Belvedere, Liechtenstein Museum, Ephesosmuseum, Collection of Arms and Armor, Collection of Ancient Musical Instruments, Imperial Apartments, Sisi Museum și Silver Collection, The Imperial Collections of the Habsburgs, Museum für Volkerkunde - Palatul Hofburg, Österreichisches Theater Museum, MAK (Academia de Artă Aplicată), Akademie of Fine Arts Vienna, Papyrus Museum de la Österreichische Nationalbibliothek, Altösterreich. Menschen, Länder und Völker in der Habsburgermonarchie de la Österreichische Nationalbibliothek, Museum für Volkskunde - Austrian Museum of Folk Life and Folk Art, Globe Museum de la Österreichische Nationalbibliothek, Pathologisches Museum im Narrenturm, Künstlerhaus, Hausdermusik, Architekturzentrum Wien, Textile Museum, Wirtschaftsmuseum, Leopold Museum, Museum der Wünsche, Sigmund Freud Museum și Kunsthalle.

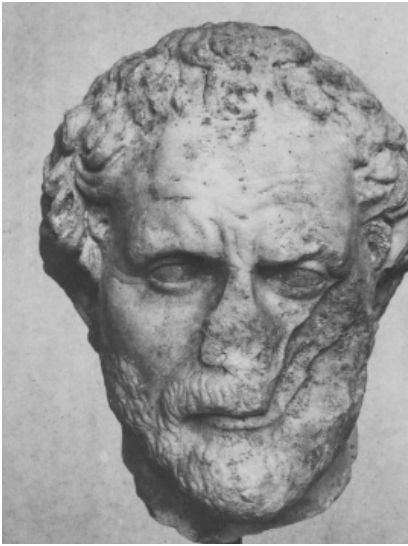

Fig 7. Muzeul Național din Atena - bustul lui Demostene

Jacob Fugger poreclit „Bogatul” și soția sa Sybilla Artz au probleme. El are obrajii palizi, lăsați, privește în gol și crispat se sprijină de soția sa, care la rândul ei privește ferm în jos, cu gura strânsă, și cu o serioasă preocupare în ceea ce privește situația lor. Apoi, un tată și cei doi fii ai săi din sudul Germaniei, Philippus Solus portretizat la 1515 de Hans Dorig, ne arată o realitate diferită față de nordul amintit, un tată care nu-și privește fiii adolescenți, aflați cu un pas în spatele lui; are chipul încrunțat și nu este dispus la dialog, este nemulțumit.

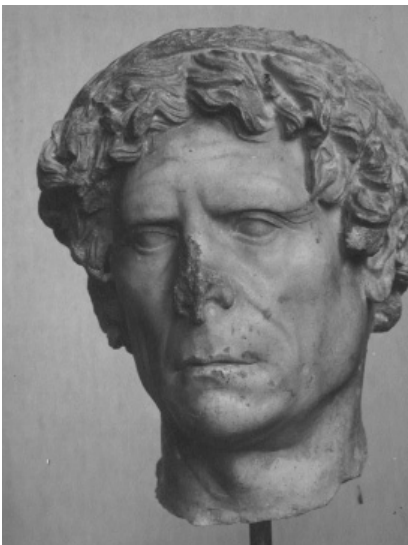

Fig 8. Muzeul Național din Atena - portretul unui bărbat roman necunoscut.

Cetatea asediată este de asemenea asociată cu viața cetățeanului supus încercărilor de supraviețuire. Acest disconfort psihologic real, dispăre în zona Țărilor de Jos în secolul al XVI-lea iar în zona Europei centrale după asediul Vienei din 1683. De atunci abia, sentimentul de cetate asediată și viață dusă sub presiune continuă, se mută mult mai la est, în zona Balcanilor. Cu cât urcăm mai spre nord, pe o linie mediană între Țările de Jos și zona vechii uniuni hanseatice din zona Mării Baltice, portretele zâmbesc încă din perioada lui Cranach, adică secolul al XVI-lea început. Nu pentru că o duceau bine social ci datorită toleranței prezente în relația dintre părinți și copii dar și în comunitate. Prințesele din Saxonia anului 1535, pictate de Lucas Cranach chiar chicotesc duplicitar. În acest timp, mult mai la sud, în Augsburg, bancherul

Revenind la zona nordului, flamando-hanseatică, am observat diferențe notabile în ceea ce privește viața rurală. Mesele aveau la mijloc bucata de carne din care fiecare își tăia cât dorea, iar piine era din belșug. De asemenea și brânzeturile. La serbările câmpenești din Europa meridională, țăranii din Italia sunt numai în prezența băuturii, a vinului, mâncarea lipsește dar și comunitatea. În nord participă întreaga comunitate, de la Peter Brueghel cel Bătrân la Peter Aersten, undeva între 1450 și 1550, vedem începutul confortului cotidian. Oamenii obișnuiți au pe masă tăblii mici din lemn pe care taie carnea să nu murdărească fața de masă. Au două tipuri de piine: o piine mare care domină masa, din făină de seară și turte mai mici din făină albă. Paharele din

sticlă pentru vin sunt însoțite de altele mai mici pentru băuturi tari. Undeva la distanță se prepară și supa. Vasele murdare sunt puse într-un butoi de lemn pentru a fi spălate. Negustorii rurali, țărani care ajungeau în cetate, aveau o ofertă variată de alimente spre vânzare precum legume (varză albă și roșie, morcovi, păstârnac, mazăre) apoi lapte, brânză, cireșe negre și roșii, fructe de pădure dar și păsări de casă și vânat. La 1650 țărani flamanzii fumau pipă.

În secolul al XVII-lea la început, în zona flamandă, existau sărbători unde aristocrații, nobilimea de robă și țărani petreceau împreună la serbări câmpenești.

Apoi avem detalii aproape moderne: la 1660 o bătrână dintr-un oraș flamand apare îngrijind o floare într-un ghivechi la o fereastră a unui etaj superior iar la 1665, în atelierul de pictură al lui Jan Vermeer apare și harta detaliată a noului regat al Țărilor de Jos întinsă pe perete. Era vremea când asemenea hărți nu se găseau pe toate drumurile și nu erau ieftine.

La 1740 o țărăncă curăța familiar scoici pentru a le pregăti pentru masă; la 1501, un comerciant bogat din Nüremberg, a creat o fundație de binefacere pentru meșteșugarii care nu mai puteau lucra.

La 1568, Peter Brueghel cel Bătrân a pictat o petrecere rurală, unde petrec laolaltă femei și bărbați, și la aceeași masă apar și nobili cu spadă. Mâncarea este servită în farfurii de lut, pe masă apar două feluri de mâncare iar țărani sunt în majoritate bărbieriți.

Un copil în preajmă poartă o șapcă împodobită cu o pană de păun. Un alt copil pictat în 1560 de Moerten von Cleve este așezat la olița din lemn de tatăl său iar într-un alt tablou pictat de Peter Brueghel cel Bătrân, numit «Dans țărănesc», realizat la 1568, vedem chipuri muncite însă bărbații bărbieriți, sunt cu toții încălțați, iar undeva într-un colț o mamă își învață fetița să danseze.

Socializarea dintre adulți și copii este de referință și foarte prezentă. Suntem la 1568. În tabloul realizat între 1525 și 1569 de același Peter Brueghel cel Bătrân, reprezentând jocuri de copii observăm că la aceste jocuri participă mulți adulți. La aceste jocuri ale oamenilor obișnuiți, varietatea jucăriilor este totuși prezentă, de la căluțul de lemn și plimbarea cercului, la picioroange, măști și uneori costumații. Nimeni nu este desculț iar îmbrăcămintea cunoaște variații.

La carnavalul din lumea oamenilor obișnuiți, pictat la 1559 se oferă drept mâncare, pâine și pește din belșug, apar și infirmi. Este o serbare a orașului, se petrece în cetate iar acest lucru înseamnă timp excedentar, posibilități financiare și confort cotidian, toleranță, pentru a pune în practică fanteziile, confort psihic pentru un

Fig 9. Fr.Rainer citind din Platon la Parthenon. Imagine din anul 1936.

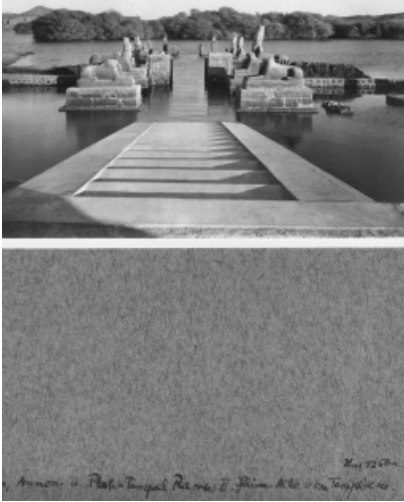

Fig 10. Imagine cu Templul ridicat de Ramses al II-lea zeului Amon.
Fotografie din anii 1920.

în legătură cu orașul, ca extensie a acestuia încă din secolul al XVIII-lea final, ceramica având elemente ornamentale urbane cu precădere, lemnul puternic colorat iar modelele umane reprezentate în variate situații sunt mai apropiate orașului prin vestimentație; țărănul Europei Centrale a fost mereu în negociere cu orașul, în dialog continuu cu lumea urbană și vocabularul a primit influența lumii urbane. Toate aceste detalii, aceste decupaje culturale, mi-au devenit metodă de cercetare antropologică deoarece, în cercetările sale, Rainer a urmărit „certitudinea și definitivul. Nimic să nu se poată adăuga și nici să fie clintită o porțiune din construcția sa”¹⁹

Precum doctorii Mina și Nicolae Minovici, care au organizat muzeul de anatomie patologică de la morgă, prof.Fr.Rainer a reușit, după mai bine de patru decenii de muncă științifică susținută, să organizeze, pe baze științifice, o colecție de antropologie, punând în practică propria-i metodă de cercetare a patrimoniului muzeistic, dezvoltată în urma călătoriilor sale.

Fig 11. Muzeul de Artă Națională a Austriei foarte vizitat de Fr.Rainer în anii 1920.

astfel de eveniment, cetatea asediată din sud nu îl cunoaște încă. Deși se afla în război de zece ani cu Spania, soldatul flamand pictat la 1658 de Barent Fabritius este bărbierit proaspăt și îngrijit îmbrăcat, are tihna detaliului vestimentar.

Harta confortului cucerește Europa centrală după 1683. Orașul nu mai este amenințat iar presiunea scade pe măsură ce frontierele sunt împinse departe spre răsărit. Ce a însemnat asta se vede foarte bine la Muzeul Etnografic al Austriei. Casele țărănești au camere spațioase și luminoase, obligatoriu în număr de două în afară de bucătăria foarte mare și dependințe, obligatoriu holuri de acces în toate încăperile. Dar fiecare spațiu este calculat pentru utilitate și confort; sobele din ceramică colorată, mobilierul din lemn. Pare o cultură populară

Muzeul Institutului de Antropologie, deschis în anul 1940, deține o colecție de până la 6300 de cranii măsurate și etichetate de Fr.Rainer, una dintre cele mai mari și prețioase din Europa. Apoi se află prețioasă și ea, colecție de patologie osoasă și impresionanta colecție personală de embriologie comparată. La aceasta se adaugă un fond științific de cercetare antropologică formată din 1002 fișe antropologice, 2370 reacții isohemoglutinare și 492 de fotografii

¹⁹ Z.Iagnov, Profesorul Fr.Rainer, Revista Științelor Medicale, vol.XXXIII, Tipografia Universul, București, 1945, p.668

antropologice, toate acestea obținute în urma campaniilor de cercetare realizate alături de Dimitrie Gusti în trei sate românești izolate: Nereju Mare(1927), Fundul Moldovei(1928) și Drăguș(1932).²⁰

Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Valorificarea identităților culturale în procesele globale”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758

²⁰ Dimitrie Gusti în volumul În amintirea Profesorului Rainer (1874-1944), Monitorul Oficial și Imprimeriile statului, Imprimeria Națională, București, 1946, p. 45.

INDETERMANENȚA OPTZECISTĂ

Prof.univ.dr.Gheorghe Manolache

ABSTRACT

In spite of some fundamental contradictions (which can be identified in our whole literature from the '80s, transposed in some "schismatical" solutions), "the *Junimea* textualism" and "the Romanian postmodernism" have the supervising status of *artistic indeterminance* (HASSAN 1986: 185-186). *The setting in the mirror-labyrinth of some typological negotiations of postmodernism proves that (from the hystorical point of view) there cannot be phenomenologically ignored the fact that there is a reactive model - of alexandrinism - which, beyond the obvious differences between the eras, draws than near by some "stylistical correspondences."* Draws than near but does not dominate them as AL. Mușina thinks!

În ciuda unor contradicții esențiale (care se recunosc, de altfel, în întreaga noastră literatură din anii '80, transpuse în anumite soluții, „schismatice”), „textualismul optzecist” și „postmodernismul românesc” se regăsesc în statutul de supraveghere al *indetermanenței artistice* (HASSAN 1986: 185-186). Tipologic, Mircea CĂRTĂRESCU (1999) angaja „starea de spirit postmodernă” într-o relație polar opozitorie.

Fără a se anihila sau compromite reciproc, termenii polari coabitează în ceea ce James GLEICK numea (în HAOSUL - CONSTITUIREA UNEI NOI ȘTIINȚE 1987), „dezordine ordonată”, într-o „nouă estetică”, „plastică”, „minimal geometrică” (MANDELBROT 1983: 2; 23).

Astfel *aticismul* (de care se atașează la începutul anilor '70 textualismul), cu pletora sa de realism, rigoare, proprietate, concizie etc., intră într-o relație de opoziție cu *asianismul* (în raza căruia s-ar situa postmodernismul anilor '80) recunoscut în preferința pentru fabulație, ficțiune, ornament, elocvență ș.a.m.d.

De asemenea, *mainstream-ul*, ca efigie a „modernității clasice”, se distinge de „literatura populară”, postmodernă, recunoscută atât în preferința pentru „romantismul tipologic” („carnavalesc”, „jos”, „popular” etc.), dar și în refuzul efuziunii și naivității romantice.

Tot la nivel tipologic, postmodernismul dominant într-un roman ca SALA DE AȘTEPTARE se „lasă” comparat cu barocul, prin opulența formelor, a aspectului zgrunțuros și neșlefuit, a inconsecvențelor de compoziție, a extravaganțelor și a limbajelor neepurate (CIORĂNESCU 1980: 6-10), dar se și desprinde simultan de acesta prin „absența sentimentului metafizic al timpului devorator”, transpus de baroc în imaginea alianței lui cu „grădina părăsită” și ruinele (82-84).

Nota comună a unor legitimări manieriste transpuse în duplicitate, fractură, ambivalență (HOCKE 1998) etc. reabsorbite în postmodernism și secondate de refuzul elitismului prețios, asumarea gustului pentru mezalianță și kitsch, deschiderea spre ambiental, spre o „democrație estetică”, fac din postmodernismul anilor '80 un

curent literar distinct, o realitate culturală inconfundabilă, așa cum o va demonstra romanul FEMEIA ÎN ROȘU. Și în textele unor Ștefan AGOPIAN, Florin ȘLAPAC etc., lipsiți de rezistență, omul și peisajul se complică în „bizarerii încâlcite”, în labirinturi „dezobiectualizate”.

În termenii lui HOCKE, *magicianul* face parte dintre personajele principale ale acestor „texte- monstru”. Lor le mai putem anexa reciclarea „bizareriei încâlcite”, a straniului, *meravigliei zaharisite*, a grotescului prețios, alchimiei înecate în snobism – cu toate experimentate copios în texte de factura CRITICONULUI (apărut în 1975, la Editura Minerva, colecția BT, în traducerea lui Sorin MĂRCULESCU).

Propunând ca atitudine centrală a manierismului „orientarea față de realitate”, Gustav René HOCKE apreciază că el nu poate fi net opus tendinței de conjugare cu realul, care, după cum confirmă și Nicolae BALOTĂ (1998), [în prefața la MANIERISMUL ÎN LITERATURĂ (1998)], de la „Aristotel până la studiul lui Auerbach acesta vizează idealul mimetic”:

„Unei estetici centrate pe mimesis, manierismul îi opune o estetică reglementată în primul rând pe phantasia” (6).

Ceea ce caracterizează gongorismul, marinismul, euphaismul, manierismul german, „prețiozitatea franceză”, de altfel „literatura și artele din Europa ultimelor decenii” (HOCKE) nu se rezumă la o caracteristică a ceea ce îndeobște numim formalism, „expresie căutată”, „violarea limbii”, ci, înainte de toate, la faptul că aceste „manierisme” nu recunosc corectivul realului. Dimpotrivă, abhoră naturalul și prețuiesc artificul, înlocuiesc realul prin phantastikon (6).

O atare estetică manieristă își are sursele (ca și „postmodernismul neoclasicist” propus de MUȘINA 1999: 439) într-unul din modurile stilistice ale Antichității, în asianismul quintilian, cel din INSTITUTIONE ORATORIA, opus aticismului ciceronian roman.

Nicolae BALOTĂ vorbește chiar de o *demonie estetică* prin care sinele este proiectat în afară. „Sinele se vede expulzat într-o lume exterioară și se descoperă, cu oroare sau delicii (tipice ambivalenței conștiinței expulzate), jucându-și, oarecum sieși, un spectacol. Demonizarea conștiinței o preschimbă pe aceasta într-o *conștiință servilă*. Expulzată din sine, ea se proiectează pentru sine, savurând o independență fictivă în spectacol. *Ea se urmărește pe sine în afară, se descoperă, se vede, este obsedată de viața în oglindă* (1998: 7).

„Amoralitatea estetică”, de care au fost acuzate atât manierismul, cât și postmodernismul, implică, de regulă, „o suspendare a judecării etice prin indiferență”, iar descompunerea etică presupune, în viziunea lui Nicolae BALOTĂ, o *indiferentizare* a socialului. Amoralul năzuiește dizolvarea comunității. Estetismului, în aspectele sale „antinaturale”, „artificiale”, golite de „imediat”, îi corespunde *subversiunea amorală, manierismul ca și postmodernismul fiind asociate cu fazele agonice, crepusculare, epuizate ale unor „epoci istorice”*.

Umberto ECO (1983) se întreba dacă postmodernismul nu este numele modern al manierismului socotit categorie metahistorică (102), Cărțile lui Gheorghe CRĂCIUN sunt în acest sens admirabile încercări de „induceri în eroare”, de mare

tensiune trucată. Sau, uneori, mimând o surprinzătoare „lipsă de vlagă”, ele par a renunța la nararea epică, primordial simplă, necomplicată, dreaptă și cinstită – cum ar spune același HOCKE. Aceasta de dragul unui exces de problematică spirituală și literară (1998: 250). Contactul labil cu materialul nemijlocit al lumii naște ispita „laboratorului textual”, destinat experimentărilor în domeniul naraticii, al descrierii și reprezentării, eschivându-se de la confruntarea cu orice „loc comun”. Dar și de la orice spontaneitate!

De aici și sentimentul că autorul *compunerii cu paralele inegale* nu se mai simte în stare să înfrunte adevărul brutal și, ca atare, se refugiază duplicitar într-o „*para-epică bizară*”, în mașinării manieriste, de mare virtuozitate epică, în acrobații narative, „phantasii geometrizzante”.

Manierismul și postmodernismul, de altfel, apar pe limenul dintre agonia și aurora formelor, a stilurilor, a epocilor. O poziție descrisă de HOCKE printr-un continuu dezechilibru, printr-o pendulare continuă a formelor între haos și ordine – cum ar spune James GLEICK și Eliot PORTER (1990) sau Benoit MANDELROT (1975).

Tensiune interioară, accidente, conflicte, fracturi, contradicții – discordia concors – toate concură la instaurarea unei dinamici instabile reperate și în proza românească a anilor '80.

Ca și în cazul barocului, un mit al iregularului domină și regizează atât arta manieristă, cât și pe cea postmodernă.

Acest tip de „endoestezie” constă, după HOCKE și GLEICK, PORTER, într-o dublă „tendință simultană: spre ordine și spre haos, spre o tentativă paradoxală de dezordine ordonată în care haosul extrem se întâlnește într-o ordine extremă; sacerdotalul în histrionic”. Mai mult, dacă „cerebralismul baroc” antrenează efecte vizibile, în funcție de „capacitatea cititorului”, postmodernismul încearcă în anumite cazuri să probeze limitele „sensibilității baroce”, prin care cititorul poate merge mai departe decât creatorul.

Să mai notăm că, în accepția lui Al. CIORĂNESCU, „opera de artă barocă este o invitație la imaginație”, un impuls al fanteziei asociative (1980:425) și, ca atare, este evident că noua fertilitate postmodernă a acestui impuls depinde de „expansiunea gamei asociative”, prin intermediul căreia este interpretată. Proiectată în golul abstracției, reactivarea operei baroce va căpăta în contact cu „omul postmodern” nuanțe și intenții care derivă din „instrumentele cele mai noi” ale sensibilității sale (CIORĂNESCU 1980). Este vorba despre un joc subtil al încrucișărilor de efecte, hibridi care produc perspective infinite, descrise de Al. CIORĂNESCU prin intermediul palatelor de oglinzi din Orient, ale căror pereți multiplică la infinit dimensiunile reale.

Astfel, arta barocă și cea postmodernă nu fac decât să răspundă misiunii lor de transparentizare, aceea de a permite privirii să pătrundă dincolo de învelișul materiei.

Acest *dincolo* este așezat la distanțe care pot varia nu numai în funcție de „elocvența oglinzii” dar și în funcție de „acuitatea privirii” (426). Fiind, prin definiție, o permanentă oscilație între extreme, barocul și postmodernul își găsesc expresia în sublim sau, dacă nu, în burlesc. Al. CIORĂNESCU (1980) era convins că în literatura

barocă păcatul cel mai curent este excesul, care sfârșește prin a ucide ceea ce trebuia să creeze. Un text baroc-postmodern, de tipul FEMEIA ÎN ROȘU, spre exemplu, demonstrează că un prim rezultat al acestor perspective este prolixitatea-efect al dorinței de epuizare a posibilităților expresiei și de plăcere de a-și prelungi exercițiul, care ajunge „să stoarcă literalmente ideea”, lăsând-o secătuită și inertă. Pradă erorilor de care fugea barocul, postmodernul suprasolicită detaliul, *variațiunea pe o temă dată*, căutând multiplicarea la infinit a acelorași efecte.

Subminarea (prin parodie) de către „ornamentica grotescă” a unei ordini plastice convenționale conduce la o ordine parodică, la o „geometrizare fracturală”, de tipul celei propuse de MANDELBROT(1989: 9). Labirintul - ca soluție a acestor angajări în deconstruirea structurilor date și a reconstruirii altora (care să unească extremele), reprezentând, simultan, ordinea și haosul, se regăsește în mania geometrismului manierist, dar și postmodern (BRÂNZEU 2003) al laboratoarelor unui „maximalism lingvistico-epistemologic”. Descompunerea, dezagregarea ordinii se folosește de labirintic spre a evada într-o irealitate acceptată prin recursul la reactivarea „labirintului optic” visat de Leonardo DA VINCI (HOCKE 1998: 205-257). „Reflectarea infinită” este precursora labirintului abstract al totalei irealități. E o posibilă *meraviglia* a ingeniozității revendicate de suprarealism prin André BRETON. „Daidalicul”, intelectualul vor domina dionysiacul prin *ars combinatoria*.

Derivată din condiția specială a „omului problematic”, perspectiva estetică, dimensiunea speologic-abisală a universului manierist și postmodernist trimit către un anume tip uman, de care se atașase M.CĂRTĂRESCU în REM, și la care se mai pot adăuga saturnismul, manierismul gesturilor, al expresiei, apetența oribilului, erotica etc. Un tip uman amenințat mereu de propriile forțe interioare care l-au constituit. Iar dacă echilibrul își negociază permanent poziția, discordia concurs rămâne supusă forțelor centrifuge care o alcătuiesc. E simptomatică, în acest sens, obsesia apocalipsei, a haoticului, a mării descompuneri a formelor, dominantă într-un roman ca FEMEIA ÎN ROȘU(1990).

O lume a „incestului și a perversității narrative” aflată într-o relație de recesivitate cu cealaltă lume, ingenuă, un univers al „încrâncenării în veșnic însinguraticul eu”, opuse armoniei dintre „creaturi” (HOCKE 1998). Puține lucruri împiedică pe cei „săraci cu duhul” – și toți suntem astfel în varianta lui HOCKE – să cadă victime unor asemenea labirinturi ale neantului, reduse la simplă ingeniozitate, autentice „uzine de vise” ale tehnicii narrative. Primejdiile care pândesc acest tip de artă a manierei sunt, pe de o parte, „tocmai această reducere a formelor la inform, a expresiei la neantul ei, și, pe de altă parte, închistarea formelor într-un formalism abstract, într-o manieră artificioasă”. Ca modalități de a opera, manierismul și postmodernismul rămân în permanență ispitite de epigonismul anarhic sau de cel formalist (11), cu mențiunea că postmodernismul evită falsa inocență, tocmai pentru că „trăiește” într-o epocă de inocență pierdută.

Opoziția clasicism/manierism descrisă de HOCKE ar putea fi extinsă și la nivelul limenului dintre modernism-postmodernism, ambele modele putând fi interpretate ca o tensiune între extreme, ca o constantă a spiritului creator bipolar.

De raportul ordine-dezordine analizat de GLEICK și PORTER (1990) ar ține și relația dintre gravitatea „modernismului clasic” și versatilitatea ludicului-gratuit postmodern.

Afirmații de tipul: „*Clasicismul e serios chiar și atunci când se joacă. Manierismul este jucăuș chiar și în momentele de extremă gravitate*” (BALOTĂ 1998: 11) așezate față în față cu: „*Modernismul e(ra) fundamental serios, aticist, se juca rar, nu iubea înscenările /.../, nu iubea dialogul, ci numai monologul, confesia*”. „*Postmodernismul e oligarhic și tolerant, /.../ n-are cultul purității sângelui poetic ca modernismul. /.../ Coboară în stradă, merge la manifestație. Este fătîș, nu secret, este agresiv, persuasiv, primitiv, nu retractil, muzical, esoteric, enigmatic. E în același timp ironic, histrionic, lucid asianic*” (MANOLESCU 1986: 106-107) ajută la stabilirea pulsului unor distincții formale între arhetipuri: clasic/modern; manierist/postmodern sau clasic/manierist; modern/postmodern, care operau în cultura română a anilor ,80.

Cercul, ca formă încheiată, „mulțumită de sine”, „pe deplin realizată” (din viziunea lui HOCKE), se deschide către elipsă; se curbează cum ar spune POINCARE.

Așezarea în labirintul-oglină a unor atari „negocieri tipologice” ale postmodernismului demonstrează că(din perspectivă istorică) fenomenologic nu se poate ignora faptul că există un model reactiv, alexandrin, care, dincolo de evidentele deosebiri între epoci, le și aproprie prin unele „corespondențe stilistice”.

Le aproprie, dar nu le domină – cum crede Al. Mușina! Învelișul formal, extrem de elastic al unor romane postmoderne cum ar fi CASTELUL ROMANULUI de Andrei BREZIANU, VARA BAROC, SOLSTIȚIU TULBURAT de Paul GEORGESCU (pentru a nu ne referi decât la extrateritorialii grupării optzeciste), va fi abordat cu succes nu numai de către asemenea *aticişti*, alături de care îl putem adăuga și pe Gheorghe CRĂCIUN, ci și de către *vitalişti* ca NEDELCIU, HORASANGIAN, TEODORESCU etc. Aceștia din urmă preferând romanul tensionat, polițist prin natura sa enigmatică, predispus „preschimbărilor de identitate”, artificialității și irealității.

A încerca însă să anexezi „tot ce se poate și dincolo de ceea ce se poate” categoriei alese, pentru a-i opune tot ceea ce rămâne, apelând la dialectica simplistă a „contradicțiilor ireductibile” presupune o lezare simultană a „specificității istorice a fenomenelor” și a „esențialității lor structurale” – avertiza, pe bună dreptate, și Nicolae BALOTĂ (1998: 12).

Așa că vom admite ca barocă orice scriere (inclusiv postmodernă!) care ar indica procedeul dihotomic al unității în cadrul dualității, al contrastului, conflictului și dramei (CIORĂNESCU 1980). După cum vom accepta ca postmodernă orice textură (inclusiv barocă,manieristă etc.!) marcată de cerebralitatea „adunării și rearanjării” fragmentelor -puzzle, risipite o dată cu momentul istoric care semnaleză trecerea interesului dinspre exterior înspre interior. Pe acest drum, barocul și postmodernul se întâlnesc spre a confirma o primă victorie sau, poate, o primă înfrângere.

În acord cu Al. CIORĂNESCU, datorită căutărilor extravagante ale autorilor de echivocuri și de jocuri de cuvinte și, mai ales, datorită „efectelor geometrice” obținute de constructorii de contraste în imaginație, literatura, arta, în general, au reușit să treacă dincolo de „scoarța corpului și a formei”(446). Conceptul bazat pe „sensurile

duble” nu mai este un exercițiu steril, ci primul pas al unei imaginații „care a învățat să zboare”. Geometria fanteziei a aruncat spre abstract o punte solid fixată în realitate cu unul din capetele sale, iar cu celălalt tinzând spre „problemele invizibile”, ca o „antena neliniștită” sondând neantul (CIORĂNESCU 1980).

BIBLIOGRAFIE (selectiv)

1. **ARIES, Philippe.** (1997). ISTORIA VIETII PRIVATE (Vol. IX-X), Editura MERIDIANE, București.
2. **AUERBACH, Erich.** (1967). MIMESIS. REPREZENTAREA REALITĂȚII ÎN LITERATURA OCCIDENTALĂ, Editura PENTRU LITERATURA UNIVERSALĂ, București, pp. 132-153; 282-306; 395-434.
3. **AVALLE, D'Arco Silvio.** (1979). MODELE SEMIOLOGICE ÎN COMEDIA LUI DANTE, Editura UNIVERS, București.
4. **BACHELARD, Gaston.** (1986). DIALECTICA SPIRITULUI ȘTIINȚIFIC MODERN. vol. I-II; Editura ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ, București.
5. **BAHTIN, Mihail.** (1983). PROBLEME DE LITERATURĂ ȘI ESTETICĂ, Editura UNIVERS, București, pp. 11-293.
6. **BAHTIN, Mihail.** (1992). METODA FORMALĂ ÎN ȘTIINȚA LITERATURII, Editura UNIVERS, București.
7. **BARTH, John.** (1969). „The literature of exhaustion” in THE AMERICAN NOVEL SINCE WORLD WAR II, Ed. Marcus Klein, Fawcet Premier, New Zork, pp. 267-279.
8. **BARTHES, Roland.** (1994). PLĂCEREA TEXTULUI. Editura ECHINOX, Cluj.
9. **BAUDRILLARD, Jean.** (1976). L'ÉCHANGE SYMBOLIQUE ET LA MORT, GALLIMARD, Paris.
10. **BAUDRILLARD, Jean.** (1986). LA FÉMINITE DES MASSES, P. U. F., Paris.
11. **BAUDRILLARD, Jean.** (1996). STRATEGIILE FATALE, Editura POLIROM, Iași.
12. **BAUMAN, Zygmund** (2000). ETICA POSTMODERNĂ, Editura AMACORD, Timișoara. .
13. **BESANÇON, Alain.** (1992). CONFUZIA LIMBILOR, Editura HUMANITAS, București.
14. **BESANÇON, Alain** (1996). IMAGINEA INTERZISĂ. Editura HUMANITAS, București.
15. **BESANÇON, Alain.** (1999). NENOROCIREA SECOLULUI . DESPRE COMUNISM, NAZISM ȘI UNICITATEA „ ȘOAH”-ULUI, Editura HUMANITAS, București.
16. **BLANCHOT, Maurice.** (1980). SPAȚIUL LITERAR, Editura UNIVERS, București.
17. **BLOOM, Harald.** (1998). CANONUL OCCIDENTAL. Editura UNIVERS, București.
18. **BOOTH, Wayne C.** (1976). RETORICA ROMANULUI, Editura UNIVERS, București.
19. **BOUOT, Alain.** (1996). INVENTAREA FORMELOR, Editura NEMIRA, București.
20. **BRÂNZEU, Pia.** (1994) „Postmodernismul la răscruce”; „John Barth”: „între haos și arabesc”; „Raymond Federman: ” „Renunț la scris în fiecare zi. . . ” „William Gass”: ”Scriu cinci cărți simultan”, in ZILE ȘI SEMNE, Editura EXCELSIOR, Timișoara, pp. 99-124.
21. **BRIGGS, John.** (1992). FRACTALS. THE PATTERNS OF CHAOS(ed), SIMON ȘI SCHUSTER, N. Y. London, Toronto.
22. **BRUCKNER, Pascal și Alain Finkelkraut.** (1995). NOUA DEZORDINE AMOROASĂ. Editura NEMIRA, București.
23. **BRUNNER, Roland.** (2001). PSIHANALIZĂ ȘI SOCIETATE POSTMODERNĂ, Editura AMACORD, Timișoara.
24. **CĂRTĂRESCU, Mircea.** (1999). POSTMODERNISMUL ROMÂNESC, Editura HUMANITAS, București, pp. 123-207; 402-458.
25. **CĂRNECI, Magda.** (? 1996). ARTA ANILOR ' 80. TEXTE DESPRE POSTMODERNISM, Editura LITERA, București.
26. **CIORĂNESCU, Alexandru** (1980). BAROCUL SAU DESCOPERIREA DRAMEI, Editura DACIA, Cluj-Napoca.

27. **CIORĂNESCU, Alexandru.** (1996). "Utopia negativă"(VII) și „Procesul utopismului”, in VIITORUL TRECUTULUI. UTOPIE ȘI LITERATURĂ, Editura CARTEA ROMÂNEASCĂ, București, pp. 202-249.
28. **CODOBAN, Aurel.** ed. (1995). POSTMODERNISMUL. DESCHIDERI FILOSOFICE, Editura DACIA, Cluj-Napoca.
29. **COMPAGNON, Antoine.** (1998). „Epuizare: postmodernism și palinodie” in CELE CINCI PARADOXURI ALE MODERNITĂȚII, Editura Echinox, Cluj, pp. 137-168.
30. **CRĂCIUN, Gheorghe.** (1998). ÎN CĂUTAREA REFERINȚEI, Editura PARALELA 45, Pitești.
31. **CRĂCIUN, Gheorghe, MARINEASA Viorel.** (1998). „Addenda”: „O inițiativă eșuată” „Argument” (prefață la volumul 183 proiect de flux”); „Schیțe de poetică personală ale autorilor” (texte inedite, prezente în antologia în manuscris 1983 Proiect de flux); „Răspuns la ancheta revistei ORIZONT” (nr. 25\24 iunie 1983; 27/8iunie1983; 34/27 august1983); „Răspuns la ancheta revistei TRIBUNA” (nr. din 2, 9, 23 iunie 1983); „Răspuns la ancheta revistei AMFITEATRU”(31 martie 1983) in GENERAȚIA '80 ÎN PROZA SCURTĂ, Editura PARALELA 45, Pitești, pp. 565-608.
32. **CRĂCIUN, Gheorghe.** (1999). „Autenticitatea ca metodă de lucru” (ASTRA, nr. 4, aprilie, 1982) in COMPETIȚIA CONTINUĂ. GENERAȚIA '80 ÎN TEXTE TEORETICE, Editura PARALELA 45, Pitești, pp. 267-272.
33. **CROHMĂLMICEANU, Ovid S.** (1989). AL DOILEA SUFLU, Editura CARTEA ROMÂNEASCĂ, București.
34. **DELEUMEAU, Jean.** (1986). FRICA ÎN OCCIDENT. O CETATE ASEDIAȚĂ, Editura MERIDIANE(vol. I-II), București.
35. **DELEUZE, Gilles.** (1986). FOUCAULT, MINOIT, Paris.
36. **DELEUZE, Gilles și Felix GUATTARI.** (1977). ANTIOEDIPUS CAPITALISM AND SCHIZOPHRENIA, Viking PENGUIN, New York.
37. **DERRIDA, Jacques.** (1997). DISEMINAREA, Editura UNIVERS, București.
38. **DERRIDA, Jacques.** (1998). SCRITURA ȘI DIFERENȚA, Editura UNIVERS, București.
39. **DURAND, Gilbert.** (1977). STRUCTURILE ANTROPOLOGICE ALE IMAGINARULUI. INTRODUCERE ÎN ARHETIPOLOGIA GENERALĂ, Editura ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ, București
40. **ECO, Umberto.** (1983). „Convorbiri cu Umberto Eco”, in SEMIOTICA LITERARĂ ITALIANĂ, ed. Marin MINCU, Editura UNIVERS, București, pp. 69-84.
41. **ECO, Umberto.** (1991). LECTOR ÎN FABULA: COOPERAREA INTERPRETATIVĂ ÎN TEXTELE NARATIVE, Editura UNIVERS, București.
42. **ECO, Umberto.** (1996). „Intentio lectoris. Însemnări despre semiotica receptării”, in LIMITELE INTERPREȚĂRII, Editura PONTICA, Constanța, pp, 17-44.
43. **ECO, Umberto**(1997). ȘASE PLIMBĂRI PRIN PĂDUREA NARATIVĂ, Editura PONTICA, Constanța.
44. **ECO, Umberto.** (1998). „Anti-Porfiriu”, in GÎNDIREA SLABĂ, ed. Gianni Vattimo și Pier Aldo Rovatti, Editura PONTICA, Constanța, pp. 47-72.
45. **EMPSON, William.** (1981). ȘAPTE TIPURI DE AMBIGUITATE, Editura UNIVERS, București.
46. **ENESCU, Gheorghe.** (1992). TEORIA SISTEMELOR LOGICE, Editura ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ, București.
47. **ESCARPIT, Robert.** (1980). DE LA SOCIOLOGIA LITERATURII LA TEORIA COMUNICĂRII. STUDII ȘI ESEURI, Editura ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ, București.
48. **FARR, Robert M.** (1998). REPREZENTAREA COLECTIVĂ A INDIVIDULUI, in PSIHOLOGIA SCHIMBĂRII, editori Adrian Neculau și Gilles Ferreol, Editura POLIROM, Iași, pp. 34-44.
49. **FLORENSKI, Pavel.** (1997). ”Perspectiva inversă”; „Cu privire la conceptul de spațiu în operele de artă și literatură”; „Proiecția organelor”, in PERSPECTIVA INVERSĂ ȘI ALTE SCRIERI, Editura HUMANITAS, București, pp. 25-158.
50. **FLORIAN, Mircea.** (1983). RECESIVITATEA CA STRUCTURĂ A LUMII. (I), Editura EMINESCU, București.

51. **FLONTA, Mircea** (1975) EPISTEMOLOGIA ȘI ANALIZA LOGICĂ A LIMBAJULUI ȘTIINȚEI, Editura POLITICĂ, București.
52. **FOUCAULT, Michel.** (1996). CUVINTELE ȘI LUCRURILE: O ARHEOLOGIE A ȘTIINȚELOR UMANE, Editura UNIVERS, București.
53. **FOUCAULT, Michel.** (?2001). ANORMALII, Editura UNIVERS, București.
54. **FOUCAULT, Michel.** (1995). ISTORIA SEXUALITĂȚII, Editura VEST, Timișoara.
55. **FREUD, Sigmund.** (1980). SCRIERI DESPRE LITERATURĂ ȘI ARTĂ, Editura UNIVERS, București.
56. **FRIEDRICH, Hugo.** (1969). STRUCTURA LIRICII MODERNE, Editura UNIVERS, București.
57. **FRYE, Northrop.** (1972). ANATOMIA CRITICII, Editura UNIVERS, București.
58. **FRYE, Northrop .** (1999). MARELE COD. BIBLIA ȘI LITERATURA, Editura ATLAS, București.
59. **GAULTIER, Jules.** (1994). BOVARISMUL, Editura INSTITUTUL EUROPEAN, Iași.
60. **GENNEP, Arnold von.** (1996). RITURILE DE TRECERE. Editura POLIROM, Iași.
61. **GENETTE, Gérard.** (1978). FIGURI, Editura UNIVERS, București, pp. 50-100; 118-129; 143-166; 213-286.
62. **GENETTE, Gérard.** (1994). INTRODUCERE ÎN ARHITEXT-FICȚIUNE ȘI DICȚIUNE Editura UNIVERS, București, pp. 17-85.
63. **GENETTE, Gérard.** (1999). OPERA ARTEI(I). IMANENȚĂ ȘI TRANSCENDENȚĂ, Editura UNIVERS, BUCUREȘTI.
64. **GERVAIS, Bertrand.** (1990). RÉCIT ET ACTIONS, LE PRÉAMBULE, Quebec.
65. **GIRARD, René.** (1999). DESPRE CELE ASCUNSE DE LA ÎNTEMEIEREA LUMII. CERCETĂRI ÎNTREPRINSE CU Jean-Michel OUGHOURLIAN și Guy LEFORT, Editura NEMIRA, București.
66. **GROEBEN, Norbert.** (1978). „Fundamentarea empirică a științei literaturii”, in PSIHLOGIA LITERATURII. ȘTIINȚA LITERATURII ÎNTRE HERMENEUTICĂ ȘI EMPIRIZARE, Editura UNIVERS, București, pp. 190-289.
67. **GRUNDBERG, Ludwig.** (1981). „Între moartea omului”și sacralizarea puterii(III)”; Între mitul „culturii utilului” și utopia „culturii non-represive” (IV), in OPȚIUNI FILOSOFICE CONTEMPORANE, Editura POLITICĂ, București, pp. 167-353
68. **HABERMAS, Jurgen.** (2000). DISCURSUL FILOSOFIC AL MODERNITĂȚII. 12 PRELEGERI. Editura ALL EDUCATIONAL, București.
69. **HABERMAS, Jurgen.** (2000). CONȘTIINȚĂ MORALĂ ȘI ACȚIUNE COMUNICATIVĂ, Editura SUBSTANȚIAL, București, pp. 46-111.
70. **HAYEK, Friedrich.** (1993). „Marea utopie” ; „Individualism și colectivism”; „Dirijarea economiei și totalitarismului printre noi”; in DRUMUL CĂTRE SERVITUTE, Editura HUMANITAS, București, pp. 37-56; 105-119; 203-223.
71. **HAMON, Philippe.** (1977). POUR UN STATUT SÉMIOLOGIQUES DU PERSONNAGE, in POÉTIQUE DU RÉCIT (in colab.), SEUIL, Paris.
72. **HARVEY, David.** (1990). THE CONDITION OF POSTMODERNITY, M. A., Cambridge și Blackwell, Oxford.
73. **HASSAN, Ihab.** (1987). „Postmodernism”, „The Literature of Silence”, in POSTMODERNISM TURN. ESSAY IN POSTMODERN THEORY AND CULTURE, UNIV. PRESS, Ohio State.
74. **HASSAN, Ihab.** (1971). THE DISMEMBERMENT OF ORPHEUS: TOWARDS A POSTMODERN LITERATURE, OXFORD UNIVERSITY PRESS, Oxford.
75. **HĂULICĂ, Cristina.** (1981). TEXTUL CA INTERTEXTUALITATE: PORNIND DE LA BORGES, Editura EMINESCU, București.
76. **HOCKE, Gustav Rene.** (1998): MANIERISMUL ÎN LITERATURĂ. ALCHIMIE A LIMBII ȘI ARTĂ COMBINATORIE ESOTERICĂ. CONTRIBUȚII LA LITERATURA COMPARATĂ EUROPEANĂ, Editura UNIVERS, București.
77. **HUTCHEON, Linda.** (1997). POLITICA POSTMODERNISMULUI, Editura UNIVERS, București.
78. **HUTCHEON, Linda.** (2002). POETICA POSTMODERNISMULUI, Editura UNIVERS, București.

79. **IRIMIA ANGHELESCU, Mihaela.** (1999). DIALOGURI POSTMODERNE, Editura FUNDAȚIEI CULTURALE ROMÂNE, București.
80. **IRIMIA, Mihaela.** (1999). POSTMODERN REVALUATIONS vol. II, Editura UNIVERSITĂȚII, București.
81. **JANKÉLÉVITCH, Vladimir.** (1998). IREVERSIBILUL ȘI NOSTALGIA, Editura UNIVERS, București.
82. **JANKÉLÉVITCH, Vladimir.** (1997). „Uneltirile conștiinței. Cum să păstrezi inocența”, in PARADOXUL MORALEI, Editura ECHINOX, Cluj-Napoca, pp. 143-180.
83. **JAUSS, Hans Robert.** (1983). „Modele de interacțiune în identificarea cu eroul literar”, in EXPERIENȚĂ ESTETICĂ ȘI HERMENEUTICĂ LITERARĂ, Editura Univers, București, pp. 205-288.
84. **JUNG, C. G.** (1997). TIPURI PSIHOLOGICE, Editura HUMANITAS, București.
85. **KRISTEVA, Iulia.** (1980). PROBLEME ALE STRUCTURĂRII TEXTULUI, in PENTRU O TEORIE A TEXTULUI, Editura UNIVERS, București(pp. 250-272).
86. **LEFTER, Ion Bogdan.** (2000). POSTMODERNISM. DIN DOSARUL UNEI „BĂTĂLI” CULTURALE, Editura PARALELA 45, Pitești.
87. **LEJEUNE, Philippe.** (1975). LE PACTE AUTOBIOGRAPHIQUE, SEUIL, Paris.
88. **LYOTARD, Jean-François** (2001). ECONOMIA LIBIDINALĂ, Editura PANDORA, București.
89. **LYOTARD, Jean-François** (1993). CONDIȚIA POSTMODERNĂ. RAPORT ASUPRA CUNOAȘTERII, Editura BABEL, București.
90. **LYOTARD, Jean-François** (1997). POSTMODERNISMUL PE ÎNȚELESUL COPIILOR. CORESPONDENȚĂ (1982-1985), Editura BIBLIOTECA APOSTROF, Cluj-Napoca.
91. **LYON, David.** (1998). POSTMODERNITATEA, Editura DU STYLE, București.
92. **LUCY, Niall.** (1997). POSTMODERN LITERARY THEORY, BLACKWELL, Oxford.
93. **MARCUSE, Herbert.** (1996). EROS ȘI CIVILIZAȚIE, Editura TREI, București.
94. **MANOLESCU, Nicolae.** (1987). O UȘĂ ABIA ÎNTREDESCHISĂ, Editura CARTEA ROMÂNEASCĂ, București, pp. 100-107.
95. **MANOLESCU, Nicolae.** (1980-1983). ARCA LUI NOE (vol. I- III), Editura MINERVA, București.
96. **MANDELBROT, Benoit.** (1975). LES OBJETS FRACTALS : FORME, HASARD ET DIMENSION, FLAMMARION, Paris și Montreal.
97. **MARKIEWICZ, Henryk.** (1998). „Genuri și specii literare”; „Curente și tipuri de creație literară”; „Realism, naturalism, tipicitate”, in CONCEPTELE ȘTIINȚEI LITERATURII, Editura UNIVERS, București, pp. 204-285.
98. **MAZILU, Dan-Horia.** (1976). BAROCUL ÎN LITERATURA ROMÂNĂ DIN SECOLUL AL XVII-LEA, Editura MINERVA, București.
99. **MORARU, Cristian.** (1990). POETICA REFLECTĂRII: ESEU ASUPRA ARHEOLOGIEI MIMESISULUI, Editura UNIVERS, București.
100. **MUȘINA, Alexandru.** (1999). „Postmodernismul, o frumoasă poveste” (Astra, nr. 4, 1988), in COMPETIȚIA CONTINUĂ. GENERAȚIA '80 ÎN TEXTE TEORETICE, Editura PARALELA 45, Pitești, pp. 423-441.
101. **PAVEL, Toma.** (1991). LUMI FICȚIONALE, Editura MINERVA, București.
102. **PÂRVU, Ilie.** (1984). INTRODUCERE ÎN EPISTEMOLOGIE, Editura ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ, București.
103. **PÂRVU, Sorin.** (1989). ROMANUL COMPORTAMENTULUI, Editura UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA”, Iași.
104. **PEIRCE, Charles S.** (1990) SEMNIFICAȚIE ȘI ACȚIUNE, Editura HUMANITAS, București.
105. **PETRESCU, Camil.** (1988). DOCTRINA SUBSTANȚEI-vol I, II, Editura ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ, București.
106. **PETRESCU, Liviu.** (1996). „Lira lui Orfeu”, in POETICA POSTMODERNISMULUI, Editura PARALELA 45, Pitești, pp. 88-138.
107. **POINCARÉ, Henry.** (1986). ȘTIINȚĂ ȘI IPOTEZĂ, Editura ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ, București, pp. 42-56; 57-102; 121-144; 179-235.

108. **PRIGOGINE, Ilya și STRANGERS Isabelle** (1984). NOUA ALIANȚĂ. METAMORFOZA ȘTIINȚEI. Editura POLITICĂ, București.
109. **RICOEUR, Paul**. (1995). ESEURI DE HERMENEUTICĂ. Editura HUMANITAS, București, pp. II: 11-182; III: 274-286.
110. **ROVATTI, Pier Aldo**. (1998). „Transformări în cursul experienței”, in GÂNDIREA SLABĂ, edit. Gianni Vattimo, Pier Aldo Rovatti, Editura PONTICA, Constanța, pp. 26-46.
111. **SCARPETTA, Guy**. (1985). L'IMPURÉTE, Editura GRASSET, Paris.
112. **SCARPETTA, Guy**. (1997) ELOGIUL COSMOPOLITIS- MULUI, Editura POLIROM, Iași.
113. **SIMION, Eugen**. (1993). ÎNTOARCEREA AUTORULUI. ESEURI DESPRE RELAȚIA CREATOR-OPERĂ. Vol. I-II, Editura MINERVA, București.
114. **SIMION, Eugen**. (2001). FICȚIUNEA JURNALULUI INTIM; I. Există o poetică a jurnalului?; II. Intimismul european; III. Diarismul românesc, Editura UNIVERS ENCICLOPEDIC, București.
115. **SONTAG, Susan** . (1969). AGAINST INTERPRETATION : AND OTHER ESSAYS, DELL PUBLISHING C. O., New York.
116. **SONTAG, Susan**. (1977). ON PHOTOGRAPHY, (Ed.) FARRAR, STRAUS și GIROUX, New York.
117. **SPĂRIOSU, Mihai** (1997). RESURECȚIA LUI DIONYSOS. JOCUL ȘI DIMENSIUNEA ESTETICĂ ÎN DISCURSUL FILOSOFIC ȘI ȘTIINȚIFIC MODERN, Editura UNIVERS, București, pp. 124-161; 198-225; 237-299.
118. **STAROBINSKI, Jean**. (1993). „Ironie și melancolie”; „Conceptul de nostalgie”; „Scurtă istorie a conștiinței corpului”, in MELANCOLIE, NOSTALGIE, IRONIE, Editura MERIDIANE, București pp. 90-195.
119. **STRAUSS-LEVI, Claude**. (1978). ANTROPOLOGIA STRUCTURALĂ, Editura POLITICĂ, București.
120. **STRUEVER, Nancy S**. (1985). HISTORICAL DISCOURSE, in van DIJK (Ed.), HANDBOOK OF DISCOURSE ANALYSIS (vol I), ACADEMIC PRESS, London and New York, pp. 249-271.
121. **STEWART, Jan**. (1972). LES FRACTALS. LES CRONIQUE DE ROSE POLYMATH, Paris, Berlin.
122. **SUPPES, Patric**. (1990). METAFIZICA PROBABILISTICĂ Editura HUMANITAS, București, pp. 158-298.
123. **USCĂTESCU, George**. (1987). EUROPA, UTOPIA NOASTRĂ; PROFILURILE NOULUI UMANISM; ÎNCĂ MAI EXISTĂ O CULTURĂ EUROPEANĂ? ÎNSTRĂINARE ȘI STRUCTURĂ; UMANISM ȘI CULTURĂ DE MASĂ; ISTORIE ȘI UTOPIE, in PROCESUL UMANISMULUI, Editura POLITICĂ, București, pp. 35-110; 289-362.
124. **VATTIMO, Gianni**. (1993). SFĂRȘITUL MODERNITĂȚII NIHILISM ȘI HERMENEUTICĂ ÎN CULTURA POSTMODERNĂ, Editura PONTICA, Constanța.
125. **VATTIMO, Gianni**. (1994). DINCOLO DE SUBIECT NIETZSCHE, HEIDEGGER ȘI HERMENEUTICA, Editura PONTICA, Constanța.
126. **VATTIMO, Gianni**. (1995). SOCIETATEA TRANSPARENTĂ Editura PONTICA, Constanța.
127. **VATTIMO, Gianni**. (1996). AVENTURILE DIFERENȚEI. CE ÎNSEAMNĂ A GÂNDI ÎN ACCEPȚIA LUI NIETZSCHE ȘI HEIDEGGER, Editura PONTICA, Constanța.
128. **VATTIMO, Gianni, ROVATTI Pier Aldo**. (1998). GÂNDIREA SLABĂ, Editura PONTICA, Constanța.
129. **VIANU, Tudor** . (1982). „Sistemul valorilor”, in STUDII DE FILOZOFIA CULTURII; Editura EMINESCU, București, pp. 72-111.
130. **VIANU, Tudor**. (1985) „Junimea ca grupare”, in ISTORIA LITERATURII ROMÂNE MODERNE, Editura EMINESCU, București, pp. 131-140.
131. **ZAMFIR, Mihai**. (1997). DISCURSUL ANILOR' 90. Editura FUNDAȚIEI CULTURALE ROMÂNE, București.
132. **WITTGENSTEIN, Ludwig**. (1991): TRACTATUS LOGICO-PHILOSOPHICUS, Editura HUMANITAS, București.
133. **WORRINGER, Wilhelm**. (1970). ABSTRAȚIE ȘI INTROPATIE, Editura UNIVERS, București.

BIOPOLITICA: POLITIZAREA NATURAL – ARTIFICIALIZA(N)TĂ A CORPULUI

Viorella Manolache

Rezumat

Studiul de față își propune să dez(în)noade itele strânse ferm în jurul unui concept hibrid [nici la modă, nici în afara ei, preluat și (re)făcut în egală măsură, de extensiunile contemporane cu care operează (*hard* sau *soft*) filosofia politică], (re) discutând afirmația lui Jean- Luc Nancy, potrivit căreia, cuvântul *biopolitică* ar fi fost creat de către Foucault. Ipoteza de lucru va stabili că, dincolo de paternitatea noțiunii (de uzura sau noutatea sa!), discursul *biopolitic* și programul său rămân foucault-iene, prin excelență, susținând că, în pragul epocii moderne, viața naturală începe să fie inclusă în mecanismele și în calculele puterii statale, politica transformându-se în *biopolitică* - reechilibrare a animalului viu, capabil de o existență politică (pe filiera Aristotel), definind profilul omului modern drept animal în a cărui politică este pusă în discuție viața sa, de ființă vie.

Repere filosofico-politice ale biopoliticii

Recuperând mecanica în mișcare a *biopoliticii* [concept hibrid, nici la modă, nici în afara ei, preluat și (re)făcut în egală măsură de extensiunile contemporane cu care operează (*hard* sau *soft*) filosofia politică], studiul de față (re)actualizează afirmația lui Jean- Luc Nancy¹, potrivit căreia, cuvântul *biopolitică* ar fi fost creat de către Michel Foucault, prin atașarea (neartificializată) a variantei locale a *Buletinului Eugenic și Biopolitic*, publicat în anii '30, la Cluj, de *Subsecția Eugenică și Biopolitică a Astrei*.

Ipoteza de lucru confirmă, pe urmele lui Ferenc Feher², că, dincolo de paternitatea noțiunii (de uzura sau noutatea sa!), discursul *biopolitic* și programul său rămân foucault-iene, prin excelență. Acceptând acest punct focal al studiului, analiza *Buletinului Eugenic și Biopolitic* nu își impune ca ipoteză de lucru „normalizarea eugeniei” (cu tot ceea ce presupune evidența potrivit căreia, politicile eugeniste se pot acomoda cu orice tip de ideologie³), ci decuparea (voită și nepărtinitoare) **doar** a parcursului filosofico- politic al termenului.

De la început, având în vedere cele câteva note despre termenul de *biopolitică*, lansate de Jean-Luc Nancy⁴, s-ar putea stabili (într-un acord lejer cu autorul)

1 Jean- Luc Nancy, *La création du monde ou de la mondialisation*, Paris, Galilée, 2002. O altă perspectivă a paternității termenului se referă exclusiv la aplicarea acestuia domeniului științelor politice de către Lynton Caldwell în 1964 (Lynton Caldwell, “Biopolitics”, *Yale Review* 56:1-16, 1964).

2 Ferenc Feher, Agnes Heller, *Biopolitics*, Editura Avebury, European Centre Vienna, 1994.

3 Modelul SUA a confirmat faptul că practicile eugenice coercitive reușesc să se acomodeze (și) cu sistemul democrației liberale (vezi, în acest sens, Maria Bucur, *Eugenie și modernizare în România interbelică*, Editura Polirom, Iași, 2005).

4 Jean- Luc Nancy, *La création du monde ou de la mondialisation*, Paris, Galilée, 2002.

că, traversând termenii analogi în formă (*bioetică, biotehnologie, ecotehnie, bioidentitate*), noțiunea ar desemna „viața determinând politica” sau „sfera politicii coextensivă cu sfera vieții”, de fapt, într-un mod involuntar, *nici viață (ca formă de viață), nici politică (înțeleasă ca formă de coexistență)* - confuzie întreținută de asaltul gestiunii tehnice, de sensul comun (consensual-asimptotic) (deopotrivă) al viului și al puterii.

Într-o posibilă încercare (recentă) de a defini *biopolitica drept tendință*, aceasta ar reda „reflecția etico-socio-politică asupra problemelor puse de tehnostiința biologică”, cu accent pe „puterea politică interesată în posibilitățile biotehnologice”⁵. Sau, în termenii lui Jean- Luc Nancy, *biopolitica* ar indica ordinea unei politici globale determinate de viață, destinate atenției și controlului permanent⁶.

Pentru Ferenc Feher⁷, *biopolitica* își asumă sensul (restrâns) de politizare a corpului. Suspectată că nu este politică în sens tradițional (în lipsa discrepanței dintre/ între realitate și discurs), demascată ca model exagerat și excesiv, *biopolitica* se deconspiră în următoarele evidențe: gândirea *biopolitică* = gândire științifică simulată; *biopolitica* = politizare a chestiunii sociale; *biopolitica* valorizează excesiv dihotomia prieten/dușman și așază libertatea în slujba obiectivului biopolitic, rebilogizând, după criteriile lui Carl Schmitt, politica; *biopolitica* = politică culturală, de *masă*, dominantă a spațiilor culturale. În prezența acestor aparențe, în interiorul conflictelor non-politice de natură biologică, arendt-ian, *biopolitica* persistă drept concept autocontradictoriu: fie „bio”, fie politică.

Considerați (pe nedrept!) termeni izolați de cercetarea istorico- politică românească⁸, *bio* și *politica* se (re)găsesc [în forma lor compusă] (doar!) în ipostaza apetenței antropologilor și sociologilor români interbelici de a teoretiza și promova aplicarea teoriilor rasiale ale vremii, ca modelare a noii României – cofraj de gândire deloc anodin, acutizat de explozia *saeculum*-ului.

Potrivit Mariei Bucur⁹, în contextul reactivării noțiunilor de «biopolitică», «nosopolitică» sau «politics of the Body», corpul rămâne „un teren de desfășurare a dezbaterilor referitoare la drepturi, obligații, libertăți și limitări” (cu apel la relansarea dezbaterilor în jurul raporturilor existente între limitele modernizării, disciplinarității, tradiționalismului, liberalismului, autoritarismului și naționalismului, între individ și societate, cu toată aparenta noutate pe care a adus-o în spațiul românesc reconceptualizarea eugenistă a relațiilor sociale și a politicului, având ca punct de lansare corpul omenesc) – imperativ de cercetare care ia distanță (surprinzător) față de analiza foucault-iană a apariției/ dezvoltării nosopoliticii și a medicinei moderne cu caracter social, pe scurt, a relației dintre *biopolitică* și emergența statului modern.

În condițiile în care dominația asupra corpului părea exilată în lumea prepolitică, teoriile contractualiste vor reface ideea că politica are nevoie imperativă de

5 Christian Geyer (coord.), *Biopolitik*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 2011. Vezi, în acest sens, și nr. 1 al revistei *Multitudes*, „Biopolitique et biopouvoir”, Exils, 2000.

6 Jean- Luc Nancy, *La création du monde ou de la mondialisation*, Paris, Galilée, 2002.

7 Ferenc Feher, Agnes Heller, *Biopolitics*, Editura Avebury, European Centre Vienna, 1994.

8 Termenul (re)du la implicațiile teoriilor rasiale în România interbelică) se regăsește la Maria Bucur, Radu Ioanid, Marius Turda, Viorel Achim sau Marius Baloș.

9 Maria Bucur, *Eugenie și modernizare în România interbelică*, Editura Polirom, Iași, 2005.

denaturalizare (chiar una dublă în variantă rousseau-iană). Astfel, atracția hegeliană a modelului normativ al modernității se consolidează în limitele speranței că, deși modernitatea (re)cunoaște importanța identităților / necesităților biologice, ea dispune de puterea de a le exila (ca instanțe ale unui imediat relativ), în sfera intimă și în societatea civilă, „locuri” din care variantele *bioidentității* nu vor putea (re) pătrunde în politică. Hegelian, elementul biologic își menține statutul de variantă mediată.

Biopolitica – o stare de excepție în mișcare

Atrăgând termenul de *biopolitică* în interiorul unui suport sintetic în mișcare, în logica biomecanicii de import meyerhold-ian¹⁰, putem observa că natura rațională (co)există cu elementul firesc al mișcărilor, după imperativul armonizării tehnicii cu/ la (noua) situație industrială. O astfel de dinamică (re)configurează statutul actorului/protagonistului (stăpân pe aparatul său biologic), angajat în desfășurarea funcționalităților multiple, a unor obiective specifice, traduse de Meyerhold, prin expresii economice de organizare a materiei prime/sensibile/brute, prin intermediul mișcărilor de precizie. Într-o trasare a liniilor directoare de mișcare, actorul/protagonistul trebuie să posede capacitatea înăscută de excitabilitate a reflexelor (făcând față oricărei utilizări în limitele caracteristicilor sale fizice) și competența fizică – aprecierea justă, simțul echilibrului, prin cultivarea abilității de a simți în orice moment localizarea centrului său de greutate.

Dincolo de convențiile specifice de reprezentare (mai mult cicluri decât istorii) – post-leonardiene, animate de o fiziologie atemporală – între bilateralitate și verticalitate, *metafora corpului social* susține (și teoretic) greutatea fizică și masa, ideea de forțe contrare, opozabilitatea prin evaluare și justiție, transferând aria de interes din/spre *bio*, ca balanță și cântar, în/ spre *fabricarea* balanțelor și de aici, la/spre constituirea metaforelor sociale și a celor, specific, politice.

Obsedând mecanica socială, nu este de mirare că, în interiorul vocabularului structurii și funcției al lui Herbert Spencer, ar putea fi localizat spațiul unei metafore sistematice și extinse a corpurilor sociale și biologice, teoria politică preluând deopotrivă metafora conservatoare (Burke) și liberal-progresistă (darwinism social), a corpului ca structură - metaforă alternativă, aplicabilă nu numai spațiului naturii ci și al culturii¹¹.

Armonizând aceste teorii, pentru G. Agamben¹², *starea de excepție*, în care *viața nudă* era deopotrivă capturată și exclusă de ordinea juridico-politică, destinde poziția omului ca ființă vie și *subiect* al puterii politice, relansând *corpul biopolitic* al umanității.

În contextul în care *corpul*-ul se menține drept ființă ambivalentă, purtătoare atât a supunerii față de puterea suverană, cât și a libertății individuale, noua centralitate a corpului ar corespunde fie unei poziții privilegiate (Descartes, Newton, Leibniz sau Spinoza), fie metaforei centrale a comunității politice (Hobbes, Locke, Rousseau).

10 Vsevolod Meyerhold, *Biomecanica*, în „Secolul 20”, nr.11-12, 154-155, 1973.

11 Donald G. Mac Rae, *Corpul ca metaforă socială*, în „Secolul 20”, nr.11-12, 154-155, 1973.

12 Giorgio Agamben, *Homo Sacer. Puterea suverană și viața nudă*, Editura Idea Design & Print, Cluj, 2006.

Afirmarea și deplasarea *biopoliticii* dincolo de limitele *stării de excepție* marchează punctul în care decizia asupra vieții (pre)schimbă *biopolitica* în tanatopolitică¹³, confirmând o evidentă intruziune a principiilor biologic-științifice în ordinea politică (eugenia național - socialistă, determinarea normativă a criteriilor morții etc.). Cu mențiunea necesară că noutatea *biopoliticii* ar consta tocmai în faptul că datul biologic se (re)convertește în imediat politic, totalitarismul justificându-și tarele dintr-o identitate dinamică – *biopolitica*, drept demers mobiliza(n)t. În opțiunea lui Giorgio Agamben¹⁴, o atare înfruntare s-ar rezuma pragului de modernitate biologică, doar într-un orizont *biopolitic* putându-se decide marile opoziții categoriale pe care s-a întemeiat modernismul (dreapta/stânga; public/privat; absolutism/democrație).

(Re)producerea modernă a corpului *biopolitic* așază viața politică în centrul calculelor sale, permutând decizia dincolo de limitele stării de excepție, în evidența datului biologic transformat în imediat politic și invers. Potrivit acestor teze, relația politică originară s-ar putea raporta la *exil - stare de excepție* devenită zonă de indistinție dintre/ între exterior și interior, excludere și/sau includere. Actul fundamental al puterii se poate repera la nivelul producerii *vieții nude* ca element politic original și ca prag de articulare între natură și cultură, între *zôê* și *bios*.

Un model socio-antropologic local: Buletinul Eugenic și Biopolitic

Considerând argumentul biologic singurul fundament inatacabil al teoretizării identității, coimplicat politic (punct de pornire pentru drepturi și obligații politice), eugenității români transilvăneni¹⁵ au mizat pe modelul inclusiv de *biologizare* al identității naționale. În interiorul *haosului biopolitic*, Iuliu Moldovan¹⁶ conchidea în cheie politiza(n)tă că „majoritatea măsurilor de eugenie nu se pot impune cu succes pe cale legislativă”, doar prin apelul la o politică mult mai subtilă și mai periculoasă prin aparenta inocență – o politică de „ofertă” și propagandă care poate crea „conștiința eugenică, răspunderea biologică”¹⁷. O atare articulare a discursului biopolitic interbelic viza faptul că statul biopolitic investit cu misiunea națională specifică de a tranșa, în mod direct, experiența istorică de tradiția culturală, poate îmbunătăți calitățile rasiale ale națiunii, prin garantarea prosperității biologice a cetățenilor, prin respectarea integrală a legilor evoluției individuale și ale umanității.

În interiorul entropiei eugenice, traduse printr-o *modă biopolitică*, dezideratul avea în vedere misiunea istorică de a rejecta trecutul prin apelul la o ordine politică alternativă, cu acceptarea contradicțiilor interne ale *eugeniei biopolitice*: ritualizarea

13 În sensul istoriei recuperate suprapuse trupurilor moarte, cadavre în mișcare, care au o viață politică postumă în slujba creării unui univers de semnificații reinnoite, vezi Katherine Verdery, *Viața politică a trupurilor moarte. Reinumări și schimbări postsocialiste*, Editura Vremea, București, 2006.

14 Giorgio Agamben, *Homo sacer. Puterea suverană și viața nudă*, Idea Design & Print, Cluj, 2006.

15 Eugenității români au activat la Cluj (1927-1940) și Sibiu (1940-1945), sub patronajul societății Astra, primind fonduri suplimentare, fie de la guvern, fie din surse private. Activitatea acestora se desfășura în cadrul Facultății de Medicină din Cluj, în cadrul Institutului de Igienă Socială, constând în studii, conferințe, articole științifice și/sau de popularizare, publicate lunar în *Buletinul eugenic și biopolitic*. Societatea Astra asigură, publicistic, atât fondurile, cât și piața de desfacere, aceasta fiind distribuită membrilor săi.

16 Iuliu Moldovan, *Biopolitica*, Institutul de igienă și igienă socială, Cluj, 1926.

17 Lucian T. Butaru, *Rasism românesc. Componenta rasială a discursului antisemit din România până la al Doilea Război Mondial*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2010.

importanței națiunii/ sacrificarea membrilor ei pentru nașterea unui nou stat. Considerând eugenia, *religia psihofizică a viitorului*¹⁸ / un fel de *religie galton-iană a umanității*¹⁹, Aurel Voinea reactiva cultura fizică / reabilitarea corpului, integrând-o modelului filosofic de la Platon la Galton, recunoscând modelul grecesc prima variantă de eugenie aplicată.

Dacă majoritatea studiilor aproximând fenomenul eugenic românesc al anilor '30-'40 incriminează alunecarea înspre „potențarea geniului rasial”, de import german, de valorificare a predispoziției psihice a corpului etnic, al elementelor superioare față de cele degenerate, tiparul românesc nu va renunța la sincronizarea cu *toate* modelele vremii (care funcționau în aceeași logică!), acceptând faptul că (pe urmele Congresului Internațional de Antropologie și Etnologie de la Copenhaga, 1938) etichetarea rase superioare- rase inferioare, ar fi doar o formă/formulă tranzitorie.

Integrată circuitului ideatic interbelic, *biopolitica* lui Iuliu Moldovan s-ar suprapune (cu aproximație) reperelor foucault-iene, restricționându-le, însă, anticipativ, sensul prin afirmarea că legătura adevăr - putere reprezintă o oportunitate și nu un pericol, prin plasarea eugeniștilor în postura monopolistă a producătorilor de adevăr biologic.

Pentru localismul interbelic, legătura biologie - politică traducea „o concepție biologică și psihologică asupra idealului nostru național”. Potrivit lui Marius Turda²⁰, integrată acestui context, biopolitica opera investigații asupra proceselor biologice reglatoare a raportului individ - națiune - stat. Nimic surprinzător de altfel, pentru că, în prelegerea ținută la College de France în 1976, M. Foucault situa biopolitica – drept mod/metodă modernă de guvernare, cu scopul de a supraveghea / pedepsi societatea și individul - la intersecția cunoaștere - putere.

Preocupată constant de găsirea unor sisteme de gândire politică desprinse de rostul materialist al unui individualism exagerat și /sau ale socialismului comunist, varianta biopolitică lansată de *Buletinul Eugenic și Biopolitic* se revendica de la nevoia declarată de a (con)feri o anumită dinamică modelului provincial – ca arteră pulsionară a centrului- printr-un racordaj strâns la o anumită direcție generalizată pentru spațiul european și american. De altfel, demersul se ancorează definitiv în interiorul reperelor stabile ale filosofiei politice și ale acțiunii academico-științifice și mai puțin într-o formulă totalizatoare, accente inflamate pe alocuri de opțiunea politică livrată ca alternativă.

Pentru I.Moldovan²¹, biologicul închide în sine fenomenul cuprinzător al vieții, dar se și întemeiază pe realități apriorice: ființa umană în ansamblul structurii sale, în contextul în care statul nu se poate socoti un scop în sine, organism supus modificărilor după nevoile neamului, formațiune biologică în devenire. Considerată (într-un elan științific) creație românească, biopoliticii i se atașau drept imperative sporirea numerică și calitativă a neamului, ocrotirea elitelor, păstrarea și ameliorarea

18 Docent dr. Aurel Voinea, „Oficiul eugenic”, în *Buletinul Eugenic și Biopolitic*, nr. 8-9-10, vol.VII, august-septembrie-octombrie, 1936, p.258.

19 I. Făcăoaru, „Introducerea eugeniei în învățământul german de toate gradele”, în *Buletinul Eugenic și Biopolitic*, nr. 8-9-10, vol.VII, august-septembrie-octombrie, 1936, p.270.

20 Sorin Antohi, Marius Turda, „Eugenism și biopolitică”, în *Cuvântul*, nr. 10 / octombrie 2008.

21 I. Moldovan, *Transilvania*, anul 68, 1937, nr. 6.

potențialului biologic: „o evoluție disciplinată de tradiția și credința străbună”. Desprinderea de modelele propagandistice care circulau sub deghizaj sau la vedere, în epocă, este confirmată de investirea termenului de biopolitică cu mesajul „adevăratului naționalism”, care spre deosebire de naționalismul patriotard, superficial și demagogic, este un naționalism biologic, înălțat pe „eternitatea legilor vieții”²²

Stabilind nevoia imediată a unei facultăți de etnologie și biopolitică (idee susținută obsedant în paginile buletinului și care traduce ambiția modelului local de a se organiza într-o comunitate luptătoare), I. Moldovan²³ considera că dincolo de simpla racordare la *modelele culturale mari*, ființa biologică rămâne distinctă prin specificul său, menită a fi fixată științific printr-un demers conjugat al cercetărilor arheologice și preistorice, antropologice, etnobiologice (prin studiul biologiei umane cu aplicație socială, prin stabilirea funcției unităților biologice, a evoluției, diferențierii pe categorii funcționale și integrarea optimă în structura statului), etnopatologice (prin studiul morbidității și al eredității defective), etnogeografice sau geopolitice. Astfel, se trasau domeniile conjugate ale *etnoeugeniei* și *biopoliticii*, în contextul grupării de discipline, instituții, științe care să definească, deopotrivă, domeniul eticii și politicile potrivite, rosturile etnice în sănătate, în educație sau economie. Sub presiunea unei atmosfere ostile unităților generatoare de viață, pentru I. Moldovan, biopolitica se definește drept știința cuprinzătoare a neamului care unește etnologia cu aplicarea ei în politică, în organizarea socială și în comportarea individuală.²⁴ De fapt, se pleda în favoarea unei politici a vieții, a unei științe practice, într-o lume coruptă de democrație și de anexele ei²⁵.

Apelând la *regula lui versus* pentru a surprinde nevoia de regenerare, Ovidiu Comișia²⁶ considera urbanizarea, preludiul dezorganizării etnice, iar orașul, spațiul generator de tensiuni. În acest spațiu dezarticulat (formulă la modă și astăzi pentru cei care operează cu efectele nocive ale postindustrializării!), străinul pătrunde în comunitatea etnică, intră în drepturi, iar hibridul devine formula la îndemână în contextul epuizării formelor pure. Raportul *major cultural - minor biologic* produce ca rest androgenul, element indispensabil de dinamică interioară, în contextul completării hibridizării psihologice cu aceea biologică²⁷. Nedespărțindu-se (decât aluziv) de cadrele filosofice ale termenului, pentru Comișia, *noua etnie* însumează polivalența unui corp chimic, o serie de compuși cu proprietăți opuse. Ideea este reluată și în conceptualizarea spațiului biologic, drept împletire vastă de fenomene care guvernează viața colectivității umane, cu stabilirea clară a faptului că *rasa* rămâne numai un punct (chiar dacă de importanță cardinală) al configurației însușirilor psihofizice, impunându-se (curajos, pentru formulele deja consacrate!) înlocuirea sa cu varianta *tipului constituțional*²⁸.

22 I. Moldovan, „Biopolitica”, în *Buletinul Eugenic și Biopolitic*, vol. XIII, nr. 1-4, martie-aprilie 1942.

23 I. Moldovan, „Spre o facultate de etnologie și biopolitică”, în *Buletinul Eugenic și Biopolitic*, vol. IX, nr. 3-4, martie-aprilie 1938, p. 67.

24 *Ibidem*, p. 72.

25 I. Moldovan, „Biopolitica”, în *Buletinul Eugenic și Biopolitic*, vol. XIII, nr. 1-4, martie-aprilie 1942.

26 Ovidiu Comișia, „Neamul regenerat”, în *Buletinul Eugenic și Biopolitic*, vol. VIII, nr. 10-11-12, octombrie-noiembrie-decembrie, 1937.

27 *Ibidem*, pp. 309-310.

28 Ovidiu Comișia, „Spațiul biologic” (partea II), în *Buletinul Eugenic și Biopolitic*, vol. VIII, nr. 6-7, iunie-iulie, 1937, pp. 183-184.

Între limitele deschise ale acestor linii de profil, nu mai este întâmplătoare afirmația lui Petru Râmneanțu, potrivit căreia, biopolitica ar reprezenta organizarea și activitatea statului condus de îndatorirea supremă de a garanta prosperitatea biologică a capitalului uman²⁹. Precizând ca borne politice subordonarea dezvoltării populației stărilor economice și realizarea scopurilor politicii demografice independente de politica economică, modelele-opțiuni ar viza fie teoria optimului de populație (variante Anglia și SUA), fie teoria progresului numeric al populației (Italia și Germania).

Derapajele înspre modelele totalitare se revendică de la denunțarea alternativei democratice drept politică de a „lăsa lucrurile la voia întâmplării”, considerând că „oricine este bun pentru orice”, în contextul în care omul politic ar trebui să fie determinat de vocație (nu de erudiție), marcă a unei organizări biopolitice care nu improvizează.³⁰ Dincolo de stabilirea pur teoretică a modelelor, *Buletinul Eugenic și Biopolitic*, vol. XI, aprilie-mai-iunie, nr.4-5-6, 1940, propunea legiferări biopolitice, cu detalii de import: subsumarea imperativului românesc rezonant la ordinea europeană.

De altfel, *Buletinul Eugenic și Biopolitic* consacra *socialantropologia* ca știință pragmatică și metodă biopolitică de a reacționa la migrațiile etnice, în contextul în care, pentru eugenistii transilvăneni, *a governa echivala cu a prevedea*.

Ca răspuns articulat dat de *modernitatea alternativă* întrebărilor socio-economico-culturale ale unui *Neuzeit* (fuziune între finitudinea biologică a individului și existența eternă a națiunii), eugenia localizează exclusiv individul/corpul național în interiorul discursului științific. Eugenia depășește simpla critică biologică a modernității degenerative, devenind un proces politic legal / strategie defensivă a rasei particulare, instituționalizând controlul populației într-un teritoriu dat. De fapt, eugenia se (pre)face într-un ethos științific, cu o doxologie rasială, balansare între detașare și activism politic, nouă formă a cunoașterii biologice menită a justifica intervenția în sfera publică și privată. Pentru M. Turda³¹, modernismul și eugenia nu pot fi separate decât artificial, în măsura în care, în contextul denunțării *modelului biologic*, modernismul recupera tocmai mitul Iluminist al perfecțiunii umane, pentru a-l (re)planta în interiorul teoriilor eredității.

Nu putem eluda, în această evidență, opinia lui Foucault, în viziunea căruia, tocmai cercetarea rațiunii genezei *biopoliticii* – *întâlnirea biologie - politică* - confirmă faptul că, intrând în conjuncție, niciunul dintre termeni nu își mai conservă sensul inițial. O (pre)facere la care rezona, anticipativ, și modelul local transilvan al anilor ,30-'40.

29 Petru Râmneanțu, „Măsuri de politică demografică și politica demografică totalitară”, în *Buletinul Eugenic și Biopolitic*, vol. XI, nr.1-2-3, ianuarie-februarie-martie, 1940, p.30.

30 I. Făcăoaru, „Amestecul rasial și etnic în România”, în *Buletinul Eugenic și Biopolitic*, vol. IX, nr.9-10, septembrie-octombrie, 1938, pp.276-282.

31 Marius Turda, *Modernism and Eugenics*. NY: Palgrave Macmillan, 2010.

În loc de concluzii

Confirmând intrarea în circuitul gândirii foucault-iene (de la sfârșitul anilor '70) a termenilor de *bioputere* și *biopolitică*, este ușor reperabilă evidența potrivit căreia, cele două noțiuni nu coincid decât parțial, reconfirmând așezarea lor definitivă³² în fundamentele tari ale gândirii filosofico-politice, prin denaturare sau atașare a unor (alte) lanțuri semantico-pragmatice.

Publicația *Research in Biopolitics* (editată începând cu anii '90, într-o vădit declarată alergie la Foucault), pledează pe terenul științelor politice, pentru alianța mai strânsă (pentru eficientizarea formelor de guvernare națională și internațională) între/dintre biologie și politică (administrație publică, relații internaționale, justiție, economie) pe terenul derivațiilor terminologice- *biopolitics*, *bioeconomics*, *biopolicy*.

Recuperând reflexele biopoliticii și întrebându-se *ce se întâmplă cu biopolitica azi*, Nikolas Rose³³ integra o atare noțiune unei noi configurații a controlului, drept *politică a riscului*, cu deviațiile din registrul științelor vieții, biopolitica devenind *politică moleculară*.

De altfel, majoritatea intervențiilor european-contemporane consideră (departe de implicațiile foucault-iene) biopolitica doar un proces de cooperare internațională, o reexaminare bio-tehnologică a potențialului uman, reper stabilizant al secolului 21. Un atare manifest recalibrează modelele epuizant-latente cu „noua” opțiune așezată în raza concentrică a lui *bios*, parte a unui echilibru dinamic de modele multidimensionale, ca vectori potențiali ai noțiunii de *biopolitică*.

Modificările lansate de reactivările modelului bio, ar impune medierea sa de către agenții biolegislatori, un alt termen așezat, ca de altfel întreaga încercare europeană de livrare a modelului bio-artificializant (bun la toate), doar la suprafața direcției politico-filosofice și doar în dimensiuni biologice. Raportându-ne la o atare tendință, putem revedea demersul lansat de *Biopolitics International Organisation*³⁴, susținând că termenul biopolitică a fost creat din iubire pentru biologie (*sic!*) și din credința că bios-ul este liantul de legătură al tuturor oamenilor, mod direct sau in- de recunoaștere a rolului major al biopoliticii (atât cât reușește Organizația să îl definească).

Localizarea politicului în interiorul *biopolis*-ului, construit *bio-arhitectural* prin crearea de nișe habitacionale, după imperativul pattern-urilor biologice și/sau restructurării bio-materiale, nu poate omite imperativul decretat de Foucault, atunci când polariza sau distanța reperatele *biopoliticii* de noua politică urbană, deghizată sau din contră despovărată de *noile sale echipamente (naturale sau artificiale)*.

32 Vezi, în acest sens, numerele tematice ale revistei *Multitudes*- „Biopolitica și bioputerea” (Exils, martie 2002, Paris) sau *Cités* – „Michel Foucault: de la războiul raselor la bioputere” (PUF, Paris, 2001).

33 Nikolas Rose, „Politica vieții înseși”, în *Idea Artă+ Societate*, nr.20, 2005.

34 *Biopolitics International Organisation (B.I.O.)* a fost fondată în 1985, drept soluție la problemele de mediu, de accelerare a implementării teoriilor efective cu privire la pământ, drept motor de dezvoltare al politicilor internaționale de garantare a armoniei universale și de creștere economică. Organizația însumează reprezentanți din peste 165 de țări (inclusiv, România).

Bibliografie generală (selectiv):

1. agamben, Giorgio, *Homo Sacer: Puterea suverană și viața nudă*, Editura Idea Design & Print, Cluj, 2006;
 2. Bucur, Maria, *Eugenie și modernizare în România interbelică*, Editura Polirom, Iași, 2005;
 3. **Crețu, Gabriela**, *Discursul lui Foucault, O pragmatică a metadiscursului*, **Editura Cronica, Iași, 2004** ;
 4. Feher, Ferenc, Agnes Heller, *Biopolitics*, Editura Avebury, European Centre Vienna, 1994;
 5. Foucault, Michel, *Nașterea biopoliticii*, Editura Idea Design & Print, Cluj, 2007;
 6. Foucault, Michel, *Securitate, teritoriu, populație*, Editura Idea Design & Print, Cluj, 2009;
 7. Foucault, Michel, *Biopolitică și medicină socială*, Editura Idea Design&Print, Cluj, 2003;
 8. Geyer, Christian (coord.), *Biopolitik*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 2011;
 9. Marton, Stephen, Stephen Bygrave (eds), *Foucault in an Age of Terror: Essay on Biopolitics and the Defence of Society*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2008;
 10. Moldovan, Iuliu, *Biopolitica*, Institutul de igienă și igienă socială, Cluj, 1926;
 11. Nancy, Jean- Luc, *La création du monde ou de la mondialisation*, Paris, Galilée, 2002;
 12. Nancy, Jean-Luc, *Comunitatea absentă*, Editura Ideea Print & Print, Cluj, 2005;
 13. Turda, Marius, *Modernism and Eugenics*. NY: Palgrave Macmillan, 2010;
 14. Turda, Marius, Paul J. Weindling (eds), *Blood and Homeland: Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe, 1900-1944*, Central European University Press, Budapesta, 2007.
- ***
15. *Buletinul Eugenic și Biopolitic*, vol. V, august-septembrie-octombrie, nr.8-9-10, 1934;
 16. *Buletinul Eugenic și Biopolitic*, vol. VIII, nr.6-7, iunie-iulie, 1937;
 17. *Buletinul Eugenic și Biopolitic*, vol. VIII, nr.10-11-12, octombrie-noiembrie-decembrie, 1937;
 18. *Buletinul Eugenic și Biopolitic*, vol.IX, nr.3-4, martie-aprilie 1938;
 19. *Buletinul Eugenic și Biopolitic*, vol. IX, nr.9-10, septembrie-octombrie, 1938;
 20. *Buletinul Eugenic și Biopolitic*, vol. IX, noiembrie-decembrie, nr.11-12, 1938;
 21. *Buletinul Eugenic și Biopolitic*, vol. XI, nr.1-2-3, ianuarie-februarie-martie, 1940;
 22. *Buletinul Eugenic și Biopolitic*, vol. XI, aprilie-mai-iunie, nr.4-5-6, 1940;
 23. *Buletinul Eugenic și Biopolitic*, vol.XIII, nr.1-4, martie-aprilie 1942;
 24. *Buletinul Eugenic și Biopolitic*, vol. XV, nr.1-2, 1944.
 25. <http://documente.bcucuj.ro/web/bibdigit/periodice/buletineugenicsibiopolitic/>

ANOMALII FETALE CROMOZOMIALE – MARKERI ECOGRAFICI DE PRIMUL ȘI AL DOILEA TRIMESTRU PRIVIND DEFECTELE CROMOZOMIALE ȘI STUDIU STATISTIC

Andrei Motoc, Alina Șișu, Loredana Stana, Codruța Petrescu, Cosmin Ilie,
Marius Moise
Universitatea de Medicină și Farmacie “Victor Babeș” Timișoara
Departamentul I, Disciplina de Anatomie și Embriologie

Rezumat

Anomaliile fetale sunt abateri de la dezvoltarea embrionară normală, caracterizate prin existența unei alterări ale materialului genetic, anomalii morfologice ale diferitelor organe sau sisteme de organe, sau modificări în biochimia organismului. Un defect de dezvoltare a fătului poate avea un impact moderat sau poate perturba major calitatea și viața acestuia.

Introducere

Până la jumătatea anilor '60, cuplurile cu anamneza pozitivă pentru malformații sau boli ereditare puteau doar să speră că nu li se va întâmpla nimic. Multe cupluri au decis să nu aibă copii de teamă să nu dea naștere unui copil cu grave handicapuri fizice sau mintale. Începând din anii '70, însemnate progrese științifice și tehnologice au făcut posibilă diagnosticarea prenatală a multora dintre aceste boli, apărând astfel conceptul de “patologie prenatală”, care se referă la procesele patologice care pot afecta produsul de concepție de la fecundare până la naștere. De aceea, diagnosticul corect cât mai precoce și mai ales diagnosticul anomaliilor asociate sau al defectelor cromozomiale se impun cu necesitate, ca element de stabilire a unei atitudini prenatale adecvate, de la întreruperea terapeutică de sarcină și până la nașterea planificată, sau cu tratamentul chirurgical cât mai rapid al defectului. Interpretarea unei anomalii trebuie să plece de la cunoașterea embriologiei și aspectului normal ecografic al abdomenului fetal la diverse vârste de sarcină și ținând cont de localizarea, aspectul ecografic al anomaliei și anomaliile asociate, putându-se uneori face un diagnostic diferențial. Domeniul atât de dificil al anomaliilor fetale a evoluat paralel cu achizițiile dobândite în cunoașterea dezvoltării embrionare. În prezent, studiul embriogenezei a devenit un domeniu interesant și important de cercetare a medicinei teoretice și practice, în care sunt angrenate mai multe specialități de graniță [1,2,3,4].

Ecografia este utilă în identificarea prenatală a aneuploidiilor, deoarece feții cu cariotip anormal au deseori modificări sau defecte structurale sugestive, vizualizabile ecografic. Aspecte ecografice anormale care se pot întâlni la feții

aneuploizi se împart în două categorii: malformații majore: reprezintă o patologie importantă în sine. Amniocenteza este obligatorie la toți feții cu malformații majore, pentru investigarea eventualului substrat genetic al malformației; malformații minore (soft markers): sunt aspecte (variante) structurale evidențiabile ecografic, care nu reprezintă o patologie în sine, dar pot reprezenta semne ale unei patologii importante, de tipul cromozomopatiilor sau defectelor structurale majore. Aspectele ecografice care pot fi utilizate ca markeri ai anomalilor cromozomiale sunt diferite, în trimestrul I și în trimestrul al II-lea de gestație.

Markerii ecografici de trimestrul I au valoare predictivă individuală pentru aneuploidii, considerabil mai mare decât a markerilor ecografici de trimestrul II, astfel încât, multă vreme, de la începutul programelor de screening genetic prenatal, sintagma «ecografie genetică» - «genetic sonogram» s-a referit la evaluarea riscului genetic, prin examinare ecografică în trimestrul I (între 10 și 14 săptămâni de gestație). În ultima perioadă însă, prin «ecografie genetică» se înțelege evaluarea morfologică clasică, care se face la 18-22 săptămâni de gestație și care poate releva, eventual, caracteristicile fenotipice ale diverselor sindroame genetice. Incidența markerilor de trimestrul I în populația obstetricală generală este mică; aceștia prezintă o tendință semnificativă de a apărea în mod specific la feții cu patologie genetică. În schimb, incidența soft markerilor de trimestrul II în populații neselectate nu este mică, ci se situează între 0.5% - 2%, cu o medie de 1% [5,6,7].

Markerii ecografici de trimestrul I

Markerii ecografici ai aneuploidiilor, evidențiabili în trimestrul I, sunt: translucența nucală crescută, absența osului nazal, alterarea profilului de curgere pe ductul venos, regurgitarea tricuspidiană; toți sunt considerați soft markers.

Markerii ecografici de trimestrul II

Markerii ecografici de trimestrul II ai defectelor cromozomiale sunt defecte sau variante structurale care apar mai frecvent la feții aneuploizi decât la feții euploizi. Gravitatea anomaliei structurale nu se corelează cu puterea de predicție pentru defecte genetice. Defectele structurale care pot semnala anomalii cromozomiale apar în aproape toate teritoriile somatice: anomalii cerebrale, ale feței, anomalii ale regiunii nucleare, anomalii ale cordului și vaselor, sistemului digestiv, renal și chiar scheletic.

Markerii ecografici de trimestrul II formează asocieri caracteristice, foarte sugestive pentru diversele sindroame cromozomiale, care pot fi evidențiate la evaluarea morfologică; se poate considera că fiecărui sindrom cromozomial îi corespunde, în trimestrul II, un sindrom ecografic care, în ansamblul său, reprezintă un indicator (marker) foarte puternic pentru patologia respectivă [8,9,10].

Material și metodă

Cercetarea efectuată este reprezentată de un studiu transversal a unui număr de 14159 de nașteri provenite din Spitalul Clinic de Obstetrică – Ginecologie „Dumitru

Popescu” din Timișoara, în interval de patru ani. Studiul retrospectiv a cuprins perioada 2006-2009 iar criteriul de selecție al materialului de studiu a vizat în mod special nașterile cu anomalii embrio-fetale prezente. În studiul realizat pe intervalul 2006-2009 privind situația nașterilor în Spitalul Clinic de Obstetrică Ginecologie «Dr. Dumitru Popescu» din Timișoara, am urmărit și analizat doar nașterile la care nou-născuții au prezentat malformații fetale, acestea fiind în număr de 1822.

Obiectivele studiului au fost următoarele:

- Evaluarea dinamicii nașterilor cu anomalii fetale
- Determinarea regional-topografică a anomaliilor
- Evaluarea mortalității neonatale precoce și tardivă

Colectarea și interpretarea datelor din studiu a fost realizată prin: metoda observării și înregistrării datelor – care a constat din realizarea unei fișe individuale pe caz, întocmită pe baza foilor de observație, metoda evaluării – pentru cazurile luate în studiu, folosind clasificarea simplă în diverse categorii; metoda prelucrării statistico-matematice a datelor obținute - care a constat din: prelucrarea rezultatelor obținute, a valorilor matematice, a criteriilor stabilite, regionalitate, tipologie; interpretarea tuturor rezultatelor și compararea lor cu cele din literatura de specialitate și din alte studii. În scopul analizei critice a datelor prin diverse prelucrări s-au apreciat procente, probabilități în producerea unui fenomen – raportul dintre numărul cazurilor favorabile fenomenului și totalul cazurilor posibile (exprimate în procente x%), precum și valoarea medie.

Rezultate și discuții

În urma analizei studiului efectuat dinamica anomaliilor fetale arată un trend crescător, cu o medie de aproximativ 3 procente între anii 2006-2007 și 2008-2009. Acest patern este valabil și pentru anul 2008 dar cu o scădere a cazurilor.

Din numărul total de nașteri, în perioada 2006-2009, prezența anomaliilor fetale a fost decelată la un număr de 1822 de nașteri, în procent de 12,87%. La nivelul anului 2009 incidența anomaliilor a reprezentat 15,66% din totalul nașterilor pe acel an, și reprezintă valoarea cea mai mare din decursul celor patru ani de studiu. Aceasta probabil se datorează unei atenții sporite acestui fenomen mai ales în ceea ce privește evidența și necesitatea creerii unei baze de date pentru o evaluare corectă a incidenței anomaliilor fetale [11,12].

În ceea ce privește anomaliile fetale, se estima că primul loc, ca incidență, “îl ocupa” malformațiile fetale de cord (1 la 175 nasteri). Urmează, în ordine, piciorul strâmb congenital (1:400), despicătura gura/palat (1:700) și sindromul Down (1:800), toate aceste afecțiuni “intrand” în randul bolilor comune, a căror frecvență este mai mare de 1 la 1 000 de nașteri.

Tab.1. Malformațiile fetale în perioada 2006-2009

	2006	2007	2008	2009	Total
nașteri	3322	3351	3737	3749	14159
Nr. malformații	350 (10,53%)	455 (13,58%)	430 (11,51%)	587 (15,66%)	1822 (12,87%)

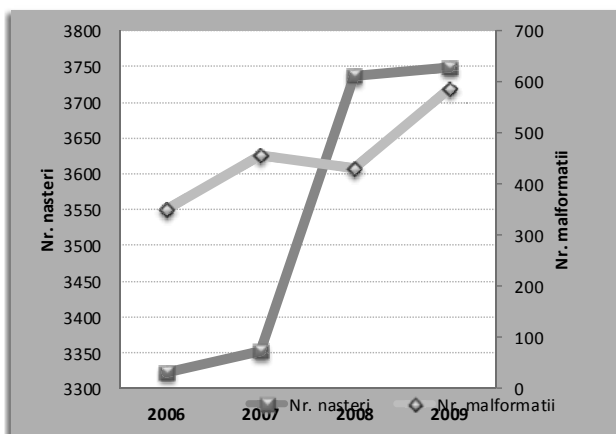

Fig.1. Dinamica malformațiilor fetale în intervalul 2006-2009

Din studiul reiese că cele mai frecvente anomalii fetale întâlnite pe toată perioada de studiu au fost cele prezente la nivelul tegumentelor cu un total de 848 de cazuri, reprezentând un procent de 46,54% din totalul cazurilor de anomalii decelate [13,14,15].

O incidență scăzută au prezentat-o anomaliile regiunii abdominale, un procent de 0,497% și sindroamele cromozomiale în procent de 0,61% din numărul total de anomalii prezente.

Între cele două extreme sunt situate anomaliile regiunii toracice (6,86%), ale aparatului genital (4.55%) urmate îndeaproape de anomaliile extremității cefalice (3,35%).

Tab.2. Distribuția malformațiilor fetale în lotul de studiu

Sisteme/organe	2006	2007	2008	2009	Total
Extremități	118	137	178	252	685(37,59%)
Tegumente	179	207	194	268	848(46,54%)
Aparat genital	16	29	20	18	83(4,55%)
Sindroame cromozomiale	3	5	1	2	11(0,61%)

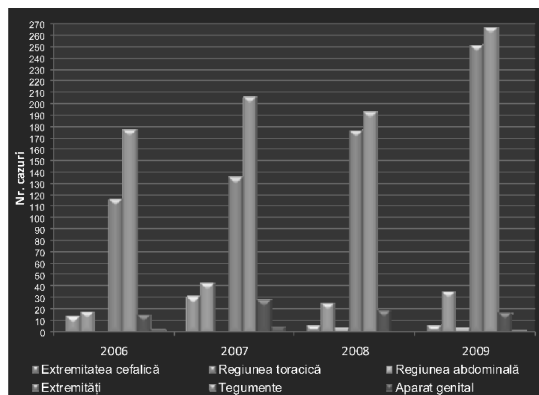

Fig.2. Incidența malformațiilor fetale în lotul de studiu

Conform datelor de specialitate, hernia diafragmatică congenitală este un defect sporadic ce apare cu o incidență de 1 din 3000 - 1 din 5000 de nou născuți vii. În 30% din cazurile diagnosticate prenatal leziunea nu este izolată, ci asociată unor anomalii cromozomiale sau altor malformații.

Diagnosticul anomaliilor cromozomiale antepartum, estimează că 10-15% dintre produșii de concepție prezintă o anomalie cromozomială, dar 90-95% dintre aceștia sunt eliminați în cursul sarcinii prin selecție naturală [16].

Tab.4. Incidența sindroamelor cromozomiale pe lotul studiat

Sindroame cromozomiale	2006	2007	2008	2009	Total	% din totalul de anomalii
Sindrom Down	3	4	1	1	9(81,81%)	0,49%
Trisomie 18	0	1	0	1	2(18,18%)	0,11%
Total	3	5	1	2	11	0,60%

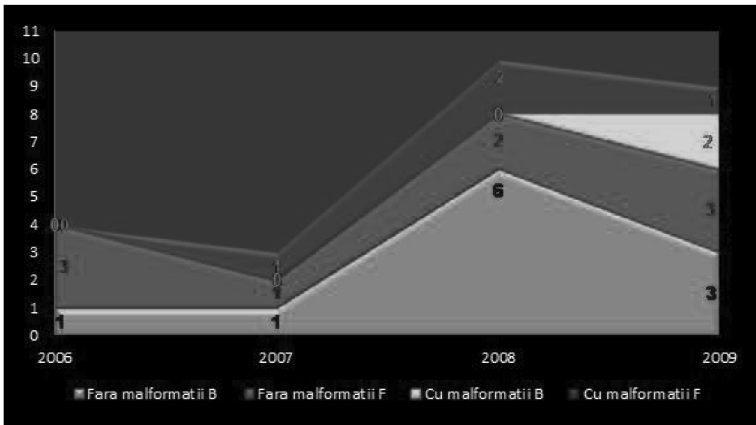
Incidența anomaliilor cromozomiale pe întreg lotul de studiu este în procent de 0,60%, din care 0,49% o reprezintă cazurile cu sindrom Down și 0,11% sunt reprezentate de trisomia 18. Incidența sindromului Down este de 1/800 – 1/700 din nou-născuți, și 70%, 80% din feții cu sindrom Down au translucența nucală crescută la 10-14 săptămâni de gestație. Statistic, feții cu sindrom Turner au translucența nucală crescută mai frecvent decât feții cu sindrom Down (valoarea predictivă a translucenței nucleare crescute este de 85% pentru sindromul Turner și de 75% pentru sindromul Down). Incidența trisomiei 18 (sindrom Edward) este de 1/8000 nașteri la termen. Anomaliile cromozomiale sunt caracterizate prin existența unui exces sau a unui deficit de material genetic. Incidența generală este de 10% din sarcini, care însă vor finaliza în 90% din cazuri cu pierderea sarcinii și va genera o incidență de 6 la 1000 de născuți vii. Cele mai frecvente sunt trisomiile 21, 13, 18.

Tab.5. Mortalitatea neonatală precoce (48< h) în intervalul 2006-2009

Malformații	Fără malformații		Cu malformații	
	Băieți	Fete	Băieți	Fete
Anul / sexul				
2006	1	3	0	0
2007	1	1	0	1
2008	6	2	0	2
2009	3	3	2	1
Total	11	9	2 (0,11%)	4 (0,22%)

Pe tot intervalul studiat incidența mortalității neonatale precoce a fost cea mai ridicată în cazurile de anomalii fetale la fete, în anul 2008.

Fig.3. Mortalitatea neonatală precoce (48< h) în intervalul 2006-2009

Numărul mic de cazuri de deces neonatal precoce, la un interval până la 48 ore, (0,11% în cazul băieților și 0,22% la fete), în cazul feților cu anomalii, este datorat în mare parte decesului intrauterin soldat în un număr mare de anomalii fetale. **Spre exemplu, în cazul trisomiei 18 (sindromul Edwards) un număr necunoscut de cazuri avortează în cursul primului trimestru de sarcină și aproximativ 70% din cazuri avortează spontan în cursul trimestrelor II și III. 30% din cei care se nasc cu trisomie 18 decedează în prima lună de viață și 90% în primul an de viață. Incidența afecțiunii este estimată la 1/6000 nou născuți vii, crescând cu vârsta maternă.**

O descoperire ecografică recentă sugestivă pentru anomalii cromozomiale în timpul primului trimestru este reprezentată de regurgitarea sângelui prin valva tricuspida. Primele documente privind asocierea cu aneuploidia au fost publicate în 2003 de către Huggon (19), care a descoperit că la un lot de 262 de fete, 70 dintre ei (27%) prezentau această afecțiune și, dintre aceștia, 58 (83%) aveau și cariotip anormal. Defecte structurale ale inimii au fost detectate la 34 de fete din cei 58 (59%) cu regurgitație a sângelui prin valva tricuspida și la 22 de fete (32%) dintre cei fără această afecțiune. Cel mai frecvent defect cromozomial găsit a fi asociat cu această afecțiune este trisomia 21.

Falcon a publicat în 2006 un al doilea studiu realizat pe 1557 de fete prin biopsia vilozităților coriale între săptămânile 11-14 de sarcină. El a găsit că regurgitația sângelui prin valva tricuspida era prezentă în proporție de 4.4% în cazul celor cu cromozomi normali, de 67.5% din 114 de fete cu trisomie 21 și de 3.3% din 42 de fete cu trisomie 18. Pentru a îmbunătăți valoarea predictivă pozitivă a aneuploidiei, valoarea prag de 60cm/s a fost luată în considerare.

Markerii ecografici de trimestrul I sunt predictorii independenți puternici pentru aneuploidii. Studiile inițiale ale lui Nicolaidis, precum și studiile extensive pe loturi largi, care au urmat, au arătat că translucența nucală peste 3 mm se întâlnește la 60%-80% la fete cu sindrom Down, între 9 și 14 săptămâni de gestație, iar dacă se face screening pentru sindrom Down pe baza vârstei materne și a translucenței crescute la

această vârstă gestațională, rata de detecție a sindromului Down este de aproximativ 70%, pentru o rată de rezultate fals pozitive de 5% [4,7,9,15,16].

Tab.6. Mortalitatea neonatală tardivă (>48h) în intervalul 2006-2009

Anul		2006	2007	2008	2009	
Fara malformații	Interval de supraviețuire					
	M	48-60 h	4	0	2	2
		61-100h	2	2	2	1
		101-200h	1	0	1	2
		201-500h	1	3	7	4
		>500h	0	0	0	3
	F	48-60h	3	0	1	0
		61-100h	1	0	2	1
		101-200h	2	0	2	2
		201-500h	1	3	2	3
>500h		0	0	0	1	
Cu malformații	M	48-60h	0	0	0	0
		61-100h	0	0	0	0
		101-200h	0	1(0,05%)	0	0
		201-500h	0	0	0	0
		>500h	0	0	0	0
	F	48-60h	0	0	0	0
		61-100h	0	0	0	0
		101-200h	0	0	0	0
		201-500h	0	0	0	0
		>500h	0	0	0	0

Prin introducerea suplimentară a osului nazal în screeningul ecografic de trimestrul I, se realizează o detecție a sindromului Down de 85%, cu 1% rezultate fals pozitive, sau de 93%, cu 5% rezultate fals pozitive. În general, se poate spune că markerii ecografici de trimestrul I au valoare predictivă pentru aneuploidii, mai mare decât cea a markerilor de trimestrul II. Acest fapt, corelat cu avantajele care rezultă din obținerea precoce a unei estimări de risc, a făcut ca screeningul de trimestrul I să fie considerat, pentru o perioadă de timp, abordul ideal în diagnosticul genetic prenatal.

Screening-ul precoce, ecografic, vizează sarcinile cu risc și necesită o evaluare amănunțită, aparate performante și un utilizator experimentat. Descoperirea întâmplătoare a unei anomalii impune un examen morfologic exhaustiv și evaluarea cariotipului. Cel mai ușor accesibile sunt membrele, alături de care trebuie căutate

eventuale anomalii asociate ale coloanei vertebrale, toracelui, craniului. Indicatorii de morbiditate și mortalitate prin anomalii fetale în România, rămân totuși crescuți în comparație cu Uniunea Europeană și probabil demonstrează slăbiciunile serviciilor de sănătate, a acțiunilor preventive, slaba adresabilitate și nivelul redus al educației pentru sănătate în rândul pacienților.

Gama anomaliilor fetale este largă, incluzând categorii variate ca mecanism etiopatogenic, trăsături morfologice și risc de recurență. Prognosticul vital, afectarea calității vieții și posibilitățile de corecție și recuperare sunt extrem de variate și trebuie evaluate cu atenție.

Studiile anomaliilor fetale reprezintă un punct de plecare important în evaluarea “dimensiunilor fenomenului” anomaliilor, domeniu atât de complex, în mod indiscutabil reprezintă apanajul actual al unei medicini bazate pe pluridisciplinaritate.

Concluzii

1. Pe fond de indici demografici în scădere și pe fond de degradare (criză economică, lipsă de cultură, lipsă de adresabilitate la medic) incidența afecțiunilor materno-fetale în perioada gravidității este crescută (prematuritate și număr de malformații fetale).
2. În urma analizei studiului efectuat, dinamica anomaliilor fetale arată un trend crescător, de la un procent de 10,53% în anul 2006 la 15,66% în anul 2009.
3. Picior stâmb congenital au prezentat la naștere 34,35% feți din totalul cazurilor de anomalii fetale descoperite, sau 91,39% din totalul de cazuri cu anomalii ale extremităților.
4. Prevalența sindactiliei este de 0,71%. Sindactilia poate fi un marker pentru sindromul Down, triploidie sau se poate asocia polidactiliei în sindromul coastă scurtă – polidactilie.
5. Incidența anomaliilor cromozomiale pe întreg lotul de studiu este în procent de 0,60%, din care 0,49% o reprezintă cazurile cu sindrom Down și 0,11% sunt reprezentate de trisomia 18.
6. Numărul mic de cazuri de deces neonatal precoce, la un interval până la 48 ore, (0,11% în cazul băieților și 0,22% la fete), în cazul feților cu anomalii.
7. Mortalitatea noenatală tardivă în cazul fetilor cu malformații a fost observată la un interval până la 200 de ore, într-un singur caz de nou-născut băiat.
8. Prin cunoașterea anomaliilor fetale și prin introducerea de măsuri de prevenție, mai ales în domeniul embriologiei fetale, cu contribuția unor specialiști în embriologie și ultrasonografie, urmărim prin această lucrare să aducem o modestă contribuție.

Bibliografie

1. Achiron R, Achiron A. Development of the human fetal corpus callosum: A high-resolution, cross-sectional sonographic study. *Ultrasound Obstet Gynecol* 2001 ; 18 : 343 – 347
2. Achiron R, Lipitz S, Gabbay U, Yagel S. Perinatal ultrasonographic diagnosis of fetal heart echogenic foci: no correlation with Down syndrome. *Obstet Gynecol* 1997; 89: 945 – 948
3. Achiron R, Schimmel M, Achiron A, Mashiasch S. Fetal mild idiopathic ventriculomegaly: is there a correlation with fetal trisomy. *Ultrasound Obstet Gynecol* 1993 ; 3 : 89 -92.
4. Azar G, Snijders RJM, Gosden CM, Nicolaides KH. Fetal nuchal cystic hygromata: associated malformations and chromosomal defects. *Fetal Diagn «Oier* 1991; 6:46-57
5. Bahado-Singh RO, Choi SJ et al. Early second trimester individualized estimation of trisomy 18 risk by ultrasound. *Obstet Gynecol* 2003; 101:463
6. Benacerraf BR, Frigoletto FD. Sonographic identification of second trimester fetuses with Down syndrome. *N Engl J Med* 1987; 317:1371
7. Benacerraf BR, Mandell J, Estroff JA, Harlow BL, Frigoletto F. Fetal pyelectasis: a possible association with Down syndrome. *Obstet Gynecol* 1990; 76: 58
8. Benacerraf BR, Neuberg D, Frigoletto FD, Humeral shortening in second trimester fetuses with Down syndrome, *Obstet Gynecol*, 77:223, 1991
9. Benoit B et al. Three dimensional ultrasound with maximum mode rendering: a novel technique for the diagnosis of bilateral or unilateral absence or hypoplasia of nasal bones in second trimester screening for Down syndrome. *Ultrasound Obstet Gynecol*. 25:19-24, 2005
10. Berlin AM, Norton ME, Sugarman EA. Cystic fibrosis and chromosome abnormalities associated with echogenic fetal bowel. *Obstet Gynecol* 1999; 94: 135 -138
11. Bromley B, Estroff JA, Sanders SP, Parad R, Roberts D. Fetal echocardiographic accuracy: accuracy and limitations in a population at high and low risk for heart defects. *Am J Obstet Gynecol* 1992; 166: 1473 / 1481
12. Bromley B, Lieberman E, Laboda L, Benacerraf B. Echogenic intracardiac focus: a sonographic sign for fetal Down syndrome. *Obstet Gynecol* 1995; 86: 998
13. Bromley B, Lieberman E, Shipp TD, Richardson M, Benacerraf BR. Significance of an echogenic intracardiac focus in fetuses at high and low risk for aneuploidy. *J Ultrasound Med* 1998; 17; 127-131,
14. Bronshtein M, Zimmer EZ et al. A characteristic cluster of fetal sonographic markers that are predictive of fetal Turner syndrome in early pregnancy. *Am J Obstet Gynecol* 2003; 188:1016
15. Bronshtein M, Zimmer EZ et al. A characteristic cluster of fetal sonographic markers that are predictive of fetal Turner syndrome in early pregnancy. *Am J Obstet Gynecol* 2003; 188:1016
16. Bunduki V, Ruano R, Miguelez J. Fetal nasal bone length: reference range and clinical application in ultrasound screening for trisomy 21. *Ultrasound Obstet Gynecol* 2003; 21:156

CUNOȘTINȚE ȘI PRACTICI LEGATE DE NUTRIȚIE ÎN RÂNDUL ADOLESCENȚILOR BUCUREȘTENI

Neagu Alexandra, Milici Nicoleta

Institutul de Antropologie "Francisc I. Rainer" al Academiei Române

Schimbările survenite în obiceiurile alimentare și reducerea drastică a activității fizice au făcut ca în ultimele decenii obezitatea să îmbrace un caracter epidemic. Multe dintre bolile pe care le favorizează – afecțiunile cardiovasculare, anumite tipuri de cancer, fragilitatea oaselor, diabetul, anxietatea cronică și depresia – reduc dramatic speranța de viață a noilor generații. Pentru mediul academic, acest avertisment a devenit aproape un clișeu, reiterat solemn, în forme ușor diferite, în aproape toate comunicările și publicațiile de specialitate din ultimul deceniu de „război contra obezității”. De ce îl tot repetăm? În afara justificării propriiei activități firește, există motive temeinice pentru reluarea lui obsesivă.

În primul rând, pentru că mesajul trebuie să ajungă deopotrivă la publicul larg (care trebuie convins în vederea schimbării stilului de viață și în vederea creării unei cereri substanțiale de hrană sănătoasă pe piața alimentelor) și la factorii de decizie în elaborarea politicilor în domeniul sănătății publice. Analizele întreprinse la nivel internațional asupra diverselor modalități de combatere a obezității au pus în evidență dificultățile de depășire a tensiunilor existente între cele două orientări dominante la ora actuală: cea environmentalistă, centrată pe schimbarea factorilor de mediu ce favorizează alimentația nesănătoasă și sedentarismul, și cea individualistă, centrată pe încurajarea indivizilor în echilibrarea propriiei ecuații energetice. Larga majoritate a administrațiilor – și a noastră nu face excepție – ar dori ca povara financiară a tratamentelor să fie luată de pe umerii sistemelor publice de sănătate și transferată pe umerii indivizilor. Interpretarea obezității ca eșec personal este congruentă cu difuzarea mesajelor de tipul „pentru sănătatea dumneavoastră evitați excesul de sare, zahăr și grăsimi, în locul acțiunilor de reglementare a pieței. Cuvântul epidemic este însă acolo pentru a le reaminti că nu avem de-a face pur și simplu cu o proliferare a nesimțirii. Corelația dintre obezitate și un nivel economic scăzut țintește spre o dimensiune socială și economică a fenomenului. Dacă în țările sărace există un raport direct între statutul socio-economic și obezitate, în țările industrializate relația este inversată (Ulijaszek, 2007). Vina individuală se proiectează altfel pe fundalul vieții în medii obezogene, toxice (Schwartz and Brownell, 2007), în care hrana cea mai accesibilă este din ce în ce mai bogată în calorii și din ce în ce mai săracă în nutrienți, porțiile sunt din ce în ce mai mari, iar sedentarismul a devenit comun. În condițiile în care o mare parte a efortului este orientat spre educarea consumatorului în a face alegerile sănătoase, preocuparea pentru reducerea disparităților în accesul la o alimentație sănătoasă este împinsă în plan secund. Or, aceleași analize au pus în evidență că insuccesul acțiunilor de prevenție și combatere a obezității nu poate fi atribuit lipsei educației în privința riscurilor (unde s-au înregistrat diminuări

semnificative) sau raționalității în alegerea hranei. Pentru că tocmai raționalitatea și nu lipsa ei este cea care-l împinge pe consumator să aleagă alimente cu conținut caloric ridicat: „actuala structură a prețurilor face ca tocmai alimentele pline de zaharuri și grăsimi să furnizeze necesarul de energie la cele mai mici costuri” (Drewnowski and Darmon, 2005).

Devine astfel explicit și al doilea motiv: ignorată de policy makers, vocea academică este acoperită de tumultul pieții. Fie că acționează în calitate de consumatori independenți (și achiziționează produsele din banii lor de buzunar), fie că influențează cumpărăturile părinților (în principal în privința alimentelor), copiii reprezintă o piață de diverse bunuri și servicii în continuă creștere. La nivelul anului 2007 în SUA, se estima, de pildă, că industria alimentară, de băuturi și cea a restaurantelor investește anual circa 33 de miliarde de dolari în publicitate directă, din care în jur de 10 miliarde sunt direcționați spre copii. Previzibil, majoritatea covârșitoare a acestei publicități (în lipsa brandurilor pentru fructe și legume) are în centru fast-foodul sau alte alimente bogate în grăsimi și zaharuri. Copiii sunt ademiniți nu doar prin intermediul reclamelor televizate (și orele de expunere media sunt și ele în creștere), ci și prin ambalare, plasarea produsului în anumite contexte în care expunerea nu este limitată ca timp (videoclipuri muzicale, filme, cărți, reviste), prin oferirea de recompense (jucării, stickere), încrucișarea publicității la două produse (de exemplu, un produs alimentar și un film), prin lansare de alte produse branduite (Barbie îmbrăcată în angajat McDonald's sau cartea de numărare a biscuiților Oreo), sponsorizare de evenimente, oferirea de eșantioane gratuite, comercializare virală (de la copil la copil), publicitate în mediul virtual și în școli (prin intermediul automatelor de snackuri, scurte proiecte de strângere de fonduri și implicarea companiilor producătoare în activități educaționale) Semnificativ, marketizarea sporită a coincis cu deteriorarea dietei copiilor și creșterea ratelor supraponderalității și obezității (Schor and Ford, 2007)..

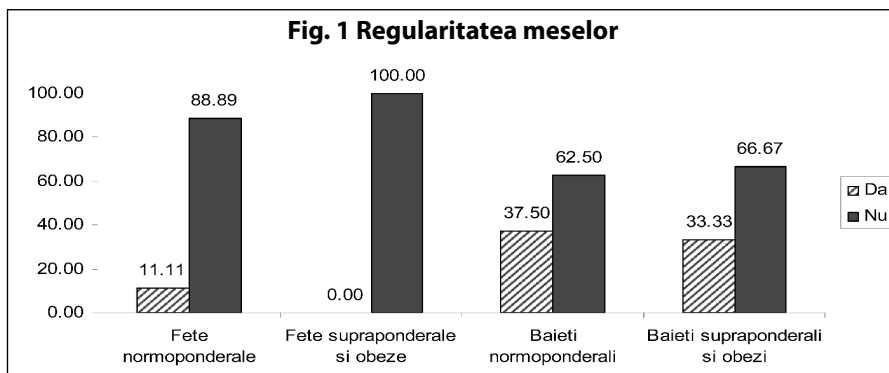
Având aceste lucruri în minte, precum și succesul relativ modest al intervențiilor prin intermediul școlii în statele occidentale (unde sporirea cunoștințelor nu a fost urmată de o schimbare în preferințe sau obiceiuri), am întreprins în anul 2010 o cercetare de teren la liceul teoretic „Ion Barbu” din capitală.

Metodologie

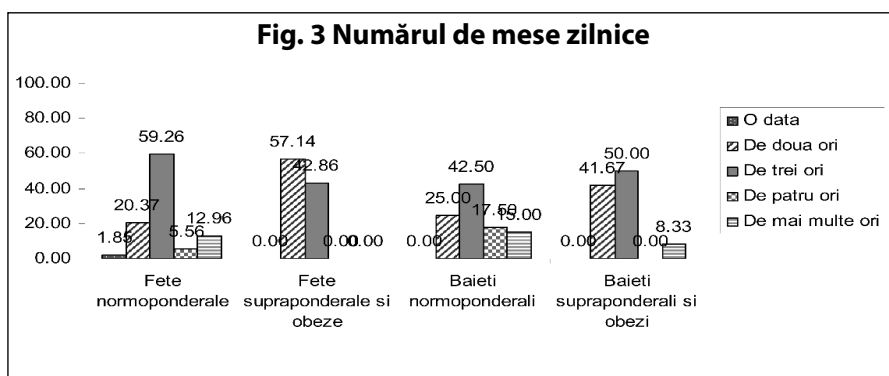
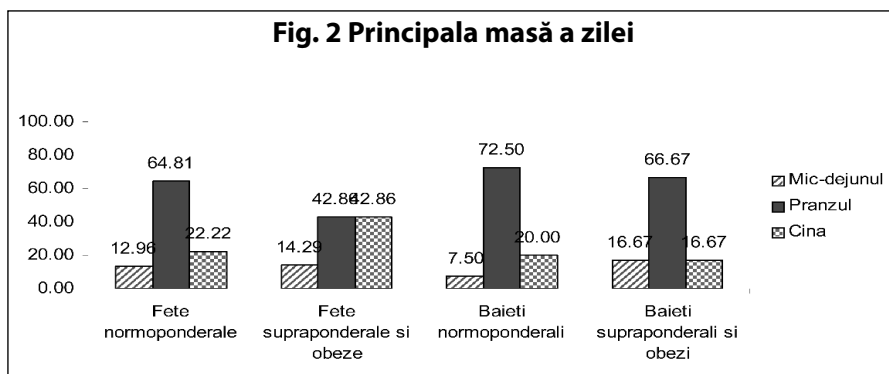
Scopul studiului a fost investigarea cunoștințelor legate de nutriție și a comportamentului alimentar în rândul adolescenților bucureșteni, precum și a modului în care acestea variază în funcție de sex și BMI. Lotul a fost alcătuit din 113 adolescenți (61 fete și 52 băieți), din mediu urban, cu vârsta de 18-19 ani. A fost aplicat un chestionar cu 35 itemi. Pentru determinarea statusului ponderal am utilizat punctele de tăietură ale BMI pentru copii și adolescenți ale lui Cole (2000).

Rezultate și discuții

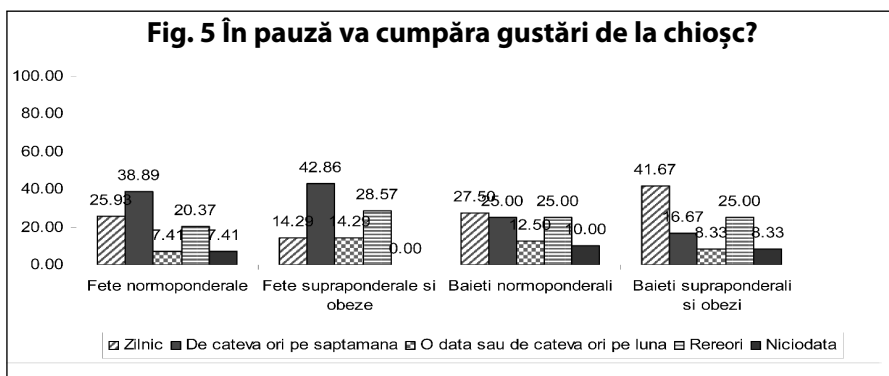
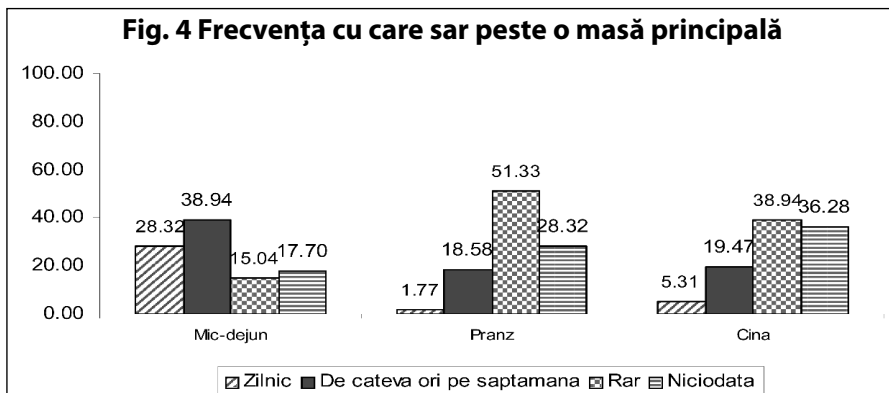
Indiferent de sex sau de statusul ponderal, majoritatea adolescenților (78%) au un program de masă dezordonat, nemâncând la ore regulate.

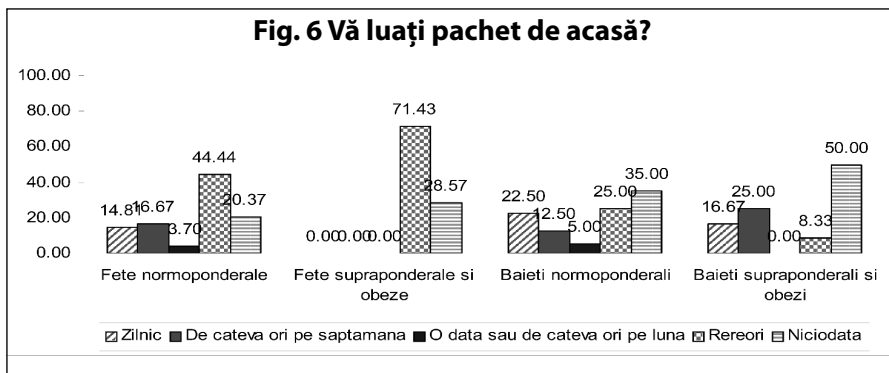
Pentru subiecții de sex masculin, indiferent de statusul ponderal, principala masă a zilei este prânzul (66%), în timp ce pentru subiecții de sex feminin supraponderali și obezi cina reprezintă masa principală (43%).

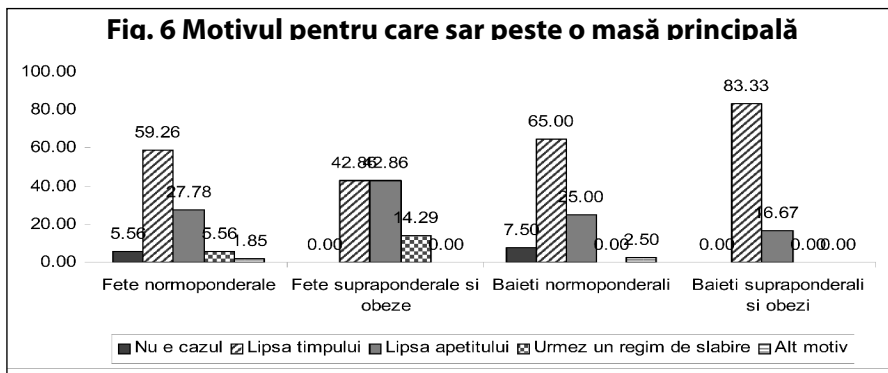
Deși aproape jumătate dintre ei susțin că mănâncă de trei ori pe zi, micul dejun este adesea înlocuit cu o gustare cumpărată la chioșc.

60% dintre adolescenți preferă gustarea de la chioșc unui pachet de acasă.

Adolescentele supraponderale sunt cele mai refractare: 100% declară ca își iau pachet de acasă 'rar' sau 'niciodată'.

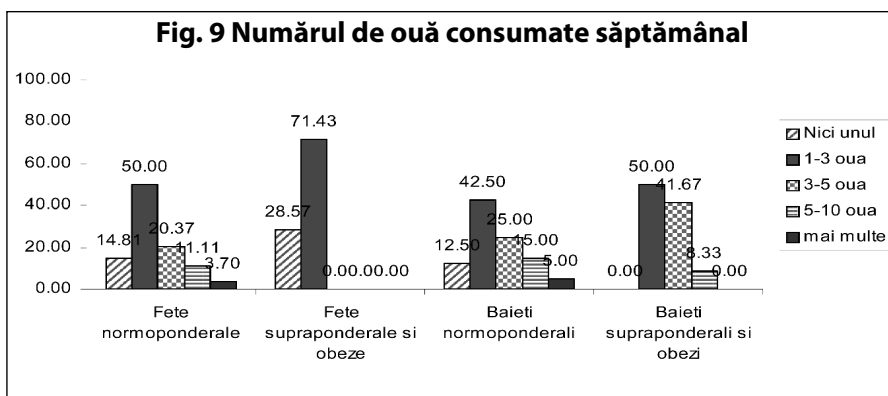

Explicația invocată pentru această practică este lipsa timpului, corelată cu programul școlar matinal.

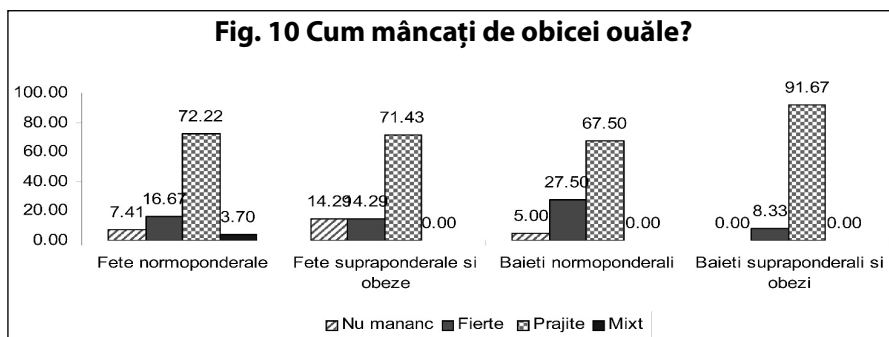
Figura 8. Din ce se compun gustarile

	La scoala	Acasa	Nu mananc asa ceva
Lactate	1.75	71.05	27.19
Fructe	16.79	78.63	4.58
Ciocolata	31.16	51.45	17.39
Biscuiti, napolitane	44.53	34.31	21.17
Foietaje	51.56	23.44	25.00
Snacksuri sarate	54.35	26.81	18.84
Fast food	34.40	27.20	38.40
Sandwichuri cu mezel/brânza	29.77	57.25	12.98
Mâncare gatita	1.75	85.09	13.16
Alune/seminte/fistic	15.00	56.67	28.33

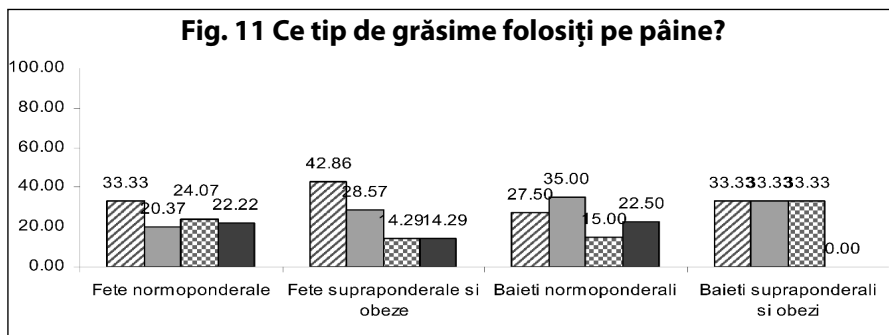
Consumul ouălor este mai ridicat în rândul subiecților supraponderali și obezi.

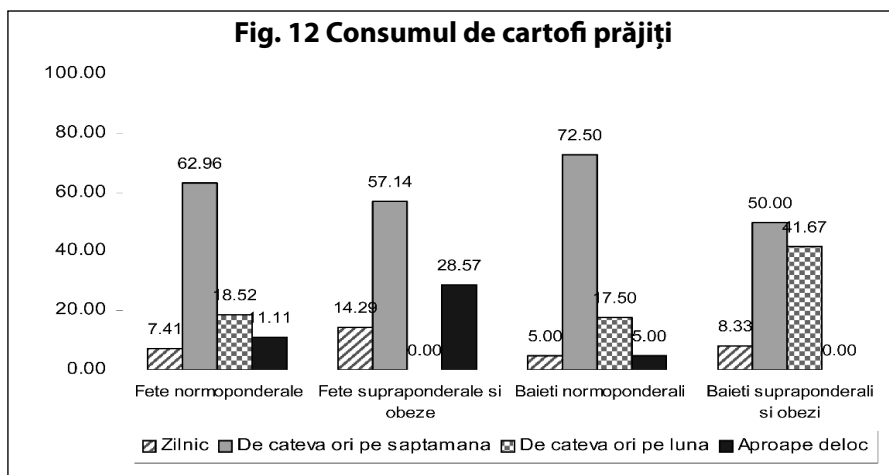
Există o preferință clară pentru prăjirea ouălor (72,6% din totalul subiecților), accentuată în cazul băieților supraponderali.

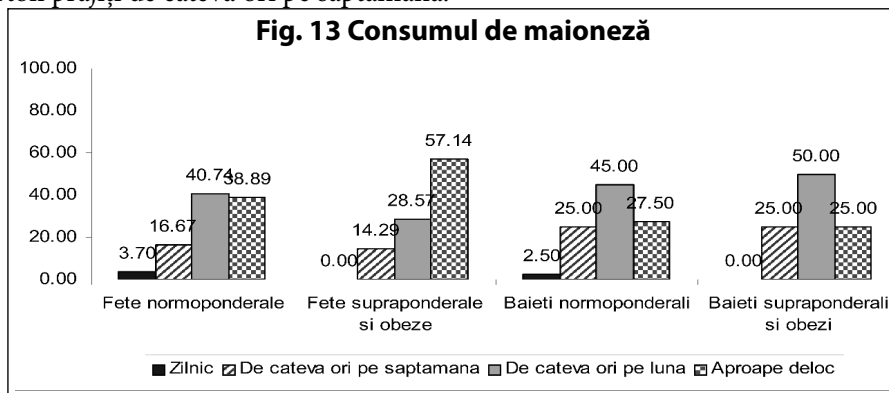
În 96,5% din totalul familiilor se gătește cu ulei, restul de 3,5% utilizând deopotrivă uleiul și untura. Din totalul subiecților, 61,9% consideră grăsimile animale dăunătoare sănătății, 9,7% le consideră sănătoase, în timp ce 28,3% au declarat că nu știu.

Procentul celor care nu folosesc niciun tip de grăsime pe pâine este mai ridicat în rândul normoponderalilor, în timp ce consumul de unt este ușor crescut în rândul supraponderalilor.

Consumul de cartofi prăjiți în eșantionul nostru nu a înregistrat diferențe în favoarea normoponderalilor. Un procent de 64,6% din totalul subiecților consumă cartofi prăjiți de câteva ori pe săptămână.

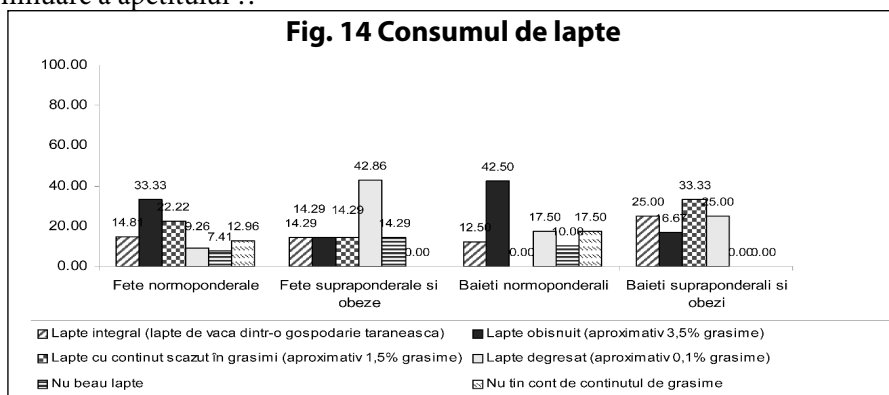
Consumul de maioneză este mai ridicat în rândul băieților, dar nu am înregistrat diferențe semnificative în funcție de statusul ponderal.

Aproape un sfert dintre subiecți (23,9%) adaugă sare în mâncarea de la masă aproape întotdeauna înainte de a o gusta.

Suplimentele alimentare sunt și ele destul de populare: 21,7% din adolescenți iau calciu, 11,2% magneziu, 4,9% fier și 12,6% polivitamine.

Aproape un sfert din totalul subiecților (23%), indiferent de sex, mănâncă 'des' noaptea.

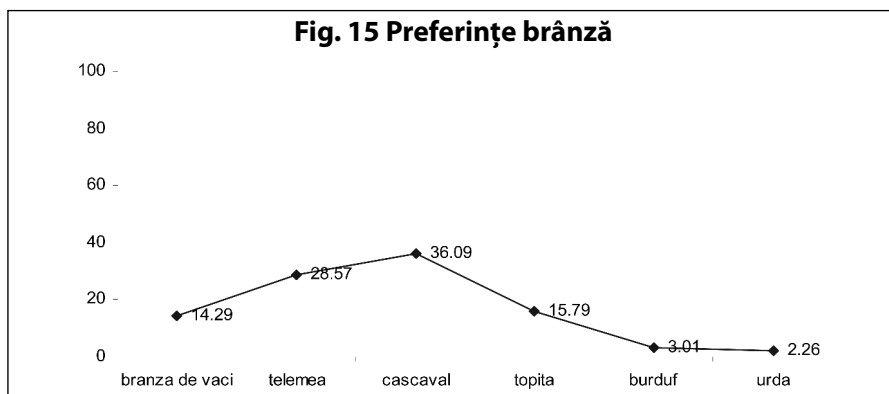
Stresul/nervozitatea/plictiseala îi determină pe 22,1% dintre subiecți să mănânce mai mult și pe 41,6% să mănânce mai puțin. Supraponderalii afirmă mai degrabă o diminuare a apetitului !

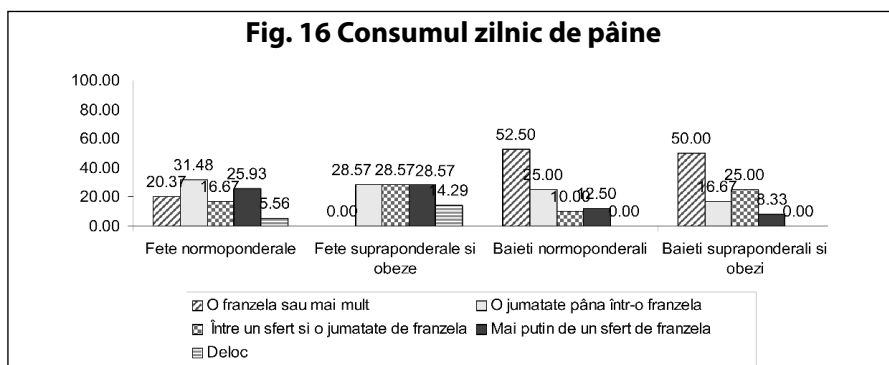
Doar adolescenții normoponderali au declarat că nu țin cont de conținutul de grăsime al laptelui.

Adolescenții supraponderali și obezi și-au exprimat preferința pentru laptele cu conținut scăzut de grăsimi sau degresat.

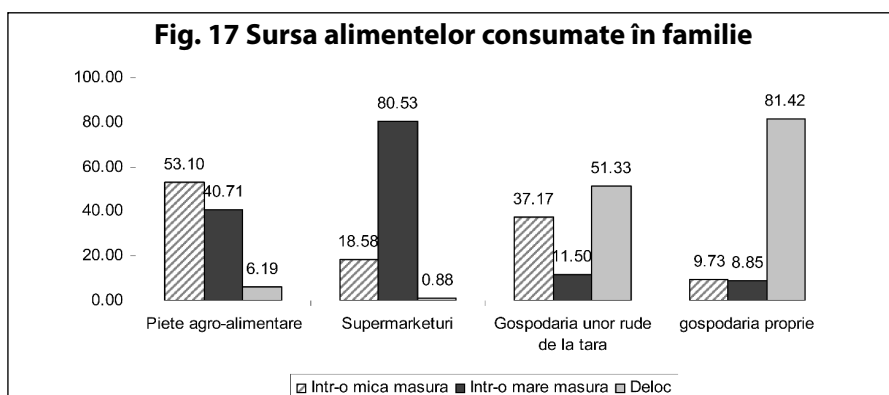
Majoritatea subiecților consumă carne de pui (79,65); urmează carnea de porc (28,32%) și carnea de vită (13,27). Ierarhia opțiunilor corespunde cu cea a prețurilor.

Majoritatea adolescenților (63,8%) consumă pâine albă. În ordinea preferințelor urmează pâinea graham (21,6%) și pâinea neagră (11,2%).

Principala sursă de proveniență a alimentelor consumate în familiile adolescenților chestionați o reprezintă supermarketul, urmat la distanță considerabilă de piețele agro-alimentare.

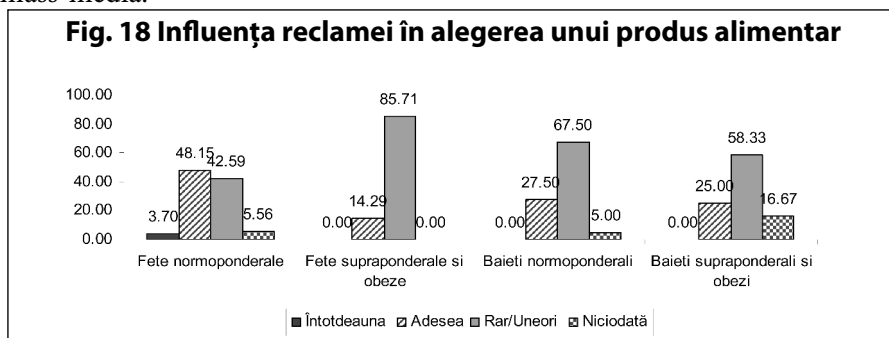
În ceea ce privește participarea la prepararea hranei, considerat un factor protector împotriva obezității, fetele supraponderale și obeze sunt cele mai active (71,43%), în

timp ce majoritatea băieților supraponderali (46,15%) doar își încălzesc mâncarea pregătită de alții; în rândurile băieților normoponderali se găsește cel mai ridicat procent de adolescenți care gătesc pentru întreaga familie: 9,52; în orice caz, felurile de mâncare pe care adolescenții declară că știu să le pregătească fac parte mai degrabă din categoria celor cu aport caloric ridicat: cartofi prăjiți, ouă ochiuri, paste.

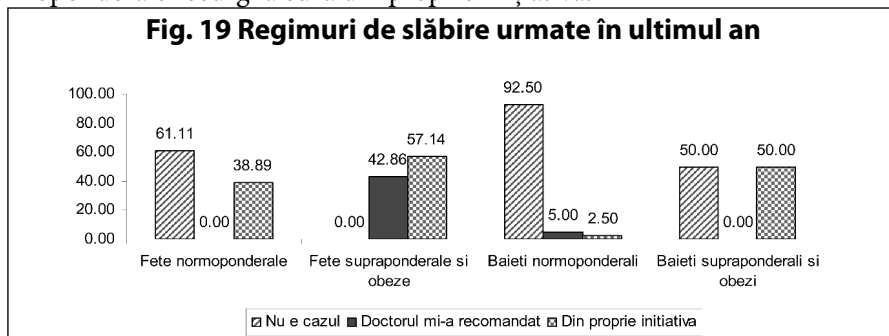
Conduita la cumpărături este și ea semnificativă în perspectiva alegerii adolescenților ca agenți ai schimbării stilului de viață în familie: cei mai pasivi sunt băieții supraponderali și obezi (33% nu intervin în alegerile părinților), în timp ce fetele sunt mai voluntare: 57% dintre cele supraponderale și obeze aleg pentru ele însele și 51,85% influențează deciziile la nivelul familiei.

Clasamentul criteriilor în alegerea unui produs alimentar este previzibil: pe primul loc se situează gustul (69,16%), urmat de preț (34,58%), acordul cu gusturile celorlați (32,71%), valoarea nutritivă (32,71%) și abia pe ultimul loc valoarea calorică (26,17%).

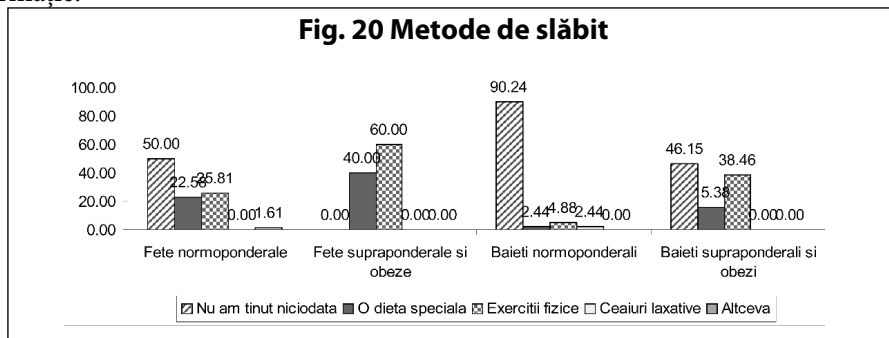
Doar 5,25% din totalul subiecților au declarat că nu asociază privitul la televizor cu mâncatul, cei mai mulți (48,25%) ronțăind ceva ‘din când în când’, iar un sfert ‘foarte des’. 36% din totalul subiecților cumpără adesea un produs alimentar promovată de/ în mass-media.

Am constatat diferențe semnificative între sexe în ceea ce privește percepția propriei corporalități și metodele utilizate pentru modificarea greutateii: în timp ce 50% din băieții supraponderali consideră că nu este cazul să țină o cură de slăbire (nu fac deosebire între masa musculară și masa grasă), 39% dintre adolescentele normoponderale recurg la cură din proprie inițiativă.

Exercițiile fizice sunt modalitatea predilectă la care subiecții supraponderali/ obezi de ambele sexe au declarat că au făcut apel (60% fetele, 39% băieții); în privința fetelor, analiza activității lor fizice pe parcursul unei săptămâni contrazice însă această afirmație.

Concluzii

Dieta dezechilibrată este rezultatul combinat al limitărilor aduse de veniturile familiale, constrângerilor impuse de orarul școlar, dar și al influenței mass-mediei care se reflectă atât în criteriile personale de alegere a alimentelor, cât și în percepția propriei corporalități.

Înainte de a declara ineficientă orice intervenție prin intermediul școlii, ar trebui încercate: introducerea unui curs de educație nutrițională; reglementarea vânzării gustărilor prin chioșcurile și automatele aflate în incinta școlilor; reducerea numărului de ore petrecute în fața TV/PC-ului; contracararea expunerii la reclame prin analiza mesajelor simbolice de care acestea se folosesc.

Bibliografie

1. Brownell, K.D. & Schwartz, M.B. (2007). Actions Necessary to Prevent Childhood Obesity: Creating the climate for change. *Journal of Law, Medicine and Ethics*, Vol. 31, No. 1, pp. 78-89.
2. Cole TJ, Bellizzi MC, Flegal KM, Dietz WH (2000). Establishing a standard definition for child overweight and obesity worldwide: International survey. *British Medical Journal*, 320, pp. 1240-1243.
3. Drewnowski, Adam and Darmon, Nicole (2005). *Food choices and diet costs: an economic analysis. The Journal of nutrition*, Vol. 135 (4), pp. 900-904.
4. Schor, B. Juliet, Ford, Margaret (2007). *From Tastes Great to Cool: Children's Food Marketing and the Rise of the Symbolic*, *Journal of Law, Medicine and Ethics*, Vol. 35(1), pp. 10-21.
5. Ulijaszek, Stanley (2007) Obesity: a disorder of convenience, *Obesity Reviews*, Vol. 8, pp.183-187

CARACTERIZAREA CREȘTERII ȘI DEZVOLTĂRII COPILOR PRE ȘI POST PUBERTATE

Claudia Niculescu, Sabina Olaru, Adrian Săliștean

Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Textile și Pielărie

Rezumat

Creșterea și dezvoltarea copiilor este un proces foarte dinamic și neuniform în timp. Lucrarea de față tratează comparativ acest fenomen pentru două grupe de vârstă 9-11 ani și 14-15 ani. Caracterizarea creșterii și dezvoltării s-a făcut pe baza șirului variațional a dimensiunilor principale ale corpului copiilor. Datele experimentale au fost obținute prin scanarea tridimensională a corpului pentru selecții de băieți și fete, din cele două grupe de vârstă.

Cuvinte cheie: copii, pubertate, dimensiuni corporale, creștere

1. Introducere

Creșterea și dezvoltarea copiilor este un proces foarte dinamic și neuniform în timp. În acest context, pubertatea este o etapa fiziologică normală a procesului de maturizare a organismului uman.

Evoluția firească a sistemului endocrin are înscris în programul său momentul deosebit de important al așa-numitei pubertăți, când se face trecerea de la faza copilăriei spre cea de adult, printr-o serie de modificări de ordin fizic și psihic, cum ar fi creșterea dimensiunii organelor genitale, apariția caracterelor sexuale secundare, apariția capacității de procreere, un important puseu de creștere în înălțime, toate acestea având răsunet asupra structurii psihice, aflată deopotrivă într-un proces pregnant de transformare. Pe parcursul pubertății, schimbările se succed în general într-o ordine constantă de la individ la individ, dar la vârste cronologice care pot diferi de la o persoană la alta și de la un sex la altul.

2. Modificări somatice și hormonale specifice pubertății

Clinic, debutul pubertății este anunțat de apariția caracterelor sexuale secundare ce evoluează specific pentru sexul feminin, respectiv masculin până la forma adultă. În mod normal, pubertatea apare într-o serie de cinci stadii (stadiile Tanner)¹ care debutează la 8-13 ani la fete și 9-14 ani la băieți. Debutul pubertății variază în funcție de mai mulți factori: genetic (dezvoltarea timpurie sau târzie este un factor familial), nutriție (alimentația insuficientă poate întârzia creșterea și dezvoltarea sexuală), factori de mediu și psiho-afectivi, rasă, etnie și localizarea geografică.

1 Dr. Duncescu, Corina, Dr. Mărăzan, Monica, Dr. Chiriță-Emandi, Adela, Dr. Stroescu, Ramona, Prof. Dr. Micle, Ioana: Dezvoltarea sexuală precoce, in Revista Română de Pediatrie, volumul LX, 2011/3, pp. 214

Pubertatea este o perioadă importantă de modificări biologice prin care trec copiii pentru a deveni adulți. În general, aceste modificări apar mai devreme la fete decât la băieți. În plus, față de modificările fizice și emoționale, pubertatea include și maturizarea cognitivă și morală și felul în care se vad pe sine și pe alții.

Un proces complex, numit axa hipotalamo-pituitară-gonadală guvernează apariția pubertății. Acest proces implică următorii pași:

- creierul pornește procesul: o parte a creierului numită hipotalamus produce hormonul care eliberează gonadotropina (Gn-RH);
- glanda pituitară eliberează mai mulți hormoni: hormonul eliberator de gonadotropină determină eliberarea de hormoni din glanda pituitară - hormonul luteinizant (LH) și hormonul stimulant al foliculului (FSH);
- producerea hormonilor sexuali: LH și FSH stimulează ovarele să producă hormoni implicați în creșterea și dezvoltarea caracteristicilor sexuale feminine (estrogen) și a testiculelor în a produce hormoni responsabili de creșterea și dezvoltarea caracteristicilor sexuale masculine (testosteron). De asemenea, glandele suprarenale încep să producă estrogen și testosteron;
- apariția modificărilor fizice: prezența estrogenului și a testosteronului determină modificările fizice caracteristice pubertății ².

Lucrarea de față tratează comparativ acest fenomen pentru două grupe de vârstă 9-11 ani și 14-15 ani. Caracterizarea creșterii și dezvoltării s-a făcut pe baza șirului variațional al dimensiunilor principale ale corpului copiilor. Datele experimentale au fost obținute prin scanarea tridimensională a corpului pentru selecții de băieți și fete, din cele două grupe de vârstă.

3. Creșterea și dezvoltarea prepubertară

Creșterea în timpul copilăriei este un proces relativ stabil. Totuși, creștere staturală înregistrează ritmuri diferite de creștere, pe cele două sexe: de la 6-10 ani fetele cresc mai repede decât băieții (Fig. 1 și 2)³. Tot până la această vârstă, ambele sexe înregistrează o rată de creștere de 5-6 cm/an și la 2,5 kg/an decât la debutul pubertății. Presupunând o lungime medie la naștere de 51 cm, media la vârsta de 1 an este de 76 cm, la doi ani este de 89 cm), la 4 ani este de 102 cm iar la 8 ani este de 127 cm⁴.

4. Creșterea și dezvoltarea pubertală și postpubertală

Pubertatea este o perioadă dinamică de dezvoltare marcată de schimbări rapide în mărimea corpului, forma și compoziția sa. Debutul pubertății corespunde vârstei biologice de 11 ani la fete și 13 la băieți. În medie, fetele intră și finalizează fiecare etapă de pubertate mai devreme decât băieții.

2 http://www.sfatulmedicului.ro/Cresterea-si-dezvoltarea-copilor/pubertatea-si-patologia-ei_6654

3 Barbuta, R: Puericultura, Ed. Junimea, Iasi, 1975

4 Rogol, Alan, Roemmich, James N., Clark, Pamela A.: Growth at Puberty, in Journal of Adolescent Health, 2002/31, Published by Elsevier Science Inc, New York, pp. 192–200

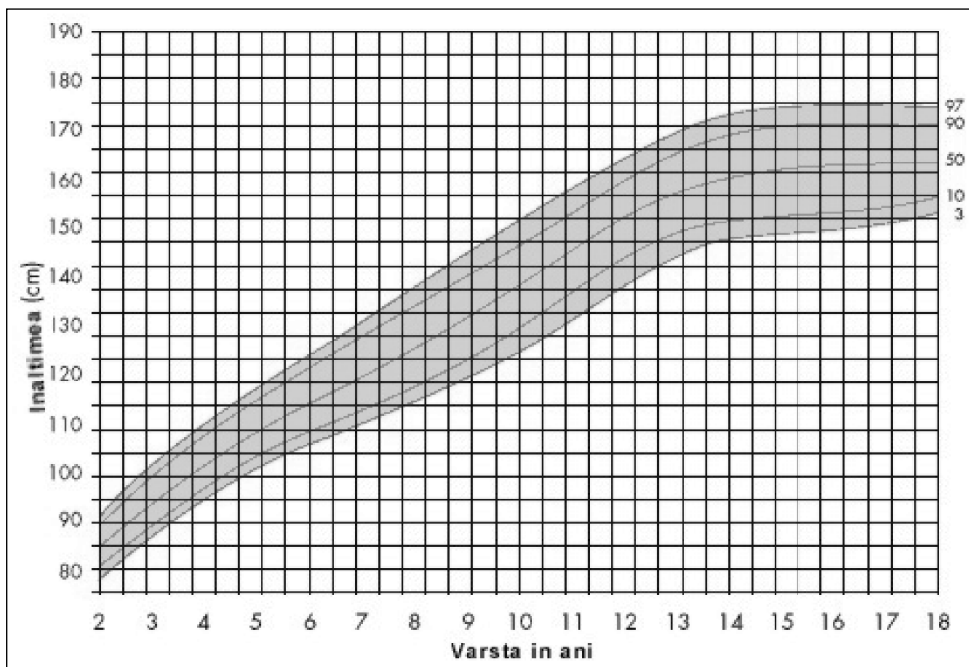

Fig. 1. Graficul înălțimii (în cm) la fete - vârsta 2-18 ani

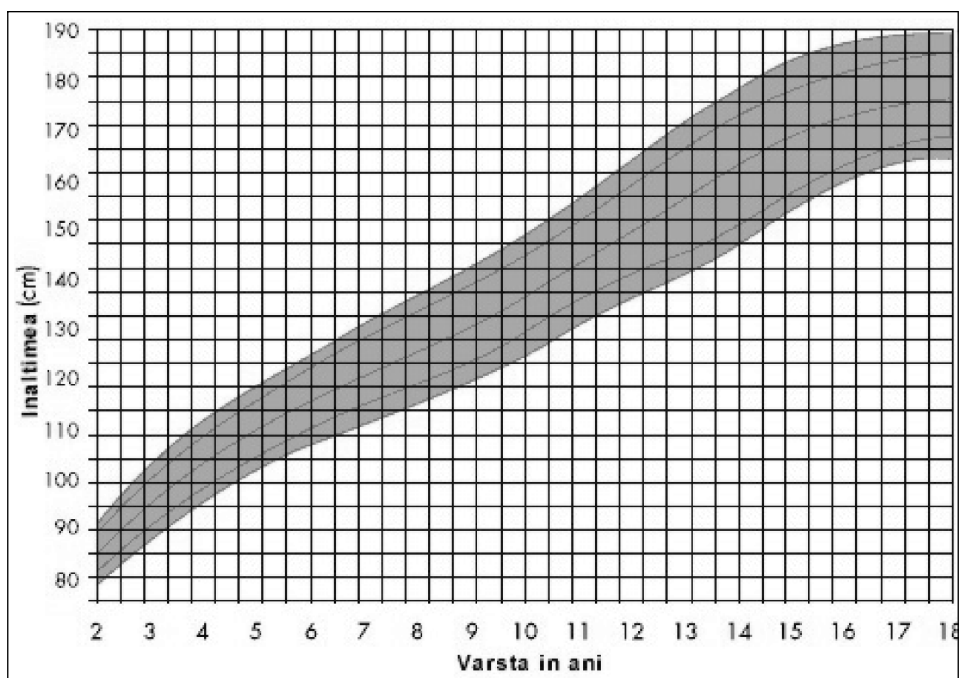

Fig. 2. Graficul înălțimii (în cm) la băieți - vârsta 2-18 ani

Calendarul pubertății variază foarte mult, chiar și în rândul copiilor sănătoși. La determinarea gradului de adecvare a vitezei de creștere, trebuie să fie luat în considerare gradul de maturitate biologică al copilului. Maturizarea scheletică sau pubertală poate fi utilizată pentru a determina gradul de dezvoltare biologică al copilului.

Unul dintre semnele distinctive ale pubertății este creșterea rapidă a adolescentului. Odată cu apropierea pubertății, viteza de creștere încetinește la o limita inferioară (în preadolescență), continuând cu accelerarea bruscă a creșterii.

Primul semn de pubertate la fete, care apare în jurul vârstei de 10 ani și jumătate este dezvoltarea sânilor. Totodată, creșterea în înălțime se accelerează. Dezvoltarea continuă și întregul proces este încheiat în 3-4 ani, când se ajunge la o conformație de tip matur a glandelor mamare. La 12-13 ani, începe dezvoltarea progresivă a organelor genitale interne și externe, iar creșterea în înălțime atinge vârful maxim. În jurul vârstei de 13 ani, se declanșează prima menstruație, apare părul axilar și sânii se conturează foarte bine. La 14-15 ani, ciclul menstrual își stabilește un ritm regulat (la 28 de zile, cu mici variații individuale). Între 15 și 16 ani, procesul pubertar intră în faza finală, când se constată de altfel și încetinirea creșterii.

În general pubertatea debutează mai târziu la băieți, la o vârstă medie de 11 ani și jumătate 12 ani. Între 12 și 13 ani, copilul crește vizibil în înălțime. Vârful de creștere la băieți se înregistrează cu 2-3 ani mai târziu decât la fete. De asemenea, acest proces începe cu creșterea mâinilor și a picioarelor urmate mai târziu de creșterea brațelor și antebrațelor, coapselor și gambelor, toracelui și abdomenului. Vârsta de 14 ani este vârsta la care se atinge vârful accelerației creșterii în înălțime. Între 14 și 15 ani, încep să apară primele fire de păr din mustață și din zona axilară. La 15-16 ani, se constată schimbarea vocii. La vârsta cuprinsă între 17 și 19 ani, crește părul facial și corporal⁵.

După această vârstă, când etapa pubertară se încheie, procesul de creștere în înălțime de obicei încetează.

Momentul puseu de creștere la fete nu ajunge la amploarea pe care o are pentru băieți. Viteza maximă de creștere pentru fete este de 9 cm/an, la vârsta de 12 ani conducând la o creștere totală în înălțime de 25 de cm în timpul perioadei pubertale. Băieți, ating o maximă de 10,3 cm/an, doi ani mai târziu decât fetele, crescând 28 cm în înălțime. Durata mai lungă de creștere prepubertală la băieți, combinată cu o viteză mai mare de creștere, duce la o diferență de înălțime medie la adulți de 13 cm între bărbați și femei. După o perioadă de scădere a vitezei de creștere, procesul de creștere practic încetează din cauza fuziunii epifizelor, de obicei, la o vârstă de 15 ani la fete și 17 la băieți. Evoluția procesului de creștere staturală în eșantionul anchetat este prezentată în Fig. 3⁶. Date obținute se supun informațiilor date de literatura de specialitate.

5 <http://www.revistamagazin.ro/content/view/1094/31>

6 Niculescu, Claudia, Săliștean, Adrian, Olaru, Sabina: Anthropometric parameters of children in Romania, result of the anthropometric survey carried out in 2010-2011, revista Industria Textila, 2012/4, București, pag. 176-182

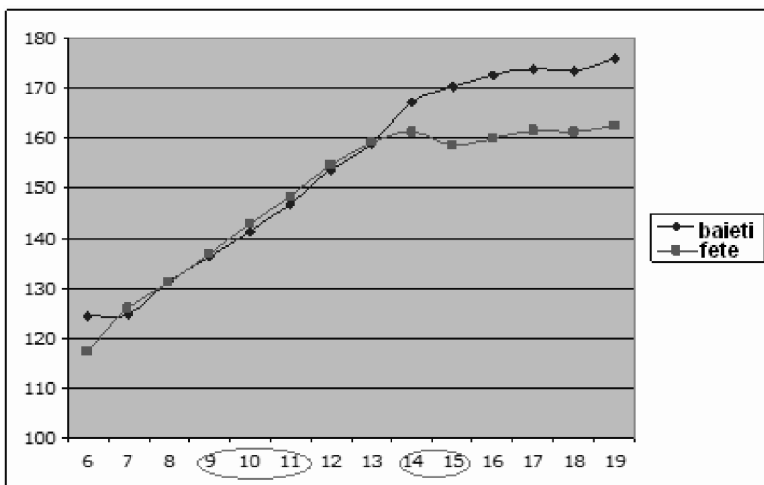

Fig. 3. Evoluția înălțimii corpului funcție de vârstă, pe cele două sexe

Procesul de creștere staturală trebuie analizat și prin prisma modificărilor suferite de anumite segmente ale corpului (torace, membre), fiecare din aceste segmente fiind caracterizate de un sens particular de schimbare. Exemplificarea modificărilor asupra toracelui în eșantionul analizat este dată în Fig. 4.

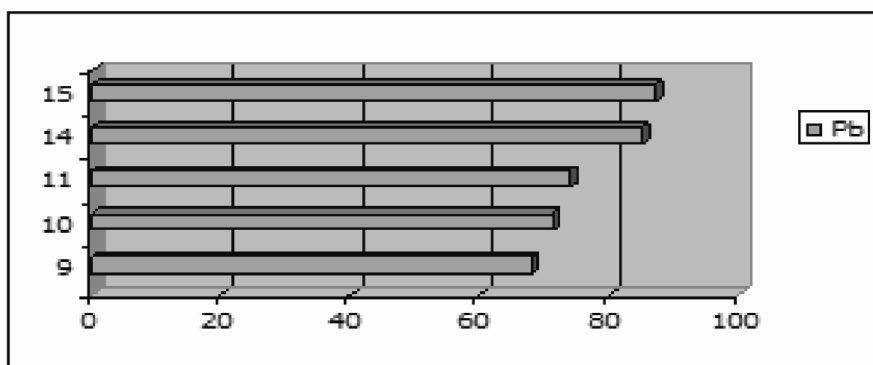

Fig. 4. Evoluția creșterii circumferinței bustului funcție de vârstă pentru ambele sexe

Astfel între 6 ani și 13 ani circumferinței bustului/pieptului are o creștere importantă (de aprox. 25 cm), după care creșterea este mai mică de max. 10 cm, evoluție normală dacă se corelează cu faptul că după vârsta de 10 ani se instalează pubertatea.

Pubertatea este, de asemenea, un moment de creștere semnificativă în greutate, 50% din greutatea corpului adult este dobândită în timpul adolescenței.

La fete, creștere maximă în greutate are loc cu 6 luni mai târziu decât cea în înălțimea, ajungând la 8.3 kg/an la vârsta de 12 ani și jumătate. Rata de creștere în greutate stagnează într-un mod similar cu cea pentru înălțime în timpul etapelor ulterioare ale dezvoltării pubertale. Creșterea ponderală la fete are un ritm mai mare la

pubertate care este depășită de băieți după vârsta de 14 ani. La băieți, viteza de creștere maximă în greutate 9 kg/an, se atinge simultan cu cea de creștere în înălțime (Fig. 5).

Modificări ale compoziției corpului, inclusiv modificări în proporțiile relative de apă, mușchi, grăsime, oase sunt un semn distinctiv al maturizării pubertale și un rezultat tipic deferit de la un sex la altul. Sub influența testosteronului, băieții au o creștere semnificativă a masei osoase și musculare și o pierdere simultană de grăsime la nivelul membrelor.

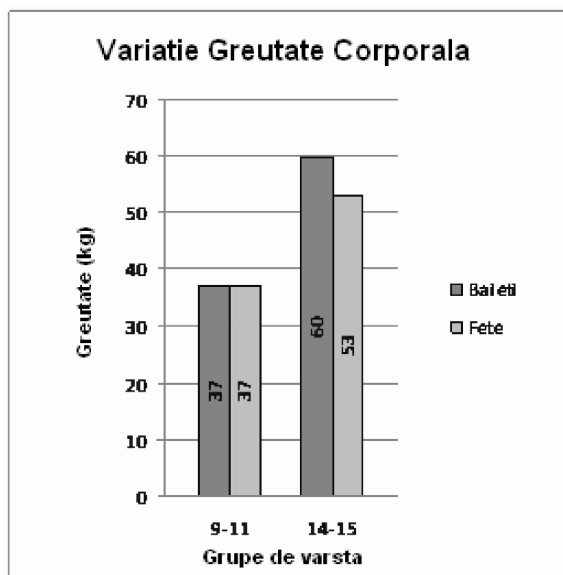

Fig. 5. Creșterea ponderală funcție de vârstă și sex

La băieți, creșterea semnificativă a masei musculare depășește câștigul total în greutate din cauza pierderii concomitente de țesut adipos. După cu stagnarea creșterii în înălțime, acumularea de grăsime se reia, la ambele sexe, dar este de două ori mai rapidă în cazul fetelor.

5. Pubertatea precoce

În ultimii 150 de ani, în țările dezvoltate, copiii ajung la pubertate la o vârstă din ce în ce mai mică. La începutul secolului XIX, în Europa Occidentală de exemplu pubertatea începea în general în jurul vârstei de 16 ani. Scăderea vârstei la care se ajunge la pubertate se datorează, în mare parte, alimentației, igienei și îngrijirii medicale. Chiar și în prezent, problemele de sănătate, cum ar fi orice afecțiune mai gravă, pot întârzia începutul pubertății cu un an sau mai mult.

Pubertatea este considerată precoce dacă apare înaintea vârstei de 8 ani la fete și de 9 ani la băieți. Iar pubertatea este considerată întârziată dacă nu apare până la vârsta de 13 ani la fete și 14 ani la băieți. Studiile recente arată că pubertatea se instalează din ce în ce mai devreme la copii.

6. Concluzii

Creșterea longitudinală prezintă dinamică stării generale de sănătate a copilului. Măsurătorile antropometrice trebuie efectuate cât mai des și cu acuratețe pentru a detecta modificările asupra creșterii fiziologice. Deși un singur punct de pe un grafic de creștere nu este suficient, atunci când mai multe puncte de creștere sunt reprezentate grafic în timp, ar trebui să devină evident dacă creșterea este una medie sau una patologică. Creșterea și maturizarea somatică sunt influențate de mai mulți factori care acționează independent sau în mod concertat pentru a modifica potențialul genetic de creștere a unui individ.

În eșantionul studiat:

- la grupa de vârstă 9-11 ani, înălțimea medie a băieților este 141 cm iar a fetelor este 142 cm;
- la grupa de vârstă 14-15 ani înălțimea medie a băieților este 169 cm iar a fetelor este 160 cm;

Urmărirea parametrilor de creștere longitudinală a copiilor, analiza amănunțită, înregistrarea cronologică a semnelor pubertare, măsurătorile somatometrice și investigațiile hormonale repetate reprezintă cheia unui diagnostic corect și premisa unui tratament precoce și eficient asupra pubertății.

Bibliografie

1. **Barbuta, R:** *Puericultura*, Ed. Junimea, Iasi, 1975
2. **Dr. Duncescu, Corina, Dr. Mărăzan, Monica, Dr. Chiriță-Emandi, Adela, Dr. Stroescu, Ramona, Prof. Dr. Micle, Ioana:** *Dezvoltarea sexuală precoce*, in Revista Română de Pediatrie, volumul LX, 2011/3, pp. 214
3. **Niculescu, Claudia, Săliștean, Adrian, Olaru, Sabina:** *Anthropometric parameters of children in Romania, result of the anthropometric survey carried out in 2010-2011*, revista Industria Textila, 2012/4, București, pag. 176-182
4. **Rogol, Alan, Roemmich, James N., Clark, Pamela A.:** *Growth at Puberty*, in *Journal of Adolescent Health*, 2002/31, Published by Elsevier Science Inc, New York, pp. 192–200

PRINCIPIUL BIONIC

- REPER FUNDAMENTAL ÎN GÂNDUL ȘI FAPTA UMANĂ -

(ÎN COMPORTAMENT)

dr. Alexandru PAUL medic veterinar, etolog; drd. anul VII la Institutul de Antropologie
Francisc RAINER de pe lângă Academia Română

Introducere

Termenii lexicali de *gând* și *faptă* au un indice paradigmatic foarte ridicat, motiv pentru care vom defini acești termeni strict din perspectiva prezentei lucrări: prin *gând* se definește imaginarea și conceperea unei idei, a unui lucru, a unei acțiuni pe care Omul intenționează a le întreprinde, iar prin *faptă* se definește actul efectiv de punere în aplicarea a ceea ce a imaginat și conceput, cu efectele sale.

Cuvinte-cheie: *bionică, cibernetică, distropic, eutropic, faptă, gând, Gödel, informație, microcosmos, mezocosmos, macrocosm, model, Morris, natura umană, ordine, pattern, scara psihobiologică, sistem.*

Definiții - comentarii și concluzii asupra definițiilor

Principiul se definește ca fiind (!): 1) - element fundamental, lege de bază pe care se întemeiază o teorie științifică, o normă de conduită; 2) - totalitatea legilor și a noțiunilor de bază ale unei discipline; 3) - element primordial, cauză primară sau punct de plecare a ceva... [...]

Bionica este o denumire dată preocupărilor privitoare la dispozitivele și mecanismele sistemelor vii, în scopul găsirii unor modele pentru științele tehnice.

DExRo - prescurtare la Dicționarul Explicativ al Limbii Române.

După cum bine se poate constata, din perspectiva prezentei lucrări, definirea bionicii dată de *DExRo* este una limitată, incompletă, întrucât nu numai științele tehnice pot beneficia de o *bionică* ci și Omul în întreaga sa dimensiune existențială: materială, socioculturală și spirituală.

Dată fiind definiția *bionicii* din *DExRo*, se decelează astfel încă o premisă a prezentei lucrări, în sensul că, din perspectiva prezentei teme se va demonstra că *bionica* reprezintă găsirea și aplicarea de modele nu numai în privința științelor tehnice, ci și în cea a comportamentului Omului, în *gândul* și *fapta* Omului luat ca ființă supremă taxonomic, atât la nivelul individual cât și la nivel social.

Principiul bionic în *gândul* și *fapta* umană, așadar, reprezintă o totalitate de legi și noțiuni de bază care alcătuiește punctul de plecare în decelarea și aplicarea dispozitivelor și mecanismelor existente în natură, care să ofere modele eutropice pentru *gândul* și *fapta* omului, rezervorul modelelor fiind atât natura vie cât

și cea nevie – deopotrivă(!). În calitatea sa de interpus între lumea terestră și cea extraterestră omul a devenit un *mezocosmos*, având nevoie de *modele* în viață-i în scopul slăvării speciei și civilizației omenești.

Eutropic – etimologic provine de la grecescul *eu-* care înseamnă *bine, normal, frumos, armonios*, și *-tropic*, care înseamnă *direcție, orientare, schimbare*[...]. Acest termen (eutropic) nu știu dacă eu l-am inventat, dar prin el definesc maniera bună, armonioasă, constructivă, antientropică, în concordanță cu legile naturale în care se manifestă un fenomen, un mecanism, o vietate ori ființe, prin și pe căi bune, armonioase, constructive.

Distropic – este opusul *eutropic*-ului, și etimologic vine de la grecescul *dys* – care înseamnă *rău, dificil, anormal, greu, defectuos, tulburare* etc. [...].

În esență, se deduce că Omul, cu harul său de Mic Creator, făcut după *Chip* și *Asemănare* (a se vedea și înțelege **model!**), respectiv - deținător ale celor mai performante structuri și mecanisme de calcul, de stocare și de procesare a informației din sistemul nostru solar [...], este determinat ca pentru a-i fi bune gândurile și faptele în întreprinderile sale, el, Omul, să se ghideze după *modelele* existente deja în jurul lui, *modele* care și-au demonstrat perenitatea, chiar veșnicia lor din perspectivă pământeană și cosmică. Deci, omul nu mai este nevoit să născocască *modele* noi pe criterii subiective, ci doar să le descopere pe cele deja existente în natură, și să le aplice în gând și faptă, întrucât valorile fundamentale autentice privind *starea* unui sistem se găsesc în primul rând în natură și mai apoi în cele concepute de om. De aceea astfel de valori naturale sunt preluate de om în activitățile sale prin ramura tehnică a **bionicii**.

Pattern – este un concept a cărei semantică lexicală face trimitere la un tipar universal, la o matrice universală, șablonul după care se construiește un sistem, oricare ar fi el, sistem viu ori neviu. În finalul Creației materiale și informaționale, Omul a fost și este creat după o matrice, respectiv după un *Chip* și o *Asemănare*. Pentru ca el, Omul, să dăinuie ca specie – nu numai pe pământ, ci și în Cosmos, trebuie să respecte *modele* ivite pe parcursul evoluției, că doar astfel își poate asigura perenitate universală, cel puțin în sistemul nostru solar.

Exemple de pattern-uri:

Gravitarea elementelor active în jurul unui element pasiv este un prim exemplu de pattern. Cel mai reprezentativ exemplu de acest gen este atomul cu configurația sa electronică în jurul unui nucleu, iar modelul atomului îl găsim la toate nivelurile de manifestare a materiei, de la microcosmos la macrocosmos, prin mezocosmos (Omul!), în afara unui astfel de pattern manifestându-se *Haosmosul* [...].

De menționat că prin noile tehnici cu o cât mai înaltă putere de cercetare, s-a putut trage concluzia că Universul este alcătuit în primul rând din informație, câmp, energie, și că partea materială reprezintă un fel de reziduu al acestora, într-o proporție de doar 7% din... întregul (?) său, și avem exemple precum:

- *Atomul sistemelor nevie – în care electronii (elemente active din sistem = e.a.s.!) gravitează pe orbite specifice în jurul nucleului (element pasiv din sistem = e.p.s.);*

- Sistemul solar, în care planetele cu sateliții (e.a.s.) lor gravitează pe orbite specifice în jurul soarelui (e.p.s.);
- Sistemul planetar în care sateliții (e.a.s.) gravitează pe orbite specifice în jurul unei planete (e.p.s.);
- Acidul nucleic al sistemelor vii – în care lanțuri bicateenare (e.a.s.) gravitează în jurul punții de hidrogen (e.p.s.), element primordial al materiei;
- Sistemul galactic în care sisteme solare (e.a.s.) gravitează în jurul unui nucleu gravitațional galactic (e.p.s.) și primordial;

Modelul structural transpare până și în sistemul de viață a omului în care indivizii gravitează de fiecare dată în jurul unui element pasiv de atracție: școală, familie, partener de viață etc.

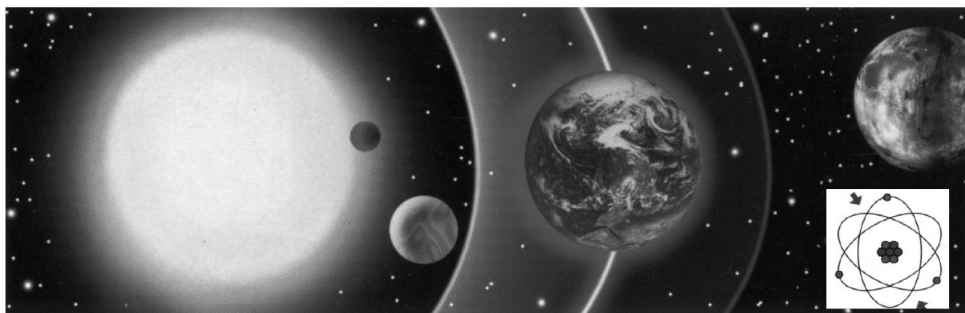

Fig. 1 - Schemă privind modelul atomic – tipar universal privind structura materiei în micro- și macrocosmos: principiul fundamental = gravitarea unor elemente active în jurul unui element pasiv, a unui nucleu (planetele în jurul soarelui, electronii în jurul nucleului atomic, pe orbite bine definite aflate în interdependentă).

Forțele de atracție ori de respingere între elemente – reprezintă un al doilea model ubicvitar, în sensul că astfel de tipuri de legături – puternice ori slabe, în manifestarea lor, le găsim nu numai în lumea nevie, dar și în lumea vie, vegetală ori animală, iar în lumea animală vorbim de speciile gregare, de formula socială privind viețuirea speciilor.

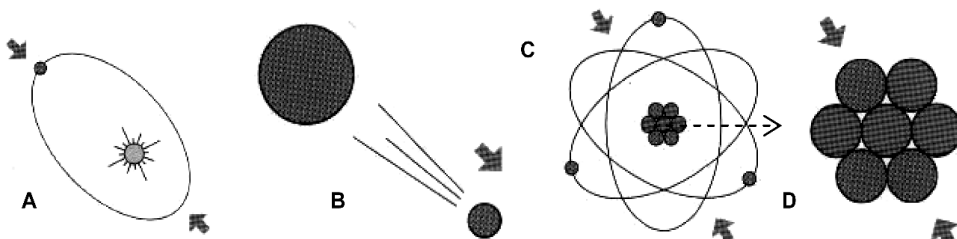

Fig. 2 - Cele patru tipuri de interacțiuni fundamentale care caracterizează materia și energia în Univers: A – interacțiunea gravitațională (care ține corpurile cerești împreună); B – interacțiunea slabă (permite dezintegrarea radioactivă); C – interacțiunea electromagnetică guvernează toate procesele chimice și biologice (asigură coeziunea nucleelor și electro-nilor în atomi și a atomilor în cadrul moleculei); D – interacțiunea tare (asigură coeziunea protonilor și neutronilor din nucleul atomic).

Notă: Prin analogie, o aceeași interacțiune o vom găsi și în relațiile și raporturile dintre oameni, animale, dintre vietățile din natură.

Exemple de modele bionice: planoarele (păsări), submarinul (păianjen-clopot), parașuta (puful de păpădie etc.), tancul și/sau blindatele (coleopterele), focul (ignifilia), combustia (amestec de gaze care duc la incandescență), adăpostul (cuiburile, vizuina și bârlogul), pescuitul (pești carnivori cu nadă pentru alți pești), arcadele catedralelor (liniile de rezistență din structura membranei celulare ori a cojii de ou), lupa (picătura de ploaie pe o frunză) etc. Rezultă câteva **concluzii**, astfel:

- Tot ce descoperă omul, nu este totodată creația lui, ci el doar a descoperit, doar a găsit și aplică în tehnică un model ori modele deja existente în natură;
- Omul descoperă doar ceea ce a existat și manifestat până la apariția lui;

Fig. 3 - MODEL regăsit atât în structura angulară a rezistenței membranei celulare la presiune (ou, peretele membranei bacteriene, etc.) – stânga., cât și în structura de rezistență la presiunea greutateii a pereților catedralelor - dreapta.

- Omul nu trebuie să inventeze tipare întrucât tiparele (modelele) inventate de om nu-și pot dovedi perenitatea decât în timp, iar timpul speciei umane ca vârstă filogenetică pălește pe lângă vârstă filogenetică a unei... țestoase – de pildă;
- Omului are capacitatea să descopere modele prin cercetare și cunoaștere;
- Omul poate inventa însă... *metode* care la baza lor au tot modele din natură; de exemplu: metoda fabricării unei aripi în a străpunge fluidul atmosferic sau lichid – vela unei corăbii, parașuta etc.

Deci e de ajuns ca omul să descopere modele deja existente până la apariția lui, iar pentru comportamentul său, în gând și faptă – atât la nivel individual cât și la nivel social – se impune a fi decelabile alte tipuri de modele decât cele ce țin doar de tehnică.

Argumentele modelului – se referă la perenitatea aplicării unui model care s-a demonstrat a fi conform naturii din care provine modelul, și ele rezidă în:

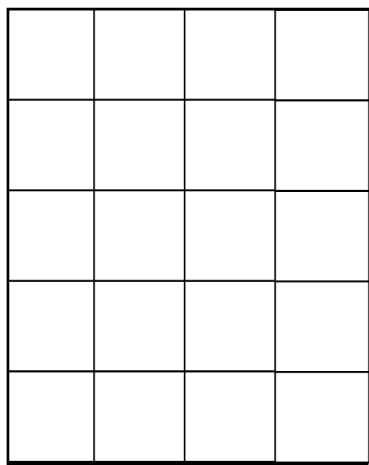
1. Teoria sistemelor a lui *Ludwig von Bertalanffy*;
2. Teoremele lui, *Kurt Gödel*;
3. Bazele biblice ale științei moderne - ale lui *H.M. Moriss*.

1. Ordinea dintr-un sistem (vezi *teoria sistemelor*) – reprezintă tot ceea ce ține de constituirea și raportul spațio-temporal dintre elementele ce definesc structura sistemului, *ordinea* fiind unul din postulatele unui sistem.

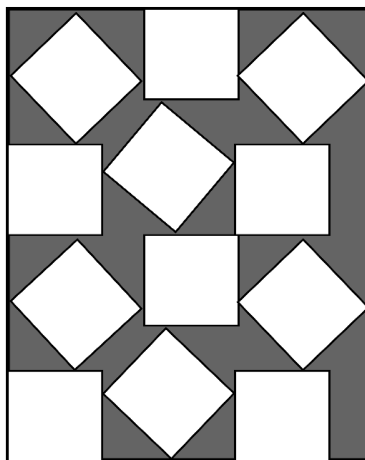
Postulatele unui sistem reprezintă condițiile de bază care îl caracterizează și datorită cărora acesta (sistemul) poate fi decelat, descris, definit și identificat.

Postulatele și principiile unui sistem sunt reperele esențiale ale identificării, definirii și manifestării sistemului fără de care, indiferent de tipul său, nu evoluează. Aceste *postulate* sunt: 1) *starea* sistemului; 2) *structura* sistemului; 3) *organizarea* elementelor care alcătuiesc sistemul; 4) *ordinea* dintr-un sistem; 5) *funcția* și *funcționarea* sistemului; 6) *reglarea* și *autoreglarea* unui sistem – acesta din urmă specific *sistemelor cibernetice*.

Exemple ale importanței organizării și a ordinii într-un sistem viu: formarea și finalizarea abcesului în traumatologie; formarea și finalizarea produsului de concepție (nașterea); formarea unei echipe în sport sau într-un loc de muncă; colonia de termite, de albine, corp de armată, marinarii pe corabie etc.

Varianta A

Varianta B

Fig. 4 - Reprezentare schematică privind organizarea structurii unui sistem și finalitatea acestuia – original-;

Legendă: **varianta A** a unui sistem, datorită ordinii, sistemul cuprinde 20 elemente distincte astfel că sistemul se manifestă armonios și frumos la exterior; **varianta B** același sistem cu elemente în dezordine, neorganizate nu cuprinde decât 12 elemente distincte și alte elemente încă nedefinite (triunghiurile, spațiile dintre elemente etc.), astfel că la exterior manifestarea va fi una neplăcută, nearmonioasă.

Expresia la exterior a ordinii dintr-un sistem rezidă în frumusețe și armonie, indiferent de sistem, viu ori neviu. Ordinea reprezintă unul din obiectivele fundamentale ale oricărui sistem – mai cu seamă cel viu și ea este dovada unei reușite a sistemului în a-și învinge entropia.

Un bun exemplu privind rolul și locul fiecărui postulat exercitat simultan în constituirea, existența și funcționarea unui sistem îl dă jocul de rummy, în care nu poți etala (exprima

la exterior) decât după ce formația de piese în sistem este completă (principiul expunerii), formația se realizează prin schimburi(!) de piese, respectiv prin succedare și evadare (de piese = principiul succedării și evadării)... și așa mai departe.

În cazul sistemelor biologice (precum individul uman, sistemul social etc, ce sunt totodată sisteme cibernetice [...]), reglarea și autoreglarea oferă sistemului capacitatea de a-și păstra ordinea, ordinea din sânul unor astfel de sisteme ajungând să fie atât de evoluată încât, factorii perturbatori din mediul care acționează asupra sistemului, au nevoie de energii mult mai mari decât cea specifică sistemului, spre a-l dezordona. Această ordine este asigurată de *organizare*; exemple: familia unită și armonioasă, armata unită în jurul generalului, echipa de lucru unită în jurul inginerului, marinarii uniți în jurul căpitanului etc.

2. Teoremele lui Kurt Gödel (1906 – 1978) constau, printre altele, în *teorema incompletitudinii sistemelor formale*, și *teorema imposibilității demonstrării necontradicției sistemelor formale cu mijloacele sistemului însuși*. Într-un limbaj mai accesibil, prin astfel de teoreme, Gödel – printr-o metodă de aritmetizare meta-matematică – demonstrează că un sistem conceput de un alt sistem nu poate fi superior sistemului care l-a conceput. Cu alte cuvinte și extrapolat la ființa umană, arăt așadar că tot ceea ce este născocit de om nu poate fi superior acestuia, așa că *modele*, omul le poate găsi în ceea ce s-a construit până la apariția speciei umane și a evoluției sale antropologice, și nu după el (după mintea lui!), întrucât până și Omul „a apărut” după un model cunoscut și înțeles în sintagma *Chip și Asemănare*. Și iată de ce Omul nu poate fi mai presus, respectiv superior, Modelului Său.

(n.a.): un comportament anume prin care Omul se consideră mai presus de propriul Său Model se traduce prin *antropocentrism*, curent ideologic și filosofic prin care Omul se pune el însuși în mijlocul Universului, astfel că manifestarea unui astfel de comportament în mod pregnant demonstrează un comportament deviant/patologic, sindrom comportamental pe care autorul prezentei l-a denumit *narcisism antroposofoid*, comportament care este în defavoarea perenității speciei umane, în sensul că Omul se iubește doar pe sine și mai puțin ori chiar deloc celelalte vietăți, natura din care provine, respectiv nu-și iubește propriul Model: Creatorul, și nu-I pune în aplicare modelele (*bionica*).

Fiind vorba de sistem deschis., a se vedea caracteristica acestuia, și anume schimbul de materie, energie și informație dintre sistem și mediu.

Informația reprezintă un principiu ubicvitar care preluat și însușit de un sistem conferă acestuia capacitatea de a-și folosi energia în învingerea entropiei; ea stă la baza *pattern*-urilor. Propagarea informației se realizează vectorial, în sensul că ea, informația, are nevoie de un suport spre a putea petrece spațiul și timpul. Suportul care deține o informație se numește **semnal** și reprezintă un principiu important în prevenirea *cibernetozelor* [...]. **Semnalul** receptat și decriptat de un receptor ia denumirea de mesaj. **Mesajul** poate fi primit (receptat și decriptat) așadar din timpul și spațiu în variate feluri, și astfel se poate explica înalta capacitate a creierului uman – structură superioară a materiei vii.

Așadar, *principiul suportului informației* constă în faptul că orice schimb de materie

și/sau energie al unui sistem cu un altul sau cu mediul (exteriorul sistemului), schimb ce definește sistemul ca fiind deschis, presupune totodată și *schimb de informație* - primire sau cedare, și că informația are un suport material, energetic sau ambivalent (și material și energetic); prin urmare, atunci când are loc un schimb de căldură sau materie, de exemplu între două corpuri luate ca sistem, are loc și un schimb de informație; atunci când într-un sistem de calcul introducem o nouă cifră - are loc un schimb de informații; tot așa și cu sistemul de joacă la copii sau animale: atunci când apare încă un participant sau că se schimbă vremea și se întetește sau se întrerupe jocul - are loc și un schimb de informații.

Conform acestui principiu, toate sistemele cu diferitele lor *stări*, sunt în permanență posoare, furnizoare și primitoare de informații, care iau ori pot lua forma semnalelor venite din interiorul sau din exteriorul sistemului.

Din perspectiva acestui principiu, conceptul de *informație* trebuie perceput ca *informație primordială* (model), despre care am arătat că ea există peste tot în univers și că decodarea ei incumbă un sistem adecvat.

3. Bazele biblice ale științei moderne arată că - în această zonă, a definirii și manifestării principiilor fundamentale ale sistemelor, Știința și cu Biblia se intersectează mai mult decât armonios; știința prin cele spuse de *K. Gödel* în teoremele sale, apoi de autorul *teoriei sistemelor* [...], și Biblia - prin [...] cele demonstrate de *Henri M. Morris* în lucrarea sa; toate trei la un loc arătând mai mult decât convingător realitatea spuselor privind teoria sistemelor - a se vedea conceptul de *integron* [...]. La acest principiu participă două legități fundamentale: *cauza și efectul* ..., la care se impune a se decela scopul!... deci: teleonomie și teleologie (vezi figura de mai jos).

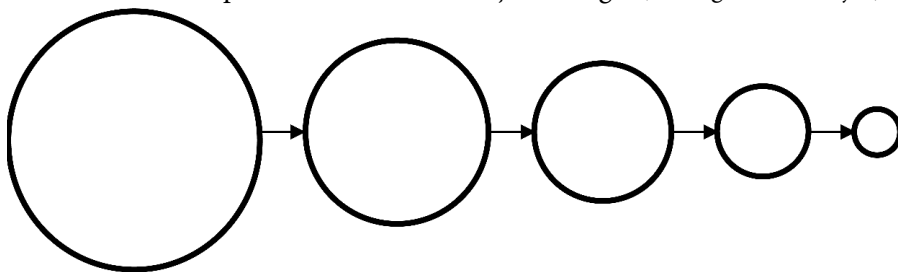

Fig. 5 - Reprezentare schematică a relației cauzalitate și efect (după Henri M. Morris): lanțul cauzelor și al efectelor, ce arată că un efect nu poate fi mai mare decât propria-i cauză, astfel că, în cele din urmă, se ajunge la o Cauză Primă de esență infinită.

Din perspectiva cosmogonică și a studierii oricărei creații (sisteme!) rezultă, conform principiilor sistemelor enumerate mai sus în raport cu cauzalitatea și efectele lor, că orice fenomen pe lângă cauză și efect are și un *sens*, un *scop*, iar de studiul acestor sensuri și scopuri se ocupă *teleologia* și/sau *teleonomia*, și că la nivel universal, prin faptul că un efect nu poate fi mai mare decât cauza-i întru sensu-i adecvat, se poate concluziona:

1. Cauza Primă a Spațiului nelimitat trebuie să fie Infinită;
2. Cauza Prima a Timpului nesfârșit trebuie să fie Eternă;
3. Cauza Primă a Energiei nelimitate create și necreate trebuie să fie Omnipotentă;

4. Cauza Prima a Complexității infinite trebuie să fie Omniscientă;

5. Cauza Primă a Iubirii trebuie să fie Iubirea.

Așadar – *Cauza Prima* a Universului trebuie să fie vie, iubitoare, sfântă, volitivă, omniprezentă, omniscientă, omnipotentă, eternă, infinită !

Repere privind modelele pentru om în gând și faptă (comportament!)

Pentru decelarea modelelor privind gândul și fapta omului, obligatoriu se impune a se arăta locul omului în Univers. În acest sens avem a opera cu concepte precum: microcosmos, macrocosmos și mezocosmos.

Microcosmosul – reprezintă întreg universul terestru, de la nivel cuantic și subatomic până la marile sisteme vii și nevii: litosfera, hidrosfera, biosfera etc., culminându-se cu apariția omului. Rezultă – **modelul natural(!)**.

Mezocosmosul – este universul dual (animal · ființă cultural-spirituală) al ființei umane prin comportamentul ei și prin influența comportamentului ei în raport și în relațiile cu natura (materia vie și nevie!), cu mediul natural (antropogee, tehnosferă), și, încă din ancestralitate, cu macrocosmosul (neterestru; divinitatea!);

Macrocosmosul – reprezintă spațiul extraterestru în care și prin care se manifestă planeta Terra cu tot ce conține ea, până la mari depărtări și care este sediul **modelului nonbiologic** (nenatural, spiritual).

Deci omul se află între „Cer” și „Pământ” – aspect existent în toate culturile – *religioase sau nu!* – ale popoarelor - vezi schema de mai jos!

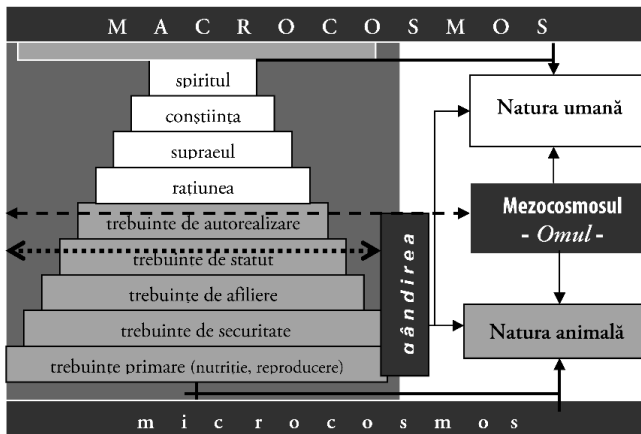

Fig. 6 - Schemă privind locul omului în univers (original)

Legendă: în stânga-jos a schemei este redată piramida trebuințelor după Ab. Maslow; în stânga-mijloc între liniile punctate se află granița dintre natura animală și natura umană; în stânga-sus = fenomenologia psihicului uman care emerge până către macrounivers

În *microcosmos*, viul este expresia evoluției materiei, după cum comportamentul este expresia evoluției materiei vii. În evoluția filogenetică a seriei animale trebuințele diferă și devin mai complexe odată cu postarea speciei pe o treaptă superioară pe scara filogenetică, astfel că trebuința de autorealizare cu emergențele sale nu o vom găsi în seria animală decât la om.

La om, odată cu dezvoltarea creierului dimpreună(!) cu evoluția mediului său

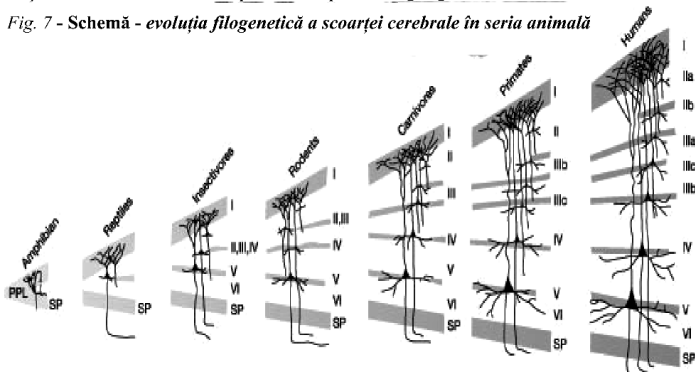
socio-cultural, aparatul său psihic începe să dețină și deține noi facultăți, care-i conferă capacitatea de a se desprinde mintal de pământ și de a accede la cele ce se află dincolo de orizonturi promiscue. Ordinea lor crescândă dă *scara psihobiologică* care este alcătuită din: rațiune, supraeu, conștiința..., până la o fază nematerială (nonbiologică!), în care se îngemănează ființarea pământească a omului, cu cea a macrouniversului: spiritul [...].

Scara psihobiologică reprezintă argumentul fundamental al atributului de *mezocosmos* al Omului și este demonstrată de existența aceluiși model de-a lungul întregii evoluții filogenetice a sistemului nervos și a scoarței cerebrale.

Fenomenul este similar cu evoluția în structură și funcționare a calculatoarelor și ordinarilor, în care, la începutul apariției lor, acestea dețineau puține module..., pentru ca astăzi, un calculator să fie capabil de performanțe de memorare și procesare a informației demne de invidiat de om.

Fiecare modul nou apărut într-un calculator – pe un același model! – conferă aparatului noi capacități [...], după cum fiecare nouă structură histologică apărută în scoarța cerebrală [...], conferă animalului noi valențe și potențe comportamentale, noi capacități, culminând cu aparatul psihic [...].

Fig. 7 - Schemă - evoluția filogenetică a scoarței cerebrale în seria animală

În reprezentarea grafică a filogeniei scoarței cerebrale se poate constata că fiecare nouă structură ivită conferă speciei noi capacități neuropsihice, astfel că dacă la broască nu găsim o structură definită a cortexului, vedem că la reptile încep să apară primele structuri de scoarță cerebrală, ceea ce – în plan comportamental - coincide cu apariția primelor forme de manifestare a personalității, precursori a speciilor gregare de mai târziu: păsări și mamifere. Filogenia cortexului cerebral așadar, se arată a fi *tiparul* natural (!) în dezvoltarea creierului, foarte asemănător cu cel al circuitelor integrate și al calculatoarelor, în sensul structurii și funcționării, și că atunci când introducem un nou modul integrat într-o unitate centrală, capacitatea calculatorului crește în calitate și cantitate [...].

Metoda de aplicarea modelului – incumbă obligatoriu următoarele etape:

- a) identificarea modelului;
- b) cunoașterea în detaliu a modelului;
- c) decelarea compatibilității dintre model și puțința (tehnică, socială, culturală etc.), a omului;

- d) experimentarea aplicării modelului;
- e) corectarea minusurilor constatate privind modelul și experimentarea lui;
- f) aplicarea modelului la nivel individual și/sau social;
- g) conservarea, îmbunătățirea, cultivarea și promovarea lui (exemple: aparatele de zbor, imagistica medicală, medicamentul etc.).

Premisa:

Cu referire la om în calitatea sa de *mezocosmos*, în comportamentul său terestru, rezultă prin urmare *modele* care vor avea parte de două surse: 1) cele **din microcosmos = modele naturale**, adică din întreaga istorie naturală a biosferei, și 2) cele **din macrocosm = modele nonbiologice** – adică din afara spațiului terestru. Animalele au parte doar de modelele naturale(!).

Modele naturale

- sunt cele cu surse din *microcosmos* (de unde provine și specia umană!)

Microcosmosul reprezintă dimensiunea existențială a materiei ce se întinde și se desfășoară în manifestare, de la nivelul atomic și subatomic, până la sisteme nevii și/sau viu, deci tot ce ține de Terra (terestru) Evoluția microcosmosului culminează cu apariția speciei umane, Om care devine prin creierul său și capacitățile sale unice (aparat psihic!) - *mezocosmos*. Schema de mai sus demonstrează legitatea modelelor naturale (din microcosmos) pentru om.

Astfel de modele din microcosmos (modele naturale) – în cazul temei noastre, le găsim deci prin studierea animalelor, a felului cum se menține specia pe scena biologică în timp și spațiu (perenitatea speciei), respectiv a comportamentului lor (etologie – ca metodă de studiu și cercetare).

Argumentul unui astfel de model îl găsim în succesiunea filogenetică a lor (a modelelor), de la specie la specie, și mai ales în perenitatea bioterestră a variilor specii (specii de vertebrate, de reptile, de păsări și mamifere vechi, de zeci de milioane de ani, cea mai proaspătă specie fiind cea umană). De exemplu, *modelul* privind însușirea unui comportament îl găsim în general la vertebratele superioare (vezi *fenomenul de imprimare* a comportamentului la progenituri) [...], în care puiul de pasăre ori de mamifer are ca model părinții sau grupul din care face parte, prin și mecanismul *neuronilor oglindă* [...].

Exemple de modele naturale

1. Cuplul mascul - femelă (adică nimic homosexual!).

Argument: în lumea animală (vezi: metazoarele, vertebratele, mai ales cele superioare, homeotermele) nu există cupluri homosexuale. Până să apară sexualitate pe individ de vietate (vezi meioza), au fost succedate varii formule în filogenie, rezultând astfel și o filogenie a aparatului sexual în seria animală, începând cu procariotele (viruși, bacterii etc.), cu multiplicarea lor mitotică, și continuând cu protozoarele, apoi cu metazoarele inferioare, la care reproducerea se realiza în mediul acvatic, la helminți prin partenogeneză [...]; la moluște prin hermafroditism, ca odată cu specii din nevertebratele inferioare și cu nevertebratele superioare (artropode, insecte etc.), să se instituie sexualitate per individ. Scopul?... variabilitatea genetică

întru trăinicia speciei. **Concluzii:** animalele se împerechează doar pentru perpetuarea speciei, pe când omul..., și din plăcere până la hedonism; cuplurile mascul-mascul și femelă-femelă la specia umană sunt nefaste speciei; astfel de cupluri (homosexuale) nu trebuie promovate și cultivate nici social, nici juridic, nici cultural.

Astfel, sub aspectul socio-juridic-cultural apar la om trei categorii de cupluri mascul-femelă: ¹) cuplul de îndrăgostiți (în intimitate), ²) cuplul conjugal („cu acte-n regulă” – declarat juridic), și ³), familia (cuplu conjugal cu progenituri și adăpost – ca în natură!), întrucât în natură, întemeierea familiei se face în scopul perpetuării și a creșterii progeniturilor;

2. **Ordinea și disciplina comportamentală în grup** – prin grup înțelegându-se atât cel de la nivel de familie și gașcă, cât și gregarismul propriu-zis (turmă, colonie, cireadă, cârd, herghelie etc. [...]), mai neaoș spus: „când leul rage, puiul tace”; în lumea animală, la speciile gregare (sociale) nu există democrație, există doar lider – adică unul ajuns lider „pe merite concrete, pe reale calități ale liderului, individul alfa (!)”, nu pe „pile”

3. **Alegerea liderului** – în seria animală liderul nu se alege ci este recunoscut de grup prin mecanisme ce țin de etologie [...]. Cert este că un lider în seria animală deține cele mai performante capacități biosomatice și comportamentale – aici modelul! - puse strict în slujba grupului(!). În lumea umană – nerespectându-se *modelul natural*, intervenind democrația, apar una din trei/patru categorii de lideri:

- *liderul ales de un grup fără experiență în a alege* (ex.: poporul român);
- *liderul ajuns prin crime* (kratomania; ex.; Caligula, Stalin, Pol Pot, Hitler etc.);
- *liderul autentic* – care deține atât calități de ordin natural, cât și de ordin nenatural (cultural-spiritual) și care conduce strict pentru bunăstarea comunității; exemple: Ahile, Spartacus, Montezuma, Alexandru cel Bun, Ioana d'Arc, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Simon Bolivar, Mahatma Ghandi etc.;
- *liderii de ocazie* - iviți în stări oportune istorico-socio-politice (ex.: Napoleon, Benito Mussolini, Lenin, Mao Tze Dum, Ceaușescu etc.).

4. **Pedeapsa** – din perspectiva ordinii și disciplinei sociale, în lumea animală, o denumesc cu sintagma de *atac de ordine* [...]. În lumea animală, pedeapsa are rolul de a-l determina pe individul în formare, să se deprindă cu acele reflexe și comportamente care să nu-i fie nefaste, și se bazează pe durere, respectiv pe principiul *încercare-eroare-pedeapsă* (acesta fiind modelul!) relația din urmă, respectiv eroare-pedeapsă, bazându-se pe mecanismele ce stau la baza ANS – (activității nervoase superioare: gândirea prin asociere, reflexe pavloviene, memoria, etc). Dacă în lumea animală există forme distincte și unice de pedeapsă (attack-order), pedeapsa la om ia o multitudine de forme și procedee, aspect important în educația de familie și socială (școlară și de drept !).

Socialul uman – ar avea de învățat de la modelul socialului animal, că *orice pedeapsă aplicată vreunui individ, la animale:*

- nu aduce atingeri integrității corporale a individului pedepsit;
- nu aduce atingeri sănătății individului pedepsit;
- nu aduce atingeri dreptului la viață al individului pedepsit;

- nu aduce atingeri libertății individului pedepsit;
- nu aduce atingeri drepturilor fundamentale ale vieții (vezi trebuințele);
- nu se aplică pe pedepsit izolat, ci – obligatoriu – la vederea celorlalți din grup.

Deci penitența (închisoarea, pușcăria) pe ani de zile la un om nu se dovedește a fi o pedeapsă eficientă; modelul natural ne arată despre reintegrarea socială pe alte căi; de ex.: prin muncă, prin reeducare; a ține izolat un om de alții și îi dau drumul în lume după aceea e într-adevăr... o prostie, nu este reeducare.

Este adevărat însă că pedeapsa din lumea animală este limitată și astfel axată pe un număr restrâns și strict de procedee – corespunzând limitelor specifice acestei lumi animale (animalele nu pot imagina!), astfel că la om trebuie lucrat asupra individului într-o manieră holistică.

Alte exemple de modele naturale:

- Retragerea dintr-o luptă atunci când se constată că ea nu poate fi câștigată;
- Altruismul;
- Existența fizică, la animale, incumbă obligatoriu activitatea și implicarea în împlinirea trebuințelor de: hrană, securitate, afiliere, afirmare și statut...; o demonstrează comunitățile primitive (boșimani, eschimoși, inuiți, mongoli, laponi, tuaregi, indieni, aborigeni etc.), populații primitive în care nu găsim cazuri de diabet, obezitate, HTA, depresii etc.

Bionica socială în cazul speciei umane – își are modelul în configurația electronică a unui atom. Se știe că electronii (elemente active) unui atom gravitează pe orbite distincte în jurul nucleului (element pasiv) pe multiple planuri spațiale și niveluri, astfel că fiecare electron își are traiectoria sa, precum și calitatea sa de a fi mai aproape de nucleu, ori mai periferic, de a se lega cu alți electroni ai altor atomi.

Modelul atomic se regăsește pregnant în *structura socială* la specia umană, astfel: nucleul (elementul pasiv) este reprezentat de instituție ori de instituții (ex.: Artă, Biserică, Academie, Guvern, Justiție, Parlament, Primărie, Prefectură, etc.) iar electronii (elementele active) sunt reprezentați de indivizi ori grupe de indivizi (pături și categorii sociale). După un astfel de model, pe orbitele cele mai periferice vor gravita și gravitează paria societății, cerșetorii, lumea interlopă, păturile sociale care mai mult se ghidează după legi proprii, cutumale (legi nescrise precum cele din închisori, orfelinate..., din sisteme concentraționare), decât după legile impuse de nucleu. Tocmai de aceea, astfel de categorii sociale ajung până la a fi îndepărtați din atom (de sistem). Aproape de nucleu însă, gravitează indivizii cu reușitele lor profesionale, sociale, morale, politice, administrative etc.

Modelele bionice ne arată că Omul – spre perenitatea speciei sale, trebuie să cultive întreaga experiență biologică a cortexului, respectiv să demonstreze un comportament care se regăsește în întreaga experiență biocomportamentală din seria animală – mai precis, din seria vertebratelor, și mai cu seamă din seria vertebratelor superioare, a mamiferelor.

Omul – prin capacitățile creierului său, poate procesa modele în gândul și fapta sa (în comportament) atât la nivel individual cât și la nivel de familie și social. Fără a

mai înșirui, enumera și explica și alte modele din natură – vie ori nevie – arăt câteva din efectele nerespectării modelelor din natură, cu efect nefast direct ori indirect în ființa umană și în societatea umană:

1. detenția (penitența) – ca măsură de corectare a omului infracțional - nonbionic;
2. legiferarea căsătoriei între doi indivizi de același sex, cu dreptul acestora de a înfia - nonbionic;
1. nepedepsirea omului atunci când a greșit (prin metode cu efect direct asupra-i) - nonbionic;
2. nerespectarea regimului alimentar adecvat speciei umane după dentiția sa și după capacitatea morfofuncțională a aparatului digestiv - nonbionic;
3. neexercitarea funcțiilor cognitive ale omului în sensul celei de-a doua dimensiuni ale sale: cultură și spiritualitate – nonbionic;
4. adăpost/cap de locuitor (case, vile etc.) mai spațioase, cu exces de încăperi (mai mult decât necesar) în detrimentul mediului natural și afectarea acestuia – nonbionic; în lumea animală cuibul e cuib, vizuina-i vizuină etc. (specia umană modernă își pervertește trebuința de autorealizare – care trebuie să incumbe planul nonbiologic, prin aceea de a deține adăposturi (case, vile) și mașini, chiar dacă nu cunosc cât fac 2 x 3); modelul î-l găsim – iarăși! – la comunități primitive la care CASA lor e natura, nicidecum construcția care izolează omul de natură(!).

Modele cu sursă din macrocosmos – din afara spațiului terestru.

De subliniat că doar omul – în calitatea sa de *mezocosmos*, poate accede la modele cu sursă extraterestră; abordarea unei astfel de teme nu este admisă a fi încadrată într-o lucrare strict științifică, fapt pentru care mă rezum doar la Învățăturile dobândite de profeți prin Revelație, și la... *modelul* cel mai pregnant pentru umanitate: Iisus Hristos, continuată prin sfinți patristici.

Omul fiind de natură duală, se vede nevoit să găsească modele naturale privind existența sa biologică, și modele nonbiologice (cultural-spirituale) – pentru existența sa moral-cultural-spirituală. În afara unui astfel de echilibru omul este unul incomplet format, rămânând ori la stadiu animalic, ori devine inuman.

Argumentul îl reprezintă zona 10 din citoarhitectonica cortico-cerebrală a lui Vogt și Brodmann, zonă pe care omul o deține nu pentru a realiza și împlini trebuințe biologice (nutriție, reproducere etc.), ci pentru spiritualizare (transcedere din spațiul strict promiscuu, într-unul... dincolo de nori, de orizont, de soare(!)

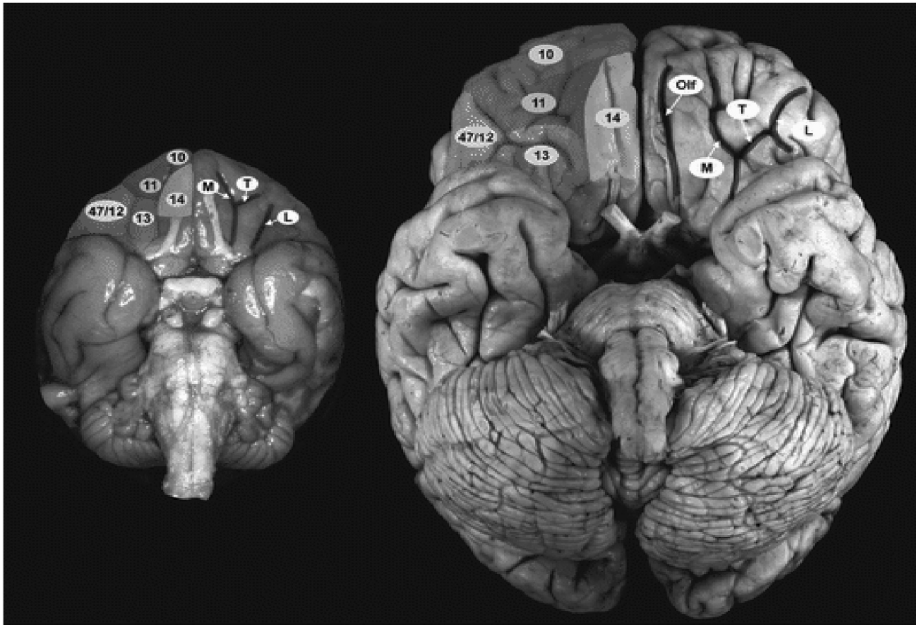

Fig. 9 - Imagine preluată din Anuarul Revistei de Neuroștiințe - după Wallis JD. 2007
Legendă -zona însemnată cu nr. 10 : stânga - la maimuță ocupând o suprafață cât un mic timbru, și dreapta - la om, ocupând întreaga suprafață prefrontală;

Zona 10 cortico-cerebrală - la om! - în structura sa periferică (ultimele trei straturi corticale) reprezintă ultima structură apărută în evoluția filogenetică a creierului; o astfel de structură nu are nici un rol în scop biologic (*original*), ci într-unul nonbiologic, de transcendere a realității promiscue; neactivarea lui duce către stadiul de animalitate sau inumanitate; este după un *Chip* și o *Asemănare*, adică: *model, tipar, matrice(!)* - vezi fig. 7.

Trebuie menționat că învățăturile cu surse religioase ca modele sunt foarte importante și reale în formarea unui om, și că cel mai impregnant model pentru om luat individual se demonstrează a fi Iisus Hristos prin singura religie (creștinismul) care a propovăduit și propovăduiește iubirea, iubirea fiind expresia cosmogonică [...]. Argumentul celor arătate mai sus rezidă în perenitatea modelelor, în sensul că acele modele sunt necesare omului care s-au demonstrat a fi utile și compatibile cu natura umană [...].

În mod special, la Om, interpersonal vom găsi de fiecare dată un model (maestru) și un novice (discipol). În afara unui astfel de model omul, luat individual, nu va deveni un element solid în cadrul unui sistem social, iar un sistem social alcătuit din elemente șubrede este înalt expus entropiei [...]. De felul cum se modelează un om se ocupă școala, familia, biserica, și maestrul - toate oferind modele. De problemele iscate în modelarea omului se ocupă psihiatria și psihologia medicală - vizându-se astfel dinamica personalității individului [...].

Importanța practică conferită de un astfel de model – vezi paragraful *Bionica socială!* - rezidă în aceea că fiecare individ modelat tinde să ajungă a fi cât mai aproape de nucleu – pe de-o parte, și odată proiectat pe o orbită proximă nucleului, individul spre a nu mai ajunge către periferie, trebuie să-și păstreze planul de orbitare astfel încât să nu mai ajungă să se intersecteze cu planurile orbitelor periferice. Odată reajuns în periferie va fi foarte greu să reajungi lângă nucleu.

Orice modificare a buneii manifestări a acestor postulate, a evoluției lor firești, aduce atingere integrității sistemului, cu efecte din cele mai nefaste asupra ansamblului său (*cibernoză* – în cazul sistemelor vii! – n.a.), urmate chiar de dezintegrarea (moartea) sistemului – situații des întâlnite în sistemul social de tip uman, pe fondul „fisurii de sistem, *fisurii cibernetice*”.

Așadar, din perspectiva prezentei lucrări, în situația în care Omul nu respectă un astfel de principiu bionic și își fundamentează gândul și fapta raportate doar la propria-și persoană, rezultă în întreg-sistemul social uman... și în cele de pe lângă el, ceea ce denumesc: *cibernoză socială*.

Cel mai bun *model mezocosmic* pentru omul modern și hipertehnologizat ni-l oferă comunitățile primitive, la care găsim echilibrul raporturilor dintre accesarea și aplicarea *modelelor naturale* precum și a celor *nenaturale* (cultural-spirituale). Existența – încă – a unor astfel de populații umane primitive este o comoară antropologică, istorică, culturală și spirituală pentru oamenii moderni și pantehnologizați, ceea ce justifică înscrierea unor astfel de populații în patrimoniul cultural și spiritual al omenirii.

Bibliografie:

1. Nicolae ANDREI – „Dicționar etimologic de termeni științifici” – editura Științifică și Enciclopedică – București – 1978;
2. S. A. BARNETT – „Instinct și Inteligență” – comportamentul animalelor și al omului – 1967 - traducere de L. Botoșăneanu după ediția revăzută a publicației din 1970 – editura Științifică – București -
3. C-tin BĂLĂCEANU-STOLNICI – „Anatomistii în căutarea sufletului – incur-siune în istoria concepțiilor despre fenomenele psihice umane” editura Albatros – București – 1981;
4. C-tin BĂLĂCEANU-STOLNICI, Ligia APĂVĂLOAIE – „Antropogeneza și Geneza Culturii” – editura Ziua – București – 2006;
5. C-tin BĂLĂCEANU-STOLNICI - „Elemente de neurocibernetică” – editura Științifică București – 1967;
6. C-tin BĂLĂCEANU-STOLNICI „Inițiere în genetica generală și în cea a comportamentului normal și patologic” – editura BIOEDIT – Ploiești - 2008;
7. C-tin BĂLĂCEANU-STOLNICI, Cristina GLAVCE, Florina RAICU, Ligia APĂVĂLOAIE – „Incursiunea în antropogeneza” – editura Medicală – Bucu-rești – 2008;
8. C-tin BĂLĂCEANU-STOLNICI – „Personalitatea umană – o întreprindere ci-bernetică” editura Junimea - Iași – 1972;
9. Mihai BENIUC – „Ce simț și ce pricep animalele?” editura Științifică – Bucu-rești – 1968;
10. Mihai BENIUC – „Psihologie animală comparată și evolutivă” – editura Științi-fică – București – 1970;
11. Gustav le BON – „Psihologia mulțimilor” (Librairie Felix Alcan – 1937) – traducere de Oana Vlad și Marina Ghițoc – editura Anima – București – 1990;
12. Edouard BONNEFOUS – „Omul sau Natura” – traducere de Adrian Costa - editura Politică –

- București – 1976;
13. **Ioan CĂPĂLNEANU** – „Inteligența și cunoașterea ei” – editura Militară – București – 1978;
 14. **Eugenia CHENZBRAUN** – „Comportamentul animalelor” – editura Didactică și Pedagogică, București – 1978;
 15. **Mihail COCIU** – „Etologie” – editura ALL – București, 1999;
 16. **Ioan COMAN** – „Etologie și etopatologie” – Facultatea de Medicină Veterinară – Iași, 1993;
 17. **Vasile COȚOFAN (coord)** – „Anatomia animalelor domestice” – editura Ori-zonturi universitare – Timișoara – 2000;
 18. **Leon DĂNĂILĂ, Mihai GOLU** – „Chirurgia psihiatrică – posibilități și limite” – editura Academiei Republicii Socialiste România – 1988;
 19. **G. T. DORNESCU** – *Anatomia comparată a vertebratelor* – editura Didactică și Pedagogică – București – 1968;
 20. **Mihai DRĂGĂNESCU** – „Spiritualitate, informație, materie” – editura Academiei R.S. România – București – 1988;
 21. **Ion DRĂGHICI** – „Esența vieții” – editura Științifică – București – 1972;
 22. **Dumitru Constantin DULCAN** – „Inteligența materiei” – editura Teora – București – 1998;
 23. **Henri EY** – „Conștiința” – traducere de Dinu Grama – editura Științifică și Enciclopedică – București – 1983;
 24. **Z. FEIDER, Al. V. GROSSU, Șt. GYURKÓ, Victor POP** – „Zoologia verte-bratelor” – Editura Didactică și Pedagogică – București, 1976;
 25. **Francis FUKUYAMA** - „Viitorul nostru postum” – editura Humanitas – București – 2004;
 26. **Leonard GAVRILIU** – „Inteligența și patologia ei – Ce este prostia?”, ed. IRI – București – 2001;
 27. **C. GEORGIADÉ** – „Psihologia gândirii copilului” – editura S.e. București S.a.;
 28. **Institutul de Filozofie al Academiei Române, C. POPOVICI, V. SĂHLEANU (sub redacția)** – „Dialectica metodelor în cercetarea științifică” – editura Știin-țifică – București – 1966;
 29. **Dan GOGLEAZĂ** – „Viața ca autosugestie” – editura Humanitas – București – 2009;
 30. **Cornelia GUJA** – „Antropologie informațională” – editura Academiei Române – București – 2008;
 31. **Cornelia GUJA** – „Aurele corpurilor – interfețe cu cosmosul” – ediția a II-a – editura Polirom – Iași – 2000;
 32. **Cornelia GUJA** – „Aura corpului uman – introducere în antropologia indi-vidului” – editura Polirom, colecția Hexagon – Iași – 2000;
 33. **Michel HAAR** – „Heidegger și esența omului” – editura Humanitas – București – 2003;
 34. **Stephen HAWKING** - „Universul într-o coajă de nucă” – Editura Humanitas, București, 2004,
 35. **Samuel P. HUNTINGTON** - „Cine suntem?” – editura Antet – 2004;
 36. **Albert JACQUARD, Jacques LACARRIÈRE** – „Știința și credințele” – editura Agni – București, 1997;
 37. **Carl Gustav JUNG** – „Psihanaliza fenomenelor religioase” – editura Aropa, București – 1998;
 38. **Erich KOLBE** - „Comportamentul animalelor domestice” - Leipzig – 1978;
 39. **Lorentz KONRAD** – „Cele opt păcate capitale ale omenirii civilizate” – tradu-cere de Vasile V. Poenaru – editura Humanitas – București – 2001;
 40. **Joachim LANGHAMMER** – „Ce se va întâmpla cu lumea aceasta?” – Societa-tea misionară PACEA – Sibiu – 1995;
 41. **Jacques LARMAT** – „Genetica inteligenței (*La génétique de l'intelligence - traducere de I. Pecher*), editura Științifică și Enciclopedică – București – 1977;
 42. **M. LĂZĂRESCU** - „Introducere în psihopatologia antropologică” – editura Facla - Timișoara – 1989;
 43. **Richard LEAKEY** – „Originea omului” – editura Humanitas – București – 1995;
 44. **A. N. LEONTIEV** – „Probleme ale dezvoltării psihicului” editura Științifică – București – 1964;
 45. **Claude LÉVI-STRAUSS** – „Antropologia structurală” – editura Politică – Bucu-rești – 1978;
 46. **Gabriel LIICEANU** – „Despre limită” – Editura Humanitas, București – 1994;
 47. **Mircea MALIȚA** – „O mie de culturi, o singură civilizație” – București 2003;
 48. **Constantin MAXIMILIAN** – „Genetica umană” – editura Științifică și Enci-clopedică – București

- 1982;
49. **Bernard MAYO** - „Psihologia binelui și răului“ - 1986;
 50. **Ernst MAYR** - „De la bacterii la om - evoluția lumii vii” - editura Humanitas - București - 2004;
 51. **Nicolae MĂRGINEANU** - „Condiția umană” - editura Științifică - București - 1973;
 52. **George Herbert MEAD** - Inter and transdisciplinary synthesis as means of ex-tending the sociological knowledge”, *International Conference „Challenges of Knowledge Society”* - editura Cartea Studențească, București, 2007;
 53. **Mihajlo MESAROVIC, Eduard PESTEL** - „Omenirea la răspântie” - al doilea raport către Clubul de la Roma; introducere de Mircea Malița și traducere de Florin Ionescu - editura Politică - București - 1975;
 54. **Henry M MORRIS** - „Bazele biblice al științei moderne” - traducere: Liviu COTRĂU - Societate Misionară Română - Wheaton, Illinois - USA - 1993
 55. **Henry M MORRIS** - „Creaționismul științific” - 1992;
 56. **Edmond NICOLAU** - „Căutând realul” - editura Albatros, București - 1983;
 57. **Edmond NICOLAU** - „Cibernetica și omul” - Editura Științifică - București - 1964;
 58. **Edmond NICOLAU, Constantin BĂLĂCEANU-STOLNICI** - „Neurociber netica” - București - 1972;
 59. **Ștefan ODOBLEJA** - „Psihologia consonantistă” traducere din limba franceză de P. Iacob și studiu introductiv semnat de Mihai Drăgănescu - editura Științifică și enciclopedică - București - 1982;
 60. **Ștefan ODOBLEJA** - „Psihologia consonantistă și cibernetică” editura Scrisul românesc - Craiova - 1978;
 61. **Tudor OPRIȘ** - „Bios” - editura Albatros, vol. I, II, III; - București - 1986;
 62. **R. OZUN, E. POENARU** - „Medicină și Adevăr” - editura Medicală - București - 1976;
 63. **Radu PALICICA, Ioan COMAN** - „Etologie” - ed. Orizonturi universitare - Timișoara - 1998;
 64. **PAPUS** - „Kabbala” - Paris 1892 - traducere în română - Radu DUMA - editura Herald - București - 2004;
 65. **Alexandru PAUL** - „Granița dintre natura animală și natura umană” - Buletinul științific - Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară - Cluj Napoca - 2005;
 66. **Alexandru PAUL** - „Homocrația - cale către instituirea sindromului de *narcisism antroposofoid*” - referat Seminarul științific Francisc Rainer - 65 ani de la înființarea Centrului de Antropologie - Universitatea de Medicină și Farmacie - București - 2006;
 67. **Alexandru PAUL** - „Conștientizarea sinelui - trăsătură etognomonică speciei umane” - Buletinul Științific - Universitatea Hyperion - București - 2006;
 68. **Alexandru PAUL** - „Asistența Socială a bătrânilor - trăsătură sociognomonică speciei umane” - Buletinul Științific - Universitatea de Vest - Arad - 2007;
 69. **Alexandru PAUL; Iulian Angel POPESCU** - Despre Cunoaștere și Natura Umană - editura ANDREW - Focșani - 2010;
 70. **Florin PARASCHIV** - „O hermeneutică a duhului oltean” - editura ANDREW - Focșani - 2008;
 71. **Nicolae C. PAULESCU** - „Instincte sociale - Patimi și conflicte - Remedii mo-rale” - ed. Anastasia - București - ediție îngrijită, introducere, note biobiblio-grafice și comentarii asigurate de Răzvan Codrescu - 1995;
 72. **Psihiatrie.ro** - revista - coord: Mircea LĂZĂRESCU - nr. 18 - 3/2009, anul V;
 73. **Grigore T. POPA** - „Reforma spiritului” - editura Medicală românească - București - 2003;
 74. **Angel Iulian POPESCU** - „Teoria valorilor ascensionale - o nouă metodă de cercetare în istoria și filosofia religiilor” - Teză de Licență, Facultatea de Teolo-gie Ortodoxă, Universitatea din București - 2004;
 75. **Angel Iulian POPESCU** - „Can Sociology express a teleological orientation?” - „*Lex et Scientia*” *International Journal*, Published by „Nicolae Titulescu” Uni-versity and Faculty of Business and Administration in University of Bucharest, November - 2008;
 76. **Karl R. POPPER** - *Logica cercetării* - traducere Mircea Flonta, Alexandru Surdu, Erwin Tivig; editura științifică și enciclopedică - București - 1981;
 77. **Liviu POPOVICIU** (sub redacția lui -) - „Visul - probleme de psihologie, fiziologie și patologie” - editura Dacia - Cluj-Napoca - 1978;
 78. **Eugen A. PORA** - „Am întâlnit animale cu obiceiuri curioase” - Editura Dacia - Cluj-Napoca -

- 1978;
79. **Paul POSTELNICU** – „La conservation des formes d’ existence de la matière par leur répétitions aleatoires dans l’ univers – L’éternelle cybernetique – Namur – Assotiation Internationale de Cybernetique – 1973;
 80. **Mihai RALEA** – „Explicarea omului“ – editura Minerva – București – 1996;
 81. **Ion Heliade RĂDULESCU** – „Equilibru între antithesi sau Spiritul și Materia“ – Bucuresci – publicat de la 1859 până la 1869;
 82. **Adrian RESTIAN** - „Homo ciberneticus” – editura Științifică și Enciclopedică – București – 1981;
 83. **Adrian RESTIAN** – „Medicină cibernetică“ – Editura Dacia – Cluj Napoca – 1983;
 84. **Adrian RESTIAN** – „Patologie informațională“ – Editura Academiei Române – București – 1997;
 85. **Paul RICOEUR** – „Conflictul interpretărilor“ – editura Echinocțiu – Cluj-Napoca – 1999;
 86. **Richard RORTY** – „Filosofia și oglinda naturii“ – editura ALL – București – 2001;
 87. **Tiberiu RUDICA** – „Psihologia frustrației” – editura Polirom – 2006;
 88. **Victor SĂHLEANU** - „*Concepții despre om în medicina contemporană*” – edi-tura Dacia – Cluj-Napoca – 1976;
 89. **Victor SĂHLEANU, Bogdan STUGREN** - „*Mică enciclopedie de biologie și medicină – concepte, concepții, controversate*” – editura Științifică și Enciclopedică – București – 1976;
 90. **Victor SĂHLEANU, I.C. VOICULESCU** – „Probleme de biologie umană” – editura Didactică și Pedagogică – București – 1976;
 91. **Max SCHELER** – „Poziția omului“ – editura Trei – București – 1998;
 92. **Ionel SÎRBU** – *Istoria între destin și înțelepciune* – editura Junimea – Iași – 2004;
 93. **Hans SELYE** – „Știința și Viața“ - editura Politică – București – 1984;
 94. **C. I. SIMIONESCU, F. DÉNES** – „Originea vieții“ – București - editura Academiei R.S. România – 1983;
 95. **Paul H. STAHL** - „Familia și școala“ – editura Paidea – 2004;
 96. **Ernest STERE** – „Din istoria doctrinelor morale“ editura Polirom – Iași – 1998;
 97. **Rudolf STEINER** – „Omul suprasensibil – în concepția antroposofică“ – tra-ducere de Muică și Oteteleșteanu - editura Univers enciclopedic – București – 1998;
 98. **Marcus STROE** – „Empatie și personalitate“ – editura Atos – București – 1997;
 99. **Paul ȘTEFĂNESCU** – „Personalități politice și afecțiunile lor psihice” – editura ... București – 1994;
 100. **William H. TELFER, Donald KENNEDY** – „Biologia organismelor“ – Edi-tura Științifică și Enciclopedică – București – 1986;
 101. **Ovidiu TRĂZNEA** – „Dincolo de bine și de rău“ – editura Humanitas – 1992;
 102. **Florin TUDOSE** – „O abordare modernă a psihologiei medicale” – editura Info-medica – Buxurești – 2000;
 103. **Petre ȚUȚEA**– „Omul – tratat de antropologie creștină – 1 – Problemele sau Cartea Întrebărilor“ - editura Timpul – Iași, 1992;
 104. **Gheorghe VLĂDUȚESCU, Septimiu CHELCEA** (coordonatori) și colab. - „Rațiune și credință“ – editura Științifică și Enciclopedică – București – 1983;
 105. **Bruno WÜRTZ** - „Confruntări contemporane pe tema viitorului“ – editura Facla, Timișoara – 1990;
 106. **Donald W. WINNICOT** – „Natura umană – psihologie” – traducere de Cătălin POPESCU - editura Trei – București 2004;
 107. **Vasile Dem. ZAMFIRESCU** - „*Etică și etologie*” – București 1982
 108. **Paul ZUMTHOR** – „Babel sau nedesăvârșirea (*Babel ou l’inachèvement*)“ – editura Polirom – Iași – 1998;

SIMBOLURILE ȘI TEMPORALITATEA ARCULUI REFLEX

Acad. Prof. Dr. Liviu Pendefunda,
vice-cancelar World Academy of Letters

Rezumat. Fiind o disciplină holistică, antropologia necesită prin definiție interdisciplinaritate. Iar dacă în centrul său se află ideea de *cultură*, noțiunea asupra căreia ne aplecăm reprezintă specia umană, fiind conștienți că specia noastră și-a dezvoltat o capacitate universală de a concepe lumea simbolic, de a preda și învăța simbolurile în mod social. Spațiul și timpul în care ne desfășurăm activitatea sunt dimensiunile prin care transformăm lumea (și pe noi înșine) pe baza acestor simboluri. Existența uniunii trup-suflet-spirit realizează o multitudine de arcuri reflexe între care cel noetic reprezintă primordialitatea prin Cuvânt a însăși existenței umane încorporată în simboluri. Introspecția noastră încearcă să sugereze câteva dintre cheile porților prin care deschidem lumea în care ne definim ca oameni.

A fi om înseamnă să știi că universul nu poate fi înțeles.¹

Și totuși, dintotdeauna, omul a dorit să cunoască. Chiar dacă în gândurile sale el a respectat informația primită prin arcul reflex noetic, primordial, căutării sale nu i-a putut pune stavilă și nici nu a definit-o ca fiind un act științific. Azi antropologia este o disciplină holistică din două puncte de vedere: se ocupă de studiul tuturor oamenilor, din toate epocile și tratează toate dimensiunile umanității. Iar dacă în centrul său se află ideea de *cultură*, noțiunea asupra căreia ne aplecăm reprezintă specia umană, fiind conștienți că specia noastră și-a dezvoltat o capacitate universală de a concepe lumea simbolic, de a preda și învăța simbolurile în mod social. Spațiul și timpul în care ne desfășurăm activitatea sunt dimensiunile prin care transformăm lumea (și pe noi înșine) pe baza acestor simboluri.

La fel ca la Platon și la Plotin, lumea este un singur unic organism, sufletul ei având un prim impuls care i-a transmis puterea în trup. Celebrul anima mundi, spiritul este mijlocitorul, Duhul Sfânt, cel care la Ficino² nu este constituit din patru umori ci din eter, al cincilea element, quinta essentia, substanța cerului, citând clasicii greci.³ Transformarea neîncetată a timpului în cele patru elemente inferioare, pătrunse de purtătorul energiei în trupurile noastre cu ritm în determinism lunar prin flux-reflux gravitațional sugerează misterul. *Spiritus intus alit.*⁴, fiind o cauză a oricărei nașteri și mișcări. O astfel de taină nu poate fi înțeleasă decât navigând pe uriașul fluviu cosmic care înconjoară universul, nășind nașterea și moartea materiei vii. La separarea

1 Fernando Pessoa, *Cartea neliniștirii*, Humanitas, 2010

2 Marsilio Ficino (1433-1499), *De Triplici Vita*, primul traducător al operei lui Platon în limba latină

3 Aristotel, *De caelo*

4 Vergiliu, *Eneida*, traducere Eugen Lovinescu, București, Albatros, 1978

apelor, Okeanos devine paznicul fluxului temporal și al eternei preschimbări, parte din el fiind și divinus Styx pe care l-am trecut împreună, cele patru fluvii născute din izvorul edenic de la baza arborelui cunoașterii și al vieții, primul înconjurând tărâmul morților, următoarele adăstând lumea pe care o cunoaștem. Și toate acestea pentru că, fiind apă primordială, izvor al vieții veșnice și totodată frontieră a destinului existenței umane, are o dublă natură.

Punctul, ca un ou

Sub fina sa cochilie, germenul spațiului invadează.⁵

Saturn avea cerul cel mai înalt dintre ceruri, așa cum este prezentat și de Dante Alighieri. Marele inițiat Galileo Galilei descoperă prima oară pe Neptun, ca planetă. Oare de ce toți care îndrăznim a gândi liber, credincioși întru Dumnezeu, dar neacceptând ideea de a crede fără a cerceta, suntem considerați eretici ? Dorința noastră de cunoaștere este atât de mare încât lanțurile arbitrare puse tot de oameni și nu de Dumnezeu nu ne pot opri măcar cu mîntera să accesăm porțile universului. De ce oare numai Satan este considerat capabil să împingă oamenii la cercetare ? Eu nu cred că Dumnezeu, așa cum îmi închipui eu semantica acestui cuvânt ar dori ca părți din el să fie o cireadă imbecilă de oameni ascultători...

De nu-mi știi prin apă trecerea
ascultă-l pe Cronos;
o lacrimă din el mi-e duhul
și harul de-a te cunoaște sub semnul
lui Hades - uitatul
e cântec neîntâlnit în cărțile viitorului.⁶

Poeții cântau pe Saturn, tată al cerului și al lui Jupiter. Dar el este Cronos, timpul. Dar cine poate explica legenda: de ce și-a înghițit copiii și o piatră în locul lui Jupiter, de ce este cel ce cunoaște adevărul, de ce simbolurile sale emblematice sunt coasa, șarpele, culoarea neagră, tristețea și are picioarele tremurânde ? Principiul lucrării alchimice este nigredo, iar din tenebre se naște lumina, adică adevărul. Negreala, adică norul întunecat acoperă piatra pentru a o ascunde privirii. *Orice corp dacă este lipsit de suflet este tenebros.*⁷ Iar apoi *purifică cositorul printr'o spălare specială, extrage'l din negreală și întunecimea lui și o apără albul său strălucitor.*⁸ Așa apare Piatra filosofală. Deci există o filiație cosmică de la Saturn la Jupiter și Diana și Apollo. Piatra aruncată de Saturn este un monument destinat muritorilor, cuvântul său ce reprezintă adevărul. Deci timpul dezvăluie adevărul smuls din tenebre, se scurge ca un șarpe, transformând totul în moarte (coasa) până și toate câte le-a creat cu excepția pietrei, principiului primordial și ultim, scop și căutare pentru inițiați, Cuvântul.

5 André Balthazar, *Lignes*, La concordance des temps, Editions Labor, 1984

6 *Podul curcubeu*, Poema focurilor, Contact international, 1986

7 Morenus, citat de Avicenna în *Kitab-al-Fihrist*

8 Democrit, citat de Michael Maier în *Atalanta Fungiens*

Dacă în antichitate pentru cel neinițiat era mult mai ușor să privească o sursă materială de lumină, adică Soarele, căruia să-i compună orații. Chiar Platon numea soarele odrasla și imaginea vizibilă a Dumnezeului suprem. Socrate cădea în extaz salutând răsăritul soarelui, iar pitagoreicii cântau imnuri răsăritului acompaniați de liră. Muzica astrală era cu predominență dedicată astrului zilei, unde Dumnezeu și-a așezat tabernacolul.

Încă dinainte de Socrate, acțiunea ca ocazie, victoria și tăcerea înțelepciunii făceau parte din calitățile asociate acestei divinități temporale, fiu al lui Uranos și al Geei. În cadrul misterelor lui Orfeu, șarpele încolăcit în jurul universului reprezenta necesitatea cosmică. Ideea că timpul este o necesitate o întâlnim și la perși, acolo unde zeul Zervan îmbina acest principiu cu eternitatea. Apă, șarpe, acțiune, înțelepciune, timp. Cu siguranță că la picioarele lui Cristos, noul soare, stăpânul timpului, șarpele stă ca un umil părinte al apelor, fără nicio valență temporală. Și acest lucru, poate, e filosoful, poetul Ovidius care în *metamorfozele* sale afirmă că “timpul este un râu fără maluri”, greu de reprezentat în arta vizuală, pictura cu același nume a maestrului Chagall neputând trece decât prin simbol dincolo de virtualul realității înconjurătoare. Doar poesia reușește în substrat să transmită misterul credinței. Asociată muzicii aezii foloseau recitarea pentru ascensiunea sufletului către cer. Ficino recomanda calea rațiunii prin Mercur, spre *ipsum bonum*, cu ajutorul văzului, contemplația intelectului prin Venus, a reveriilor vehemente prin Marte și în toată complexitatea celor șapte trepte ale sferelor cosmice prin Saturn. Pentru că depășind timpul, pe Saturn – Cronos, se poate accede la planul atemporal, dumnezeesc, cum relatează și celebrul inițiat, prieten al lui John Doe, Shakespeare și a multor altor esoterici, Galileo Galilei în al său *Dialogo della musica antica*, (Florența, 1581). În lumea noastră, materială, Apollo era situat înaintea tuturor. Ceea ce reprezenta atunci libera gândire sfida însă dogma.

Îl urcă-n soare și cunoaște !

*Și mai ales te înfloară
De acel galben icusar,
Ceasornic fără minutar
Ce singur scrie când să moară
Și ou și lume. Te-înfloară
De ceasul galben, necesar...*

A morții frunte-acolo-i toată.

*În gălbenuș,
Să roadă spornicul albuș,
Durata-înscrie-în noi, o roată.
Întocma – dogma.⁹*

9 Ion Barbu, *Oul dogmatic*, Uvedenrode, Editura Cultura Națională, 1930

Biserica a condamnat toate practicile ce erau păgâne și magice, datorită faptului că ar fi intrat în conflict cu propria magie. Puțini sunt cei care acceptă apropierea dintre magie și euharistie unde puterea magică a cuvintelor este suverană. Pitagora, ca și Orfeu, a primit, printre altele, și învățătura misterelor egiptene. Cuvântul asociat armoniei muzicale servea nu numai la vindecarea fizică și psihică ci și pentru îndepărtarea răului pentru a da sufletului capacitatea de se cufunda în spirit. Multe dintre preceptele doctrinelor orientale insistă asupra acestor factori.

În filosofia lui Telesio¹⁰, funcțiile sufletului imaterial - daruri de la Dumnezeu se limitează la contemplare și la sentimentele ce nu au utilitate practică, spiritul încărcându-se și el cu povara sentimentelor, a percepțiilor și a raționamentelor, orientându-le însă spre latura practică.¹¹

Spiritul este transcendent, supraterestru. El smulge animalul din comportamentul său firec și normal. Magia se axează pe spirit ca mijloc de comunicare ce face legătura între stele, muzică, talismane, imnuri și om, fără intervenția demonilor sau a îngerilor.

Dacă spiritul absoarbe sufletul, iar cele două se confundă, magia spirituală nu poate fi decât demonică și are absolut aceeași valoare ca orice religie obișnuită.¹²

Dacă poemele au eficacitate în invocarea îngerilor și demonilor, ea nu ține de metrică ci de semnificația conținutului său emoțional.¹³ Acesta este complexul de rău și bine care coexistă în oceanul circular închis de ouroboros și'n care înotăm ca peștii pe axa vericală a influențelor, dominați de arcurile reflexe.

Aici se desfășoară în contextul subconștientului uman amalgamul de simboluri prin care ne simțim mai demni, mai buni, mai stăpâni pe puterea noastră de a fi liberi. Puterea se sprijină pe datorie și libertate. Oamenii de știință contemporani, continuând arhitectura dezvoltării spirituale a figurilor legendare din trecut împlinesc semnificațiile libertății umane în a gândi. Pornind de la antropologia fizică m-am regăsit ades ca adept al antropologiei lingvistice, care studiază limba și limbajul în contextul lor socio-cultural, ca sistem simbolic și de comunicare culturală. Cred, de fapt, că o separație artificială ar limita hermeneutica Cuvântului primordial, a luminii ce ne-a fost dăruită dintru început nouă și lumii în care trăim. Elementul pe care trebuie să-l studiem poate mai profund este timpul, prieten și dușman al omului, al trupului de fapt, timpul care scaldă sufletul legând și dezlegând amintiri din viitor și trecut, este șarpele ce se autofecundează pentru a permanentiza eternitatea. Totul e un vehicul cosmic, eteric, așa cum îl închipuiau și neoplatonicii în care sufletul își dobândește de la stele și sfere, clopotele gândirii noastre, trecerea prin corpul pământean. Dacă e să ne întoarcem la hrana spiritului lui Aristotel purificat prin abur, admitând pluralismul vehiculelor eteric, aerian etc pe care le întâlnim eschatologia vehiculului, atunci înțelegem de ce poezii cuprinși de conștiența acestuia îl descriu în versurile lor.

Și roata albă mi-e stăpână/ce zace-în sufletul fântână¹⁴.

10 Bernardino Telesio, *De rerum naturae*, Enciclopedia Catholica, 2011

11 D.P. Walker, *Spiritual and Demonic Magic*, The Warburg Institute, London, 1958

12 Francis Bacon (1561-1826), filosof englez – a cunoaște cu adevărat înseamnă a cunoaște prin cauze

13 Tommaso Campanella, *Poetica*, Enciclopedia Catholica, 2011

14 Ion Barbu, *Riga Crypto și Laponia Eniglel*, Uvedenrode, Editura Cultura Națională, 1930

Al doilea element al trilogiei secrete – car (roată)-fântână-clopot/ trup-suflet-spirit¹⁵, este asociat și la Ion Barbu aceluiași simbol. Întâmplare? În niciun caz copie, ci identitate de erudiție și frăție...

Privește-mă acum din arca ta
cum zbor ! Ci tu
ești gândul trecând sinapsa
dintre falii.¹⁶

Iar unul dintre aceste vehicule cu rol descendent, precum Cuvântul sau fotonii emiși din univers către om, este șarpele. Și totuși șarpele reia ciclul universal la infinit – *Hic est Draco caudam suam devorans*.¹⁷ Ouroboros este șarpele care își devorează coada, acele minunate reprezentări de la baza coloanei din Rosslyn. Dar dacă Platon în *Banchetul* afirmă că la început creația umană era un Rebis printre dragoni, așa și timpul sub lovitura copitei lui Pegas naște fântâni, iar acestea sunt limbile clopotelor prin care accedem între ceruri. Timpul, șarpele, e argintul viu, și aripile zeului Mercur sugerează existența șerpilor înaripați distruși de ibiși, păsările zeului Toth, pasărea vehicul a zeului Vishnu, șarpele cu aripi mayaș. La egipteni și celelalte divinități cosmice, Isis, Osiris, Horus sunt legate între ele prin această verigă vie. De aceea în timpul Renașterii, când și filosofia lui Platon a fost readusă în actualitate de Marsilio Ficino și Pico della Mirandola, me multe blazoane și monede bătute la curțile nobililor a apărut uroborosul pentru a sublinia caracterul moral și libertatea în fața timpului a inițiaților lor posesori.

La Boderie, poet și savant francez insera fragmente orifice în poemele sale precum în epopeea “La Galliadé” 1578 în care descrie fenomene asemănătoare muzicii sferelor, afirmând că barzii din Galia antică constituiau izvorul primar al muzicii, poeziei și filosofiei.

*Însă ceilalți, mai chibzuiți în contragreutate,
Impreună au cumpănit firea glasurilor cântate
Slabe sau răgușite, înalte, limpezi și nete
Având însușirile celor șapte planete,
Urmând calea de mijloc au găsit o cărare
Pentru a-și uni acordurile într-o perfectă cântare.*¹⁸

Totul este discutat aici în raport cu psalmii lui David și chiar rugăciunile lui Hermes Trismegistus care preamăresc pe Dumnezeu, cântând în vers templul și tronul Său. Dacă Cronos își devorase copiii, șarpele înghiținduși propria coadă, piatra, a cărei șlefuire cade în sarcina cunoașterii, Ashlar – Jupiter poate deveni mai marele peste comunitatea sa de zei. În Egipt sarcofagul înseamnă cel care înghite carnea (era realizat din piatră); deci rolul pietrei ar fi de eliberare a ființei spirituale. Precum

15 *Dogmă sau libertatea gândirii*, Junimea, 2007

16 *Podul curcubeu*, Poema focurilor, Contact international, 1986

17 Iată dragonul care își înghite coada

18 La Boderie, *La Galliadé*, 1578

un uroboros, aici ar locul în care omul își poate devora temporalitatea. În aludul parcă revedem baza coloanelor de la Rosslyn, procesul de rafinare al substanțelor din alchimie cu întreaga semnificație hermetică răsfrântă în contrast cu creștinismul unde timpul liniar lânțește între Facere și Judecata de Apoi.

oh
dăruiește-mi
Cronos
lacrima
să-mi juri că nu-i
esența
stihie în volucru
jură-mi c-ai uitat
pe care stea e marea
sub care vânt e norul
troienele și gheața
în care suflet sunt...
ci dăruiește-mi, Cronos,
lacrima ta.¹⁹

Destinul, necesitatea cosmică încearcă să arunce lanțurile sale în jurul sferei armilare. Cele patru elemente cosmice se înverșunează săși administreze transformarea, într'o perpetuă sinteză de moarte și înviere, renașterea din cenușă a trupului păsării Phoenix fiind același uroboros spiritual. În *Metamorfozele* lui Ovidius, *Gigantomachia* lui Claudianus²⁰ sau *De immortalitate animae* a lui Pomponazzi²¹ timpul se răsuțește între alb și negru, influenând creația marilor minți ale umanității și realizând opere lirice fără egal. Hyeronimus Bosch, Giulio Romano, Luca Giordano și câți alți mari artiști ai penelului au încercat să reprezinte eterna reîntoarcere și ciclitatea timpului. În spiritul nostru actual nu putem continua decât imaginând simboluri perene. Arcul reflex noetic, îmbogățit prin adâncul temporal al omului avid de cunoaștere, este singurul care reprezintă prin știință și cultură o cercetare interdisciplinară a simbolurilor care ne creează, ne constituie și ne definesc ca oameni.

19 *Numele fântâni*, Poema focurilor, Contact international, 1986

20 Claudius Claudianus (370-404), poet latin născut în Alexandria

21 Pietro Pomponazzi (1462-1525), fondator al școlii aristotelo-averroistice, Catholic encyclopedia, 2011

PARTICULARITĂȚI DIMENSIONALE ȘI CONFORMATIVE ALE MĂINII LA COPII ȘI ADOLESCENȚI DIAGNOSTICAȚI CU RETARD MINTAL

Monica Petrescu, Eleonora Luca, Corneliu Vulpe, Cristina Stan
Institutul de Antropologie „Francisc I. Rainer”

Filogenetic, o condiție favorabilă devenirii omului, consecință a verticalizării posturale, a fost constituirea câmpului anterior de relație, comportând un pol facial și un pol manual: „mâna care eliberează cuvântul (...)” sintetizează Leroi-Gourhan în „Gestul și cuvântul” (Leroi-Gourhan A., 1983). Din latinescul *manus*, „mână” derivă în limba engleză (the man) și în limba germană (der Mann) cuvântul OM (Baciu C., 1981).

Segment terminal al membrului superior, mâna omului se deosebește anatomic și funcțional de segmentul analogic al oricărui animal prin flexibilitatea musculaturii, complexitatea inervației, opoziția degetului mare față de celelalte degete, prin plasticitate, forță și finețe în executarea unor mișcări multiple și complexe. Proiecția mâinii pe scoarța cerebrală reprezintă $\frac{1}{3}$ din suprafața totală. Mâna este un organ al exprimării și sensibilității. Pentru surdomuți, mâna este un organ al limbajului (Baciu C., 1981; Păunescu-Podeanu A., 1981).

Examenul clinic (inclusiv radiologic) poate dezvălui dezvoltarea normală a mâinii în funcție de vârstă, sex, rasă, ocupație etc. dar și diformități și atitudini vicioase, anomalii congenitale, diverse afecțiuni asociate unor boli, sindroame etc. Malformațiile membrilor, în general, au, după V. Ranga (1990), un determinism genetic (20%), cromozomial (10%), poligenic (60%) și exclusiv mezologic (10%) (Păunescu-Podeanu A., 1981; Ranga V., 1990).

Dimensiunile și indicii de conformație a mâinii au o heritabilitate apreciabilă. Într-un studiu pe 100 de familii cu 373 de copii, Ilse Schwidetzky consideră conformația mâinii prin raportul dintre lățime (mm-ml) și lungime (sty-da) un caracter de prim ordin, notat cu 5 puncte (maximum) în scara lui F. Keiter. În cercetarea antropologică a filiației C. Țuraj (1979) acordă importanță măsurătorilor mâinii și indicelui de formă în funcție de lateralitate (stânga/dreapta), particularități care pot să ilustreze, printre altele, o dezvoltare a mâinii mai slabă (microcheiria) sau în exces (macrocheiria).

În cercetările antropologice românești se remarcă lucrările lui H. Schmidt pe populații din Măgura, Șirnea, Moeciul de Sus din Culoarul Bran-Brașov (1970-1972) în care se confirmă aprecierile lui O. Verschuer privind heritabilitatea mai mare a lungimii și a indicelui mâinii și se evidențiază o valoare medie mai mare a indicelui mâinii drepte (Schmidt H., 1972). Mâna, dimensional și conformativ, a fost examinată și în expertizele de cercetare a filiației pe baza unor caractere multifactoriale.

Lucrarea de față face parte din studiul antropologic al unor copii și adolescenți diagnosticați cu retard mental (oligofrenie gr. I-II-III), cercetare efectuată de colectivul nostru, sub conducerea dr. C. Vulpe, înainte de 1990, în fostul sanatoriu de la Plătărești-Ilfov (Luca E. et al., 2011).

Material și metodă

Lotul de studiu este alcătuit din 82 subiecți (47 băieți și 35 fete) cu vârste între 3-18 ani. S-au prelevat măsurători privind lățimea (mm-ml) și lungimea mâinii (sty-da). În limitele etaloanelor (3-8 ani), pentru 33 de copii s-a apreciat dezvoltarea mâinii în comparație cu copiii normali în funcție de vârstă și sex, calculându-se valorile medii ale variabilei normate „z” după tabelele lui K. Knussmann, precum și frecvențele relative pe categorii sigmatice. Pe totalul lotului, pe sexe și în funcție de mână (stânga, dreapta) s-a apreciat variabilitatea conformativă a mâinii pe scările de variație Martin și Vallois. Diferențele fenotipice între sexe și în funcție de mână (stânga/dreaptă) s-au pus în evidență aplicând teste de semnificație (z, χ^2) (Dragomirescu L., 1998; Iosifescu M. et al., 1985; Knussmann R., 1968; Martin R., Saller K., 1961; Vallois H.V., 1948).

1. Variabilitatea dimensională și conformativă a mâinii (fig.1)

1.1. Valorile medii „z” ale caracterelor metrice ale mâinii la copiii între 3-8 ani (fig.1)

Dimensional, și indiferent de sex, comparativ cu subiecții normali, mâna copiilor cu retard mental frapează prin lățime (mm-ml), puternic semnificativ mai mică („z” < -2), valorile medii „z” situându-se în intervalul sigmatic „< M-2DS”. Și prin lungimea mâinii (sty-da) copiii oligofreni se îndepărtează semnificativ, cu valori medii „z” în intervalul „< M-DS”. Prin mediile „z” ale indicelui, proporție între lățime și lungime, copiii se situează în intervalul de normalitate conformativă, dar mediile sunt mai mici decât valoarea medie-etalon („M-DS”).

1.2. Variabilitatea fenotipurilor individuale (fig.2-4)

Dimensional, curba de variație fenotipică, cu o amplitudine între „<M-3DS” și „M±DS”, se orientează spre categoriile mici și foarte mici, mai puternic pentru lățime. În funcție de mână, pe sexe și pe total, orientarea curbei de variație este ușor mai accentuată la mâna stângă.

Conformativ și corelat cu formula matematică a indicelui, fenotipurile individuale se situează între „<M-2DS” și „M±DS”. La băieți și la mâna dreaptă pe total se remarcă o restrângere a variabilității între „<M-DS” și „>M+DS”.

2. Variabilitatea conformativă a mâinii pe scările Vallois și Martin (fig.5-6)

Indicele mâinii ca formulă, apreciază, conformativ, lățimea mâinii în raport cu lungimea sa (mm-ml/sty-da).

Clasificarea lui Vallois se referă la 3 categorii de lățime: stenocheiră (îngustă), metriocheiră (mijlocie), eurycheiră (lată). Pe întregul lot, fenotipurile se distribuie urmând o curbă aproape simetrică, cele mai multe fiind plasate în categoria mâinilor mijlociu de lungi ($\approx 70\%$). Pe sexe, curba se orientează diferit, ușor spre mâini late la băieți și spre mâini înguste la fete, fără diferențe statistic semnificative.

În funcție de mână, pe total și la fete, stânga este semnificativ mai îngustă. Indiferent de sex, dreapta este ne semnificativ mai lată.

Clasificarea lui Martin se referă la 5 categorii de lungime a mâinii (între hiperdolicocheiră – foarte lungă și hiperbrahicheiră – foarte scurtă).

Curba de variație, pe ansamblu și pe sexe, cvasisimetrică, punctează frecvențe maxime ($\approx 43\%$) în categoria mâinilor mijlociu de lungi și frecvențe apreciabile în categoria mâinilor lungi ($>20\%$) și ușor mai mari în cea a mâinilor scurte ($>25\%$).

În funcție de mână, pe total și pe sexe mâna stângă este semnificativ mai lungă iar dreapta semnificativ mai scurtă.

Concluzii

Comparativ cu copiii normali, copiii cu retard mental se caracterizează dimensional printr-o mână semnificativ mai mică (microcheirie). Conformativ, mâinile scurte au o frecvență ușor mai mare. La băieții afectați se întâlnesc mai multe mâini late iar la fete mai multe mâini înguste. La ambele sexe, mâna stângă este semnificativ mai îngustă și mai lungă decât dreapta. Alături de alte caracteristici metrice, morfologice, dematoglice și caracteristicile conformative ale mâinii au o importantă valoare semiologică.

Bibliografie

1. Baciuc C., 1981, *Mâna ca organ de exprimare și ca organ al sensibilității*, cap. în vol. *Aparatul locomotor*, Ed. Medicală, București, pp. 629-652.
2. Dragomirescu L., 1998, *Biostatistică pentru începători*, Ed. Constelații, București, pp. 4-91.
3. Iosifescu M., C. Moineagu, V. Trebici, Emilian Ursianu, 1985, *Mică enciclopedie de statistică*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, pp. 133-174, 382-394.
4. Knussmann R., 1968, *Neue Normaltabellen anthropometrischer Merkmale*, Anthropol. Anzeiger, B.30, feb., pp. 273-275.
5. Leroi-Gourhan A., 1983, *Gestul și cuvântul*, vol. I-II, Ed. Meridiane, col. Biblioteca de artă, București.
6. Luca Eleonora, C. Vulpe, Monica Petrescu, Lăcrămioara Petre, 2011, *O sinteză a cercetării antropologice a copiilor și adolescenților cu deficiențe auditive și vizuale din București (2002-2009)*, vol. „Antropologie și biodiversitate”, Ed. Niculescu, pp. 276-282.
7. Martin R., Saller K., 1961, *Lehrbuch der Anthropologie*, Gustav Fischer Verlag, Stuttgart.
8. Păunescu-Podeanu A., 1981, *Baze clinice pentru practica medicală*, vol. II, Ed. Medicală, pp. 21-71, 98-147.
9. Ranga V., 1990, *Tratat de anatomia omului*, vol. I, partea I, Ed. Medicală, 358-361.
10. Schmidt H., 1972, *Morfologia mâinii în satul Măgura – Bran*, St. cercet. antropol, T.9, nr.2, pp. 159-165.
11. Țurui C., Leonida Ioan C., 1979, *Ampretele papilare*, Ed. Medicală, București, pp. 269-286.
12. Vallois H.V., 1948, *Anthropologie technique*, Sèm. Hôp., Paris, T.24, pp. 374-383.

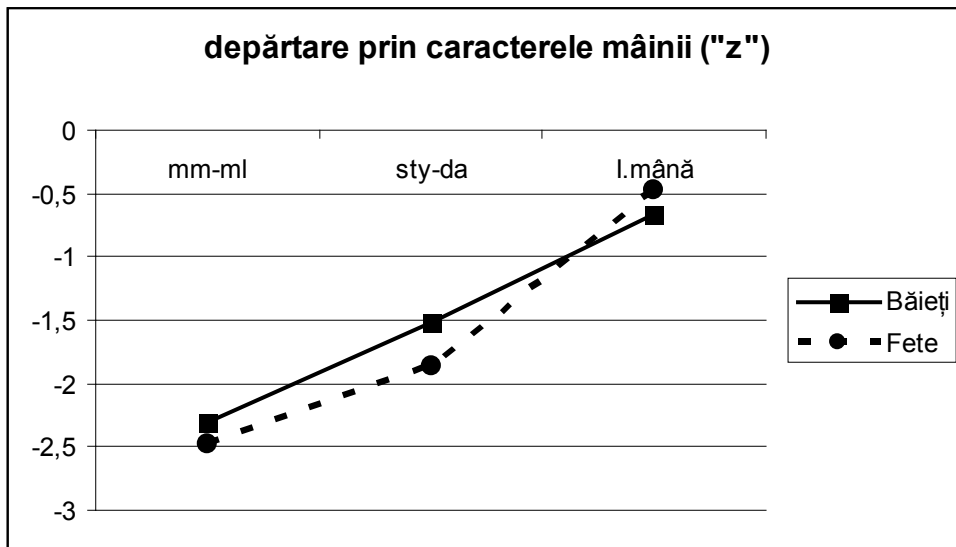

Fig. 1 - Situația subiecților față de copiii normali prin măsurătorile mâinii ("z")

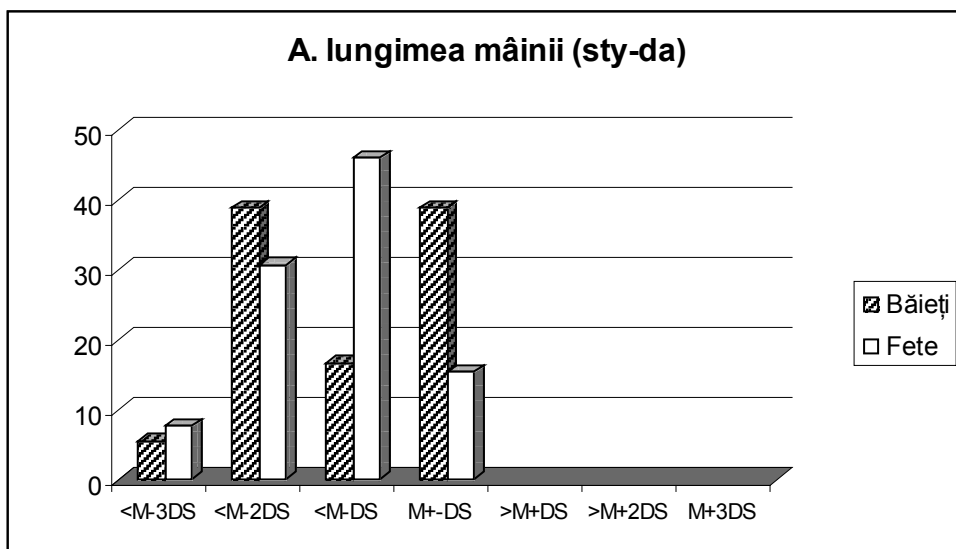

Fig. 2 - Variabilitatea pe scări sigmatice- lungimea mâinii

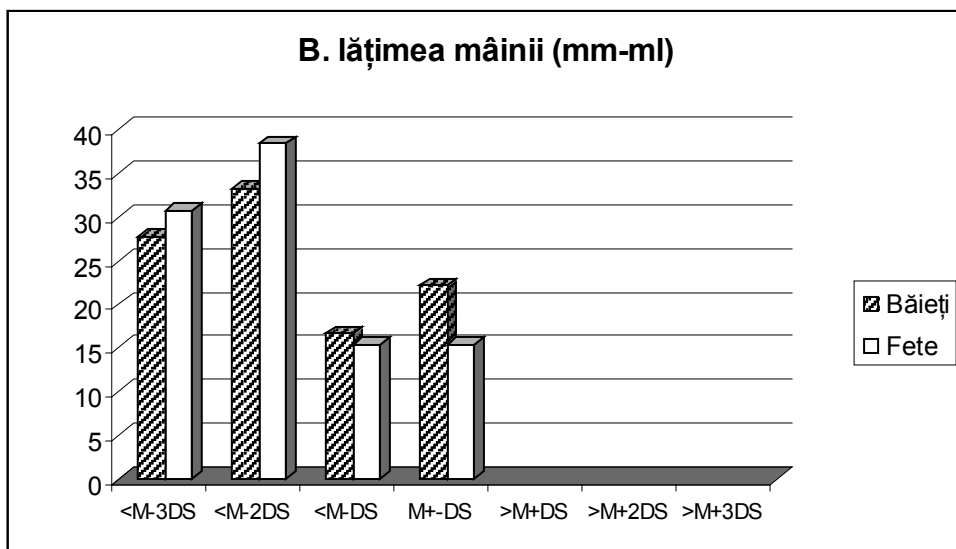

Fig. 3 - Variabilitatea pe scări sigmatice- lățimea mâinii

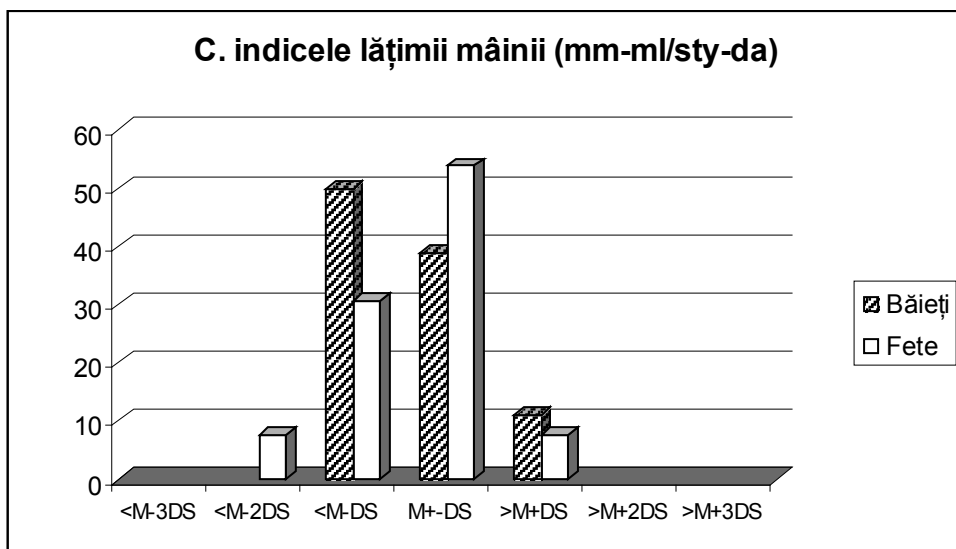

Fig. 4 - Variabilitatea pe scări sigmatice- indicele mâinii

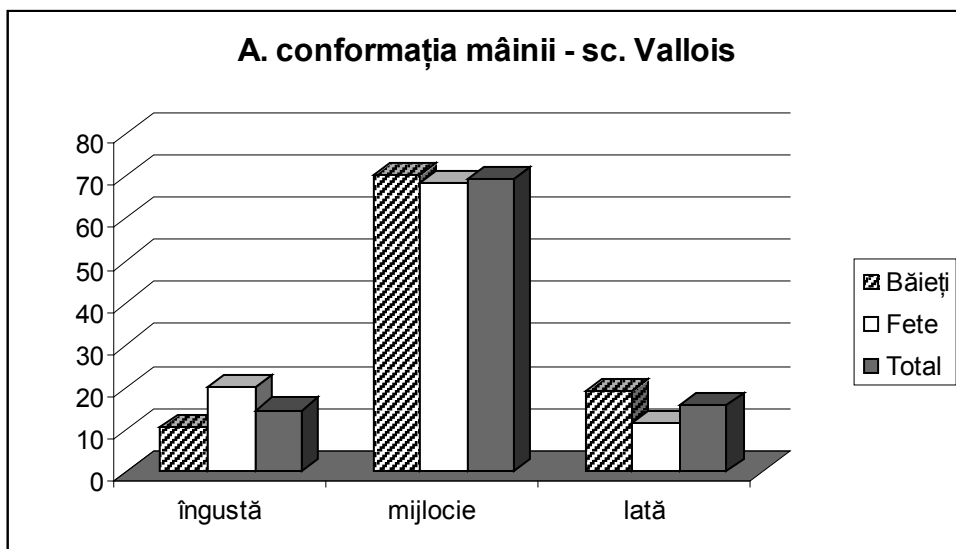

Fig. 5 - Variabilitatea conformației mâinii – sc. Vallois

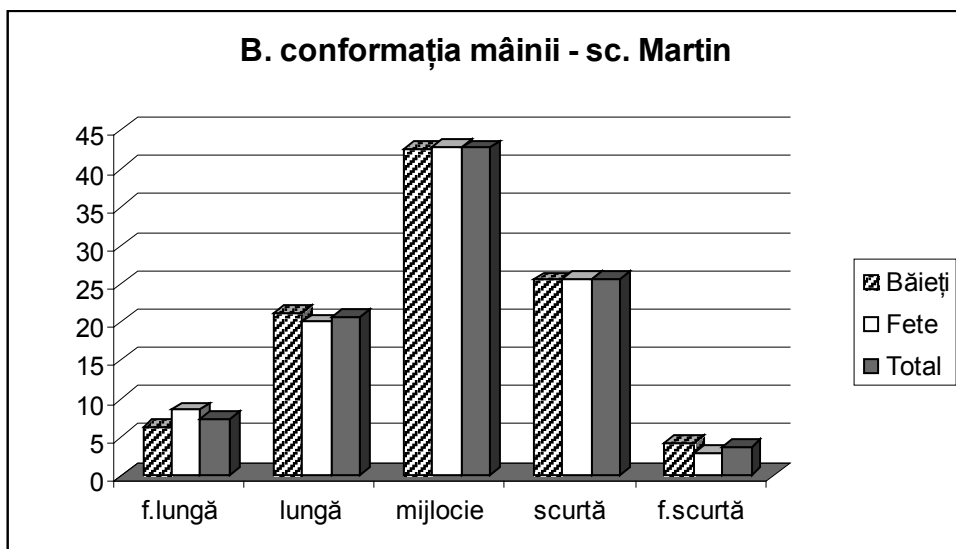

Fig. 6 - Variabilitatea conformației mâinii – sc. Martin

MIRAJUL EPOCII LITERARITĂȚII ROMÂNE

Drd. Adrian Petre Popescu, Union of European Experts Chambers

Motto: "Este de dificil să scoți la iveală, un lucru străvechi și necercetat îndeajuns"

D. Cantemir

O problemă mult discutată în legătură cu textele vechi este cea a literarității. Practic cum am cataloga aceste creații? În opinia mea, paginile textelor vechi depășesc interesul a ce s-a numit "expresivitatea involuntară"¹, chiar dacă textele sunt dominate de expunerea faptelor istorice (rezumate în cronici). Literatura epocii feudale aduce în atenția noastră - în ciuda granițelor dintre provincii - teme, motive, idei, acțiuni menite a păstra conștiința unității de neam.

Acest cadru ne apropie de epoca întemeierii istoriografiei și a literaturii vechi, epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu. Dacă de anii domniei lui Matei Basarab am lega vitalizarea actului de cultură, așa cum afirmă voievodul la urcarea sa pe tron, „[...] « în întreaga mea țară, e foame și sete, nu însă de pâine și apă, ci după [...] vădită hrană și adăpare sufletească»”², atunci în dreptul anilor domniei lui Vasile Lupu am invoca numărul mare de cărți bisericești, destinate tinerilor studiosi așa cum consemnează și iezuitul Paul Beke, aflat într-o călătorie în Moldova, în anul 1644, când nota despre domnul acestei țări: “înălța școli noi de piatră de o mărime deosebită[...] pentru ca tineretul valah să fie inițiat în cultură și în moravuri”³.

În acest fel a fost percepută lumea românească din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, drept „profund europeană, cu neașteptate și imediate deschideri spre tot ceea ce era nou și de preț în toate orizonturile”⁴, am spune vizibile mai ales în planul figurativ al culturii deoarece calalogarea „caracterul european al literaturii române vechi” este exagerată de vreme ce contemporanii înșiși preferau încă noțiunea de „Creștinătate”⁵, o epoca care pentru noi coincide cu întemeierea istoriografiei și a literaturii române vechi, perioadă în care regăsim nume emblematice ale vremii care și-au pus o amprentă serioasă asupra formei literare în textele scrise, categorie în care includem pe mitropolii: Petru Movilă, Varlaam și Dosoftei⁶ - prelați care sub veșmântul religios puneau în discuție probleme majore ale „Ceștinității”, legate de: substanță, ființă, natură, suflet și trup, rațiune și voință, figuri emblematice din rândul cărora nu-i uităm pe umaniștii: Udriște Năsturel și Nicolae Milescu, și pe cronicarii: Grigore Ureche, Miron Costin sau pe frații Greceanu.

Prin intermediul lor au fost făcuți primii pași majori de înlocuire a limbilor străine - greaca și slavona, cu limba autohtonilor. În plus, prin actul de cultură ei au

1 Sintagmă folosit de E. Negrici, în cartea sa „Expresivitatea involuntară”, apărută în 1977.

2 *Ibidem.* „Fața iradiantă a cărții vâlcene”... p.71.

3 *Vz. Călători străini despre țările române.* Vol. V. Ediție îngrijită de Maria Holban București, Editura Universității București, 1974, pp. 225, 236.

4 **Răzvan Theodorescu**, *Piatra Trei Ierarhilor*, București, Editura Meridiane, 1979, p. 37.

5 *Vz. Pierre Chaunu*, *Civilizația Europei clasice*, vol. I, București, Editura Meridiane, 1989, pp. 18-19.

6 În studiul: „Începuturile și biruința scrisului în limba română”, P.P. Panaitescu, pornind de la ei formulează o nouă concepție despre umanismul românesc.

oferit principalul substitut împotriva violenței, fiind germinatorii creațiilor de unde izvorăsc multe formule prediplomatice, precum: aplecarea spre o educație aleasă, simplitatea expunerii și vigoarea limbii, identificarea primejdiilor externe etc. În acest proces evolutiv remarcăm efectul produs de apariția tiparului, prin editarea primelor traduceri religioase în limba română, demers datorat printre alții editorii și diaconului Coresi, erudiți care au scris „[...] pentru toată suflarea românească, pentru cei din Banat până în Nistru – dovadă că - [...] muntenii, ardelenii și moldovenii (deoarece vorbesc aceeași limbă) se simt un singur neam, care «de la Râm» se trage - aspect care ne plasează în postura de a fi - singura țară mare din Europa a cărei unitate e exclusiv întemeiată pe limbă”⁷, de altfel, pe vremuri chiar cuvântul limbă era sinonim cu neam sau popor, context în care nu putem ignora calitatea prediplomatică și a unor texte religioase, evoluția lor ducând la ce numim acum diplomația religioasă⁸.

Dacă tot am invocat această evoluție a literaturii vechi, poposind în timpul domniei lui Mihai Viteazul constatăm componentele literarității în corespondențelor diplomatice și scrisori, în baza cărora putem „reexamina politica ecleziastică a lui Mihai Viteazul, care ține atât de raporturile interconfesionale în Evul mediu cât și de epoca premodernă”⁹. Multe din documentele sale (printre înscrisuri numărându-se și „legătura lui Mihai Viteazul”) au rămas datorită sfetnicului său, banul Mihalcea, lui alăturându-se Gheorghe Raț, Petru Armeanul, Dimo Celebi, Stoica, Hector Vorsi sau Radu Buzescu – pe care îl considera cei mai buni diplomați ai Țării Românești, toți susținând demersurile voievodului îndreptate spre emanciparea culturală, chiar și prin ridicarea unor lăcașuri de cult, aspect remarcabil și într-un cunoscut text aparținând lui Petru Movilă, în care acesta face referiri la diligențele și îngăduința obținută de Mihai Viteazul, de la Sigismund, de a fonda o mănăstire cu hramul Sfintei Treimi, moment descris pe un ton jovial; „Și cu jurământ s-au învoit toți locuitorii Ardealului să se zidească biserica, care niciodată să nu se risipească. Și îndată a început domnul a zidi (dar nu în cetate, ca nu cumva cu schimbarea vremilor să o risipească, ci în marginea orașului lângă zidul cetății, într-un loc frumos) și zidind-o a sfințit-o, și episcopia a mutat-o acolo (căci înainte trăiau în alt loc episcopii) unde până astăzi este cu ajutorul lui Dumnezeu și a așezat acolo pe cel dintâi episcop de la Belgrad, Ioan, bărbat smerit și sfânt, care trăind acolo cu sfințenie s-a învrednicit a primi și cu darul facerii de minuni”¹⁰. Dacă conform cronicarilor în Transilvania demersurile prodiplomatice susținute de Mihai vizau o colaborare cu Sigismund împotriva calvinismului, în Țara Românească și Moldova același domnitor stăvilește extensia catolicismului prin procesul de unire a bisericilor.

Asemenea formule de emancipare culturală intră treptat în competența unora dintre cărturarilor laici, care se ocupă și de traducerea scrieri religioase, așa cum s-a întâmplat și în cultura polonă în secolele XVI-XVII, fenomen remarcat și de Ștefan Andreescu, atunci când lua în considerare polemica din „jurul problemei

7 Neagu Djuvara, op.cit., p. 143.

8 Vz.Nechita Runcan, România interbelică în diplomația religioasă a Vaticanului, București, Editura Ex Ponto, 2008

9 David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, Editura Enciclopedică, 1984, pp102,109.

10 Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii Românești*, vol. 1, București, Editura Gramar, 1995, p.7.

originalității textelor în limba română, a dimensiunea laice și religioase în cronicile lui Grigore Ureche și Miron Costin¹¹.

Polemicele de acest fel ne amintesc de unele pasaje din cronicile valorificate de Kogălniceanu: „Și atâta groază le-au datu, câtu la vreme de primejdie era pribagu da dânși...Ungurii...încă i-au păzitu», relatează Grigore Ureche; «Țeara Leșească la ace scară de fericire se suisă precum și singuri Leșii zic și scrisorile lor, care nice o craie pre acele vremi nu era deprotiva-i», remarcă Miron Costin; «Numai elu, cu mare meșteșug au esitu în Moldova, că au făcutu veste că va să iasă mai din susu de Prutu, la Colomeeam în țara leșească; și alegându Moskalii dela stajă să-i ție calea, iară elu mai pre din glosu au eșitu în Moldova la Vijnișă», consemnează Ioan Neculce¹². Parcurgând aceste scurte pasaje, în fapt relatări despre situații relaționale cu vecinii românilor, și evaluând rolul lor în momente-cheie din istoriei culturii române, constatăm că acești cărturarii ai vremii cu toate că au multe asperități gramaticale de comunicare ne conving că și-au educat cu răbdare cititorii și ucenicii, reușind să ne trimită, cu discreție și fidelitate, într-o lume a trudei firești și neostentative asupra cuvântului și asupra cuvintelor tuturor celor de dinaintea noastră, punându-ne în fața înșiruirii progreselor literaturii române vechi concomitent cu cele atinse și pe tărâmul prediplomației noastre, o lume din care nu puteau lipsi influențele școlii diplomatice bizantine, cea care avea să marcheze în bună măsură până și diplomația medievală a Veneției, a statelor Italiene, a Rusiei și a Turciei, toate preluând: principiul imunității solilor, formulele de negociere, sistemul darurilor etc.

Spătarului Nicolae Milescu se înscrie într-un astfel de moment cheie. Milescu face parte din categoria trimișilor speciali, din timpul domnitorului Vasile Lupu, primind prerogative de a stabili legături cu oameni de cultură din Europa, postură pe care și-o păstrază și pe timpul lui Gheorghe Ștefan - domnitorul Moldovei, care în anul 1667 i-a încredințat o misiune pe lângă regele Suediei, Carol XI. În această perioadă Milescu, la solicitările ambasadorului Franței de la Stockholm, Antoine Arnauld de Pomponne¹³ - ministru de externe al regelui Ludovic al XIV-lea al Franței - scrie un scurt tratat dogmatico-apologetic, în care expune învățătura ortodoxă despre prefacerea darurilor, text pe care francezul l-a prezentat pastorului calvin Jean Claude, pentru a arăta similitudinii între învățătura ortodoxă cu cea calvină, context în care Milescu scrie în latină lucrarea „Enhiridion sive Stella Orientalis Occidentali splendens, id est sensus Ecclesiae Orientalis, scilicet graece, de transsubstantione Corporis Domini, allisque controversii¹⁴, care este tipărită la Paris, în anul 1669, sub titlul „La perpetuité de l'Eglise catholique touchant l'Eucharistie”. Era a doua operă a unui român tipărită în Apusul Europei, după „Mărturisirea” lui Petru Movilă, o lucrare cunoscută de teologii și oamenii de cultură ai vremii, o reușită pe care o putem cataloga în acest context și printre demersurile prediplomatice ale vremii.

11 Ștefan Andreescu, *Restitutio Daciae*, vol. II, În „Relațiile politice dintre Țara Românească, Moldova și Transilvania în răstimpul 1601-1659”, București, Editura Albatros, 1989, p.168.

12 *Apud*. Nicolae Drăganu, Asperități sintactice, În „Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român, nr. 6 noiembrie-decembrie, Sibiu, Tiparul tipografiei arhiepiscopale Sibiu, 1910, pp.415, 421.

13 Care era adept al jansenismului, mișcare ce urmărea revigorarea sentimentului religios

14 P. P. Panaitescu, *Nicolae Milescu Spătaru* (1936-1708), extras din *Mélanges de l'Ecole Roumaine en France*, 1925, reeditat, versiunea românească de Silvia Panaitescu, Chișinău, Editura Știința, 1993, p.186.

Despre cunoștințele și abilitățile eruditului există „o mărturie a inițierii lui în Italia la Padova, unde Milescu și-ar fi definitivat studiile, așa cum rezultă și din conținutul cărții «Cele douăsprezece Sibile, despre numele și proorocirile lor»¹⁵. Versurile Spătarului Milescu ne poartă spre heladul misterelor (Christina Rosenkreutz), spre mitul roszicrucian. În care „exact ca în egloga vergiliană care a influențat întreg ocultismul occidental, «Sibila Persida» din «orașul Cuma» procește că «un proroc mare va veni pe norii cerului din țările înalte [...] să ne împece cu Dumnezeu»¹⁶.

Milescu mai scrie texte cu tematică religioasă atât în anul 1669, pe când era la Istanbul, la solicitarea pastorului anglican al Ambasadei engleze, Thomas Smith, (manuscrisul se păstrează în Biblioteca Bodleiană din Oxford) - parte din aceste texte fiind trimise și poetului suedez George Stiernhielm, care le-a introdus în prefața cărții „Evangelia lui Ulfila”¹⁷ - cât și în anul 1672 când face traduceri în rusește a lucrării „Aritmologia”¹⁸, privitor la probleme de natură morală, și „Vechiul Testament”¹⁹.

Nicolae Milescu a tradus în românește și Vechiul Testament, după versiunea „Septuagintei” tipărită de protestanți la Frankfurt, în 1597. Pe baza Bibliei traduse de Milescu, din grecește în românește, s-a tipărit ulterior (în anul 1688) „Biblia de la București” sau cum mai este cunoscută „Biblia lui Ștefan Cantacuzino”²⁰. George Călinescu considera că traducerea făcută de Milescu și ulterior tipărirea bibliei reprezintă pentru români ceea ce a reprezentat „Biblia lui Luther” pentru germani, arătând și motivațiile lui Milescu pentru traducerea Scripturii, anume: conformarea credincioșilor unui stil, evitarea apariției procesului de diversificare a credinței propovăduite și oferirea posibilității știutorilor de carte de a medita mereu asupra mesajului divin, biblia având și meritul de a fi contribuit la realizarea unei reale unități de limbă, impunând graiul muntenesc ca limbă literară prin eliminarea termenilor slavoni. Milescu consideră teologia oficială ca ne fiind un obiect necesar pentru învățătură, „pentru el fiind mai importante cele șapte arte liberare: Astologia, Geometria, Muzica, Aritmetica, Dialectica, Retorica și Gramatica, exact artele studiate de el la Universitatea din Padova”²¹, universitate care avea rolul de răspândire în Sud-Estul Europei a unei fraternități de illumiinați.

În plus, Nicolae Milescu - socotit de contemporanii săi ca „vir poliglotus et perdoctus” poate fi considerat - prin legăturile pe care le-a avut cu mai mulți cărturari europeni de variate confesiuni - un autentic precursor al diplomației ecumenice de astăzi. După o ascensiune fulminantă în elita boierească a vremii, de la gramatic și cancelar, ajunge în anul 1658 Mare Spătar (comandant al Armatei). Funcția de gramatic și cancelar fiind foarte râvnită în acea vreme, Milescu intră fără

15 **Radu Cernătescu**, *Literatura Luciferică. O istorie ocultă a literaturii române*, București, Editura Cartea Românească, 2010.p.32.

16 *Ibidem Literatura Luciferică. O istorie ocultă a literaturii române...*p.40.

17 Tipărită la Stockholm în anul 1671,

18 Tradusă după umaniștii germani Johann Lautertach și Joachim Cameranius (cel care a redactat împreună cu Filip Melanchton „Confesiunea luterană de la Augsburg” din 1530).

19 Text tradus în limba română pe vremea când era reprezentant al domnitorului Grigorie Ghica pe lângă Înalta Poartă otomană.

20 Biblia în limba română cuprinde o prefață a domnitorului Șerban Cantacuzino, iar cealaltă, a patriarhului Ierusalimului - Dositei.

21 *Ibidem. Literatura Luciferică. O istorie ocultă a literaturii române...*p.47.

voia lui în furtuna politică de la Curtea domnitorului moldovean Alexandru Ilias, pe vremea căruia Spătarului - „Sătul de bine” cum se relatează în cronica lui Neculce - i se crestează nasul la dispoziția profanului domnitor moldovean care ar fi avut două motive întemeiate: demersurile complotiste și calitatea de „Imperator/inițiat” lui Milescu din partea mediului fratern rosicrucian. În plus, nu trebuie neglijat faptul că machizul și poetul Simion Arnuald de Pomponne de al curtea „Regelui Soare” i se adresa cu apelativul „baronul Spatari”.

În urma conflictului, fiind lungat din Moldova „[...] o bună perioadă de timp o petrece la Berlin, la curtea marelui Elector Fredrich Wilhelm I de Branderburg, după care pribegeste prin Europa, de unde trimite lacunare știri despre drumurile sale europene prin Stockholm, Nurenberg, Paris și din Italia, deplasări puse pe seama unei misiuni secrete menite al „repunere pe tronul Moldovei pe primul său protector, pe ex-domnitorul Georghe Ștefan”²². În urma acestor pelerinaje din care nu vor lipsi Istanbul (1669), Moscova și Beijing (Pekin), Milescu poate fi considerat și ca un prim „orientalist” român.

În anul 1671, cu ajutorul recomandării primite de la Dositei, Patriarhul Ierusalimului, ajunge la Moscova și este imediat angajat la „Departamentul Solilor” (Posolski Pricaz, echivalent azi cu un Minister de Externe), ca interpret pentru limbile greacă, latină și română. În timp, datorită calităților sale intră în grațiile Țarului Alexei Mihailovici²³, devenind interpretul personal al acestuia. Este considerat ca fiind omul cel mai potrivit pentru unul din cele mai îndrăznețe obiective ale Rusiei: deschiderea unei reprezentanțe diplomatice în China. Misiunea lui este de a spiona acest imperiu, aflat în apogeul dezvoltării în acea vreme. Astfel, timp de doi ani, între 1675 și 1677, Milescu aduna informații despre cultura și civilizația chineză, despre modul de organizare al armatei și aparatului administrativ, pe care le reunește în lucrarea „De la Tobolsk până în China”. Nicolae Milescu pleacă în misiune diplomatică în China împreună cu încă 150 de oameni, cu scopul de a stabili relații comerciale și pentru a întocmi hărți și descrieri despre ținuturile limitrofe Imperiului Țarist. Modul de redactare a acestor rapoarte cu valențe literare îl deslușim chiar din prima corespondență, care începe cu formula: „Măriata, țar și cheaz Alexei Mihaolovici, sînt supusul tău preaplecător Nicolae. Ți-am scris din orașul Nercinsk, ție, împăratului cel mare, în anul 7184²⁴, în ziua de 19 decembrie”²⁵, corespondență pe parcursul căreia îi relatează, contactele diplomatice și formulele diplomatice la care a apelat în cursul unor întrevederi avute cu conducători mongoli: „Venind o dată voievozii la mine, mi-au spus că stăpânul lor, atunci cînd a trimis scrisoarea către tine, mărite împărat, prin Nercinsk, i-a dat lui Danilo Arșinski multe feluri de daruri de preț, și acum întrebă dacă tu, mărite împărat, le-ai trimis daruri. Eu le-am spus că trimiți daruri numai

²²*Ibidem*. p.48.

²³Care aparține de ordinul rosicrucian oriental al Constantinienilor ortodocsi.

²⁴(1676)

²⁵**Nicolae Milescu-Spătaru**, *Jurnal de călătorie în China*. Ediție îngrijită, traducere, note și prefață de Corneliu Bărbulescu, București, ESPLA, 1962, p. 146.

celor de o seamă cu tine, care sunt cărmuitorii lumii, și nici n-ai avut știre de așa ceva, măria-ta, deoarece, dacă ai fi știut, mi-ai fi poruncit să îi dăruiesc cu cinste²⁶.

Milescu ne oferă și imaginea stării de spirit și a modului în care se respectau înțelegerile diplomatice: „Cazacii din Albazin te slujesc doar pe măria-ta cu cea mai mare credință și cu multă trageră de inimă și jură s-o facă pînă la moarte, însă printre ei și Pavel Șulghin s-a iscat o neînțelegere deoarece nu l-au primit pe un oarecare cazac din Tobolski trimis de acesta să le fie căpetenie, fiindcă el voia să facă în cetate o cîrciumă și alte lucruri nedemne²⁷.”

Fascinația stărnită de China este reflectată de Spătaru Milescu indirect, aidoma curiozității europenilor care erau fascinați de China secolului al XVIII-lea, când alături de interesul pentru estetica neobișnuită (concretizată prin ceainăriile în stil chinezesc, prin arhitectura grădinii și arta porțelanului) s-a adăugat pasiunea pentru studiul filologic al limbilor și literaturilor orientale, pentru căutarea originarului în propria cultură și religie, Milescu înscriindu-se în acest mare curent. În descrierea celei dintâi părți a pământului, numită Asia, a împărăției Chinei cu misterele orașelor și provinciilor sale și a Siberiei, Milescu ne apare în postura de ambasador, a diplomatului care încercă să stabilească pentru Rusia noi căi de schimburi comerciale cu țările de la Răsărit. Ca atare în însemnările sale abundă informațiile (exacte și amănunțite), o performanță dacă ținem cont că notele au fost întocmite în secolul al XVII-lea când nu prea mulți călătorii ajungeau în acel spațiu, și așa cum reiese și din jurnalul spătarului, cei care reușeau o asemenea deplasare nu prea aveau posibilitatea de a circula liber, condiții în care europenii aveau informații în zonă doar din cărțile și scrisorile misionarilor iezuiți: Matteo Ricci, Louis Le Comte, Jean Denis Attiret și Pierre Martial Cibot, surse care comparativ cu relatările Spătarului Milescu evitau subiectele neagreate de autoritățile chineze, punând accentul mai mult pe teme ce vizau ordinul lor.

Poate și din acest motiv Spătaru Milescu mai rămâne cunoscut în ochii europenilor, celebritate care se mai datorează atât relatărilor cât și descrierilor topografice, dovedite a fi de mare fidelitate, așa cum apar ele transpuse în jurnalul zilnic de călătorie: „În ziua de 10 mai am călătorit cam o verstă și jumătate peste șes și am ajuns la un templu în care se găsea idoli asemănătoru [...]. Cum am sosit pe creasta muntelui, askaniama i-a arătat solului un mare zid. El înconjură de la marea de răsărit toate ținuturile împărăției chineze mergînd fără întrerupere o mie cincisute de verste și este clădit pe deasupra culmilor de munte și pe deasupra stîncilor înalte și peste prăpastii²⁸. Ne reține atenția interesul pe care îl manifestă Spătarul pentru cutumele diplomatice din China, remarcînd: „Cînd am ajuns în împărăție, pentru a-i arăta cinstea, oamenii de rînd descălecau de pe cai [...] - și ploconeau în fața scrisorii hanului - [...]. În urma steagulețelor mergea un om care purta scrisoarea hanului, așezată pe un postament galben, care era fixat pe spinarea acelu om²⁹.”

26 *Ibidem*. p.159.

27 *Ibidem*. p.162.

28 **Nicolae Milescu-Spătaru**, *Jurnal de călătorie în China...*, pp. 221, 222.

29 *Ibidem*. p. 225.

Atenția pentru amănunte este ieșită din comun atât când face referiri la teritoriile pe care le parcurge cât și atunci când indică vestimentația de la palat: „Toți erau îmbrăcați sărbătorește, cu veșminte ostășești aurite, nu ca acelea cu care fuseseră mai înainte la închinăciune [...]. În orașul împărătesc al chinezilor, când hanul iese să se plimbe, nimănui nu i se dă voie să rămână pe ulițe sau în porți și să-l privească, și toate ușile de pe străzile acelea sînt încuiate, iar dacă cineva, neștiind, se întilnește pe același drum cu hanul, cade la pămînt ca să nu îi poată privi chipul”³⁰, ultimele relatări fiind în consonanță cu activitățile actualelor servicii de protecție și pază.

Jurnalul din China este unul din documentele cele mai complete și în privința descrierii modalității de derulare a unor tratative. Milescu poate fi catalogat ca un enunțator savant „*avan la lettre*” al acelor valori care stau la baza unei educații individuale modene: munca, respectul pentru învățătură, cinstea, încrederea în forțele proprii, împlinirea îndatoririlor, și la baza unei societăți moderne și democartice, bazată pe: ordine, armonie, respect pentru autoritate, pentru consensul oficial.

Fiind un practicant al mitului rosicrucian, al „Fratriei Crucii cu trandafir”, Milescu a acordat o atenție specială școlilor de gândire asiatice, promotoare a meditației și contemplației, a detașării și renunțării, din care se inspiră când oferă sfaturi referitor la modul în care trebuie cultivate relațiile diplomatice în habitatul Chinei. Călătoriile în Siberia și China, care l-au impus cu adevărat în conștiința epocii sale, închid marele ciclu inițiativ al vieții Spătarului. „Numeroasele prietenii și corespondențe ale Spătarului Milescu continuă acel edificiu epistolar început cu câțiva ani mai înainte sub semnul Rozei de Robert Fludd. E vorba de acea Fratrie paneuropeană care-și propunea să aprindă cel de al șaselea Candelabrium, „*minunata vârstă a șasea*” (Miranda sexta aetatis) pe care o trâmbițau manifestele rozicruciene. De altfel, ideea unei literaturi a inovatorilor este un leitmotiv în scrierile milesciene. Pe deasupra profesiunilor, Fratria se adresa, așa cum explică adepții Crucii cu trandafir, în primul rând „*cârmuitorilor lumii*”, aceluia pentru care și Spătarul scrie în cartea sa paranetică - Vasiliologhionul (1672) - să grijească de binele comun al tuturor, nu de foloasele proprii”³¹.

Milescu mai este și unul din primii cărturari români care dincolo de latinitatea limbii române atrage atenția asupra ordonării și armonizării micro- cu macro-cosmosul marșând pe arcana celor patru litere divine. În sensul acesta sunt semnificative consemnările așternute în jurul anului 1661, când sesizează că: „*Dumnezeu se zice pre limba grecească Theos, iar pre limba latinească Deus, iar rumânește se chiamă Dumnezeu, care nume este luat de la letinie, în ce chip și mai jumătate de limba românească luat de la letini*”³², o formulă de dezbatere îmbrățișată și de adepții filsofiei oculte.

Reunind creațiile lui Milescu ni se oferă profilul unei puternice personalități românești a Renașterii orientale, care este unul din reprezentanții umanismului

³⁰ *Ibidem*. pp. 344,376.

³¹ Radu Cernătescu, *Literatura luciferică*. București, Editura Cateea Românească, 2010, pp36,39.

³² Apud, C. C. Ghiurescu, *Nicolae Milescu - Spătarul, Contribuții la opera sa literară*, București, Cultura Națională, 1927, Academia Română, „Memorii secțiunii istorice”, seria III, tomul VIII, [Extras].

românesc din secolul al XVII-lea integrat în același curent umanist-renascentist din Apusul Europei, afirmație susținută și de preocuparea lui pentru scrierea secretă a egiptenilor dar și pentru sensul unor fundamentale simboluri oculte, ca „pasărea fenix“, „balaurul“, „uroboros-ul“, „arboarele vieții“ s.a., simboluri prin care arătând nu numai o predispoziție spre ocultism, o vastă erudiție, dar și o preocupare spre descifrarea marilor mistere ale spiritului, etalând și câteva cunoștințe de Cabbală creștină, calități remarcate de Radu Cernătescu atunci când se referă la „Cartea despre ieroglife” (apărută în 1675), prin care „Spătarul Milescu se apropie o dată mai mult de spiritul «filosofiei lui Hermes», de acel misticism gnostic exersat de toți rozicrucienii, fie ei occidentali sau orientali [...] o materia pe care englezul John Webster, în *Academiarum Examen* (1654), cerea să devină o disciplină de studiu în universitățile engleze, probabil după ilustrul model de pe continent al Academiei dei Segreti”³³.

Iată constatăm că după aproape două secole de la apariția operei lui Neagoe Basarab, cultura română are o cu totul altă configurație spirituală, ca urmare a unei evoluții spectaculoase. Tonul renașterii culturale este dat în timpul domniei lui Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu și a lui Dimitrie Cantemir, toți trei cărturari erudiți și intelectuali de formație nouă. Constantin Brâncoveanu a avut meritul înființării „Academiei Domnești de la Sfântul Sava”, devenit important centru diplomatic european, dar și unul de luptă antiotomană, susținând financiar și diplomatic pregătirea tinerei generații și în școlile Apusului. Astfel, în 1707, prin actul „Rânduia dascălilor”, Brâncovenii reorganiza Academia fixând numărul profesorilor, disciplinele de predare, orarul, localul școlii și toate condițiile necesare pentru desfășurarea unui proces modern de învățământ. „Academia grecească”, numită așa după limba de predare, corespundea normelor de funcționare pe care le aveau facultățile de filozofie și litere din cadrul universităților europene.

Academia se bucura de un mare prestigiu, ducând prestigiul Țării Românești în sud-estul Europei, aici studiind tineri greci, bulgari, sârbi și aromâni. Până și Petru cel Mare îi trimite la studii pe Andrei Mihailov³⁴ și Danilă Vasiliev ca să învețe latina și celelalte științe.

Brâncoveanu a continuat practic demersurile înaintașului său, Șerban Cantacuzino - inițiatorul primei traduceri integrale a Bibliei în limba română, cel care ajutat de cărturarii Ghermano Nisis, frații Radu și Șerban Greceanu a editat: „[...] Dumnezeiască scriptură: [...] care sau tălmăcit după limba elinească spre înțeleagerea limbii rumânești / cu porunca Prea bunului creștin, și luminatului domn Ioan Șerban, Cantacozino Basarab Voevod; și cu îndemnarea dumnealui Constantin Brâncoveanul marele logofăt [...]”³⁵, scriptură la care am mai făcut referiri, acum descifrând sensul „înțeleagerea limbii rumânești”, din titlu, un paragraf care este edificator și asupra intențiilor domnitorilor amintiți, de a beneficia de mai multă vizibilitate în lumea „Creștinătății”, de altfel destul de influentă în cancelariile

³³Radu Cernătescu, *Literatura Luciferică. O istorie ocultă a literaturii române*, București, Cartea Românească, 2010, p.40.

³⁴Cel care va fi arhitectul Teatrul Bolshoi din Moscova

³⁵*Apud. Vasile Borca, Biblia de la București*, în „Bibliotheca Septentrionalis”, An 2, nr.1, Iași, Editura Universității „Al.I. Cuza” Iași, 1988, p.14.

europene și nu numai, de a oferi acesteia mai multe elemente despre limba și confesiunea religioasă a celor care foloseau Scriptura.

În această notă se înscriu și textele cronicarului Radu Popescu, cel mai înalt sftenic a lui Nicolae Mavrocordat, scrieri din categoria demersurilor prediplomației noastre, chiar dacă lexicul este bogat în cuvinte din jargoul popular, îmbogățit cu turcisme și grecisme, în ton cu lexicul grămăticilor secolului al XVIII-lea în Țara Românească.

Ce este de remarcat totuși? Poate folosirea cuvintelor latinești, inspirate din lectura scriitorilor clasici, cu mențiunea că sunt apropiate mediului de cancelarie, de corespondența diplomatică a vremii, cum ar fi: generalisim, arhidux, canțelarul, guvernatorul, consilierii, miniștri, mediator, armistiție, decret, tractat, confirmării etc.

Asemenea componente lexicale sunt și în „Istoriile domnilor Țării Românești”, unde cronicarul plasează obiceiul ploconului în categoria demersului menit să ofere un rezultat pentru o înțelegere, după cum rezultă și dintr-o notă de cancelarie: „După ce au făcut Mircea Vodă aceste izbânde, văzând obrăznicia turcilor, s-au împăcat cu ei și le-au fost dat plocon, pentru să se odihnească țara în pace”³⁶.

Până la începutul secolului al XVIII-lea singura scriere teoretică care a mai dezbătut subiecte diplomatice a fost volumul „Monarchiarum physica examinatio” (1714), aparținând consilierului al lui Petru I, Dimitrie Cantemir, în care se descrie schema medievală a celor patru monarhii - supusă unei interpretări raționaliste, arătând modul natural al nașterii, creșterii, decăderii și al dispariției acestor monarhii.

Când vorbim despre cărturarul, umanistul sau domnul Moldovei, Dimitrie Cantemir vorbim despre cel ce cu iscusință, scrie cărți în latină, este preocupat de logică, metafizică și cunoaște filosofia iluminatului Jan Baptist van Helmont³⁷, de cel ce vorbește curent turcește, arabă sau persană, deținând abilitățile artei diplomatice și politicii, în baza cărora se dedică și creației literare.

Dimitrie Cantemir ni se mai dezvăluie drept un spirit intens preocupat de chestiunea adevărului, pe care o definește ca fiind «Ochii, sufletul și viața istoriei», o metaforă multiplă, în care recunoaștem preocuparea lui de a asigura deplina conformitate a hronicului său cu realitatea faptelor, fiind în măsură egală și savantul ce aducea Academiei din Berlin³⁸, mirifica înțelepciune orientală, filtrată prin conștiința unui european.

Această ardoare pe care o arată Cantemir pentru adevăr merită mai multă atenție deoarece revine obsesiv în scrisul cantemirian, fie pentru a-i asigura pe cititori că faptele expuse reprezintă strictul adevăr, fie pentru a-și dojeni confrății care se abăteau de la această îndatorire.

Dimitrie Cantemir a fost nu numai primul nostru istoric, primul nostru geograf, primul nostru etnograf și în oarecare măsură primul nostru lingvist și dialectolog, ci, el a fost și primul cărturar român care a încercat să creeze pentru limba noastră o terminologie științifică, filozofică și politico-diplomatică, ridicând limba română la nivelul celorlalte limbi literare existente atunci în Europa, o limbă capabilă să exprime noțiunile cele mai abstracte, filozofice și științifice.

³⁶ Mihail Gregorian, *Cronici munteni*, vol. I, București, Editura pentru Literatură, 1961, p. 239.

³⁷ A fost acuzat de tribunalul Inchizitiei ca fiind *francmason*.

³⁸ Devine membru la propunerea lui Leibnitz.

Cea mai importantă scriere a lui Dimitrie Cantemir, pentru cultura română, pe care o putem include în categoria literaturii diplomatice³⁹ - deoarece istoria românilor de pretutindeni este privită din perspectiva istoriei universale, cu referiri relaționale la cadrul Imperiului Roman, apoi a Imperiului Bizantin, cu referiri la coexistența statele dimprejur, rezultate în urma migrației popoarelor - rămâne „Hronicul romano-moldo-vlahilor”⁴⁰. În acest cadru mai trebuie amintită „Istoria ieroglică” (1705) care este și prima încercare de roman social în literatura română, o prezență realistă a imaginii decadenței otomane - generate de corupție, un prilej pentru Cantemir de a milita oficial pentru libertatea țărilor române. În ceea ce privește „Divanul sau Gâlceava înțeleptului cu lumea” [...] acesta este un studiu referitor la **reconstrucția lăuntrică a umaniștilor** din estul Europei, **proces prezentat într-o formulă de declinare a filosofiei ca înțelepciune**. Opera apare în „Catalogul colectiv al cărții vechi românești”, în formula: „Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul: întâiu izvodit și de iznoavă din Vechiul și Noul Testament / prin truda și de ostenință iubire a lui Ioan Dimitrie Constantin Voievod; iară cu osârđiia și epitropiia [...] dumnealui Lupul Bogdan hatmanul; și s-au tipărit prin osteneala smeriților și mai micilor Athanasie ieromonahul și Dionisie monahul, moldoveanii [...] întâiu izvodit și de iznoavă”⁴¹.

„Divanul [...] lui D. Cantemir, dincolo de semnificațiile mai generale, proiectează harta unui sens original al înțelepciunii și fără a greși poate fi considerat ca fiind «Manualul de înțelepciune al culturii vechi românești», care a trezit interes și pentru elita înțelepților-filosofi diplomați și literați români din secolul al XIX-lea, în căutările lor etice de cultivare a virtuților, «reguli» în cadrul cărora pentru înțelept judecata este dreaptă și bună pentru că «folosește o bună judecată în purtarea sa»[...]”⁴², situându-se în sistemul binelui, în vreme ce pentru filosof judecata este o formă logică, o propoziție ce poate fi adevărată sau falsă.

Acestui ultim studiu am alătura și proză savantă „Descriptio Moldaviae”, lucrare aflată la granița dintre proza științifică și cea beletristică, îmbinând fericit conținutul bogat în informații cu evocarea, descrierea și portretizarea, care este prima lucrare monografică a Moldovei, scrisă în limba latină, în perioada când Dimitrie Cantemir se afla exilat în Rusia⁴³. Lucrarea - publicată în 1716 la cererea Academiei de Științe din Berlin - al cărei președinte la vremea aceea era filozoful G.W.Leibniz - oferă o varietate de informații din domeniul: istoriei, geografiei, arheologiei, științelor naturii, din etnografie și folclor, lingvistică comparată, dialectologie și psihologie socială, prin care Cantemir încerca să facă cunoscută Moldova și altor popoare.

39Ca o disciplină auxiliară istoriei

40Manuscrisul autograf „Monarchiarum physica examinatio” [Examinarea naturii monarhiilor], scris în 1714, în limba latină, a fost descoperit de Gr. Tocilescu în Biblioteca Academiei de Teologie din orașul Moscova (1877), document care în prezent se află în incinta Bibliotecii de Stat a Federației Ruse, Secția Manuscrise, Moscova. Traducerea în limba română a fost realizată de către Șulea Firu și s-a publicat în revista „Studii”, V, nr. 1/1951. Versiunea latină apare în „Studii și cercetări de bibliologie”, Editura Academiei RSR, V/1951. Ambele apar neînsoțite de aparat critic.

41Ioan Bianu; Nerva Hodoș; Dan Simionescu, *Bibliografia românească veche: 1508-1830*, vol. 4, București, Edițiunea Academiei Române, Atelierele Socec & Co, 1968, p. 110.

42Dimitrie Cantemir, *Divanul sau Gâlceava Înțeleptului cu Lumea, sau Giudețul Sufletului cu Trupul*, Ediție îngrijită și studiu introductiv de Virgil Cândea, București, Editura Pentru Literatură, 1969, p. 60.

43Pe care a scris-o la moșia Otmitrovka, proză tradusă în limba română abia în anul 1825.

Lucrarea iese în evidență prin acuratețea și vastitatea informației, prin concepția modern-monografică, referitoare la cadrul geografic, istoric, social, cultural și etnografic al Moldovei. Structurată în trei părți distincte: partea geografică, partea politică și partea bisericească, Dimitrie Cantemir reușește să-și pună în valoare erudiția, viziunea modernă manifestată atât în realizarea conținutului cât și a formei de exprimare, capacitatea de sintetizare și de esențializare a problemelor abordate. Partea a doua a lucrării intitulată „Despre organizarea statului Moldova”⁴⁴ este prima de acest gen din gândirea politică românească. „Cine vrea să dea o descriere politică a Moldovei trebuie, după socotința mea, să cerceteze înainte de toate chipul în care este cârmuită [...]”⁴⁵, afirmă Cantemir, o modalitate de a comunica și cheia programului său politic, anume legitimitatea și tradiționalitatea domniei absolute, ocrotită de principiul eredității. „Urmașii au exercitat domnia pe care o obținuseră unii prin dreptul de moșternire, alții prin alegerea de către fruntașii țării [...]”⁴⁶. În acest capitol avem relatări și despre relațiile diplomatice cu poarta, Cantemir remarcând că în decursul timpului „[...] turcii au ridicat cu totul dreptul de a alege domnitorul care fusese lăsat boierilor”⁴⁷, domnitorilor fiindu-le luat printre altele „[...] dreptul de a declara război, de a încheia pace, de a face tratate, de a trimite soli la principii vecini în privința treburilor de stat [...]”⁴⁸.

În capitolul al III-lea, din partea a doua, avem parte de elemente specifice mediului diplomatic, din care aflăm date inedite despre ceremoniile privitoare la înscăunarea, privitoare la confirmarea domnilor, precum și la modul de întocmire a actelor oficiale otomane. Astfel, ne este prezentată de la vestimentația din timpul ceremonialului de înscăunare până la pasaje legate de cutumele ceremonialului de urcare pe tron, la înscrisurile care erau necesare pentru recunoașterea domnitorilor și la Constantinopol. „După ce se învoiește cu acest candidat asupra darurilor și a altor condiții ale noii domnii și după ce primește un înscris de suma de bani ce trebuie plătită, aduce la cunoștință împăratului părerea lui printr-o scrisoare, care se numește talhiș, redactată cam în acești termeni: «Domnitorul de acum al Moldovei cutare împilează peste măsură pe supușii maiestății tale [...]. Dacă această propunere este pe voia împăratului și dacă nici cîzlar - agasi și nici alți slujitori ai curții sale mai intîme nu se împotrivesc încercărilor vizirului, de obicei se scrie dedesupt cu mâna lui să se facă precum scrie mai sus»”⁴⁹. Prezența la curtea de la Constantinopol și regulile de primire sunt și ele minuțios prezentate. Din această categorie nu lipsește nici formula de pe documentul protocolar semnat între părți, care se încheie cu următoarele rânduri: „Păzește-te să gîndești sau să faci altfel și dă crezare sfintei noastre semnături. Dat la Constantinopol, în anul [...] luna [...]”⁵⁰. Adversar al oligarhiei boierești, Dimitrie Cantemir recomandă promovarea în funcțiile publice

44 Vz. **Dimitrie Cantemir**, *Descrierea Moldovei*, Traducere după originalul latin de Gheorghe Guți, introducere Maria Holban, București, Editura Academiei R. S. R., 1973.

45 *Ibidem*. p. 123.

46 *Ibidem*. p. 123.

47 *Ibidem*. p. 125.

48 *Ibidem*. p. 127.

49 *Ibidem*. p. 157.

50 **Dimitrie Cantemir**, *Descrierea Moldovei...*, p. 183.

după criteriul culturii și al aptitudinilor firești. Preocupările sale culturale se extind până la interesul special acordat originii limbii moldovenilor. În aceeași lucrare „*Descriptio Moldaviae*”, dar într-un capitol special, autorul demonstrează faptul că limba latină stă la baza graiului moldovenesc, mai ales că acesta are mai multe vorbe latinești chiar decât limba italiană. Cantemir dă exemple de cuvinte concrete rămase în vocabularul moldovenilor, dar se referă și la elemente de gramatică ilustrative, cum ar fi verbele auxiliare sau articolele substantivelor. Cantemir citează numele unor învățați de seamă ai vremii, veniți în Moldova, printre care îl numește pe preotul erudit de origine greacă, Ieremia Cacavela, care fusese și dascălul său. „De atunci mai mulți dintre boieri au început să se ocupe cu scrierile grecești, italienești și latinești”⁵¹. **De fapt, Cantemir diplomatul este un precursor al „absolutismului luminat”, destul de răspândit în secolul al XVIII-lea, subliniind că un monarh luminat trebuie să aibă grijă de binele societății și de dezvoltarea economiei, științei și culturii.** Dacă ar fi să facem un bilanț al activității sale, am putea spune despre Cantemir că a lăsat în urmă o operă vastă, ce reprezintă o sinteză a Umanismului românesc, dar și o deschidere spre orizonturile luminate și moderne.

Din acest moment putem vorbi de „Epoca Luminilor” în cultura română, epoca inițiativelor reformatoare, epoca modernizării politice și culturale. **Admiterea lui ca membru cu drepturi depline în cadrul Academiei de la Berlin, scrierile sale esoterice ca și preocupările sale de ordin intelectual și spiritual, prietenii și legăturile sale internaționale (dintre prietenii lui Cantemir afiliați la masonerie care i-au marcat profund existența amintim pe Țarul Petru I Romanov - cel ce a introdus ordinul în Rusia sau pe Petre Andreevici Tolstoi, ambasadorul Rusiei la Poarta otomană, mai apoi șef al poliției secrete), precum și argumentele de ordin heraldic (vezi stema Moldovei, desen inclus în „*Descriptio Moldaviae*”, în capitolul al VIII-lea „Despre ceremoniile curții”, executat de Cantemir, dar și cele două brațe înlănțuite din al patrulea cartier al blazonului său, care figurează pe toate variantele stemelor sale)** întăresc argumentele referitoare la **relația și apartenența sa la Rosicrucianism**⁵². Nu trebuie neglijat faptul că pe vremea domniilor fanariote în Principate au prins rădăcini loje masonice, care au favorizat pătrunderea ideilor iluminismului occidental, context în care am înscrie și conținutul lucrării filosofice „*Imaginea tainică a științei sacrosante*”, scrisă în 1700, în care Dimitrie Cantemir încearcă să integreze fizica într-un sistem teist, un fel de împăcare între știință și religie, între determinismul științific și metafizica medievală, postură care ne aduce la iveală un Cantemir interesat de astrologie și științele oculte, sacre, specifice Renașterii, specifice și confreerilor ezoterice europene, cadru de interferențe din care nu excludem nicăieri influențele din „*Cartea științei muzicii*” (Kitab-i-musiki), care depăște valoarea unui simplu studiu de muzică, încrîindu-se clar în preocupările fregvente din sânul cercurilor de inițieri arhaice și cele din cadrul societăților secrete, care erau nu numai interesate dar și preluau obiceiuri din procesiunile bianuale ținute

51 *Ibidem.* p. 373.

52 **Florian Niculae**, *Dimitrie Cantemir, Rosicrucian și personalitate multilaterală*, în „*Cuvânt Masonic*”, București, Editura Centru Regional de Studii Francmasonice Paris-București, 2009, 6 octombrie, p.16; Ștefan Masu, „Rosicrucienii sunt printre noi”, București, Editura Phobos, 2007.

în Grecia antică în templul din Eleusis dedicate zeiței Demetra și fiicei ei Persefona, ca recunoștință pentru darul agriculturii, procesiuni de unde nu lipseau simbolurile fertilității, inițierile purificării, ceremonii însoțite de muzica fluierelor frigiene și a timpanelor cât și de dans, creindu-se prin ritmuri monotone o atmosferă exaltică⁵³.

În plus, mai avem un argument pe care îl invocăm în susținerea afirmației, anume că fratele lui Dimitrie Cantemir, Antohio Cantemir este chiar fondator de lojă în 1707, numită inițial „Loja Moldavia”, în 1826 când se reconstituie apare sub numele de „Loja Dimitrie Cantemir”⁵⁴, nume care nu s-a fi dat dacă Dimitrie nu era îndeosebi francmason.

Viorel Danacu, director la „Centrul Regional de Studii Francmasonice, Paris-București”, în cadrul unei mese rotunde, a prezentat un argument în plus referitor la contactul lui Cantemir cu societățile secrete, precizând: „Dimitrie Cantemir a fost primul domnitor care a contactat și a făcut parte dintr-o lojă rozacruciană, deoarece în cadrul acestora era înrădăcinat obiceiul de a decapita, în taină, membrii săi defuncți pentru a le înmormânta capetele la centrul ordinului din Edinburg. Cantemir care a murit departe de patrie, în Rusia, după campania nereușită de la Prut, a lui Petru I, din anul 1711, a fost reînhumat în România Regală în urma acordului cu Uniunea Sovietică. Istoricul Nicolae Iorga, artizanul demersurilor, a constatat la deschiderea sicriului că lipsea craniul defunctului”⁵⁵.

Acest profil al diplomatului cărturar Dimitrie Cantemir este de natură să punteze importanța negociatorilor esențiali sau formali în relațiile cu alte state, faptul că nu de puține ori „armele” lor au fost cuvintele, întărite de puterea personalității fiecăruia „[...] lideri politici [...] care aplică politica externă spre a obține ceea ce ei percep a fi în interesul național - ajustând - politicile naționale”⁵⁶.

Asemenea calități le-am atribui și altui personaj din lista prediplomației culturale românești, inclus în acest studiu. Este vorba de diplomatul Ienăchiță Văcărescu, cel pe care contemporanii îl consideră părintele gramaticii⁵⁷ și al poeziei românești, care și-a definit crezul politic și cultural în memorabilele versuri testamentare: „Urmașilor mei Văcărești”, remarcate de exegeți datorită „celor patru versuri crestomatice [...]”, o premieră a tematicii lingvistice și cetățenești, pentru acest poem de la mijlocul de mileniu doi”⁵⁸.

53 Vz. Paul Foucart, „Misterele de la Eleusis”, Cluj, Editura Dacia, 1914; studiul ce se bazează foarte mult pe mărturiile autorilor antici precum Herodot, care ar fi mai aproape de sursa misterele eleusine decit savanții contemporani.

În Grecia antică circula o mulțime de legende despre călătorii inițiatice în Egipt ale unor eroi și întemeietori de școli religioase (Pitagora sau Orfeu, de exemplu), biografii mitice stereotipe care țin mai degrabă de imagologie, iar valabilitatea lor istorică este foarte redusă.

54 **Radu Cernătescu**, *Literatura Luciferică. O istorie coulță a literaturii române*, București, Cartea Românească, 2010, p.30

55 **Viorel Danacu**, *Cuvântul Marelui Maestru Ad-Vitam*, referitor la unele date istorice privind Masoneria Română, la deschiderea Anului de Cercetări și Studii la Centrului Regional de Studii Francmasonice Paris -București, din 18 septembrie 2010.

56 Cf. **David Hoffman**, *Beyond Public Diplomacy*, în „Washington Quarterly”, vol. 25, nr. 2, spring, 2002, pp. 101, 114.

57 Vz. **Ienache Văcărescu**, *Obervațiuni sau băgări dă seamă asupra regulilor și orânduieilor gramaticii rumânești*, Râmnic, 1787.

58 **Elena Tamazlăcaru**, *Urmași de Văcărești*, în paginile revistei „Literatura și Arta”, Chișinău, Biblioteca Publică „Alba Iulia”, 2004, p. 24.

Ienăchiță Văcărescu se numără printre personalitățile noastre reprezentative, care au ilustrat politica și cultura românilor de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, însumând totodată și trăsăturile caracteristice unui diplomat, mai ales dacă avem în vedere într-o măsură covârșitoare a fost angajat într-una din cele mai mari încleștări din istoria Europei - Chestiunea orientală⁵⁹, pe care de altfel o abordează ca pe un element important pentru echilibrul european, știind soluția acestei chestiuni „era chiar teritoriul românesc, transformat periodic în teatru de război”⁶⁰. Scrierile sale ne îngăduie să-i reconstruim personalitatea de om de cultură, poliglot, istoric, filolog, așa cum ni se dezvăluie în „Istoria othomănească” (a doua istorie a Imperiului Otoman scrisă de un român, după cea pe care o datorăm lui Dimitrie Cantemir), pentru care Văcărescu folosește drept izvoare cronici turcești, bizantine, lucrări germane și franceze, fără a ignora nici scrierile lui Cantemir. Celelalte opere poartă amprenta contactului cu literatura neogrească, cu poezia anacreontică⁶¹, cu romanul francez și cel italian. Cunoștințele și manierele sale îl cuceresc pe împăratul Austriei, care-i va păstra o deosebită prețuire, aidoma celei pe care o avea față de Samuel Brukenthal, guvernatorul Ardealului, pe care l-a cunoscut în anul 1781 cu ocazia misiunii încredințate de Alexandru Ipsilanti, când a fost trimis la Sibiu în calitate de șef al unei delegații cu sarcina de a-i aduce acasă fiii acestuia, a căror fugă în Transilvania a trezit suspiciuni Porții Otomane.

Despre contactele austriece, Ienăchiță relatează următoarele: „După ce mă întâmpină cu multe cirimonii, îmi zice sa fiu încredințat că s-au trimis porunci la toți generalii Ardealului ca să îndemne pe acești doi principii să se întoarcă înapoi. După ce făcui mulțămăita cea cuviincioasă [...], întrebându-mă prințipul Kaonitz, când pohtesc să aibă audiență la împărat [...] răspunsei că mă rog să fie îngăduială pînă va veni răspuns de la Ardeal [...]. Primi Kaonitz cererea mea și zicîndu-mi că eu știu să-mi caut treaba, mă luă de mîna și ieșim în sala de assemble, unde erau toți ambasadorii curților adunați și cele mai strălucite dame din Viena”⁶². Privind abilitățile sale diplomatice nu ne lasă să avem nici o îndoială îndată ce parcurgi relatarea pe care o face în aceeași perioadă în care reprezentații Austriei și Rusiei reînnoiau înțelegerea lor, context în care pune în evidență felul în care se încerca sensibilizarea unor diplomați pentru a susține o cauză sau alata. „După lauda ce-mi făcu prințipul blanelor mele, mă întrebă de ce preț sunt samurii. Îi răspunsei. Îmi zice: Să-ți arăt o blană de samur ce mi-au dăruit moștenitorul Rosiei și mă rog să mi-o prețuiești. [...]. Eu înțelesei pentru ce mi-o arată și cum că nu era era scopul prețuirea”⁶³, în tonul aceleași abilități, în calitate de delegat, în 1722, la Congresul de pace ruso-turc de la Focșani, rușește să obțină libera trecere de la feldmareșalul Rumeanțev în urma unei scrisori diplomatice.

59 Virgil Cîndea; Dinu C. Giurescu; Mircea Malița, *Pagini din trecutul diplomației românești*, București, Editura Politică, 1966, p. 200.

60 *Ibidem*.

61 Compus în maniera poeziei erotice de curte a poetului Anacreon.

62 *Vz.* în „Almanahul parohiei ortodoxe române”, Viena, 1966, pp.65, 74.

63 *Ibidem*. *Pagini din trecutul diplomației românești*, p. 204.

Ianache (Ienachiță) Văcărescu, precursor al folosirii limbii române culte, este și el un „comilitón” al luminării românilor, demers întreprins atât în scrierile sale filologice, istorice, cât și în poemele sale - exemple tipice de „vârstă fanariot”, bazate pe modele grecești. Trăind timpuri de prefacere social-politică, Ienăchiță folosește un limbaj diplomatic bogat nuanțat și modern, în care înserează o nouă terminologie alături de termenii turcești, cum ar fi: dragoman, firman etc. Pentru prima dată găsim într-o scriere românească un limbaj diplomatic cu termeni precum: bune oficii, tratat, mediatori, pașaport, garanți, independență, congres, plenipotențiar, alianță, incognito, neutralitate ș.a.. George Călinescu îi recunoaște calitățile de fin observator diplomatic, precizând: „Desigur Ianache Văcărescu este un om mult mai cult, un adevărat intelectual, cu a sa „Istorie a preputernicilor împărați, un compendiu în înțelesul modern al cuvântului”⁶⁴. Acest adept al Iluminismului, cunoscător al literaturii progresiste a vremii, promotor al avântului limbii și culturii românești, a dovedit că este și un valoros practician diplomat. În susținerea afirmației vin și demersuri economice, precum a fost cel întreprins în timpul domniei lui Alexandru Moruzi, în Țara Românească, prin care Ienăchiță Văcărescu a rezolvat problema foamei, utilizând și aplicând o măsură la care nu a reflectat nimeni, anume împrumutul de grâne din depozitele turcești, din raialele de pe Dunăre, grâne luate tot de aici în anii precedenți conform unui obicei nemenționat în tratatele cu Poarta. Ienăchiță Văcărescu a intuit dorința marilor puteri de a împărți Imperiului Otoman și faptul că românii urmau să se unească pentru a nu schimba o stăpânire cu alta, așa cum avea să se întâmple în timpul răscoalei populare a lui Tudor Vladimirescu, răscoală care marchează finalul evului mediu prelungit în țările române. Prezicerile lui Văcărescu își găsesc finalitate, mai târziu, în rezultatul Revoluției de la 1848, care avea să confirme procesul anevoios de reuniune a nației, când românii căutau recunoașterea lor pe plan internațional.

Fenomenul acestor prefaceri spre modernizare a românilor este definit de Neagu Djuvara, care face următoarea remarcă: „Când românii încep să călătorească în Occident, căutând sprijinul unei puteri străine împotriva rușilor sau austriecilor, se îndreaptă fatalmente spre francezi. Nu doar pentru că Franța părea să rămână puterea cea mare, cu toată căderea lui Napoleon, dar mai cu seamă pentru că limba franceză se înrudește cu cea română, aparținând amândouă familiei limbilor romanice. Așa începe la noi o extraordinară influență pașnică din partea unui neam străin, astfel încât limba noastră, pe care o vorbim [...] cuprinde în mare măsură, cuvinte de origine franceză, unele tranzitate prin italiană [...], altele preluate direct din latină”⁶⁵.

64 George Călinescu, *Istoria Literaturii Române*, Compendiu cu o postfață de Al. Piru, București, Editura Pentru Literatură, 1968, p. 20.

65 Cf. Neagu Djuvara, op. cit., p. 181.

RECONFIGURAREA CULTURALĂ A FRANCMASONERIEI SPECULATIVE ROMÂNE

Dr. ADRIAN PETRE POPESCU
Expert UCEE

Abstract

În introducerea la op-ul său, *Initiation, rites, sociétés secrètes: naissances mystiques: essai sur quelques types d'initiation*, Mircea Eliade insista asupra „evidenței” unui fapt potrivit căruia:

s-a afirmat adesea că o caracteristică a lumii moderne este dispariția inițierii. De o importanță capitală în societățile tradiționale, inițierea este practic inexistentă în societatea occidentală a zilelor noastre¹.

Este o remarcă prin care se vizează, indirect, „climatul modernist” la secolului al XIX-lea, în ecuația căruia „cultura” și „ținuta” se suprapuneau adesea cu „interesul” pentru propulsiile ocultismului empiric exercitate prin mediile speculativ-francmasonice, din care nu puteau lipsi, firește, diplomații-cărturari.

Din aceste considerente, „întâlnirea” cu ocultismul empiric și cel științific din arealul cultural românesc ne apare, ca percepție și practică, un fenomen complex ce ține deopotrivă de sincronism și continuitate sincretică.

Totul pare a fi rodul unei viziuni alambicate, ce tinde să deraieze spre o alchimie îndricată, fapt ce impune o reîntoarce la geneza fenomenului, cu tot ceea ce preupune „istoria” lui de abordare „inter-” și intranațională. Utilizarea unor criterii de cercetare conjuncte, din domeniul cultural-istoric, literar-politic ș.a.m.d. ne va ajuta să redescoperim efectele în plan literar-politic și cultural-istoric al implicațiilor ezoterice, empirice și oculte în reorientarea exoterică a mentalității publice.

Provenind din latinescul „occultus” (tainic / ascuns), ocultismul definește fenomene, practici și sisteme asimilate adesea ca sinonime pentru ceea ce înseamnă ezoteric, paranormal, mistic sau extrasenzorial. Precizăm însă că:

din perspectiva limbajului național, se disting două variante de ocultism: unul ezoteric și altul empiric. În *ocultismul ezoteric*, un rol foarte important îl joacă cunoașterea secretă despre lume și existență în general, așa cum apare ea, de pildă, în teosofie, antroposofie, rozicrucianism etc. [...] La această cunoaștere au acces doar pușinii lideri inițiați deja, la care ulterior se vor adăuga cei ce vor parcurge treptele inițierii. *Ocultismul empiric*, așa cum apare el în viziunea lui Carl du Prels, („Die Magie als Naturwissenschaft”, 1899) este știința încă necunoscută a naturii. El va fi confirmat prin științele naturii din viitor. Această formă de ocultism,

1 Mircea Eliade, *Initiation, rites, sociétés secrètes: naissances mystiques: essai sur quelques types d'initiation*, Paris: Gallimard, 1959, p. 15.

bazată pe cunoașterea experimentală, a evoluat începând cu mijlocul secolului al XIX-lea. Practic, *ocultismul empiric* a pregătit terenul pentru ocultismul științific.²

Așa cum se cunoaște Dimitrie Cantemir a fost prima personalitate română care a făcut parte dintr-o astfel de grupare ezoteric-empirică europeană, numele lui fiind menționat, după câte cunoaștem, într-una din paginile semnate de Voltaire.

Voltaire, care obișnuia să împrumute de multe ori lucrări și memorii, în *Istoria lui Carol al XII-lea*, enumeră cinci persoane care i-au oferit informații pentru acest volum, anume: Fabrice, Villelongue, Fierville, Poniatowski și Croissy. El afirma că această lucrare l-a împins să citească și *Istoria otomană a prințului Cantemir, voievod al Moldovei, scrisă la Constantinopol [...]* prinț care - precizează Voltaire - una știința literelor cu știința³

Voltaire, adept al Ordinului Rosicrucian, care cunoștea relațiile dintre Cantemir și Petru cel Mare, consemnează în dreptul practicantilor masoneriei curente și pe Dimitrie Cantemir, prințul care una știința literelor cu istoriografia. Apelativul de prinț luminat, consemnat de Voltaire, nu credem că era unul exagerat, căci prezența lui Dimitrie Cantemir pe tronul Moldovei a fost importantă atât militar cât și cultural-civilizator grație orizontului său și, mai cu seamă, „concepției sale filosofice laice și raționaliste” recunoscută în / prin maniera în care a pledat științific pentru „originea latină a poporului român, pentru continuitatea sa pe teritoriul vechii Dacii și pentru unitatea limbii române.”

Făcând abstracție de apartenența la masonerie a câtorva personalități istorice românești, cum este și în cazul lui Dimitrie Cantemir, Francmasoneria - așa cum o cunoaștem azi - a ajuns a fi activă pe teritoriul nostru la începutul secolului al XVII-lea, afându-se atât sub influența Orientului cât și sub cea a Occidentului. Se cunoaște traseul acestei duble axialități stabilit pe „calea Stambulului”, prin intermediul marinarilor, și „drumul meșterilor” porniți din țările germanice, prin intermediul breslașilor și al comercianților.

Primul document oficial, care certifică prezența francmasonilor, în mod asociativ, datează din 1734, an în care este menționată și prima loja masonică de pe teritoriile românești: „Loggia del Galazzi”. Acesteia îi va urma „Loja de la Iași” văzută ca o posibilă oportunitate pentru autohtoni de a avea acces, prin intermediul masonilor fondatori străini, la un nou cadru cultural și spiritual diferit de cel existent în interiorul țării.

Dacă, în ceea ce privește „Loja din Galați”, cercetările converg spre ipoteza potrivit căreia aceasta ar fi fost „rodul marinarilor genovezi”, ce ancorau sistematic în portul de la Dunăre, în ceea ce privește „Loja de la Iași”, cercetările invocă, mai sigure, influențe venite dinspre Înalta Poartă.

2 Nicolae Achimescu, „Ocultism în lumea de azi”, în: Ziarul Lumina - primul cotidian creștin din România, 10 aprilie, 2008.

Ludmila Lupașcu, *Voltaire. Eseu asupra moravurilor*, în: „Universitatea”, Nr.10 (99), mai, 2009, **Chișinău**, p. 5

3 Emilian M. Dobrescu, *Iluștri Francmasoni*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Nemira, București, 2003, p. 148.

Din aceste considerente, un istoric al fenomenului ca Horia Nestorescu-Bălcești îl va prezenta pe „inițiatul Constantin Mavrocordat” drept întâiul Mare Maestru în Moldova, precizând că în această postură a fost fondatorul „Lojei Moldova” alături de Anton Maria del Chiaro, o lojă preluată de Maestrul Venerabil, Mitropolitul Leon Gheuca. O prezență similară, a clericilor și mirenilor ortodocși în francmasoneria română, este înserată într-un document datat în anul 1787, în care este pomenit numele Arhimandritul Gherasim în calitate de traducător al lucrării abatelui Gabriel Perau, „Taina francmasonilor”, lucrare în care se specifică o aderență cu mult mai sporită la Masonerie, semnalată din partea pleiadei de călugări și de ierarhi aplecați spre actul de cultură, decât cea din partea laicilor⁴.

Anton Moisin aduce în sprijinul constituirii lojilor românești, dar și al spiritului reformator al acestor structuri, existența unei medalii francmasonice (1744) care certifică prezența francmasoneriei românești, „deci și a unei «loji de pionierat» ca „Loja Moldova”⁵ activând în spațiul cultural european. La rândul său, M. M. A.V. Dr. Viorel Danacu confirmă înființarea lojilor amintite și întărea posibila implicare a Mitropolitului Leon Gheuca în mișcarea masonică, precizând:

Surse documentare atestă că Anton-Maria Del Chiaro (cunoscut sub numele de Carra) a fondat în 1734 loja la Galați, apoi o altă lojă în Iași. Însuși voievodul Constantin Mavrocordat ar fi pus bazele *Lojii din Iași* denumită *Moldova*, unde au activat Prea Sfântul Leon Gheuca, Episcop de Huși, spătarul Ioniță Cuza, Manolache Bogdan și Iordache Darie Dărmănescu, marele căpitan Vasile Balș, marele vornic Iordache Dulgheru, caimacamul Iordache Cantacuzino și caimacamul Sandu Sturza⁶.

De altă părere este însă academicianul Dan Berindei care se arată convins de faptul că, pe teritoriile românești, lojile masonice au apărut în urma demersului italianului Karra și a celor trei marinari compatrioți, fondatori nu numai ai structurii „Loggia Galazzi” (1734), dar și a lojii de la Iași, „ce purta numele de Moldova”⁷.

Este știut că, pe lângă avantajele racordării la axele culturale, organizațiile masonice confereau membrilor acestora și un cadru de protecție economică, politică și socială. Din aceste considerente, în urma ocupării nordului Moldovei de către oștile imperiale, o bună parte din membrii „Lojii Moldova”, proprietari de pământuri din Bucovina, preferă să treacă sub obediența lojii vieneze „Zu den drei Adler” pentru a-și proteja averea și avantajele protecției economice. Printre privilegiile vremii se numără, așa cum preciza istoricul „ordinelor masonice românești” Horia Nestor – Bălcești și români nordbucovineni⁸.

În paralel cu dezvoltarea lojelor din Țara Românească și din Moldova, masoneria română se extinde și în Transilvania. Această extensie teritorială este pusă pe

4 Horia Nestorescu-Bălcești, *Ordinul masonic român*, Editura Șansa, București, 1993.

5 Anton Moisin, *Ortodoxia și Francmasoneria*, Editura IMAGO, Sibiu, 1999, p. 5.

6 Florian Bichir, *Marea Lojă Națională a României i-a comemorat ieri pe frații încorporați în eternitate*, în: *Evenimentul Zilei*, București, 9 septembrie 2007.

7 Dan Berindei, „Societăți secrete și Loji Franc-Masonice”, în: *Magazin Istoric*, București, 1992, p. 49.

8 Horia Nestorescu-Bălcești, *Ordinul masonic român*, Editura Șansa, București, 1993, p. 79.

seama lui Dionisie Lupu, care se refugiase la Braşov (1821), fiind numit „egumen la Mănăstirea Dealul” şi, după cum afirmă Nestorescu-Bălceşti, unul dintre sprijinitorii lui Gheorghe Lazăr, după cum se cunoaşte şi acesta „mason”. Apartenenţa lui Dionisie Lupu la masonerie este consemnată şi în „Istoria Franc-Masoneriei”. Conform mărturiilor lui Marcel Shapira (Suveran Mare Comandor al Lojii Unite Române de la Paris, cel care a constituit Supremul Consiliu în exil) printre numele iniţiaţilor francmasoni-români se aflau şi „marile feţe bisericeşti ale veacului trecut: Dionisie Lupu, Mitropolit al Ungro-Vlahiei, Amfilohie, episcop de Hotin şi Gherasim, episcop de Roman”⁹. Şi un istoric al bisericii greco-catolice, Anton Moisin, susţine că Dionisie Lupu oferea burse de studii tinerilor studioşi, doar că aceştia „în loc să ia din Italia ceea ce era bun, adică înţelegerea catolicismului, au luat ce era rău, anume au fost iniţiaţi în Francmasoneriei”¹⁰.

În mediul ardelenesc masoneria era prezentă, mai consistent, prin loji militar-imperiale, aflate sub obedienţa structurilor vieneze, structuri în care activau şi românii. Un astfel de exemplu este oferit de Loja „Die Freimaurer - Loge St. Andreas zu den drei Seeblättern in Hermannstadt”. Această Lojă masonică Sf. Andrei de la Sibiu, care a activat în anii 1767-1790 în Marele Ducat al Transilvaniei, ca membru mixt confesional a primit în structurile ei, în principal, funcţionari publici, persoane onorabile din „administraţie şi armată”¹¹. Ea mai este cunoscută şi sub titulatura de „Loja Transilvaniei”, fiind o „derivă” din loja vieneză „Zu den drei Adler”. Prezenţa românilor în aceste loji schimbă, automat, atât poziţia cât şi relaţia lor în societate. Demers posibil datorită curentului Iluminist, potrivit căruia membrii lojilor erau tolera(n)ţi, cosmopoliţi şi conlucrativi, aderenţa vizând instituirea unei armonii universale prin progresul treptat al societăţii, prin reforme şi îmbunătăţiri liber-consimţite. Sunt în joc unele cutume în baza cărora relaţia fraternă / prietenească este cu mult mai statornică şi mai puternică decât interesele politice sau economice din exteriorul lojilor obediente.

Aşa se explică popularitatea de care se bucură Ioan Piuariu-Molnar în lojile transilvane în care a activat. În baza cutumelor menţionate, istoricul Tudor Sălăgean sublinia într-un interviu¹² faptul că medicul oculist român se bucura de aprecierea şi de recunoaşterea guvernatorului provinciei, contele Gheorghe Banffy chiar şi după 1791 când îl vom găsi implicat activ „în redactarea şi tipărirea faimoasei charte a drepturilor neamului românesc din Transilvania, „Supplex Libellus Valachorum”¹³. În spiritul fraternităţii masonice, contele îi asigură lui Ioan Piuariu-Molnar un post de profesor la Colegiul Academic din Cluj, şi îi susţine demersul în editarea gazetei: „Foaie română pentru econom” („Wallachische Zeitung für den Landmann”) - cu scopul de culturalizare a ţărănimii, tipăritură care, după cum se cunoaşte, nu va mai apărea pentru că nu a primit scutiri de taxe. Atari iniţiative erau bine primite chiar

9 *** Comănescu Radu, Emilian Dobrescu, eds., *Istoria Francmasoneriei*, Editura Tempus, Bucureşti, 1992, p. 242.

10 Anton Moisin, *Ortodoxia şi Francmasoneria*, Editura IMAGO, Sibiu, 1999, p. 5.

11 „Raportul lui Şindilariu Thomas: Lojă masonică “Sf. Andrew a Seeblättern trei în Sibiu” (1767-1790), în: *Jurnalul de Studii Regionale Transilvania* 25 (2002) 218-227.

12 Tudor Sălăgean, „Clujul este al doilea oraş masonic din România”, în: *Gazeta de Cluj*, 26 aprilie 1968.

13*** „Repere pentru o istorie masonică, în căutarea Egrogorei transilvane”, studiu introductiv la Ovidiu Dan, *În căutarea Egrogorei. O scurtă istorie ilustrată a francmasoneriei transilvănene*, Editura Muşatinii, Suceava, p. 19.

de Împăratul Iosif al II-lea și acesta mason. În virtutea aceleiași relații de fraternitate cu omologi români, Banffy acceptă ridicarea semiconspirativă a primei biserici românești din Cluj (între anii 1801-1803). În lojile transilvănene românii acceptați erau majoritatea intelectuali și oameni înstăriți. Mistici doar în aparență, ei erau, în fapt, raționaliști și reformiști notorii, aspect vizibil și în activitatea viitoare a lui Ioan Piuaru Molnar, cel care ajunge destul de repede să primească gradul III¹⁴. În Loja „Sfântul Andrei cu cele trei Flori de nufăr” Ioan Piuaru Molnar a avut parte de „frățietate” unor francmasoni influenți precum: Maria Tereza și fiul ei, împăratul Iosif al II-lea, care au fost inițiați în masonerie prin intermediul lojii vieneze „Zu den drei Adler” (Cele trei acvile), lojă din care mai făceau parte contele Gyulay din Zalău, dar și Vasile Nicula - zis Horea - din Albac etc. Acesta din urmă, datorită apartenenței masonice, în perioada 1779-1784, va fi primit de trei ori de către împăratul Iosif al II-lea, cel care se pare că îl inițiașe.¹⁵

Contactele de care a beneficiat căpetenia răscoalei din anul 1784, nu erau posibile decât în condițiile în care Horea – **constructorul de case și biserici - se bucura de dreptul de vizită masonic. Astfel de „cutume” și privilegiile masonice, de negociere și de dialog, le-am putea compara ca formulă și importanță cu arta contactelor și a negocierilor diplomatice, în general.**

Privitor la aceste „audiențe”, pe linie masonică, istoricul și filologul Petre Pandrea consemnează, referitor la Horea că acesta:

se afla în confreria meșterului Manole. A intrat în rândul ziditorilor meșterului Manole. [...]. Horea nu poate fi înțeles fără hiramici și fără iluminiști. Iluminiștii austrieci, ca și cei germani, englezi și francezi, se învăluiau în mister, cultivau misterul, stimulau tenebrele și practicau spiritismul. [...]. Horea era un revoluționar supernațional, care ignoră pseudo-conflictul dintre naționalități și lupta împotriva asupritorilor în numele liberalismului, pentru revendicări economice și sociale. Era un liberal¹⁶.

După efervescenta înregistrată în preajma anului 1800, „masoneria din Cluj a intrat într-o îndelungată perioadă de activitate secretă, care a atins apogeul în timpul Revoluției de la 1848-1849”, conchide Tudor Sălăgean. Despre

o perioadă propice afirmării lojilor masonice în Transilvania se poate însă vorbi abia după înlăturarea regimului neoabsolutist, cadrul general al funcționării acestora fiind oferit de ordinul guvernamental care asigură libera funcționare a diverselor asociații și societăți¹⁷.

Alte structuri asociative masonice în care au activat românii ne sunt oferite într-un manuscris din 1842, în care referințele se poartă pe marginea „Lojei Tătărești” situată într-un cartier ieșean, locuit de iudaici (ovrei), lojă cunoscută și sub denumirea de „Fraternitatea”, sau „Fiii Coloniei lui Traian”. Din același an a rămas o altă informație,

14 Mircea Popa, *Ioan Molnar Piuaru*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1976, p. 46.

15 Ion Drăgușanu, *Identități deturnate. O istorie anecdotică a Bucovinei*: Editura Bucovina Viitoare, Suceava, 2000, p. 82.

16 Petre Pandrea, *Revoluția lui Horea. Fragmente dintr-un eseu asupra istoriei naționale*, în: Manuscriptum, nr 4, 1984.

17 Tudor Sălăgean, Marius Eppel, eds, *Repere pentru o istorie a Francmasoneriei în Transilvania, în epoca modernă*, Editura International Book Access, Cluj-Napoca, 2007, p. 19.

lapidară e drept, legată de constituirea „Lojii Lumina”, din București, avându-l ca venerabil pe C.A. Rosetti.

Din „filele de istorie” constatăm că mișcarea francmasonică românească devine tot mai activă, în special după anul 1848, odată cu revenirea în țară a tinerilor plecați la studii.

Ca urmare istoria francmasoneriei din epoca modernă, cea transilvăneană în special, ar putea fi (de)partajată în patru perioade distincte:

- a. cea din ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, de afirmare a francmasoneriei de influență iluministă;
- b. prelungirea acesteia din primele decenii ale secolului al XIX-lea, în care tradițiile francmasoneriei iluministe au fost continuate prin dezvoltarea societăților și instituțiilor culturale;
- c. etapa societăților secrete revoluționare de la mijlocul secolului, care a culminat prin revoluția de la 1848-1849;
- d. etapa de dezvoltare liberă de după 1870, în care lojile masonice au devenit, în cea mai mare parte a lor, factori activi ai transformării societății în spiritul principiilor libertății, egalității și fraternității¹⁸.

Faptul că majoritatea francmasonilor români se aflau sub influența masoneriei occidentale o putem constata prin trecerea în revistă a activității unor iluminați precum ar fi: Gheorghe Lazăr, Gheorghe Asachi și Ion Heliade Rădulescu, „trei ctitori ai învățământului românesc”, cunoscuți și influenți diplomați francmasoni români, afiliați principiilor masonice europene, pe care le-au aplicat apoi și la noi în țară.

Grație demersurilor francmasoneriei vom avea parte de constituirea unei adevărate elite, cea a scriitorilor-diplomați, formată în „Templul cunoașterii masonice”. Această elită, după ce aprofundează arhetipul templier, va trece la un proces de „compatibilizare a cunoștințelor cabalistice” asimilate realității românești din secolul al XIX-lea. „Patriotismul” lor se naște din cultul eroilor, din legendele, miturile, imaginarul francmasonic, care nu sunt decât o „relatare înfrumusețată”, sintagmă preluată din doctrina lui Euhemerus¹⁹.

Un alt exemplu ne este oferit și de situația din mediul militar, prin figura ofițerului mr. David Urs²⁰/ „Baron de Mărgineni”, care se numără printre fruntașii Revoluției de la 1848 participând la Marea Adunare Națională de la Blaj și făcând parte din delegația episcopului Andrei Șaguna, prezentă la Viena pentru a prezenta împăratului Ferdinand I de Habsburg cererile națiunii române.

O bună parte din generația lui Baronului Ursu o constituie tinerii români reveniți în țară de la studii din străinătate, membri în lojile din țară, având ca efect imediat o creștere numerică simțitoare.

Conform unui document arhivistic, în 1857 masonii din țară activau în: „Loja

18 Tudor Sălăgean, Marius Eppel, eds. *op. cit.*, Editura International Book Access, Cluj-Napoca, 2007, p. 220; Anton Dörner (coautor), *Masoneria în Transilvania. Repere istorice*, coordonatori: Tudor Sălăgean, Marius Eppel International Book Access, Cluj-Napoca, 2007.

19 Albert Mackey, *Legende, miturile și simbolistica Francmasoneriei*, (trad. Walter Fotescu): Editura Herald, București, 2008, p. 221).

20 v. Franz Rieger, *Oberst David Baron Urs de Margina. Bei Solferino und auf Lissa*, (“Colonelul Baron Urs de Margina. La Solferina și pe /insula/ Lissa”), Hermannstadt, 1898.

Cavalerii Aqvilei” de la București, „Loja Coroana lui Ștefan cel Mare” din Botoșani și în „Loja Renaissanc” (1868) de la Ismail, care va intra în adormire după anexarea Basarabiei la Rusia; tustrele loji obediente în cadrul cărora masonii români vor respecta în totalitate cutumele internaționale.

Din relatările istoricului Horia Nestorescu-Bălcești, preceptele masonice internaționale vor fi aplicate de Ordinul Masonic Român după 14 iunie / iulie 1868 când „Loja Steaua României” (Iași) adoptă „Regulamentul interior” cu o precizare:

Regulamentul intern al Resp [...] L [...] «Steaua României» la Or [...] Iașilor. Règlement intériur de la Resp [...] L [...] l'Étoile de la Roumanie à l'Or [...] de Jassy, Iași, Tipografia Societății «Junimea», 1869, 19 p. Text bilingv [...]”²¹.

Stimulat de perspectiva elansată de M.M.A.V. dr. Gh. Manolache-Vrânceanu am cercetat arhiva Muzeului Literaturii Române din Iași, unde am constatat că există într-adevăr, printre altele, și o „diplomă” de intrare în francmasonerie a junimistului Ioan Melik, fost profesor universitar, emisă în franceză la 11 februarie 1867, text care certifică apartenența celor mai importanți junimiști la diferite loji francmasonice. Mai mult, așa cum semnalau Gh. Manolache (în monografia dedicată lui Anton Naum²²) și Liviu Papuc²³, acest document tipărit la Imprimeria Societății „Junimea”, este contrasemnat de aproape toți reprezentanții de frunte ai Lojii, cu următorul conținut :

À la gloire du sublime Architecte des Mondes. La D [...] L [...] Étoile de la Roumanie à tous les Maçons répandus dans les deux hémisphères, Salut, Amitié, Fratérnité, Force, Tolérance. Vous tous [...] FF [...].²⁴.

Descendent din neamul nelipsitului audient al „prelecțiunilor populare”, Mihail Dimitrie Sturdza, în studiul „Junimea - Societate Secretă” (1973) este cel care va relata cu minuție și acribie această dinamică secretă a spiritului francmasonic junimist. Folosind date din baza Arhivei Marelui Orient al Franței (aflată actualmente la Biblioteca Națională din Paris) el prezintă o listă a membrilor lojii, care ajunge la peste 140 de nume. Din acest nucleu vor iradia „contribuțiile” lui Horia Nestorescu-Bălcești, care va reproduce, la rândul lui, întocmai (!) o listă a francmasonilor aflată la secția de manuscrise a Bibliotecii Naționale din Paris, în bună parte, junimist. Sau, mai nou, le putem compara cu „listele” lui Liviu Papuc. În preambulul textului retipărit, sistematic, în „Convorbiri literare”, prin bunăvoința „junimistului”, Spiridon Maria Cassian, se precizează:

Deși a văzut lumina tiparului încă din 1973, studiul pe care „Convorbiri literare” a acceptat să-l reediteze în 2004 este ca și inedit. Apărut la Paris în primul număr (n.n. din 4) al uneia din revistele exilului românesc, „Ethos”, creația regretatului Ion Cuza, *Junimea, societate secretă*, a avut de la bun început o difuzare restrânsă și nu a putut pătrunde în România decât în mod confidențial, semiclandestin. Așa au

21 Horia Nestorescu-Bălcești, *Ordinul masonic român*, Editura Șansa, București, 1993, p. 72.

22 Gheorghe Manolache, *Anton Naum*, Editura Dacia XXI, Cluj-Napoca, 2012.

23 „Masoneria junimistă”, în: revista SUD-EST, nr.4/2006, text redistribuit pe site-ul: <http://www.sud-est.md/numere/2006.11..23/>.

24 v. Liviu Papuc, *Marginalii junimiste*, Editura Timpul, Iași, 2003.

vrut împrejurările de atunci. De comun acord cu redacția „Convorbiri literare”, am considerat că retipărirea acestui text strâns legat de originile *Junimii* este justificată, dată fiind aprecierea pe care i-au acordat-o puținii istorici literari care l-au avut la îndemână. Aprecieri explicate prin nouitatea informațiilor și soliditatea sursei folosite: Arhiva Marelui Orient una din principalele organizații masonice. Arhiva fusese confiscată în 1940 la Paris de autoritățile naziste de ocupație și dusă în Germania. De-acolo a fost ridicată în 1946 de autoritățile de ocupație franceze și readusă la Paris. Dar nu în depozitele Marelui Orient, ci, spre neplăcerea acestuia, în acelea ale Departamentului de manuscrise al Bibliotecii Naționale, fiind deschisă cercetărilor după mulți ani de catalogare. Am fost primul român care a aflat de existența acestui fond, remarcabil din multiple motive, și l-am semnalat la rândul meu profesorului Dan Berindei. Odată tipărit în revista „Ethos”, studiul meu a ajuns la Biblioteca Academiei din București și la Biblioteca Centrală Universitară din Iași. Astfel, a fost folosit, de unii cu seriozitate și de alții cu destulă fantezie, spre a „documenta” păreri pe care eu, de fapt, nu le exprimasem. Alții au selectat unele fapte evocate de mine, trecând cu vederea altele. Încă un motiv, cred eu, pentru a publica *Junimea, societate secretă* fără nici o modificare, așa cum a apărut acum 30 de ani. Nu cred că cercetarea arhivelor românești sau străine va putea aduce multe informații noi cu privire la originile masoneriei române. Am publicat eu însumi, tot la Iași, în paginile „Revue des Études Roumaines”, alt text, *Masonii*, despre întemeierea, odată cu loja ieșeană din care s-a născut *Junimea*, a lojii soră, bucureștene. Titlul acestui studiu, *Les mystères de Bucarest*, explică îndeșt de ce nimic asemănător cu *Junimea* nu s-a putut naște în afară de Iași, loja bucureșteană, și ea de scurtă existență, nefiind decât o parodie a spiritului masonic. Cititorilor interesați de *Junimea, societate secretă*, le promit, pentru anul viitor, alte știri legate de istoria, foarte puțin consistentă după părerea mea, a francmasoneriei române.²⁵

Acestor preocupări de reactivare a spiritului francmasonic junimist li se alătură și opțiunile teoreticianului literar Sorin Alexandrescu, în lucrarea „Junimea: discours politique et discours culturel” (1983), în care apreciază „Junimea” ca fiind o „școală de cadre ce produce partizani” și pe care îi distribuie apoi, sistematic, în toate „domeniile vieții publice”, instituind o solidă „infrastructură socială”. În această „școală de cadre ce produce partizani masonici”, Mihail Dimitrie Sturdza „face prezența” istorică a componentelor, în ordinea datei de primire a lor și ierarhică, în funcție de gradele masonice deținute de aceștia.

Liviu Papuc, certifică faptul că regăsim însemne specifice celor 33 de grade masonice, acordate literaților-diplomați români, conform ritului scoțian antic, dintre aceștia nelipsind „cei cinci mari” întemeitori ai „Junimii” din Iași:

T. Maiorescu (intrat la 26 noiembrie 1866), P.P. Carp (21 octombrie 1867), Th. G. Rosetti (15 noiembrie 1866), Iacob Negruzzi, V. Pogor, precum și alți 15: Ioan Ianov (25 februarie 1867), Leon Negruzzi (15 noiembrie 1866), Nicolae Gane (1866), M. Korne (1 noiembrie 1866),

²⁵ Mihai Dim. Sturdza, „Junimea, societate secretă”, (I-IV), în: *Convorbiri literare*, 2004: nr 4, iunie (102); nr.7, iulie (103); august (104); 9, septembrie, (105) ; v. Mihai Dim. Sturdza *Junimea. Societate Secretă*, Paris, Editura Ethos, 1973.

N. Culianu (18 februarie 1867), N. Mandrea (10 decembrie 1866), L. Ciurea (21 noiembrie 1866), I. Melik, Scarlat Capșa (17 decembrie 1866), Gh. Racoviță (10 ianuarie 1867), D. Rosetti (27 iunie 1866), Al. Farra (29 aprilie 1867), V. Ionescu (3 decembrie 1866), C. Lepădatu (8 iunie 1868), Al. Gr. Sutz (20 decembrie 1866)”: T. Maiorescu, P. P. Carp (21 octombrie 1867), Th. G. Rosetti (15 noiembrie 1866), Iacob Negruzzi ș.a.”²⁶.

La Muzeul Literaturii Române din Iași, se mai află deasemeni și copiile câtorva liste donate de Irina Fotiade, urmașa familiei Negruzzi. Prima dintre acestea poartă antetul: „Extras după Tabloul de Membri ai L/ojei/ L'Etoile de Roumanie sub Obediența/ Marelui Orient al Franciei (Le Grand Orient de France)”, copiat din Arhivele Marelui Orient al Franciei de Fr. Victor Sterea în anul 1926. La finele celor trei pagini scrise de mână, Victor Sterea certifică datele cu propria semnătură și cu precizarea demnității: «M. Secret. al M. Or. al României», pentru ca de pe a doua listă să aflăm și faptul că avea gradul 30.²⁷

Junimiștii erau atrași de acest „curent masonic asociativ” deoarece prin el întrezăreau atât calea progresului și a prosperității cât și șansa de a revigora „fondul” prin infuzia unor modele și idei sociale, culturale ori politice în „beneficiul poporan”. Pe acest fundal de preocupări naționale este fondat și ziarul politic literar și comercial „Constituțiunea”, care, după nici un an de la apariție, își schimbă titulatura în „Gazeta de Iassi”. În paginile acestei publicații își găsesc locul și teme dezbătute la întrunirile francmasonilor găzduite în salonul casei Alexandru Balș, polemica dintre Carp și Hasdeu ș.a.m.d. Chiar dacă „Gazeta de Iassi” își încetează activitatea în data la 10 decembrie 1867, la puțin timp după apariția „Convorbirilor literare”, vechiul colectiv redacțional o readuce în circuitul public ca ziar politic, sub denumirea de „Gazeta Națională”.

Noua față junimistă a francmasoneriei, devoalată de prințul Mihail Dim. Strurza în studiul „Junimea - Societate Secretă” reconfirmă caracterul discret, conservator și apolitic al lojii de la Iași, atent supravegheată, după cum se cunoaște, de către guvern. Dealtfel Marele Orient și masoneria de rit scoțian „nu pierdeau nici o ocazie spre a pretinde că nu se ocupau de politică, ci doar de filantropie, de literatură și de serbări cu totul inofensive”²⁸.

În ceea ce-i privește pe intelectualii ieșeni, Mihail Dim. Strurza certifică faptul că „Steaua României” apărea ca „o grupare de opoziție față de grupul dirijat de Simion Bărnuțiu”. Profesorii și preoții care „compuneau acest grup duceau atunci o violentă companie naționalistă, foarte populară”, întocmită, după cum spunea Iacob Negruzzi, din „deșarte declamații întru lauda nemărginită a ginții latine”.

Intrată în conflict cu junimiștii conduși de Maiorescu, chiar înainte de apariția „Convorbirilor literare”, gruparea Bărnuțiu își acuza adversarii că nutresc „ura ginții latine”, că sunt „cosmopoliți” și vor să „germanizeze țările române”; sau că „vând țara evreilor”. O atare „campanie de propagandă” naționalistă era privită cu suspiciune,

26 Mihai Dimitrie Sturdza, *Junimea. Societate Secretă*. Editura Ethos, Paris, 1973, pp. 82-84.

27 Liviu Papuc, *Masoneria junimistă*, 2006, p. 35, <http://www.sud-est.md/numere/20061123/>.

28 Mihai Dimitrie Sturdza, *Junimea. Societate Secretă*. Editura Ethos, Paris, 1973, pp. 81-110.

„neliniște” și chiar cu „dispreț” de către consuli străini acreditați la Iași. Aceștia semnalau lipsa de bună cuviință cu care erau primiți la „serbările religioase” și / sau la întrunirile școlare fiind cotați de către „gruparea Bărnuțiu” drept „principalii susținători” ai „străinismului deznaționalizator”:

C'est une campagne de chauvinisme, une croisade en règle pour se débarrasser des étrangers”, scrie consulul francez, indignat de discursurile tinzând, după el, să dogmatizeze un sistem de intoleranță într-o țară al cărei cler fusese până atunci deosebit de tolerant. Consulul francez îi definea astfel pe membrii grupului Bărnuțiu, din care va lua naștere mai târziu cunoscuta „fracțiune independentă” de la Iași: „des hébreophages, hommes sans nom, sans capacité réelle, sans fortune, mais aussi envieux qu'ils sont impuissants, [...], ennemis non seulement des juifs, mais de tous les étrangers, acharnés contre toute supériorité sociale, ils sont les premiers ennemis du régime que l'Occident a créé sur le Danube”. Consulul adăuga că principalii vizați erau medicii, funcționarii de la telegraf (în mare parte nemți, francezi sau polonezi), dar mai ales magistrații greci și negustorii evrei [...], categorii bine reprezentate la „Steaua României”. Loja masonică apare astfel ca un refugiu, ca un organism de apărare, unde intelectualii de origine străină, veniți în bună parte de la Societatea de Medici și Naturaliști din Iași, făceau bloc cu boierimea conservatoare și cu negustorii evrei din fosta capitală.²⁹

Trecând în revistă „lista francmasonilor români” din secolul al XIX-lea, constatăm, alături de Mihail Dim. Sturdza și Gheorghe Manolache, „concesia făcută de masonerie egalitarismului burghez”, fapt remarcat printr-o anume „lejeritate a la Pogor” și prin renunțarea la folosirea curentă a titlurilor nobiliare, chiar dacă reprezentarea covârșitoare a mării boierimi moldovene, fanariote (și chiar muntene) confirmă faptul că „Loja de la Iași” avea o structură boierească, neezitant definită. Ritualul sosirii și primirii lui V. Alecsandri la ședințele „Junimii” sunt argumentul pe care își fondează teoria „democratismului masonic de la Junimea din Iași”, M M A V dr.° Gh. Manolache-Vrânceanu.

Obligația „Junimii” de a se întruni o dată pe săptămână (vinerea) este o moștenire a „statutelor masonice”, după cum tot „masonică” a fost atitudinea filantropică adoptată de „junimiștii cu dare de mână” față de „studenții meritorii lipsiți de mijloace”. Și tot de sorginte masonică a fost „democrația” ostentativă de la „Junimea”, în virtutea căreia „beizadelele consimțeau să se așeze alături de oamenii de rând (caracuda) spre a „discuta diferite teme la ordinea zilei”, prefigurate de / prin „programul ceremonialului masonic”. Un alt ingredient „preluat din ritualul Marelui Orient” au fost nelipsitele banchete anuale ale Junimii. Fructificând notele lui Iacob Negruzi, G. Panu, A. Xenopol etc., MMAV dr.Gh. Manolache-Vrânceanu confirmă faptul că aceste banchete, odată cu aclimatizarea lor pe malul Bahluiului, au cunoscut

²⁹ Mihail Dim. Sturdza, Mihai Dim. Sturdza, „Junimea, societate secretă”, (I), în „Convorbiri literare”, nr 4, iunie, 2004.

o formulă proprie de manifestare. Cert este că „ritualul ezoteric importat la 1866” va deveni pentru junimiștii masoni și „ne-” prilej de glume, farse și de zgomotoasă veselie, transformând saloanele lui Pogor într-o „curte din Memfis, unde-n săli lumină luce”, junimiștii „petrecând în vin și chiot orice noapte pînă-n zori!”. (cf. Mihai Dim. Strurdza, *lucr. cit.*)

Parafrazându-l pe neobositul cercetător al inconfundabilului moment junimist din cadrul istoriei culturii românești, privită retrospectiv, „Loja de la Iași” prezintă o trăsătură „foarte specială” în sensul că:

Aceia care o întemeiaseră, Iorgu Sutzu (mai ales), Maiorescu, Pogor, considerau masoneria ca fiind moștenitoarea conceptului societăților secrete din epoca iluminismului și Restaurației; acest concept spunea că puterea politică, spre a fi efectivă, trebuia înconjurată de secret, dirijată de o elită ocultă, ascunsă sub aparențele unei asociații filantropice, literare sau filosofice. Această elită nu exista atunci decât la Iași; în celelalte orașe, nici chiar la București, nu se aflau destui boieri cu preocupări cărturărești, și nici intelectuali cu un vast orizont cultural, spre a putea forma un grup comparabil cu acela din care s-a întrupat *Junimea*. Evident, ar fi riscant să afirmăm că *Junimea* nu s-ar fi putut constitui fără concursul de împrejurări politice relatat mai sus; se știe că principalii junimiști de mai târziu căutau încă din 1864 să înjghebeze un ciclu de conferințe; caracterul organizat al asociației se datora însă structurilor instalate de Alianța Israelită, care a jucat rolul unui catalizator. Odată cristalizată, „Steaua României” s-a metamorfozat într-o grupare a cărei orientare a fost cu totul diferită față de ceea ce ar fi dorit să vadă Crémieux și Armand Lévy. Fapt este totuși că originile *Junimii* se pierd în noaptea timpurilor, așa cum se repeta la fiecare banchet, spre a nu se pomeni de Alianța Israelită și de Marele Orient.³⁰

Faptele confirmă că, în ceea ce privește caracterul masonico-politic al lojii junimiste, acesta va deveni, cu mult mai evident, după decretarea, din partea guvernului Brătianu, a „faimoaselor circulare” împotriva „vagabonzilor străini (incluzându-i aici și pe evrei!), la 24 aprilie - 5 mai 1867. „Circularele” constituiau „răspunsul României” la „nota”, transmisă în februarie 1867 de către Poartă, prin care se solicita „măsuri energice împotriva bandelor înarmate de vagabonzi” care au trecut clandestin Dunărea, venind din Rusia, în ajutorul „comitetelor naționale bulgărești”. Și într-adevăr, „Guvernul Brătianu” dădu satisfacție „puterii suzerane”, transformând însă „operația” într-o rectie specifică și aplicând-o la „ansamblul teritoriului românesc”.

Mihail Dim. Struza emite o ipoteză, la care subscriem, potrivit căreia, se pare că „intenția guvernului nu era atât să stârneasă persecuțiile rasiale, cât să creeze o diversiune” menită a efila poziția „partidei separatiste din Moldova” și, firește, să „atragă grupul Bărnuțiu în orbita partidului liberal”. Având în vedere realitatea vremii, dintre străinii desemnați să devină obiectul unor măsuri polițienești, evreii

30 Mihail Dim. Strurdza, „Junimea, societate secretă”, (II.), în: „Convorbiri literare”, nr. 7, iulie, 2004.

erau, prin numărul lor, „cei mai expuși”. O probează o mărturie a consulului francez, „aflat prin forța lucrurilor” alături de evreii ieșeni, cu privire la „campania care se pregătea”:

Depuis un siècle il est arrivé en Moldavie une quantité effrayante de Juifs de Galicie et de Russie. Iassy n'en compte pas moins de 50.000 sur une population de 80.000 habitants. (...) Tout est aujourd'hui entre leurs mains. (...) Dans les villes, il sont devenus propriétaires de presque tous les immeubles. Et si la législation leur permettait d'acquérir des biens ruraux, tout le sol de la Moldavie passerait en peu d'années entre leurs mains. Eux seuls possèdent aujourd'hui des capitaux disponibles et ne les prêtent qu'ŗ des intérêts de 18 ŗ 30% par an et encore sur gages hypothécaires. Tout ceci explique l'envie et les craintes qu'ils inspirent.³¹

Rămâne ca un posibil reper, în reconsiderarea rolului jucat de străini în consolidarea culturii și literaturii, perspectiva francmasonilor junimiști asupra alogenilor. Fanarioții sunt unul dintre exemplele pe care se vor sprijini junimiștii în propulsarea noii lor perspective integratoare. Pentru că, întra-adevăr, fanarioții călătoriseră, cunoscuseră figuri ilustre ale literaturii și politicii din marile orașe europene având o „viziune mai cuprinzătoare a faptului cultural din Europa” și cu mult mai elastică decât cea a boierimii vernaculare. Hermeneuții sincronizării au remarcat faptul că fanarioților li se datorează „rafinamentul bizantin al păturii culte din România”, aceștia moderând „pedantismul” care pândeia pe mulți dintre „doctorii” de la „Junimea”, cei mai mulți dintre ei formați în universitățile germane. Purtători de idei, și în aceasta constă însemnătatea lor în istoria culturii române, fanarioții sunt cei care au introdus iluminismul în Principate. Tot ei, înainte de a dispărea, au adus la Iași iluminismul masonic, va conchide Mihail Dim. Strurdza.

Însă aspectul definitiv, stilul românesc al „Junimii” a fost însă dat de românii cu iubire de țară: Pogor, Maiorescu, Negruzzi, Carp, Rosetti, Gane, etc. pentru care prioritatea consta în constituirea unei culturi demne a figura alături de celelalte culturi ale Europei.

Apariția la 1867 a „Convorbirilor Literare” dovedește că spiritul cosmopolit al „Marelui Orient” nu a putut influența negativ dezvoltarea conștiinței naționale. Aparențele literare luau întâietatea asupra esenței masonice și „Junimea” s-a văzut silită de împrejurări adopta „calea națională” urmată înaintea ei, în alte împrejurări, de „Jeune France” și „Giovine Italia”, societăți secrete liberale pe care masoneria încercase în zadar să le manipuleze. „Steaua României”, dacă n-a fost cu adevărat o societate secretă, conspirativă, a rămas înconjurată de secret mai bine de un veac, lăsând astfel nelămurite originile tenebroase ale „Junimii”³².

După cum se mai constată „inițierile de noi membri” la „Steaua României” se opriseră în cursul anului 1869, când aceasta lojă începe să se destrame, dând naștere la patru alte grupări, fiecare reflectând preocupări specifice, dar păstrând, în continuare, legătura între ele. Cea mai însemnată dintre aceste patru urmașe ale „Stelei României”,

31 Mihail Dim. Sturdza, „Junimea, societate secretă”, (II), în „Convorbiri literare”, nr. 7, iulie, 2004.

32 Mihail Dim. Sturdza, „Junimea, societate secretă”, (III.), în: „Convorbiri literare”, nr. 8, august, 2004.

„Junimea”, se formase grație efortului meritoriu al unora dintre păturile boierești și al dascălilor care aveau convingerea că fac parte dintr-o „organizație ocultă” patronată de Napoleon al III-lea.

Realitatea se dovedise a fi însă alta, căci „riturile masonice, inspirate în mare parte de Cabala ebraică, precum și directivele lui Crémieux cereau masonilor ieșeni să facă profeții de credință puțin conforme cu adevăratele lor opinii. Cerc masonic al unei capitale în declin, „Steaua României” apărură drept un excelent remediu contra plictisului. După un succes de curiozitate, formulele cabalistice ale Marelui Orient, originile apocrife ale ritului de Memfis, încetară de a mai interesa. Omida masonică, crescută departe de ochii grupului Bărnuțiu și de cei ai prefectului de poliție, se prefăcu curând în fluture literar. Junimiștii nu erau oameni care să-și piardă vremea în adunări secrete. „Complotul masonic” își transportă ședințele în salonul lui Pogor și se dedică propășirii culturii românești.³³

Cercetând Arhiva Marelui Orient al Franței, academicianul Dan Berindei și Mihai Sorin Rădulescu au completat „lista lui Nestorescu-Bălcești” cu încă doi membri remarcabili din Loja „Steaua României”, anume: Ioan Burada și Nicolae Beldiceanu.

Până și George Călinescu (același Călinescu care în finalul romanului „Scriinul Negru”, prin personajul arhitectului Ioanide face o trimitere ocultă la celebrul vers vergilian al răzbnării: „Din cenușa mea voi renaște ca un răzbnător” - vers al răzbnării templiere-), în paginile „Istoriei literaturii române” va certifica edificarea unui secol de aur autohton al renașterii culturii românești, și prin ea a celor inițiați în Kabala. Trecerea lui Călinescu în marea asociație kabalistică, cunoscută în Europa sub numele de „masonerie”, este consemnat într-un registru al „Lojii Lumina” din Timișoara, la fila 1928, adică chiar în anul „detașării” lui Călinescu ca profesor de română și latină la Liceul C. Diaconovic Loga din orașul de pe Bega. Acceptând suma de 100.000 lei, valoarea premiului C. Hamangiu, sumă ce i-a fost înmănată în 1936 de Marele Maestru Alexandru Lepedatu, George Călinescu se angaja față de Loja „Meșterul Manole” să redea „o istorie a literaturii române populată de figuri, nu de umbre.”³⁴. Promisiune onorată.

Referitor la acest aspect, Gheorghe Manolache într-un studiu dedicat aventurii criticii noastre literare, consideră că, de fapt, George Călinescu „se complică în (re)actualizarea fostei «noii direcții»(!) maioresciene, (con)centrată pe clarificarea raportului masonic dintre viață și artă și evitarea confuziei dintre istoria spiritului public și istoria operelor de artă, pledând, indirect, pentru instituirea unei istorii literare ca formă dilatată a criticii. Rostul istoriei literare nu se rezumă doar la a cerceta obiectiv probleme impuse din afară spiritului nostru”³⁵. Surprinzând acest aspect, Gheorghe Manolache remarcă faptul că, dincolo de dimensiunea preponderent

33 Mihail Dim. Sturdza, „Junimea, societate secretă”, (IV), în: „Convorbiri literare”, nr. 9, septembrie, 2004.

34 Radu Cernătescu, *Literatura Luciferică. O istorie ocultă a literaturii române*, Editura Cartea Românească, București, 2010, p. 333.

35 Gheorghe Manolache, în: *Gheorghe Grigurcu*; Gheorghe Manolache, *Istoria literaturii române postbelice între premise și realizări*, „Ancheta revistei”, „Convorbiri literare”, nr. 5, mai 2009.

subiectivă a simțului critic, a tehnicii criticii și a istoriei literare, apare o nouă scară a valorilor, posibil de a fi privită și din altă perspectivă; mai exact cea masonic-diplomatică.

Răsfoind paginile acestei istorii constatăm că, prin junimiști, avem într-adevăr parte de o generație sclipitoare de scriitori. Ei compun și panoplia ilustrațiilor „carbonari-masoni” de rit celtic, reuniți într-o organizație care avea scopuri și mijloace de exprimare mai degrabă pașnice, deosebite de masoneria de rit egiptean. Ca dovadă, generația pașoptistă nu a părăsit niciodată carbonarismul. Independența națională, culturalizarea maselor, apelul la exemple glorioase din istoria națională, respectul pentru religia națională, în fine, tot ceea ce servea țelului național este specific modului în care se exprimă carbonarismul, indiferent de nuanțe.

Se constată, în această perioadă istorică „existența unei partide naționale a boierilor, fără a avea încă o consistență organizatorică mai mare decât o lojă masonică sau decât o societate secretă de tip carbonar, dar care partidă a acționat suficient de unitar încât să determine modificările atitudinii suzerane.³⁶

Din aceste considerente se poate lua în calcul și perspectiva potrivit căreia această generație pașoptistă a fost masonică doar formal, în fond ea rămânând adepta carbonarismului.

Istoria României cunoaște un episod carbonar autentic prin mișcarea și Constituția carvunilor moldoveni din 1822. Exegetul de prim rang al acestui fenomen politic, D. V. Barnoschi, arată în lucrarea sa *Originele democrației române* că influența carbonară a fost primită de boierii progresiști prin intermediul refugiaților polonezi și ruși francofoni, precum și prin profesorii francezi aduși în Moldova³⁷.

Acest aspect este întărit și într-o notă aparținând lui Rosetti, care într-un moment de confesiune ni se dezvăluie ca fiind pe cale de a se transforma dintr-un bun carbonar într-un mason radical, precizând că „până acum eram împotriva formelor masonice. Acum le găsesc rele numai pentru că nu sunt făcute cu toată asprimea lor primitivă”³⁸.

Dacă ar fi să rezumăm efectele prezenței masonice în evoluția națiunii române, de la sfârșitul secolului al XIX-lea și prima decadă a veacului următor, am putea conchide pozitiv asupra rolului determinant jucat de Masonerie în emanciparea culturală și în luarea marilor decizii trecute și viitoare: Răscoala de la 1784 avându-l în frunte pe masonul Horia; Revoluția de la 1821 condusă de masonul Tudor Vladimirescu; Unirea Principatelor, orchestrată de masonul A. I. Cuza; Războiul de Independență de la 1877 sub domnia lui Carol I., Regele care a legalizat masoneria în România; Marea Unire cu Ardealul din 1918, cu mențiunea că perioada de prosperitate economică interbelică a României Mari a fost guvernată alternativ de masoni țărâniști și liberali.

36 Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România 1821-1999*, vol. I. Revoluție și francmasonerie, Editura Rao, București, 2006, p. 30.

37 Ibidem., p. 289.

38 C. A. Rosetti, *Jurnalul meu (1844-1857)*, ediție îngrijită de Marin Bucur, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1974, p. 239.

CORELAȚII ÎNTRE INCIDENȚA TRAUMATISMELOR CRANIENE SUFERITE ÎN URMA UNOR AGRESIUNI ȘI FIZIONOMIE

**Conf. Dr. H. Prundeanu¹, Asistent Dr. Izabella Șargan¹, Asistent Dr. A. Băcean¹,
Prof. Dr. G. Stancu¹, Șef de lucrări biolog Olga Toma², Asistent biolog Mihaela
Bădiliță³, Asistent Dr. V. Epure¹**

¹Disciplina de Anatomie a UMFT Victor Babeș Timișoara

²USA MVB Timișoara, Facultatea de Agricultură, Departamentul Biologie,
Disciplina Fiziologie animală

³USA MVB Timișoara, Facultatea de Agricultură, Departamentul
Biologie, Disciplina Anatomie și igienă umană

INTRODUCERE

Conform Dicționarului Medical editat în 1969 (1) una din funcțiile antropologiei este de a studia omul contemporan în relație cu obiceiurile sale, viața sa socială și economică. Aceste 3 elemente sunt corelate în studiul de față cu aspectul feței și cu traumatismele craniene suferite în urma unor agresiuni.

Traumatismele reprezintă principala cauză de deces a persoanelor tinere (15-34 de ani).

Din acestea peste jumătate sunt date de traumatismele craniene. Aceste date sunt asemănătoare în studiile efectuate în România (2) Franța (3) și SUA (4, 5).

Statisticile efectuate în cadrul Clinicii de Neurochirurgie din Timișoara respectiv a Compartimentului de Neurochirurgie din cadrul Spitalului Clinic Municipal de Urgență din Timișoara arată că din totalul traumatismelor craniene 55-60% se datorează agresiunilor, soldate multe dintre ele cu consecințe minore, altele însă cu consecințe majore ce pot merge până la deces.

Regretatul Profesor Nicolae Diaconescu susținea în anii 80 că fața este predicatul creierului idee materializată printr-o conferință care s-a bucurat de mult succes la vremea respectivă.

Craniul prezintă o serie de caractere care sunt ale speciei, dar și individuale. Creșterea părților craniului respectă proporțiile indiferent de vârstă. (6)

După Paștea (7) și Coțofan (8) craniul la cal este mai lung și mai îngust. La bou este mai scurt, masiv și mai lat decât cel de la cal. La oaie este mai îngust decât la bou. Regiunea frontală este foarte bombată. La câine craniul este mai scurt și variabil în funcție de rasă. În fine la iepure este mult mai îngust.

După Papilian (9) fizionomia este înfățișarea statică în repaus a feței. Aspectul feței este modificat de mușchii mimicii în timpul râsului sau a plânsului. Atenția, gândirea, mânia disprețul, deznădejdea etc. se exteriorizează de asemenea la nivelul feței.

Semiologia obține o serie de date utile pentru diagnosticarea bolilor studiind faciensusul.

După C. Jacot (10) lungimile caracterizează staticul, concepția, calitatea, în timp ce lățimile definesc dinamica, acțiunea, cantitatea. Cele 3 mari diviziuni ale fizionomiei corespund laturii vegetative, sensibilității și intelectului, definind instinctivii (determinați de apetiturile lor fizice) emotivii (conduși de sentimente) și cerebralii (determinați de gânduri).

Material și metodă

Studiul a fost efectuat pe un număr de 300 de pacienți (din care 225 de bărbați și 75 de femei) selectați din peste 1000 de pacienți consultați în Ambulatorul Spitalului Clinic Municipal de Urgență Timișoara sau internați în Compartimentul de Neurochirurgie al aceluiași spital în anul 2008 care au suferit un traumatism cranian izolat sau împreună cu traumatisme cu alte localizări în urma unor agresiuni. Pacienții au fost selecționați ținând cont de decadele de vârstă, de acordul acestora privind măsurătorile efectuate la nivelul feței (și ca atare doar pacienți majori), de situația concretă din timpul examinării (gravitatea leziunilor, starea de conștiință a pacientului examinat, condițiile existente în momentul examinării, timpul avut la dispoziție) precum și de metode de selectare a pacienților oarecum asemănătoare cu cele folosite în sondajele de opinie sau a celor din campaniile electorale în așa fel încât rezultatele obținute pe acest lot să fie cât mai aproape de realitate.

În studiul de față măsurătorile faciale au fost efectuate doar pe lungimea feței prin împărțirea sa într-o parte inferioară (de la baza bărbiei până la baza nasului), una mijlocie (de la baza nasului până la sprâncene) și una superioară (de la sprâncene până la linia părului). Au fost eliminate din studiu cazurile în care cele 3 părți ale feței au lungimi egale. În felul acesta au fost cuprinse în studiu fizionomii cu treimea inferioară, mijlocie sau superioară mai mici sau mai mari în raport cu celelalte două părți ale feței.

Rezultate și discuții

În urma măsurătorilor efectuate au rezultat tabelele 1-4. În cazul pacienților de sex masculin (vezi tabelele 1 și 3) traumatismele craniene suferite prin agresiune sunt de 3 ori mai frecvente decât la femei.

În decada de vârstă 18-30 de ani predomină persoanele cu treimea inferioară a feței predominantă (35 de cazuri; cele instinctuale după clasificarea lui Jagot) urmate de cele cu 1/3 mijlocie a feței predominantă (25 de cazuri; persoanele emotive dominate de sentimente după Jagot) și cele cu 1/3 superioară mai mică (22 de cazuri; cu inteligență limitată după Jagot). Mai mult de jumătate din traumatismele craniene prin agresiune suferite de pacienții de sex masculin aparțin acestei decade de vârstă.

Decada vârstei medii (30-50 de ani) cuprinde doar o treime din cazuri (70 de pacienți) fiind dominată de fizionomia cu 1/3 inferioară predominantă (aproape jumătate din cazuri= 30; tipul instinctual) urmată de fizionomia cu 1/3 mijlocie a feței

mai mică (17 cazuri; dezechilibru în judecată după Jagot) și cea cu treime superioară a feței mai mică (12 cazuri; înțelegere limitată).

Traumatismele la categoriile de fizionomie cu 1/3 inferioară a feței mai mică (5 cazuri; lipsă de curaj după Jagot) 1/3 mijlocie predominantă (4 cazuri, tip emotiv dominat de sentimente) respectiv 1/3 superioară a feței predominantă (2 cazuri; tip cerebral dominat de gânduri) reprezintă situații rare la această categorie de vârstă.

Ultima decadă de vârstă (50-70 de ani, 35 de cazuri) se caracterizează printr-o scădere marcată a traumatismelor craniene prin agresiune cu dominanța tipului instinctual (16 cazuri) tipului cu dezechilibru în judecată (8 cazuri) și a tipului lipsit de curaj (5 cazuri).

La femei (vezi tabelele 2 și 4) traumatismele craniene suferite în urma unei agresiuni sunt de 3 ori mai puțin frecvente decât la bărbați, cu mai mult de jumătate din ele situate în decada a 2-a de vârstă (31-50) și cele mai puține în ultima decadă (51-70 de ani)

În prima decadă de vârstă (18-30 ani) sunt mai frecvente fizionomia cu 1/3 mijlocie a feței dominante (7 cazuri; tipul emotiv dominat de sentimente) și 1/3 superioară a feței mai mică (4 cazuri; inteligență limitată)

În cea de-a doua decadă de vârstă (31-50 ani) la femei majoritatea cazurilor interesează 3 tipuri de fizionomii, în ordinea 1/3 mijlocie a feței mai mică (13 cazuri; dezechilibru în judecată) 1/3 superioară a feței mai mică (10 cazuri; inteligență limitată) și 1/3 inferioară a feței predominante (8 cazuri; tipul instinctual).

În ultima decadă de vârstă (51-70 de ani) la femei repartiția este relativ uniformă, în primele 3 poziții situându-se 1/3 mijlocie a feței mai mică (dezechilibru în judecată) și 1/3 superioară a feței mai mică (inteligență limitată) cu 4 cazuri și 1/3 inferioară a feței mai mică (lipsă de curaj) cu 3 cazuri.

Desigur toate aceste traumatisme prin agresiune ar fi mult mai puține dacă nu ar interveni consumul de alcool (în peste 80 la sută din ele pacientul a consumat alcool) sau dacă agresivitatea nu ar fi atât de mediatizată pe toate canalele de televiziune sau în presă. Cel mai adesea aceste agresiuni se produc în discoteci sau baruri sau în apropierea lor. Niciodată la bibliotecă !

Tabelul 1 lotul de bărbați

Decada de vârstă	18-30 ani	31-50 ani	51-70 ani
1/3 inf. a feței predominantă	35 cazuri	30 cazuri	16 cazuri
1/3 inf. a feței mai mică	15 cazuri	5 cazuri	2 cazuri
1/3 mijlocie a feței predominantă	25 cazuri	4 cazuri	2 cazuri
1/3 mijlocie a feței mai mică	15 cazuri	17 cazuri	8 cazuri
1/3 sup. a feței predominantă	8 cazuri	2 cazuri	2 cazuri
1/3 sup. a feței mai mică	22 cazuri	12 cazuri	5 cazuri
Total=225 cazuri	120 cazuri	70 cazuri	35 cazuri

Tabelul 2 Lotul de femei

Decada de vârstă	18-30 ani	31-50 ani	51-70 ani
1/3 inf. a feței predominantă	3 cazuri	8 cazuri	2 cazuri
1/3 inf. a feței mai mică	3 cazuri	4 cazuri	3 cazuri
1/3 mijlocie a feței predominantă	7 cazuri	3 cazuri	1 caz
1/3 mijlocie a feței mai mică	2 cazuri	13 cazuri	4 cazuri
1/3 sup. a feței predominantă	1 caz	2 cazuri	1 caz
1/3 sup. a feței mai mică	4 cazuri	10 cazuri	4 cazuri
Total= 75 cazuri	20 cazuri	40 cazuri	15 cazuri

Tabelul 3 Lotul de bărbați-procentaje

Decada de vârstă	18-30 ani	31-50 ani	51-70 ani
1/3 inf. a feței predominantă	29,16 % decadă 15,55 % din total	42,85 % decadă 13,34% din total	45,71% decadă 7, 11% din total
1/3 inf. a feței mai mică	12,50 % decadă 6,67% din total	7,14 % decadă 2,22% din total	5,71% decadă 0,89% din total
1/3 mijlocie a feței predominantă	20,83% decadă 11,11% din total	5,71 % decadă 1,78% din total	5,71 % decadă 0,89% din total
1/3 mijlocie a feței mai mică	12,50 % decadă 6,67% din total	24,28 % decadă 7,55% din total	22, 85 % decadă 3,55% din total
1/3 sup. a feței predominantă	6,66 % decadă 3,55% din total	2,86 % decadă 0,89% din total	5,71% decadă 0,89% din total
1/3 sup. a feței mai mică	18,35 % decadă 9,78% din total	17,16 % decadă 5,83% din total	14,31 % decadă 2,23% din total
Total=% decadă % din total	100 % 53,33% din total	100 % 31,11% din total	100 % 15, 56% din total

Tabelul 4 Lotul de femei- procentaje

Decada de vârstă	18-30 ani	31-50 ani	51-70 ani
1/3 inf. a feței predominantă	15,00 % decadă 4,00% din total	20,00 % decadă 10,67% din total	13,33% decadă 2,66% din total
1/3 inf. a feței mai mică	15,00% decadă 4,00 din total	10,00% decadă 5,33% din total	20,00 % decadă 4,00% din total
1/3 mijlocie a feței predominantă	35,00 % decadă 9,34% din total	7,50 % decadă 4,00% din total	6,66 % decadă 1,33% din total
1/3 mijlocie a feței mai mică	10,00% decadă 2,66% din total	32,50 % decadă 17,34% din total	26,66 % decadă 5,33% din total
1/3 sup. a feței predominantă	5,00% decadă 1,33% din total	5,00 % decadă 2,66% din total	6,66% decadă 1,33% din total
1/3 sup. a feței mai mică	20,00 % decadă 5,33% dn total	25,00 % decadă 13,34% din total	26,66% decadă 5,33% din total
Total=% decadă % din total	100 % 26,66 din total	100 % 53,34 din total	100 % 20 % din total

Concluzii

1. Traumatismele craniene suferite în urma unei agresiuni reprezintă mai mult de jumătate din totalul traumatismelor craniene întâlnite în secțiile de profil din Timișoara
2. Sunt de 3 ori mai frecvente la bărbați decât la femei
3. Sunt mai des întâlnite între 18-30 ani la bărbați și între 31-50 ani la femei.
4. Există o asociere pe care o considerăm logică între fizionomie și acest tip de traumatisme.
5. În lotul de pacienți cu vârsta între 18-30 de ani cel mai frecvent sunt întâlnite fizionomiile de tip instinctual la bărbați și de tip emotiv dominat de sentimente la femei.
6. În lotul de pacienți cu vârsta între 31-50 de ani la bărbați predomină tot fizionomiile de tip instinctual în timp ce la femei cele de tip dezechilibru în judecată.
7. La lotul de pacienți cu vârsta între 51-70 de ani predomină aceleași tipuri de fizionomii ca și la lotul precedent.
8. Toate aceste traumatisme craniene prin agresiune ar fi însă mult mai puțin numeroase dacă nu ar fi asociate cu consumul de alcool.

Bibliografie

1. Simici, P., Mincu, A., Ionescu, G., Stela Cârnu Dictionar medical, vol 1, pag. 111 Editura Medicală, București 1969
2. Constantinovici, A., Ciurea, A.V. Ghid practic de neurochirurgie, pag. 76-77, Editura Medicală 1998
3. Decq, P., Keravel, Y. Neurochirurgie, pag. 328, Edit. Ellipses Aupelf/Uref, Paris 1998
4. Bouma, G.J., Muizelaar, J.P., Pathogenesis of traumatic brain swelling in head injured patients, Journal of Neurosurgery, Suppl. 71, 1998, pag. 272-275
5. Narayan, R.C., Wilberger, J.E., Povlishock, J.T. Emergency room management of the head injured patient, Neurotrauma, New York Mc. Graw Hill 1996, pag. 123
6. Robacki, R. Anatomia funcțională a omului, Editura Scrisul românesc, Craiova 1985, pag. 170-172
7. Paștea, E. Anatomia comparativă și topografică a animalelor domestice, Editura Didactică și Pedagogică București 1978, pag. 222-225
8. Coțofan, V. Anatomia animalelor domestice, Editura Orizonturi Universitare 1999, pag. 72-75
9. Papilian, V. Anatomia omului, volumul I, Aparatul locomotor, pag. 194-205 Editura Didactică și Pedagogică București 1974
10. Jagot, P.C. Semne revelatoare privind caracterul și destinul Editura Antet xx Press 2005, pag. 18-21, 86-90

CELULELE STEM ÎN PRACTICA CLINICĂ - ÎNTRE REALITATE ȘI PROMISIUNE

Smaranda Arghirescu, Andrada Opreșoni, Margit Șerban
Universitatea de Medicină și Farmacie „Victor Babeș” Timișoara, Spitalul Clinic de Urgență pentru Copii „Louis Țurcanu” -Clinica III Pediatrie, Timișoara

1. Introducere privind celulele stem

Celula stem este o celulă unică în felul ei, absolut miraculoasă, ce stă la originea vieții. Dintr-o preocupare incitantă a științelor fundamentale, ea a trecut progresiv prin etape de studiu experimental și studii preclinice ajungând în practica clinică curentă ca instrument actual salvator și ca promisiune de perspectivă pentru o paletă largă de stări patologice, ce-și caută soluția de rezolvare.

Istoria cunoștințelor și preocupărilor legate de ea este îndelungată, marcată în mijlocul anilor 1800 prin descoperirea potențialului unor celule de a se multiplica, de a se autoreînnoi și de a genera prin diferențiere alte celule fiice. Filiațiunea acestor celule este complexă și cronologic etapizată, legată de condiția de devenire a organismului: de la zigot, embrion, făt, până la organismul adultului (Fig.1). Ea este inițiată de celulele „*totipotente*” ale zigotului, ovul fertilizat, celule deținând un potențial de diferențiere nerestricționat spre toate liniile celulare indispensabile în cadrul dezvoltării fetale și a formării diverselor țesuturi și organe ale organismului viitorului adult.

Celulele Stem zigotice au acest caracter „*totipotent*” ,deoarece ele au capacitatea de a genera toate celulele și țesuturile care vor forma embrionul, precum și țesuturile extraembrionare, placenta și cordonul ombilical, fiind astfel singurele celule care au această proprietate. [14, 15]

Termenul *pluripotent* este utilizat pentru a descrie celulele stem embrionare (CSE), ce derivă din celulele totipotente, capabile de a naște celulele din care vor deriva toate cele trei straturi de celule embrionare – mezoderm, endoderm și ectoderm. Aceste trei straturi reprezintă sursa embrionară pentru toate celulele organismului.

Ele au pe lângă capacitatea de autoreplicare și aceea a diferențierii, în anumite condiții și sub acțiunea anumitor stimuli, spre celulele stem «*multipotente*” (CSM) (musculare, neurale, hepatice, oculare, etc.). Din toate aceste multiple varietăți celulare, specializate de CS tisulare ,se vor constitui toate structurile corpului uman [1,14,15,16]. (Tabel 1).

Tabelul 1. Dezvoltarea țesuturilor diferențiate din straturile germinative embrionare

Stratul germinativ embrionar	Țesuturile diferențiate
Endoderm	Timus Glandele tiroidă și paratiroidă Laringe, trahee, plămân Vezică urinară, vagin, uretră Ficat, pancreas Tractul gastrointestinal Tractul respirator
Mezoderm	Măduvă osoasă (sânge) Corticosuprarenala Țesutul limfatic Mușchiul cardiac, scheletic, neted Țesuturile conjunctive (inclusiv osos, cartilagos) Sistemul urogenital Inima și vasele sanguine
Ectoderm	Pielea Țesutul nervos (neuroectoderm) Medulosuprarenala Glanda hipofiză Țesuturile conjunctive ale capului și feței Ochiul, urechea

CS hematopoietică (CSH) este una din aceste celule multipotente.

Din rândul CSH derivă celulele precursorare „oligopotente”, mieloide, respective limfoide. Ele sunt celulele cap de serie pentru celulele precursorare „unipotente”, din care se nasc apoi celulele înalt specializate ale diferitelor linii celulare (Fig.2).

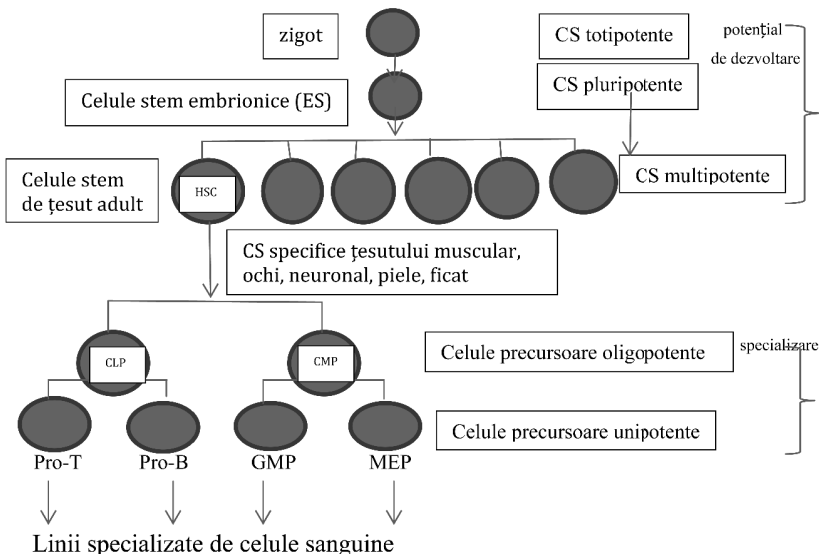

Figura 1. Dezvoltarea ierarhică a celulelor stem

Dintre CS adulte, interesul major în cercetarea fundamentală, atât în studiile preclinice cât și în trialurile clinice, îl reprezintă CS hematopoietice (CSH) și mezenchimale (CSM), ambele de origine mezodermică [13].

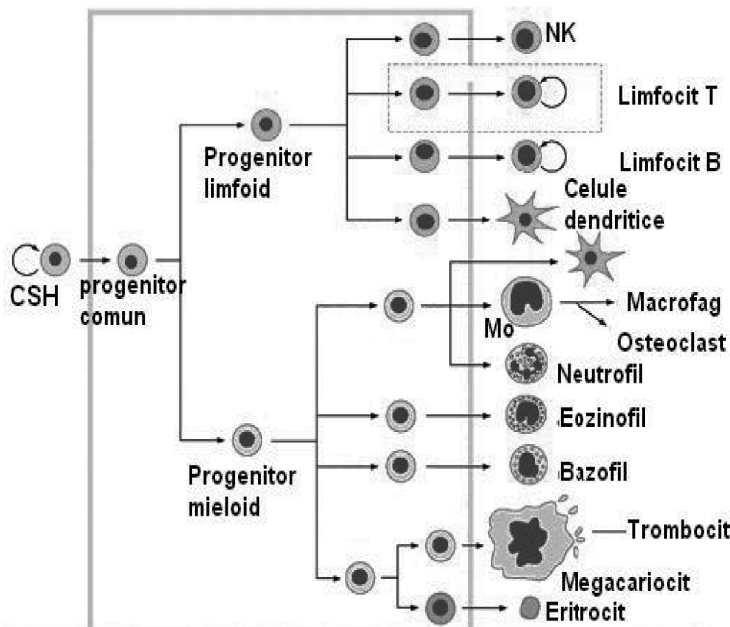

Figura 2. Liniile celulare hematopoietice

2. Celulele stem hematopoietice (CSH) și transplantul lor în practica clinică

Celulele stem hematopoietice sunt celule multipotente, definite prin abilitatea lor de autoreplicare și diferențiere într-o varietate de celule specializate (Fig.2), care se pot mobiliza din măduva osoasă în circulația sanguină și care suferă un proces de moarte celulară programată, denumită apoptoză. [22, 23, 24].

Interesul major pentru cercetarea de bază a CSH a debutat în a doua jumătate a secolului al XX-lea, când au fost cultivate și identificate. Provocarea a fost formidabilă deoarece 1 din 10.000 -15.000 de celule ale măduvei osoase este o potențială celulă stem. În circulația sanguină această proporție se modifică la 1/100.000.

Identificarea și caracterizarea CSH a început cu studii pe șoareci, care au pus bazele pentru studiile pe oameni. În aceste studii, salvarea șoarecilor iradiati letal a fost posibilă datorită apariției și dezvoltării altor celule stem care pot să regenereze sisteme tisulare întregi – în acest caz, țesutul sanguin [17]. Till și Mc Culloch au fost primii care au observat corelația dintre cantitatea de celule transplantate și efectul lor radioprotector. [18]. «Standardul de aur» pentru a dovedi dacă celulele derivate din măduva osoasă a șoarecilor sunt într-adevăr CSH s-a bazat pe reparația tuturor tipurilor de celulele sanguine (identificate cu ajutorul unui marker genetic de la animalul donator) [19, 20, 21].

In efortul lor de a descoperi metoda de identificare corectă a acestor celule, Irving Weissman și colab. săi și-au concentrat atenția spre un set de markeri proteici de pe suprafața celulelor sanguine de șoareci. Ulterior a fost propus un set comparabil de markeri pentru celulele stem umane. Weissman a propus markerii înscrși în tabelul următor sub forma unei comparații între markerii CSH la șoareci și la specia umană. Fiecare dintre acești markeri poate fi identificat cu ajutorul anticorpilor monoclonali prin metoda citometriei în flux (FACS).(Tab.2)

Tabelul 2. Markerii celulari de suprafață ai celulelor stem hematopoietice nediferențiate

Șoareci (± 0,01% din MO)	Oameni (± 0,1% din MO)
CD34 ^{low/-}	CD34 ⁺
SCA-1 ⁺	CD59 ⁺
Thy1 ^{+/low}	Thy1 ⁺
CD38 ⁺	CD38 ^{low/-} sau CD38 ⁻
C-kit ⁺	C-kit ^{/low}
Lin* sau Lin-	Lin**
CD ₁₅₀ ⁺	CD ₁₃₃ ⁺
CD ₂₄₄ ⁻	CD ₁₃₃ ⁺
CD ₄₈ ⁻	CD ₁₃₃ ⁺
CXCR ₄ ⁺	SP

*Numai unul din familia markerilor CD59 au fost evaluați

**Celulelor Lin⁻ le lipsesc 13-14 diferiți markeri ai liniilor sanguine mature
MO –măduva osoasă

CSH, indiferent de sursa lor de recoltare (măduva osoasă, sânge periferic, sânge placentar și de cordon ombilical) au la ora actuală o aplicabilitate clinică largă, bazată pe evidențe științifice indubitabile. Revoluția tehnologică a făcut posibilă trecerea de la etapa utilizării lor empirice (Tab.3) la etapa în care transplantul de CSH este o metodă terapeutică (Fig.3) de largă accesibilitate. Beneficiarele principale au rămas afecțiunile hematologice maligne (Fig.4), cărora li se asociază deopotrivă anemia aplastică, patologia autoimună, bolile metabolice congenitale, unele tumori solide, sa. Indicatorii definatorii de evaluare a eficienței: overall și disease-free survival au ajuns la cifre sinonime cu vindecarea în multe situații, până de curând socotite fără șansa de supraviețuire.

Tabelul 3. Istoricul folosirii cu scop terapeutic al celulelor stem

An	Istoric/descoperiri/practici
Înainte de secolul XX	-experiențe empirice în medicina veterinară (Irlanda) -administrarea per os sau intramusculară de măduvă osoasă la om (Brown-Sequard-1896, Hamilton-1894)
1930 -Gloor	-efect curativ prin utilizarea empirică de măduvă osoasă la bolnav cu LAMieloida, soldată cu vindecare
1939 –Osgood	-prima referire larg acceptată privind rolul CS în clinica umană
1949 –Jacobson	-factorul ce asigură repopularea medulară are origine splenică
1953 –Bunet& Medawar	-bazele imunologice ale TM –selecția clonală și toleranța imunologică dobândită
1955 –Barnes	-efectul protectiv splenic este de natură celulară -eficiența în leucemia murină -prezervarea se face cu glycerol -principalul obstacol este GVHD -conservarea viabilității celulare la -79 grade
1957 –Thomas (Nobel, 1990)	-studii clinice: TM în AA, ID, Leucemie -profilaxia GVHD cu Metotrexat
1958 -Dausset	-studii privind sistemul HLA
1962 –Goodman	-prezența CSH în sânge periferic la șoarece
1963 –G.Mathi	-controlul reacției GVHD -corelarea efectului GVL cu GVHD
1966 –Epstein	-prezența CSH în sânge periferic la câine
1978 –Appelbaum -Goldman	-TM autolog în LMNH -TM autolog în LGC
1985 –Juttner	-mobilizarea celulelor stem în LAM prin citafereze multiple
1988 –Gluckmann	-recoltare CSH din cordonul ombilical și utilizarea lor clinică (anemie Fanconi)
1990 –Molineux	-mobilizarea celulelor cu GSH
1993 -Neben	-mobilizare cu Ciclofosfamida + G-CSF ± GM-CSF, Il-6, Il-8, flt-3 ligand
După 1980	-expansiune rapidă a programului de TM -profilaxia antivirală, antifungică, antibacteriană -constituirea organizațiilor Anthony Nolan (Londra), European Donor Worldwide (Leiden), North American Marrow Donor Poal (USA) ca instituție de coordonare și interconectare a Registrelor de donori de celule stem -înființarea organizației EBMT (European Bone Marrow Transplantation) de promovare a transplantului de celule stem și a cercetării conexe în Europa

TM-transplant medular, LA-leucemie acuta, a-acut, c-cronic, ID-imunodeficienra,AA-anemie aplastica

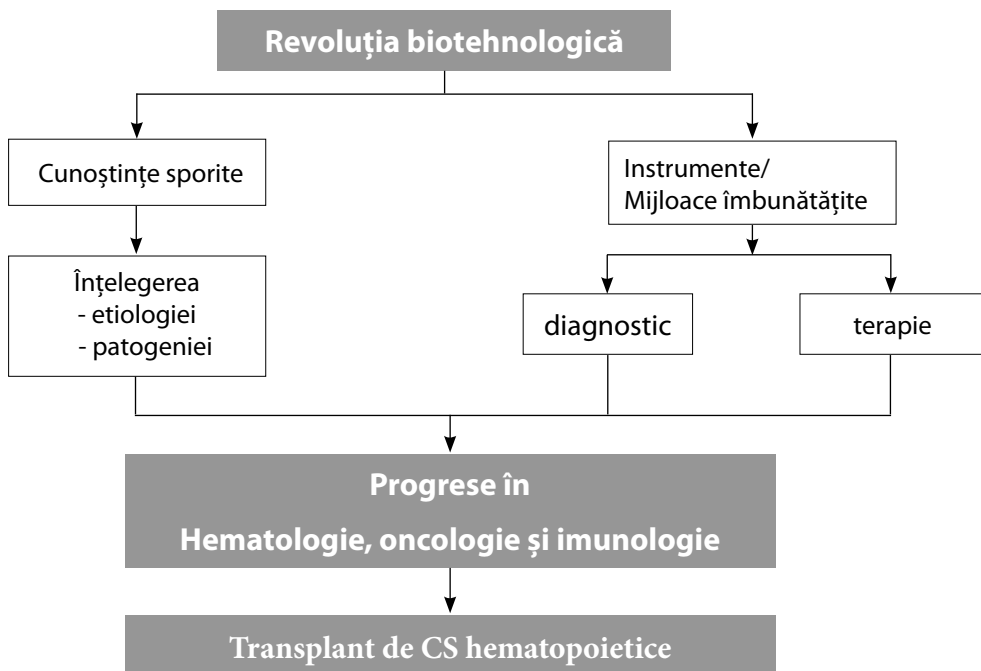

Figura 3. Impactul revoluției biotehnice asupra progreselor înregistrate în onco-hemato-imunologie

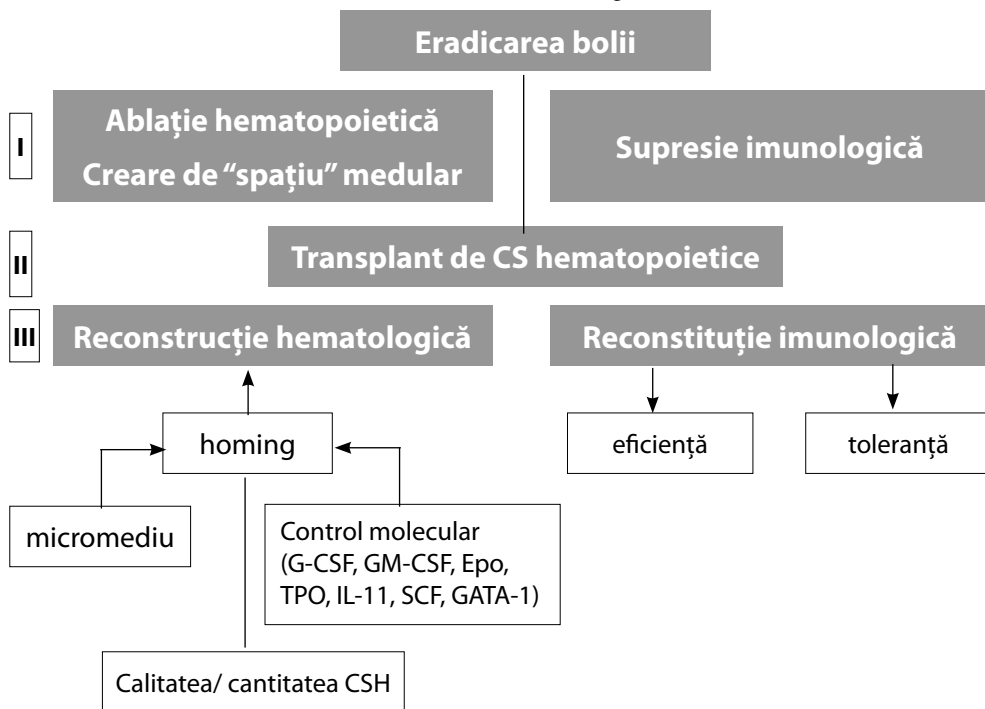

Figura 4. Etape și Principii ale transplantului de CSH

Registrul EBMT cuprindea în 2012 peste 350.000 de raportări de transplant de CSH întreprinse în peste 356 centre, din 57 țări. Media transplantărilor efectuate anual a fost de 273/10 milioane locuitori în țările din UE. Numeroase grupuri de studiu (11 working parties) coordonează activitatea din domeniile prioritare, de largă aplicabilitate sau cu experiență emergentă. Ele contribuie la îmbunătățirea permanentă a impactului transplantului de CSH asupra speranței de viață a celor transplantați. Pe parcursul anilor indicațiile standard s-au lărgit, au crescut recomandările de transplant de la donator neînrudit, s-a promovat o mai largă utilizare a CSH din sângele de cordon ombilical, etc. Există o unanimitate de păreri, bazate pe evidențe clare, asupra valorii terapeutice a transplantului de CSH, uneori lipsite de alternativa comparabilă. [35]

3. Celulele stem hematopoietice și medicina regenerativă

CSH și-au consolidat poziția hotărâtoare în transplantul medular de o jumătate de secol. Utilizarea lor în aplicația terapeutică modernă a medicinei regenerative este relativ recentă, având un istoric de numai aproximativ un deceniu. [25]

La modul general se descriu două tipuri de CS: *CS embrionare*, existente în viața intrauterină, cu capacitatea de a se diferenția spre orice linie celulară și *CS adulte*, întâlnite postnatal, cu capacitate de diferențiere limitată [2].

Celulele stem constituie o populație heterogenă. Coloniile diferă foarte mult în privința potențialului proliferativ. În timp ce unele clone pot prezenta o creștere extensivă pentru mai mult de 30 de generații, altele nu ating în mod obișnuit această creștere. Sunt de asemenea heterogene în ceea ce privește orientările potențialului proliferativ [3].

Pentru o lungă perioadă de timp, s-a considerat că celulele stem adulte sunt angajate să genereze strict anumite linii celulare specifice, fiind denumite după țesuturile în care celulele stem se găsesc. Acest concept deterministic (măduva osoasă formează celulele sanguine, epitelii formează celulele epiteliale) a fost abandonat. Rapoarte recente au aratat o particularitate a celulelor stem, aceea de a genera, în afara celulelor caracteristice din țesuturile în care acestea se găsesc, și a altor tipuri de progenitori celulari.

Astfel, alături de abilitatea de a se divide fără limite și de a da naștere la celule distincte, celulele stem adulte pot fi extrem de maleabili și dispune de nivele crescute de plasticitate. Această caracteristică apare la puține tipuri de celule stem pluripotente somatice, ceea ce a dus la postulatul că există un precursor comun pentru toate celulele stem adulte [3]. Exemplul de mai sus subliniază un alt aspect cu privire la celulele stem și anume abilitatea lor de a părăsi țesuturile de origine și de a circula în fluxul sanguin, alături de celulele stem hematopoietice și mezenchimale [5-9]. Cu toate acestea, pentru exprimarea programului lor de diferențiere, celulele stem circulante trebuie să aibe un micromediu corespunzător [11,12].

Ideea novatoare de abordare a unor leziuni distructive sau degenerative tisulare cu CSH a avut la bază trăsăturile definitorii ale acestei populații celulare, și anume

capacitatea de autoreplicare indefinită și de diferențiere celulară. Ea își propunea punerea bazelor unei tehnologii terapeutice noi, numită de W.Haseltine (USA) medicină regenerativă. A.Atala, S.Badylak din SUA, P.Macchiarini din Spania sunt doar câțiva susținători ai acestei noi tentative de terapie, la care în curând s-au asociat cercetători translaționali din aproape toate țările cu experiență de utilizare a CSH. [26, 27]

Curând însă a devenit evident că doar CS embrionare au capacitatea de diferențiere spre alte linii celulare decât cele din structurile de origine ale CS multipotente, așa cum sunt CSH. De aceea au fost intensificate preocupările de recoltare și izolare a CS embrionare preimplantațional din embrionii de 4-5 zile după fertilizare, și de expansiune a lor in vitro prin culturi celulare, cu speranța obținerii unor linii celulare imortalizate de CS pluripotente. Testele in vitro, ca și experimentele pe modele animale au adus argumente în favoarea diferențierii lor în diferite tipuri înalt specializate de celule: neurale, sinoviale, musculare, adipoase, osoase, cartilagineoase, pancreatice, keratinocite, etc. [33, 34] Dar utilizarea lor este limitată de considerente etice și legale. De aceea căutările s-au îndreptat spre alte surse de CS cu potențial asemănător: celule din placentă și cordonul ombilical sau recoltate din lichidul amniotic, celulele prezentând markeri similari cu CS pluripotente embrionare. [29, 30]

Achizițiile tehnologice recente de izolare, expansiune și diferențiere controlată și reprogramată a CSH adulte au adus noi speranțe. Ele comportă șansa obținerii așa ziselor CS pluripotente induse (Csi), cu capacitățile sporite de diferențiere spre liniile celulare dorite. Cele mai recente promisiuni de succes sunt legate de tehnologiile de transfer nuclear, promițătoare. [32]

Toate aceste preocupări de cercetare, aflate unele în etapa studiilor preclinice, altele în faza I de trialuri clinice au ca scop ameliorarea evolutivă a unor afecțiuni grave, unele la ora actuală încă lipsite de soluție terapeutică eficientă. Studiile în derulare se referă la o multitudine de afecțiuni, din care enumerăm: diabetul zaharat de tip I, infarctul miocardic, arteriopatia ischemică, scleroza laterală amiotrofică, boala Parkinson, encefalopatia hipoxic-ischemică, leziunile medulare spinale, paralizii cerebrale, boala Huntington, ciroza hepatică, hipoacuzia. Rezultatele obținute la ora actuală nu sunt concludente și convingătoare. Evidențele sunt limitate și controversele numeroase. [28, 31, 35]

Studiile translaționale, vizând condițiile epigenetice, ce pot influența hotărâtor comportamentul transcripțional al CS, cu referire specială la plasticitatea lor sporită și adaptarea diferențierii spre liniile celulare specifice defecte țintă, rămân obiective viitoare ale cercetării medicale. Numai cu inducerea, în condițiile respectării normelor etice și de legalitate actuale, la CS a caracterelor moleculare și funcționale de celula pluripotentă asemănătoare cu CS embrionare prin reprogramarea CS adulte somatice și cu crearea formulei de micromediu propice perpetuării unei asemenea linii celulare se vor putea pune bazele unei adevărate medicini regenerative de largă accesibilitate clinică, situată deasupra îndoielilor și a controverselor actuale.

Bibliografie

1. Bjornson CR, Rietze RL, Reynolds BA, Magli MC, Vescovi AL. (1999) Turning brain into blood: A hematopoietic fate adopted by adult neural stem cells *in vivo*. *Science* 283:534–537.
2. Brustle O., Jones K.N., Learish R.D., Karram K., Choudhary K., Wiestler O.D., Duncan I.D. and McKay R.D. (1999) Embryonic stem cell-derived glial precursors: a source of myelinating transplants. *Science*. 285, 754–756.
3. Stefan Moma. (2002) Neural stem cells and their contribution to neurogenesis in the adult mammalian brain, Carolinska, Stockholm.
4. Petersen BE, Bowen WC, Patrene KD, Mars WM, Sullivan AK, Murase N, Boggs SS, Greenberger JS, Goff JP. Bone marrow as a potential source of hepatic oval cells. *Science* 284:1168–1170, 1999.
5. Weissman IL. (2000) Translating stem and progenitor cell biology to the clinic: Barriers and opportunities. *Science* 287:1442–1446.
6. Siena S, Bregni M, Brando B, Ravagnani F, Bonadonna G, Gianni AM. (1989) Circulation of CD34+ hematopoietic stem cells in the peripheral blood of high-dose cyclophosphamide-treated patients: Enhancement by intravenous recombinant human granulocyte-macrophage colony-stimulating factor. *Blood* 74:1905–1914.
7. Shields LE, Andrews RG. (1998) Gestational age changes in circulating CD34+ hematopoietic stem/progenitor cells in fetal cord blood. *Am J ObstetGynecol*178:931–937.
8. Fernandez M, Simon V, Herrera G, Cao C, Del Favero H, Minguell JJ. (1997) Detection of stromal cells in peripheral blood progenitor cell collections from breast cancer patients. *Bone Marrow Transplant* 20:265–271.
9. Erices A, Conget P, Minguell JJ. (2000) Mesenchymal progenitor cells in human umbilical cord blood. *Br J Haematol*109:235–242.
10. Reading L, Still K, Bishop N, Scutt A. (2000) Peripheral blood as an alternative source of mesenchymal stem cells. *Bone* 26(Suppl):9S.
11. Tavassoli M, Minguell JJ. (1991) Homing of hemopoietic progenitor cells to the marrow. *ProcSocExpBiol Med* 196:367–37.
12. Watt FM, Hogan BL. (2000) Out of Eden: Stem cells and their niches. *Science* 287:1427–1430.
13. Westfall, M.V., Pasyk, K.A., Yule, D.I., Samuelson, L.C., and Metzger, J.M. (1997) Ultrastructure and cell-cell coupling of cardiac myocytes differentiating in embryonic stem cell cultures. *Cell. Motil. Cytoskeleton*. 36, 43–54.
14. Weissmann IL, Anderson DJ, Gage F. (2001) Stem and progenitor cells: origins, phenotypes, lineage commitments, and transdifferentiations. *Annu Rev Cell DevBiol*; 17:387-403
15. Anderson DJ, Gage FH, Weissman IL. (2001) Can stem cells cross lineage boundaries? *Nat Med*; 7:393-5
16. Lagasse E, Shizuru JA, Uchida N et al. (2001) Toward regenerative medicine. *Immunity*; 14: 425-36
17. Jacobson LO, Simmons EL, Marks EK et al. Recovery from radiation injury. *Science* 1951; 113:510-11
18. Till, J.E. & McCulloch, E.A. (1961). A direct measurement of the radiation sensitivity of normal mouse bone marrow cells. *Radiation Research* , 14, 213-23
19. Till, J.E., McCulloch, E.A. & Siminovitich , L. (1964) A stochastic model of stem cell proliferation based on the growth of colony-forming cells. *Proceedings of the National Academy of Sciences USA*, 51, 29-36
20. Becker , A.J., McCulloch, E.A. & Till, J.E.(1963). Cytological demonstration of the clonal nature of spleen colonies derived from transplanted mouse marrow cells. *Nature*, 197, 452-4
21. Wu, A.M., Till, J.E., Siminovitich , L. & McCulloch, E.A. (1967). A cytological study of the capacity for differentiation of normal hematopoietic colony-forming cells. *Journal of Physiology*, 69, 177 – 84
22. Aguila,H., Akashi, K., Domen, J. et al. (1997). From stem cells to lymphocytes: biology and transplantation. *Immunological Reviews*, 157, 13-40
23. Ikuta,K., Uchida,N., Friedman, J.,& Weisman, I.L., (1992). Lymphocyte development from stem cells. *Annual Review of Immunology*, 10, 759-83
24. Morrison, S.J.,Uchida, N.,&Weisman, I.L. (1995) The biology of hematopoietic stem cells. *Annual Review of Cellular and Developmental Biology*,11, 35-71

25. Mason C, Dunnill P (2008): A brief definition of regenerative medicine, *Reg.Med.* 3,1,1-5
26. Riazi A M, Kwohn S Y, Stanford WL (2009): Stem cell sources for regenerative medicine, *Meth. in Mol.Biol.*, 482, 55-99
27. Haller MI, Viener HL, Wasserfall C (2008): Autologous umbilical cord blood infusion for type I diabetes, *Exp. Hematol.* 36, 6, 710-715
28. Revoltella RP et all (2008): Cochlear repair by transplantation of human cord blood CD133 + cells to nod SCID mice made deaf with kanamycin and noise, *Cell. Transpl.* 17, 6, 665-678
29. Harris DT et all (2007): The potential of cord blood stem cells for use in regenerative medicine, *Expert. Biol. Ther.*, 7, 9, 1311-1322
30. Sun J et all (2010): Differences in quality between privately and publicly banked umbilical cord blood units: a pilot study of autologous cord blood infusion in children with acquired neurologic disorders, *Transfusion*, 50, 9, 1980-1987
31. Papadopoulos KI et all (2011): Safety and feasibility of autologous umbilical cord blood transfusion in 2 toddlers with cerebral palsy and the role of low dose granulocyte-colony stimulating factor injections, *Restor. Neurol. neurosci.* 29, 1, 17-22
32. Cogle CR, Guthrie SM, Sanders RC et all (2003): An overview of stem cell research and regulatory issues, *Mayo clinic Proceedings*, 78, 8, 993-1003
33. Metallo CM, Azarin SM, Ji L et all: Engineering tissue from human embryonic stemm cells, 12, 3, 709-729
34. Placzek MR, Chohn IM, Macedo I Met all (2009): Stem cell bioprocessing : fundamentals and principles, 632, 209-232
35. ESH, EBMT(2012): Hematopoietic stem cell transplantation-the EBMT handbook, Forum service editore, Paris

PARTICULARITĂȚI ÎN ATITUDINEA ADOLESCENȚILOR PRIVIND DIETELE ALIMENTARE

Cristina Stan, Monica Petrescu

Institutul de Antropologie „Fr. I. Rainer” al Academiei Române

Introducere

Modificările comportamentale care survin în perioada adolescenței sunt extrem de importante în procesul de formare a personalității și mentalității viitorului adult; este perioada în care individul încearcă să descopere cine este, se străduiește să devină mai independent, începe să dorească din ce în ce mai mult integrarea într-un grup în care simte că se regăsește și mai ales trebuie să facă față noilor transformări rapide pe care propriul corp le suferă în acești ani. Pentru mulți, intrarea în adolescență poate fi un moment extrem de emoțional, stresant, confuz și chiar înspăimântător. Este adevărat că unii fac această trecere natural, fără să resimtă vreo problemă de adaptare, dar alții au nevoie de un timp mult mai îndelungat pentru a face față tuturor schimbărilor și la aceștia pot interveni diverse tulburări în comportament în încercarea de a face această tranziție. Unii adolescenți pot intra la pubertate mai devreme și se confruntă cu tachinările semenilor, alții se tem ca aceste kilograme acumulate pot precede o îngrășare mai accentuată și în această panică încearcă să găsească soluțiile cel mai la îndemână. Ei nu au de unde să știe că, odată cu încetarea transformărilor fizice care însoțesc această perioadă, greutatea, de obicei, se stabilizează și organismul, în mod automat, păstrează doar acel exces adipos de care are nevoie, fără să fie nevoie de nici un fel de dietă specială.

Dorința de a fi acceptat de către un grup depășește în intensitate, la această vârstă, orice alt considerent de ordin social, cultural sau intelectual. Toate aceste conflicte interioare ale adolescentului conduc la o modificare profundă a comportamentului alimentar: obsesia dietelor permanente, înfometarea, intensificarea episoadelor de excese alimentare urmate de crearea senzației de vomă sau îndoparea cu diuretice/laxative și obsesia generală în ceea ce privește alimentele (calculul caloriilor, cântărirea alimentelor). Un sondaj de opinie organizat în anul 1996 în SUA, în rândul adolescenților, a arătat că „fetele se tem mai mult de îngrășare decât de un război nuclear, cancer sau să-și piardă părinții”.

Tulburările de alimentație sunt un factor important care determină grave complicații fizice și psihosociale în rândul adolescenților. În mod sigur ar fi mult mai utilă identificarea din timp a adolescenților care prezintă un risc crescut în a dezvolta una dintre aceste tulburări, decât oprirea ei din evoluție o dată instalată. Deoarece experiența clinică și cercetările în domeniu au demonstrat faptul că orice

tulburare de alimentație este precedată de refuzul unui mod de alimentație normal, adolescențele care țin diete constituie un grup cu risc maxim în dezvoltarea acestor probleme grave de sănătate. Treptat aceste diete, începute încă din primii ani de adolescență sau chiar mai devreme, scapă de sub control. În multe cazuri tulburările de alimentație se instalează doar pentru o scurtă perioadă de timp și nu produc efecte ireversibile asupra stării de sănătate. Din păcate, în alte cazuri măsurile alimentare restrictive se intensifică și determină probleme grave de sănătate.

Metoda

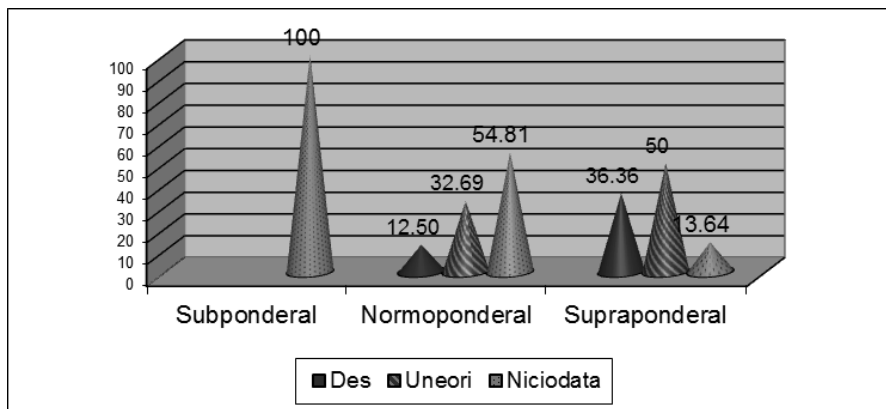
Pentru realizarea acestui studiu s-a aplicat un chestionar și s-au realizat măsurători antropometrice la un număr de 250 de adolescenți în trei licee din mediul urban (București), subiecți cu vârsta cuprinsă între 15-16 ani. Adolescenții au fost rugați să completeze un chestionar anonim care urmărea evaluarea unor comportamente alimentare cu risc pentru sănătate. În fiecare clasă s-au distribuit chestionarele, au fost completate de către adolescenți și apoi s-au realizat măsurătorile antropometrice. Completarea chestionarului a durat aproximativ 10 minute în fiecare clasă.

Un număr de cinci întrebări, dintre cele menite să identifice gradul în care adolescenții au un comportament alimentar restrictiv, se referă strict la limitarea voită a unor alimente. Răspunsurile la fiecare întrebare au fost comparate cu IMC (Indicele de Masă Corporală) a fiecărui individ pentru a vedea care categorie de adolescenții are tendința mai mare la un comportament restrictiv.

Concluzii

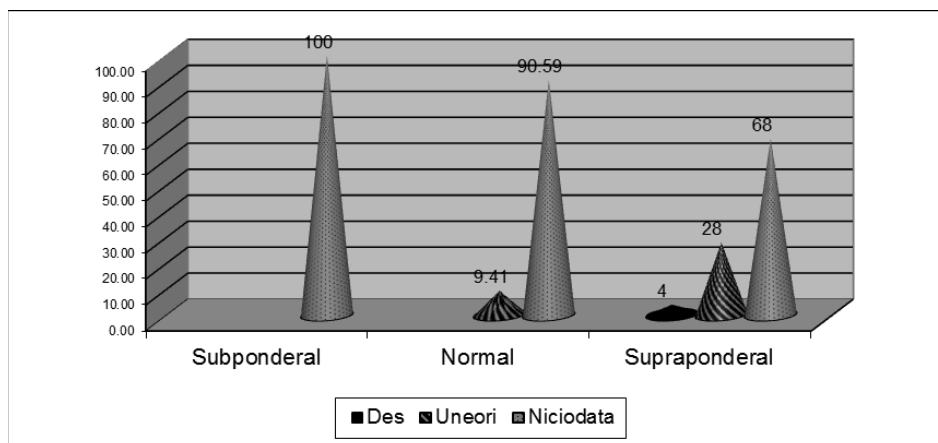
La baza tuturor tulburărilor de alimentație se află spaima profundă a adolescentului în privința excesului ponderal. De aceea, una dintre afirmațiile pe care adolescentul a trebuit să o evalueze, în cadrul chestionarului, este: *Obişnuiesc să recurg la diete* cu scopul de a identifica numărul adolescenților care deja au început să prezinte un comportament alimentar restrictiv. Un număr relativ mare de adolescente normoponderale (32,69%) au declarat că „uneori” au recurs la această modalitate de a provoca scăderea în greutate și 12,50% au ales varianta „des”. (Fig. 1) Adolescența este perioada în care rata de creștere este cea mai accelerată din toată viața, exceptând primul an de viață. În timpul celor cinci ani de adolescență greutatea corporală aproape se dublează și înălțimea câștigată reprezintă aproximativ 15% din cea a adultului. Tot acest proces de schimbări fizice reprezintă o provocare pentru psihicul adolescenților, ei trebuind să se obișnuiască foarte repede cu noua conformație a corpului. Perioadele în care apar mici disproporționalități între diferite părți ale corpului conduc la reacții gen diete alimentare în rândul adolescentelor într-o perioadă în care alimentația este esențială pentru dezvoltarea fizică și psihică a individului. Pe de altă parte, un procent de 13,6% dintre fetele cu exces ponderal au declarat ca nu recurg niciodată la diete, ceea ce înseamnă că nu sunt îngrijorate în legătură cu greutatea proprie din punct de vedere estetic sau medical.

Figura 1: Raspunsul fetelor la afirmația: Obişnuiesc să recurg la diete

În ceea ce-i privește pe băieții supraponderali, dezinteresul acestora față de diete confirmă teoriile conform cărora la această vârstă băieții sunt interesați în mod special de numărul kilogramelor acumulate, ci de aspectul general al corpului, de conformația mușchilor. Doar 32% dintre băieții cu exces ponderal au ținut vreodată o dietă. (Fig. 2)

Figura 2: Raspunsul băieților la afirmația: Obişnuiesc să recurg la diete

La întrebările legate de metodele de scădere în greutate folosite, se poate observa că un mare procent dintre adolescente au apelat deja la cel puțin un tip de restricție alimentară cu scopul strict de a pierde din masa de grasime corporală. Majoritatea fetelor normoponderale au declarat că sunt preocupate de valoarea calorică a alimentelor ingerate, 37,50% dintre ele alegând chiar varianta de răspuns *des*. Chiar și adolescentele încadrate în categoria subponderale sunt preocupate de indicele caloric, 66,67% declarând că *uneori* sunt îngrijorate de acest aspect al alimentelor.

În privința alimentelor „dietetice” se observă o preferință crescută a adolescentelor în privința lor – mai mult de jumătate dintre cele normoponderale declarând că deja consumă produse încadrate în categoria *sărace în calorii*. În ultimii ani s-a putut remarca o creștere alarmantă a articolelor și a reclamelor la produse dietetice în

revistele care au drept public țintă adolescenții. De obicei, reclamele la produsele care ajută în mod *miraculos* în lupta cu kilogramele sunt poziționate pe pagina alăturată articolelor care promovează ideea conform căreia succesul femeii în viață este strâns legat de aspectul fizic. Procentul adolescentelor cu exces ponderal care deja au apelat la o alimentație dietetică, este relativ mare (Tab. 1), ceea ce arată că deja există o îngrijorare în privința imaginii corporale sau a stării de sănătate provocată de excesul ponderal. Din păcate și peste jumătate dintre fetele normoponderale s-au declarat adepții unei alimentații dietetice.

Adevărul despre organismul uman, pe care adolescenții nu îl cunosc, este că o dietă funcționează pe termen lung în foarte puține cazuri. Se estimează că 98% dintre persoanele care țin dietă recâștigă kilogramele pierdute într-un timp relativ scurt. Majoritatea celor care țin o dietă intră, de fapt, într-un cerc vicios în care alternează perioadele de scădere ponderală cu cele de acumulare. În final, organismul își va regla greutatea fiziologic și se va stabili așa cum este programat genetic.

Tabel 1: Răspunsurile fetelor la întrebările legate de îngrijorarea lor în privința alimentelor cu un indice caloric crescut

BMI	Subponderal			Normoponderal			Supraponderal		
	Des	Uneori	Niciodata	Des	Uneori	Niciodata	Des	Uneori	Niciodata
<i>Sunt conștient de conținutul caloric al alimentelor pe care le consum</i>	-	66.67	33.33	37.50	45.19	17.31	66.67	-	33.33
<i>Evit alimentele cu un conținut mare de carbohidrați</i>	-	-	100	8.65	47.12	44.23	38.10	47.62	14.29
<i>Consum alimente/băuturi dietetice</i>	-	16.67	83.33	7.69	44.23	48.08	9.52	66.67	23.81

În ceea ce privește seria masculină, se observă un interes scăzut în problema fricii de îngrășare la această vârstă, băieții apelând într-un număr relativ mic la alimente cu un conținut caloric scăzut. Se observă că, deși majoritatea fetelor supraponderale doresc o modificare a propriei greutăți, procentul de băieți supraponderali dezinteresați de subiect este net superior celor care declară că sunt îngrijorați de un posibil exces ponderal. (Tab. 2)

Tabel 2: Răspunsurile băieților la întrebările legate de îngrijorarea lor în privința alimentelor cu un indice caloric crescut

BMI	Subponderal			Normoponderal			Supraponderal		
	Des	Uneori	Niciodata	Des	Uneori	Niciodata	Des	Uneori	Niciodata
<i>Sunt conștient de conținutul caloric al alimentelor pe care le consum</i>	-	66.67	33.33	14.12	49.41	36.47	44	28	28
<i>Evit alimentele cu un conținut mare de carbohidrați</i>	-	-	100	2.35	68.00	77.65	8	28	64
<i>Consum alimente/băuturi dietetice</i>	-	33.33	66.67	1.18	31.76	67.06	12	24	64

Necesarul energetic total zilnic al adolescenților este unul destul de crescut deoarece, pe lângă consumul propriu-zis al unui adult (metabolism bazal, digestie, activitate fizică, termogeneză de adaptare), este necesară o mare cantitate de energie implicată în procesul de creștere și dezvoltare specific vârstei. Reglarea balanței energetice a organismului la această vârstă trebuie să se facă rațional, fără excese (un consum exagerat sau unul insuficient) și trebuie să se încadreze în jurul necesarului mediu recomandat pentru categoria de vârstă 15-19 ani: 3.500 Kcal pentru băieți și 2.800 Kcal pentru fete. De aceea ar trebui ca adolescenții să fie sfătuiți să apeleze la medici specializați care să le recomande un regim alimentar specific vârstei în momentul în care vor să recurgă la o dietă.

Toate problemele de alimentație (obezitatea, bulimia, anorexia) au ca punct comun obsesia contemporană pentru mâncare. Dacă persoana supraponderală are tendința să se refugieze, de multe ori, de problemele vieții, în fața unei mari porții de înghețată, adolescentul afectat de o tulburare de alimentație știe că o zi în care a reușit să-și potolească foamea doar cu un măr îl apropie și mai mult de momentul în care va putea fi cu adevărat fericit, adică momentul în care se va declara mulțumit de propria imagine reflectată în oglindă

În acest fel s-a ajuns la paradoxul ca alimentele să reprezinte, pentru un număr din ce în ce mai mare de adolescenți, un „confort” sau un „control” și să-și piardă din ce în ce mai mult rolul cel mai important. Din acest motiv au apărut două dintre cele mai mari tulburări alimentare ale secolului nostru (obezitatea și anorexia nervoasă), vinovate de un număr impresionant de afecțiuni grave.

Propria imagine este un subiect spinos aproape pentru orice tânăr și mulți recurg la diverse mijloace pentru a o îmbunătăți. Cultura, în prezent, promovează multe mituri care supravaluează importanța aspectului fizic. Printre ele este și cel care susține că imaginea exterioară o reflectă pe cea interioară. O interpretare a acestui mit modern ar putea transmite ideea ca o dată cu transformarea fizică s-ar putea obține și un echilibru interior.

Multe dintre bolile cu care se confrunta societatea contemporană sunt provocate de către un stil de viață nesănătos. Dacă stilul de viață sănătos ar fi însoțit cu ușurință, mai ales de către adolescenți, s-ar reduce o mare parte din incidența diverselor boli cronice și astfel din costurile alocate tratării acestora și ar crește automat speranța de viață. Din păcate, adolescența este o perioadă în care sentimentul de răzvrătire și de încălcare a tuturor pricipiilor „sănătoase” este propriu-zis un stil de viață. Este perioada care urmează anilor copilăriei, când părinții erau cei care stabileau ce, cât și când mănâncă copiii și de aceea alimentația face parte din modul de exprimare a libertății. Ultima grijă a adolescenților este sănătatea și de aceea modul de alegere a alimentelor are cu totul alte principii decât cele promovate de regulile unei nutriții echilibrate.

Bibliografie

1. Becker, E., Anne, Grinspoon, K., Steven, Klibanski, Anne, Berzog, B., David, *Eating Disorders*, The New England Journal of Medicine, 1999,
2. Bertiere, M., C., Coudry, B., *Alimentation de l'enfant & de l'adolescent*, Editura Cerin Symposium, Paris, 2004,
3. Burns, Maree, *Eating Like an Ox: Femininity and Dualistic Constructions of Bulimia and Anorexia*, 2004, SAGE Publications, vol. 14(2),
4. Chevallier, Laurent, *Nutrition: principes et conseils*, editura Masson, Paris, 2003.
5. Corcos, M., *Troubles du comportement alimentaire: anorexie, compulsions et boulimie*, in *Alimentation de l'enfant & de l'adolescent*, Editura Cerin Symposium, Paris, 2004.
6. Delaney, Carol, *An Experiential Introduction to Anthropology*, Editura Blackwell Publishing, Oxford, 2004.
7. Escott-Stump, Sylvia, *Nutrition and Diagnosis-Related Care*, editura Lippincott Williams & Wilkins, Baltimore, 2008.
8. Feldman, F., Mitchell, Christensen, F., John, *Behavioral Medicine*, Editura Mc Graw Hill, Columbus, 2004.
9. Gracey, D., Stanley, N., Burke, V., *Nutritional Knowledge and behaviours in teenage school students*, in *Health Education Research*, vol. 11, Editura Oxford University Press, 1996.
10. **Kamryn T. Eddy, David J. Dorer, Debra L. Franko, Kavita Tahlani**, *Diagnostic Crossover in Anorexia Nervosa and Bulimia Nervosa: Implications for DSM-V*, American Journal of Psychiatry 2008; 165:245-250.
11. Nestle, Marion, Dixon, L., Beth, *Issues in Food and Nutrition*, Editura McGraw-Hill/Dushkin, Connecticut, 2004.
12. *** *Nutrition Manual for Humanitarian Action*, editat de Alain Mourey, Comitetul International al Crucii Rosii, 2008.
13. Ricour, C., Ghisolfi, J., Putet, G., Goulet, O., *Traité de nutrition pédiatrique*, Editura Maloine, Paris, 1996.
14. Rohde, Paul, *Psychological and Behavioral Risk Factors for Obesity Onset in Adolescent Girls: A Prospective Study*, Journal of Consulting and Clinical Psychology, 2005.

ASPECTE PRIVIND ÎNGRIJIRILE PRENATALE DIN ROMÂNIA, ÎN ULTIMII 20 DE ANI

CS 1 dr. Ecaterina Stativă, conf.dr. Nicolae Suciu - Institutul pentru ocrotirea mamei și copilului «Alfred Rusescu»

Îngrijirea prenatală este o formă de îngrijire preventivă în favoarea sănătății femeilor gravide și a copiilor. Ea constă dintr-o serie de servicii acordate periodic gravidelor în scopul prevenirii, depistării cât mai timpurii și tratamentului unor afecțiuni preexistente sau coexistente sarcinii și care pot influența negativ sănătatea copilului și a mamei. Recomandările privind mediul de viață și stilul de viață a gravidelor fac parte, de asemenea, din îngrijirile prenatale de rutină. Un plus de importanță au căpătat îngrijirile prenatale în ultimele decenii, prin descoperirea și aplicarea unor metode de depistare precoce a unor anomalii fetale, dar și a tehnologiilor de intervenție chiar și pe copilul încă nenăscut.

Așadar, disponibilitatea îngrijirii prenatale are un rol important și dovedit în reducerea mortalității materne și infantile, a prevenirii și reducerii avorturilor spontane, a prevenirii/reducerii unor malformații congenitale, a greutății mici la naștere, precum a altor altor afecțiuni.

Prezenta lucrare urmărește funcționarea modelelor de îngrijire prenatală, sub aspectul utilizării serviciilor prenatale și a conținutului acestora, pe parcursul ultimilor 20 de ani, în România.

Sursa informațiilor este reprezentată de studiile realizate și publicate pe parcursul acestei perioade de timp. Aceste studii pot fi grupate în două categorii, în funcție de metodologia adoptată pentru culegerea datelor sau de eșantionare. Deși ambele categorii de studii au fost realizate pe eșantioane reprezentative la nivel de țară, categoriile de femei care au constituit sursa datelor au fost diferite. Astfel, avem studiile în care femeile au fost intervievate în maternități, în perioada post-partum, și femei intervievate la domiciliul lor, dar care se aflau, în timp, la distanță mai mare sau mai mică de perioada lor prenatală. Dat fiind faptul că obiectivele studiilor din prima categorie¹ sunt centrate pe îngrijirile prenatale, iar cele din a doua categorie² au și alte obiective, am optat, din motive de conținut informațional mai bogat (cu referire la prenatal) pentru prima categorie.

Astfel, compararea (în dinamică) a datelor se va face numai în cazul studiilor care au avut aceeași metodologie de culegere a datelor, deci prima categorie. Dar referiri se vor face și la celelalte studii.

Evaluarea oricărui model de îngrijire prenatală face referiri la următoarele aspecte :

1. Utilizarea serviciilor de îngrijire prenatală
2. Vârsta sarcinii la prima consultație prenatală
3. Numărul de consultații prenatale în raport cu recomandările standard

1 Studiile din prima categorie: Prevenirea mortalității materne în România(1993) Starea de nutriție a gravidei(2005) Acompanierea nașterii(2011)

2 Studiile din a doua categorie : Cercetarea sănătății reproducerii în România 1995, 2001, 2005

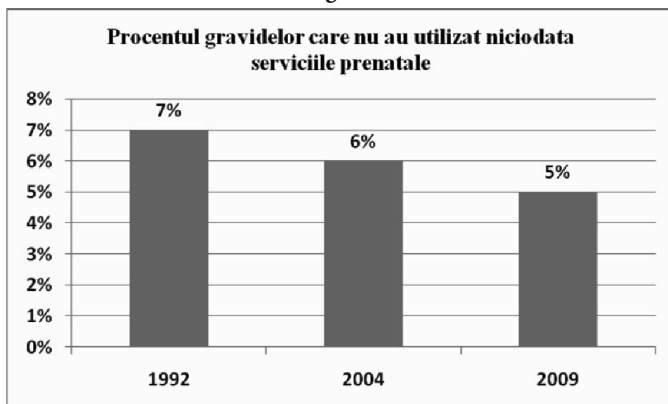
4. Conținutul și calitatea serviciilor prenatale
5. Sursele de îngrijire prenatală

1.Utilizarea îngrijirilor prenatale

După cum se remarcă în Figura 1, ponderea femeilor care **nu au utilizat niciodată serviciile prenatale** s-a balansat, în aceasta perioadă, între 7 și 5%. După datele furnizate de studiile ce au utilizat alte metodologii de culegere a datelor, aceasta evoluție nu a fost constantă/lineară. Astfel, *Studiul sănătății reproducerii din România (SSRR)* din 1999 găsește un procent de 11% a *ne-utilizatoarelor* (făcând o medie pentru anii 1994-1999). Interesant este și faptul că primul SSRR, din 1993, a găsit o valoare medie (pentru perioada 1988-1993) de 6 %. Pentru perioada 1999-2004, SSRR indică o valoare de 6 %.

Este de remarcat faptul că valoarea acestui indicator, al *ne-utilizatoarelor*, a avut cea mai mică îmbunătățire, în ultimii 20 de ani.

Figura 1

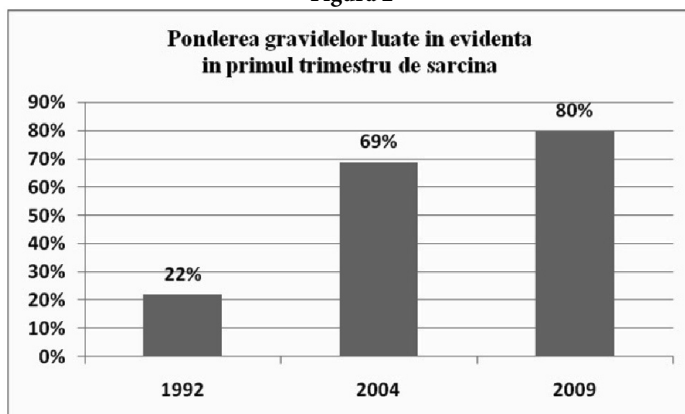

Sursa: Prevenirea mortalității materne în România (1993), Starea de nutriție a gravidei din România (2005), Acompanierea nașterii (2011)

Utilizarea îngrijirilor prenatale se măsoară în mai multe moduri, care iau în calcul atât *vârsta sarcinii la prima consultație prenatală*, cât și *numărul de consultații efectuate*, în raport cu un protocol standard recomandat. În cazul studiilor luate ca referință, s-a adoptat drept criteriu de *utilizare* efectuarea a cel puțin 4 consultații prenatale, fără a se ține cont și de vârsta sarcinii la prima consultație prenatală. Astfel, femeile care au avut cel mult 3 consultații prenatale au fost considerate *sub-utilizatoare*, iar cele cu peste 3 consultații, *utilizatoare*.

Pentru evaluarea riscurilor și aplicarea intervențiilor adecvate, femeile ar trebui să utilizeze serviciile prenatale începând cu primul trimestru de sarcină. După cum se observă în Figura 2, utilizarea serviciilor prenatale, sub aspectul prezentării pe parcursul primului trimestru la prima consultație prenatală, s-a îmbunătățit spectaculos în ultimii 20 de ani.

Figura 2

Sursa: Prevenirea mortalității materne în România (1993),
Starea de nutriție a gravidei în România (2005), Acompanierea nașterii (2011)

Prima evaluare a utilizării serviciilor prenatale în România (pe eșantion reprezentativ), s-a realizat în 1992 (1), pe fondul unei mortalități materno-infantile extrem de ridicată. În acel an (1992) ponderea femeilor care s-au prezentat la prima consultație prenatală era doar de 22% (conform studiului). În ciuda valorii sale extrem de mici, această cifră este credibilă, datorită verificării din multiple surse a informației. În conformitate cu metodologia studiului realizat în 1992, informațiile furnizate de femei despre îngrijirile prenatale au fost verificate și în documentele furnizorilor de îngrijiri prenatale.

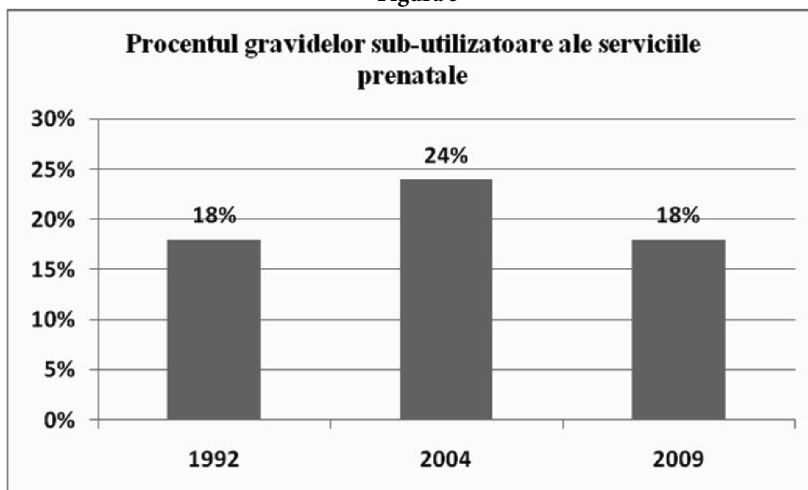
Procentul de 22 % are însă mai multe explicații. Până în 1990, pe fondul Politicii pronataliste a regimului comunist (încheiat în decembrie 1989), femeile gravide erau mobilizate agresiv, de cadrele medicale, pentru a fi luate în evidența unui medic. (Această mobilizare agresivă avea ca scop prevenirea recurgerii la avort, prin mijloacele ilegale, știut fiind faptul că avortul ilegal era pedepsit aspru, de legea penală). După căderea regimului comunist, această mobilizare nu a mai existat, însă, se pare că multe femei nu învățaseră prea repede să-și poarte singure de grijă. Pe de altă parte, este posibil ca și în sistemul sanitar să se fi petrecut schimbări care să descurajeze prezentarea timpurie a gravidelor la medic.

Primul *Studiu de sănătatea reproducerii*, realizat în 1993 (2), analizează acest și aspect pe baza informațiilor retroactive, furnizate de femeile de vârstă reproductivă, pentru perioada 1998-1993. Constatarea este că procentul femeilor care s-au prezentat în primul trimestru de sarcină a fost de 57 %. Dat fiind faptul că această valoare este o medie a valorilor unei perioade de 5 ani, putem specula că ponderea femeilor care se prezentau la prima consultație prenatală, în anii comunismului, a fost foarte mare, iar în primii ani de după 1989, foarte mică. După 1992, studiile amintite evidențiază creșterea constantă a femeilor care valorizează primul trimestru de sarcină, pentru apelarea serviciilor prenatale.

Dacă ponderea femeilor care s-au prezentat la prima consultație prenatală s-a îmbunătățit spectaculos, nu același lucru putem spune despre gravidele *sub-*

utilizatoare ale serviciilor prenatale. După cum rezultă din Figura 3, procentul gravidelor sub-utilizatoare nu a scăzut, și, mai mult decât atât, au fost ani în care această pondere a crescut. Într-un studiu recent (3), realizat în 2010, ponderea sub-utilizatoarelor depășește cu mult 18%.

Figura 3

Sursa: Prevenirea mortalității materne în România (1993), Starea de nutriție a gravidei în România (2005), Acompanierea nașterii (2011)

Analizele bivariante din studiile la care facem referire au arătat că sub-utilizatoarele sunt acele gravide care sunt la extremele vârstei reproductive, provin din medii rurale, sunt de etnie romă, sunt femeile singure, nu au serviciu, au nivel scăzut de școlarizare și socio-economic. Aceste variabile au rămas predictive în toate studiile pentru sub-utilizarea serviciilor prenatale.

Dacă adunăm procentul *ne-utilizatoarelor* cu cel al *sub-utilizatoarelor* și-l raportăm la numărul gravidelor existente în oricare din ultimii 10 ani, rezultă cifre absolute îngrijorătoare. Mai exact, anual, în România, între 80.000-50.000 de femei nu beneficiază de un minimum de îngrijiri prenatale, pe parcursul sarcinii.

Numărul de vizite prenatale recomandat de Ministerul Sănătății până în 2004 a fost de 10. Începând cu 2004, Ordinul Ministrului sănătății nr. 10/2004, reglementează Metodologia consultației prenatale și stabilește la 8 numărul de consultații prenatale, pentru gravida fără riscuri. Metodologia stabilește că aceste 8 consultații prenatale vor fi furnizate de medicul de familie și medicul specialist de obstetrică-ginecologie. Este important de remarcat și faptul că sunt stabilite momentele, în timp, pentru aceste 8 vizite, precum și investigațiile uzuale pentru fiecare vizită.

Continutul și calitatea îngrijirilor prenatale

Pentru evaluarea conținutului și a calității îngrijirilor prenatale am apelat la datele studiului privind *Acompanierea nașterii*(4). Această opțiune a fost justificată de faptul că, din acest studiu am putut avea informații cu referire la efectuarea tuturor procedurilor

prevăzute în susamintitul Ordin. S-a constatat că ponderea femeilor care au efectuat procedurile recomandate, în perioadele cheie ale sarcinii, nu depășește 14 %.

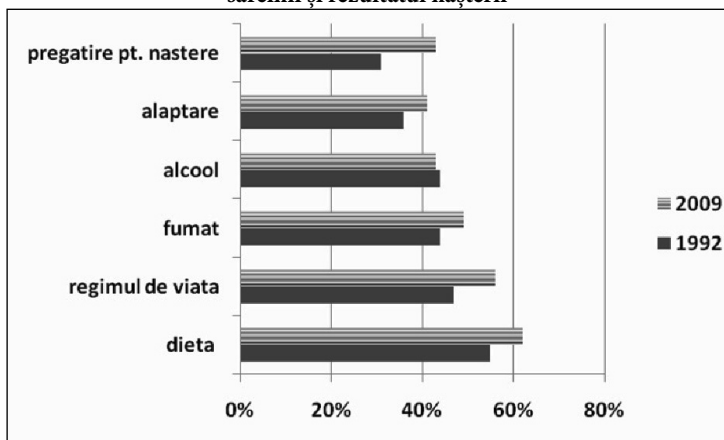
Referitor la numărul de ecografii, s-a remarcat faptul că, dintre femeile care au utilizat cel puțin o dată serviciile prenatale, 80 %, au avut cel puțin un examen de ecografie. Numărul standard recomandat de ecografii este de 2. Numărul mediu al examenelor de ecografie, pe întreg lotul a fost de 3,3, fiind de altfel și singurul examen/procedură care apare realizat în exces, conform datelor studiului.

Administrarea profilactică a acidului folic, în timpul sarcinii, s-a realizat în proporție de 40%, iar a fierului de 64%.

În privința recomandărilor pentru cursul normal al sarcinii au fost disponibile informații și în studiul realizat în 1992 (5).

Din figura 4, rezultă că ponderea femeilor care au primit recomandări de la medici a crescut ușor, la toate aspectele. Cel mai neglijat aspect, în trecut și în prezent, se referă la alăptare.

Figura 4. Procentul femeilor care au primit recomandări de la medici pentru bunul mers al sarcinii și rezultatul nașterii

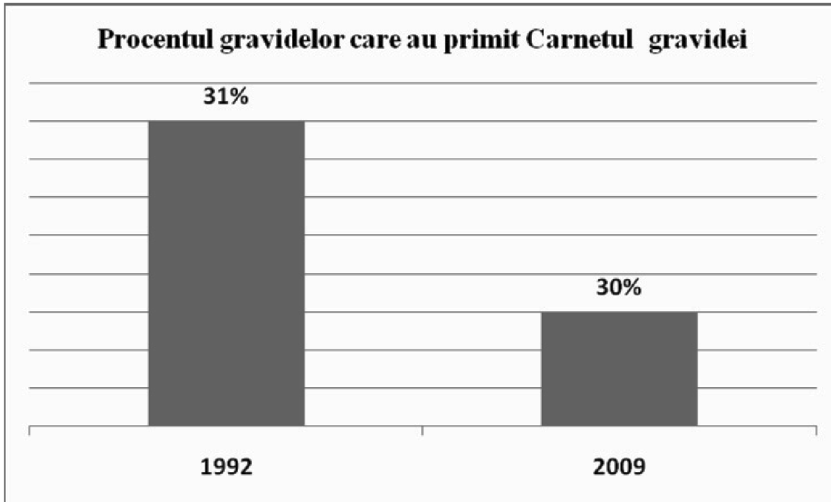

Sursa: Prevenirea mortalității materne în România (1993), Acompanierea nașterii (2011)

În 1992, între 60-70% dintre femei au primit informații despre **semnele de mare risc** în timpul sarcinii (sângerare, dureri severe de cap, vomă, febra, convulsii, leșin, edeme, fătul nu se mai mișcă etc.), în timp ce în 2009, doar 44 % dintre gravide au primit aceste informații.

Pentru a avea fișa medicală a gravidei la purtător există Carnetul gravidei. Acest Carnet al gravidei a existat și în urmă cu 20 de ani. Cu toate acestea, puține femei au primit de la furnizorii de servicii prenatale un astfel de document. În Figura 4 avem proporția gravidelor care au primit Carnetul gravidei. Mai puțin de o treime dintre femei au beneficiat de acest document, atât în 1992, cât și în 2009, dar consemnări ale medicilor în aceste documente s-au găsit, în 1992, doar la 60% din cazuri, și de 13 % în 2009. Acest lucru este grav, în ideea că la internarea în spital pentru naștere, medicii au foarte rar informații despre istoricul sarcinii.

Figura 5

Sursa: Prevenirea mortalității materne în România (1993), Acompanierea nașterii (2011)

Sursele/furnizorii îngrijirilor prenatale.

În 1992, 85% dintre gravide se prezentau la dispensarul teritorial, iar 71% și la un medic specialist O_G, dintr-o policlinică, cabinet privat sau spital. Un sfert dintre gravide nu apela decât la un singur furnizor de servicii, de regulă medicul de dispensar (6).

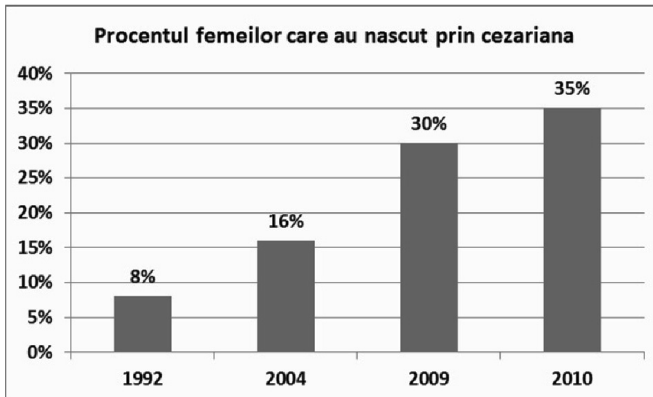
În 2009, 57% dintre gravide s-au prezentat prima dată la un medic specialist O_G, iar 38% la medicul de familie. Ulterior, 55% dintre femei au fost urmărite de un medic specialist și 45% de medicul de familie, majoritatea acestora fiind din mediul rural (7).

În privința pregătirii pentru naștere, cu referire la modalitatea nașterii, au fost utilizate informațiile din studiile efectuate în 1992 și 2009 (8).

În studiul din 2009, femeile au fost întrebat ce recomandări au primit de la medici pentru modalitatea în care vor naște. 53% au primit recomandarea pentru nașterea vaginală și 16%, pentru nașterea prin cezariană, celelalte femei nu au primit nicio recomandare (9).

În figura 5 este reprezentată evoluția nașterilor prin cezariană. În 1991, procentul femeilor care au născut prin cezariană era de 5% (OMS, 1991). În 20 de ani, acest procent a crescut de 7 ori. Merită remarcat și faptul că procentul femeilor din urban, care au născut prin cezariană în 2010 era de 46%, iar a celor care provin din rural, de 25% (11).

Figura 6

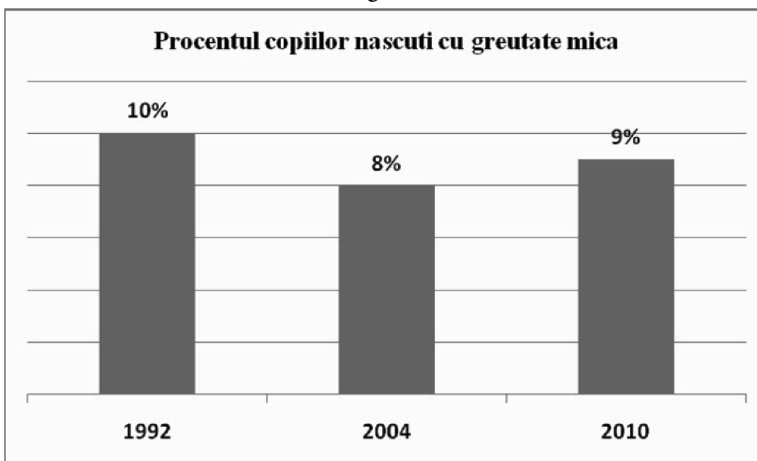
Sursa: Prevenirea mortalității materne în România (1993), Acompanierea nașterii (2011), Starea de nutriție a gravidei din Romania (2005), Evaluarea situației curente a alăptării și a practicilor de nutriție la copiii sub 2 ani în România

În privința nașterii vaginale, aproape 40% sunt provocate și doar 60% se petrec spontan, conform studiului din 2009 (12).

Implicatii și consecințe

- Media greutateii la naștere, în România, a fost timp de 20 de ani, de 3200 g, cu 200 de grame sub media europeană. De-abia în 2010, ea a crescut cu 34 de grame (13).
- Ponderea copiilor cu greutate mică la naștere a evoluat mai degrabă nefavorabil (Figura 6).

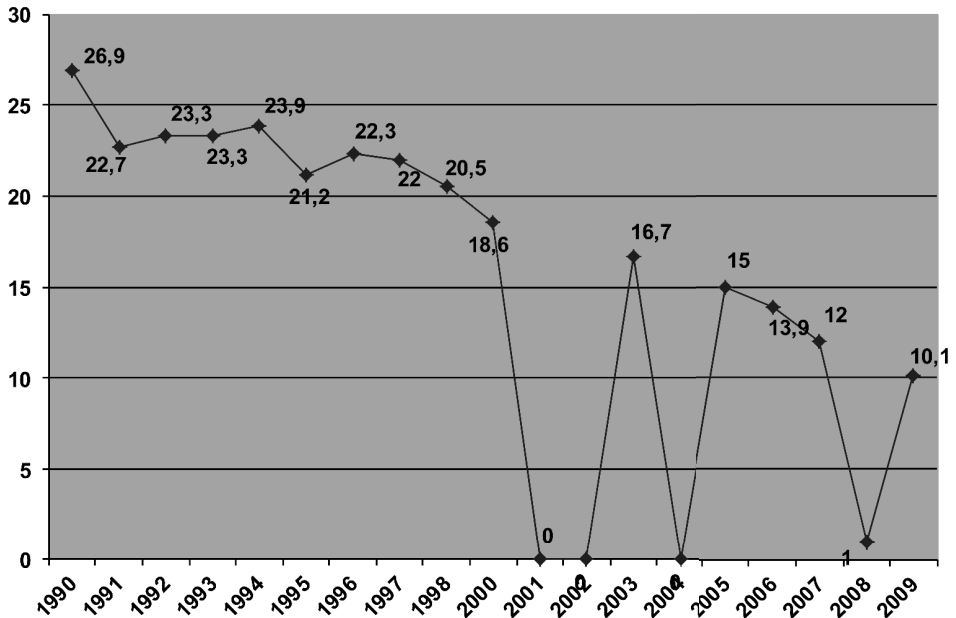
Figura 6

Sursa: Prevenirea mortalității materne în România (1993), Starea de nutriție a gravidei din Romania (2005), Evaluarea situației curente a alăptării și a practicilor de nutriție la copiii sub 2 ani în România (2010). Aceste evoluții sunt strâns legate de conținutul, calitatea și accesibilitatea îngrijirilor prenatale.

- Mortalitatea infantilă în România (Figura 7) a avut o evoluție spectaculoasă, în ultimii 20 de ani, dar este încă raportată cu două cifre. Structura cauzelor de deces infantil arată că ea (mortalitatea) nu este deloc străină de tot ceea ce ține de îngrijirile prenatale.

Figura 7. Evoluția mortalității infantile în România (1990-2009)

Sursa: INS. Structura actuală a cauzelor de deces infantil arată că ea (mortalitatea) nu este deloc străină de tot ceea ce ține de îngrijirile prenatale.

Reflecții:

1. În România, serviciile prenatale sunt oferite gratuit tuturor femeilor, indiferent de statutul de asigurat. Deci nu există, teoretic, bariere financiare pentru accesarea serviciilor prenatale.
2. Este necesară educarea, prin diferite mijloace, a mamelor și taților pentru a înțelege valoarea îngrijirilor prenatale (expl. școala părinților).
3. Folosirea în asistența prenatală a unor profesioniști care pot oferi servicii și la domiciliul mamelor (moașe, asistenți medicali comunitari, mediatori sanitari).
4. Evitarea trimiterii în alte locuri a mamelor pentru efectuarea unor analize simple care se pot realiza la nivelul cabinetului medicului de familie (sumar de urină, determinări ale hemoglobinei etc.).

Bibliografie

1. Mihaela Badea, Eacterina Stativă, Patricia Stephenson(1993) *Prevenirea mortalității materne în România, raport*-Ministerul Sănătății, IOMC, Unicef,OMS, p.38
2. Serbanescu, Florina, Paul, Stupp, Leo Morris, Studiul Sănătății Reproduserii în România 1993, Raport final, IOMC, CDC, 1995, cap. Ingrijirile prenatale
3. Ecaterina Stativă, Silvia Stoicescu (2011) *Evaluarea curentă a situației alăptării și a practicilor de nutriție la copilul sub 2 ani*, Ministerul, Sănătății IOMC, Unicef raport,p 66
4. Daniela Gheorghe (coord), Diana Nistorescu, Ecaterina Stativă și alții(2011), *Acompanierea prenatală*-FONPC, IOMC, Editura Alpha MDN
5. Mihaela Badea, Ecaterina Stativă, Patricia Stephenson (1993) *Prevenirea mortalității materne în România, raport*-Ministerul Sănătății, IOMC, Unicef, OMS, p.90
6. Mihaela Badea, Eacterina Stativă, Patricia Stephenson (1993) *Prevenirea mortalității materne în România, raport*-Ministerul Sănătății, IOMC, Unicef, OMS p.81
7. Daniela Gheorghe (coord), Diana Nistorescu, Ecaterina Stativa și alții (2011), *Acompanierea prenatală*-FONPC, IOMC, Editura Alpha MDN p.42
8. Mihaela Badea, Eacterina Stativă, Patricia Stephenson (1993) *Prevenirea mortalității materne în Romania, raport*-Ministerul Sănătății, IOMC, Unicef, OMS și Daniela Gheorghe (coord), Diana Nistorescu, Ecaterina Stativă și alții (2011) *Acompanierea prenatală*-FONPC, IOMC, Editura Alpha MDN p.42
9. Daniela Gheorghe (coord), Diana Nistorescu, Ecaterina Stativă și alții (2011), *Acompanierea prenatală*-FONPC, IOMC, Editura Alpha MDN pp.52. 62-65
10. Organizația Mondială a Sănătății *Elemente esențiale de îngrijiri obstetricale la primul nivel de referință* Geneva 1991
11. Mihaela Badea, Eacterina Stativă, Patricia Stephenson (1993) *Prevenirea mortalității materne în România, raport*-Ministerul Sănătății, IOMC, Unicef, OMS
12. Daniela Gheorghe (coord), Diana Nistorescu, Ecaterina Stativă și alții (2011), *Acompanierea prenatală*-FONPC, IOMC, Editura Alpha MDN p.64
13. Ecaterina Stativă, Silvia Stoicescu (2011) *Evaluarea curentă a situației alăptării și a practicilor de nutriție la copilul sub 2 ani*, Ministerul, Sănătății IOMC, Unicef raport, p. 31

CONTRIBUȚII LA IDENTIFICAREA CURENTULUI ESTETIC LANSAT DE CONSTANTIN BRÂNCUȘI ÎN SCULPTURA VEACULUI XX

Matei Stîrcea-Crăciun

La sfârșitul anilor '60, Dan Hăulică și Dan Grigorescu încifrau în titlul volumului *Brancusi ou l'anonymat du génie*¹ un discret apel către istoricii de artă de a asuma sarcina conceptualizării viziunii estetice brâncușiene. Specificul esteticii brâncușiene avea totuși să rămână o necunoscută mult timp după aceea, după cum aduce mărturie reiterarea, în substanță, a aceluiași apel de către regretatul Dan Grigorescu², după mai bine de trei decenii.

Brâncuși, se știe, a revoluționat limbajul sculpturii moderne. Mesajul operei sale avea să catalizeze, în întreaga lume, creația a trei sau patru generații de sculptori ce îl vor revendica pe maestru drept mentor. În condițiile constituirii, mai ales pe parcursul ultimei jumătăți de secol, a unui voluminos corpus de contribuții critice consacrate creației brâncușiene, surprinde cum principiile de compoziție specifice operei, lexicul sculptural, semnificațiile operei, viziunea estetică a maestrului și, în ultimă instanță, *curentul* lansat de Brâncuși în plastica veacului XX – problema fundamentală a brâncușologiei – , s-au menținut pe lista sarcinilor restante ale exegezei.

În fapt, poziționare estetică a operei lui Constantin Brâncuși s-a dovedit neașteptat de anevoiasă datorită unui spațiu de cercetare slab acoperit de critica de artă și istoria artei³.

Într-adevăr, creația brâncușiană, mai mult decât fapt artistic subscris istoriei artei, este fenomen cultural. Evaluarea pleneră a impactului revoluției brâncușiene asupra civilizației moderne pretinde, la modul imperativ, raportarea sistematică a operei la istoria culturii și, deopotrivă, la filosofia culturii.

Proiectul de cercetare *Hermeneutica obiectului*, desfășurat pe parcursul unui sfert de veac în cadrul Institutului de Antropologie Francisc Rainer al Academiei Române, deschide perspectiva consolidării, în critica de artă, a unei direcții insuficient exploatate, *critica culturologică*, instrumentată cu o nouă metodă, *hermeneutica antropologică a artei abstracte*, și cu o nouă problematică – dezvoltate după problematici și metode în uz în antropologia structurală, antropologia simbolică și antropologia filosofică⁴.

1 Dan Hăulică, Dan Grigorescu, *Brancusi ou l'anonymat du génie*, Ed. Meridiane, 1967.

2 „La sfârșitul sec. XX, la peste 40 de ani de la moartea lui Brâncuși, critica se dovedea încă derutată de semnificațiile unei opere - asupra căreia cade totuși de acord că a deschis un orizont larg întregii culturi vizuale a epocii. Dificultățile încep o dată cu încercarea de a-l așeza într-un loc anume al curentelor artistice din prima jumătate a secolului”, Dan Grigorescu, *Dicționarul avangardelor*, Ed. Enciclopedică, 2003, p. 95.

3 „... opera (brâncușiană) este ambiguă; mai mult decât opera oricărui alt mare artist, ea nu se lasă analizată (s.n.)” Citatul, extras din introducerea la Catalogul celei mai mari retrospective închinată operei lui Constantin Brâncuși, afirmă în subtext necesitatea unui tip novator de abordare pentru a debloca analiza operei.

Cf. Margit Rowell în Friedrich Teja Bach, Margit Rowell, Ann Temkin, *Constantin Brancusi, 1876-1957*, Gallimard, Centre Georges Pompidou, 1995, p. 40.

4 Ne referim în principal la cercetări expuse în trei monografii: M.S.-C., *Brâncuși – Simbolismul hylesic*, Ed. Edinter, 1992, 151 p.; M.S.-C., *Paul Neagu – Nouă Stațiuni Catalitice, Studiu de simbolism hylesic*, Ed. Anastasia, 2003, 240

Punctăm succint câteva momente cheie ale proiectului *Hermeneutica obiectului*.

Cu două decenii în urmă, în 1992, un modest volum tipărit în grabă, *Brâncuși – Symbolismul hylesic*⁵, demonstra posibilitatea unei exegeze culturologice a artei abstracte, instrumentată cu tehnici importate în principal din antropologia simbolică. Motive cardinale în sculptura brâncușiană precum, *Cumințenia Pământului*, *Sărutul*, *Rugăciunea*, *Domnișoara Pogony*, *Muzele adormite*, *Măiastra*, *Adam și Eva*, ansamblul de la Târgu-Jiu erau explorate, în volum, „sub lupă” pentru a releva, printr-un demers intensiv, detalii morfologice susceptibile să comporte conotații culturale. Recolta excedase așteptările. Pornind de la detalii precum ablația urechii drepte la *Cumințenia Pământului* vs. a urechii stângi la *Rugăciune*, sau ablația nasului și urechilor la îndrăgostiții figurați în *Sărutul*, sau capul lunar și ochii hipertrofiați la *Domnișoara Pogony* se puteau constitui familii de indici morfologici pentru fiecare motiv sculptural și amorsa pe baza lor un studiu autocentrat al operei brâncușiene.

În caracterul sistematic al codificărilor plastice relevate la artist se profila promisiunea de a-i defini lexicul sculptural și, mai important, de a-i înțelege opera raportată la ea însăși – o necesară alternativă la comparativismul exegetic în uz în critica de artă și studiile de istoria artei. Suma lexicului unei lucrări, îmbogățită cu informații adiacente privind respectiva lucrare (titlu, an etc.), permite reconstituirea discursului plastic subiacent acesteia, implicit reperarea, după caz, a valorii ei alegorice sau metaforice. Pe de altă parte, deoarece în mănunchiul de discursuri plastice proprii diverselor compoziții, sunt puse în lumină elemente de continuitate discursivă între motive și li se estimează ponderea ideatică, devine tangibil țelul de a circumscrie fiabil metadiscursul plastic propriu operei, respectiv de a defini viziunea estetică a artistului.

Volumul *Brâncuși – Symbolismul hylesic* comenta în premieră descoperirea estetică esențială datorată lui Constantin Brâncuși, simbolizarea prin materii și fundamenta conceptul de symbolism hylesic (hyle, gr., lemn sau materie) pentru a desemna specificul viziunii estetice brâncușiene, implicit curentul artistic lansat de sculptor în arta veacului XX.⁶

*

În anul publicării studiului consacrat lui Brâncuși, îl întâlneam pe Paul Neagu, revenit în țară, din Anglia, pentru organizarea unei expoziții. Ignoram pe atunci că exegeza britanică saluta, în Paul Neagu, sculptorul român cel mai important după Brâncuși.

Din esul plănuit atunci pe tema sculpturii lui Neagu aveau să nască incitații ale unei cercetări prelungi, întinsă pe parcursul a cca. șapte ani și încununată, în final, prin publicarea monografiei *Paul Neagu – Nouă stațiuni catalitice*, *Studiu de*

p.(ediții separate în limba română și în limba engleză); M.S.-C., *Brâncuși – Limbajele materiei, Symbolism hylesic, Studiu de hermeneutică a sculpturii abstracte*, Ed. Anima, 2010, 486 p., 36 planșe hermeneutice, harta imaginarului brâncușian.

5 M.S.-C., *Brâncuși – Symbolismul hylesic*, Edinter, 1992.

6 Într-o exegeză asupra retrospectivei *Ovidiu Maitec* deschisă la Sala Dales în 1985 propuneam conceptul de *symbolism hylesic* pentru a desemna folosirea de către sculptor a materiei ca “matrice a formei semnificante” (Cf. M.S.C., *Maitec, avagy a hülézicus szimbolizmus (Maitec sau despre symbolismul hylesic)*, in *Tett*, KEPVILAG, 1986/2, pp. 54-56.)

symbolism hylesic. Monografia, apărută în 2003, preia și dezvoltă tehnicile de critică culturologică folosite în volumul *Brâncuși – Symbolismul hylesic*.

Geometrismul auster al variantelor în oțel al *Stațiunilor catalitice* epurează formele mai vii, mai spontane, ilustrate prin desen sau gravură și țes dialoguri fierbinți de idei cu variante ale acestora realizate în diverse alte medii, mai ales în lemn și în bronz.

Respectând principiul de a nu privi compoziția plastică în mod holistic, ca un tot, ci de a o diseca cu privirea, în căutare de detalii relevante pentru valoarea ei culturologică, se reușește circumscrierea lexicului sculptural în opera lui Neagu, apoi interpretarea detaliată a fiecărei *stațiuni catalitice* precum și a lucrărilor sau ciclurilor derivate. Devin astfel accesibile cititorului posibile reconstituiri verbale secvențiale din pledoariile de respirație înalt filosofică, în primul rând hylesică, încifrate de Paul Neagu în forma plastică.

Privind retrospectiv, întâlnirea cu Paul Neagu apare mai clar ca o șansă nesperată oferită proiectului nostru de cercetare. A aborda opera lui Neagu, a celui mai important sculptor de descendență brâncușiană, echivala unei uși deschise pentru a accede, prin Brâncuși, dincolo de Brâncuși. Conceperea formei plastice, Brâncuși a definit-o pe temeuri noi pentru un întreg veac, dar intuițiilor și descoperirilor lui critica le-a reproșat constant ermetismul. Unui discipol de talie, precum Paul Neagu, beneficiind de recul-ul a două generații față de maestru, aceleași intuiții infuzate operei proprii își puteau revela mai limpede rostul și miza.

Cu alte cuvinte, intuițiile în cauză puteau reapare mai consistent articulate în creația lui Neagu decât apăruseră în opera lui Brâncuși – devenind mai lesne cartografiabile de exegeză. Acest anume spor de cunoaștere pe care îl procură cercetarea operei lui Paul Neagu – o afirmăm aici în semn de grațitudine – avea să se dovedească crucial ca importantă în următoarea fază a explorărilor consacrate de noi operei brâncușiene.

*

În 1995, anul marilor retrospective *Brâncuși* deschise consecutiv la Paris, în Centre Pompidou, iar apoi la Philadelphia Museum of Art, obțineam o bursă Fulbright pentru un proiect postdoctoral pe tema simbolizării materiale (hylesice) în opera brâncușiană. Documentația strânsă în 1995, pe parcursul celor șapte luni de studiu în Franța și SUA, precum și progresele de metodă îngăduite de cercetarea creației lui Paul Neagu ofereau premise promițătoare pentru continuarea cercetării.

În fapt, monografia *Paul Neagu – Nouă stațiuni catalitice* a fost redactată în binom – ca parte a unui continuum – cu o a doua monografie a operei brâncușiene: *Brâncuși – Limbajele materiei, Studiu de hermeneutică a sculpturii abstracte*, tipărită în 2010⁷. Cele două lucrări se constituie ca tratate în critica culturologică, instrumentate, cum se preciza mai sus, printr-o nouă metodă în critica artei plastice, *hermeneutica antropologică a artei abstracte*, și cu o nouă problematică – dezvoltate după problematici și metode în uz în antropologia structurală, antropologia simbolică și antropologia filosofică.

7 M.S.-C., *Brâncuși – Limbajele materiei, Studiu de hermeneutică a sculpturii abstracte*, Editura Anima, 2010, 496 p., 90 il., 36 planșe hermeneutice, hartă a imaginărilor brâncușian.

Fiindcă presupune raportarea precumpănitoare a obiectului de artă la istoria culturii și la istoria sistemelor de valori, critica culturologică se instituie drept complement necesar al studiilor de critică de artă și de istoria artei – unde obiectul de artă este în primul rând investigat prin raportare la istoria artei și la biografia artistului (istoria operei).

Hermeneutica antropologică pe care o susținem studiază opera de artă ca întreg autocentrat, anume pentru a-i releva morfologia și sintaxa, coerența internă, caracterul unitar al viziunii estetice și poziționarea axiologică. Astfel, ea își afirmă în termeni expliți o orientare *endogenă*. Pe un versant distinct al cercetării, amintim existența, în studiile de istoria artei, a unor demersuri hermeneutice fondate pe interpretarea creației plastice prin recurs la grile de lectură preconstruite (*exogene*) de orientare, de pildă, psihanalitică, fenomenologică, feministă etc.

Se cere subliniat despre studiile de hermeneutică endogenă centrate pe obiect că sunt susceptibile să ofere informații esențiale despre structura axiologică a fiecărei generații, a fiecărui spațiu. Cercetarea noastră a avut, nu întâmplător, drept prim centru de interes arta modernă și contemporană – un domeniu de referință pentru studiile obiectuale prin nivelul maximal de complexitate sintactică pe care îl propun.

Susținem despre cercetările inițiate în cadrul Institutului de Antropologie Francisc Rainer că deschid perspectiva identificării de criterii de coerentizare a acțiunii *sociale la timpul prezent*.

Studiile hermeneutice de caz efectuate de noi *in extenso* pe doi artiști (Constantin Brâncuși și Paul Neagu) iar, prin articole, pe o altă duzină de artiști, se cer extinse la principalii sculptori și pictori postbelici din țară sau străinătate. Se poate astfel ajunge la o sinteză asupra limbajelor obiectuale din arta veacului XX, ce va permite demararea de studii de hermeneutică obiectuală în domenii actualmente mai greu accesibile (arhitectură, design etc.).

Anticipăm că dezvoltarea cercetărilor antropologice asupra limbajelor obiectuale este susceptibilă să revoluționeze concepția producției de obiect. Dincolo de impactul economic pozitiv al unei atari mutații, efectele pe termen lung al deschiderii de căi de acces direct conștiinței publice spre un rezervor gigantic de informație culturală – ne referim la informația culturală mediată de ambientul cultural - profilează posibilități promițătoare de gestionare a crizelor dezvoltării în domenii dintre cele mai diverse.

*

Monografia ”*Brâncuși – Limbajele materiei, Studiu de hermeneutica a sculpturii abstracte*” – ca ilustrarea cea mai recentă a evoluției proiectului *hermeneutica obiectului* este, după știința noastră, prima amplă lucrare în brâncușiologie care:

- explorează în capitole distincte cvasi totalitatea operei (cca. 40 de motive);
- identifică prin analize intensive lexicul sculptural brâncușian aferent fiecărui motiv;
- propune lecturi novatoare pentru fiecare motiv analizat;
- identifică și comentează în detaliu surse de inspirație, cardinale în economia operei, ignorate practic de critica de specialitate;

- demonstrează în premieră unitatea de discurs a operei, identificând elementele de continuitate între motive (pentru o sinteză, vezi *Harta imaginarului brâncușian*, pp. 486-488.);
- definește semnificația simbolizării prin materii (hylesice) în opera brâncușiană;
- identifică simbolizarea hylesică drept descoperirea estetică cea mai importantă datorată lui Constantin Brâncuși – sursă a unui curent estetic, practic ignorat în istoria artei moderne;
- propune o lectură culturologică a operei brâncușiene raportată nu atât la fondul etnografic, la reverberări ale artei primitive sau ale artei moderne, cât la istoria culturii *lato sensu*;
- oferă perspective ample de vizibilizare a sculpturii contemporane românești de filiație brâncușiană prin avantajul pe care îl oferă conceptualizarea simbolizării hylesice oferită de metoda hermeneutică;
- oferă perspectiva unei conjuncții între cercetările de imaginar material în literatură – de filiație bachelardiană – și cercetările de imaginar material (hylesic) în sculptură;
- inițiază o nouă metodă în cercetarea artei abstracte - *hermeneutica sculpturii abstracte*;
- invită la concatenarea cercetărilor de istoria artei, critica de artă și critica culturologică de orientare antropologică pentru dezvoltarea metodei hermeneutice și aplicarea ei la studiul artei contemporane românești și universale.

*

Considerăm că afirmația profesorului Dan Grigorescu, adăugată în concluzia pasajului citat la începutul acestor pagini – „Dificultățile (de a circumscrie semnificațiile operei brâncușiene) încep o dată cu încercarea de a-l așeza într-un loc anume al curentelor artistice din prima jumătate a secolului (s.n.)”, oferă deplină justificare propriilor noastre eforturi de a identifica acest curent artistic.

DETERMINAREA SEXULUI CU AJUTORUL MĂSURĂRII METACARPIENELOR ȘI FALANGELOR PE IMAGINI RADIOLOGICE CLASICE

Laura Stroică¹, Adina Baciu², Alexandru T. Ispas¹

¹ Disciplina de anatomie, Facultatea de Medicină, Universitatea de Medicină și Farmacie „Carol Davila”

² Institutul de Antropologie „Fr. I. Rainer” al Academiei Române, București

Rezumat

Obiectiv: În cadrul acestui studiu am cercetat existența dimorfismului sexual la nivelul lungimii metacarprienelor și falangelor.

Material și metode: Au fost efectuate radiografiile standard ale mâinii la 40 de pacienți incluși în studiu, 20 de sex feminin și 20 de sex masculin. Pentru fiecare subiect în parte a fost măsurată lungimea falangelor și metacarprienelor la nivelul mâinii stângi. Am folosit mâna stângă deoarece majoritatea studiilor anterioare au constatat că modificările morfologice induse de activitatea fizică sunt mai reduse la acest nivel.

Rezultate: În urma măsurătorilor efectuate s-a observat că oasele pacienților de sex masculin sunt mai mari decât cele corespondente ale pacienților de sex feminin. Diferențele între dimensiunile acestor oase la bărbați și femei sunt semnificative statistic pentru fiecare os în parte, dar acuratețea determinării crește dacă se folosesc cât mai multe măsurători simultan.

Concluzii: Dintre toate măsurătorile efectuate, metacarprienele și falangele proximale reprezintă indicii cu cea mai mare acuratețe pentru determinarea sexului. Măsurătorile standard și indicii de diferențiere sexuală care sunt valabile pentru o populație nu sunt folositoare pentru altă populație și chiar în cadrul aceleiași populații, aparând diferențe de la o perioadă de timp la alta. Din acest motiv, măsurătorile trebuie să fie realizate pentru fiecare populație în parte, pe eșantioane mari și repetate la anumite intervale de timp.

Cuvinte-cheie: lungime, falange, metacarpriene, radiografii, dimorfism.

Introducere

Specialiștii în antropologie criminalistică și medicină legală sunt într-o continuă căutare a unor noi și îmbunătățite metode de identificare a sexului scheletelor sau fragmentelor de schelete neidentificate. Deși există doar două sexe biologice, estimarea sexului unui schelet uman pun probleme deosebite de diagnostic. În acest scop, au fost efectuate numeroase studii pe populații din întreaga lume, care au măsurat indici de dimorfism sexual la nivelul pelvisului și craniului. Cu toate acestea, atunci când fragmentele scheletice sunt puține, incomplete sau deteriorate, determinarea

sexului trebuie să fie realizată cu ajutorul fragmetelor osoase disponibile, deoarece majoritatea oaselor au un grad mai mare sau mai mic de dimorfism sexual.

Astfel, diferențele se observă și la nivelul metacarpianelor și falangelor, deoarece bărbații și femeile fac diferite lucruri, în grade diferite.

În general, dimensiunile medii ale componentelor scheletului sunt mai mari la bărbați decât la femei. Studii anterioare au arătat că metacarpianele au avantaje în ceea ce privește utilizarea dimensiunilor lor în determinarea sexului, unul dintre acestea fiind aspectul lor de oase tubulare scurte. Deseori, după perioade mai mari scurse de la înhumare, diafizele oaselor lungi se conservă mai bine, însă epifizele, alcătuite din țesut spongios, sunt foarte ușor distruse. Deoarece sunt de mici dimensiuni, factorii ce contribuie la degradarea țesutului osos, afectează mai puțin oasele mici ale mâinii care rămân relativ complete în majoritatea cazurilor.

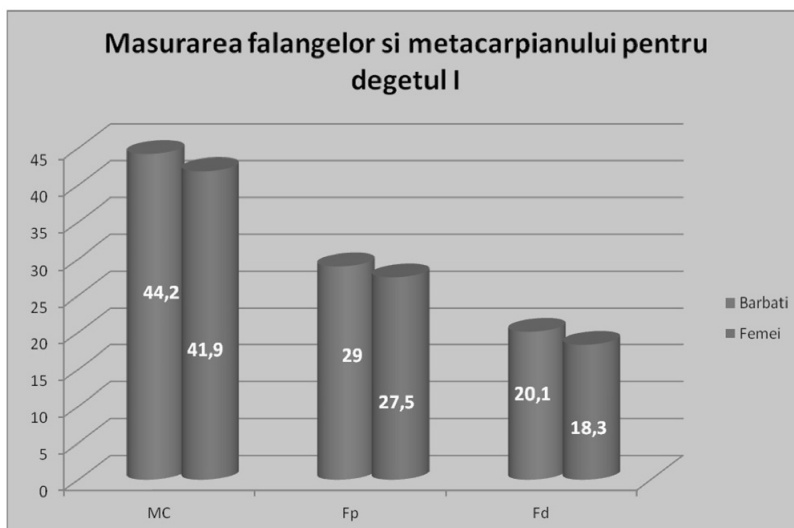
Material și metodă

Au fost efectuate radiografii standard ale mâinii la 40 de pacienți incluși în studiu, dintre care 20 erau de sex feminin și 20 de sex masculin. În studiu nu au fost incluse cazuri de traumatisme recente, intervenții chirurgicale, tumori, displazii congenitale sau boli osoase metabolice. Pentru fiecare subiect în parte a fost măsurată lungimea falangelor și metacarpianelor la nivelul mâinii stângi.

Rezultate

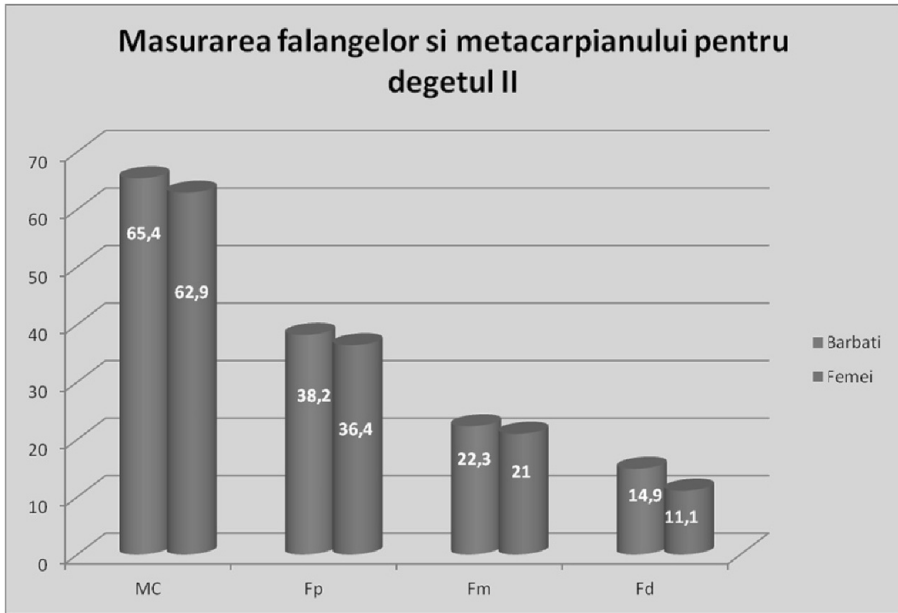
Pentru degetul I (valori medii exprimate în mm)

	Metacarpian	Falanga proximală	Falanga mijlocie	Falanga distală
Bărbați	44,2	29		20,1
Femei	41,9	27,5		18,3

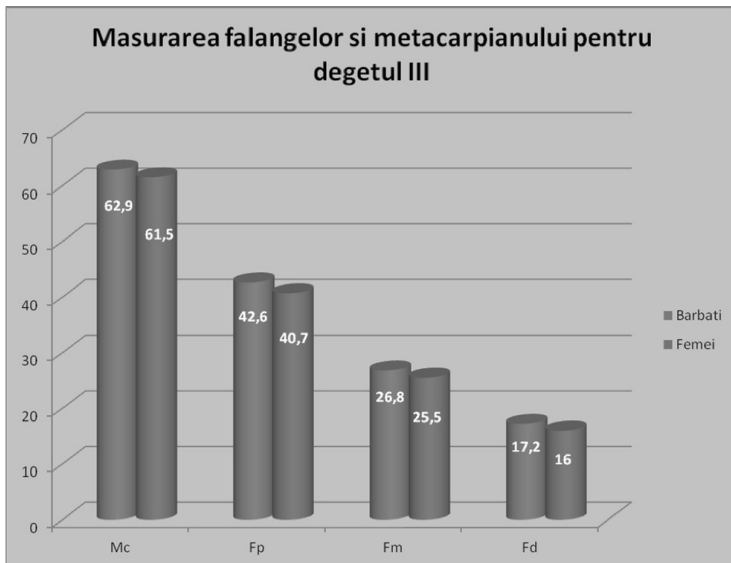
Pentru degetul II

	Metacarpian	Falanga proximală	Falanga mijlocie	Falanga distală
Bărbați	65,4	38,2	22,3	14,9
Femei	62,9	36,4	21	11,1

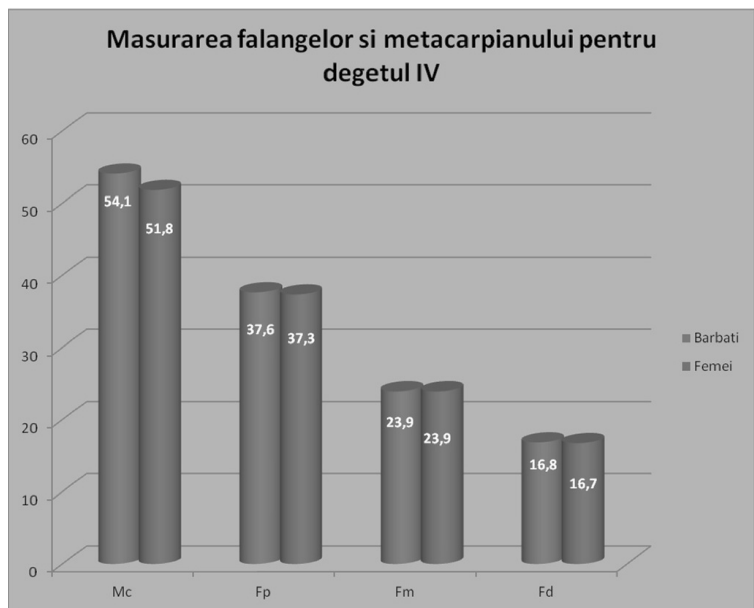
Pentru degetul III

	Metacarpian	Falanga proximală	Falanga mijlocie	Falanga distală
Bărbați	62,9	42,6	26,8	17,2
Femei	61,5	40,7	25,5	16

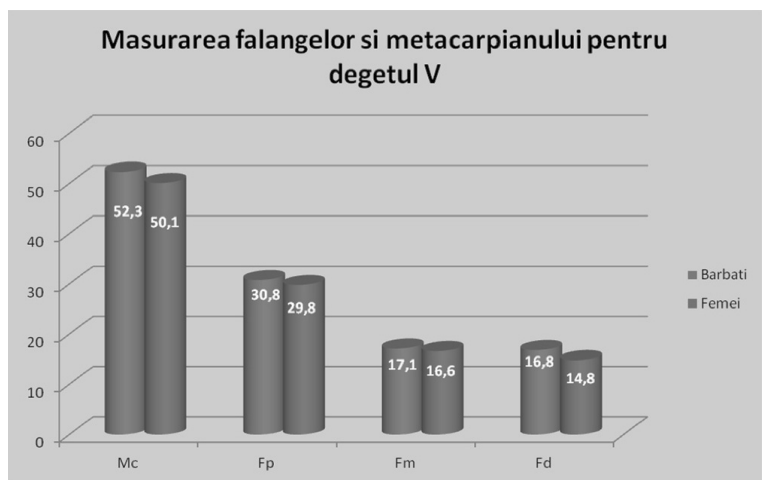
Pentru degetul IV

	Metacarpian	Falanga proximală	Falanga mijlocie	Falanga distală
Bărbați	54,1	37,6	23,9	16,8
Femei	51,8	37,3	23,9	16,7

Pentru degetul V

	Metacarpian	Falanga proximală	Falanga mijlocie	Falanga distală
Bărbați	52,3	30,8	17,1	16,8
Femei	50,1	29,8	16,6	14,8

Discuții

După cum s-a putut observa în toate măsurătorile efectuate, oasele pacienților de sex masculin sunt mai mari decât cele corespondente ale pacienților de sex feminin. Diferențele între dimensiunile acestor oase la bărbați și femei sunt semnificative statistic pentru fiecare os în parte, dar acuratețea determinării crește dacă se folosesc cât mai multe măsurători simultan.

Măsurătorile au fost efectuate doar la nivelul mâinii stângi deoarece această mână este mai puțin supusă la modificările osoase morfologice determinate de tipul de activitate efectuat, spre deosebire de mâna dreaptă.

Unii cercetători au propus ca măsurătorile efectuate la nivelul metacarpienelor și falangelor să includă nu numai lungimea ci și diametrele măsurate la nivelul extremităților proximală și distală și la jumătatea diafizelor. Alți cercetători au afirmat, pe bună dreptate, că diametrele pot fi influențate și ele de tipul și activitatea fizică efectuată, ceea ce poate afecta acuratețea folosirii acestor măsurători ca determinanți ai sexului unor schelete neidentificate.

Case și Rose au măsurat lungimea metacarpienelor și falangelor împreună pe un lot de pacienți și au constatat că atât metacarpielele cât și falangele pot fi folosite pentru determinarea sexului, acuratețea determinării crescând dinspre proximal spre distal. Acuratețea măsurătorilor în studiul lor este de 84,3% pentru falanga distală, de 82,7% pentru falanga proximală, 83,1 pentru folosirea metacarpienelor și falangelor.

Concluzii

Multe din studiile efectuate până în prezent au fost realizate pe oase aparținând unor colecții arheologice sau antropologice, deci oase vechi, de zeci sau chiar sute de ani. Din acest motiv standardele de dimensiuni obținute în urma acestor studii nu sunt perfect aplicabile în prezent, deoarece morfologia osoasă s-a modificat vizibil în tot acest interval de timp, atât datorită schimbării stilului de viață cât și activităților fizice efectuate. Astfel de studii trebuie efectuate periodic pe eșantioane mari din cadrul unei populații, de aceea măsurătorile efectuate pe imagini radiologice sau computer-tomografice sunt foarte utile. Ele pot fi efectuate pe subiecți vii, spre deosebire de măsurătorile directe pe os, iar rezultatele obținute reflectă dimensiunile actuale ale oaselor, deci pot fi folosite cu o mai mare precizie pentru determinarea sexului unor fragmente osoase noi.

Bibliografie

1. **Banu, Alicioglu, Ali Yilmaz, H.Muammer Karakas, Bulent Sabri Cigali, Selman Cicmaz, Enis Ulucam:** *Sex determination by the interarticular distance of metacarpals and phalanges*, 2009, www.anatomy.org.tr
2. **Barrio, PA, Trancho, GJ, Sánchez, JA.:** *Metacarpal sexual determination in a Spanish population*, 2006, J Forensic Sci
3. **Bass, WM.:** *Developments in the identification of human skeletal material (1968- 1978)*, 1979, Am J Phys Anthropol.; 51(4):555-562
4. **Case, DT, Rose, AH.:** *Sex determination from hand and foot bone lengths*, 2007, J Forensic Sci
5. **Catalina-Herrera, CJ:** *Study of the anatomic metric values of the foramen magnum and its relation to sex*, 1987, Acta Anat 130:344–347
6. **Davivongs, V.:** *The pelvic girdle of the Australian Aborigine; sex differences and sex determination*, 1963, Am J Phys Anthropol.; 21(4):443-455
7. **Eckert, WG.:** *Introduction to Forensic Sciences*. Eckert WG, editor. *Introduction to Forensic Sciences*, 1980, St Louis : CV Mosby Company, p. 1-8
8. **Falsetti, AB.:** *Sex assessment from metacarpals of the human hand*, 1995, J Forensic Sci
9. **Hunter JR., A:** *Background to Forensic Archaeology*. In: Hunter J, Roberts C, Martin A, editors. *Studies in Crime: An Introduction to Forensic Archaeology*, 1996, London:Routledge; p. 7-23.
10. **Isabelle, Linda, Odille, Barrier:** *Sex determination from the bones of the forearm in a modern Soth African sample*, 2007
11. **Lazenby, RA.:** *Identification of sex from metacarpals: effect of side asymmetry*, 1994, J Forensic Sci
12. **Lazenby, RA.:** *Population variation in second metacarpal sexual size dimorphism*, 2002, Am J Phys Anthropol
13. **Quatrehomme, G, İscan, MY.:** *Postmortem skeletal lesions*, 1997, Forensic Sci Int.
14. **Rösing, FW, Graw, M, Marré, B, et al.:** *Recommendations for the forensic diagnosis of sex and age from skeletons*. Homo 2007
15. **Scheuer, L.:** *Application of Osteology to Forensic Medicine*, 2002, Clin Anat
16. **Shreuer, JL, Elkington, NM. :** *Sex determination from metacarpals and the first proximal phalanx*, 1993, J Forensic Sci
17. *Skeleton in Forensic Medicine*. 2nd ed. Springfield, IL.: Charles C. Thomas
18. **Smith, SL.:** *Attribution of hand bones to sex and population groups*, 1996, J Forensic Sci
19. **Stewart, TD.:** *Medico-legal aspects of the skeleton*. Am J Phys Anthropol 1948; 6(3):315-321.
20. **Stojanowski, CM.:** *Sexing potential of fragmentary and pathological metacarpals*, 1999, Am J Phys Anthropol
21. **Thieme, FP, Schull, WJ.:** *Sex determination from the skeleton*, 1957, Hum Biol.
22. *Whites by Discriminant Function Analysis*. Am J Forensic Med & Pathol. 2003
23. **Zanella, VP, Brown, TM.:** *Testing the validity of metacarpal use in sex assessment of human skeletal remains*, 2003, J Forensic Sci.

STAREA FORȚEI DE MUNCĂ ÎN DETERMINAREA CALITĂȚII PIEȚEI ȘI A MEDIULUI DE MUNCĂ

Dr.ing. SZOMBATFALVI TOROK FRANCISC - Inspector Șef, Inspectoratul Teritorial de Muncă Sibiu/ Universitatea Lucian Blaga Sibiu

Ing. ȘERBULEA ȘTEFAN – GABRIEL – Inspector de muncă, Inspectoratul Teritorial de Muncă Sibiu

DR. ROTARU PETRU – IOAN – S.C. CASA PALTINUL S.R.L.

DR. ZIMBRU RAMONA – S.C. CASA PALTINUL S.R.L.

ing. HURDU DAN – S.C. CASA PALTINUL S.R.L.

biol. RADOAE DACIANA MARIA – S.C. CASA PALTINUL S.R.L.

Rezumat

Piața forței de muncă este una dintre cele mai importante în determinarea economică a unei comunități împreună cu piața de capital, financiară și de mărfuri. Forța de muncă „legată” prin piața muncii influențează determinant eficiența activităților economice în mediul de muncă organizat, fiind un factor al existenței socio – economice a comunităților în sens larg.

Pregătirea forței de muncă, respectul forței de muncă în vânzarea ei, păstrarea capacității forței de muncă, grija pentru sănătatea purtătorului forței de muncă, etc. ar trebui să fie în atenția permanentă a comunităților și societăților, dacă vor să fie organizate și conduse prin legile consacrate ale naturii, în sensul larg, și a celor socio-economice, în sens special.

Medicina muncii este o ramură medicală multidisciplinară, intens profilactică. Abordarea polidisciplinară într-un context de practică serioasă poate duce și sistemul românesc la performanță în ceea ce privește productivitatea. Activitatea în grup polidisciplinar într-un context al unui program de studiu statistic și adăugat cunoștințelor de fiziologie și fiziopatologie, ne permite să aducem elemente care pot fi în sprijinul unui plan de creștere al productivității pe piața muncii.

Lucrarea de față aduce în atenția opiniei publice, științific influențabilă, aspecte ale realităților pieței și a mediului de muncă, lansează idei, metode și procedee în optimizarea acestora în mod special și al societății în sens larg.

GENERALITĂȚI

Nivelul de calitate a vieții și de dezvoltare a unei țări are, indiscutabil, o legătură directă cu productivitatea muncii pe care țara respectivă o dezvoltă și o susține.

Se cunoaște că, la vârsta de 15 ani, cetățenii pot să acceseze piața muncii, cu acordul părinților, pentru a-și vinde forța de muncă, valorificând competențele pe care le-au dobândit, iar prin nivelul capacității forței de muncă, să contribuie la ceea

ce se numește, în sens larg, productivitatea muncii. De la vârsta de 16 ani, acest lucru poate să se întâmple prin voința proprie a cetățeanului. Cei care accesează piața și mediul de muncă, devenind salariați, sunt parte componentă a societății organizate, formale.

Salariații sunt cei care, prin munca lor, contribuie la realizarea bugetului de stat, sursă sigură pentru progres social.

Din suma de resurse de care dispune, la un moment dat, societatea dintr-o țară (resurse materiale, financiare, umane) determinată este resursa umană și, din aceasta, în primul rând resursa umană valorificată prin piața muncii în mediul de muncă.

Măsura eficienței resursei umane este productivitatea muncii, calculabilă, comparabilă, modificabilă prin influențe ale mediului de muncă, dar în primul rând determinabilă printr-un efort social conștient, deci prin voința socială dublată de cea individuală.

Întrucât bunăstarea socială se îndreaptă către toți cetățenii unei țări, avem obligația morală, etică etc. dar și materială să fim parte eficientă a societății organizate.

Despre situația actuală din țara noastră vorbesc cifrele statistice ale performanțelor socio-economice, evidențiate și prin lucrări, studii ale unor grupuri pluridisciplinare, având cel puțin un scop evident de palpate a realității, evidențierea vulnerabilităților și a riscurilor sociale, iar pe baza lor, întocmirea unor proiecte viabile, cu rezultate, nu spectaculoase dar constant progresive.

Iată câteva dintre ele:

„Veniturile medii ale gospodăriilor din România reprezintă mai puțin de un sfert din media veniturilor gospodăriilor din vechile state membre ale UE (UE - 15) și jumătate din cele ale populației din primele 10 noi state membre (NSM - 10). Decalajul dintre venituri este determinat de decalajul dintre productivitatea muncii și de diferențele privind nivelul și structura ocupării, în principal de ponderea salariaților în populația ocupată... O minoritate de salariați susține economia României, bugetul și restul populației. Populația activă este foarte redusă (aproximativ 47% din totalul populației și 55% din populația de 15 ani și peste. Rata de activitate a populației în vârstă de muncă (15-64 ani) s-a diminuat cu circa 20% între 1990-2004 și reprezintă 63% în anul 2007, față de o rată medie de activitate a țărilor UE-27 de 70,5%)... Din rândul populației ocupate, ponderea salariaților, cei pe care se bazează PIB-ul și Bugetul României, deși a înregistrat o tendință crescătoare după anul 2001, a ajuns în perioada 2004-2008 să fie de doar 65%-66% din populația ocupată, prin comparație cu circa 85% în țări precum Slovenia, Ungaria sau Bulgaria...”

În lucrarea de față încercăm să abordăm un concept de creștere a productivității muncii prin prisma aptitudinilor, abilităților, în general a competențelor în interdependența lor cu patologia angajaților și corelarea patologiei cu cele patru componente ale locului de muncă: angajat, echipament de muncă, sarcina de muncă și mediul de muncă.

Este evident că efortul nostru se îndreaptă către cei care sunt salariați ai societății organizate, nenegligând nici pe cei care pot să devină parte a societății formale, părăsind zona informală.

Lucrarea de față este parte a unei serii de abordări a bunăstării sociale prin intermediul creșterii productivității muncii, prin conceptul de prevenire în actul muncii, prin redistribuirea efortului social în asigurarea sistemului general de protecție socială, evitarea încărcării palierului de sănătate publică prin evidențierea legăturii dintre palierul muncii și palierul de sănătate publică, prin evidențierea legăturii „nesănătoase” dintre palierul muncii și palierul de pensii etc.

CREȘTEREA PRODUCTIVITĂȚII MUNCII PRIN SISTEMUL DE SECURITATE ȘI SĂNĂTATE ÎN MUNCĂ

Existența noastră ca ființe inteligente este legată pe de o parte de zestrea genetică a fiecăruia și pe de altă parte de capacitatea individuală de a dezvolta căi și circuite neuronale prin care să utilizăm, într-un mod cât mai înalt datul nostru biologic.

Vorbim deci de ceea ce dobândim prin naștere și de ceea ce acumulăm în următorii ani. Această acumulare are un suport strict anatomobiologic și se petrece la capacitate maximă până la vârsta de 7 ani după care începe să scadă astfel încât la vârsta de 12 ani procesul este încheiat. După această vârstă utilizăm doar resursa anatomobiologică dezvoltată pe care vom putea clădi nivele de inteligență, istețime, deșteptăciune, abilități, aptitudini, atitudini, etc., cu care să operăm și să interacționăm în viața socială.

Proiectul nostru privind creșterea productivității are la bază aceste fenomene, parte a procesului de „neotenie”, care dirijate, atunci când se formează, și exploatate atunci când sunt formate pot crea un cadru **conștient** atât din partea individului cât și din partea unității de muncă care să ducă la utilizarea maximală a resurselor individului în condiții de confort și efort acceptabil.

Sistemul de Securitate și Sănătate în Muncă este privit diferit în lume. Este privit diferit de la țară la țară și în Europa. Totuși abordarea lui diferită duce și la rezultate diferite în ceea ce privește productivitatea muncii.

Medicina muncii este o ramură medicală multidisciplinară, intens profilactică. Pornind de la această premiză ne-am propus un studiu pentru a descoperi și a monitoriza influența anumitor factori profesionali și corelarea lor cu afecțiuni ale populației active în muncă.

Dacă luăm doar cheltuielile pentru sănătate care în România sunt la 300 de dolari pe cap de locuitor pe an, la o productivitate de 49% din media Uniunii Europene, constatăm o creștere de trei ori a acestor cheltuieli la o productivitate de 71% în cazul Ungariei. Creșterea este de șapte ori la o productivitate de 105% în cazul Germaniei și de aproape optesprezece ori în cazul SUA situată la 143% față de media Uniunii Europene. Răstrângerea nu este numai în cazul sănătății ci în toate ramurile care participă la ”redistribuirea” valorilor într-o societate.

Ideea a plecat de la constatările ale noastre privind patologia angajaților și corelarea patologiei cu cele patru componente ale locului de muncă: angajat, echipament de muncă, sarcina de muncă și mediul de muncă (vezi anexe).

Pe lângă faptul că putem constata o patologie uriașă legată, probabil legată și posibil legată de locul de muncă, corelarea acesteia cu aptitudinile individuale deschide o fereastră spre înțelegerea productivității nu numai din punct de vedere tehnic ci și ca o posibilitate de a exploata angajatul într-un mod uman și fără presiune dar cu rezultate superioare.

Deși morbiditatea constatată cauzată de muncă și declarată ca atare, nu este diferită de studiile statistice generale, am remarcat o patologie marcată cu aspect de iceberg, în ceea ce privește patologia legată sau posibil legată de muncă (Fig. 1).

Fig. 1

Munca, poate fi privită ca problemă de sănătate publică prin imensul aport de patologice pe care-l generează în mod indirect.

Nu există studii statistice largi privind influența pe care munca o are asupra sănătății și modul cum influențează productivitatea muncii. Ceea ce noi propunem este o metoda simplă care poate fi aplicată la nivel general, pe plan național, cu costuri minime și capabilă să releve problemele de sănătate și influența lor în productivitate.

Avem o legislație care permite aplicarea imediată într-un mod organizat de sus în jos a sistemului de creștere a productivității. Nu avem nevoie de alte modificări legislative. Ministerul Muncii este cel care ar putea pune în practică un asemenea sistem.

Credem că un **plan pe zece ani** poate aduce România în poziția în care să depășească media Uniunii Europene în ceea ce privește productivitatea muncii.

Productivitatea este un concept care trebuie dezvoltat continuu într-un cadru conștient. Productivitatea nu pică din cer.

Statele cu productivitate crescută au un adevărat cult pentru aceasta. De mici copiii sunt educați în acest spirit. Li se formează stereotipuri care pot susține productivitatea crescută.

Metoda dezvoltată permite o vizualizare on-line a problemelor oferind managementului date care pot fi corectate cu operabilitate imediată.

Corelarea cu problemele de productivitate realizează sesizarea unor parametrii care pot influența negativ productivitatea și oferă soluții imediate de corectare.

Legarea *patologiei generale*(1) de condițiile de muncă prin prisma *securității și sănătății în muncă*(2) și în același timp urmărind nivelul de *productivitate*(3) și *aptitudinile individuale*(4) ale fiecărui angajat pe locuri specifice de muncă, duce la o aparentă legătură între aceste patru elemente.

Nu am găsit studii care să abordeze clar această problemă. Studiile care le-am avut la îndemână se referă, în marea lor majoritate, la constatări generale sau punctuale privind generarea de patologie directă din condițiile mediului de muncă.

Scopul: creșterea productivității muncii în România la media Uniunii Europene.

Obiective:

1. Depășirea în decurs de cinci ani a productivității din Ungaria;
2. Depășirea în decurs de zece ani a mediei productivității din Uniunea Europeană.

Mijloace

1. Valorificarea experienței “Casa Paltinul” și “Clinica Paltinul” în activitățile de Securitate și Sănătate în Muncă.
2. Utilizarea unui program informatic (“Casa Paltinul”) accesibil pe Internet pentru toate firmele, instituțiile, angajații și potențialii angajați.
3. Realizarea unui grup de cercetare-dezvoltare axat pe implementarea unui sistem organizat și de urmărire centralizată a creșterii productivității muncii.

Pe scurt, planul nostru prevede următoarele abordări:

1. Creșterea capacității privind productivitatea:
 - a) Implementarea unui program informatic apt să descopere și să evalueze consecințele muncii asupra angajatului și rezultatelor muncii lui individuale în contextul general a unității lui de muncă.
 - b) Dezvoltarea unor planuri la nivel de companii sau unități privind creșterea productivității.
 - c) Utilizarea programului informatic în cercetarea corelației între aptitudinile individuale ale angajatului și diferitele locuri de muncă.
 - d) Conștientizarea abilităților cerute de locul de muncă atât angajatorului cât și angajatului.
2. Pregătirea viitorilor angajați în ideea unei forțe de muncă capabilă să-și utilizeze cele mai bune abilități pentru realizarea unei productivități crescute la locul de muncă.
 - a) Aplicarea evaluării aptitudinilor umane și urmărirea lor la diferite vârste,

- urmate de consiliere adresată familiei și copilului. Apreciem că vârsta de 3 ani, șase ani, clasele a patra, a opta și a douăsprezecea sunt cele mai apte pentru evaluare și orientare profesională.
- b) Realizarea unui model de învățământ capabil să pună în valoare abilitățile naturale ale copiilor și utilizarea lor în momentul în care se lansează pe piața muncii.
 - Adresat elevilor.
 - Adresat dascalilor.
 - c) Crearea unui model, accesibil pe internet, pe care copii, elevii și studenții în calitate de viitori angajați să poată aprecia locurile de muncă care să satisfacă cel mai bine aptitudinile individuale.
 - d) Cursuri de informare on-line adresate angajaților.
 - e) Pregătirea personalului didactic pentru urmărirea, evaluarea și dezvoltarea aptitudinilor copiilor și elevilor.
3. Realizarea unui sistem centralizat de adunare a datelor, de evaluare, de raportare care să permită luarea deciziilor legate de muncă într-un cadru conștient, clar.
- a) Adresat Inspectoratelor Teritoriale de Muncă:
 - Punerea la dispoziția Inspectoratelor Teritoriale de Muncă din patru județe, a programului nostru informatic privind Securitatea și Sănătatea în Muncă.
 - Găsirea companiilor și unităților doritoare să experimenteze sistemul.
 - Optimizarea testelor psihologice de evaluare a aptitudinilor umane în contextul național sau al celui local.
 - Familiarizarea personalului inspectoratelor de muncă cu programul informatic.
 - Reevaluarea periodică și adaptarea programului informatic la cerințe.
 - b) Adresat angajaților și persoanelor în cautarea unui loc de muncă:
 - Programul de corelare a aptitudinilor individuale cu toate locurile de munca din țară.
 - Sistemul de predicție al evoluției pieței de muncă din cinci în cinci ani pe o perioadă de 35 de ani.
 - c) Adresat angajatorilor:
 - Programul de selecție a posibililor anjajați pe locurile de muncă vacante sau vacantabile.
4. Crearea unui cadru de pregătire pentru productivitate crescută și educație continuă adresat persoanelor din domeniul Securității și Sănătății în Muncă centrat pe creșterea productivității muncii.
- a) Cursuri adresate psihologilor, medicilor și lucrătorilor cu responsabilități în domeniul Securității și Sănătății în Muncă.
 - b) Cursuri adresate administratorilor de societăți și persoanelor cu funcții executive din instituții.

CONCLUZII

Pentru fundamentarea implementării proiectului creionat mai sus există o experiență de “diagnosticare” de aproape 20 de ani, un volum de date care încurajează generalizarea acestuia pe piața muncii și în mediul de muncă a României, există programele necesare achiziționării și prelucrării datelor, există posibilitatea gestionării prin management performant. Astfel zis există toate premisele unui succes în această luptă cruntă pentru modernizarea societății prin performanță, totul depinde de o decizie politică și administrativă bazată pe consens.

Anexăm spre exemplificare câteva din rezultatele studiilor efectuate.

BIBLIOGRAFIE

1. Administrația Prezidențială. Comisia prezidențială pentru analiza riscurilor sociale și demografice: Riscuri și inechități sociale în România. Sinteza raportului, septembrie 2009
2. I.Donald Snook, Jr. edita M.Kaye, 1987 - A guide to health care joint venture, Aspen publication, Rockville, Maryland, SUA.
3. Buaman Zygmunt&May Tim, 2008 gandirea sociologica, Ed.Humanitas, Bucuresti, Roamnia
4. Fleishman A.Edwin, 2008 – Handbook of Human Abilities Ed.Sinapsis Cluj-Napoca, Romania.
5. Edward E.Smith, Susan Nolen-Hoeksema, Barbara L.Fridirickson, Geoffry R.Loftus 2005 - Introducere in psihologie, Editura tehnica, Bucuresti.
6. Al.Darabont, Stefan Pece, Aurelia Dascalescu, 2008 - Managementul SSM, Ed.Agir, Bucuresti, Romania.
7. Doru Darabont, 2005 - Auditarea SSM, Ed. Virom, Constanta, Romania.
8. Carmen Bulzan, 2001 – Sociologia, Ed. All educational, Bucuresti, Romania.

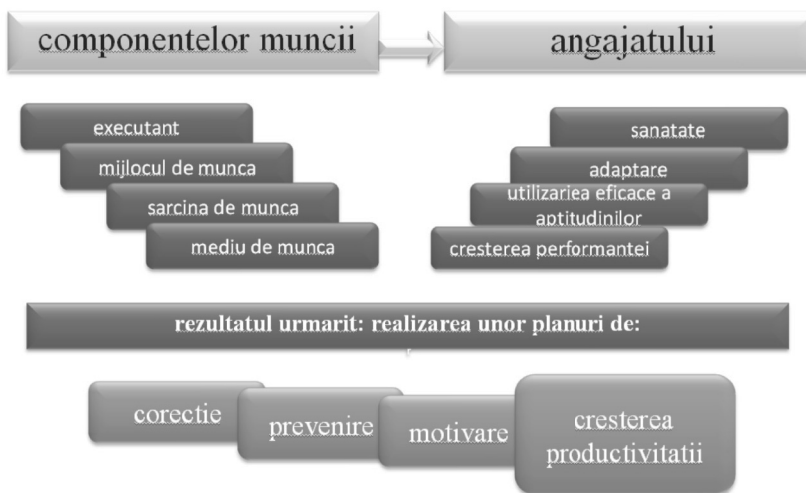
Anexe:

Anexa 1

Abordarea noastră urmărește **efectul:**

Romania este pe penultimul loc in Europa in ce priveste productivitatea

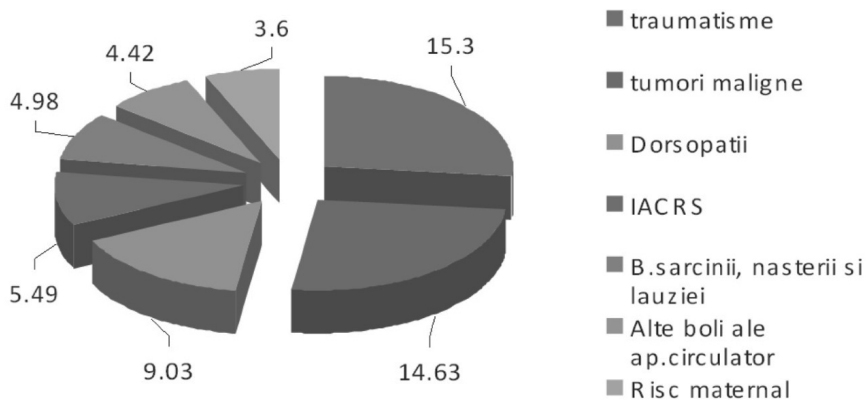
Anexa 2

MEDICINA MUNCII:
cele mai frecvente CAUZE DE ÎMBOLNĂVIRE SSM

-prestatiile medicale: **57 289**
-concedii medicale: **5673**
-zile de concediu medical: **51915**

Anexa 3

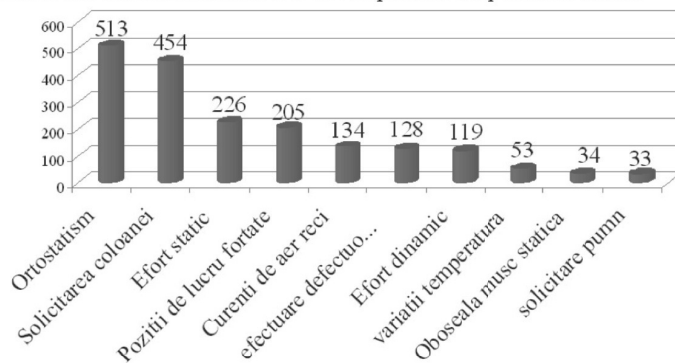

Cauze de boli musculo - scheletale:
296 cazuri ce au legatura cu munca

SSM

Factori de risc la locul de munca/ nr zile incapacitate temporara de munca

Anexa 4

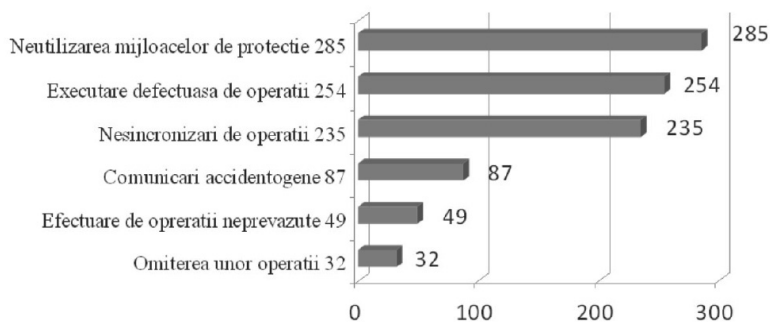

MEDICINA MUNCII:
cauze de îmbolnăvire DATORATE EXECUTANTULUI SSM

- concedii medicale: 112

- zile de incapacitate temporara de munca: 942

Anexa 5

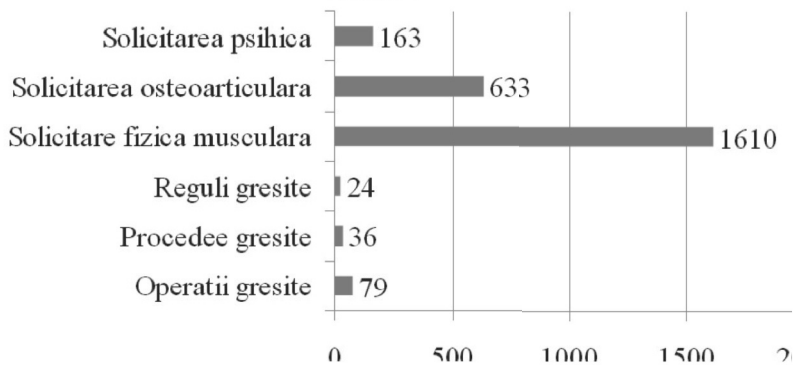
MEDICINA MUNCII:
cauze de îmbolnăvire DATORATE SARCINII DE MUNCĂ

SSM

- concedii medicale: 296
- zile de incapacitate temporara de muncă: 2545

Cauze de imbolnavire / nr.zile de incapacitate temporara de munca

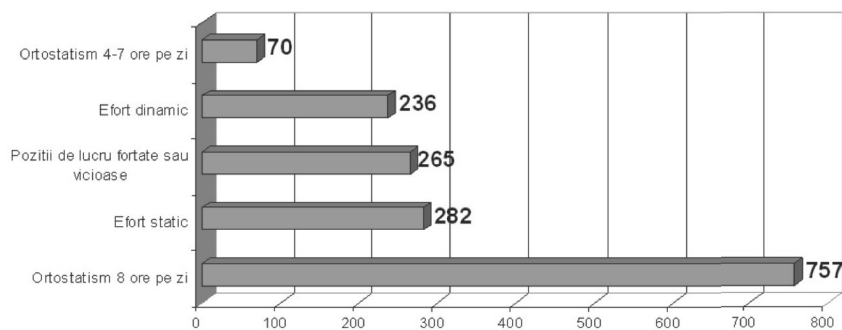

Anexa 6

MEDICINA MUNCII: SARCINA DE MUNCA
Zile de incapacitate datorate solicitării fizice musculare

SSM

Anexa 7

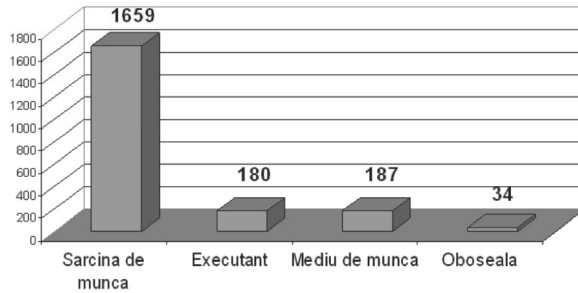

Cauze de boli musculo - scheletale 296 de cazuri

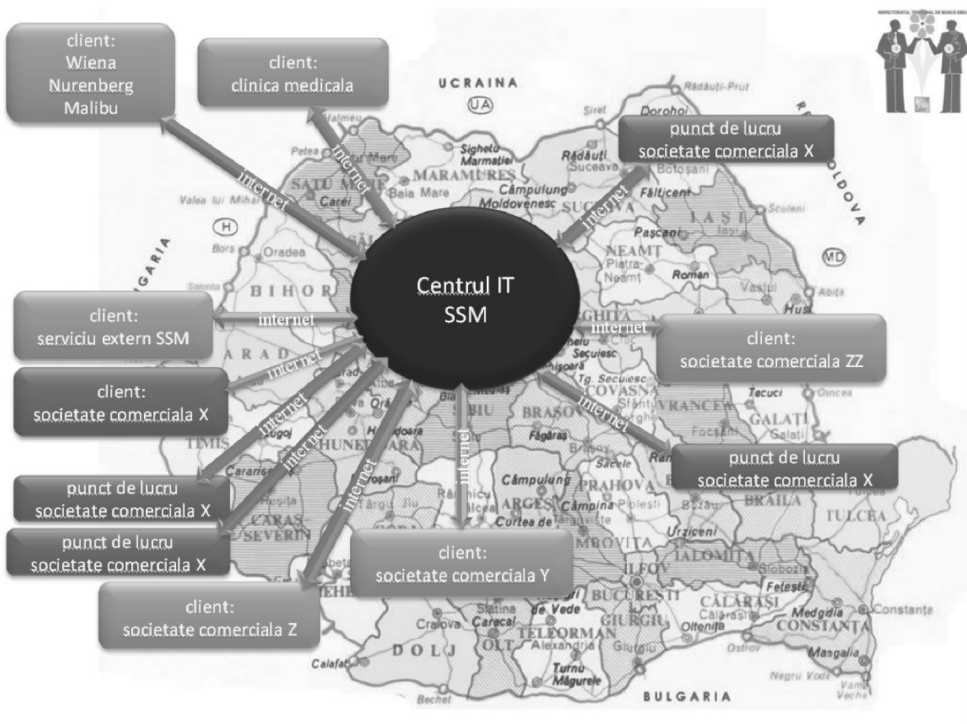
SSM

Factori legati de munca ce tin de muncă / nr. zile de incapacitate temporara de munca

Anexa 8

SPAȚIEREA NAȘTERILOR – ELEMENT ESENȚIAL DE PROGNOSTIC MATERNO-FETAL

Andrei Adrian Tica, Vlad Iustin Tica, Irina Tica

INTRODUCERE

Intervalul dintre sarcini (timpul trecut între ultima naștere a femeii sau a unui avort și data ultimei menstruații), ca element antropometric, are o semnificativă influență asupra mamei sau asupra noului-născut.

În literatura de specialitate există mai multe publicații care dau date referitoare la spațierea nașterilor, toate convergând către concluzia că un interval prea scurt sau prea lung este un factor de risc atât pentru mamă cât și pentru făt.

Conde-Agudelo și col., 2006 [1], studiind relația dintre determinarea lungimii intervalului dintre nașteri și riscul apariției efectelor adverse la femeile din America Latină, concluzionează că un interval între sarcini mai mic de 6 luni se asociază cu un risc crescut de anemie, ruptură prematură de membrane, greutate mică la naștere sau naștere prematură.

Smith și col., 2003 [2], analizând 50.000 de nașteri, constată că intervalul dintre sarcini mai mic de 6 luni este legat de un risc crescut al nașterii premature și al morții neonatale.

La o concluzie interesantă ajunge Zhu B-P și col., 1999 [3], studiind 173.205 nașteri și anume că sarcinile survenite la mai puțin de 6 luni, sau mai mult de 5 ani după naștere, au aceleași riscuri, dar crescute ca frecvență.

Colegiul American de Obstetrică și Ginecologie afirmă că cel mai bun interval de așteptare dintre nașteri este de 18 luni până la 2 ani.

Obiectivul final al tuturor studiilor de tipul celor menționate mai sus este acela de a dezvolta programe benefice de planing familial în toată lumea. În afară de aspectele ce țin de sănătatea materno-fetală, prin spațializarea nașterilor, oportunitățile femeilor pentru educație și ocupație în muncă sunt lărgite. Prin urmare, programele se pot focaliza pe dezvoltarea mesajelor care explică tutuor membrilor familiilor avantajele spațierii nașterilor între 3 și 5 ani.

În dezvoltarea unui mesaj eficient, mas media și programele de comunicare, pot contribui semnificativ la creșterea conștientizării beneficiilor spațierii nașterilor.

OBIECTIVUL LUCRĂRII. PACIENȚI. METODĂ DE STUDIU.

OBIECTIVUL LUCRĂRII constă în determinarea intervalului optim dintre două nașteri, astfel încât morbiditatea, respectiv mortalitatea materno-fetală să fie minime. Acest studiu reprezintă rezultatul eforturilor depuse în vederea ameliorării serviciilor de sănătate materno-infantile.

PACIENȚI. METODĂ DE STUDIU.

Au fost studiate 1.437 de nașteri, care au avut loc în cadrul Clinicii I de Obstetrică – Ginecologie a Spitalului Clinic de Urgență Constanța, în perioada 1.01.2010 – 31.08.2011.

Am utilizat două tipuri de variabile:

a) Variabilă independentă – intervalul între nașteri;

b) Variabilă dependentă cum ar fi:

- complicațiile materne: anemia, sângerările în trimestrul III, ruptura prematură de membrane, hemoragia în postpartum, infecțiile puerperale, preeclampsia, eclampsia;

- complicațiile neonatale: greutatea mică la naștere (sub 2500 g), nașterea prematură (înainte de 37 de săptămâni), hipotrofia, decesul neo-natal, scorul Apgar scăzut la 5 minute;

Am grupat cazurile în funcție de intervalul dintre nașteri și am folosit intervalele: < 1 an; 1 an; 2 ani; 3 ani; 3 – 5 ani; > 5 ani. Rezultatele sunt redată mai jos (Tab. I).

Intervalul între nașteri	Număr de cazuri	Procente
< 1 an	43	3 %
1 an	174	12 %
2 ani	255	18 %
3 ani	235	17 %
3 – 5 ani	308	22 %
> 5 ani	385	28 %

Tabelul I. Repartiția cazurilor în funcție de intervalul dintre nașteri

Factorii incriminați luați în considerare au fost: *vârsta maternă; paritatea; domiciliul; studiile, nivelul de educație; statutul marital; luarea în evidență, urmărirea în teren; condiții de muncă; afecțiuni asociate sarcinii (diabetul zaharat, preeclampsia, eclampsia); evoluția postpartum (hemoragii în postpartum, anemia în postpartum, infecțiile puerperale); noii născuți morți; moartea neonatală; greutatea mică la naștere; scorul Apgar scăzut la 5 minute.*

REZULTATE

1. Procentul nașterilor în funcție de vârstă și de paritate este:

Intervalul dintre nașteri		< 1 an	1 an	2 ani	3 ani	3-5 ani	> 5 ani
Vârsta	< 16 ani	44,2%	7,5%	9 %	–	–	–
	16-35 ani	48,8%	85,6%	82,4%	84,3%	88 %	81,3%
	> 35 ani	7 %	6,9 %	58,6%	15,7%	12 %	18,7%
Paritatea	II	60,5%	57,5%	58,8%	70,6%	75,6%	70,6%
	III – V	32,5%	32,8%	31 %	21,7%	19,8%	25,7%
	> V	7 %	9,7 %	10,2%	7,7 %	80,2%	3,7 %

Tabelul II. Procentul nașterilor în funcție de vârstă și de paritatea gravidei

Din datele de mai sus rezultă că la grupele de vârstă sub 16 ani și peste 35 de ani se întâlnește un procent mai mare de nașteri la un interval mai mic de 3 ani.

2. Procentul de nașteri, pe intervale dintre nașteri, în funcție de domiciliu și de condițiile de muncă:

Intervalul dintre nașteri		<1 an	1 an	2 ani	3 ani	3-5 ani	>5 ani
Domiciliu	Oraș	34,9%	44,8%	49%	48,9%	51,9%	64,9%
	Sat	65,1%	55,2%	51%	51,1%	48,1%	35,1%
Condiții de muncă	Casnică	95,5%	80,5%	83,9%	68,5%	54,5%	62,9%
	Cond. bune	4,5%	8,6%	10,6%	16,6%	32,5%	30,1%
	Cond. grele	☒	10,9%	5,5%	14,9%	13%	7%

Tabelul III. Procentul de nașteri, pe intervale dintre nașteri, în funcție de domiciliu și de condițiile de muncă

Femeile casnice, din mediul rural, au cel mai mare procent de nașteri la un interval mai mic de 3 ani, în timp ce femeile din mediul urban au procentul cel mai crescut al nașterilor la un interval de peste 5 ani.

3. Alți factori epidemiologici utilizați în calculul statistic pe grupele de ani dintre nașteri au fost: statutul marital; supravegherea sarcinii; gradul de educație / școlarizare al gravidei.

Intervalul dintre nașteri		< 1 an	1 an	2 ani	3 ani	3-5 ani	> 5 ani
Statut marital	Căsătorită	37,2%	42,5%	59,6%	66%	80,5%	92,2%
	Necăsătorită	62,8%	57,5%	40,4%	34%	19,5%	7,8%
Sarcină supravegheată	Da	27,9%	42,5%	60,4%	69,8%	84,4%	84,4%
	Nu	72,1%	57,5%	39,6%	30,2%	15,6%	15,6%
Studii	Medii	97,7%	91,4%	84,7%	74,5%	64,3%	69,6%
	Superioare	2,3%	8,6%	15,3%	25,5%	35,7%	30,4%

Tabelul IV. Procentul de nașteri, pe intervale între nașteri, în funcție de statusul marital, de supravegherea sarcinii și de gradul de școlarizare

Femeile care au intervalul dintre nașteri mai mic de 2 ani au fost cel mai adesea necăsătorite, cu studii medii și cu sarcini neurmărite, în timp ce femeile cu intervale de peste 3 ani dintre nașteri au fost cel mai frecvent femei cu studii superioare, căsătorite și cu evoluția sarcinii urmărită corespunzător.

4. Posibilitatea terminării sarcinii prin naștere spontană sau prin operație cezariană, ultima fiind rezultatul complicațiilor în evoluția sarcinii și nașterii.

Intervalul dintre nașteri	< 1 an	1 an	2 ani	3 ani	3-5 ani	> 5 ani
Naștere spontană	58,6%	66,7%	70,7%	75%	84%	61,1%
Operație cezariană	41,4%	33,3%	29,3%	25%	16%	38,9%

Tabelul V. Pondrea nașterilor normale, respectiv a operațiilor cezariene, în funcție de intervalul dintre nașteri

Cel mai mare procent al nașterilor spontane a fost la femeile care au născut la un interval între 3 și 5 ani (între 75% și 84%), iar la cele ce au născut la un interval mai mic de 1 an, 1 an și peste 5 ani este procentul cel mai mare al terminării nașterii prin operație cezariană, datorită distociilor și a suferinței fetale.

5. Nașterea prematură (<37 săptămâni de sarcină)

Intervalul dintre nașteri	< 1 an	1 an	2 ani	3 ani	3–5 ani	> 5 ani
Naștere la termen	40,1%	68,7%	70,0%	89,2%	97,1%	78,0%
Naștere prematură	59,9%	31,3%	30%	10,8%	2,9%	22,0%

Tabelul VI. Procentul nașterilor la termen, respectiv premature, în funcție de intervalul dintre nașteri

Un procent mai crescut de nașteri premature îl au femeile care au avut intervalul dintre nașteri sub 1 an (60%), 1 an (31,1%) și peste 5 ani (22%).

Nașterea la termen este mai frecventă la intervalul dintre nașteri de 3–5 ani (97,1%), în timp ce la intervalul sub 1 an, respectiv 1 an, procentul este mai mic (40%, respectiv 68,7%).

6. Rata prezentațiilor distocice și eutocice racordată la intervalul dintre nașteri.

Intervalul dintre nașteri	< 1 an	1 an	2 ani	3 ani	3–5 ani	> 5 ani
Prezentații eutocice	75,0%	70,3%	69,1%	85,0%	94,9%	85,0%
Prezentații distocice	25,0%	29,7%	30,9%	15,0%	5,1%	15,0%

Tabelul VII. Rata prezentațiilor distocice și eutocice în funcție de intervalul dintre nașteri

Prezentațiile distocice au fost mai frecvente la intervalele dintre nașteri mai mici de 1 an (25%), 1 an (29,7%), 2 ani (30,9%). Procentul cel mai mare (85%) al prezentațiilor eutocice s-a înregistrat în cazul intervalelor dintre nașteri de 3–5 ani.

7. Membranele rupte de peste 6 ore sunt un criteriu de risc în postpartum.

Intervalul dintre nașteri	< 1 an	1 an	2 ani	3 ani	3–5 ani	> 5 ani
Membrane rupte <6 ore	36,0%	42,4%	54,0%	69,3%	80,0%	60,0%
Membrane rupte >6 ore	64,0%	57,6%	46,0%	30,7%	20,0%	40,0%

Tabelul VIII. Rata membranelor rupte de peste 6 ore raportat la intervalul dintre nașteri

Procentul mai mare de membranelor rupte de peste 6 ore s-a observat la femeile care au avut intervalul între nașteri sub 1 an (64%), 1 an (57,6%) și 2 ani (46%).

8. Alți factori incriminați care caracterizează noțiunea de sarcină cu risc sunt placenta previa, disgravidia tardivă și anemia de sarcină.

Intervalul dintre nașteri	< 1 an	1 an	2 ani	3 ani	3–5 ani	>5 ani
Placenta previa	20,0%	12,5%	7,5%	6,1%	2,1%	5,0%
Disgravidia tardivă	11,0%	8,7%	5,0%	2,3%	2,0%	12,0%
Anemia de sarcină	90,5%	73,5%	45%	40,0%	24%	12,0%

Tabelul IX. Frecvența placentei previa, disgravidiei tardive și a anemiei de sarcină, în funcție de intervalul dintre nașteri

Disgravidia tardivă se observă mai frecvent la categoriile de femei care au intervalul dintre nașteri sub 1 an (11%), 1 an (8,7%) și peste 5 ani (12%).

La fel, placenta previa are cel mai mare procent la femeile cu intervalul de 1 an și mai mic de 1 an dintre nașteri (12,5% și respectiv 20%) .

Anemia de sarcină, care este o afecțiune frecventă asociată sarcinii, se întâlnește totuși cel mai frecvent la o spațiere a nașterilor mai mică de 1 an (90,5%), la 1 an (73,5%) și la 2 ani (45,0%).

9. Trăvialiul distocic.

Un trăvialiu distocic este un criteriu de risc în evoluția postpartum atât pentru mamă, cât și pentru nou născut.

Intervalul dintre nașteri	< 1 an	1 an	2 ani	3 ani	3-5 ani	> 5 ani
Trăvialiu eutocic	22,5%	17,3%	48,0%	68,8%	90,0%	20,0%
Trăvialiu distocic	77,5%	82,7%	52,0%	31,2%	10,0%	80,0%

Tabelul X. Frecvența trăvialului distocic în funcție de intervalul dintre nașteri

10. Influența intervalelor dintre nașteri asupra evoluției postpartum.

Evoluția postpartum poate fi agravată de hemoragii în postpartum, rupturi de părți moi, anemie în postpartum, infecții puerperale.

Intervalul dintre nașteri	< 1 an	1 an	2 ani	3 ani	3-5 ani	> 5 ani
Hemoragii postpartum	72,0%	60,0%	35,0%	21,0%	12,0%	40,0%
Rupturi de părți moi	80,0%	73,0%	69,0%	50,0%	22,0%	45,0%
Anemii postpartum	60,0%	39,0%	17,5%	14,3%	7,6%	15,1%
Infecții puerperale	50,0%	30,0%	17,5%	9,1%	4,5%	14,0%

Tabelul XI. Rata hemoragiilor în postpartum, rupturilor de părți moi, anemiilor din postpartum și a infecțiilor puerperale, raportat la intervalele dintre nașteri

La un interval dintre nașteri mai mic de 2 ani și mai mare de 5 ani, se observă o frecvență mai mare a hemoragiilor în postpartum (între 72% și 40%) și a rupturilor părților moi (80% la intervalul între nașteri mai mic de 1 an, 73% la cel de 1 an, 69% la intervalul de 2 ani).

Anemiile în postpartum sunt cel mai frecvente la femeile care au născut la interval mai mic de 1 an (60%) și la un interval de 1 an (39%), fiind minim la cele care au născut la interval de 3 - 5 ani (7,6%).

Infecțiile puerperale au apărut la 50% din femeile cu un interval mai mic de 1 an dintre nașteri, la 30% cu interval de 1 an și doar la 4,5% cu interval de 3-5 ani.

Influența intervalelor dintre nașteri este deosebit de importantă și asupra statutului neonatal. O spațiere incorectă a nașterilor duce la o sarcină cu risc, care poate fi urmată de nou născuți prematuri, hipotrofici, cu suferință fetală, cu scoruri Apgar mici, de nou născuți malformați sau de decese neo-natale.

11. Rata nou născuților prematuri, a celor hipotrofici și a nou născuților cu suferință fetală în funcție de intervalele între nașteri

Intervalul dintre nașteri	< 1 an	1 an	2 ani	3 ani	3-5 ani	> 5 ani
Nou născuți prematur	55,0%	31,3%	30,4%	10,1%	3,3%	20,0%
Nou născuți hipotrofici	31,0%	19,1%	15,0%	14,0%	10,2%	20,0%
Nou născuți cu suferință fetală	60,0%	27,1%	17,6%	13,0%	6,1%	43,2%

Tabelul XII. Rata nou născuților prematuri, a celor hipotrofici și a nou născuților cu suferință fetală, în funcție de intervalele dintre nașteri

Femeile care au născut la un interval mai mic de 1 an, 1 an și la 2 ani au avut cel mai mare procent al nou născuților prematuri (55%, 31,3% și 30,4%), al nou născuților hipotrofici (31%, 19,1% și 15%) și al nou născuților cu suferință fetală (60%, 27,1% și 17,6%). În același timp și cele cu intervalele de peste 5 ani au avut un procent relativ crescut de nou născuți prematuri (20%), nou născuți hipotrofici (20%) și de nou născuți cu suferință fetală (43,2%).

12. Raportul dintre spațierea nașterilor și numărul deceselor neonatale și a nou născuților, a nou născuților malformați

Intervalul dintre nașteri	< 1 an	1 an	2 ani	3 ani	3-5 ani	> 5 ani
Decese nou nou născuți	14,3%	5,2%	2,0%	1,8%	1,0%	8,3%
Nou născuți malformați	8,0%	5,2%	3,0%	1,5%	0,9%	12,2%

Tabelul XIII. Rata deceselor neo-natale, respectiv a feților malformați, în funcție de intervalele dintre nașteri

Un procent crescut al deceselor neo-natale și al nou născuți malformați se întâlnește la femeile cu intervalul dintre nașteri mai mic de 1 an (14,3%, 8%), 1 an (5,2%, 5,2%) și peste 5 ani (8,3% și 12,2%), fiind minim la femeile cu intervalul dintre nașteri de 3-5 ani (1%).

13. Scorul Apgar la 5 minute raportat la intervalele dintre nașteri

Intervalul dintre nașteri	< 1 an	1 an	2 ani	3 ani	3-5 ani	> 5 ani
Apgar 0	6,0%	14,0%	4,4%	5,1%	0,6%	11,2%
Apgar 1 - 4	12,0%	3,6%	3,8%	3,3%	2,0%	12,0%
Apgar 5 - 7	45,1%	12,2%	9,8%	8,9%	5,4%	16,0%
Apgar 8 - 10	37,2%	80,4%	82,0%	83,0%	92,1%	61,1%

Tabelul XIV. Scorul Apgar în funcție de intervalele dintre nașteri

La intervalele dintre nașteri mai mici de 1 an și la cele peste 5 ani se observă cea mai mare frecvență a scorului Apgar redus la 5 minute (0 - 4) la nou născuți. Scorul Apgar 0 s-a înregistrat la 6% dintre nașterile survenite la un interval mai mic de 1 an și 11% la un interval de peste 5 ani. Iar scorul Apgar de 1 - 4 s-a consemnat la 12% dintre nașterile survenite la un interval mai mic de 1 an și mai mare de 5 ani.

Scorul Apgar între 8 și 10 s-a înregistrat în procentul cel mai mare (92%) în cazul nașterilor survenite intervale de 3 - 5 ani au, în timp ce în cazul intervalului dintre nașteri mai mic de 1 an, scorul Apgar de 8 - 10 s-a înregistrat doar în 37% din cazuri, iar scorul Apgar de 7, la 5,45% din cazuri.

14. Raportarea intervalului dintre nașteri la frecvența apariției HTA, respectiv a altor afecțiuni asociate sarcinii

Intervalul dintre nașteri	< 1 an	1 an	2 ani	3 ani	3 - 5 ani	> 5 ani
HTA	5,0%	3,0%	2,2%	2,0%	1,7%	7,1%
Afecțiuni asociate sarcinii	14,3%	6,5%	9,3%	10,0%	4,7%	12,8%

Tabelul XV. Raportarea intervalului dintre nașteri la HTA, respectiv la alte afecțiuni asociate sarcinii

HTA, afecțiune ce poate agrava atât evoluția sarcinii cât și a travaliului, are un procent crescut la femeile cu intervalul dintre nașteri mai mic de 1 an (5%) precum și la cele cu interval mai mare de 5 ani (7,1%).

O frecvență crescută a afecțiunilor asociate sarcinii se observă la categoriile de gravide cu sarcini la un interval de timp mai mic de 1 an (14,3%), interval de 1 an (6,5%) și la cele cu intervalul mai mare de 5 ani (12,8%).

DISCUȚII

În urma celor studiate mai sus rezultă importanța intervalului dintre nașteri asupra prognosticului materno-fetal, fiind mai rezervat la nașterile care au loc la un interval mai mic de 3 ani și mai mare de 5 ani.

Un rol important îl au și factorii epidemiologici. Astfel, nașterile care au avut loc la un interval mai mic de 3 ani se întâlnesc mai frecvent la gravidele din mediu rural, cu o educație socio-sanitară deficitară, cu un statut marital nestabil, condiții socio-familiale neprielnice și cu o dispensarizare deficitară.

În ceea ce privește evoluția sarcinii și a travaliului, intervalul între nașteri are o influență semnificativă. Astfel, la categoriile de femei care au intervalul dintre nașteri mai mic de 3 ani și mai mare de 5 ani se observă o creștere a disgravidiilor tardive, a inserțiilor vicioase de placentă, incidențe crescute ale nașterilor premature și ale operațiilor cezariene sau ale prezentațiilor distocice. Frecvența travaliilor distocice și a membranelor rupte de peste 6 ore a fost mai mare în cazul intervalelor dintre nașteri de sub 1 an, 1 an, respectiv de peste 5 ani.

Intervalul între nașteri trebuie să permită o refacere a femeii pentru cerințele următoarei sarcini, de aceea la gravidele la care a survenit următoarea sarcină mai devreme de 3 ani s-a evidențiat o frecvență crescută a anemiilor de sarcină și o evoluție postpartum mai precară (cu complicații hemoragice ale mamei, infecții puerperale, rupturi de părți moi și anemii în postpartum).

Dar evoluția nefastă în postpartum s-a evidențiat și la gravide cu intervalul dintre nașteri de peste 5 ani. Corpul devine pregătit pentru o naștere în timpul unei sarcini mai timpurii prin lărgirea uterului și creșterea fluxului sanguin uterin, beneficii care diminuează în timp. În consecință s-a înregistrat și la aceste femei un procent crescut al rupturilor de părți moi, al hemoragiilor în postpartum și al anemiilor în postpartum.

Tot la aceste categorii de femei (care au avut un interval între nașteri mai mic de 3 ani și mai mare de 5 ani) s-a constatat un număr mai mare de nou născuți hipotrofici, cu suferință fetală, malformații, scoruri Apgar scăzute la 5 minute (<7), decese neonatale sau moarte fetală în utero.

Dar și nașterea de feți morți este mai frecvent întâlnită tot la femeile cu intervalele între nașteri sub 3 ani și peste 5 ani.

Afecțiunile patologice asociate sarcinii (HTA indusă / agravată de sarcină, diabetul gestațional etc) au fost înregistrate mai frecvent la intervale dintre nașteri mai mici de 3 ani.

Numărul cezarienelor este în creștere astăzi în toată lumea, amplificându-se astfel și riscul rupturilor uterine datorită vindecării vicioase. Intervalul între cezariene trebuie să permită o cicatrizare normală. Din datele noastre rezultă că ponderea cea mai mare a operațiilor cezariene s-a înregistrat la femeile cu intervale dintre nașteri de 3 ani, 3-5 ani și peste 5 ani.

CONCLUZII

- ▶ Prognosticul materno – fetal este rezervat la nașterile care au loc la un interval mai mic de 3 ani și mai mare de 5 ani, observându-se o frecvență crescută a anemiilor, disgravidiilor tardive, a inserțiilor vicioase ale placentei, a suferințelor fetale, malformațiilor și deceselor perinatale.
- ▶ SCOPUL FINAL AL STUDIULUI – diminuarea în continuare a morbidității și mortalității materno – infantile, se poate realiza prin:
 - educația sanitară a gravidei (mai ales în mediul rural) și prin crearea unui climat socio-familial prielnic și stabil;
 - realizarea unui planning familial eficient, îndrumând pacientele spre nașteri la un interval optim de 3 – 5 ani.

References

1. Conde-Agudelo A., Rosas-Bermúdez A., Kafury-Goeta A.C. Birth Spacing and Risk of Adverse Perinatal Outcomes. A Meta-analysis. JAMA 2006;295(15):1809-23.
2. Smith GC, Pell JP, Dobbie R. Interpregnancy interval and risk of preterm birth and neonatal death: retrospective cohort study. BMJ, 2003;327(7410):313.
3. Zhu B.P., Rolfs R.T., Nangle B.E., Horan J.M. Effect of the Interval between Pregnancies on Perinatal Outcomes. N Engl J Med 1999; 340:589-94.

ACTUALITATEA PSIHIATRIEI ANTROPOLOGICE

Prof Dr Florin Tudose*, Conf Dr Cătălina Tudose**

*** Universitatea Spiru Haret, Departamentul Psihologie**

**** Universitatea de Medicină și Farmacie "Carol Davila", Departamentul 6 Neurologie, neurochirurgie, psihiatrie, psihologia copilului și adolescentului**

Antropologia medicală contemporană este caracterizată, în opinia lui Allan Young (2008) de următoarele particularități:

a) Heterogenitate

- Absența unei metodologii unificatoare în cercetarea unor fenomene dispartate
- Absența unei perspective comune

b) Fragmentare

- Multiple subcâmpuri și specializări
- Tendința în rândul antropologilor de a găsi noi izvoare pentru teoriile lor
- Tendința antropologilor de a încadra surse externe în viziunile lor particulare

c) Eclectism

d) Dorește să evolueze ca un câmp ca o metodică particulară

Încă de la apariția celebrului său tratat medico-filosofic despre alienația mintală, Philippe Pinel (1800) arată că boala mintală reclamă o intensitate deosebită din partea adevăraților observatori prezentându-se ca un aliaj incoerent și confuz rezultat din metodele empirice cu care este abordată din opiniile contradictorii sau dintr-o rutină oarbă, luată ca regulă într-un foarte mare număr de stabilimente publice sau private consacrate alienațiilor.

Intrăm într-o nouă eră a antropologiei medicale, care presupune o nouă eră a antropologiei sociale a sănătății mintale (Kleinman A, 2012). În opinia autorului aceasta presupune un timp în care trebuie să recreăm domeniul nostru prin noi teorii, noi direcții de cercetare, și noi abordări. Această nouă eră este tot mai mult interdisciplinară iar antropologii trebuie să devină mai flexibili în a colabora peste divizările metodologice și profesionale existente, și, de asemenea, o eră în care antropologii nu pot evita să contribuie direct la sănătatea publică și intervențiile clinice. În această perioadă mișcarea antropologiei este predominant centripetă.

Orice incertitudine sau ezitare care există datorită asumării unei mai mari responsabilități are nevoie să fie contrabalansată de recunoașterea unui interes crescând pe care subiectul și munca noastră îl exercită asupra studenților, profesioniștilor și a altor persoane avizate care pretind din ce în ce mai mult.

Relația antropologiei-psihiatrie este descrisă de Mihanovici M. și colab. (2005) ca una legată prin subdomeniile conexe: antropologia culturală și antropologia biologică, psihiatria socială și psihiatria culturală.

Domeniul psihiatriei culturale, după același autor, interacționează cu alte discipline îmbogățindu-se în permanență și îmbogățind la rândul său domeniile conexe.

Odată cu apariția DSM-IV-TR, criteriul cultural devine o nuanță obligatorie în formularea diagnosticului și strategiei terapeutice. Astfel, în anexa I – Schiță pentru formularea culturală și glosarul sindroamelor circumscrise cultural se găsesc premisele pentru formularea culturală care furnizează o trecere în revistă sistematică a fundalului cultural individual, a rolului contextului cultural în exprimarea și evaluarea simptomelor și disfuncțiilor și efectul pe care diferențele culturale pot să îl aibă în relația dintre individ și clinician.

În plus, formularea culturală furnizează o oportunitate pentru a descrie sistematic referințele sociale și culturale de grup și căile prin care contextul cultural este relevant pentru îngrijirea clinică. Este indicat în acest manual folosit la scară mondială ca în formularea diagnosticului să se țină seama de factori precum identitatea culturală a individului, explicații culturale ale bolii individului, factori culturali referitori la mediul psihosocial și nivelele de funcționare, elementele culturale ale relației dintre clinician și individ și evaluarea culturală globală a diagnosticului și îngrijirilor. Într-o lume globalizată în care fenomenul migrațiilor masive de populații din zone diverse ale planetei către teritorii și culturi complet diferite de cele din care imigranții provin pune în fața psihiatrului contemporan o patologie complet nouă deseori diferită, obligându-l la un demers antropologic structurat. Conform Manualului DSM IV TR, **în elaborarea diagnosticului trebuie folosite elementele culturale ale relației dintre individ și clinician, elemente care indică diferențele de cultură și statut social, și problemele pe care aceste diferențe le pot cauza în diagnostic și tratament (de ex., dificultate în comunicare în prima limbă a individului, în relevarea simptomelor sau înțelegerea semnificației lor culturale, în stabilirea unei relații sau nivel de intimitate corespunzător, în precizarea faptului dacă un comportament este normativ sau patologic).**

Dilema psihiatriei contemporane este generată de faptul că extinderea câmpului științific în orice direcție antrenează fatal tendința ca fiecare din disciplinele interesate să devină autonome și să se îndepărteze de celelalte. Investirea într-un obiect științific poate fi rapid atât de importantă încât celelalte obiecte să fie dezinvestite în aceeași măsură și să iasă din zona de interes bine precizată.

MODELUL BIOPSIHOSOCIAL

Împotriva fragmentării nestăvilite a medicinei prin apariția de noi și noi specialități, care nu iau în considerație suferința umană și chiar neagă necesitatea unui asemenea demers, conduce la necesitatea implementării modelului bio-psiho-social ca un demers tot mai important și mai necesar. Dezvoltarea unor modele de îngrijire integrate cum ar fi clinicile de durere sau unități de medicină psihosomatică sunt exemple de succes în integrarea modelului bio-psiho-social în clinică.

Modelul biopsihosocial rămâne *mainstream*-ul ideologic pentru psihiatrie fiind cu siguranță cel care a influențat și influențează atât modelele nosologice cât și pe cele terapeutice, chiar dacă poate acest lucru complică în unele situații lucrurile. Simplificarea biologică sau cea pretențios numită neurocognitivă sunt lipsite de nuanțe în ciuda faptului că unii le preferă pentru presupusa eficiență. Elementul esențial al clinicii este atenția explicită către umanitate, în cadrul căreia observația (*vederea* exteriorului), introspecția (*vederea* interioară) și dialogul (*întrevederea*) reprezintă triada metodologică bazală pentru studiul clinic și pentru interpretarea datelor științifice ale pacientului.

O serie de autori au încercat să adauge diferite noi dimensiuni acestui model:

- **Predescu V (1989)** – dimensiunea culturală
- **Katerndahl D (2008)** – dimensiunea spirituală
- **Soreff S (2009)** - dimensiunea informațională
- **Riga S, Riga D și colab. (2010)** – dimensiunea ecologică

Perspectiva neo-Kraepeliniană	Perspectiva modelului bio-psiho-social
Există o graniță între oamenii normali și cei bolnavi	Granița care separă persoanele sănătoase psihic de cele bolnave psihic este fluidă, deoarece și normalii se pot îmbolnăvi ușor dacă sunt expuși unor traume suficient de severe
Doctorii psihiatri ar trebui să se concentreze asupra aspectelor biologice ale bolii mintale	O combinație de mediu dăunător și conflict psihic provoacă boli mintale
Ar trebui manifestată o preocupare explicită și intenționată în privința diagnosticului și a clasificării	Boala mintală este creată de-a lungul unui continuum de gravitate de la nevroză, stări borderline, la psihoze
Criteriile de stabilire a diagnosticului ar trebui codificate și ar trebui ca o zonă legitimă și valoroasă a cercetării să valideze astfel de criterii prin diverse tehnici.	Mecanismele prin care se evidențiază bolile mintale la individ sunt mediate psihologic
Tehnicile statistice ar trebui folosite în eforturile de cercetare îndreptate către îmbunătățirea calității și validității diagnosticelor și clasificărilor	Postmodernitatea oferă doctorilor ocazia redefinirii rolurilor și responsabilităților lor
Emil Kraepelin: "Observația clinică trebuie să fie suplimentată prin examinarea creierelor sănătoase și a celor bolnave".	Alfred Meyer: „În mod obișnuit, un diagnostic face dreptate doar unui segment al faptelor și este pur și simplu o conveniență a nosografiei".

O perspectivă antropologică este legată de ceea ce, după unii, se numește "postpsihiatria" (Bracken P și Thomas P, 2001). Aceasta ridică o serie de probleme în această perioadă în care societatea trece împreună cu medicina în epoca postmodernă.

- (1) Dacă psihiatria este produsul instituției, nu putem să nu ne întrebăm care va fi capacitatea sa de a determina natura îngrijirilor postinstituționale.

- (2) Putem să ne imaginăm o relație diferită între medicină și bolnavul psihic diferită de cea care s-a format în sistemul azilar al epocilor precedente?
- (3) Dacă psihiatria este produsul unei culturi preocupată de raționalitate și individualitate, ce fel de sănătate mintală se potrivește lumii postmoderne în care aceste preocupări sunt în evidentă scădere?
- (4) Cât de adecvată este psihiatria occidentală pentru grupurile culturale care sunt adeptele unei ordini spirituale a lumii și a punerii unui accent etic asupra importanței familiei și comunității?
- (5) Cum am putea interveni și separa problematica îngrijirilor de sănătate mintală de excluderea socială și coerciția exercitată în ultimele două secole în acest domeniu?

Dintre provocările psihiatriei postmoderne putem enumera scăderea încrederii în puterea științei și tehnologiei de a soluționa problemele sociale și umane, trecerea dincolo de caracterul său “modernist” a psihiatriei care trebuie să se coreleze cu propunerile guvernamentale cele mai recente și cu puterea din ce în ce mai mare a utilizatorilor de servicii, accentuarea contextelor sociale și culturale care pun etica înaintea tehnologiei și încearcă să reducă, cât de mult posibil, controlul medical al intervențiilor coercitive

Psihiatria postmodernă se dorește o cale de mijloc între excesele psihiatriei și orgoliile antipsihiatriei dar sunt mulți aceia care arată că psihiatria poate trece fără secuse în epoca postmodernă dacă pregătirea medicilor își păstrează dimensiunea antropologică și filosofică și dacă psihiatria este gata să își asume responsabilitățile pe care le-a avut întotdeauna.

„Psihiatria constituie un document autentic al curajului, generozității și responsabilității de a înfrunta, descifra și asista una dintre cele mai cumplite și, în același timp, misterioase tragedii ale ființei umane, numită generic *boală psihică*.” (Eduard Pamfil).

Bibliografie selectivă

1. American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. 4th Ed. Washington DC, American Psychiatric Association, 1994
2. Bhugra D, Bhui K (eds). Textbook of cultural psychiatry, Cambridge University Press, 2007.
3. Bracken P, Thomas P. *Postpsychiatry: a New Direction for Mental Health*. BMJ, 322, 724–727, 2001.
4. Kleinman A. *Chapter 5. Medical Anthropology and Mental Health: Five Questions for the Next Fifty Years*. in *Medical Anthropology at the Intersections: Histories, Activisms, and Futures*, Ed. Duke University Press, 2012
5. Lăzărescu, M. *Introducere în psihopatologie antropologică*, Editura Facla, Timișoara, 1989.
6. Lăzărescu, M.; Ogodescu, D. *Îndreptar de psihiatrie*, Editura Helicon, Timișoara, 1993.
7. Mihanović M, Babić G, Kezić S, Sain I, Lončar Č. *Anthropology and Psychiatry*. Coll. Antropol. 29 (2005) 2: 747–751.
8. Pinel P. *Traité médico-philosophique sur l'aliénation mentale; ou la manie*, Paris: Caille et Ravier, 1800.
9. Tudose F, Tudose C, Dobranici L. *Tratat de psihopatologie și psihiatrie pentru psihologi*, editura Trei, 2011.
10. Young, A. A time to change our minds: Anthropology and psychiatry in the 21st century. *Culture, Medicine and Psychiatry*, 32, 298–300, 2008.

ZÂMBETUL INTERIOR ÎN UNIVERSUL ANTROPOLOGIC

Prof. Dr. GRIGORE UNGUREANU*

1. Prolegomene¹

Surâsul sau zâmbetul schițează râsul, fin, agreabil, insonor, relaxant, mângâietor, incitant, luminos – plin de viață, iubire și speranță.

Scânteiere de râs, care strălucește în interiorul nostru și emerge schițat, exprimat mai mult prin destinderea buzelor și prin iluminarea feței, uneori evoluând într-un râs ușor, ispititor sau de satisfacție, el este aidoma unui fluturaș efemer, cu aripioarele roz, adiind delicat petalele celor mai frumoase flori. Paul Eluard contura magistral: *«Surâsuri parfumate cu aripile-nvăluind lumea în lumină»*.

Surâzând, toate componentele feței noastre zâmbesc: gura, obrații, nasul, pleoapele, ochii, sprâncenele, fruntea, urechile, și, dacă dorim într-adevăr să înțelegem natura și semnificația zâmbetului, trebuie să nu neglijăm niciuna dintre părțile feței care-l exprimă.

Zâmbetul poate fi de bucurie, melancolie sau malițiozitate, reținută sau mascată, ca o sclipire fulgurantă care iluminează fața instantaneu, misterios. Zâmbetul Mona Lisei l-a făcut pe Leonardo da Vinci nemuritor. Prin surâsul feminin întrezărim paradisul...

Surâsul are un efect puternic asupra sentimentelor și fiziologiei noastre și ne face să ne simțim mai bine.

Imagistic, zâmbetul este ingredientul magic în toate rețetele care transformă chipurile umane în creaturi angelice surâzătoare, adesea doar pronunțându-i numele. *«Zâmbiți, vă rog!»* Și toți zâmbim posterității.

Toți oamenii care zâmbesc și râd sunt frumoși pentru că râsul înseninează viața, tonifică optimismul și bucuria de a trăi, iar surâsul este fratele său enigmatic, chipul comunicării sublime între inimi, suflete și inteligențe. Cei doi frați se îngemănează veșnic.

Se poate considera că surâsul este un râs atenuat, un râs care pare gata să înceapă, dar rămâne schițat frumos, nobil, atrăgător. Este un minunat element fundamental al legii atracției naturale.

1 *Prof. dr. GRIGORE UNGUREANU – Fundația Română pentru Tineret / Institutul Internațional pentru Studiarea Universurilor Subtile
v. GRIGORE UNGUREANU, *Lovely smiles*, Editura „Omega Lux” – București, 2011, pp. 7-42; GRIGORE UNGUREANU, PĂTRU FIRU, ANA UNGUREANU, SVETLANA APOSTOLESCU, *Zâmbete extraordinare*, Editura „Omega Lux” – București, 2011, pp. 33-62.

Studiind râsul, Darwin distingea trei trepte: surâsul, râsul moderat și râsul nebun...

Gândurile plăcute provoacă zâmbete. Aproape indiferent de aspectul fizic, ele sunt printre cele mai atrăgătoare însușiri omenești. Suntem atrași involuntar de fețele surâzătoare și le răspundem zâbind. De altfel, surâzând mai des, suntem și mai „sexi”, zâmbetul fiind și un stimul pentru dorințe...

Din vârful buzelor sau descoperind dinții, fiecare surâs e unic. Precursor al râsului, el este martorul unei emoții interioare care ne iluminează cu raze de fericire...

Înainte de a începe să râdem, noi am zâmbit... Oamenii vin pe lume cu zâmbetul cunoscut. El nu se învață, ci vine din interiorul ființei.

Alina Rusu, specializată în etologie la Cluj, afirma că: „Există investigații recente care arată că bebelușii zâmbesc înainte de a se naște, deci înainte de a avea posibilitatea să interacționeze vizual cu alte persoane. Studii din psihologia dezvoltării indică faptul că nou-născuții preferă fețele umane zâmbitoare”. Noul născut zâmbește din primele zile de viață, dar începe să râdă abia după 4-8 luni.

Zâmbirea este un comportament înnăscut, nu o educație culturală. După etologul englez Desmond Morris, acesta ar fi „un mecanism instinctiv de supraviețuire al ființei umane nou născute, asigurându-i securitatea și atașamentul apropiaților săi”². Când doarme, copilul surâde „îngerilor”, semn reflex al confortului personal. Intervenind relația părinte-copil, se configurează zâmbetul social sau de răspuns, când copilul răspunde efectiv zâmbetelor părinților și altor interlocutori. Apoi, cu timpul, prin imitație, copilul învață să-și nuanțeze zâmbetele.

Fața umană are un rol deosebit în comunicarea non-verbală, în limbajul semnelor, fiind un mijloc propriu-zis de expresie comportamentală și a constituit baza cercetărilor emoțiilor umane fundamentale însoțite de expresii faciale automate, universale și înnăscute.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, neurologul Guillaume Duchenne de Boulogne a realizat o serie de experiențe privind expresia facială a emoției. El a utilizat fotografierea și stimularea electrică a mușchilor feței pentru a pune în evidență mișcările asociate emoțiilor. A remarcat mai ales că zâmbetele care exprimau o bucurie sinceră se deosebeau de zâmbetele

2 Desmond Morris, *Le Bébé révélé*, Éd. Calmann-Lévy, Paris, 1996 – album foto ilustrând primul an de viață al copiilor.

voluntare prin contractarea mușchiului orbicular al ochiului (orbicularis oculi) – care înconjoară ochiul și coordonează închiderea și deschiderea pleoapelor.³

Cercetările efectuate prin 1980 de psihologul Paul Ekman, cercetător american din San Francisco, și echipa sa au permis confirmarea și completarea acestor rezultate. S-a evidențiat faptul că marea majoritate a oamenilor sunt incapabili să contracte voluntar mușchiul orbicular al ochiului, iar cei care și-l contractă, de regulă nu reușesc să-i contracte ambele părți concomitent (în același moment). De altfel, surâsurile lui Duchenne au fost asociate cu o activitate asimetrică în lobul frontal, considerată semnificația afectivității pozitive. Ekman a propus denumirea de „zâmbet Duchenne” („Duchenne smile”) pentru acest tip de zâmbete.

Atfel, în literatura de specialitate sunt descrise două tipuri principale de zâmbet: zâmbetul Duchenne, cald și spontan, care implică întreaga față, și zâmbetul non-Duchenne, care implică doar mușchii feței și este numit « zâmbetul însoțitorilor de zbor ». Cercetătorii au evidențiat că oamenii au capacitatea de a procesa diferențiat (subconștient și conștient) zâmbetul adevărat (Duchenne) și zâmbetul politic, contextual.

Paul Ekman, a identificat 19 zâmbete, capabile să exprime 44 de emoții diferite (bucurie, seducție, complicitate, jenă etc.). Dintre aceste zâmbete, doar unul este spontan și adevărat, celelalte 18 nu sunt prea oneste. Ceea ce nu înseamnă că ele nu sunt utile. De fapt, acestea din urmă alcătuiesc un cod social. Prin anumite expresii ale feței, le comunicăm celor din jur mesaje despre noi și atitudinile noastre.

Printre tipurile de zâmbete s-au conturat: „zâmbetul curat”, „zâmbetul sincer”, „zâmbetul timid”, „zâmbetul fluture”, „zâmbetul amar”, „zâmbetul de copil”, „zâmbetul furat”, „zâmbetul seducător”, „zâmbetul plin de speranță”, „zâmbetul ironic”, „zâmbetul fals”, „zâmbetul schițat” etc.

Iată și câteva zâmbete ilustrative:

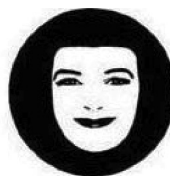
timid

întrebător

ironic

aprobator

satisfăcut

Referitor la **zâmbetul adevărat**, se spune că, într-o zi, Dumnezeu a venit să stea pe pământ o săptămână.

Oricine avea dreptul să-l viziteze, dar în salonul de recepție se putea ajunge numai după traversarea a trei anticamere, ale căror uși erau închise.

O mulțime de oameni voiau să fie primiți în audiență. Cine se prezenta, era condus de un înger în fața ușii primei anticamere, cu îndrumarea:

– Vei trece prin trei anticamere. Pentru a se deschide ușile trebuie doar să zâmbești.

3 Montajul ilustrativ conține fotografii din cartea „*Mécanisme de la Physionomie Humaine*”, scrisă de **Guillaume Duchenne** și publicată în 1862; http://fr.wikipedia.org/wiki/Expression_faciale

Ajunși în fața primei uși, oamenii zâmbeau, dar nu se întâmpla nimic. Revenind la înger pentru a cere explicații, primeau răspunsul invariabil:

– Ușile se deschid grație energiei zâmbetului tău. Dacă ele nu se deschid, înseamnă că energia emanată de el nu este suficientă. Încearcă mereu, iar și iar, nu pierde speranța și poate vei reuși!

Oamenii tot încercau, dar ușile rămâneau închise.

Îngerii au explicat că Dumnezeu nu dădea nicio importanță zâmbetului fizic și probabil că ușile nu reacționau pentru că oamenii nu zâmbeau decât formal.

Era evident că doar cineva remarcabil putea face ușile să se deschidă.

Adunarea a hotărât ca persoana care va reuși să-l întâlnească pe Dumnezeu, pe lângă problemele personale să-i mai adreseze două întrebări ale căror răspunsuri interesează întreaga omenire: „Cum se poate depăși suferința ?” și „Cum se poate atinge fericirea eternă ?”

Văzând că nimeni nu mai îndrăznea să se prezinte, oamenii s-au adunat din nou și au desemnat trei persoane, considerate cele mai evaluate de pe pământ, laureate cu premii Nobel: pentru știință – „cel mai strălucitor savant”, pentru literatură – „cel mai subtil poet” și pentru pace – „cel mai mare umanist”.

Savantul s-a prezentat în fața anticamerelor, a zâmbit amintindu-și plăcerea intelectuală de nedescris pe care a trăit-o când a făcut extraordinara descoperire încununată cu premiul Nobel și... miracol: ușa primei anticamere s-a deschis, în aplauzele entuziaste ale mulțimii. Dar el n-a mai reușit să deschidă ușa următoare; atâta fusese energia zâmbetului său, așa că s-a întors afară și ușa primei anticamere s-a închis după ieșirea lui.

Poetul s-a prezentat zâmbitor, retrăind emoțiile avute când a uimit lumea cu opera lui pentru care a primit premiul și... ușile primelor două anticamere s-au deschis imediat, dar ușa celei de-a treia a rămas indiferentă... A ieșit afară și ușile deschise s-au închis la loc.

Umanistul s-a prezentat în fața primei uși retrăind extazul provocat de semnarea unui tratat de pace de importanță crucială, pentru care a fost premiat, dar când a zâmbit el nu s-a mai întâmplat nimic...

Oamenii se resemnaseră, dar a venit și o fetiță...

În situația aceea, ei au lăsat-o, încredințându-i cele două întrebări.

Când a ajuns în fața ușii primei anticamere, fetița a dus mâna la piept și a zâmbit din inimă. Ca prin minune, toate cele trei uși s-au deschis silențios în același timp, lăsând să se întrevadă o lumină divină. În fața acestui miracol, mulțimea a rămas înmărmurită într-o tăcere profundă, plină de respect și mirare, pentru că nimeni nu înțelegea cum o simplă fetiță a putut reuși acolo unde trei cu premii Nobel eșuaseră.

Trei ore a stat fetița de vorbă cu Dumnezeu. Apoi ea a ieșit, iar Dumnezeu s-a ridicat la cer, învăluit într-o lumină strălucitoare, pentru că săptămâna dedicată vizitei pe pământ se încheiase.

Toată lumea a înconjurat fetița cu sentimente amestecate: invidie, admirație, uimire, perplexitate, extaz și speranță.

— Cum ai reușit să deschizi ușile ?

— Pur și simplu, am zâmbit din toată inima.

— Ce întrebare personală i-ai adresat lui Dumnezeu ?

— Niciuna. Am vrut doar să-l văd pe Dumnezeu.

— Cu cine seamănă Dumnezeu ?

— Mi s-a părut ca o soră geamănă.

Răspunsul acesta a stârnit o confuzie totală. Deci, Dumnezeu seamăna cu o fetiță...

— L-ai întrebat pe Dumnezeu cum se poate depăși suferința ?

— Da. Și mi-a răspuns că este suficient să se zâmbească în fiecare zi din toată inima.

— Asta e tot ce ți-a răspuns ?

— Da.

— L-ai întrebat pe Dumnezeu și cum se poate atinge fericirea eternă ?

— Da. Și mi-a răspuns că este suficient să se zâmbească în fiecare zi din toată inima.

— Păi, e același răspuns ca pentru suferință...

— Știu, dar așa mi-a spus Dumnezeu.

— Ești sigură c-ai înțeles bine ?

— Absolut sigură.

— Dar cum se surâde din toată inima ?

— Hm... este suficient s-o faci, asta-i totul.

Oamenilor nu le venea să creadă că adevăratele răspunsuri sunt așa de simple...

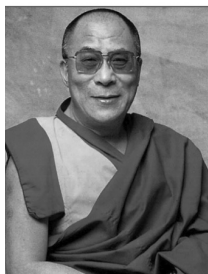
... În prefața cărții sale „Alchimistul”, Paulo Coelho a expus următoarea poveste: „Maica Domnului, cu Pruncul Isus în brațe, s-a hotărât să coboare pe pământ și să viziteze o mănăstire. Plini de mândrie, toți călugării au format un șir lung, fiecare prezentându-se în fața Fecioarei, pentru a-i aduce omagiul său. Unul a declamat poeme frumoase, altul i-a arătat anluminurile ce le făcuse pentru Biblie, un al treilea a recitat numele tuturor sfinților. Și tot așa, călugăr după călugăr, ei l-au omagiat pe Maica Domnului și pe Pruncul Isus.

Ultimul din șir, cel mai umil din mănăstire, nu studiase niciodată textele savante ale epocii. Părinții lui fuseseră oameni simpli care lucrau într-un vechi circ din împrejurimi și tot ce-l învățaseră era să arunce mingi în aer și să facă vreo câteva scamatorii.

Când i-a venit rândul, ceilalți au vrut să pună capăt omagiilor, fiindcă fostul scamator nu avea nimic important de spus și chiar putea să strice imaginea mănăstirii. Dar, în adâncul inimii, și el simțea o imensă nevoie să dăruiască ceva lui Isus și Sfintei Fecioare.

Rușinat, simțind privirea muștrătoare a confrăților, a scos din buzunar câteva portocale și a început să le arunce în aer, făcând jonglerii, singurul lucru la care se pricepea.

Abia în momentul acela pruncul Isus a zâmbit și a început să bată din palme în brațele Maicii Domnului. Iar Fecioara, lui i-a întins Pruncul, lăsându-l să-L strângă la piept.”

...Mai aproape de noi, la finalul unei conferințe memorabile, Dalai Lama a fost întrebat:

— Ce vă putem oferi ?

El a răspuns, uimind ascultătorii:

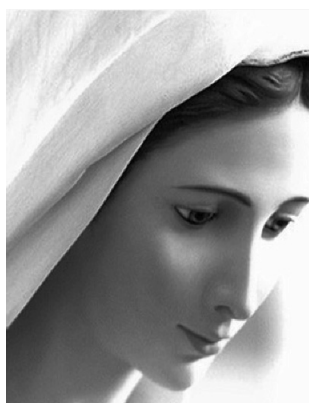
— E foarte ușor, oferiți-mi zâmbetele voastre! Mă simt minunat când îmi zâmbesc oamenii. Zâmbiți-vă și voi, că e foarte bine. Deci, dăruiți-mi zâmbetele voastre !

2. Zâmbetul interior: excelent și terapeutic

Zâmbetele noastre îi binedispun pe cei din jur, care le reflectă către noi cu energie pozitivă. Astfel, zâmbetul devine un remediu terapeutic, utilizat pentru echilibru, sănătate și optimism. O față zâmbitoare este cea mai frumoasă dintre toate imaginile.

Viața cotidiană și spațiile credințelor umane surprind chipuri iluminate de zâmbete interioare divine.

În timpuri străvechi, maestrul taoiști învățau că zâmbetul interior, zâmbetul către sine însuși, crează armonie interioară, garanția sănătății, fericirii și longevității. Surzându-ți, te învâluie în iubire care te face prietenul tău cel mai bun, încrezător și optimist.

Un proverb japonez spune: „Fericirea intră pe poarta răsului”, adică prin zâmbet. Venind din interior, zâmbetul este cea mai subtilă dintre expresiile umane, enigmatică și seducătoare.

Zâmbetul adevărat este iubitor și generează o emisie spontană de energie cu efect tonic, relaxant și înviorător, asemenea unei muzici armonioase.

Când zâmbim, oamenii, animalele și plantele simt dragostea noastră și se comportă agreabil.

Zâmbetul este mai întâi un mecanism cerebral. Când ne simțim bine și suntem fericiți, în creierul nostru se produc endorfine (așa-numiții hormoni ai fericirii). Dar relația stare de fericire-endorfine-zâmbet poate fi indusă și invers. Dacă ne străduim să zâmbim, se poate induce producerea de endorfine și, implicit, va crește probabilitatea de a ne simți mai bine. Avem nevoie de minimum 5 perechi de mușchi faciali pentru a zâmbi, iar câteodată se folosesc până la 53 de perechi de mușchi.

Zâmbetul e o minune din alchimia fericirii. Zâmbind cuiva, persoana respectivă se simte mai bine. Surâzând plantelor, ele captează energia iubirii și cresc mai spornic și armonios. Zâmbind și mângâind un cățeluș, el mulțumește bucurându-se și dând din coadă. Bruscat cu vorba sau lovit, el mârâie amenințător sau chiar mușcă. În fața invectivelor și oamenii iau atitudini defensive ori chiar agresive...

Cei care nu zâmbesc își anihilează capacitățile de a da și de a primi. Adeseori, aerul lor sumbru și lipsa umorului în fața vieții le afectează sănătatea. Dimpotrivă, cei cu surâsul pe buze reconfortează anturajul, se bucură de o sănătate bună și au o viață fericită. Toți cei pe care-i întâlnesc le păstrează amintiri plăcute.

Este cam greu să ne păstrăm zâmbetul pe buze, nu acel zâmbet forțat și politicos de societate, ci zâmbetul cald, spontan și natural, care vine din înțelegerea profundă a vieții și a menirii noastre umane.

Din vechime s-a constatat că, în realitate, conștiința noastră nu se înrădăcinează numai în creier, ci în fiecare din celulele organismului uman. Zâmbindu-le și mulțumindu-le pentru activitatea lor, se activează inteligența corpului, determinând regenerarea.

Minunat în simplitatea și eficacitatea lui, zâmbetul interior este o metodă de autotransformare personală profundă, cu repercursiuni puternice asupra conștiinței, favorizând creșterea bunăvoinței și compasiunii, veritabile sentimente de pace.

Grație energiei surâsului interior, putem să ne dezvoltăm capacitatea personală și să fim în armonie cu noi înșine, stimulând optimismul și sănătatea.

Sentimentele ocupă o parte foarte importantă a vieții noastre, iar în medicina tradițională orientală ele sunt intim legate de organele interne. De exemplu, despre splină se spune că are legătură cu grija, plămânii cu supărările, ficatul cu furia, inima cu veselia etc. Sentimentele intervin deci în starea sănătății, cele pozitive generează echilibru și bine fizic, iar cele negative provoacă dezechilibre și afecțiuni. Iată de ce este foarte important să apreciem puterile lor și să învățăm să le controlăm și să le coordonăm activitățile.

Zâmbetul interior generează energie superioară și constituie un mijloc de comunicare a conștientului cu subconștientul. Manifestarea lui este o cale puternică de îngrijire internă printr-o relaxare profundă, care dizolvă tensiunile fizice și psihice. El întărește energia organelor și glandelor, calmează inima și ne permite să conștientizăm universul corporal, învățând să comunicăm cu părțile și organele corpului nostru.

Terapia specifică utilizează energia zâmbetului iubirii și fericirii pentru comunicarea cu toate componentele corpului, ameliorarea sănătății acestora și optimizarea activităților lor.

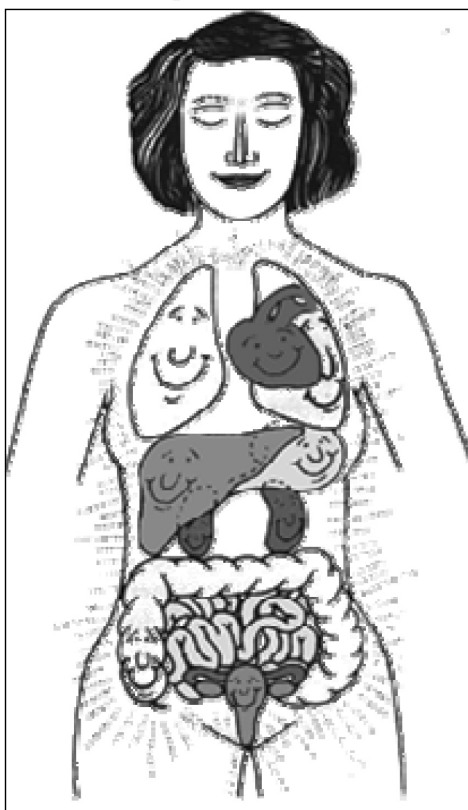
Prin antrenament personal, se mobilizează puterea divină a zâmbetului – limbaj primordial de comunicare non-verbală, interfață activă dintre interiorul și exteriorul corpului biologic. Această comunicare misterioasă profundă amprentează pozitiv evoluția personală, ameliorând sănătatea și predispoziția genetică pentru fericire. Astfel se determină procesul de reorganizare, de ordonare interioară conștientizată cu trezirea complexă și mobilizarea întregului organism să participe activ la realizarea bunăstării lui.

Ne gândim la cineva sau la ceva impresionant și zâmbim larg, deschis, sincer. Apoi expediem energia acestui zâmbet, ca pe o torță aprinsă, spre organele noastre vitale, mângâindu-le cu sentimente de iubire. Zâmbetul interior poartă iubirea acolo unde este cea mai mare nevoie de ea, pentru că prin iubire trăim.

În general, dirijarea zâmbetului interior terapeutic se efectuează secvențial, antrenând toate componentele care alcătuiesc cele trei secțiuni ale corpului: anterioară, interioară și posterioară. Se pot urmări și alte coordonate, sublimite inclusiv în concentrarea insistentă pentru optimizarea sănătății și activității anumitor organe sau părți ale corpului.

Zâmbetul afectuos, autentic, vehiculează energie încărcată de iubire, care are puterea să încălzească întregul corp și să-i vindece afecțiunile. Bucurie a sufletului, zâmbetul interior produce energie pozitivă capabilă să vindece organismul și să-l agrementeze cu tonus vital excelent.

Pe lângă efectele sale terapeutice benefice pentru organism, surâsul interior poate fi utilizat și pentru atenuarea stresului, furiei sau depresiei. Stând relaxat, se „aprinde” lumina mentală zâmbetului, cu ajutorul unei imagini agreabile, exterioare sau interioare (amintire) și se „arborează” pe față, menținându-se cât mai mult...

Excepționalul zâmbet enigmatic meditativ al lui Buddha este venerat, considerându-se că ar conține cheia fericirii interioare... Se spune că zâmbetul lui interior este atât de puternic încât radiază pe întreaga față și el aduce fericirea pretutindeni.

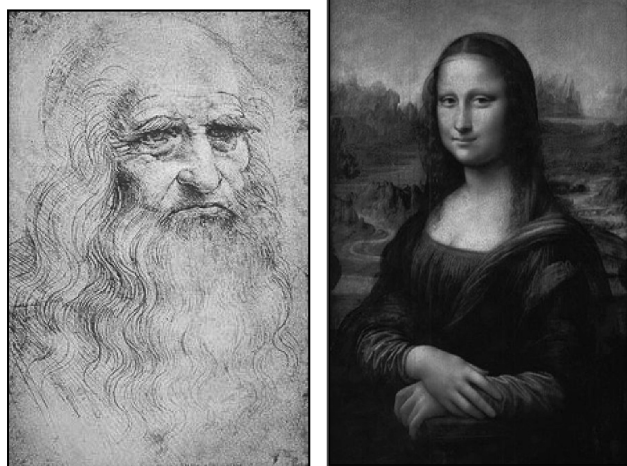
Zâmbetul generează iubire. El transmite energie reconfortantă cu putere calmantă și vindecătoare. Zâmbind fiecărei părți a corpului nostru, noi îl conștientizăm unit, întreg, relaxat, echilibrat, sănătos și fericit. Iubirea care pleacă din interior spre exterior dezvoltă în jur o aură de energie zâmbitoare.

Surâsul interior inteligent conferă și frumusețe. În timp, trăsăturile se destind, ochii devin mai expresivi, iar chipul se iluminează. Maeștrii practicilor orientale își stăvilesc îmbătrânirea. Chipul lor pare neatins de timp.

Atenție: zâmbetul e contagios !

3. MONA LISA GIOCONDA și zâmbetul ei enigmatic

Celebra pictură Gioconda (ital.: La Gioconda⁴) sau Mona Lisa, realizată de Leonardo da Vinci în anii 1503-1506, reprezintă o femeie surâzând îngândurată.

Leonardo da Vinci⁵ Mona Lisa Gioconda

Este o pictură în ulei pe lemn de plop, cu dimensiunile de 77 x 53 cm, expusă la Muzeul Luvru din Paris și considerată cea mai renumită operă din istoria picturii.

4 În limba italiană, cuvântul „gioconda” (lat. „jucunda” = „fericită”) înseamnă „femeie amabilă, drăguță, jucăușă”; „La Gioconda” ar putea fi...„Doamna veselă”.

5 Leonardo da Vinci (15.04.1452 - 02.05.1519) – Autoportret în cretă.

Identitatea personajului portretizat nu este sigură. Deși, cercetătorul Giuseppe Pallanti din Florența tinde să confirme afirmația lui Giorgio Vasari că ar fi vorba de Monna Lisa Gherardini, membră a micii nobilimi rurale din Toscana, alte cercetări au ajuns la concluzia că portretul ar reda figura unei înstărite doamne florentine, Madonna Lisa del Giocondo, al cărei nume ar explica și a doua denumire a tabloului.

După 500 de ani de la pictarea tabloului, realizatorii unui film documentar dedicat vieții lui Leonardo da Vinci și difuzat de BBC, o echipă de experți condusă de Nick Rossiter, în doi ani de cercetări au descoperit un document important în arhivele din Florența – un certificat de botez din care rezultă că Lisa del Giocondo și-a botezat copilul în 1503, an în care da Vinci a început să-și picteze capodopera. Și Shervin Nuland, profesor de anatomie la Universitatea din Yale (SUA) a afirmat că degetele nițel umflate ale Giocondei înseamnă indubitabil că florăreasa florentină era însărcinată...

Faima tabloului, considerat un prototip al portretului de tip renașcentist, a fost dată în special de zâmbetul enigmatic surprins de pictor, sau „jumătate de zâmbet”, cum a mai fost numit, învâluind adevăratele sentimente ale Mona Lisei.

Portretul a fost asemuit unei „ferestre spre o altă lume”, prin care se întrezărește surâsul interior al Giocondei, zâmbetul de pe fața ei fiind o imagine iluzorie, mai mult sau mai puțin sesizabilă, în funcție de capacitatea, starea și concentrarea privitorului. După părerea profesoarei Margaret Livingstone de la Universitatea Harvard, percepția componentelor chipului pictat se realizează pe zone diferite ale retinei (specializate în culoare, umbră și mișcare), făcând zâmbetul să apară sau să dispară în funcție de regiunea feței asupra căreia se concentrează admiratorii.

De-a lungul secolelor existenței tabloului s-au emis diverse idei privind misteriosul zâmbet, considerat expresia satisfacției femeii gravide, reacție la muzica din atelierul pictorului sau chiar efect al vinului cu care artistul și-ar fi tratat modelul. Măsurători detaliate au evidențiat puncte comune ale autoportretelor pictorului cu chipul doamnei din tablou, emițându-se ipoteza suprapunerii celor două chipuri. Într-un videoclip difuzat pe internet, cele două chipuri se contopeau în infinit...

Imaginea picturală, admirată unanim, a constituit obiectul nenumăratelor cercetări, analize și interpretări, continuând și acum să preocupe specialiștii și amatorii.

În general, se poate spune că vivacitatea și ambiguitatea fizionomiei Giocondei, surâzând enigmatic, se datorează mai ales procedului de pictură „sfumato”, care învâluie tabloul într-o atmosferă misterioasă.

S-a mai constatat că Mona Lisa privește spre stânga cadrului, ca și cum ar fi fost desenată cu mâna dreaptă, deși se știe bine că pictorul era stângaci (poate, ambidextru) și autoportretele sale privesc spre dreapta.

Profesorul român Nicu Sebe, cu echipa sa de la Universitatea din Amsterdam, au dezvoltat și au testat, în colaborare cu cercetători de la Beckman Institute for Advanced Science and Technology at the University of Illinois at Urbana-Champaign/SUA - coordonați de profesorul Tom Huang, un

program de calculator care, „citind” imagini fotografice, prin comparare cu datele de referință memorate, „recunoaște emoții” similare ale persoanelor vizate.

Algoritmul care stă la baza programului divizează imaginea în secvențe mici, care sunt analizate ținând seama de principalele trăsături ale feței, determinând procentele a șase emoții de bază: fericire, surprindere, mânie, dispreț, teamă și tristețe. Masca-etalon cu care se face comparația este reprezentată de o imagine cu expresie neutră, obținută pe baza introducerii în program a zece imagini de femei de origine mediteraneană.

Conform rezultatelor testului efectuat pe imaginea Giocondei, celebrul zâmbet enigmatic al acesteia exprimă 83% fericire + 9% dispreț (dezgust) + 6% teamă + 2% mânie, este mai puțin de 1% neutru și nu evidențiază nici o urmă de surprindere.⁶

6 <http://www.newscientist.com/article/mg18825305.200-software-decodes-mona-lisas-enigmatic-smile-.html>

Comentând aceste rezultate, dr. Cynthia McVey, psiholog la Universitatea Glasgow, a încercat să explice unele dintre emoțiile citite pe fața Giocondei: „Ea ar fi putut fi mulțumită că a fost aleasă să fie pictată... puțin deranjată de faptul că pictorul era bătrân sau poate că el i-a făcut avansuri ori a fost nevoită să pozeze altădată nud... sau, poate era agasată de faptul că stătea de mult timp pe scaun iar artistul nu-și termina lucrul”...

Tabloul a fost restaurat de mai multe ori. Analizele cu raze Röntgen au revelat încă trei straturi de pictură sub cel vizibil.

Un inginer parizian care a inventat o cameră de fotografiat revoluționară, capabilă să ofere detalii cu o precizie extraordinară, Pascal Cotte, dintr-o echipă de cercetători care a studiat tabloul, a dezvăluit că, inițial, „Gioconda avea gene și sprâncene, o cuvertură pe genunchi și un surâs mai pronunțat decât cel actual”.⁷ Cu camera fotografică unicat, având „înalta definiție de 240 milioane de pixeli” și permițând „descompunerea spectrului de lumină la trei niveluri de adâncime a stratului pictural, de la ultraviolete la infraroșii”, inginerul a putut analiza detalii uimitoare ale capodoperei lui da Vinci, descoperind că persoana pictată „avea gene și sprâncene, ai căror pigmenti s-au estompat probabil din cauza îmbătrânirii uleiului”, evidențiindu-se îndeosebi „urmele genelor de jos”. Doamna avea „un surâs mai pronunțat într-o etapă anterioară, rochia ei avea dantelă albă pe margine, la baza gâtului și se sprijinea pe ceva”. Camera fotografică a permis cercetătorilor să afle „cele 24 de secrete ale Giocondei”, detalii care nu erau complet necunoscute istoricilor de artă, dar aceștia nu le-au putut evidenția cu atâta precizie. Pascal Cotte spune însă că a făcut și o descoperire absolută, respectiv „motivul poziției îndoite a încheieturii de la mâna dreaptă a tinerei pictate”: „Mona Lisa avea o cuvertură pe genunchi”, revelată de analiza virtuală a pigmentilor.

Istoria tabloului a fost plină de peripeții. Leonardo era foarte atașat de el și îl purta totdeauna cu sine în călătoriile sale, luându-l cu el în 1516, când regele Francisc I l-a invitat să se stabilească în Franța, la castelul din Amboise. Regele i-a cumpărat tabloul, care a fost expus mai întâi la palatul Fontainebleau și apoi la Versailles. După Revoluția Franceză a fost expus la Luvru. Napoleon Bonaparte l-a luat pentru dormitorul său, ulterior pictura revenind la Luvru.

Pe timpul războiului franco-prusac (1870-1871), tabloul a stat ascuns.

În ziua de 22 august 1911 s-a constatat dispariția tabloului din muzeu. Poetul Guillaume Apollinaire și pictorul Pablo Picasso au fost acuzați de furt, arestați în ziua de 7 septembrie și interogați, dar ambii au fost eliberați din lipsă de dovezi. S-a descoperit că Vincenzo Perugia, un angajat de origine italiană de la muzeul Luvru, convins că tabloul aparține Italiei, l-a furat purtându-l sub manta la ieșirea din muzeu. A fost descoperit când a încercat să-l vândă unui negustor de opere de artă din Florența.

7 http://www.adevarul.ro/international/secrete-Giocondei_0_35997433.html

După ce a fost expus în principalele orașe ale Italiei, în 1913 a revenit la Luvru.

Un atentat cu soluție acidă a afectat grav partea inferioară a tabloului în 1956, iar câteva luni mai târziu un vizitator a aruncat în el o piatră.

Acum este protejat de un geam incasabil...

Secole de-a rândul, miliarde de oameni au admirat chipul Giocondei, immortalizat de Leonardo da Vinci.

Cercetători specialiști și amatori au publicat nenumărate cărți și articole privind pictura și pe cei doi protagoniști.

Printre aceștia, criticul de artă sârb Dragan Jovanović Danilov sugera că Leonardo, fiind îndrăgostit de Lisa, a văzut în ea imaginea unui suflet pereche, iar prin tablou a încercat să redea îngemănarea dintre trăsăturile lor interioare și trupești, simbioza dintre aceste două identități, dintre natura feminină și cea masculină, dintre vârsta inocenței și cea a înțelepciunii, dintre model și artist, întruchipând magia plenitudinii ființei umane...

Zâmbetul este o comoară spirituală inestimabilă și inepuizabilă care ne iluminează viața.

Surâsul interior, diafan, personalizat vizibil, valorifică și emană energia atracției universale. El este cel mai semnificativ blazon al nobleței noastre.

Zâmbind, ne însorim în universul fericirii !

REZERVA COGNITIVĂ ȘI PLASTICITATEA CORTICALĂ ÎNTR-O TERAPIE INTERDISCIPLINARĂ A DISFUNCȚIILOR COGNITIVE

Lector univ. dr. Cristian Vasile
Universitatea Petrol-Gaze Ploiești

Disfuncțiile cognitive reprezintă o problemă majoră, din ce în ce mai des întâlnită în societatea modernă, nu numai la vârsta a III-a, ci și la adultul de vârstă medie. Problemele de ordin prosexic și mnezic apar de obicei primele, determinând la rândul lor debutul tulburărilor de gândire. Dacă la început simptomele acestor tulburări sunt respinse de pacient (care le consideră dezechilibre temporare datorate oboselii, stresului, diminuării perioadei de somn etc.) în timp ele se pot transforma în tulburări serioase, devenind în final patologice și ireversibile. Respingerea simptomelor de către pacient are loc în multe cazuri ca reacție de apărare (mecanism de apărare) de tipul negării sau, conform abordării psihoterapeutice cognitive, sub forma unor deformări de raționament de tipul raționalizării. Pe acest fond a apărut în literatură de specialitate din ultimii ani conceptual de „rezervă cognitivă”.

Ideea unei rezerve de țesut nervos care rămâne neafectat atunci când apar leziuni ale creierului rezultă din observația repetată că nu pare a exista întotdeauna o relație directă între gradul afectării creierului sau a leziunilor cerebrale și manifestarea clinică a acestor deteriorări.

Katzman et al. (1989) a descris 10 cazuri de bătrâni care aveau un nivel cognitiv normal, dar la care s-a descoperit post-mortem că aveau un stadiu avansat al bolii Alzheimer. S-a speculat că acești subiecți nu au avut manifestări clinice ale demenței Alzheimer deoarece creierul lor au fost mai mari decât media. În mod similar, majoritatea clinicienilor știu că un accident vascular cerebral de un anumit nivel poate produce insuficiență funcțională profundă asupra unui pacient, în timp ce același AVC are efect minim asupra altui pacient, din punct de vedere al funcționalității acestuia. În fața acestor evidențe a fost introdus conceptul de rezervă cognitivă, care ar putea explica diferențele amintite între persoane care au suferit de același grad de distrugere a țesutului cerebral.

Termenul „rezervă cognitivă” descrie rezistența funcțiilor cognitive în fața deteriorării cerebrale în demențe sau alte degradări ale substanței cerebrale. Rezistența cognitivă este evaluată comportamental, în timp ce deteriorarea neuropatologică este evaluată histologic, dar și prin metode imagistice sau pe baza de marker.

La sfârșitul anilor '80, un studiu publicat în *Annals of Neurology*, care raporta rezultatele de la examinarea post-mortem a peste 100 de persoane în vârstă, în mod surprinzător a indicat că există o discrepanță între gradul de deteriorare neuropatologică datorat bolii Alzheimer și manifestările clinice ale bolii în exterior,

în social. Acest rezultat arăta că unii subiecți ale căror țesuturi cerebrale au suferit degradări extinse datorate patologiei, au avut foarte puține manifestări clinice ale bolii sau nu au avut deloc manifestări. În plus, studiul a arătat că aceste persoane au avut o greutate mai mare a encefalului și un număr mai mare de neuroni comparativ cu lotul de control. Cercetătorii au enunțat două posibile explicații pentru acest fenomen: subiecții ar fi putut avea boala Alzheimer într-un stadiu incipient, dar au reușit să evite cumva pierderea unui număr mare de neuroni, sau, alternativ, au avut creiere mai mari și mai mulți neuroni și, astfel, s-ar putea spune că au avut o mai mare «rezervă».

Studierea rezervei cognitive sugerează că inteligența înnăscută sau experiențele de viață (cum ar fi realizările educaționale și profesionale) pot mări această rezervă, sub forma comportamentală a unor seturi de abilități care permit unor subiecți să gestioneze mai bine decât alții patologia cognitivă de o anumite natură (de ex.: demența de tip Alzheimer).

Boala Alzheimer (BA) are unele caracteristici unice utile pentru examinarea bolilor induse de schimbări în funcționarea creierului. Demența Alzheimer afectează circuitele corticale care deserveșc o gamă largă de funcții cognitive, iar patologia ei este mult mai probabil să afecteze arii anatomice similare ale diferiților subiecți, decât alte leziuni, cum ar fi accidentul vascular cerebral, permițând astfel o mai bună generalizare a rezultatelor observațiilor privind rezerva cognitivă.

BA este, de asemenea, o afecțiune care progresează încet, dar inevitabil, oferind un indicator mai sensibil al nivelului afectării creierului necesar înainte de schimbarea cognitivă.

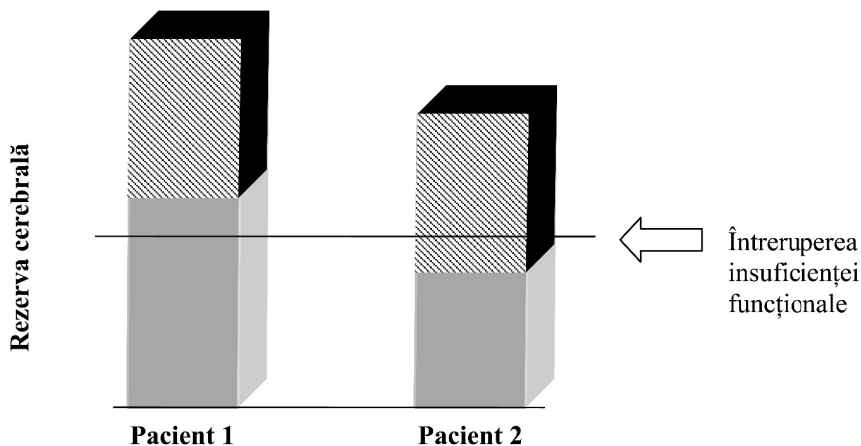

Fig. 1. Pragul rezervei cerebrale. Pentru doi pacienți care au nivele diferite ale rezervei cerebrale, o leziune cu o anumită întindere duce la un deficit manifestat clinic la persoana cu o rezervă cerebrală mai mică (Pacientul 2), deoarece depășește pragul de afectare al creierului suficient pentru a produce acel deficit funcțional. Totuși o persoană cu o mai mare rezervă cerebrală poate rămâne neafectată din punct de vedere cognitiv și funcțional. (după Stern, 2002).

Există mai multe modele active ale rezervei cognitive, ceea ce sugerează că encefalul activ încearcă să identifice soluții de compensare în fața provocării reprezentate de deteriorarea creierului. Modelul activ de rezervă cognitivă se concentrează mai mult pe modul în care sarcinile sunt prelucrate prin comparație cu diferențele care stau la baza specificității fiziologice. Astfel, rezerva cognitivă ar putea fi reprezentată sub forma utilizării rețelelor cerebrale sau modelelor cognitive care sunt mai eficiente sau flexibile, și astfel, mai puțin susceptibile de a fi distruse. Acest tip de rezervă este un proces normal utilizat de adulții sănătoși atunci când sunt confrunțați cu o sarcină solicitantă, precum și de persoanele cu leziuni ale creierului. În esență, un individ care folosește o rețea cerebrală într-un mod eficient, sau este capabil să utilizeze rețele alternative sau strategii cognitive ca răspuns la solicitările ridicate, ar putea avea mai mult rezerve cognitive și ar putea menține o eficiență crescută mai mult timp în fața unei patologii cerebrale (Stern, 2003).

Căile nervoase “profunde” formate prin educație (formală – în școală, sau informală – prin experiențele de viață individuale) pot constitui rezerve cognitive în cazul unor deteriorări cerebrale.

Până acum două decenii se credea că celulele degenerate ale sistemului nervos central nu pot fi înlocuite. Imposibilitatea ca acest lucru să se întâmple era pusă pe seama lipsei factorilor neurotrofici care susțin supraviețuirea și înmulțirea/creșterea celulară, precum și a factorilor neurotoxici care împiedică remielinizarea.

Neuroplasticitatea era explicată prin recuperarea parțială a funcției unui sistem datorată preluării funcției de către alte structuri nervoase și prin activarea unor circuite secundare (care este, de fapt, tot o preluare parțială sau totală a funcției), prin mecanisme adaptatorii celulare (de ex., *sproutingul* neural) sau prin reînvățare.

Studiile ultimelor două decenii (și în special a ultimilor ani) sugerează că în neuroplasticitate este implicată și producerea și integrarea funcțională a unui mare număr de neuroni în creierul adultului. Altfel spus, encefalul lezat patologic, ar putea să se refacă nu doar datorită preluării unor funcții de alte zone ale creierului, ci și prin producerea și funcționalizarea unor noi populații de neuroni. În plus, există indicii și în privința implicării neurogenezei ca suport specific al memorării și învățării.

De fapt primele întrebări asupra nașterii de noi neuroni sunt puse de Joseph Altman, în 1962. Acesta a observat producerea neuronilor în hipocampul unui șoarece adult. Mai târziu el susține că neuronii nou apăruiți nu rămân în locul în care se nasc, ci migrează în alte regiuni encefalice (Altman, 1962). În 1979 Michael Kaplan confirmă observațiile lui Altman, pentru ca în 1983 să descopere ceulele precursorare neurogenezei (celule stem neurale) la un mamifer adult.

Un rol important în procesul neurogenezei și al creșterii rezervei cognitive îl au și mecanismele epigenetice, care sunt utilizate pe scară largă pentru formarea și stocarea de informații celulare ca răspuns la semnalele tranzitorii de mediu. Stocarea de informații celulare este astfel, în unele privințe, similară cu mecanismele de stocare a memoriei în sistemul nervos al adultului. În plus, schimbări durabile la nivel celular sunt declanșate de un semnal tranzitoriu

în fiecare caz, mecanism care este de asemenea analog formării de memorie comportamentală la nivelul SNC (Levenson și Sweatt, 2005).

Studiile sugerează că formarea de amintiri pe termen lung este un proces complex care implică mai multe căi de semnalizare și de regularizare a numeroase gene. Un studiu recent a arătat că aceleași procese care conduc la formarea de amintiri comportamentale pe termen lung, conduc de asemenea la marcajul epigenetic al genomului. Condiționarea fricii contextuale reprezintă un model de învățare dependent de hipocamp, prin care un animal învață să asocieze un context nou, cu un stimul aversiv.

Există un volum considerabil de studii, deși indirecte, care sugerează că perturbarea mecanismelor epigenetice reprezintă o cauză pentru disfuncțiile cognitive umane (Roberson și Sweatt, 1999; Levenson et al., 2004).

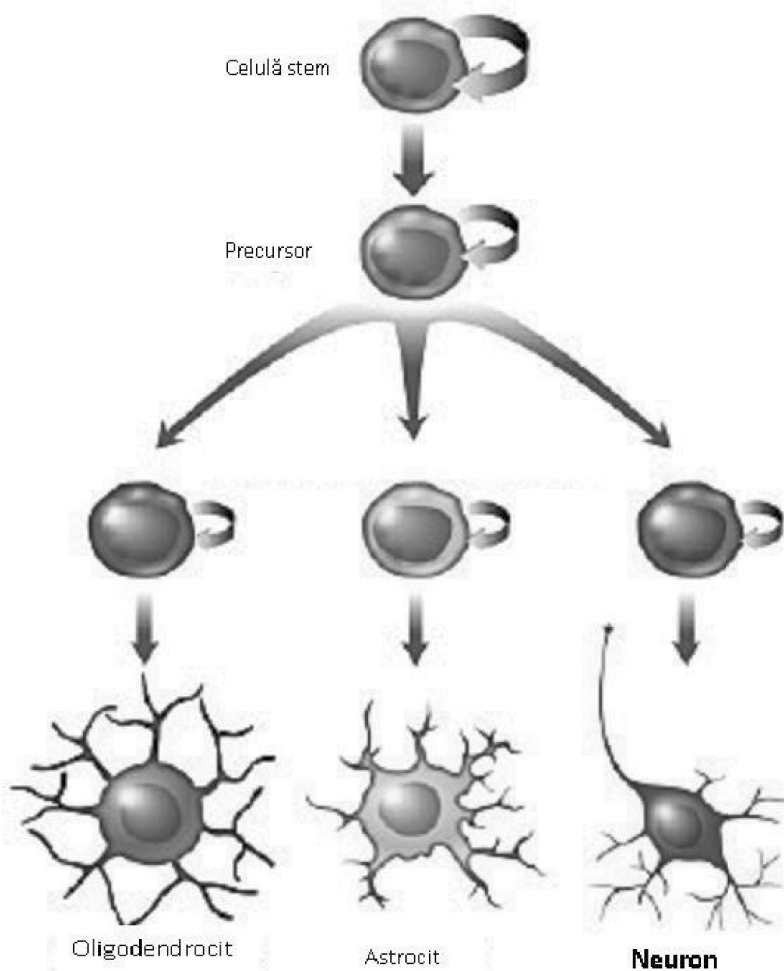

Fig. 2. Neurogeneza. Din precursorii se formează nu numai celule-suport, ci și neuroni funcționali

Unele studii au identificat o relație între nivelul educației și prevalența demenței (Katzman, 1993; Mortimer & Graves, 1993). Alte studii asupra incidenței demenței arată că nivelul educațional scăzut crește riscul bolii Alzheimer și al altor tipuri de demență, iar acest fenomen este explicat de unii cercetători prin conceptul de rezervă corticală (Mortimer, 1988; Katzman, 1993; Satz, 1993). Se presupune că persoanele cu un înalt nivel de educație au un encefal mai mare, sau o rezervă cognitivă mai bogată decât cei cu nivel educațional scăzut. Așa cum am mai arătat și ținând cont și de rolul educației, în anumite tipuri de leziuni cerebrale patologice este mult mai probabil să apară simptome cognitive în cazul persoanelor cu o rezervă cognitivă mică. Conform figurii 1, conceptul de rezervă cognitivă implică existența unui prag care trebuie depășit înainte ca simptomele bolii să apară.

Conceptul de rezervă cognitivă este abordat și din alte puncte de vedere în literatură de specialitate. Dacă unii autori se referă la volumul encefalului, alții iau în considerare intensitatea metabolismului cerebral, iar o a treia categorie de autori se referă la conectivitatea din rețelele neurale – densitatea sinapselor și ramificația dendritică. Toate aceste abordări au același obiectiv final, eficiența funcționării cerebrale și pot fi integrate într-o singură viziune unitară.

În concordanță cu teoria rezervei cognitive, educația este o derivație a acestei rezerve. O persoană poate atinge un nivel educațional înalt dacă rezerva cognitivă a acelei persoane este suficient de mare. Sunt și autori care sugerează că inteligența ar putea reprezenta o formă de măsurare indirectă a rezervei cognitive mai validă decât educația (Satz, 1993), de vreme ce ea este determinată și de alți factori în afară de capacitățile individuale. De exemplu, mediul socio-economic nefavorabil poate limita oportunitățile unui individ de a primi o educație potrivită. Astfel, teoriile rezervei cognitive presupun existența unei relații mai strânse între inteligență și apariția demenței, decât între nivelul educațional și demență.

În orice direcție am merge, studiile indică faptul că rezerva cognitivă, strâns legată de neuroplasticitate, este influențată atât genetic, cât și epigenetic de mediu. În aceste condiții s-ar putea afirma că apariția unor noi populații de neuroni în creierul adult și migrația acestora în alte zone este determinată de stimuli proveniți din mediu. Cel mai important stimul probabil că este unul adaptogen din punct de vedere social și se referă la educație în general și la învățare în mod particular. Exersarea memoriei și dorința de înțelegere a mediului și de relaționare adecvată cu acesta reprezintă probabil unul dintre cei mai puternici factori generatori de rezervă cognitivă. Educația, în acest context, nu se referă numai la educația formală, ci și la alte tipuri de modificare a unor patternuri cognitive, cum ar fi dezvoltarea personală, psihoterapia, consilierea, învățarea și utilizarea unor strategii metamnezice etc.

Printre modalitățile de mărire a rezervei cognitive, învățarea limbilor străine ocupă un loc important. Într-un studiu realizat pe un număr de 450 de pacienți care suferă de boala Alzheimer, Ellen Bialystok, profesor de psihologie la Universitatea York din Toronto, a demonstrat că acele persoane care pe parcursul studiului au folosit două sau mai multe limbi pentru comunicare au reușit să încetinească simptomele bolii Alzheimer de până la 5 ori mai mult decât persoanele care au vorbit o singură limbă.

Deși capacitatea de a vorbi mai multe limbi nu previne boala respectivă, aceasta a reușit să întârzie apariția simptomelor sale.

O altă modalitate de creștere a rezervei cognitive prin stimulare ar putea fi schimbarea periodică (odată la câțiva ani) a domeniului de interes și continuarea acestui “exercițiu” pe tot parcursul vieții. De exemplu, un absolvent de studii superioare în domeniul economic, odată la 5-6 ani ar trebui să-și schimbe domeniul de interes, sub formă de hobby (menținându-și locul de muncă, bineînțeles), învățând mai înăi o limbă străină, inițiindu-se într-o altă perioadă de 5-6 ani în fizică, schimbând din nou domeniul apoi în zona artei etc. Acest “exercițiu” constant este, de fapt, o stimulare a mediului și face parte, împreună cu suportul nutrițional și aportul specific de substanțe (medicamentoase sau de suport) după o anumită vârstă, dintr-o terapie integrativă de prevenire a degradării funcționale prin creșterea rezervei cognitive (implicată fiind aici neurogeneza).

Bibliografie

1. Katzman R, Terry R, DeTeresa R, Brown T, Davies P, Fuld P, Renbing X, Peck A (1988). Clinical, pathological, and neurochemical changes in dementia: a subgroup with preserved mental status and numerous neocortical plaques. *Annals of Neurology*. 23(2):138-44.)
2. Stern, Y. (2002). What is cognitive reserve? Theory and research application of the reserve concept. *Journal of the International Neuropsychological Society*, 8, 448–460.
3. Stern, Y. (2003). The Concept of Cognitive Reserve: A Catalyst for Research. *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology*, Vol. 25, No. 5, pp. 589–593
4. Altman, J (1962). Are new neurons formed in the brains of adult mammals? *Science* 135: 1127–8
5. Schmand B., Smit J.H., Geerlings M.I., Lindeboom J. (1997). The effects of intelligence and education on the development of dementia. A test of the brain reserve hypothesis. *Psychological Medicine*, 27, 1337-1344.
6. Levenson J. M., Sweatt J.D. (2005). Epigenetic mechanisms in memory formation. *Nature reviews*, Vol. 6, 108 - 118.
7. Roberson, E. D. & Sweatt, J. D. (1999). A biochemical blueprint for long-term memory. *Learning Memory*. 6, 381–388.
8. Levenson, J. M. et al. (2004). Regulation of histone acetylation during memory formation in the hippocampus. *J. Biol.Chem.* 279, 40545–40559.
9. Katzman, R. (1993). Education and the prevalence of dementia and Alzheimer’s disease. *Neurology* 43, 13-20.
10. Mortimer, J. A. & Graves, A. B. (1993). Education and other socioeconomic determinants of dementia and Alzheimer’s disease. *Neurology* 43, suppl 4, 39-S44.
11. Mortimer, J. A. (1988). Do psychosocial risk factors contribute to Alzheimer’s disease? In *Etiology of Dementia of Alzheimer’s Type*, (ed. A. S. Henderson and J. H. Henderson), (pp. 39-52). Wiley: New York.
12. Satz, P. (1993). Brain reserve capacity on symptom onset after brain injury: a formulation and review of evidence for threshold theory. *Neuropsychology* 3, 273-295.

ȚESĂTURI ȘI ȚESUTURI ÎN DINAMICA UNIVERSALĂ A FORMELOR - PUNCTUL DE VEDERE AL UNUI ANATOMO-PATOLOG

Liliana Eleonora Vasile

Universitatea de Medicină – Farmacie “Victor Babeș” Timișoara

Departamentul de Morfologie Microscopică

Fiind o “realitate disputată”¹, omul a centrat cunoașterea propriei sale ființe exterioare și interioare de axa cunoașterii întregii naturi, gășind astfel corespondențele unității structurale ale lumii. Astfel, “explicația omului” nu poate fi decât în relația sa cu natura vie și nevie, cu Creatorul Suprem, căutându-și permanent originea, începuturile.

Exteriorul este o manifestare a adâncimilor infinite găzduite în cele văzute. Coborând în domeniile microscopice, celulare, subcelulare, relațiile interstructurale descoperă că nu suntem altceva decât lumină condensată, noțiune adoptată în unele cercetări antropologice. “Semnul omului este plinătatea luminoasă a cugetului”¹. Și dacă ne-am născut în și din lumină, prin lumină ne cunoaștem domeniile intime ale structurilor.

Exprimarea valențelor unificatoare între viu și ne-viu este regăsită în țesături de-a lungul timpului. Acoperirea formelor umane cu simboluri vestimentare caracteristice tradițiilor culturale specifice, ne asigură apropierea de originea patrimoniului informațional intrinsec al cunoașterii prin revelație, gândire și experiment. Originile existenței noastre, ca oameni, ne dezvăluie preocuparea stringentă de acoperire a trupului cu vestimente, dacă nu în totalitate, cel puțin a zonelor expuse vederii. Ființa umană trăiește într-o diversitate de forme actualizate în contexte culturale.¹

Exfolierea tegumentului și coaja platanului (remediu în psoriazis), traiectul serpinginos al varicelor, staza sanguină și terapia anticoagulantă (cu remedii din venin de șarpe s.a.), discoezivitatea celulară tumorală, moleculele de adeziune și terapia cu vâsc sau inhibitori ai fusului mitotic sunt doar câteva exemple unificatoare ale principialității de structurare între lumea minerală, vegetală, animală.

Conexiunea dintre corp, minte și cosmos este intuită și studiată în istoria dezvoltării personalității umane, a integrării temporo-spațiale și interculturale umane, servind ca bază a cunoașterii și tratării diferitelor boli de la activitatea medicală empirică până la terapia de avangardă în medicina actuală (fig. 1)

1 André Scrima – Antropologie apofatică, Humanitas, București, 2005, p.226-332

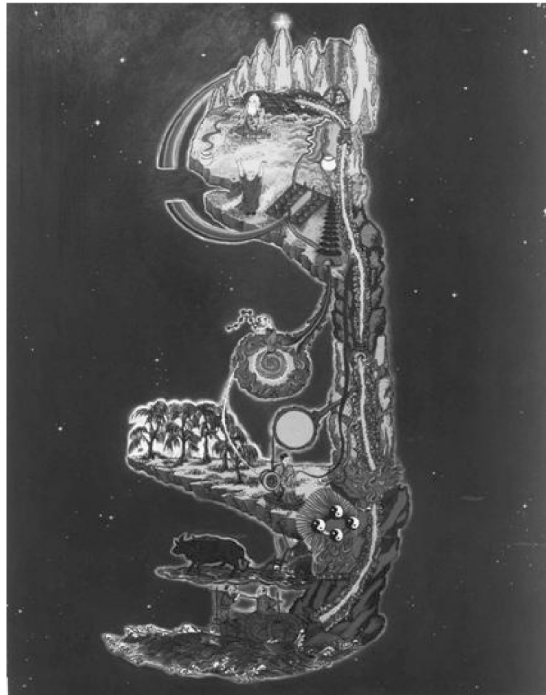
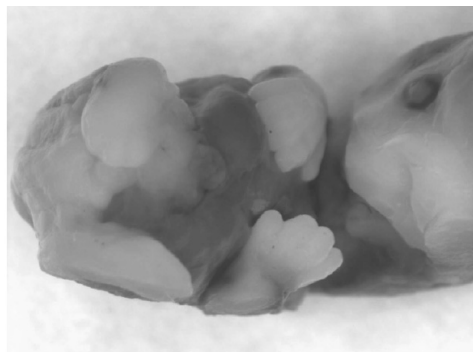

Fig. 1 Alchimia internă Tao a structurării organismului uman.²

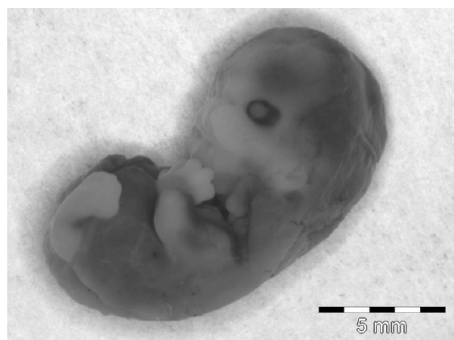
Anatomia diferitelor segmente ale corpului uman este privită “în oglindă”, corespunzând reprezentărilor macrocosmosului. Elementele de relief, munți și ape, pădurile și cerul înstelat alcătuiesc o hartă suprapusă diferitelor organe și sisteme ale corpului uman. Replica embriogenezei umane se suprapune cosmogenezei într-o unitate de forme structurate pe rațiunea echilibrului dintre creștere-descreștere (formarea țesuturilor și organelor, apoptoza sau moartea celulară programată, involuția fiziologică), consolidare-dizolvare (structurarea pieselor scheletului, formarea elementelor figurate ale sângelui la nivelul măduvei osoase)(fig.2a-d).

a

b

c

d

Fig. 2. Imagini de examinare stereomicroscopică a structurării embrionului uman de 6 săptămâni, X 12. (colecția Dr. Vasile Liliana E.și colab.)

Realitatea este așadar o haină pe care o vedem, o recunoaștem, ne-o impropriem, lăsându-ne impreganți de unitatea de culoare și formă pe care o exprimă universul din jurul nostru, cu care ne asemănăm.

Colorarea țesuturilor “in vivo” sau provenite din biopsii, necropsii, ca și materialul celular din secreții, sedimente, raclate, îndeplinește o treaptă importantă a evidențierii structurilor, prin contrastare, permițând apoi examinarea detaliilor histo-citologice, capabile să contureze diagnosticul lezional.

Metodele tinctoriale, prin definiție, utilizează coloranți pentru a demonstra constituenții celulari și tisulari [3]. Majoritatea tehnicilor de colorare histologică au adoptat metodologia de colorare din industria textilă. Doar achizițiile ultimilor ani au putut să aprofundeze mecanismele legării colorantului la țesuturi prin tehnici moderne de biofizică și biochimie spectrală.

Colorantul cel mai vechi folosit pare a fi indigo³. Este extras din planta indigofene și s-a folosit la colorarea hainelor în Egiptul antic, în urmă cu 3000 de ani. Corespondentul arab al indigo-ului este o substanță din care derivă cunoscuta anilină, extrasă din indigo, la începutul secolului XIX (fig.3).

Este foarte interesant cum dezvoltarea expresiei coloristice în industria vestimentară a omului secolului al 17-lea, a înlesnit cunoașterea structurilor tisulare prin folosirea noilor coloranți la contrastarea – colorarea și examinarea la microscop a pieselor biopsice sau necropsice.

				Roșu de congo		
				Fuxina acidă; Orange G		
				Safranina		
				Eozina; Violet de metil		
				Fuxina bazică		
				Anilina purpurică		
1850	1860	1870	1880	1890	1900	

Fig. 3. Istoria utilizării coloranților aniliniici (după Anthony A Gal, 2001)[3]

3 Anthony A. Gal - In Search of the Origins of modern Surgical Pathology, Advances in Anatomic Pathology, vol.8, No.1, pp1-13, Lippincott W., 2001, p.1-6.

Grupul coloranților anilnici a fost larg utilizat în industria textilă și tehnica histologică. Alte exemple de coloranți folosiți provin din planta *Isatis tinctoria*, preferată de britanicii antici, apoi, după secolul al 13-lea, planta *Genista tinctoria*, utilizată de cercetătorul Lincoln Green și colab.

Prima substanță colorantă utilizată de pionierii microscopiei a fost purpura Tyrian, extrasă din scoici marine, alizarina extrasă din roiba plantelor și carminul utilizat prima dată de Leuwenhoeck. În secolul al 18-lea, cercetătorii francezi au folosit în principal iodul pentru colorarea speciimenelor. Celebrul fiziolog Claude Bernard a evidențiat o substanță în hepatocite cu ajutorul iodului pe care a denumit-o glicogen (1849).

Microscopia a devenit știință de abia în a 2-a jumătate a secolului al 19-lea, odată cu dezvoltarea colorațiilor histologice.

Pionierii microscopiei Leeuwenhoeck, Hooke și Sir John Hill (anii 1770) au examinat preparatele (majoritatea fiind țesuturi vegetale sau animale) prin colorare cu cârmâz (roșu de coșenilă). Cercetătorii germani au folosit pentru colorarea structurilor și examinările histologice carminul (Ehrenberg, 1838; Goppert, 1858; Corti, 1851; Gerlach, 1851) (fig 4).

Acidul picric utilizat în colorarea mătășii (1840) a fost folosit de Roberts (microscopist englez) pentru colorarea generală a proteinelor tisulare(1863).

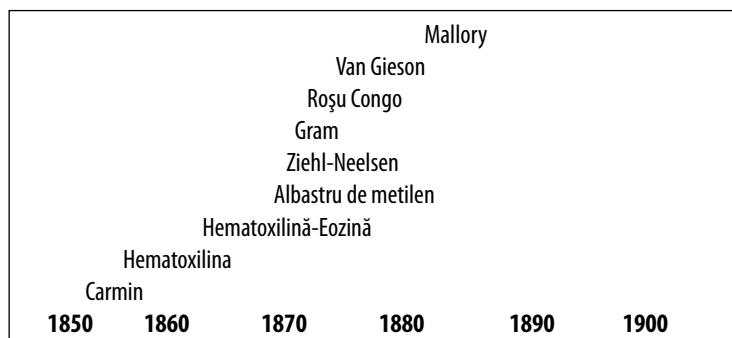
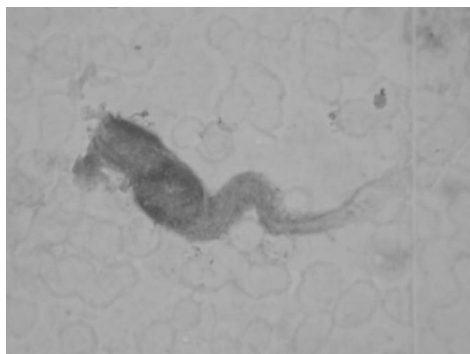
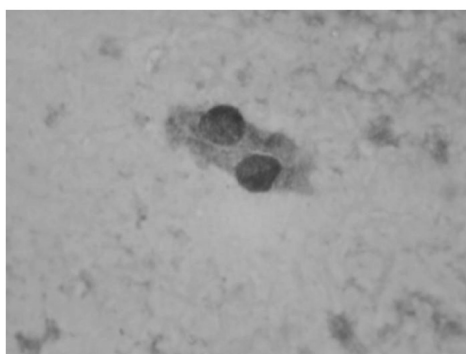

Fig. 4. Istoricul colorațiilor histochimice dezvoltate din combinațiile anilinei cu coloranți naturali în a 2-a jumătate a secolului al 19-lea (după Anthony A Gal, 2001)[3]

În histologie întâlnim celule care “țes”, numite fibrilofomatoare (fig. 5a,b): fibroblastul și variantele sale fenotipice, ameloblastul secretor de smalt, odontoblastul secretor de dentină, etc.

a

b

Fig. 5. Ameloblastom (PAF): celule mici poligonale-aspect bazaloid și celulă scuamoasă cu polaritate inversată; colorația Albastru policrom tanin APT- metoda Drăgan, ob. Im.

Celulele care lizează și îndepărtează componentele tisulare sunt macrofage sau celule gigante multinucleate (fig.6) provenite din sincițializarea primelor sau fibroclaste (fig. 7a,b)

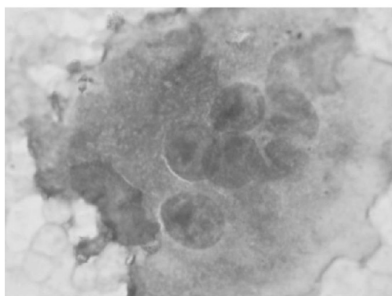
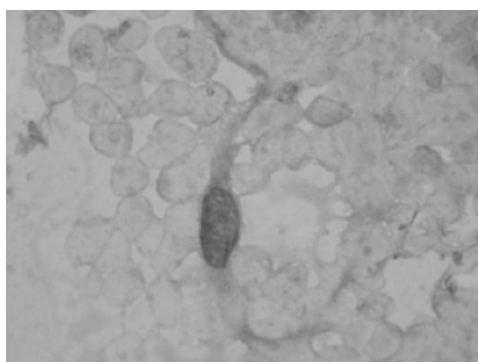
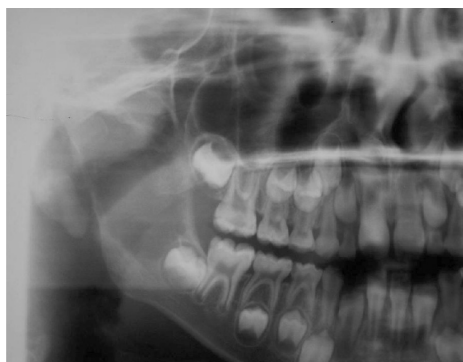

Fig.6. Osteoclast benign, cu nuclei monomorfi; col. APT Drăgan, ob.im.

a

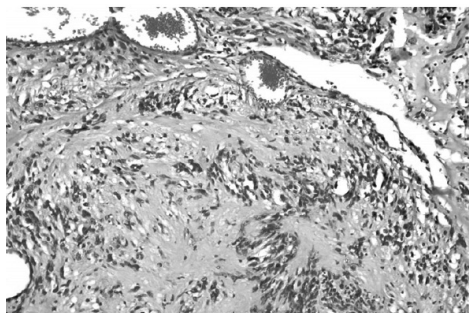
b

Fig.7a. Fibroblast atipic (PAF din osteoclastom,col. APT Drăgan). **Fig.7b.** Tumoră ram ascendent mandibular (osteoclastom), imagine radiologică de profil arc mandibular (colecția Dr. Vasile Liliana E. Și colab.)

Interacțiunile celulare stau la baza diferențierii lor în țesuturi. Contactul axonilor fibrelor nervoase cu celulele Schwann stă la baza inițierii prin molecule inductive a mielinizării fibrelor nervoase. Exemplificăm arhitectura de creștere a unei tumori benigne cu celule Schwann la nivelul limbii. Recunoașterea microscopică se bazează pe forma alungită a nucleilor celulelor și ariile de creștere caracteristice (corpii Verocay, ariile Antoni A și B)(fig. 8a-c), semănând cu asamblarea țesăturilor în războiul de țesut(8d).

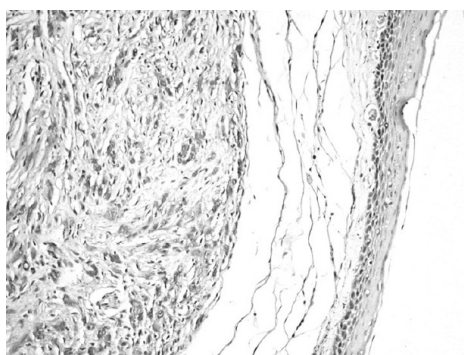

a

b

Fig. 8a Schwannom lingual-aspect preoperator. **Fig. 8b** Schwannom lingual – aspect histologic, col. HE, 10X.

a

b

Fig. 8c. Schwannom lingual – aspect histologic, profil imunohistochimic, anticorpi-anti proteină S 100, 10X. **Fig. 8d** mini-război de țesut.

Contrastările prin metode de colorare histo-imunohistochimice pe secțiuni la parafină a blocurilor de țesuturi, permit o descriere și o interpretare exactă a leziunilor, unele foarte asemănătoare și cu origine celulară greu interpretabilă. Histopatologia, ca specialitate hibridă, este un liant între diferitele specialități medicale și arta chirurgicală.

Evaluată ca specialitate de laborator de prelucrare a celulelor și țesuturilor, histologia și histopatologia cuprind etapele de prelucrare a pieselor („bucătărie” ca artă), colorarea secțiunilor (artă plastică) și interpretare medicală (artă medicală).

Interpretarea țesuturilor ca „țesături” sau „tablouri” caracteristice pentru diagnosticul bolilor a schimbat radical metodele de terapie și a dus, în timp, la salvarea nenumăratelor vieți ale pacienților diagnosticați cu boli incurabile. Karl Ruge, ginecolog german, a diagnosticat între 1878-1880 cancere cervicale uterine și vezicale prin examinări microscopice. Bazele depistării cancerului de col uterin au fost puse de către Georgios Papanicolaou în 1928, iar recunoașterea valorii citodiagnosticului de screening al cancerului a fost consemnată în 1943.

Patologia chirurgicală s-a conturat la finele secolului al XIX-lea prin contribuțiile microscopiei, histochemiei și chirurgiei. Corelațiile clinico-patologice au început cu autopsia și mai târziu cu chirurgia. Utilizarea microscopului a făcut posibilă transferul datelor interpretative ale formelor celulare și tisulare în informații clinice pertinente.

UNELE ASPECTE ALE DERMATOGLIFELOR DIGITO-PALMARE LA UN LOT DE COPII CU RETARD MINTAL

Corneliu Vulpe, Eleonora Luca, Monica Petrescu
Institutul de Antropologie „Francisc I.Rainer”, București

Preocupări cu privire la studiul dermatoglifelor la persoane cu handicap mintal au avut și cercetători ca Cevidalli și Benassi (1909), care au întâlnit la un grup cu demență precoce mai multe desene digitale arcuiforme față de lotul martor, iar buclele radiale aflându-se și pe alte degete decât cele arătătoare și medii. Gasti (1907) investigând dermatoglifele digitale la un lot de vagabonzi italieni găsește la aceștia mai multe desene verticilare și mai puține tipuri bucleiforme și arcuiforme. Bonnevie (1927) observă la un eșantion de copii debili mintal o variabilitate mai mare a valorilor cantitative de la cele 10 degete, comparativ cu seria de copii normali. Hirsch (1967) cercetând dermatoglifele digito-palmare și șanțurile de flexiune palmare la un eșantion berlinez de copii cu tulburări de dezvoltare subliniază că aceștia au, față de lotul de control, mai multe tipuri digitale rare, mai puține desene în regiunea superioară palmară, o frecvență mai crescută a triradiusului axial în poziție distală (t''), precum și prezența mai frecventă a șanțului simian și a formelor sale intermediare. C.Țurui (1968) examinând sub aspect dermatoglific un lot de elevi cu tulburări de dezvoltare și comportament arată că băieții afectați au un procent mai ridicat de lațuri și arcuri decât fetele afectate, situație inversată față de distribuția întâlnită în populația normală. Deasemenea verticilele monocentrice apar într-o proporție mai scăzută la băieții cu tulburări de comportament, iar la fete într-un procent mai crescut față de lotul martor. Și în privința verticilelor dublucentrice băieții afectați dețin mai puține desene de acest tip față de lotul de control; fetele afectate înregistrează același tip de desen într-o proporție asemănătoare cu a fetelor neafectate. Șanțul simian apare mai frecvent la copiii cu tulburări de comportament comparativ cu cei normali.

Înafara acestor cercetători și pe noi ne-a preocupat modul de distribuție al dermatoglifelor la copiii cu retard mintal. Eșantionul prezentat în această lucrare provine dintr-un sanatoriu situat în localitatea Plătărești din județul Ilfov. În această unitate sanitară au fost internați copii cu handicap mintal din care o bună parte dintre ei au făcut obiectul cercetării noastre. Au fost selecționați pentru studiul dermatoglific 84 de copii de ambele sexe (49 băieți și 35 fete). Pentru compararea datelor s-a recurs și la alcătuirea unui lot martor compus din 161 de copii normali (75 băieți și 86 fete). Atât de la copiii afectați, cât și de la cei neafectați au fost recoltate dermatoglifele situate fie pe tegumentul digital, fie pe cel palmar.

Dermatoglifele digitale

Vom prezenta aici datele înscrise în tabelul 1 în care sunt consemnate 5 tipuri de desene: arcul (A), lațul radial (Lr), lațul ulnar (Lu), vârtejul monocentric (V) și vârtejul dublucentric (VS).

În populația normală băieții dețin mai multe verticile decât fetele, în timp ce fetele dețin mai multe bucle și arcuri comparativ cu băieții. Aceeași regulă funcționează și în cazul copiilor afectați cu deosebirea că băieții cu handicap prezintă mai multe verticile și mai puține bucle decât cei neafecțați, pe când fetele au mai puține verticile și mai multe bucle față de lotul martor (figura 1).

În privința arcurilor nu se constată deosebiri notabile între copiii afectați și cei neafecțați. Aceeași situație o întâlnim și la buclele radiale (Lr). În schimb lațurile ulnare (Lu) își diminuează frecvența la băieții afectați, în timp ce la fete își sporesc ușor frecvența comparativ cu lotul de control. O diferență vizibilă se înregistrează în cazul vârtejurilor monocentrice de la copiii cu handicap (♂ + ♀), unde proporția lor este mai crescută decât la eșantionul martor, pe când la vârtejurile dublucentrice situația se inversează datorită diminuării lor la copiii cu dizabilități în comparație cu cei normali (tabelul 1).

Dermatoglifele palmare

Punctele de terminație ale principalelor radiante palmare (A și D) sunt consemnate în tabelul 2. Urmărind traseul liniilor A și D se poate observa că terminarea lor în punctele 5', 4 și respectiv 11 indică un grad de transversalitate a acestora mai accentuat la mâna dreaptă indiferent de sex și eșantion, fapt relevat și de schema de mai jos (rezultată din gruparea datelor din tabelul 2).

Punctele 4 și 5'	Linia A		Punctul 11	Linia D			
		Stânga		Dreapta		Stânga	Dreapta
	Afectați	♂=46,9%		79,6%	Afectați	♂=38,8%	69,4%
	♀=45,7%	68,5%		♀=20,0%	54,2%		
Neafecțați	♂=47,3%	63,5%	Neafecțați	♂=36,5%	64,8%		
	♀=30,2%	65,1%		♀=33,7%	55,8%		

Potrivit acestei scheme, linia A prezintă un grad de transversalitate mai accentuat la mâna dreaptă a copiilor afectați, mai ales la băieți (79,6%), comparativ cu cei neafecțați (63,5%). În schimb linia D exprimă, în general, pe lângă transversalitatea mai accentuată la mâna dreaptă și un grad mai pronunțat al acestei particularități la băieții cu handicap (69,4% față de 64,8% la neafecțați), în timp ce fetele au același grad de transversalitate ca și lotul martor (54,2%, și respectiv 55,8%). Și prin distribuția formulelor Wilder se constată că datorită frecvenței crescute a formulei 11-9-7 la mâna dreaptă a băieților afectați (62,5%) se manifestă o transversalitate a principalelor radiante palmare (D, C, B) mai accentuată pe această palmă, comparativ cu băieții normali (54,7%); la fete nu apar diferențe între eșantioane (tabelul 3, figura 2).

Referitor la formulele reducționale (X, x) ale radiantului principal C se poate observa că ele se întâlnesc mai des pe mâna stângă, atât a băieților, cât și a fetelor indiferent de eșantion. Însușind frecvența celor două formule (X și x) rezultă că împreună ele se întâlnesc pe mâna stângă într-un procent vizibil mai ridicat la băieții cu handicap mintal (34,7%), față de băieții neafecțați (25,7%). Fetele celor două loturi nu prezintă sub acest aspect diferențe la mâna stângă, însă se poate vedea că aceste două forme ($X + x$) se găsesc într-o proporție mai scăzută la mâna dreaptă a fetelor afectate (5,7% față de 16,3% la fetele normale) (tabelul 2).

În privința repartiției dermatoglifelor în diferitele regiuni palmare ale celor două mâini se poate constata că indiferent de lot și sex frecvențele se dispun astfel: reg. hipoten. = $d \neq s$, reg. ten.+I = $s > d$, sp.II = $d > s$, sp.III = $d > s$, sp.IV = $s > d$.

Însă în funcție de ordinul de mărime al frecvențelor dispunerea în suită la cele două eșantioane se va prezenta, în general, în felul următor:

la mâna dreaptă = sp.III > reg.H > sp.IV > T+I > sp.II;

la mâna stângă = sp.IV > reg.H > sp.III > T+I > sp.II.

Luând în calcul frecvența desenelor palmare întâlnită la ambele serii se poate observa că atât în regiunea hipotentară, cât și în cea tenară + spațiul interdigital I (stânga și dreapta) a băieților cu handicap mintal există mai puține desene (în regiunea hipotentară $\approx 25\%$, iar în cea tenară în medie $\approx 15\%$) comparative cu băieții neafecțați (ce prezintă în regiunea hipotentară o medie între cele două mâini de $\approx 37\%$, iar în cea tenară de $\approx 20\%$) (tabelul 4, figura 3).

În privința dermatoglifelor din spațiul interdigital III se înregistrează frecvența mai crescute la mâna dreaptă comparative cu stânga indiferent de eșantion și sex. De remarcat însă că numărul desenelor prezente în spațiul interdigital III al mâinii stângi de la băieții afectați (14,2%) este mult diminuat, atât față de lotul martor, cât și față de fetele afectate, unde frecvențele oscilează între 29 și 37% (tabelul 4).

În spațiul interdigital IV situația se inversează – de data aceasta întâlnim mai multe desene la mâna stângă decât la cea dreaptă. Și aici vom semnală, ca o particularitate, tendința de diminuare a desenelor din spațiul interdigital IV al mâinii drepte de la fetele cu handicap (34,3%), comparative cu băieții afectați și cu lotul martor la care frecvențele oscilează aproximativ între 36 și 42% (tabelul 4, figura 3).

Triradiusul axial în poziție proximală (t) apare într-o proporție mult crescută la ambele mâini ale băieților cu handicap, în timp ce pozițiile lui combinate (tc) de la aceiași copii sunt mult coborâte atât față de lotul martor, cât și față de fetele afectate (tabelul 5).

În ceea ce privește șanțurile de flexiune palmare constatăm că linia simian (LS) apare cu o frecvență vizibil mai crescută la copiii cu handicap comparative cu lotul martor (tabelul 6).

Concluzii

Din analiza dermatoglifelor digito-palmare întâlnite la copiii cu retard mintal rezultă că în privința dermatoglifelor digitale băieții afectați înregistrează o diminuare

a lațurilor ulnare, în timp ce la fete se observă o ușoară sporire a lor comparativ cu eșantionul martor. Verticilele monocentrice de la copiii cu handicap (♠+♠) apar într-o proporție mai crescută decât la copiii normali, pe când verticilele dublucentrice se întâlnesc într-un număr mai scăzut față de lotul de control. Prin frecvența ridicată a formulei 11-9-7 la mâna dreaptă a băieților afectați se manifestă o transversalitate a principalelor radiante mai accentuată pe această palmă comparativ cu băieții neafectați. Tot la băieții cu handicap se constată o scădere a numărului de desene din regiunea hipotenuară și spațiul interdigital III, în timp ce la fete sporesc desenele din acest spațiu, dacă ne raportăm la eșantionul martor. Triradiusul axial în poziție proximală apare într-o proporție mult crescută la băieții afectați, pe când pozițiile lui combinate sunt mult coborâte față de lotul de control. Linia simiană se întâlnește cu o frecvență vizibil mai crescută la copiii cu handicap comparativ cu eșantionul martor.

Din cercetarea dermatoglică a lotului de copii cu retard mintal rezultă că anumite structuri ale desenelor papilare pot fi corelate, într-o oarecare măsură, cu afecțiuni pusă în discuție. Mai ales acele particularități care au fost semnalate și de alți autori. De exemplu: creșterea numărului de vârtejuri monocentrice și reducerea celor dublucentrice la copiii afectați, tendința de scădere a desenelor din regiunea palmară superioară și din regiunea hipotenuară, creșterea numărului de forme abortive ale liniei C, precum și numărul crescut de linii simiene la copiii cu deficiențe mintale.

Bibliografie

1. Geormăneanu Cornelia, Geormăneanu M., 1986, *Introducere în genetica pediatrică*, Ed. Medicală, pp. 33-62, 210-211.
2. Ghigea Silvia, Cezarina Bălțeanu, Maria Istrate, 1991, *Aspecte ale dezvoltării fizice și neuropsihice la un lot de copii din casele de copii preșcolari*, St.cerc.antropol., t.28, pp. 27-32.
3. Luca E., Vulpe C., Petre-Mureșan Lăcrămioara, Petrescu Monica, Radu M., 2007, *Dezvoltarea statură-ponderală a copiilor cu deficiențe de vedere de la o școală specială din București*, Vol. "Natura și Omul", Ed. Bioedit, Ploiești, pp.131-135.
4. Roșca Maria Elena, Cezarina Bălțeanu, Georgeta Miu, Maria Istrate, P.Cantemir, 1989, *Aspecte ale proceselor de creștere și dezvoltare fizică generală la copiii din școlile ajutătoare din Moldova*, St.cerc. antropol., t.26, pp. 19-26.
5. Țarcă Ana, 1994, *Digital dermatoglyphics with mentally-handicapped and deaf-and-dumb children*, Ann.Roum.d'Anthropol., t.31, pp. 27-32.
6. Țurui C., Leonida C.I., 1979, *Amprentele papilare*, Ed. Medicală, București.
7. Vulpe C., Luca Eleonora., Radu M., Petrescu Monica, 2005, *Unele aspecte dermatoglice în context cu anumite modificări antropometrice și morfo-fizionomice la un eșantion de copii hipoacuzici*, Vol. "Natura și Omul", Ed. Bioedit, Ploiești, pp.48-57.
8. Vulpe C., Luca Eleonora., Petrescu Monica, Petre Lăcrămioara, Radu M., 2008, *Structures des dermatoglyphes en corrélation avec quelques aspects morfo-phisionomiques chez les enfants avec déficiences de la vue*, Vol. "Natura și Omul", Ed. Bioedit, Ploiești, pp. 23-27.
9. Walter-Roșianu Annelise, Geormăneanu M. 1986, *Bolile ereditare în pediatrie*, Editura Medicală, București.

Tabelul 1 – Dermatoglifele digitale

Eșantion	Sex	Mână	A		Lr		Lu		ΣL		V		VS		ΣV		Nr. degete
			n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
Afecțați	Băieți	d	16	6,7	11	4,5	115	49,7	126	52,5	84	35,0	14	5,8	98	40,8	240
		s	21	8,7	8	3,3	131	54,6	139	57,9	58	24,2	22	9,2	80	33,3	240
		d+s	37	7,7	19	4,0	246	51,2	265	55,2	142	29,6	36	7,5	178	37,1	480
	Fete	d	10	5,7	9	5,1	117	66,9	126	72,0	33	18,9	6	3,4	39	22,3	175
		s	15	8,6	7	4,0	113	64,6	120	68,6	32	18,3	8	4,5	40	22,8	175
		d+s	25	7,1	16	4,6	230	65,7	246	70,3	65	18,6	14	4,0	79	22,6	350
Lot martor	Băieți	d	28	7,6	12	3,2	197	53,2	209	56,4	80	21,6	53	14,3	133	35,9	370
		s	38	10,3	14	3,8	217	58,6	231	62,4	61	16,5	40	10,8	101	27,3	370
		d+s	66	8,9	26	3,5	414	55,9	440	59,4	141	19,0	93	12,6	234	31,6	740
	Fete	d	34	7,9	16	3,7	276	64,2	292	67,9	61	14,2	43	10,0	104	24,2	430
		s	29	6,7	17	4,0	278	64,6	295	68,6	59	13,7	47	10,9	106	24,6	430
		d+s	63	7,3	33	3,8	554	64,6	587	68,2	120	13,9	90	10,5	210	24,4	860

Tabelul 3 – Formulele Wilder

Eșantion	Sex	Stânga				Dreapta				N
		11-9-7	9-7-5	7-5-5	Alte formule	11-9-7	9-7-5	7-5-5	Alte formule	
		-x- -0-	-x- -0-	-x- -0-		-x- -0-	-x- -0-	-x- -0-		
Afecțați	Băieți	15 31,3	20 41,7	4 8,3	9 18,7	30 62,5	8 16,7	4 8,3	6 12,5	48
	Fete	7 20,0	8 22,8	5 14,3	15 42,9	18 51,4	10 28,6	2 5,7	5 14,3	
Neafecțați	Băieți	27 36,0	29 38,7	7 9,3	12 16,0	41 54,7	21 28,0	5 6,7	8 10,6	75
	Fete	28 32,5	36 41,9	13 15,1	9 10,5	43 50,0	27 31,4	6 6,9	10 11,6	

Tabelul 2 – Caracteristici ale principalelor radiante palmare

Eșantion	Linia	Terminația	Băieți						Fete									
			Stânga			N	Dreapta			N	Stânga			N	Dreapta			N
			n	%	n		%	n	%		n	%						
Afecți	A	1	3	6,1	49	-	-	49	4	11,4	35	-	-	35				
		2	6	12,2		-	-		5	14,3		3	8,6					
		3u	17	34,7		8	16,3		9	25,7		6	17,1					
		4	11	22,4		13	26,5		11	31,4		11	31,4					
		5'	12	24,5		26	53,1		5	14,3		13	37,1					
		5''	-	-		2	4,1		1	2,9		2	5,7					
Neafecți	A	1	2	2,7	74	-	-	74	3	3,5	86	-	-	86				
		2	7	9,5		2	2,7		16	18,6		1	1,2					
		3u	28	37,8		12	16,2		38	44,2		25	29,1					
		4	11	14,8		9	12,2		15	17,4		20	23,2					
		5'	24	32,4		38	51,3		11	12,8		36	41,9					
		5''	2	2,7		13	17,6		3	3,5		4	4,6					
Afecți	D	7	4	8,2	49	4	8,2	49	5	14,3	35	2	5,7	35				
		8	-	-		-	-		1	2,9		1	2,9					
		9	24	48,9		11	22,4		18	51,4		12	34,3					
		10	2	4,1		-	-		4	11,4		1	2,9					
		11	19	38,8		34	69,4		7	20,0		19	54,2					
Neafecți	D	7	9	12,2	74	4	5,4	74	13	15,1	86	9	10,4	86				
		8	-	-		-	-		-	-		-	-					
		9	38	51,3		22	29,7		44	51,2		29	33,7					
		10	-	-		-	-		-	-		-	-					
		11	27	36,5		48	64,8		29	33,7		48	55,8					
Afecți	C	X	7	14,3	49	2	4,1	49	5	14,3	35	1	2,9	35				
		x	10	20,4		3	6,1		3	8,6		1	2,9					
Neafecți	C	X	9	12,2	74	5	6,7	74	15	17,4	86	10	11,6	86				
		x	10	13,5		5	6,7		5	5,8		4	4,6					

Tabelul 4 – Dermatoglifele palmare

Eșantion	Sex	Mână	Regiunea				Spațiile interdigitale						N
			Hipotenră		Tenară + I		II		III		IV		
			n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
Afecțați	Băieți	d	12	24,5	3	6,1	-	-	24	48,9	18	36,7	49
		s	13	26,5	12	24,5	1	2,0	7	14,2	21	42,8	49
	Fete	d	14	40,0	1	2,8	3	8,6	20	57,1	12	34,3	35
		s	14	40,0	4	11,4	1	2,8	13	37,1	16	45,7	35
Neafecțați	Băieți	d	30	40,0	10	13,3	8	10,7	40	53,3	27	36,0	75
		s	26	34,7	21	28,0	4	5,3	22	29,3	43	57,3	75
	Fete	d	36	41,9	5	5,8	4	4,7	36	41,9	36	41,9	86
		s	36	41,9	7	8,1	2	2,3	25	29,1	42	48,8	86

Tabelul 5 – Triradiusul axial

Eșantion	Sex	Stânga				Dreapta				N
		t	t'	t''	tc	t	t'	t''	tc	
Afecțați	Băieți	25	7	3	14	23	10	3	13	49
		51,0	14,3	6,1	28,6	46,9	20,4	6,1	26,5	
Afecțați	Fete	11	7	3	14	11	8	2	14	35
		31,4	20,0	8,6	40,0	31,4	22,9	5,7	40,0	
Neafecțați	Băieți	28	16	8	23	18	20	6	31	75
		37,3	21,3	10,7	30,7	24,0	26,7	8,0	41,3	
Neafecțați	Fete	28	16	4	38	34	13	4	35	86
		32,6	18,6	4,6	44,2	39,5	15,1	4,7	40,7	

Tabelul 6 – Șanțurile de flexiune palmare

Eșantion	Forma șanțului	Băieți				Fete			
		Stânga		Dreapta		Stânga		Dreapta	
		n	%	n	%	n	%	n	%
Afecțați	LS	2	4,2	3	6,2	3	8,6	-	-
	F1	6	12,5	5	10,4	1	2,9	2	5,7
	F2	1	2,1	-	-	-	-	1	2,9
	Fn	39	81,2	40	83,3	31	88,5	32	91,4
	N	48		48		35		35	
Neafecțați	LS	1	1,3	-	-	1	1,2	1	1,2
	F1	11	14,7	12	16,0	4	4,6	6	7,0
	F2	4	5,3	5	6,7	1	1,2	1	1,2
	Fn	59	78,7	58	77,3	80	93,0	78	90,7
	N	75		75		86		86	

Figura 1 - Distribuția dermatoglifelor digitale

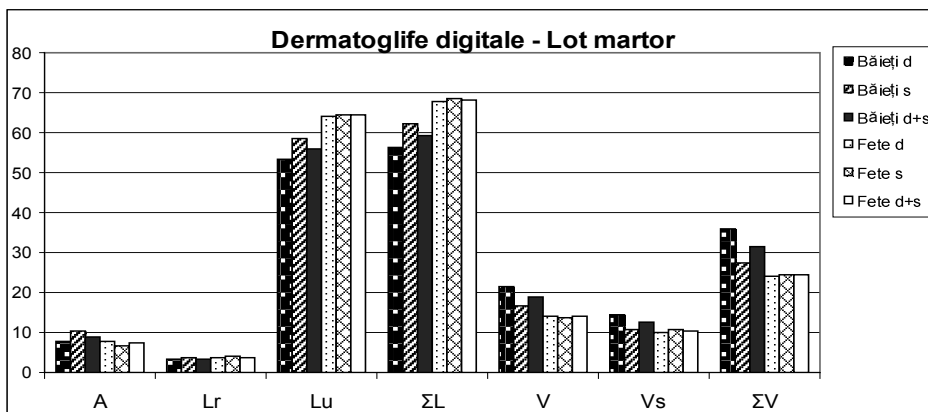
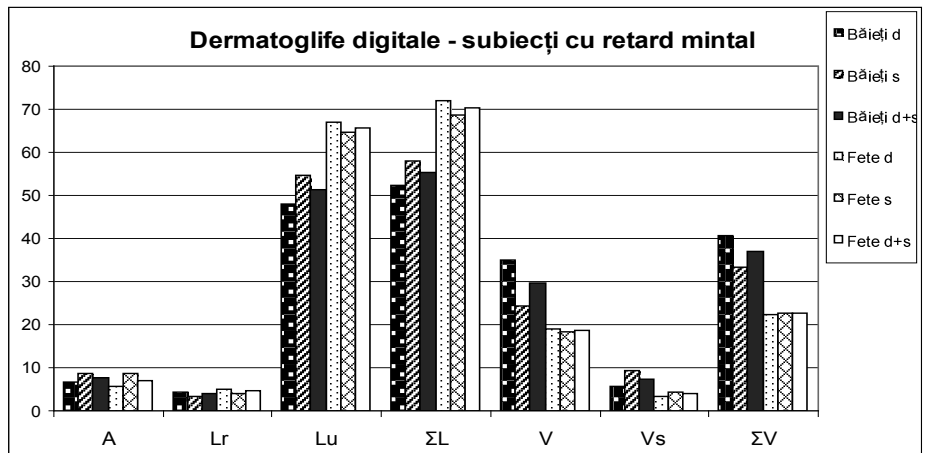

Fig 2 - Repartiția formulelor Wilder

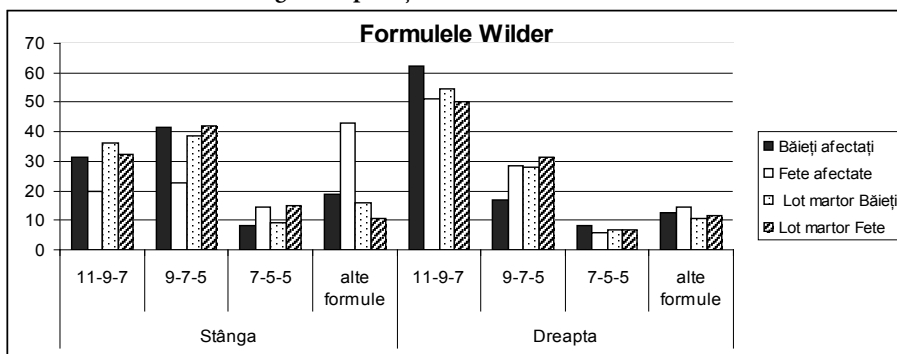
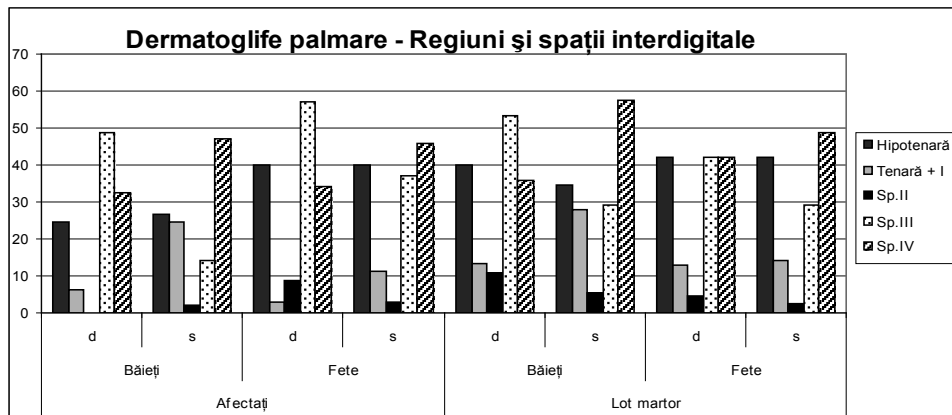

Fig 3 – Frecvența dermatoglifelor palmare

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE. Interdisciplinaritatea – un demers modern (C. Bălăceanu-Stolnici).....	5
ȘTEFAN MILCU – UN MODEL (C. Bălăceanu-Stolnici).....	7
PORTRET ANTROPOLOGIC AL PROF. DR. MARIUS ȘTEFAN MILCU (Firu Pătru).....	10
FRANCISC JOSIF RAINER ȘI ȘTEFAN MILCU: MENTOR ȘI DISCIPOL (Cristiana Glavce, Adrian Majuru)	20
ACAD. ȘTEFAN-MARIUS MILCU – OMUL, MEDICUL ȘI SAVANTUL DE LARGĂ DESCHIDERE CULTURALĂ ȘI INTERDISCIPLINARĂ (Paul Dan Cristea)	27
ȘTEFAN-MARIUS MILCU – LINII MIȘCATE ALE UNUI PREZUMTIV PORTRET ESEȚIAL (Gheorghică Geană).....	30
ȘTEFAN MILCU ȘI MEDICINA LEGALĂ ROMÂNEASCĂ. <i>Un moment inedit, 2 August 1995</i> (Prof. Univ. Dr. Vladimir Beliș, Conf. Dr. Octavian Buda)	38
EVOLUȚIA STATURO-PONDERALĂ LA UN LOT DE ȘCOLARI BUCUREȘTENI (Adina Baciu, Mircea Șt. Ciuhuța, Eleonora Luca, Mihaela Pavel)	43
CONTINUITATE ȘI DISCONTINUITATE – ANALIZĂ INTERDISCIPLINARĂ (Sorin Băiculescu).....	50
LOBUL PREFRONTAL UMAN. CONSIDERAȚII ANTROPOLOGICE (C. Bălăceanu-Stolnici).....	57
IMAGINEA CORPORALĂ ÎN RÂNDUL ADOLESCENȚILOR BUCUREȘTENI. STUDIUL PILOT (Borosanu Adriana, Neagu Alexandra).....	72
MUZICA „DE CONSUM” POATE DEVENI UN DROG ÎNTR-UN CONTEXT SOCIO-CULTURAL FAVORIZANT (Prof. Dr. Ioan Bradu Iamandescu, stud. Alexandru Chițu).....	81
ORIGINILE CRITICISMULUI TIMPURIU LA ADRESA SISTEMULUI CAPITALIST: O PERSPECTIVĂ ANTROPOLOGICĂ (Eugen Ovidiu Chirovici)	83
DATE ASUPRA CORPOLENȚEI UNOR ȘCOLARI BUCUREȘTENI REZULTATE DINTR-UN STUDIU LONGITUDINAL (Drd. Mircea Șt. Ciuhuța, Dr. Adina Baciu, Dr. Eleonora Luca)	90
ETNOCENTRISM ȘI RELATIVISM CULTURAL ÎN ABORDAREA OMOLOGICĂ ȘI ANALOGICĂ A IDENTITĂȚII ETNO-CULTURALE DIN ROMÂNIA (Marin Constantin)	96
GENOMUL POPORULUI ROMÂN ÎN VIZIUNEA LUI GEORGE EMIL PALADE (Nicolae M. Constantinescu)	110
VALOAREA EURISTICĂ A INTERDISCIPLINARITĂȚII ÎN CERCETAREA ȘTIINȚIFICĂ MEDICALĂ: STUDIU DE CAZ (Nicolae M. Constantinescu)	115
(META-) COGNIȚIE SPECIFICĂ ÎN EDUCAȚIA ANTREPRENORIALĂ ȘI DIGITALĂ (Prof. univ. dr. Octavia Costea)	130

ANTROPOLOGIE ȘI INTERDISCIPLINARITATE (Ilie CREȚU, Hanna-Karina Kozma)	139
APLICAREA SEMNALELOR GENOMICE NUCLEOTIDICE IN ANALIZA ADN-ULUI MITOCONDRIAL AL UNOR MAMIFERE (Paul Dan Cristea, Rodica Tuduce)	143
EXPLICAȚIE, DESCRIERE ȘI INTERDISCIPLINARITATE ÎN CERCETAREA ANTROPOLOGICĂ (Richard David-Rus).....	151
CONSOLIDAREA ANTREPRENORIALITĂȚII – UN EFECT AL POLITICII DE INOVARE A UNIUNII EUROPENE (Prof. Univ. Dr. Emilian M. Dobrescu)	159
MODELELE ANTROPOLOGICE ALE NAȘTERII – EVOLUȚIE ȘI TENDINȚE ACTUALE (Dr. Radu Mihai Dumitrescu)	170
ASPECTE PARTICULARE PRIVIND ABORDAREA ACTUALĂ A NAȘTERII NATURALE (Dr. Radu Mihai Dumitrescu)	177
SUSTENABILITATEA – O TEMATICĂ EUROPEANĂ PENTRU ROMÂNIA (Prof.dr. Beniamino Faoro, Dr. Popescu Adrian)	186
DIPLOMAȚIE ȘI DIPLOMAȚIA APĂRĂRII (Dr.ing. Gigi Fețeanu)	192
DIAGNOSTIC ȘI TRATAMENT ÎN SINDROMUL DE ACTIVARE MACROFAGICĂ (Prof. Dr. Ioan Gherghina, Prof. Dr.Dumitru Matei, Dr. Constantin Pascu, Dr. Mirela Covacescu, Dr. Alexis Cochino, Dr. Georgiana Nache)	208
HUMANITAS ROMANA, UNIVERSALISM, MULTICULTURALISM. INTERFERENȚE INIȚIATIVE ÎN ROMA ANTICĂ (Iulian-Gabriel Hrușcă)	221
PREDICĂ DESPRE VIAȚA SFÂNTULUI HARALAMBIE DESCOPERITĂ ÎN INTERIORUL UNEI ICOANE PE STICLĂ (Dr. Alina Geanina Ionescu).....	228
CONȘTIINȚA CA RESPIRAȚIE A VIEȚII NOASTRE PSIHICE SAU ȘTIINȚA NOASTRĂ DE A FI (Dr. Psiholog Tamara Iscru)	245
METODE ALE MEDICINII TRADIȚIONALE ORIENTALE ÎN TRATAMENTUL DURERII DENTO-ALVEOLARE (Dr. Andrei Kozma)	262
ORDINEA ȘI ARMONIA LUMII CREATE, CA EXPRESIE A RAȚIONALITĂȚII EI - ÎN PERSPECTIVA ANTROPOLOGIEI CREȘTINE (Dr. Nicolae Leasevici)	268
ASPECTE PARTICULARE PRIVIND DEZVOLTAREA FIZICĂ LA COPII ȘI ADOLESCENȚI DIAGNOSTICAȚI CU RETARD MENTAL (Eleonora Luca, C. Vulpe, Monica Petrescu, Viorica Seghedi (+))	273
VALOAREA ANTROPOLOGICĂ A PATRIMONIULUI MUZEISTIC (A. Majuru)	278
INDETERMANENȚA OPTZECISTĂ (Prof.univ.dr.Gheorghe Manolache)	287
BIOPOLITICA: POLITIZAREA NATURAL – ARTIFICIALIZA(N)TĂ A CORPULUI (Viorella Manolache).....	297

ANOMALII FETALE CROMOZOMIALE – MARKERI ECOGRAFICI DE PRIMUL ȘI AL DOILEA TRIMESTRU PRIVIND DEFECTELE CROMOZOMIALE ȘI STUDIU STATISTIC (Andrei Motoc, Alina Șișu, Loredana Stana, Codruța Petrescu, Cosmin Ilie, Marius Moise)	306
CUNOȘTINȚE ȘI PRACTICI LEGATE DE NUTRIȚIE ÎN RÂNDUL ADOLESCENȚILOR BUCUREȘTENI (Neagu Alexandra, Milici Nicoleta)	315
CARACTERIZAREA CREȘTERII ȘI DEZVOLTĂRII COPIILOR PRE ȘI POST PUBERTATE (Claudia Niculescu, Sabina Olaru, Adrian Săliștean)	325
PRINCIPIUL BIONIC – REPER FUNDAMENTAL ÎN GÂNDUL ȘI FAPTA UMANĂ -(ÎN COMPORTAMENT) (Alexandru Paul)	332
SIMBOLURILE ȘI TEMPORALITATEA ARCULUI REFLEX (Acad. Prof. Dr. Liviu Pendefunda)	350
PARTICULARITĂȚI DIMENSIONALE ȘI CONFORMATIVE ALE MÂINII LA COPII ȘI ADOLESCENȚI DIAGNOSTICAȚI CU RETARD MINTAL (Monica Petrescu, Eleonora Luca, Corneliu Vulpe, Cristina Stan)	356
MIRAJUL EPOCII LITERARITĂȚII ROMÂNE (Drd. Adrian Petre Popescu)	362
RECONFIGURAREA CULTURALĂ A FRANCMASONERIEI SPECULATIVE ROMÂNE (Dr. Adrian Petre Popescu).....	377
CORELAȚII ÎNTRE INCIDENȚA TRAUMATISMELOR CRANIENE SUFERITE ÎN URMA UNOR AGRESIUNI ȘI FIZIONOMIE (Conf. Dr. H. Prundeanu, Asistent Dr. Izabella Șargan, Asistent Dr. A. Băcean, Prof. Dr. G. Stancu, Șef de lucrări biolog Olga Toma, Asistent biolog Mihaela Bădiliță, Asistent Dr. V. Epure).....	391
CELULELE STEM ÎN PRACTICA CLINICĂ - ÎNTRE REALITATE ȘI PROMISIUNE (Smaranda Arghirescu, Andrada Oprîșoni, Margit Șerban)	396
PARTICULARITĂȚI ÎN ATITUDINEA ADOLESCENȚILOR PRIVIND DIETELE ALIMENTARE (Cristina Stan, Monica Petrescu).....	406
ASPECTE PRIVIND ÎNGRIJIRILE PRENATALE DIN ROMÂNIA, ÎN ULTIMII 20 DE ANI (CS 1 dr. Ecaterina Stativă, conf.dr. Nicolae Suci)	412
CONTRIBUȚII LA IDENTIFICAREA CURENTULUI ESTETIC LANSAT DE CONSTANTIN BRÂNCUȘI ÎN SCULPTURA VEACULUI XX (Matei Ștircea-Crăciun)	421
DETERMINAREA SEXULUI CU AJUTORUL MĂSURĂRII METACARPIENELOR ȘI FALANGELOR PE IMAGINI RADIOLOGICE CLASICE (Laura Stroică, Adina Baci, Alexandru T. Ispas).....	426
STAREA FORȚEI DE MUNCĂ ÎN DETERMINAREA CALITĂȚII PIEȚEI ȘI A MEDIULUI DE MUNCĂ (Dr. Ing. Szombatfalvi Torok Francisc, Ing. Șerbulea Ștefan – Gabriel, Dr. Rotaru Petru – Ioan, Dr. Zimbru Ramona, Ing. Hurdu Dan, Biol. Radoae Daciana Maria)	432
SPAȚIEREA NAȘTERILOR – ELEMENT ESENȚIAL DE PROGNOSTIC MATERNO-FETAL (Andrei Adrian Tica, Vlad Iustin Tica, Irina Tica).....	443
ACTUALITATEA PSIHIATRIEI ANTROPOLOGICE (Prof Dr Florin Tudose, Conf Dr Cătălina Tudose)	452

ZÂMBETUL INTERIOR ÎN UNIVERSUL ANTROPOLOGIC (Prof. Dr. Grigore Ungureanu)	456
REZERVA COGNITIVĂ ȘI PLASTICITATEA CORTICALĂ ÎNTR-O TERAPIE INTERDISCIPLINARĂ A DISFUNȚIILOR COGNITIVE (Lector univ. dr. Cristian Vasile).....	469
ȚESĂTURI ȘI ȚESUTURI ÎN DINAMICA UNIVERSALĂ A FORMELOR - PUNCTUL DE VEDERE AL UNUI ANATOMO-PATOLOG (Liliana Eleonora Vasile)	475
UNELE ASPECTE ALE DERMATOGLIFELOR DIGITO-PALMARE LA UN LOT DE COPII CU RETARD MINTAL (Corneliu Vulpe, Eleonora Luca, Monica Petrescu)	482

